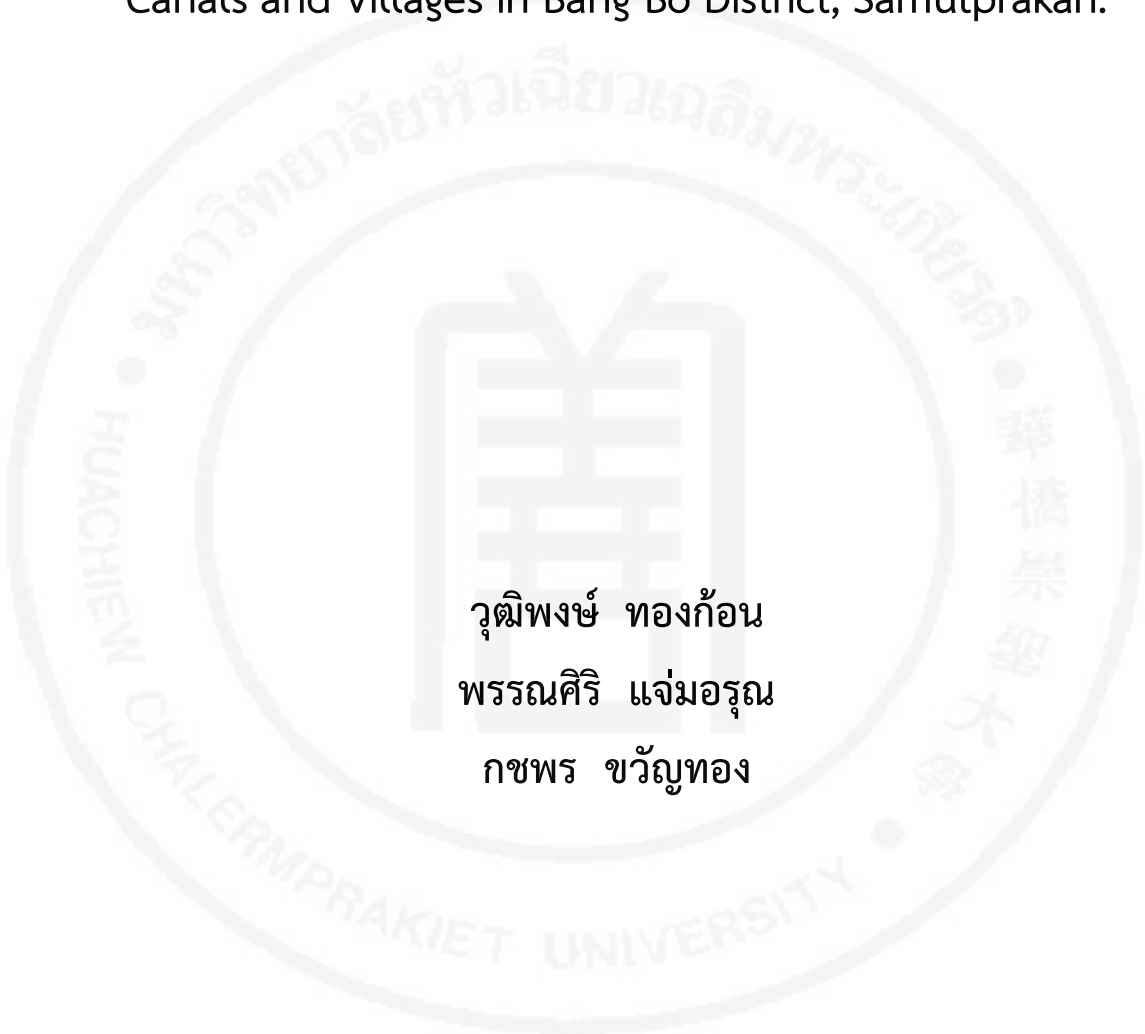

การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางบ่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

A Study of Folklore as a Determinant of Names of the
Canals and Villages in Bang Bo District, Samutprakan.

วุฒิพงษ์ ทองก้อน
พรรณศิริ แจ่มอรุณ
กชพร ขวัญทอง

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีการศึกษา 2561

ชื่อเรื่อง	การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านใน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ
ผู้วิจัย	วุฒิพงษ์ ทองก้อนพรรณศิริ แจ่มอรุณ และกชพร ขวัญทอง
สถาบัน	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีที่พิมพ์	พ.ศ.2564
สถานที่พิมพ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
แหล่งที่เก็บรายงานฉบับสมบูรณ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
จำนวนหน้างานวิจัย	332 หน้า
คำสำคัญ	คลอง บ้าน
ลิขสิทธิ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยเรื่องนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านริมคลองในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และเพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของคลองที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เน้นศึกษาจากกรลงภาคสนามและศึกษาเอกสารเป็นสำคัญ โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ กลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุในท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่น ผู้นำชุมชนพระภิกษุ รวมทั้งศึกษาจากเอกสารราชการ งานเขียนกึ่งวิชาการ บันทึกท้องถิ่น หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจ แผนที่คลองในอดีตและปัจจุบัน และลงภาคสนามสังเกตลักษณะทางกายภาพของคลองและสถานที่ที่เกี่ยวข้องโดยมีการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า(Triangulation)

ผลจากการวิจัยพบว่า การตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ มีชื่อที่นำมาตั้งชื่อได้แก่1) ชื่อบุคคล/ชื่อพระราชทาน 2)ชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ 3) ชื่อตามพืชพันธุ์ไม้ 4)ชื่อตามสัตว์หรือลักษณะอาการของสัตว์ที่พบบ่อยในแหล่งนั้น 5)ชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลอง6) ชื่อตามสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม 7) ชื่อตามเครื่องใช้ไม้สอย8) ชื่อตามความเชื่อหรือตำนาน 9) ชื่อตามถิ่นฐานดั้งเดิมของคนที่อยู่ในคลอง 10) ชื่อตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นตามลำดับบทบาทและความสำคัญของคลองจากอดีตสู่ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศคลองในอดีตที่เคยมีความสำคัญเป็นต้นกำเนิดของชุมชน แหล่งทำมาหากินและเส้นทางคมนาคมหลัก ก็ถูกลดความสำคัญลงอันเนื่องมาจากการตัดถนนเป็น

เส้นทางคมนาคมหลัก ก่อให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ เกิดพื้นที่อุตสาหกรรมและหมู่บ้านแห่งใหม่
ของคนต่างถิ่นอยู่ตามแนวถนนและมีรูปแบบสังคมเมือง ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ติดคลองเปลี่ยนเป็นรูปแบบ
กึ่งเมืองกึ่งชนบท คลองในปัจจุบันเป็นเพียงทางระบายน้ำเพื่อออกสู่ทะเล

Research Title: A Study of Folklore: A Determinant of Names of the Canals and Villages in Bang Bo District, Samutprakan Province

Researchers: WuthipongThongkon, PhansiriJamaroon, andKodchaporn Kwanthong

Institution: HuachiewChalermprakiet University

Year of Publication: 2021

Publisher : HuachiewChalermprakiet University

Sources: HuachiewChalermprakiet University

No. of pages 332 pages

Key words: canals, villages

Copyright: HuachiewChalermprakiet University

Abstract

This research aimed at the study of the history and some backgrounds of how to name the canals and villages along them in Bangbo District, Samutprakan Province. It also aimed at the study of the roles and the importance of the canals that have been changed from the past to present. It is a qualitative research emphasizing on field work and documentation. Informal interviews with the elderly in the district, local scholars, community leaders and the monks were used. Moreover, the study included the government documentation: semi-academic writings, local records, memorial pamphlets of some funerals and cremations, the maps of all canals in the past and present time, looking at the physical features of the canals and related places. There was an examination of all information using “Triangulation Techniques”.

It was found that most of the canals and villages in Bangbo District, Samutprakan Province were named by using many things: 1) the names of particular people or some important people, 2) the names of the unique features of the canals, 3) the names of the plants in the areas, 4) the names of some animals or the behaviors of the animals usually found in the areas, 5) the names of the sizes or the directions of the canals, 6) the names of the structures or buildings located in the

areas, 7) the names of instruments used, 8) the names of the beliefs or legends, 9) the names of topography of the areas, 10) the names of the events happening in the areas, respectively.

Later, the roles and importance of the canals from the past to present have been changed according to the economic development of the country. The canals in the past which were critically used as the original of the community and economic areas for people to earn their living, have also been less importance because of road cuttings to make main communication routes which have made the economic growth upgrade. This has created the business areas, industries, and new villages of newcomers along the roads with urbanization. On the other hand, the villages along the canals have been changed into semi-urban-rural societies. At present, the canals are only waterways to the seas.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก พระครูศรีสมุทรวรหะ สมณิก สมาชิก เจ้าอาวาสวัด
สุคันธาราส พระครูโสภณสุตาธาร สีลโร เจ้าอาวาสวัดปานประสิทธิ์ธาราม พระครูสังวรวิสุทธิคุณเจ้าอาวาส
วัดเกาะแก้ว ขอขอบคุณท่านผู้อำนวยการ เทอดทูล หมดธรรมอดีตท่านผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบาง
พลีน้อย นักวิชาการท้องถิ่นที่ให้ความรู้และข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย

ขอขอบคุณ พระมหาขวลิต อธิจิตโต พระจักรกฤษณ์ กตปัญญาครูจินตนา ลีลาสุวณิชย์ ครูปราณี
บุญเลี้ยง ที่ได้กรุณาพาคณะผู้วิจัยลงพื้นที่ ประสานงานกับผู้รู้ ในท้องถิ่นและให้ข้อมูลความรู้ ตลอดจน
ช่วยเหลือในทุกด้านเพื่อให้การวิจัยสำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ทุกท่านซึ่งเป็นผู้ฝากความรู้ ภูมิ
ปัญญาต่างๆ ไว้ในงานวิจัยเพื่อเป็นข้อมูล เอกสาร ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบางบ่อ ซึ่งคณะผู้วิจัยขอก
ทราบด้วยความเคารพในภูมิปัญญาและความรู้ที่มีอยู่ในตัวท่านทุกคน ซึ่งขอฝากชื่อไว้ใน
ภาคผนวกท้ายเล่ม

ขอขอบคุณ คุณกมลวรรณ จันทร์โสม ที่ได้ร่วมถอดเทปข้อมูลทั้งหมดในการสัมภาษณ์
ขอขอบคุณ คุณนิภาพร วงษ์เทศ ที่ได้ช่วยจัดรูปเล่มวิจัยจนเป็นเล่มที่สมบูรณ์ คุณณภาพันท์ ทองสัมฤทธิ์
สำหรับภาพแผนที่คลองต่างๆ ที่ปรากฏในงานวิจัย

ขอกราบคารวะแด่ดวงวิญญาณของผู้ที่ได้ให้ข้อมูลไว้ก่อนที่จะจากไป อาทิ นางสาวสุคนธ์ศิริพัลลภ
อดีตท่านผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนบ้านระภาค

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ที่ให้ทุนอุดหนุนสำหรับการวิจัยในครั้งนี้

อย่างไรก็ตามในขณะดำเนินการการวิจัยเป็นช่วงที่สถานการณ์ของประเทศเกิดโรคระบาด
(โควิด -19) ทำให้การลงพื้นที่ต้องหยุดชะงักและประสบปัญหา ประกอบกับงานวิจัยเรื่องนี้เป็นการ
ค้นคว้าที่มาของเรื่องราวในอดีต ซึ่งหากในภายหลังผู้สนใจและผู้รู้ ตลอดจนนักวิชาการแขนงต่างๆ ได้
อ่าน แล้วเห็นว่าข้อมูลอะไรที่จะพึงเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อเรื่องที่ศึกษาแล้ว ผู้วิจัยยินดีน้อม
รับคำแนะนำเพื่อให้ข้อมูลของท้องถิ่นสมบูรณ์ และหากข้อมูลที่ค้นพบเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นและวง
วิชาการ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาแด่ครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้
อบรมสั่งสอน ตลอดจนขอขอบคุณ ประชาชนท้องถิ่น และผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน แก่คณะผู้วิจัยที่ได้ถ่ายทอด
เรื่องราวต่างๆ จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพประกอบ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.4 คำนิยามศัพท์เฉพาะ	7
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	8
2.2 แนวคิดและทฤษฎีเชิงคติชนวิทยา	14
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในประเทศไทย	20
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	32
3.1 ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล	32
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	33
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	33
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	34
บทที่ 4 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบางบ่อ	37
4.1 แรกตั้งอำเภอบางบ่อ	37

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2 บางบ่อในอดีต : วิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม (พ.ศ. 2430-2475)	39
4.3 บางบ่อสมัยหลัง : ความเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2483) ลงมา	76
บทที่ 5 ชื่อคลองและบ้าน	96
5.1 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลบางบ่อ	96
1. คลองพระองค์เจ้า	97
2. คลองบางบ่อ-บ้านบางบ่อ	101
3. คลองสนามพลี	102
4. คลองธนู	105
5. คลองกันยา	106
6. คลองชวดพร้าว	110
7. คลองสุคัน - บ้านคลองสุคัน	111
8. คลองลำตีนนก	114
9. คลองสะบัดจาก - บ้านสะบัดจาก	115
10. คลองข้างตาย	116
11. คลองบางนางทิม	116
12. คลองอ้อม	117
13. คลองชวดปลง	118
14. คลองชวดใหญ่	119
5.2 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลคลองด่าน	120
1. แม่น้ำบางเหี้ย (คลองด่าน)	121
2. คลองปึกกา-บ้านปึกกา	133
3. คลองมังกร	138
4. คลองไร่พริก	138
5. คลองปรก	138
6. คลองชะคราม	139
7. คลองส้มชั้ย	141

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
8. คลองเกลือ	142
9. คลองสีลัง-บ้านสีลัง	143
10. คลองนางหงษ์	147
11. คลองท้องคู้ง	148
12. คลองควาย	149
13. คลองน้ำตาล	149
14. คลองมอญ - บ้านคลองมอญ	151
5.3 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลคลองสวน	154
1. คลองประเวศ	155
2. คลองกระแซงเตย- บ้านกระแซงเตย - บ้านคลองกระแซงเตย	160
3. คลองสวน-บ้านตลาดคลองสวน	162
4. คลองปลัดสาย	164
5. คลองหม้อข้าวหม้อแกง	166
5.4 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลเปรี้ง	166
1. คลองเปรี้ง(คولات)-บ้านเปรี้ง - บ้านคลองเปรี้ง - บ้านวัดเปรี้ง	167
2. คลองคولات - บ้านคลองคولات	175
3. คลองกาหลง - บ้านกาหลง	176
5.5 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลบ้านระกาศ	178
1. คลองบ้านระกาศ - บ้านคลองระกาศ - ชวดตาเต็บ - คลองขุนประทาน	179
2. คลองไชนก	183
3. คลองปิ่นแก้ว - บ้านปิ่นแก้ว	184
4. คลองบางนางเพ็ง - บ้านบางนางเพ็ง	185
5. คลองไทรโยค - บ้านคลองไทรโยค	187
6. คลองเล้าหมู - บ้านเล้าหมู	188
7. คลองบางกระยาง	189
8. คลองหลุมโพรง	191
9. คลองลัดยายเต่า	191

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.6 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลบางเพรียง	192
1. คลองบางเพรียง – บ้านบางเพรียง	192
2. คลองลาดหวาย-บ้านลาดหวาย	195
3. คลองสามเรือน – บ้านคลองสามเรือน	198
4. คลองแพรกน้ำขาว – คลองแพรกน้ำแดง – คลองยายตัว	200
5. คลองตาหุ้ม	200
6. คลองสำโรง	201
7. คลองอ้อมไร่ – บ้านอ้อมไร่	207
8. คลองสาม คลองสี่ คลองห้า คลองหก	208
5.7 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลบางพลีน้อย	209
1. คลองบางพลีน้อย - บ้านบางพลีน้อย - คลองบางพลี	209
2. คลองหอมศีล – บ้านหอมศีล	214
5.8 ชื่อคลองและชื่อบ้านตำบลคลองนิมยตรา	219
1. คลองนิมยตรา - บ้านคลองนิมยตรา	220
2. คลองพระยานาคราช - บ้านคลองพระยานาคราช	222
3. คลองฉะบัง - บ้านฉะบัง	227
4. คลองพระยาสมุทร	228
5. คลองบางคา	232
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	234
6.1 สรุปผลการศึกษา	234
6.2 การอภิปรายผล	245
6.3 ข้อเสนอแนะ	250
บรรณานุกรม	251
ภาคผนวก ก ประมวลภาพผู้ให้สัมภาษณ์	266
ภาคผนวก ข ชื่อเพลงบัตร์พลีเป็นบางพลี บทร้องเพลงลิลลม บทร้องแห่งนางแมว	317
ภาคผนวก ค ภาพแผนที่ของตำบลในอำเภอบางบ่อ	320
ประวัติผู้วิจัย	332

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 จำนวนโรงงานจำแนกรายหมวดอุตสาหกรรมที่สำคัญ	13
2. วิธีถอดรหัสภาษาตำนานปรัมปรา การจัดแถว mythemes จากตำนานอติพุส	15
3. แสดงหมวดหมู่ตามความหมายการตั้งชื่อคลองในอำเภอบางบ่อ	242

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
1. แสดงอาณาเขตของอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	11
2. แผนที่แสดงขอบเขตตำบลในอำเภอบางบ่อ	38
3. บ้านชานาและทุ่งนาโล่งกว้างริมคลองสำโรง พ.ศ. 2489-2491	46
4. กระบุงสำหรับตวงข้าวของคุณตาเล็ก ทอเยี่ยมพ.ศ. 2561	54
5. เรือชนข้าวกับกระบุงปากบาน แม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณเจริญกรุง ปี 2506	54
6. ประเพณีส่งเรือที่บริเวณศาลริมคลองหนองงูเห่า ตำบลศิระชะระเข้้น้อย อำเภอบางเสาธง สมุทรปราการ	57
7. ประเพณีส่งเรือศาลเจ้าพ่อกรมหลวงคงเพชร ตำบลบางโหลงอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. พ.ศ. 2562	57
8. หมู่บ้านชาวประมงในพื้นที่ด้านใต้ซึ่งเชื่อมออกทะเลปากอ่าวไทย	61
9. เรือประมงที่ปากน้ำ จังหวัดสมุทรปราการ	63
10. ลานตากกุ้งเคย สำหรับทำกะปิ บ้านนางประคอง อุตสาหกรรมบ้านสีลัง ตำบลคลองด่าน พ.ศ. 2561	65
11. กะปินายเดชลูกแม่กิมเฮียง บ้านสีลังตำบลคลองด่าน พ.ศ. 2561	65
12. เรือเก็บหอยแมลงภูริ่มชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ที่คลองบ้านสีลัง ตำบลคลองด่าน พ.ศ. 2561	66
13. ชาวบ้านคลองสีลัง กำลังคัดและตัดแต่งคัดหอยแมลงภู้ส่งตลาด พ.ศ. 2561	67
14. ปูแสมหรือปูเค็มมีมากบริเวณป่าชายเลน	68
15. ชาวบ้านคลองสีลัง ตำบลคลองด่าน กำลังชุนอวน พ.ศ. 2561	69
16. เรือของชาวบ้านซึ่งมีไอน์ขนาดต่าง ๆ พ.ศ. 2561	72
17. ศาลเจ้าพ่อศรีทอง และศาลเจ้าแม่ทับทิม บ้านคลองสีลัง พ.ศ. 2561	74
18. แผนที่แสดงทางหลวงหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) เลียบชายฝั่งทะเล	77
19. ถนนสุขุมวิทช่วงปากน้ำในอดีตที่ยังเป็นถนน 2 เลน	80
20. สมเด็จพระอริวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี ป.ธ.9) วัดมกุฏกษัตริยาราม	81
21. รถเมล์ขาวนายเลิศ. พิมพ์ซ้ำจาก อมรรัตนโกสินทร์ 22	82
22. ถนนบางนา-ตราดในอดีต ช่วงข้ามคลองบางพลีขณะเป็นถนน 2 เลน(ปัจจุบัน ช่วงขาออกเมืองที่เป็นเลนใน นั่นคือเลนดั้งเดิมของถนนบางนา - ตราด)	83
23. กิจการโรงงานประกอบรถยนต์นิสสันถนนบางนา-ตราดกิโลเมตรที่ 21	85

สารบัญภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพที่	หน้า
24. นายผัน ตู้เจริญ เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายπλαสติด ๓ พระตำหนักจิตรคารโหลฐาน	87
25. นายผัน ตู้เจริญ นำปลาสติดขึ้นทูลเกล้าถวายในหลวง รัชกาลที่ 9	87
26. แผงตากปลาสติดบางบ่อของคูนไพรวัลย์ แก้วสนธิ ตำบลบางเพรียง อำเภอบางบ่อ วันที่ 14 กันยายน 2563	89
27. เชื้อนเรียงหินด้านนอกแนวป่าชายเลนที่บ้านสี่ลิ่งตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2561	92
28. เรือตงเก ที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2563	93
29. พื้นที่ภายในนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย(สุวรรณภูมิ)ตั้งอยู่ในพื้นที่หลายตำบล ของอำเภอบางบ่อ	94
30-31. ซ้ายพระองค์เจ้าไชยานุชิต ภาพขวาพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าไชยานุชิต	98
32-33. สภาพบ้านเรือนริมคลองพระองค์เจ้าบางหลังยังมีอยู่จุดเรือตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2563	100
34. คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2563	101
35-37. คลองสนามพลี(ยายทิม) พ.ศ. 2560	105
38. มัสยิดยามีอุลอิสลามหลังที่ 1 (หลังเก่า)	108
39. จุฬาราชมนตรี ส่วน สุวรรณศาสน์ วางศิลาฤกษ์รากฐานมัสยิดหลังปัจจุบัน พร้อมด้วย ฮัจยี อาบูบักส์ มะมูดี ประธานอิสลามประจำจังหวัด และอิหม่าม ประจำมัสยิด	108
40. มัสยิดคลองกันยาเราะห์หมัด หลังปัจจุบัน หันหน้าออกคลองกันยา พ.ศ. 2563	109
41-42. ทศนียภาพคลองกันยา ช่วงผ่านหน้ามัสยิดคลองกัลยาเราะห์หมัดและการสัญจร ทางน้ำ พ.ศ. 2563	110
43-44. คลองกันยาซึ่งมีบางช่วงคอดแคบ พ.ศ. 2563	110
45-47. หอกลอง วัดสุคันธาวาส ตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2561	113
48. ศาลาการเปรียญ วัดสุคันธาวาส เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2561	113
49-50. ต้นจากและลูกจาก	115
51. โป่งบัวหรือรากบัว	119
52. ตัวเหยี่ยวริมคลอง	124
53. เรื่อง ทำประตุน้ำในราชกิจจานุเบกษามัธยมศึกษาปีที่ 5	125

สารบัญภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพที่	หน้า
54-55. การก่อสร้างประตูน้ำใหญ่ที่บางเหี้ย จังหวัดสมุทรปราการ	126
56-57. หลวงพ่อปาน วัดบางเหี้ย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ (พ.ศ.2447)	128
58. เชี่ยวเสื่อหลวงพ่อปาน	129
59. งานแห่หลวงปู่ปานทางน้ำ	130
60. งานแห่หลวงปู่ปานทางน้ำ	130
61. สถานีส่งน้ำชลหารพิจิตร พ.ศ. 2563	131
62-63. ประตูน้ำคลองด่าน (คลองบางเหี้ย) ในปัจจุบัน พ.ศ. 2563	132
64-65. คลองด่าน (คลองบางเหี้ย) เมื่อ พ.ศ. 2563	133
66. คลองด่าน (คลองบางเหี้ย) ซึ่งเชื่อมออกทะเลอ่าวไทยเมื่อ พ.ศ. 2563	133
67. เนินดินและเสาธงบริเวณที่หลวงปู่ปานเคยมาปักกลด ณ วัดปึกกา พ.ศ. 2561	135
68. คลองปึกกาหน้าวัดปึกกาฝั่งตรงข้ามคือจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2561	137
69. แยกคลองปึกกากับคลองสกัต บริเวณหน้าวัดปึกกา พ.ศ. 2561	137
70. สะพานข้ามคลองปรก พ.ศ. 2563	139
71-72. ต้นชะคราม.	141
73. แสดงคลองสัมพันธ์ พ.ศ. 2562	142
74. คลองสีลัง เมื่อ พ.ศ. 2563	144
75. ป่าชายเลนปากคลองสีลัง เมื่อ พ.ศ. 2563	144
76-77. คลองสีลัง พ.ศ. 2563 แสดงให้เห็นว่าเมื่อน้ำลงพื้นที่สองฝั่งจะมีสิ่งต่างๆ ตกค้างอยู่บนฝั่ง	146
78. อักษรจีน คำว่า กงซีลัง	147
79. คลองน้ำตาลเป็นคลองตรงตลอดสายเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563	150
80. บรรยากาศริมฝั่งคลองน้ำตาล เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563	150
81-82. วัดสร้างโศก วัดของชาวมอญคลองด่าน พ.ศ. 2563	153
83. เสาหงษ์สัญลักษณ์ชาวมอญ ภายในวัดสร้างโศก พ.ศ. 2563	153
84. (ซ้าย) ศาลเจ้าพ่อดำ (ขวา) ศาลพระชัยทัต ภายในวัดสร้างโศก พ.ศ. 2563	154
85. ศาลพระเจ้าตากสิน ภายในวัดสร้างโศก พ.ศ. 2563	154
86. แผนที่คลองที่ขุดสมัยรัชกาลที่ 5	155
87. คลองประเวศบุรีรมย์ในราชกิจจานุเบกษา สมัยรัชกาลที่ 5	156

สารบัญภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพที่	หน้า
88. เรื่อง ทำประตุน้ำในราชกิจจานุเบกษาสมัยรัชกาลที่ 5	158
89. เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) หรือเจ้าคุณทหาร	159
90. บรรยากาศริมคลองประเวศบุรีรมย์ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561	160
91. ต้นเตย	162
92. ตลาดคลองสวน ซึ่งด้านหนึ่งของตลาดติดกับคลองประเวศบุรีรมย์	164
93. ผู้ใหญ่เพชร บำเพ็ญกิจ อายุ 91 ปี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562 ณ บ้านคลองวงเวียน ตำบลนิคมยาตรา อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	166
94. ไม้ค้ำร่มหรือไม้เปร็ง	168
95. อุโบสถเก่า วัดเปร็งราษฎร์บำรุง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2380 ริมคลองประเวศบุรีรมย์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2561	169
96-97. อุโบสถวัดเปร็งราษฎร์บำรุง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2380 ริมคลองประเวศบุรีรมย์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2561	169
98. กำนันเย็น และคุณนายจิบ แสงทอง คหบดีเจ้าของตลาดเปร็งและผู้อุทิศที่ดิน สร้างศาลเจ้าเทียนโหวเฮี้ยบ้อ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561	170
99-100. ศาลเจ้าเทียนโหวเฮี้ยบ้อ หลังตลาดเปร็ง เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561	172
101. นางสุฉวีแสงทอง(ขาเซียง แซ่เฮง)เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2561	172
102. บรรยากาศตลาดเปร็งทั้งฝั่งตลาดเก่าและฝั่งตลาดใหม่ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561	173
103-104. ตลาดเปร็ง ฝั่งตลาดเก่า เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561	174
105-106. คลองกาหลง พ.ศ. 2560	178
107. กุ้งตะกาด	181
108. แยกคลองบ้านระกาศกับคลองขุนประทวน พ.ศ. 2563	183
109. รังนกกระจาบบนต้นไม้	184
110. ลักษณะของต้นไทรที่แผ่กิ่งก้านและมีรากอากาศห้อยย้อย	188
111. นกยางหรือนกกระยาง	190
112. เปรียงหิน	193
113-114. คลองบางเปรียง ช่วงผ่านอบต.บางเปรียง พ.ศ. 2563	194
115. คลองบางเปรียง ช่วงผ่านโรงเรียนวัดบางเปรียง พ.ศ. 2563	195
116. ต้นหวายลิง	197

สารบัญภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพที่	หน้า
117-118. ดอกและผลของต้นหวายลิง	197
119-120. บรรยากาศคลองสามเรือน วันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2561	199
121-122. นางเพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่ และ นางประจวบ บุญเพ็งสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2561 ณ บ้านสามเรือน ต.คลองด่าน อ.บางบ่อ จ. สมุทรปราการ	199
123. ราชกิจจานุเบกษา คลองต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ ในกรุงและหัวเมืองแห่งประเทศสยาม และคลองสำโรง	203
124. ราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ทำประตุน้ำ	204
125-126. บ้านเรือนริมคลองสำโรง พ.ศ. 2489-2491	205
127-128. ตลาดบางพลีใหญ่ ริมคลองสำโรง พ.ศ. 2489-2491	206
129. เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา	216
130. คุณยี่สุ่น สนิทวงศ์ ณ อยุธยา(มังกรพันธ์)	217
131. ครอบครัวของหม่อมราชวงศ์สุวพันธุ์ และ คุณยี่สุ่น สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (มังกรพันธ์)	217
132. วัดสุคันธศีลาราม(วัดหอมศีล)ริมคลองหอมศีล	218
133-134. หน้าบันพระอุโบสถวัดหอมศีล	218
135-136. พระอุโบสถวัดหอมศีลและอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา	218
137. ในราชกิจจานุเบกษา หน้า 112-113 เรื่อง คลองนิยมยาตรา	221
138. พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการคนแรก	224
139. พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ยืนช้ายสุดเมื่อครั้งตามเสด็จรัชกาลที่ 5 ไปประเทศอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. 2414	224
140. พระยาอรรคราชวราทร(ภัสดา บุรณศิริ) อัครราชทูตสยาม ณ กรุงวอชิงตัน	225
141-142. คลองพระยานาคราช เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2562	227
143-144. บน วัดพิมพาวาสใต้-วัดมอญ ล่าง วัดพิมพาวาสเหนือ-วัดไทย อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา	230

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

อำเภอบางป่อ คืออำเภอหนึ่งของจังหวัดสมุทรปราการ ในอดีตหมู่บ้านบางป่อได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2439 ในครั้งแรกตั้งที่ว่าการอำเภออยู่ที่บ้านค้อลาด (ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านทางตอนเหนือของตำบลบางป่อ) จึงได้ชื่อว่า **อำเภอค้อลาด** แต่เนื่องจากที่ตั้งนี้อยู่ห่างไกลจากตำบลอื่นมาก ประชาชนมาติดต่อราชการไม่สะดวก ในปี พ.ศ. 2443 ทางราชการจึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางพลี ซึ่งเป็นบริเวณที่มีลำคลองจาก 3 ทางไหลมาบรรจบกัน และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น**อำเภอบางเหี้ย** ตามลำคลองสำคัญสายหนึ่งของท้องถิ่นซึ่งมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า "คลองด่าน"

ในปี พ.ศ. 2472 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลบางป่อ แต่ก็ยังใช้ชื่ออำเภอตามเดิมจนกระทั่งในปลายปีถัดมา (พ.ศ. 2473) กระทรวงมหาดไทยจึงเปลี่ยนชื่ออำเภอบางเหี้ยเป็น**อำเภอบางป่อ** ตามชื่อตำบลที่ตั้งอำเภอและตามชื่อที่ประชาชนนิยมเรียกและใช้ชื่อนี้ตั้งแต่นั้นมา ส่วนตำบลบางเหี้ยที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอนั้นถูกเปลี่ยนชื่อเป็น "ตำบลคลองด่าน" ในภายหลังเมื่อปี พ.ศ. 2483 เนื่องจากทางการ (สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี) เห็นว่าไม่สุภาพและไม่เป็นมงคล

ครั้นในปี พ.ศ. 2486 จังหวัดสมุทรปราการถูกยุบลง เนื่องจากขณะนั้นเกิดปัญหาสถานะเศรษฐกิจตกต่ำ อำเภอบางป่อถูกโอนไปขึ้นกับจังหวัดพระนครจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2489 ได้มีการจัดตั้งจังหวัดสมุทรปราการขึ้นมาอีกครั้งอำเภอบางป่อจึงกลับมาอยู่ในการปกครองของจังหวัดสมุทรปราการจวบจนถึงปัจจุบัน

ในอดีตเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2349 สุนทรภู่ได้ล่องเรือผ่านมาตามลำคลองสำโรงเพื่อเดินทางไปหาบิดาที่บ้านกร่ำ (เขตอำเภอแกลงจังหวัดระยองปัจจุบัน) ระหว่างทางได้บันทึกการเดินทางโดยแต่งเป็นนิราศเมืองแกลงบรรยายถึงท้องถิ่นที่ผ่านมาตามทาง ซึ่งได้กล่าวถึงบางป่อไว้ดังนี้

“ถึงบ้านป่อพอจันทร์กระจ่างแจ้ง	ทุกประเทศเขตแขวงนั้นกว้างขวาง
ดูดาวดาษกลาดฟ้านภาภางค์	วิเวททางท้องทุ่งสะท้านใจ
ดูรีวีร์ลุมปลิวที่ปลายแฝก	ทุกสะพานหวาดหวั่นอยู่ไหวไหว
รำลึกถึงชนิษฐาอย่าอาลัย	เช่นนี้ได้เจ้ามาด้วยจะคืนโดย
เห็นทิวทุ่งวุ้งแจ้งให้หวั่นหวาด	กัมปนาทเสียงนกวิหคโหย
ไหนจะต้องละอองน้ำค้างโปรย	เมื่อลมโชนขึ้นนวลจะชวนเซย

ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสังคมไทยซึ่งเป็นปัจจัยก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของคนในสังคมในแต่ละยุคสมัย ชื่อสถานที่เหล่านั้นมักมีที่มาจากคำเรียกของคนภายในชุมชนท้องถิ่นและคนภายนอกท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ คนในชุมชนท้องถิ่นก็จะตั้งชื่อโดยเอาสภาพท้องถิ่นที่อยู่อาศัยและบริเวณใกล้เคียงเป็นสำคัญ จึงทำให้ชื่อลำคลองแต่ละสาย และชื่อหมู่บ้าน มีชื่อหลายชื่อแตกต่างกันไปและจะรับรู้กันเฉพาะคนในชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น ต่อมาภายหลังเมื่อชุมชนเจริญขึ้นและมีการสร้างถนนต่างๆ ลักษณะของการตั้งชื่อสถานที่มาจากหน่วยงานราชการที่ถือว่าเป็นคนนอกชุมชนนั้น จึงมักจะมองชุมชนหรือแม่น้ำลำคลองที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์การเมืองเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการนำเอาชื่อเมือง บุคคลหรือลักษณะเด่นของท้องถิ่นมาตั้งเป็นชื่อแม่น้ำลำคลอง หมู่บ้าน เป็นต้น การศึกษาถึงการตั้งชื่อเรียกขานสถานที่ต่างๆ จึงเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอดีต ทั้งในแง่โลกทัศน์และสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นควบคู่กันในเชิงบูรณาการ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543, น. 52-63) ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงต้องการศึกษารวบรวม และเรียบเรียง โดยเฉพาะที่มาของชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านของอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งจะสัมพันธ์กับแง่มุมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วรรณกรรม ภูมิศาสตร์ และชาติพันธุ์ ตามความเชื่อ ความรู้และประสบการณ์ตามคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นซึ่งสามารถบอกเล่าเรื่องราวในอดีตและถ่ายทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สภาพภูมิศาสตร์ ที่บันทึกโดยหน่วยงานราชการ

การศึกษานี้ดังกล่าวกว่า จะเป็นการเผยแพร่ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นความทรงจำภูมิปัญญา จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง อันจะทำให้เกิดการตระหนักถึงการที่จะรักษาสืบทอดเรื่องราวของท้องถิ่นของตนเองได้อย่างภาคภูมิใจ รวมทั้งเพื่อต่อยอดไปเป็นทุนทางสังคมและธรรมชาติเพื่อการศึกษาและการท่องเที่ยว อันเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น รวมทั้งเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง นอกจากนี้การวิจัยครั้งนี้ยังมีร่วมสนับสนุนให้ประชาชนเห็นความสำคัญกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมกลุ่มชนที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การศึกษาค้นคว้าทุนทางสังคมและวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชุมชนบางบ่อ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของชื่อคลองและหมู่บ้านริมคลอง ในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของคลองที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

พื้นที่ทำการศึกษ คลองสายหลักทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติและคลองขุดขึ้นในเขตอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ จำแนกเป็น 8 ตำบล ได้แก่ 1. ตำบลบางบ่อ 2. ตำบลคลองด่าน 3. ตำบลคลองสวน 4. ตำบลเปร็ง 5. ตำบลบ้านระกาศ 6. ตำบลบางเพรียง 7. ตำบลบางพลีน้อย 8. ตำบลคลองนิมมาตรา สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยโดยศึกษาคลองสายหลักและคลองสาขาย่อยในทั้ง 8 ตำบล ดังนี้

1. ตำบลบางบ่อ

ตำบลบางบ่อ มี 17 คลอง ได้แก่

1. คลองพระองค์เจ้า	2. คลองบางบ่อ	3. คลองสนามพลี
4. คลองธนู	5. คลองกันยา	6. คลองบางเพ็ง
7. คลองชวดพร้าว	8. คลองสุคัน	9. คลองลำตีนนก
10. คลองลัดถนน	11. คลองสะบัดจาก	12. คลองชวดใหญ่
13. คลองข้างตาย	14. คลองบางนางทม	15. คลองอ้อม
16. คลองส้มชั้ย	17. คลองบางเสา	

ตำบลบางบ่อ มี 11 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านบางบ่อ	หมู่ 2 บ้านบางเหี้ย	หมู่ 3 บ้านคลองอ้อม
หมู่ 4 บ้านสะบัดจาก	หมู่ 5 บ้านคลองหลุมลึก	หมู่ 6 บ้านตลาดใหม่
หมู่ 7 บ้านคลองสุคัน	หมู่ 8 บ้านท่าข้าม	หมู่ 9 บ้านบางข้างตาย
หมู่ 10 บ้านคลองลัด	หมู่ 11 บ้านคอบลาด	

2. ตำบลคลองด่าน

คลองด่าน มี 18 คลอง ได้แก่ คือ

1. แม่น้ำบางเหี้ย(คลองด่าน)	2. คลองด่านน้อย	3. คลองปีกกา
4. คลองมังกร	5. คลองไร่พริก	6. คลองปรก
7. คลองชะคราม (ชักคราม)	8. คลองสมชัย (สมรรถไชย)	9. คลองเกลือ
10. คลองสีลัง	11. คลองกันยา	12. คลองลัดตากาศ
13. คลองบางเพรียง	14. คลองบางเพ็ง(บางนางเพ็ง)	15. คลองนางหงส์
16. ท้องคู้ง	17. คลองยายตัว	18. คลองควาย

ตำบลคลองด่าน มี 14 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านปีกกา	หมู่ 2 บ้านคลองกันยา	หมู่ 3 บ้านท้องคู้ง
หมู่ 4 บ้านสามเรือน	หมู่ 5 บ้านคลองขุดใหม่	หมู่ 6 บ้านคลองด่าน
หมู่ 7 บ้านคลองด่านน้อย	หมู่ 8 บ้านคลองมอญ	หมู่ 9 บ้านสว่างอารมณ์

หมู่ 10 บ้านคลองสี่ลิ่ง   หมู่ 11 บ้านศาลเจ้าโรงเจ๊   หมู่ 12 บ้านคลองนางหงษ์
หมู่ 13 บ้านคลองปรก   หมู่ 14 บ้านคลองนางหงษ์ใต้

3. ตำบลคลองสวน

ตำบลคลองสวน มี 4 คลอง ได้แก่

1. คลองประเวศ
2. คลองกระแซงเตย
3. คลองพระยานาคราช
4. คลองไทรโยค

ตำบลคลองสวน มี 6 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านตลาดคลองสวน   หมู่ 2 บ้านจรเข้ขี้หน้อย   หมู่ 3 บ้านคลองสวน
หมู่ 4 บ้านกระแซงเตย   หมู่ 5 บ้านคลองกระแซงเตย   หมู่ 6 บ้านกระแซงเตย
หมู่ 7 บ้านปลัดสาย

4. ตำบลเปรี้ง

ตำบลเปรี้ง มี 6 คลอง ได้แก่

1. มีคลองกาหลง
2. คลองพระองค์เจ้า
3. คลองประเวศน์
4. คลองสร้างบุญ
5. คลองเปรี้ง(คอลาด)
6. คลองอ้อม

ตำบลเปรี้ง มี 9 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ 1 บ้านเปรี้ง   หมู่ที่ 2 บ้านเปรี้ง   หมู่ที่ 3 คอลาด
หมู่ที่ 4 บ้านเปรี้ง   หมู่ที่ 5 บ้านเปรี้ง   หมู่ที่ 6 บ้านสร้างบุญ
หมู่ที่ 7 ปากคลองเจ้า   หมู่ที่ 8 ท่าข้าม   หมู่ที่ 9 บ้านกาหลง

5. ตำบลบ้านระกาศ

ตำบลบ้านระกาศ มี 28 คลอง ได้แก่

1. คลองพระยาศรีพิพัฒน์
2. คลองปึกกา
3. คลองหัวแม่ชี
4. คลองอ้อม
5. คลองโคร่งคร่าง
6. คลองชวดตาลี
7. คลองเล้าหมูล่าง
8. คลองหม้อข้าวหม้อแกง
9. คลองแขวงเซย
10. คลองชวดใหญ่
11. คลองไชนก
12. คลองชวดตาแอบ
13. คลองปิ่นแก้ว
14. คลองบ้านระกาศ
15. คลองบางนางเพ็ง
16. คลองเล้าหมู
17. คลองชวดกวาด
18. คลองไทรโยค
19. คลองปลัดสาย
20. คลองบาง
21. คลองบางกตางช้าง
22. คลองบางคอแหลม
23. คลองชวด
24. คลองหลุมโพรง
25. คลองลัดยายเต่า
26. คลองขวาง
27. คลองตาโฮ้
28. คลองศาลา

ตำบลบ้านระกาศ มี 10 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านปึกกา	หมู่ 2 บ้านบางนางเพ็ง
หมู่ 3 บ้านบางนางเพ็ง	หมู่ 4 บ้านวัดระกาศ
หมู่ 5 บ้านคลองระกาศ (เกาะกลาง)	หมู่ 6 บ้านคลองระกาศ
หมู่ 7 บ้านคลองบ้านระกาศ (เกาะบน)	หมู่ 8 บ้านเล่าหมู
หมู่ 9 บ้านปิ่นแก้ว	หมู่ 10 บ้านคลองไทรโยค

6. ตำบลบางเพรียง

ตำบลบางเพรียง มีคลองใหม่ (ขุดเลียบทะเล) มี 17 คลอง ได้แก่

1. คลองลาดหวาย	2. คลองห้า	3. คลองเกลือ
4. คลองอ้อมไร่	5. คลองบางเหี้ย	6. คลองบางเพรียง
7. คลองสี่	8. คลองแพรกน้ำขาว	9. คลองทับทอง
10. คลองหก	11. คลองสาม	12. คลองหนามแดง (คลองปั่นหย่า)
13. คลองกันยา	14. คลองบางปู	15. คลองร้อย
16. คลองตาหุ้ม	17. คลองสำโรง	

ตำบลบางเพรียง มี 6 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านอ้อมไร่	หมู่ 2 บ้านไร่พริก	หมู่ 3 บ้านท้ายวัด
หมู่ 4 บ้านบางเพรียง	หมู่ 5 บ้านบางเพรียง	หมู่ 6 บ้านลาดหวาย

7. ตำบลบางพลีน้อย

ตำบลบางพลีน้อย มี 6 คลอง ได้แก่

1. คลองบางพลีน้อย	2. คลองหอมศีล	3. คลองบางคา
4. คลองบางพลี	5. คลองนาคราช	6. คลองปิ่นแก้ว

ตำบลบางพลีน้อย มี 11 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านเกาะนอก	หมู่ 2 บ้านบางพลีน้อย	หมู่ 3 บ้านหอมศีล
หมู่ 4 บ้านหอมศีล	หมู่ 5 บ้านบางจาก	หมู่ 6 บ้านเกาะโน
หมู่ 7 บ้านเกาะแก้ว	หมู่ 8 บ้านหลุมโพง	หมู่ 9 บ้านพระยานาคราช
หมู่ 10 บ้านพระยานาคราช	หมู่ 11 บ้านคลองปลัดสาย	

8. ตำบลคลองนิมยตรา

ตำบลนิมยตรา มี 6 คลอง ได้แก่

1. คลองนาคราช	2. คลองนิมยตรา	3. คลองชะบัง
4. คลองบางพลีน้อย	5. คลองพระยาสมุทร	6. คลองบางคา

ตำบลนิคมยาตรา มี 6 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 1 บ้านฉะบั้ง   หมู่ 2 บ้านเขายม   หมู่ 3 บ้านเขายม
หมู่ 4 บ้านเขายม   หมู่ 5 บ้านคลองพระยานาคราช
หมู่ 6 บ้านคลองพระยานาคราช

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประชาชน ชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาหรือเคยอาศัยอยู่เส้นทางที่ลำคลองในกลุ่มเป้าหมายไหลผ่านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.4 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. ชื่อคลอง หมายถึง ชื่อของลำคลองต่างๆ ทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติและคลองขุดขึ้นในเขต อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
2. ชื่อบ้าน หมายถึง ชื่อของหมู่บ้านที่เป็นชุมชนย่อยในตำบลต่างๆ ที่ตั้งอยู่ริมคลอง ซึ่งปรากฏใน ทำเนียบท้องที่ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
3. วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของชาวอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ที่ปรากฏใน ประวัติชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านซึ่งสะท้อนถึงสภาพความเป็นอยู่ ได้แก่ การเลือกที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ ความเชื่อ และการใช้ภาษา เป็นต้น
4. บาง หมายถึง ทางน้ำเล็กๆ ที่ไหลขึ้นลงตามระดับน้ำในแม่น้ำ ลำคลอง ทะเล หรือเคยอยู่ ริมบาง หรือในบริเวณที่เคยเป็นบางมาก่อน เป็นลักษณะการเรียกชื่อตามสภาพภูมิศาสตร์ของไทยที่ ปรากฏทั่วไปโดยเฉพาะในภาคกลาง
5. ชุมชน หมายถึง หมู่ชนหรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณา บริเวณเดียวกัน มีภาษา วัฒนธรรมร่วมกันหรือใกล้เคียงกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกันในเชิงเอื้อเพื่อ แบ่งปัน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึง การก่อเกิดชุมชนหมู่บ้าน รูปแบบ วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมและการ พัฒนาการของอำเภอบางบ่อในอดีตมาสู่ปัจจุบัน
2. ทำให้ได้ข้อมูลถึงที่มาของการตั้งชื่อคลองและหมู่บ้านสภาพของสังคม วัฒนธรรม และภูมิ ปัญญาในการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้าน รวมทั้งความสำคัญของคลอง และการเปลี่ยนแปลงของคลอง ในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวินิจฉัยเรื่อง การศึกษาเชิงคดีชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในอำเภอ บางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของอำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ
2. แนวคิดและทฤษฎีเชิงคดีชนวิทยา
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในประเทศไทย

2.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

อำเภอบางป่อ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ คำว่าบางป่อ มาจากคำว่า บาง และ คำว่า ป่อ คำว่า บาง หมายถึง ทางน้ำเล็กๆ ที่ไหลขึ้นลง ตามระดับน้ำ ในแม่น้ำลำคลองหรือทะเล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 666) คำว่า ป่อ หมายถึง ช่องลึกลงไปใต้ดินใช้เป็นที่ขังน้ำซึ่งปลา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 656) เมื่อรวมกันแล้วคำว่าบางป่อ น่าจะหมายถึง ท้องที่ที่มีทางน้ำ เล็กๆ อยู่ใกล้ทะเล และมีการกักเก็บน้ำไว้ใช้หรือขุดบ่อล่อปลาให้เข้าไปอยู่เวลาน้ำขึ้น และเปิดน้ำออก เพื่อจับปลาเวลาน้ำลง

ตามที่กล่าวในบทที่ 1 แล้วว่า อำเภอบางป่อแต่เดิมนั้นเป็นเพียงหมู่บ้านบางป่อ แต่ได้รับการ ยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2439 โดยมีที่ว่าการอำเภออยู่ที่บ้านคอลาด (ปัจจุบันเป็นหมู่บ้าน ทางเหนือของอำเภอบางป่อ) จึงชื่อว่า อำเภอคอลาด แต่อำเภอคอลาดตั้งนี้อยู่ห่างไกลจากตำบล อื่นมาก ประชาชนจึงเกิดความไม่สะดวกเมื่อมาติดต่อราชการ ในปี พ.ศ. 2443 จึงได้ย้ายที่ว่าการ อำเภอมาตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางพลี ซึ่งมีลำคลอง 3 สายไหลมาบรรจบกัน และเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอบางเหี้ย (คลองด่าน) ตามลำคลองสำคัญสายหนึ่ง

ครั้นปี พ.ศ. 2472 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลบางป่อแต่ก็ยังใช้ชื่ออำเภอ ตามเดิม จนกระทั่งปลายปีถัดมา คือ พ.ศ. 2473 กระทรวงมหาดไทยจึงเปลี่ยนชื่ออำเภอบางเหี้ยเป็น อำเภอบางป่อ ตามชื่อตำบลที่ตั้งของอำเภอและตามชื่อที่ราษฎรนิยมเรียกและใช้ชื่อนี้จนปัจจุบัน ส่วนตำบลบางเหี้ยที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอนั้นได้เปลี่ยนชื่อเป็นตำบลคลองด่านในปี พ.ศ. 2483 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เนื่องจากทางการจึงเห็นว่าชื่อบางเหี้ยนั้นไม่สุภาพ และไม่เป็นมงคล

ครั้นในปี พ.ศ. 2486 จังหวัดสมุทรปราการถูกยุบลงเนื่องจากขณะนั้นเกิดปัญหาสถานะ เศรษฐกิจตกต่ำ อำเภอบางป่อถูกโอนไปขึ้นกับจังหวัดพระนคร จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2489 ได้มีการ

จัดตั้งจังหวัดสมุทรปราการขึ้นมาอีกครั้ง อำเภอบางบ่อจึงกลับมาอยู่ในการปกครองของทางจังหวัดจนถึงปัจจุบันเมื่อหลังตั้งอำเภอบางบ่อขึ้นกับจังหวัดสมุทรปราการ (พ.ศ. 2489)

- วันที่ 11 กันยายน 2484 โอนพื้นที่หมู่ 14, 19 (ในขณะนั้น) ของตำบลบางเสาธง อำเภอบางพลี มาขึ้นและตั้งเป็นหมู่ที่ 8 และ 9 ตำบลเป็ริง อำเภอบางบ่อ ตามลำดับ

- วันที่ 14 พฤษภาคม 2499 จัดตั้งสุขาภิบาลบางบ่อ ในท้องที่บางส่วนของตำบลบางบ่อ

- วันที่ 4 มีนาคม 2506 จัดตั้งสุขาภิบาลคลองด่าน ในท้องที่บางส่วนของตำบลคลองด่าน

- วันที่ 1 ตุลาคม 2506 จัดตั้งสุขาภิบาลคลองสวน ในท้องที่บางส่วนของตำบลคลองสวน

- วันที่ 25 พฤษภาคม 2542 ยกฐานะจากสุขาภิบาลบางบ่อ สุขาภิบาลคลองด่าน และสุขาภิบาลคลองสวน เป็น เทศบาลตำบลบางบ่อ เทศบาลตำบลคลองด่าน และเทศบาลตำบลคลองสวน

- วันที่ 12 กันยายน 2554 ยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางพลีน้อย เป็นเทศบาลตำบลบางพลีน้อย

ปัจจุบัน อำเภอบางบ่อ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 ตำบล ได้แก่ 1. ตำบลบางบ่อ 2.ตำบลคลองด่าน 3. ตำบลคลองสวน 4. ตำบลเป็ริง 5. ตำบลบ้านระกาศ 6. ตำบลบางเพ็ริง 7. ตำบลบางพลีน้อย และ 8. ตำบลคลองนิมยตรา ในอดีตพื้นที่ทั้งหมดมีลำคลองน้อยใหญ่พาดผ่านหลายสายทั้งคลองธรรมชาติและคลองขุดคลองเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นแหล่งน้ำทางการเกษตรและเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงให้ผู้คนไปมาหากันได้สะดวก โดยคลองธรรมชาติมีทั้งพัฒนามาจากเส้นทางควายล่อง ลำรางหรือขุดเล็กๆ ที่ชาวบ้านขุดเพื่อชักน้ำเข้านาของตนซึ่งอยู่ห่างไหลออกไปจากคลองใหญ่ คลองขุดอีกส่วนเป็นคลองขุดขนาดใหญ่ดำเนินการโดยหน่วยงานราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นช่วงที่รัฐสนับสนุนให้ราษฎรขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว ตลอดจนการคมนาคมขนส่งและการค้าขาย จึงโปรดฯ ให้ขุดคลอง ซ่อมคลองและทำประตุน้ำทำนบและเขื่อนกั้นน้ำขึ้นหลายแห่ง โดยใช้เทคโนโลยีและวิทยาการแบบตะวันตกเข้ามาช่วยในส่วนคลองขุดขนาดใหญ่ทางด้านตะวันออกนั้นมีหลายสาย ได้แก่ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองพระยาสมุทร คลองนิมยตรา ดังนั้น คลองที่อยู่ทั้ง 8 ตำบลของอำเภอบางบ่อจึงมีทั้งคลองธรรมชาติจากการที่พัฒนามาจากทางควายล่องและชาวบ้านขุดขึ้นมาลักษณะขุดหรือลำรางประเภทหนึ่งกับคลองใหญ่ที่รัฐบาลขุดขึ้นอีกประเภทหนึ่ง โดยคลองทั้งหมดได้เชื่อมลัดตัดผ่านทั่วทุกพื้นที่ของบางบ่อตั้งแต่ในอดีตจนปัจจุบัน แม้ว่าบทบาทหน้าที่ของคลองมิได้เป็นเส้นทางคมนาคมหลักหรือมีความสำคัญในด้านการทำกสิกรรมแล้วก็ตาม แต่ยังทำหน้าที่ช่วยระบายน้ำในพื้นที่ด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ สู่ทะเลอ่าวไทย

ด้วยเหตุนี้ จึงมีชื่อคลองหลายสายยังปรากฏอยู่ในเอกสารของตำบล โดยมีชื่อเรียกอย่างที่ว่าชาวบ้านกล่าวขานมาแต่ดั้งเดิมและบางชื่อมีการเปลี่ยนแปลงด้วยบริบทต่างๆ อย่างไรก็ตามการเรียกชื่อคลองและบ้านยังสะท้อนสภาพของพื้นที่บุคคล ตลอดจนเหตุการณ์อันเกี่ยวข้องกับคลองต่างๆ ในอดีตที่ผ่านมาไว้ดังต่อไปนี้

เทศบาลตำบลบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ (2560) ได้กล่าวถึงข้อมูลสภาพทั่วไปของอำเภอบางบ่อในด้านต่างๆ ดังนี้

สภาพทั่วไป

อำเภอบางบ่อเป็นอำเภอหนึ่งในหกอำเภอของจังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก และมีอาณาเขตติดกับเขตปกครองข้างเคียง คือ

ทิศเหนือ ติดต่อกับเขตลาดกระบัง จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีแนวธรรมชาติกั้น คือ คลองพระยาสมุทร คลองฉะบึง คลองบางพลีน้อย คลองกันบึง คลองสีลังเก่า และคลองสีลังใหม่

ทิศใต้ จรดอ่าวไทยตอนใน (น่านน้ำเขตจังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดชลบุรี)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสมุทรปราการ อำเภอบางพลี และอำเภอบางเสาธง โดยมีแนวธรรมชาติกั้น คือ คลองลึ้ก คลองด่านน้อย คลองชลประทาน คลองหัวเกลือ คลองสาม คลองร้อย คลองกะลวน คลองสำโรง คลองสนามพลี คลองสนามพลีเก่า คลองบางเขา คลองชวดใหญ่ คลองท่าข้าม และคลองกาหลง เป็นเส้นแบ่งเขต

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอำเภอบางบ่อด้านเหนือและด้านตะวันออกเป็นพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีพื้นที่ป่าไม้ ภูเขา พื้นที่บางแห่งมีน้ำเค็มท่วมถึง มีลำคลองสาธารณะและคลองชลประทานส่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรและสัญจรหลายสายพื้นที่เหมาะแก่การทำนาส่วนพื้นที่ด้านใต้ใกล้กับบริเวณปากอ่าวไทยเป็นดินโคลนเหนียว บางแห่งเป็นดินเค็ม มีน้ำทะเลหนุน ทำให้ลำคลองหลายสายเป็นน้ำกร่อย บริเวณนี้มีป่าชายเลนเป็นแนวยาว ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้าน

เหล่านี้ถือเป็นประชากรแฝงที่มาอาศัยในพื้นที่ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 80 นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือ ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์ (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, ม.ป.ป.)

ลักษณะภูมิประเทศ

มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มจะเป็นลำคลองมีจำนวนหลายสายซึ่งแต่เดิมใช้เป็นเส้นทาง การสัญจรไปของประชาชน เหมาะสำหรับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรมทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ถนนที่ใช้สัญจรในอำเภอ เช่น ถนนสุขุมวิท ถนนเทพรัตน ถนนรัตนราช ถนนปานวิถี และ คลองสำโรงและคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นบ้านพัก อาศัย อาคารพาณิชย์ ปัจจุบันผังเมืองไม่ได้กำหนดให้เป็นก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม แต่ยังคงมี โรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างอยู่เดิมบางส่วน ซึ่งหน่วยงานได้กำกับดูแลให้โรงงานอุตสาหกรรม ดำเนินการผลิต ให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กฎหมายกำหนด

สภาพภูมิอากาศ

เป็นอากาศแบบชายทะเล อากาศเย็นไม่ร้อนจัด ในฤดูร้อนมีความชื้นในอากาศสูง เนื่องจาก อิทธิพลของลมทะเลและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ฤดูฝนมีฝนตกมาก ฤดูหนาวก็ไม่หนาวจนเกินไป ในฤดูร้อนอุณหภูมิประมาณ 39-40 องศาเซลเซียส ในฤดูหนาว อุณหภูมิสูงสุด 25 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 12-15 องศาเซลเซียส

เกษตรกรรม

อำเภอบางบ่อมีพื้นที่ทั้งหมด 153,130 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตรมากที่สุด ในจังหวัด สมุทรปราการ คือ 69,810 ไร่ คริวเรือการเกษตร 2,738 คริวเรือ เป็นพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุด รองลงมาเป็นไม้ผล เช่น มะม่วง มะพร้าว ถั่วฝักยาว ส่วนพืชผัก เช่น ผักกะเฉด ข่า ตะไคร้ เป็นต้น พื้นที่ ของอำเภอบางบ่อเหมาะสมต่อการทำการประมงทั้งการประมงน้ำจืด ได้แก่ ปลาสด และปลาเบญจพรรณและ ประมงชายฝั่ง เนื่องจากตั้งอยู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา และมีบริเวณชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยธาตุอาหาร ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งยึดอาชีพการประมงเป็นอาชีพหลัก

อุตสาหกรรม

อำเภอบางบ่อมีพื้นที่โรงงาน 104,080 ตารางกิโลเมตร จำนวนโรงงานจำแนกรายหมวด อุตสาหกรรมที่สำคัญดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนโรงงานจำแนกรายหมวดอุตสาหกรรมที่สำคัญ

ลำดับ	กลุ่มอุตสาหกรรม	จำนวน
1	ผลิตภัณฑ์จากพืช	7 โรงงาน
2	อุตสาหกรรมอาหาร	31 โรงงาน
3	อุตสาหกรรมเครื่องตี	2 โรงงาน
4	สิ่งทอ	2 โรงงาน
5	อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายยกเว้นรองเท้า	1 โรงงาน
6	ผลิตหนังสัตว์และผลิตภัณฑ์จากหนังสัตว์	1 โรงงาน
7	แปรรูปไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้	8 โรงงาน
8	เครื่องเรือนหรือเครื่องตกแต่งในอาคารจากไม้ แก้ว ยาง หรือโลหะอื่นๆ	3 โรงงาน
9	ผลิตกระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษ	11 โรงงาน
10	การพิมพ์ การเย็บเล่ม ทำปกหรือการทำแม่พิมพ์	17 โรงงาน
11	เคมีภัณฑ์และผลิตภัณฑ์เคมี	12 โรงงาน
12	ผลิตภัณฑ์จากปิโตรเลียม	3 โรงงาน
13	ยางและผลิตภัณฑ์ยาง	2 โรงงาน
14	ผลิตภัณฑ์พลาสติก	43 โรงงาน
15	ผลิตภัณฑ์อโลหะ	18 โรงงาน
16	ผลิตโลหะขั้นมูลฐาน	5 โรงงาน
17	ผลิตภัณฑ์โลหะ	72 โรงงาน
18	ผลิตเครื่องจักรและเครื่องกล	31 โรงงาน
19	ผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้าและอุปกรณ์	13 โรงงาน
20	ผลิตยานพาหนะและอุปกรณ์รวมทั้งการซ่อมยานพาหนะและอุปกรณ์	34 โรงงาน
21	การผลิตอื่นๆ	42 โรงงาน
รวม		358 โรงงาน

หมายเหตุ: พิมพ์ซ้ำจากกรมโรงงานอุตสาหกรรม. 23 มกราคม 2564, ข้อมูลสรุปในภาพรวมของ
 อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ณ วันที่ 23 มกราคม 2564. ค้นคืนจาก [http://reg.diw.go.th/
 executive/Amp3.asp?amp=2&prov=11](http://reg.diw.go.th/executive/Amp3.asp?amp=2&prov=11)

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเชิงคติชนวิทยา

ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาเชิงคติชนวิทยาตามความคิดหลักของทฤษฎีตะวันตกของโคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi-Strauss) (ศิริพร ณ ถกลาง, 2548, น. 240-249) กล่าวว่าเป็นผู้มีอิทธิพลทางความคิดต่อวิชาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในทศวรรษที่ 1960-1970 เลวี-สเตราส์ ได้ศึกษาชีวิตชนพื้นเมืองและมีความคุ้นเคยใกล้ชิดกับชนพื้นเมืองมากและยังได้เขียนบทความหลายเรื่องเพื่อบอกให้นักวิชาการชาวยุโรปทราบว่าชนพื้นเมืองในประเทศอาณานิคมทั้งหลาย แท้จริงมีระบบคิดที่ชาญฉลาดและมีจิตใจในความเป็นมนุษย์ไม่ต่างจากชาวยุโรปแต่เขาอธิบายธรรมชาติและจักรวาล “ทั้งหมด” (total) อย่างเป็นระบบเดียวกัน ไม่ใช่การอธิบายอย่าง “แยกส่วน” และสรุปปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นเรื่องๆ อย่างวิธีการทางวิทยาศาสตร์แบบชาวตะวันตก

เลวี-สเตราส์ ยังได้เขียนบทความหลายเรื่องที่แสดงถึงวิธีคิดของชนพื้นเมืองดั้งเดิมว่าเป็นวิธีคิดของคนที่ผู้พันอย่างใกล้ชิดกับวิถีแบบธรรมชาติ และถ่ายทอดผ่านตำนานปรัมปราต่างๆ เช่น ตำนานการเกิดน้ำ ผ่น พายุ ดวงดาว ดวงอาทิตย์ หรือกำเนิดสรรพสัตว์ต่างๆ เช่น เสือดาว หมู หมูป่า ลิง ปลา คางคก เป็นต้น ซึ่งเนื้อเรื่องในตำนานปรัมปรานั้นเป็นไปได้ในความเป็นจริง แต่เรื่องราวในตำนานก็เป็น “ภาษาที่เป็นรหัส” ที่เราต้องพยายามทำความเข้าใจวิธีคิดแบบตำนานปรัมปราด้วย และยังเชื่อว่าชนดั้งเดิมหรือบรรพบุรุษของเราพยายามสื่อสาร “ความในใจ” ผ่านตำนานปรัมปรามายังชนรุ่นหลัง ซึ่งถ้าเรานำเอาตำนานปรัมปราเรื่องต่างๆ ในแต่ละวัฒนธรรมมาประมวลดูทั้งหมด จึงจะพบว่า “ความในใจ” ซึ่งมีลักษณะเป็น “ข้อขัดแย้งในใจ” ที่มีลักษณะ “ตรงข้ามกัน” บางประการของบรรพชนที่ต้องการให้ชนรุ่นหลังได้ทราบนั้นเป็นเรื่องอะไร (ศิริพร ณ ถกลาง, 2548, น. 240-249)

แนวคิดเรื่องตำนานและการตีความหมายจากงาน เรื่อง Myth and Meaning: Cracking the Code of Culture ของ โคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi-Strauss) จะเน้นวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตีความข้อมูลทางคติชนประเภทตำนานปรัมปรา ได้อธิบายไว้ว่า ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้เพื่อสื่อสารความหมาย หากตำนานปรัมปรา (Myth) พยายามจะสื่อสารอะไรบางอย่าง ภาษาของตำนานปรัมปรา (Mythical language) จะมีลักษณะอย่างไร สาร (message) ที่บรรพชนของเราพยายามจะบอกแก่คนรุ่นหลัง โดยผ่านข้อมูลตำนานปรัมปราเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไรบ้าง สารจากตำนานปรัมปราในแต่ละวัฒนธรรม ภาษาตำนานเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ (code) ที่ต้องตีความแล้ว เรามีวิธีถอดรหัส (decode) สารจากตำนานอย่างไร (ศิริพร ณ ถกลาง, 2552, น. 275-350)

ตารางที่ 2 วิธีถอดรหัสภาษาตำนานปรัมปรา การจัดแนว mythemes จากตำนานอติพิศ

แถวที่ 1 (ความสัมพันธ์ ทางสายเลือด)	แถวที่ 2 (การฆ่าคนที่สัมพันธ์ กันทางสายเลือด)	แถวที่ 3 (การฆ่าสัตว์ที่มี กำเนิดจากพื้นดิน)	แถวที่ 4 (ดูจากชื่อคนเกิดจาก ชื่อคนเกิดจากดินแดน ได้ยาก)
แคดมอสตามหาน้องสาว ที่ถูกชื่อสลักพาไป อติพิศแต่งงานกับแม่ (โจคาस्ता) แอนทีโกนีฝั่งศพพี่ชาย (โพลีนีส) แม้ว่าจะถูกห้าม	สปาร์ตตอยฆ่าตัวเอง อติพิศฆ่าพ่อ(เลออส) อีทีโอคลิสฆ่าน้องชาย (โพลีนีส)	แคดมอสฆ่ามังกร อติพิศฆ่าสฟิงซ์	ชื่อ แลบดาคอล(พ่อของ เลออส) = เป็นน่อย ชื่อ เลออส (พ่อของอติพิศ) = ถนัดซ้าย ชื่อ อติพิศ = เท้าบวม

หมายเหตุ: พิมพ์ซ้ำจาก *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (น. 275), โดย ศิราพร ณ ถกลาง, 2548, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โดยสรุปวิธีการศึกษาด้านานปรัมปราของ เลวี สเตราส์ ก็คือ จะต้องนำของที่มีอยู่ในวัฒนธรรมทั้งหมดมาจัดลำดับ สลับที่สลับทางแล้วจัดชุดออกมาให้เห็นว่า แต่ละชุดเป็นอย่างไร ดังนั้นวิธีการศึกษาโครงสร้างก็ขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษาจะหยิบจับส่วนไหนออกมาแล้วมาจัดชุดความคิดแล้วอ่านความหมายของมันออกมา แต่ละคนอาจจะใช้วิธีการที่ไม่เหมือนกันแต่ถ้าเชื่อว่าโครงสร้างมีอยู่จริงก็จะพบโครงสร้างเหล่านั้นร่วมกัน สรุปได้ว่าวิธีการศึกษานิทานปรัมปราของ เลวี สเตราส์ แบ่งได้เป็นสามขั้นตอน (ปรมินทร์ จารูวร, 2549, น. 1-5) คือ

1. นำตำนานปรัมปราแต่ละเรื่องมาแยกออกเป็นส่วนย่อยๆ แล้วนำส่วนย่อยๆ นั้นมาเปรียบเทียบกันกระบวนการนี้เรียกว่า พิจารณาความสัมพันธ์ของหน่วยย่อยในตำนานปรัมปรา (Mythemes)

2. ต้องเปรียบเทียบการแปรรูปของตำนานปรัมปราว่า ทำไมตำนานปรัมปราแต่ละเรื่องถึงเล่าออกมาด้วยเนื้อหาที่แตกต่างกัน

3. วิเคราะห์คู่ตรงข้าม (Binary Opposition) และตัวเชื่อม (Mediator) ซึ่งเป็นกุญแจหลักสำคัญในการวิเคราะห์

ศิราพร ณ ถลาง และสุกัญญา ภัทรราชย์ (2542, น. 1-22) ยังกล่าวถึงการศึกษาคติชนวิทยาเกิดขึ้นในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 19 บุคคลในวงการที่รู้จักกันดี เช่น โทมัส เพอร์ซี (Thomas Percy) วิลเฮล์ม กริมม์ (Wilhelm Grimm) จากออบ กริมม์ (Jacob Grimm) และวิลเลียม ธอมส์ (William Thoms) ผู้บัญญัติศัพท์คำว่า Folklore เป็นต้น และผู้เคลื่อนไหวด้านคติชนวิทยาในประเทศไทย ได้แก่ ศาสตราจารย์คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส ดร.กิ่งแก้ว อรรถากร เป็นผู้บัญญัติศัพท์คำว่า คติชาวบ้าน และคติชนวิทยา ซึ่งทฤษฎีและความคิดเห็นที่นักวิชาการตะวันตกศึกษาค้นคว้าเป็นที่ยอมรับว่าน่าสนใจและมีลักษณะเป็นสากล สามารถที่จะนำไปเป็นความคิดพื้นฐานและอ้างอิงในการศึกษาคติชนทั่วไป เช่น

ก. อาร์ ดี เจมสัน (R. D. Jameson) คติชน คือสาขาของวิชาพันธุวรรณาเชิงวัฒนธรรมข้อมูลของคติชนคือเรื่องปรัมปรา ตำนาน ประเพณีปรัมปรา เรื่องเล่า ความเชื่อโชคลาง ศาสนาพิธีกรรม ประเพณีการร้องรำ และการอธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม ในแต่ละพื้นที่ของโลก ในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ เพราะว่าทั้งหมดนี้คือโครงสร้างของจินตนาการของมนุษย์และบ่อยครั้งที่ทำให้เกิดพลังอำนาจสูงสุดขึ้นมา

ระเบียบวิธีในการศึกษาคติชนคือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลตามความเป็นจริงโดยไม่ให้นักคติชนวิทยาใช้แรงผลักดันตัวเองให้เข้าไปมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงข้อมูลนั้น

2. การเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อตัดสินว่า ปรากฏการณ์ต่างๆ ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมีความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

3. การพิจารณาความเชื่อที่แฝงอยู่ในข้อมูล

4. การพิจารณาแรงกระตุ้นทางสังคมและจิตวิทยาที่ทำให้เกิดข้อมูลขึ้นมา

5. บทบาทหน้าที่ที่มีต่อปัจเจกบุคคลและกลุ่มสังคมของปัจเจกบุคคลนั้นๆ

ข. กิ่งแก้ว อรรถากร (2520, น. 2) สรุปว่าวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาคติชนวิทยาหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตนี้จะเป็นมรดกที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมา ทั้งภายในกลุ่มชนเดียวกันและแพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่ม จะเป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยวิถีชีวิตของกลุ่มชน ที่มีความหมายกว้างกว่าคติชาวบ้าน และชนนิษฐา จิตชินะกุล (2545, น. 15-32) คติชนวิทยา ได้สรุปแนวทางในการศึกษาของคติชนวิทยาสามารถกระทำได้ ดังนี้

- การค้นหาจุดกำเนิดของคติชนวิทยา
- การค้นหารูปแบบและโครงสร้างของคติชนวิทยา
- การศึกษาสัญลักษณ์ในคติชนวิทยา
- การศึกษาเปรียบเทียบในคติชนวิทยา
- การศึกษากระบวนการถ่ายทอดของคติชนวิทยา

เนื่องจากข้อมูลทางคติชนวิทยามีหลายประเภท ดังนั้นผู้ศึกษาควรมีเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกศึกษาข้อมูลทางคติชนวิทยา ดังนี้

1. เลือกศึกษาข้อมูลที่ผู้ศึกษาสนใจ การเลือกศึกษาข้อมูลที่ตนสนใจจะทำให้การศึกษาเป็นไปด้วยความกระตือรือร้นและอาจจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์แก่ผู้ให้ข้อมูลซึ่งกันและกัน

2. เลือกศึกษาข้อมูลที่ผู้ศึกษามีความถนัด เพราะจะทำให้เข้าใจได้ง่าย

3. เลือกศึกษาข้อมูลที่สามารถหาผู้ให้ข้อมูลหรือวิทยากร เพราะการศึกษาข้อมูลทางคติชนวิทยา มุ่งเน้นข้อมูลที่เป็นมุขปาฐะ

4. เลือกศึกษาข้อมูลที่มีผู้ศึกษาน้อย เพราะข้อมูลบางแขนงทางคติชนวิทยา ได้มีผู้ศึกษาไว้มากแล้ว เช่น ปริศนาคำทาย นิทาน เพลงพื้นบ้าน

ค. มัลลิกา คณานุรักษ์ (2550, น. 245-246) ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการวิจัยด้านคติชนวิทยาว่า เพื่อเป็นการเรียนรู้คติประเพณีของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจระหว่างกลุ่มต่างๆ และเป็นการศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มชน เพื่อเข้าใจในเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ช่วยลดอคติระหว่างกลุ่มชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สำหรับวิธีการรวบรวมข้อมูลทางคติชนวิทยาว่า โดยทั่วไปมีอยู่ 4 แบบ ดังนี้

1. โครงการแบบสำรวจ คือการเก็บข้อมูลชนิดสุ่มจากแหล่งหรือกลุ่มชนหลายแหล่ง หลายกลุ่ม เป็นการวิจัยที่เก็บข้อมูลแบบนี้มักได้ข้อมูลค่อนข้างผิวเผิน ซึ่งเหมาะกับผู้วิจัยที่มีเวลาน้อย

2. โครงการแบบลึก คือ การเก็บข้อมูลอย่างเข้มข้นที่ต้องพยายามเก็บข้อมูลหลายๆ ประเภทจากแหล่งเดียวหรือหลายแหล่งหลายกลุ่ม หรืออาจจะเจาะจงเก็บเฉพาะประเภทเดียวจากกลุ่มเดียวหรือหลายกลุ่มก็ได้ วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้รู้จักลึกซึ่งเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ

3. โครงการแบบอยู่กับที่ คือการเก็บข้อมูลที่ผู้รวบรวมข้อมูลไม่ต้องเดินทางไปในแหล่งไกลที่ผิดแปลกไปจากที่ตนตั้งหลักแหล่งอยู่แล้ว ซึ่งอาจรวบรวมได้จากครอบครัวตนเอง จากเพื่อนบ้าน หรือจากกลุ่มชนที่อยู่ใกล้เคียง แบบนี้สะดวก ประหยัดและทำได้ง่าย

4. โครงการแบบเก็บเล็กผสมน้อย คือการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบพบข้อมูลโดยบังเอิญ เมื่อเห็นว่าน่าสนใจหรือน่าศึกษาก็จะเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ทุกครั้งที่พบสิ่งสะดุดตาเสมอ เมื่อเก็บข้อมูลมากพอก็จะสามารถนำมาศึกษาวิจัยได้

ง. แนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี (historical particularism) ของ ฟรานซ์ โบเอส (Franz Boas, pp. 1858-1942 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2554, น. 31-32) เป็นนักมานุษยวิทยาอเมริกันท่านแรกที่เน้นการทำวิจัยภาคสนามและการเขียนชาติพันธุ์วรรณา ฟรานซ์ โบเอส คัดค้านทฤษฎีวิวัฒนาการ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของความพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยรวบรัดและปราศจากหลักฐานยืนยันว่าเป็นจริงในช่วงเวลานั้น จึงเสนอให้นักมานุษยวิทยาหันมาสนใจกับการทำวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและจากการสัมภาษณ์ และการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ เขาศึกษาชาวเอสกีโมหลายกลุ่มพบว่าชาวเอสกีโมมีประวัติความเป็นมาคล้ายคลึงกันและได้ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมไม่แตกต่างกันมากนักแต่ชาวเอสกีโกเหล่านี้มีวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันออกไปพบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมน่าจะมีสาเหตุจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก โบเอสเสนอว่านักมานุษยวิทยาควรเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มหรือชนเผ่าให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยปราศจากแนวความคิดเหยียดผิวพันธุ์และอคติเชิงชาติพันธุ์ จากนั้นจึงจะสามารถเริ่มต้นวิเคราะห์เปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่างของมนุษย์ในที่ต่างๆ เพื่อหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยเชื่อว่าวัฒนธรรมแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์และคุณค่าในตัวเอง วัฒนธรรมแต่ละแห่งมีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของตนเอง วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทว่าการเก็บข้อมูลในลักษณะหลากหลายและละเอียดถี่ถ้วนนี้เอง ทำให้งานของโบเอสค่อนข้างขาดสาระและประเด็น ไม่ให้ความสนใจกับการตีความหมาย (interpretation) จากทั้งแง่มุมของนักมานุษยวิทยาและสมาชิกในสังคม

จ. ศิราพร ณ ถลาง (2559, น. 120-122) "คติชนสร้างสรรค์" บทสังเคราะห์และทฤษฎีได้อธิบายทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ไว้ว่า ได้แรงบันดาลใจมาจากทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ของศาสตราจารย์เจตนา นาควัชระ ที่นิยามไว้ว่า ทฤษฎีคือข้อสรุปรวมทั่วไปที่สามารถอธิบายประสบการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำต่างกรรมต่างวาระได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ทฤษฎีมักมีจุดกำเนิดที่ผูกอยู่กับประสบการณ์เฉพาะหรือพื้นฐานวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง เราควรจะสามารถสร้างทฤษฎีที่มาจากชุมทรัพย์ทางปัญญาของไทยเองได้โดยไม่ต้องหยิบยืมมาจากทฤษฎีตะวันตก ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์จึงเป็นทฤษฎีที่อธิบายวิธีการสร้างสรรค์คติชนในบริบทใหม่ๆ และอธิบายวิถีคิดของคนไทยซึ่งเป็นวิถีคิดแบบไทยๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ โดยมีสมมุติฐานว่า คติชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงคใหม่ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวและบริบทสังคมข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ในลักษณะใหม่ๆ นี้เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิมผนวกกับวิถีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสานใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทในสังคมปัจจุบัน หรือกล่าวได้ว่า

คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง คติชนที่มีการนำเสนอในรูปแบบใหม่ๆ หรือเนื้อหาใหม่ๆ ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ๆ

1. คติชนที่ได้รับการนำเสนอในรูปแบบใหม่ๆ เช่น ประเพณีบายศรีพระธาตุสองฝั่งโขง ที่มีการโยงสายสิญจน์รอบองค์พระธาตุพนมทางฝั่งไทยกับองค์พระธาตุศรีโคตรบองทางฝั่งลาวไว้ด้วยกัน
2. คติชนที่ได้รับการนำเสนอด้วยเนื้อหาใหม่ๆ เช่น ประเพณีไหลโคลม่องโขงที่อุบลราชธานี เป็นประเพณีใหม่ที่จัดขึ้นในช่วงข้ามปีจากวันสิ้นปีไปสู่วันปีใหม่ ทำเรือเป็นรูปตามปีนักษัตร ที่ผนวกเอาประเพณีไหลเรือไฟผสมผสานกับวัตถุประสงค์ของความเชื่อประเพณีลอยเคราะห์
3. คติชนที่ได้รับการนำเสนอด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ๆ เช่น ประเพณีแข่งเรือของเพื่อประชาชน ฝายของคนไทยในเขตลุ่มน้ำต่างๆ หรือการแข่งขันเรือเสียดายในแม่น้ำโขง หรือการแข่งขันเรือไทย-ลาว เชื่อมสัมพันธ์มิตรระหว่างเพื่อนบ้าน รวมถึงการนำคติชนไปสร้างเป็นวัดมุงมกล เช่น หน้ากากเจ้าเงาะ หน้ากากพรานบุญ หรือการนำคติชนไปสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์โอท็อป เช่น น้ำพริกปลาอย่างสุพรรณมัจฉา ซาซุนข้าง ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การต่อยอดคติชน การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่ หรือการคติชนไปใช้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม หรือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ของชาติพันธุ์

สุเทพ สุนทรเกษม (2540, น. 68-77) มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์ กล่าวถึง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, น. การศึกษาประวัติศาสตร์ระดับจุลภาคว่า ขอบเขตและแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวของมันเองไม่ใช่เป็นแต่เพียงส่วนประกอบของประวัติศาสตร์แห่งชาติ สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ความสนใจศึกษาก็คือ ชุมชนท้องถิ่น (Local Communities) ซึ่งถือเป็นตัวตนทางสังคม ย่อมจะมีการเกิด การเจริญเติบโต การเสื่อม และการสิ้นสุดในตัวของมันเอง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะมีแผนภูมิทางด้านเวลา (Time Scheme) และการลำดับเหตุการณ์ของตัวเอง (Chronology) ซึ่งแตกต่างจากประวัติศาสตร์แห่งชาติ ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาตัวตนทางสังคมที่มีกำเนิดและพัฒนาการของตัวเอง หน้าที่สำคัญของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือการที่จะต้องพยายามเข้าใจ และสามารถถ่ายทอดให้ผู้อ่านมองเห็นชัดถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Process of Social Change) ต้องกำหนดให้แน่ชัดเกี่ยวกับขอบเขตทางด้านระยะเวลา เรามักจะพบกระบวนการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเป็นวัฏจักร (Cyclical) พัฒนาที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ในชีวิตของบุคคลแต่ละคน หรือกลุ่ม ส่งผลให้โครงสร้างสังคมของชุมชนก็เปลี่ยนตามไปด้วย

หลักฐานและข้อมูลของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เหตุผลและข้อโต้แย้งที่สำคัญประการหนึ่งของผู้ที่ปฏิเสธความสำคัญหรือการมีอยู่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือ การขาดหลักฐานสำคัญของชุมชน

ท้องถิ่น โดยทั่วไปหลักฐานทางประวัติศาสตร์จะเป็นจารึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน เช่น สมุดข่อย ใบลาน ศิลาจารึก ซึ่งเวลาผ่านไปอาจจะผุเปื่อยสูญหายไป ก็มีได้หมายความว่าชุมชนท้องถิ่น จะขาดพยานหลักฐาน เพราะแม้ว่าหมู่บ้านเล็กที่สุดอย่างน้อยจะต้องมีชื่อท้องทุ่งและไร่นา และชื่อ ผู้คนเป็นของตนเอง จากการศึกษาชื่อสถานที่ (Place Names) อย่างเดียว เราก็อาจจะได้เรื่องราว เกี่ยวกับหมู่บ้านแห่งนั้น เกี่ยวกับผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ค้นคลองและคุระบายน้ำ สภาพความเป็นอยู่ ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีเชิงคติชนวิทยา เป็นเครื่องมือในการศึกษา ชื่อบ้านและชื่อคลอง โดยใช้ภาษาเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง สภาพแวดล้อมท้องถิ่นกับเรื่องเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ ความคิด และหลักการพื้นฐานขององค์แห่ง ความรู้ที่เกิดจากการสังสมถ่ายทอดกันมา ทำให้มองเห็นความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังและ ตำนานท้องถิ่นด้วย

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในประเทศไทย

โถมสุภางค์ ทองปลิว (2534) ได้ทำการศึกษาความหมายชื่อหมู่บ้านและตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดเลย ได้กล่าวถึงการศึกษาความหมายชื่อหมู่บ้านและตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดเลย ศึกษา วิธีการตั้งชื่อการเปลี่ยนชื่อและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงชื่อ ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ชื่อหมู่บ้านและตำบลกับสภาพชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม พบว่าชื่อหมู่บ้านและตำบล 111 ชื่อ สามารถจำแนกตามความหมายได้ 5 ประเภท คือ ชื่อที่มีความหมายเดียว ชื่อที่พิจารณาความหมาย จากชื่อคำแรก ชื่อที่พิจารณาความหมายจากชื่อคำแรกและคำถัดไป ชื่อที่พิจารณาความหมายจาก การนำคำขยายมาไว้หน้าคำที่มีความหมายเป็นหลักและชื่อที่พิจารณาความหมายจากกลุ่มคำเป็น คำแรก ชื่อหมู่บ้านและตำบลที่มีความหมายเดียว ตั้งตามชื่อพืชพรรณมากที่สุด ชื่อที่พิจารณา ความหมายจากชื่อคำแรกและคำถัดไปเป็นชื่อที่แสดงลักษณะภูมิประเทศชื่อที่มีคำขยายเป็นชื่อ คำแรกเป็นชื่อที่แสดงจำนวนหรือขนาด และชื่อที่มีกลุ่มคำเป็นชื่อคำแรกเป็นชื่อพืชพรรณ การเปลี่ยนแปลงชื่อและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้นหมู่บ้านส่วนใหญ่ใช้ชื่อเดิมแต่บางหมู่บ้าน เปลี่ยนชื่อตามความนิยม เปลี่ยนตามที่มาของชื่อ ตามลักษณะภูมิประเทศและเปลี่ยนเนื่องจากความ เข้าใจผิดชื่อหมู่บ้านและตำบลสัมพันธ์กับสภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในด้าน ทรัพยากรธรรมชาติการ ประกอบอาชีพ การเลือกตั้งทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน

กนกรรณ อารีย์พัฒนไพบุลย์ (2534) การวิเคราะห์ชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัด หนองคาย ได้ศึกษาแนวการตั้งชื่อหมู่บ้าน ลักษณะของคำที่ใช้ตั้งชื่อหมู่บ้านการเปลี่ยนแปลงชื่อ หมู่บ้านและภาพสะท้อนทางสังคมที่ปรากฏจากชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย วิธีการวิจัย ข้อมูลได้จากการรวบรวมเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลเบื้องต้น และจากการสัมภาษณ์จากผู้ให้

ข้อมูลประจำหมู่บ้าน ผลการวิจัยผลจากการศึกษาพบว่าแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านมี 8 ประเภท ได้แก่ ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ ตั้งชื่อตามชื่อพืช ตั้งชื่อตามบุคคลสำคัญ ตั้งชื่อตามตำนานหรือนิทาน ตั้งชื่อตามวัตถุโบราณ ตั้งชื่อเพื่อบอกทิศทางหรือขนาด ตั้งชื่อเพื่อแสดงถึงกริยาการกระทำ และตั้งชื่อเพื่อเป็นมงคลนามลักษณะของคำที่ใช้ตั้งชื่อหมู่บ้านมี 3 ลักษณะ ได้แก่ โครงสร้างของคำลักษณะการสร้างคำลักษณะการสร้างคำและประเภทที่มาของคำ การเปลี่ยนแปลงชื่อหมู่บ้านนั้นพบว่ามี 4 ลักษณะ ได้แก่ การกลายเสียง การกลายความหมาย ชื่อหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงใหม่และความสัมพันธ์ระหว่างรูปคำกับความหมาย ภาพสะท้อนทางสังคมจากชื่อหมู่บ้านพบว่ามี 4 ด้าน คือ สภาพทางภูมิศาสตร์การเลือกตั้งถิ่นฐาน การดำเนินชีวิต และความเชื่อซึ่งชี้ให้เห็นว่าภาพสะท้อนทางสังคมทั้ง 4 ด้านนี้มีความสัมพันธ์กับชื่อหมู่บ้านอย่างเห็นได้ชัด

เพียรทอง ไชยวงศ์คำ (2538) ได้ศึกษาวัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านในเขตอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ผลการศึกษาพบว่า ชื่อบ้านเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งทางภาษาที่สะท้อนให้เห็นบริบททางสังคมตลอดจนวัฒนธรรมบางอย่างของท้องถิ่นที่ตั้งชื่อบ้าน การตั้งชื่อบ้านส่วนใหญ่คนท้องถิ่นเป็นผู้ตั้งชื่อและนิยมตั้งให้สัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศ ตั้งตามตำนาน ตั้งตามบุคคล ตั้งตามชื่อพืช ตั้งตามชื่อสัตว์ เป็นต้น สำหรับภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อหมู่บ้าน ส่วนใหญ่กำหนดขึ้นในท้องถิ่นการศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ เช่น ชื่อตำบล ชื่อบ้าน ตลอดทั้งประวัติความเป็นมาของชื่อสถานที่เหล่านั้น เป็นความรู้รอบตัวที่คนในท้องถิ่นควรจะศึกษา ดังที่ สงวน อ้นคง (2514, น. 3) ได้กล่าวไว้ว่า “ประชาชนแต่ละประเทศมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาค้นคว้าในเรื่องราวสภาพความเป็นมาและเหตุการณ์ในประเทศของตนทั้งในอดีตและปัจจุบันว่า จังหวัดหนึ่ง อำเภอหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ไหน มีภูมิประเทศอย่างไร ประวัติความเป็นมาและมีเรื่องราวปรากฏในพงศาวดาร ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างไรบ้าง” ปัจจุบันประเทศไทยยังมีการศึกษาและเก็บรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับชนในชาติไว้น้อยมาก จึงสมควรที่จะต้องศึกษารวบรวมข้อมูลเหล่านี้ไว้อย่างรีบด่วนและจริงจังและเก็บเป็นหลักฐานเพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า ก่อนที่จะสูญหายและหรือเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสาเหตุต่างๆ เช่น วิทยาการหรือผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชื่อบ้านได้ล่วงลับไปตามกาลเวลา ส่วนที่ยังมีชีวิตอยู่ อาจจะหลงลืมความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมาและความชราอาจทำให้บอกข้อมูลคลาดเคลื่อนซึ่ง วัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้าน ในเขตอำเภอเมืองตาก จังหวัดตากชื่อบ้านในเขตอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ในปี พ.ศ. 2537 มีจำนวนทั้งสิ้น 114 ชื่อ เป็นชื่อบ้านที่มีประวัติทั้งสิ้น จำแนกได้ 6 ประเภท คือ

1. ประวัติชื่อบ้านที่มีชื่อเรียกตามลักษณะภูมิประเทศ มี 29 ชื่อ
2. ประวัติชื่อบ้านที่เรียกตามชื่อพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้อง มี 36 ชื่อ
3. ประวัติชื่อบ้านที่เรียกตามชื่อสัตว์และลักษณะอาการของสัตว์ มี 10 ชื่อ
4. ประวัติชื่อบ้านที่เรียกตามชื่อบุคคลและลักษณะอาการของคน มี 16 ชื่อ

5. ประวัติชื่อบ้านที่เรียกตามชื่อสถานที่และสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม มี 10 ชื่อ

6. ประวัติชื่อบ้านที่เรียกชื่อตามลักษณะอื่นๆ มี 13 ชื่อ

จากการศึกษาประวัติชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมด้านการเลือกที่อยู่อาศัย มีหลากหลายด้วยกัน คือ ที่ใกล้แหล่งน้ำลำคลอง ห้วย หนอง ตลุก ที่ดอน และที่โล่งกว้าง ด้านการประกอบอาชีพ คือ การเกษตรกรรม มีการทำนา ทำไร่ เป็นอาชีพหลัก ด้านความเชื่อมี 4 ประเภท คือ 1. เชื่อบุญธรรมชาติ 2. เชื่อบุญญาณผีบรรพบุรุษ 3. เชื่อบุญปาฏิหาริย์และบุญบารมี 4. เชื่อบุญเรื่องคำและความหมายของคำ ด้านภาษา และมีลักษณะเด่น 3 ลักษณะ คือ 1. ตัดพยางค์ของคำให้สั้นเพื่อสะดวกรวดเร็วในการสื่อสาร 2. การกลายเป็นเสียง 3. การสร้างคำขึ้นใหม่ใช้เรียกสิ่งใหม่ๆ ด้วยวิธีการแบบคำประสม

น้องนุช มณีอินทร์ (2543) ได้ทำการศึกษาเรื่องการปรับเปลี่ยนของชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ โดยทำการศึกษาแบบโครงสร้างของชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2523, 2533 และ 2541 รวมทั้งลักษณะทางวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อหมู่บ้าน การปรับเปลี่ยนด้านภาษาในลักษณะต่างๆ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนของชื่อหมู่บ้าน ผลการวิเคราะห์พบว่า โครงสร้างของชื่อหมู่บ้านมี 3 รูปแบบใหญ่ๆ เรียงลำดับจากการปรากฏมากที่สุดไปหาการปรากฏน้อยที่สุดคือ 1) ภูมิภาค + (ลักษณะเฉพาะ) + (คุณสมบัติ) เช่น ดง สัน มะนาว, ดอยน้อย, ป่าสักน้อย 2) ชื่อเฉพาะ เช่น กาวิละ 3) ชุมชน + (ชื่อชุมชน) เช่น กาด, นิคมท่าโป่ง เป็นต้น

ส่วนการศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อหมู่บ้าน ผู้วิจัยวิเคราะห์จากความหมายขององค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างทั้ง 3 แบบ โดยที่องค์ประกอบต่างๆ ต้องมีความถี่ในการปรากฏสูงจึงจะถือว่าสะท้อนลักษณะทางวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน ผลปรากฏว่าชื่อหมู่บ้านสะท้อนลักษณะทางวัฒนธรรมดังนี้ 1) การตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ 2) ความสำคัญของพื้นที่ป่าต่อวิถีชีวิตของคนเชียงใหม่ 3) ลักษณะภูมิภาคแบบพื้นที่สูง 4) ความหลากหลายทางพืชพรรณ 5) การบ่งบอกทิศทาง ตำแหน่งหรือแสดงลักษณะเด่นของหมู่บ้าน 6) ความสำคัญของวัดและศาสนา 7) ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ 8) การเปลี่ยนแปลงลักษณะของชุมชน ในด้านการปรับเปลี่ยนของชื่อหมู่บ้าน ผู้วิจัยนำชื่อหมู่บ้านที่ละชื่อใน 3 ช่วงเวลามาเปรียบเทียบกันและจำแนกการปรับเปลี่ยนออกเป็นลักษณะต่างๆ ผลปรากฏว่า พบลักษณะการปรับเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านแบบต่างๆ ซึ่งการปรับเปลี่ยนโดยการแทนที่ด้วยชื่ออื่นมีความถี่ในการปรากฏสูง จึงนำมาวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนด้านภาษาของชื่อหมู่บ้านซึ่งพบลักษณะการปรับเปลี่ยน 3 ลักษณะ เรียงลำดับจากการปรากฏมากที่สุดไปหาการปรากฏน้อยที่สุด คือ 1) การปรับเปลี่ยนด้านศัพท์ เช่น กาดชี้เหล็ก >ตลาดชี้เหล็ก 2) การปรับเปลี่ยนตัวสะกด เช่น ป่าฮวก >ป่ารวก 3) การปรับเปลี่ยนด้านโครงสร้าง เช่น หนองหอย >หนองหอยใหม่ เป็นต้น เกี่ยวกับปัจจัยของการปรับเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน ผลการวิจัยปรากฏว่า ปัจจัย

ของการปรับเปลี่ยนมีทั้งหมด 4 ปัจจัย คือ 1) ปัจจัยด้านภาษา 2) ปัจจัยด้านภูมิประเทศ 3) ปัจจัยด้านสังคม 4) ปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง

อุษา ปานดำ (2545) ได้ศึกษาการตั้งชื่อบ้านและวัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านของกิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราชพบว่า การตั้งชื่อบ้านหรือถิ่นที่อยู่ของมนุษย์แต่ละแห่งมักมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและเรื่องราวของชุมชนชื่อมักจะเป็นสิ่งแรกๆ ที่สะดุดความสนใจ การศึกษาเกี่ยวกับชื่อบ้านย่อมทำให้เกิดองค์ความรู้บางอย่างของท้องถิ่นต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงควรมีผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจังมากขึ้นผู้ที่สนใจเรื่องราวของท้องถิ่นจึงหันมาให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับชื่อบ้านมากขึ้น เพราะเห็นว่าเป็นข้อมูลที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับท้องถิ่น ได้ดีทางหนึ่งกิ่งอำเภอนบพิตำเป็นกิ่งอำเภอหนึ่งของจังหวัดนครศรีธรรมราช แม้ว่าจะเป็นกิ่งอำเภอที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นมาใหม่แต่บริเวณพื้นที่ของกิ่งอำเภอนบพิตำเป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของจังหวัดนครศรีธรรมราชการที่กิ่งอำเภอนบพิตำเป็นแหล่งชุมชนโบราณและมีการพัฒนาการต่อเนื่องมาถึงยุคปัจจุบันย่อมทำให้ชาวบ้านในบริเวณนี้มีการสั่งสมและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นที่น่าสนใจศึกษาหลายอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งชื่อบ้านต่างๆ ในกิ่งอำเภอนบพิตำนี้ เช่น บ้านนบพิตำ บ้านกรุงชิงบ้านโรงเหล็ก บ้านนาทรง บ้านจันพอ บ้านปากลง เป็นต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นอย่างมากจากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งชื่อบ้านที่ปรากฏในกิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ปี พ.ศ. 2541 มีชื่อบ้านจำนวน 102 ชื่อบ้าน มีประวัติชื่อบ้าน 105 กระแสแต่ละกระแสมีวิธีการตั้งชื่อบ้านที่แตกต่างกันไป ดังนี้

1. การตั้งชื่อบ้านตามลักษณะภูมิประเทศ มี 55 ประวัติ
2. การตั้งชื่อบ้านตามชื่อของที่ตั้งและทิศทาง มี 16 ประวัติ
3. การตั้งชื่อบ้านตามชื่อพืช สัตว์ มี 11 ประวัติ
4. การตั้งชื่อบ้านตามความเชื่อตำนานท้องถิ่น มี 8 ประวัติ
5. การตั้งชื่อบ้านตามชื่อสิ่งก่อสร้าง มี 7 ประวัติ
6. การตั้งชื่อบ้านตามชื่อบุคคลในท้องถิ่น มี 5 ประวัติ
7. การตั้งชื่อบ้านตามชื่อของถ้ำและชื่อภูเขา มี 2 ประวัติ
8. การตั้งชื่อบ้านตามมงคลนามมี 1 ประวัติ

วัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านของกิ่งอำเภอนบพิตำยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรมด้านการประกอบอาชีพวัฒนธรรมด้านการสัญจร วัฒนธรรมด้านการละเล่น และวัฒนธรรมด้านความเชื่อ

สัฐพงศ์ ขุนทอง (2545) ได้ศึกษาชื่อบ้านในอำเภอควนขนุนจังหวัดพัทลุง พบว่า ชื่อบ้านหรือชื่อหมู่บ้านเป็นชื่อที่คนในท้องถิ่นตั้งขึ้น นอกจากเพื่อการจดจำได้แล้วชื่อบ้านและประวัติของชื่อบ้าน

ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานเศรษฐกิจและสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ในอดีตได้เป็นอย่างดี อำเภอควนขนุนจังหวัดพัทลุง เป็นอำเภอหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ประกอบด้วยหมู่บ้านมากมาย โดยชื่อบ้านในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้จัดแบ่งตามคำนำหน้าชื่อบ้านคือคำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงลักษณะการระบายน้ำที่ดี เช่น บ้านควนขนุน บ้านดอนศาลา บ้านโคกโพธิ์ คำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงแหล่งน้ำ เช่น บ้านทะเลน้อยบ้านคลองเรือ บ้านหนองในวัง คำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงลักษณะภูมิประเทศ เช่น บ้านไสโดน บ้านภูเขาทอง บ้านทุ่งชิงหิ้ง คำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงเศรษฐกิจ เช่น บ้านสวน บ้านนาขยาด บ้านนาท่อม คำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงการคมนาคมขนส่ง เช่น บ้านท่าช้าง บ้านแพรงหา บ้านหัวถนน คำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรม เช่น บ้านศาลาทวด บ้านค่าย บ้านกองเกวียน คำนำหน้าชื่อบ้านที่บ่งบอกถึงพืช สัตว์ และมนุษย์ เช่น บ้านโพธิ์ บ้านไทรงาม บ้านพนางตุง และคำนำหน้าชื่ออื่นๆ เช่น บ้านออก บ้านบน บ้านระหว่างควน เป็นต้น ในการศึกษาชื่อบ้านนอกจากจะศึกษาคำนำหน้าชื่อบ้านแล้วผู้วิจัยยังศึกษาภาพสะท้อนจากประวัติของชื่อบ้านที่ได้จัดแบ่งไว้ 3 ประการ คือ ภาพสะท้อนด้านการตั้งถิ่นฐานจากประวัติชื่อบ้านได้สะท้อนถึงลักษณะพื้นที่ที่เป็นป่าเขา ที่ราบที่ราบลุ่มชายฝั่งแม่น้ำ เช่น บ้านเขาโต๊ะบุญ บ้านทุ่งชิงหิ้ง บ้านทะเลน้อยภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจได้สะท้อนถึงการทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ เช่น บ้านนาท่อมบ้านนาสวน บ้านทุ่งลาน และภาพสะท้อนด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้สะท้อนถึงความเชื่อด้านศาสนา ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ วัฒนธรรมและประเพณี เช่น บ้านเขาโต๊ะบุญ บ้านควนเหรัง บ้านศาลาม่วง เป็นต้น

วรรณ นาวิกมูล, เสาวณิต วิงวอน, กุลวดี มกราริรมย์, อีราวดี ไตลังคะ และ วัชรภรณ์ อางหาญ (2549, น. 1-6) ได้ทำการศึกษาชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์เพื่อหาที่มาของชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดตรัง รวมชื่อจังหวัด อำเภอตำบล ลงไปถึงระดับหมู่บ้าน เฉพาะที่พบข้อมูลเกี่ยวกับที่มา จำนวน 811 ชื่อ แสดงผลว่าชื่อ จำนวน 524 ชื่อเป็นคำประสมซึ่งมีที่มาจากปัจจัย 2 หมวดรวมกัน ปัจจัยที่สำคัญของชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดตรัง ได้แก่ (1) ภูมิประเทศ และ (2) พรรณไม้ ในกลุ่มภูมิประเทศ มีคำบอกสภาพทางภูมิประเทศอยู่ในชื่อบ้านๆ จำนวน 633 ชื่อ จำแนกเป็นสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกัน จำนวน 43 คำ มีทั้งแหล่งน้ำ ที่สูงและที่ราบ ในกลุ่มพรรณไม้ มีคำบอกชื่อพรรณไม้อยู่ในชื่อบ้าน จำนวน 329 ชื่อ จำแนกเป็นคำเรียกชื่อพรรณไม้ จำนวน 152 คำ เป็นพรรณไม้ 120 ชนิด นับว่าพรรณไม้ เป็นหมวดปัจจัยที่มีความหลากหลายมากที่สุด ส่วนการศึกษาชื่อบ้านๆ ในเขตเทศบาลนครตรัง (ทับเที่ยง) เฉพาะที่พบข้อมูลเกี่ยวกับที่มา จำนวน 133 ชื่อ พบว่ามีชื่อที่มาจากปัจจัยหมวดเดียว 82 ชื่อ ทั้งนี้ ปัจจัยที่พบมากที่สุดคือหมวดบุคคล คำที่หมายถึงบุคคลในชื่อบ้านๆ ในเขตเทศบาลนครตรังมี จำนวน 37 คำ ครอบคลุมตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชน ผลการวิจัยแสดงว่าเมื่อปัจจัยที่มาของชื่อบ้านๆ เช่น ภูมิประเทศ พรรณไม้ ฯลฯ เปลี่ยนแปลงหรือสูญหาย ทำให้ไม่มีหลักฐานยืนยันที่มาจากชื่อ และการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลภาคสนามกับข้อมูล

เอกสารพบว่าชื่อ บ้านนามเมืองเก่าแก่ของจังหวัดตรังหลายชื่อเปลี่ยนไปเพราะความเข้าใจผิด สาเหตุสำคัญเกิดจากการถอดเสียงของคำภาษาถิ่นใต้และคำภาษามลายูถิ่นออกมาเป็นตัวอักษร

วนิดา ตรีสินธุรส (2549) งานวิจัยเรื่องชื่อบ้านนามเมือง จังหวัดนครราชสีมา ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวการตั้งชื่อและการเปลี่ยนแปลงชื่อหมู่บ้านในจังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาพบว่า ชื่อหมู่บ้านเป็นชื่อที่ชาวบ้านในยุคหนึ่งตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่สังเกตหรือที่หมาย อันเป็นการสื่อให้คนทั่วไปได้รู้จักสถานที่แห่งนั้นตรงกัน ลักษณะทางภาษาที่ใช้ตั้งชื่อหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นคำไทยแท้ และส่วนน้อยเป็นคำบาลี-สันสกฤต ชนิดของคำส่วนใหญ่เป็นคำนาม ทั้งที่เป็นคำพยางค์เดียวและหลายพยางค์ ส่วนน้อยเป็นคำกริยา คำวิเศษณ์และคำบุพบท ชื่อหมู่บ้านแต่ละชื่อสะท้อนให้เห็นถึงภาพรวมของชุมชนนั้น ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม อันทำให้เข้าใจถึงพื้นฐานในด้านความคิด ความเชื่อของคนในหมู่บ้าน เช่น ในด้านภูมิศาสตร์ ชื่อหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านว่าเป็นที่สูง ประเภทโนน ดอน หรือเนิน ฯลฯ อยู่ใกล้แหล่งน้ำประเภทหนอง คลองหรือบึง และมีพรรณไม้ชนิดใดในบริเวณนั้น หรือเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ที่บ่งชี้ให้ทราบที่ตั้งหมู่บ้านชัดเจน หรือต้นไม้ที่มีลักษณะพิเศษแปลกกว่าต้นไม้อื่นในบริเวณนั้น หรือเป็นต้นไม้ที่มีมากในบริเวณนั้น เป็นต้น ในด้านประวัติศาสตร์ ชื่อหมู่บ้านได้สะท้อนให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา และความสำคัญของสถานที่แห่งนั้นในอดีต ชื่อหมู่บ้านมักจะมีคำว่า พลับพลา ด่าน และท่า เป็นต้น ส่วนในด้านวัฒนธรรม ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดนครราชสีมา สะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยที่สำคัญต่อการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานว่า ที่ตั้งหมู่บ้านมักจะอยู่ในบริเวณที่สูง เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ อยู่ใกล้แหล่งน้ำและมีความปลอดภัยในชีวิตเป็นสำคัญ ชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า ไร่ นา บอกถึงวัฒนธรรมการทำมาหากินในด้านเกษตรกรรม นอกจากนี้ชื่อหมู่บ้านยังบอกถึงลักษณะการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อของชาวจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในชื่อหมู่บ้าน ดังนั้น ความสำคัญของชื่อหมู่บ้าน นอกจากจะเป็นสื่อให้คนทั่วไปได้รู้จักสถานที่นั้นตรงกันแล้วยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาของหมู่บ้านนั้น ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นอย่างงดงาม

สมร เจนจิจะ (2550) ได้ทำการศึกษาประวัติและโครงสร้างชื่อหมู่บ้านในอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมประวัติและศึกษาโครงสร้าง รวมถึงลักษณะวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อของหมู่บ้านในตำบลและอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือชื่อของหมู่บ้านทั้ง 14 หมู่บ้าน ในตำบลและอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน โดยอาศัยทฤษฎีโครงสร้างทางภาษา ภาษาศาสตร์สังคม และการตั้งถิ่นฐานทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ในส่วนของการเก็บรวบรวมประวัติชื่อหมู่บ้าน เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง และตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการจัดเสวนากับชาวบ้าน ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้รู้ และผู้ให้

ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับมากที่สุด แล้วจึงนำมาเรียบเรียงใหม่ จนได้ประวัติชื่อหมู่บ้านในตำบลและทั้ง 14 หมู่บ้าน

ผลการวิเคราะห์โครงสร้างชื่อของหมู่บ้านพบว่ามี 4 รูปแบบใหญ่ ๆ เรียงลำดับจากการปรากฏมากที่สุดไปหาปรากฏน้อยที่สุด คือ 1. ภูมิประเทศ + (ลักษณะเฉพาะ) + (คุณสมบัติ) 2. ชื่อเฉพาะ + (ลักษณะเฉพาะ) 3. ชุมชน + ลักษณะเฉพาะ 4. ลักษณะเฉพาะ + ชื่อเฉพาะ และการศึกษาลักษณะและองค์ประกอบทางความหมายของชื่อ โดยการจำแนกตามจำนวนคำพบว่า ชื่อหมู่บ้านส่วนใหญ่จะประกอบด้วยคำ 2 คำ เป็นคำนาม + คำนาม ส่วนประเภทที่พบน้อยที่สุด คือ ชื่อหมู่บ้านที่ประกอบด้วยคำ 3 คำ เป็นคำนาม + คำกริยา + คำคุณศัพท์ ซึ่งคำแต่ละคำที่ประกอบกันเป็นชื่อหมู่บ้านจะมีความสัมพันธ์กันโดยที่ชื่อหมู่บ้านคำหลังมักทำหน้าที่ขยายความหมายของคำหน้าให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในด้านการเปลี่ยนแปลงชื่อหมู่บ้าน พบลักษณะการเปลี่ยนแปลง 2 ด้าน คือ การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ และการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง ซึ่งเกิดจากปัจจัยด้านภาษา ด้านสังคม และด้านภูมิศาสตร์ ส่วนการศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรมที่สะท้อนมาจากชื่อหมู่บ้าน ผลปรากฏว่าชื่อหมู่บ้านในตำบลและสะท้อนให้เห็นลักษณะทางวัฒนธรรมดังนี้ 1) วัฒนธรรมการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน 2) วัฒนธรรมการเกษตร 3) วัฒนธรรมความเชื่อ 4) วัฒนธรรมน้ำ

สุปิยา ทาปทา และทัศน์ ทัศนียานนท์ (2550) รายงานการวิจัยเรื่องชื่อบ้านนามเมืองในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาและความหมายของชื่อตำบล หมู่บ้าน และชุมชนในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้น 12 ตำบล 152 หมู่บ้าน และ 106 ชุมชน ที่อยู่ในเขตตำบลในเมือง (เทศบาลนครอุบลราชธานี) โดยที่มุ่งหวังที่จะให้คนในท้องถิ่นได้เกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดความรักความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง อันจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นได้ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า สามารถรวบรวมความหมายและประวัติของชื่อตำบล หมู่บ้าน รวมทั้งชุมชนตำบลในเมือง ในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ได้ 258 ชื่อ (ชื่อตำบลและหมู่บ้าน 152 ชื่อ ชื่อชุมชนตำบลในเมือง 106 ชื่อ) โดยเมื่อใช้หลักการจำแนกประเภทตามหลักการของภาคภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้ง 14 ประเภท ปรากฏว่าชื่อที่นำมาใช้เป็นจำนวนมากจนถึงน้อย เรียงตามลำดับ คือ ชื่อของพืช ลักษณะภูมิประเทศ ความเป็นมงคล การกระทำ ทิศทาง สัตว์ คน สถานที่ ของใช้ อาชีพ ขนาด จำนวน ระยะเวลา และจำแนกไม่ได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การตั้งชื่อบ้านนามเมืองในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี จะตั้งขึ้นโดยใช้ชื่อของพืชที่ขึ้นอยู่ตามท้องถิ่นและลักษณะภูมิประเทศที่ใช้เป็นทำเลที่ตั้งเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจังหวัดอุบลราชธานีมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นแหล่งรวมของแม่น้ำสายต่างๆ และมีความอุดมสมบูรณ์ทำให้มีพืชพันธุ์ตามท้องถิ่นต่างๆ มากมายนั่นเอง

ปีนฤทัย คงทอง (2550, น. 4-5) ได้ศึกษาการศึกษาภูมินามในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาของชื่อหมู่บ้าน ศึกษาวิถีชีวิตของชาวอำเภอปากพนัง และศึกษาความเชื่อและค่านิยมของชาวอำเภอปากพนัง ที่ปรากฏตามภูมินาม โดยศึกษาจากการชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์ และใช้ข้อมูลด้านเอกสารประกอบการวิเคราะห์

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ภูมินามในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำแนกออกเป็น 12 ประเภท ดังนี้ การตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ การตั้งชื่อตามต้นไม้ การตั้งชื่อตามการประกอบอาชีพ การตั้งชื่อตามตำนาน การตั้งชื่อตามบุคคล การตั้งชื่อเป็นสิริมงคล การตั้งชื่อเกี่ยวกับทิศทางและตำแหน่งที่ตั้ง การตั้งชื่อเกี่ยวกับศาสนา การตั้งชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และสิ่งก่อสร้าง การตั้งชื่อเกี่ยวกับการคมนาคม และการตั้งชื่อตามอากัปกิริยาของคน ซึ่งแต่ละชื่อที่ปรากฏสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นด้านการประกอบอาชีพ การบริโภค การปกครอง และสิ่งก่อสร้างในหมู่บ้าน การคมนาคม การค้าขาย หรือพืชพันธุ์ในท้องถิ่น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสภาพการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ชื่อของหมู่บ้านยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอปากพนังไว้ได้เหมือนอดีต

นอกจากนี้ภูมินามยังสะท้อนความเชื่อ และค่านิยมในสังคมของชาวอำเภอปากพนังได้อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการตั้งชื่อหมู่บ้านที่มีความเชื่อเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งความเชื่อนี้อาจเป็นอิทธิพลของศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมต่างๆ ที่ชาวบ้านในอำเภอปากพนังยังคงเชื่อถือ และปฏิบัติดังเช่นในอดีต และในด้านของค่านิยมที่ปรากฏในภูมินามนั้นจะเห็นได้จากการตั้งชื่อหมู่บ้านตามความนิยม ซึ่งจัดว่าเป็นกระแสทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คน ถึงแม้ว่าในปัจจุบันค่านิยมทางสังคมบางส่วนได้เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และความเชื่อในสังคมบางส่วนก็เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน แต่ภูมินามที่มีอิทธิพลความเชื่อ และค่านิยมคงอยู่กับหมู่บ้านจนกระทั่งปัจจุบัน

โสภา ทองประเสริฐ (2550, น. 4-5) ได้ศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชุมชนคลองด่าน 2) ศึกษาวิถีชีวิตเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวประมงชุมชนคลองด่านและ 3) ศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชน พื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวประมงชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ วิธีดำเนินการวิจัยผู้วิจัยเลือกศึกษาโดยการสัมภาษณ์ชาวประมงชุมชนคลองด่าน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการใช้ข้อมูลด้านเอกสารประกอบการวิเคราะห์ ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ชาวประมงชุมชนคลองด่านมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องและผูกพันกับความเชื่อและพิธีกรรมทั้งในด้านการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตประจำวัน รูปแบบของความเชื่อและ

พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ชาวประมงชุมชนคลองด่านให้ความสำคัญแก่การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพมากกว่าพิธีกรรมในด้านอื่นๆ เนื่องจากชาวประมงมีความเสี่ยงสูง และต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติในการประกอบอาชีพ ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจึงมีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวประมงคลองด่านจึงต้องแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในการประกอบอาชีพ

วิถีชีวิตเกี่ยวกับความเป็นอยู่และประเพณี ชาวประมงชุมชนคลองด่านยึดถือปฏิบัติตามแบบอย่างของสังคมไทยทั่วไป คือ ให้ความสำคัญแก่การประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านของชีวิต เช่น จากวัยเด็กก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ หรือการเปลี่ยนผ่านจากภาวะในช่วงชีวิตของบุคคล ชาวประมงชุมชนคลองด่านได้ปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามรูปแบบของวัฒนธรรมสมัยนิยมที่แพร่เข้ามาในชุมชน ส่งผลให้ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวประมงชุมชนคลองด่านจึงมีความคล้ายคลึงกับชุมชนในละแวกใกล้เคียง ในด้านอัตลักษณ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ชุมชนคลองด่าน เป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผู้คนหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ร่วมกัน แต่มีความรักในท้องถิ่น ผู้คนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นจุดยืนในการต่อรองกับอำนาจรัฐส่งผลให้ชุมชนสามารถอยู่รอด และรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้

มาโนช ดินลานสกุล (2552, น. 149-153) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ชื่อบ้านนามเมือง, น. เรื่องเล่าชีวิตคนและชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา วัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมเรื่องเล่าของชื่อบ้านนามเมืองบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา ศึกษาวิถีชีวิตผู้คนและชุมชนจากเรื่องเล่าของชื่อบ้านนามเมือง และศึกษาความผูกพันระหว่างคนกับทะเลและคนรอบทะเลสาบสงขลา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพยึดถือเรื่องเล่าของชื่อบ้านนามเมืองในพื้นที่เป้าหมายตามขอบเขตด้านข้อมูลแล้วนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลสงขลา ซึ่งได้เก็บรวบรวมเรื่องเล่าเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองตามที่กำหนดทั้งสิ้น 158 ชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดในวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย ด้านวิถีชีวิตผู้คนและชุมชนจากเรื่องเล่าของชื่อบ้านนามเมือง พบว่า ผู้คนและชุมชนรอบทะเลสาบสงขลามีความเชื่อดั้งเดิมหลายลักษณะ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับทวด 2 ลักษณะ คือ ทวดที่เป็นงูใหญ่ และทวดที่เป็นพญานาค นอกจากนี้ก็มีทวดในลักษณะอื่นๆ เช่น ทวดที่เป็นจระเข้ และทวดที่เป็นต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏในเรื่องความเป็นมาที่เกี่ยวกับชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบและมีอาณาเขตติดต่อกับทะเลสาบสงขลา ทั้งในพื้นที่จังหวัดสงขลาและพัทลุง ที่น่าสนใจเกี่ยวกับวิญญาณทั้งของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม ความเชื่อเกี่ยวกับคาถาอาคม ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์และสิ่งของ ความเชื่อเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ด้านผู้คนและชุมชนกับศาสนา พบว่า

ชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา เป็นชุมชนที่เลื่อมใสศาสนาพุทธในลักษณะผสมผสาน กล่าวคือมีทั้งศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิมที่เรียกว่า พุทธแบบชาวบ้าน ด้านผู้คนและชุมชนกับธรรมชาติ พบว่า มีการนำลักษณะธรรมชาติต่างๆ มาตั้งเป็นชื่อบ้านนามเมือง เช่น ใช้ป่าหรือต้นไม้ ใช้แหล่งน้ำ ใช้ลักษณะพื้นดินที่ตั้ง ใช้ลักษณะผสมของธรรมชาติ เป็นชื่อบ้านนามเมือง ด้านผู้คนและชุมชนกับอาชีพ ทำให้ได้รับรู้เกี่ยวกับอาชีพของผู้คนและชุมชนในอดีต เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันหลายอาชีพ เช่น อาชีพทำนา อาชีพประมง อาชีพทำน้ำตาลโตนด อาชีพค้าขาย อาชีพทำสวนทำไร่ ด้านผู้คนและชุมชนกับสิ่งของและสถานที่ มีการนำชื่อสิ่งของและสถานที่บางประเภทมาเป็นส่วนหนึ่งของชื่อบ้านนามเมือง ด้านความผูกพันระหว่างคนรอบทะเลสาบสงขลา เป็นความผูกพันเพราะทรัพยากรธรรมชาติ ความผูกพันเพราะเครือญาติ ความผูกพันเพราะศาสนาและความเชื่อ

วรรณภา บุญประทีป (2553) ศึกษาชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการสร้างคำที่เป็นชื่อหมู่บ้านและกลวิธีที่ใช้ในการตั้งชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ซึ่งข้อมูลสำหรับการศึกษาได้แก่ ชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ซึ่งแบ่งเป็น 24 ตำบล 219 หมู่บ้าน จำนวน 170 ชื่อผลการศึกษาพบลักษณะการสร้างคำของชื่อหมู่บ้านตามชนิดคำ 3 ลักษณะ คือ คำประสม คำสมาส และคำสนธิ ส่วนลักษณะการสร้างคำของชื่อหมู่บ้านตามโครงสร้างชื่อหมู่บ้าน พบ 3 แบบ ได้แก่ แบบที่ 1, น. บ้าน ชุมชน + ภูมิประเทศ + (ลักษณะเฉพาะ) + (คุณสมบัติ) แบบที่ 2 บ้าน, ชุมชน + ชื่อเฉพาะ และแบบที่ 3, น. บ้าน + ชื่อแสดงชุมชน และผลการศึกษากลวิธีในการตั้งชื่อหมู่บ้านโดยพิจารณาจากประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานและความหมายของชื่อหมู่บ้าน 4 ลักษณะ ได้แก่ ชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศ ชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับตำนาน และชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่า ส่วนผลการศึกษากลวิธีการตั้งชื่อหมู่บ้านสัมพันธ์กับเรื่องต่างๆ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานใกล้น้ำ การบอกทิศทางตำแหน่งหรือแสดงลักษณะเด่นของหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงลักษณะชุมชน ลักษณะภูมิประเทศแบบพื้นที่สูง ความหลากหลายของพืชพรรณ ความสำคัญของวัดและศาสนสถาน ความสำคัญของพื้นที่ป่าเกี่ยวกับตำนาน และเรื่องเล่า

สรบุศย์ รุ่งโรจน์สุวรรณ และรุ่งวิมล รุ่งโรจน์สุวรรณ (2551) ได้ทำการศึกษาชื่อหมู่บ้านในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาลักษณะโครงสร้าง และความหมายคำเรียกชื่อหมู่บ้านในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย 2) เพื่อศึกษาที่มาหรือเหตุผลในการตั้งชื่อหมู่บ้าน และ 3) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนออกมาจากชื่อหมู่บ้านในอำเภอเชียงแสน ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้จากข้อมูลเอกสารของหน่วยราชการส่วนท้องถิ่น และข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษา จำนวน 70 หมู่บ้าน ในอำเภอเชียงแสน ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่า ผู้แก่ และชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยได้เก็บรวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ความหมายของชื่อหมู่บ้าน และลักษณะทาง

ภูมิศาสตร์ของบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน และทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ในเชิงพรรณนา ตามวัตถุประสงค์ ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างของชื่อหมู่บ้าน (ที่วิเคราะห์ประกอบกับที่มาของชื่อ) อาจเป็นคำๆ เดียว จนถึง 4 คำ โดยส่วนใหญ่จำนวน 56 ชื่อ ประกอบด้วยคำ 2 คำ มีชื่อที่เป็นคำเดียวจำนวน 9 ชื่อ และชื่อที่ประกอบด้วยคำ 3 และ 4 คำ มีจำนวน 4 และ 1 ชื่อ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาความหมายของ คำที่นำมาประกอบเป็นชื่อหมู่บ้านพบว่า มีการกระจายในกลุ่มความหมายหลัก 3 กลุ่ม ได้แก่ (ธรรมชาติ) เป็นจำนวนมากที่สุด (มนุษย์) และ (ลักษณะ) ตามลำดับ อนึ่ง จากการวิเคราะห์ ชื่อหมู่บ้านส่วนใหญ่จำนวน 42 หมู่บ้าน มีที่มาจากลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมบริเวณที่ตั้ง หมู่บ้าน นอกจากนี้ชื่อหมู่บ้านอาจมีที่มาจากแหล่งชุมชนสำคัญในอดีต หรือสถานที่สำคัญทางศาสนา ชุมชนเดิม และเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต นอกจากนี้การศึกษาชื่อหมู่บ้านยังมีความเชื่อมโยงกับ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย กล่าวคือในเชิงประวัติศาสตร์ ข้อมูล การเกิดหมู่บ้านแสดงให้เห็นการขยายตัวของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ลุ่มและแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังแสดงออกให้เห็นจากการใช้ชื่อชุมชนหรือหมู่บ้านเดิมเป็นฐานในการตั้งชื่อ โดยมีส่วนขยาย เป็นคำบอกตำแหน่งและทิศทาง ในแง่วิถีชีวิตและความเชื่อนั้นมีการใช้คำแสดงลักษณะภูมิประเทศและ พืชพรรณ ในการตั้งชื่อหมู่บ้านกระจายอยู่ทั่วทั้งอำเภอ ซึ่งมีการแสดงตำแหน่งโดยสังเขปด้วยแผนที่ นอกจากนี้ชื่อหมู่บ้านยังแสดงให้เห็นวัฒนธรรมภาษา ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นเหนือ ซึ่งมีสอดแทรกอยู่ในการสะกดคำ การออกเสียงคำ และการใช้คำศัพท์ในจำนวนไม่น้อย

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีระมโม) (2553, น. 88-89) ได้ศึกษาเกี่ยวกับชื่อบ้าน- ภูมิเมืองพะเยา ซึ่งให้ได้ให้ความหมายคำว่า “พะเยา” มาจาก 3 ทิศนะ คือ ลักษณะของการตั้ง บ้านเรือนไปตามภูเขา (ภูกามยาว) หรือลักษณะของภูเขา (ผายาว) หรือเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า พาย้าว (ตะวันโพล์เพล้) และยังมีการศึกษาชื่อและโดยเนื้องค์ประกอบการศึกษา 4 รูปแบบ คือ

1. จากการบันทึก เรื่องราวความเป็นมา โดยมากจะเป็นการบันทึกจากพระครูวิราชวชิร ปัญญา
2. จากการปริวรรต เป็นการถ่ายแบบจากอักษรล้านนาสู่ภาษาไทย
3. จากการพิสูจน์หลักฐาน เช่น พงศาวดาร หลักศิลาจารึก หลักฐานโบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ
4. จากการรวบรวมเรียบเรียง ซึ่งมีนักวิชาการได้พิสูจน์และประติดประต่ออยู่บ้างแล้วแม้จะเป็นการถกเถียงข้อเท็จจริงในเรื่องของอายุ เวลา พ.ศ. บ้าง

พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน และกชพร ขวัญทอง (2557) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในเขตอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ รายงานการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เน้นศึกษาจากการลงภาคสนามและเอกสารเป็น สำคัญ โดยมีความมุ่งหมายให้ทราบถึงความเป็นมาของชื่อคลองและหมู่บ้านริมคลองในอดีตของ

อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ รวมทั้งบทบาทและความสำคัญของคลองและหมู่บ้านริมคลองที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์ พูดคุยกับผู้สูงอายุ ผู้รู้ในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และพระภิกษุ รวมทั้งการสังเกตลักษณะทางกายภาพของสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องผลจากการวิจัยพบว่าชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านริมคลอง ในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ส่วนใหญ่ตั้งชื่อตามสภาพแวดล้อมและทรัพยากรทางธรรมชาติ ตั้งชื่อตามบุคคลและตามความเชื่อของคนในท้องถิ่นคลองในอดีตเป็นแหล่งทำกิน เช่น ทำประมง เลี้ยงสัตว์น้ำ และอาศัยเป็นเส้นทางคมนาคมไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้าน ส่งผลถึงการอพยพเข้ามาของคนในพื้นที่ต่างๆ ในอำเภอบางพลีจนเกิดเป็นหมู่บ้านภายใต้วิถีชีวิตแบบสังคมชานนา ปัจจุบันเมื่ออำเภอบางพลีพัฒนาเป็นเมืองอุตสาหกรรม มีลักษณะของเมืองกึ่งชนบท บางพื้นที่คลองหลายสายไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เพราะคนส่วนใหญ่สัญจรทางบกแล้วทำให้คนไม่ให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับคลองจนอาจกลายเป็นพื้นที่รับน้ำเสียและอาจตันขึ้นไป ดังนั้น แนวโน้มที่มาของชื่อคลอง ในอนาคตอาจจะไม่มีใครทราบที่มา อย่างไรก็ตามหากจะพลิกฟื้นคลองให้กลับคืน ต้องอาศัยภาครัฐสนับสนุน ชี้นำและประสานไปยังภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่สำคัญคือความร่วมมือจากผู้ที่อยู่อาศัยริมคลอง ในการรณรงค์หรือฟื้นฟูประวัติศาสตร์พร้อมกับการสร้างสุขภาวะแวดล้อมของคลองและบริเวณโดยรอบให้ดีและยั่งยืน

พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน และกชพร ขวัญทอง (2561) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในเขตอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ การวิจัยเรื่องนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านริมคลอง ในอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ และเพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของคลองที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นศึกษาจากการลงภาคสนามและเอกสารเป็นสำคัญ โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ กลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุในท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่น ผู้นำชุมชน พระภิกษุ รวมทั้งศึกษาจากเอกสารราชการ งานเขียนกึ่งวิชาการ บันทึกท้องถิ่น หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจ แผนที่คลองในอดีตและปัจจุบัน และลงภาคสนามสังเกตลักษณะทางกายภาพของคลองและสถานที่ๆ เกี่ยวข้อง โดยมีการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ผลจากการวิจัยพบว่า การตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ชื่อส่วนใหญ่คนในท้องถิ่นตั้งกันเองตามชื่อบุคคลที่อยู่ในคลองหรือลักษณะโดดเด่นของคลอง เช่น ชื่อพี่ช้วนุ่มไม้ ขนาดหรือทิศทางของคลอง ภูมิประเทศ สัตว์ สิ่งก่อสร้าง กิริยาการกระทำ เครื่องใช้ไม้สอย และความเชื่อหรือตำนานตามลำดับ เพื่อจดจำได้ง่ายและสะดวกในการสื่อสารให้เข้าใจได้ตรงกัน

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้มองเห็นภาพรวมและความสำคัญของการศึกษาชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในประเด็นต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยมีความรู้พื้นฐานและนำความรู้มาใช้ในการวิจัยและช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและหมู่บ้านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษาเชิงคติชนวิทยา โดยการศึกษาข้อมูลหลายส่วนทั้งข้อมูลจากเอกสารขั้นต้นและชั้นรองผนวกกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม คือการลงพื้นที่จริง และสืบค้นข้อมูลจากการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน ผู้อาวุโส และปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดเพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชื่อมโยง โดยไม่ใช่แบบสอบถามแต่จะมีแนวคำถามเพื่อนำไปสู่คำตอบที่ต้องการซึ่งเป็นวิธีการที่เหมาะสมและครอบคลุมในการวิจัย คติชนวิทยา โดยผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนและแบบแผนในการศึกษาดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ประชากรที่ใช้การวิจัยครั้งนี้อยู่ในเขตอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดยเลือกประชากรแบบเจาะจง ((Purposive Sampling) และไม่อาศัยความน่าจะเป็น (non- probabilistic sampling) จะเลือกเฉพาะสมาชิกที่มีคุณสมบัติตรงตามปัญหาวิจัย จำนวนรวมทั้งสิ้น 78 คน โดยกระจายกลุ่มประชากรตามเขตการปกครองท้องถิ่น เมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2550 ดังนี้

1. ตำบลบางบ่อ	จำนวน 17 คลอง	11 หมู่บ้าน
2. ตำบลคลองด่าน	จำนวน 18 คลอง	14 หมู่บ้าน
3. ตำบลคลองสวน	จำนวน 4 คลอง	6 หมู่บ้าน
4. ตำบลเปร็ง	จำนวน 6 คลอง	9 หมู่บ้าน
5. ตำบลบ้านระกาศ	จำนวน 28 คลอง	10 หมู่บ้าน
6. ตำบลบางเปรี้ยว	จำนวน 17 คลอง	6 หมู่บ้าน
7. ตำบลบางพลีน้อย	จำนวน 6 คลอง	11 หมู่บ้าน
8. ตำบลนิคมยุทธา	จำนวน 6 คลอง	6 หมู่บ้าน

โดยเน้นกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย ได้แก่ ผู้รู้ประจำท้องถิ่น นักวิชาการครู-อาจารย์ ผู้อาวุโสที่อายุ 60 ปีขึ้นไปผู้มีบทบาททางเศรษฐกิจ(นายทุน, เจ้าของกิจการ) ผู้นำชุมชนหรืออดีตเคยเป็นผู้นำชุมชน(กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, คณะผู้บริหารในองค์กรบริหารส่วนตำบล) พระภิกษุ ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ที่มีภูมิปัญญาหรือเคยอาศัยอยู่เส้นทางเป้าหมายตลอดจนการบอกต่อของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. ผู้วิจัยทำหน้าที่เตรียมหัวข้อที่ควรใช้ตอนต้นๆ ของการวิจัย การตั้งคำถาม จดบันทึกภาคสนาม สังเกตการณ์ แลกเปลี่ยน โดยรวบรวมข้อมูลเชื่อมโยงเรื่องราว พิจารณาจากความสัมพันธ์ของข้อมูลต่างๆ ภายในชุมชน

2. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) และการตั้งคำถามกว้างๆ เป็นคำถามเปิด (openquestion) เพื่อนำไปสู่คำถามเฉพาะต่อมา หรือเพื่อมาสู่ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับค่านิยม ทศนคติ วิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยใช้รูปแบบการสัมภาษณ์ 2 แบบ คือ

2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะจงตัวบุคคล เป็นการเก็บข้อมูลอย่างเข้มข้นที่ต้องพยายามเก็บข้อมูลหลายๆ ประเภทจากแหล่งเดียว เพื่อให้รู้จักลึกซึ้งเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ

2.2 การสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่ม เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Moderator) เป็นผู้คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่มประมาณ 5-8 คน ซึ่งเลือกมาจากประชากรเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้

3. การจดบันทึกข้อมูล จากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์หรือการเข้าร่วมพิธีกรรมกิจกรรมของท้องถิ่นหากมีโอกาส ทำให้ผู้วิจัยได้รับการยอมรับและสนิทสนมกับกลุ่มประชากรที่จะศึกษา โดยที่ผู้ถูกสังเกตไม่รู้ตัวว่าถูกสังเกตหรือเฝ้าดู จึงมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติ ทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

4. การบันทึกเสียง บันทึกภาพนิ่งตลอดจนภาพเคลื่อนไหว เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงของเหตุการณ์ต่างๆ

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. เอกสารขั้นต้นและขั้นรอง ที่ทำการศึกษา ได้แก่

1.1 เอกสารขั้นต้นที่เป็นเอกสารราชการ เอกสารท้องถิ่น การเขียนบันทึกของชาวบ้านที่ชาวบ้านเขียนเอง เป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแผนที่ในชุมชน และข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อหรือเปลี่ยนแปลงการตั้งชื่อหมู่บ้าน เช่น ที่ว่าการอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหมู่บ้านหรือชุมชน

1.2 เอกสารขั้นรอง ได้แก่ บทความ หนังสือ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ในสาขาวิชาต่างๆ ในหอสมุดมหาวิทยาลัยต่างๆ หอสมุดสยามสมาคม หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และหอสมุดแห่งชาติ โดยแบ่งออกเป็นส่วนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับการสร้างคำ การเปลี่ยนแปลงคำ เป็นการศึกษาแนวทางการสร้างคำ การให้ความหมายของคำ การเปลี่ยนแปลงคำแบบการกร่อนเสียงหรือการกลายเสียง

1.4 เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดเชิงคติชนวิทยา เป็นการศึกษาแนวคิดและหลักการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้าน

1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย

1.6 ภาพถ่ายเก่าที่เก็บรักษาในวัด โรงเรียน บ้าน อามัย สุขศาลา โรงเจ สุเหร่าฯ

1.7 แผนที่คลองสาธารณะของทุกตำบล แผนที่ออนไลน์แสดงเส้นทางคลอง แผนที่คลองจากภาพถ่ายทางอากาศ เป็นต้น

2. การลงพื้นที่ เมื่อกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เครื่องมือในการวิจัยในการเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ดำเนินการศึกษาพื้นที่ทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการประสานข้อมูลกับผู้นำหรือหน่วยงานในพื้นที่ตามหลักเกณฑ์ที่ได้กำหนดในการเลือกพื้นที่และกลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลทุกรูปแบบ โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงและการสนทนากลุ่ม รวมถึงได้มีการสำรวจข้อมูลที่เป็นการสังเกตการณ์กิจกรรมในชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ทั้งในแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงบทบาทและความสำคัญของคลองและหมู่บ้านริมคลองในอดีตถึงปัจจุบัน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาเชิงคติชนวิทยาจึงต้องประมวลผลความรู้ที่ได้จากเอกสารต่างๆ การจดบันทึกภาคสนาม และสัมภาษณ์จากบุคคลต่างๆ ให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นลักษณะข้อเท็จจริงและการแสดงความคิดเห็นโดยจัดแยกแยะเป็นหมวดหมู่ให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ข้อมูลมากที่สุด เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้จำแนกข้อมูลออกเป็นส่วนๆ ทั้งข้อมูลประวัติความเป็นมาเรื่องเล่าคลองต่างๆ จากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นมาประกอบกับข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น บันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เอกสารรายงานโครงสร้างทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของอำเภอ โดยวิธีการเขียนแบบพรรณนา ศึกษาความเป็นมาและความหมายของชื่อหมู่บ้าน แล้วนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ตามความหมายของชื่อคลองและชื่อบ้านแบ่งเป็น 9 หมวดหมู่ดังนี้

1. การตั้งชื่อตามบุคคลหรือลักษณะอาการของบุคคล
2. การตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้อง
3. การตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลอง
4. การตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ
5. การตั้งชื่อตามสัตว์และลักษณะอาการของสัตว์
6. การตั้งชื่อตามสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม
7. การตั้งชื่อตามกริยาการกระทำหรือเหตุการณ์

8. การตั้งชื่อตามเครื่องใช้ไม้สอย
9. การตั้งชื่อตามความเชื่อหรือตำนาน

2. การตรวจสอบข้อมูล โดยใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Triangulation Data) เพื่อลดปริมาณข้อมูล (data reduction) ให้ได้ข้อสรุปที่มีมูลความจริงสามารถแปลความหมายได้ และได้สาระสรุปที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ วิธีการดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมในอดีตเพื่อเป็นข้อมูลประกอบที่มา ความสำคัญของคลองแต่ละสาย

3. แนวคิดในการศึกษาวิจัย ในครั้งนี้ ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาเชิงคติชนวิทยาการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้าน และสืบค้นภาคสนามตลอดจนมีข้อมูลพื้นฐานที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่พื้นที่เป้าหมายของงานวิจัยฉบับนี้ได้ ดังนี้

3.1 การตั้งชื่อหมู่บ้านและชื่อคลอง ส่วนใหญ่ชาวบ้านผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเป็นผู้ตั้งชื่อและนิยมตั้งให้สัมพันธ์กับการตั้งชื่อตามบุคคลหรือลักษณะอาการของบุคคล ตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้องตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลองตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ ตั้งชื่อตามสัตว์และลักษณะอาการของสัตว์ ตั้งชื่อตามสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม ตั้งชื่อตาม กิริยาการกระทำหรือเหตุการณ์ ตั้งชื่อตามเครื่องใช้ไม้สอย และตั้งชื่อตามความเชื่อหรือตำนาน

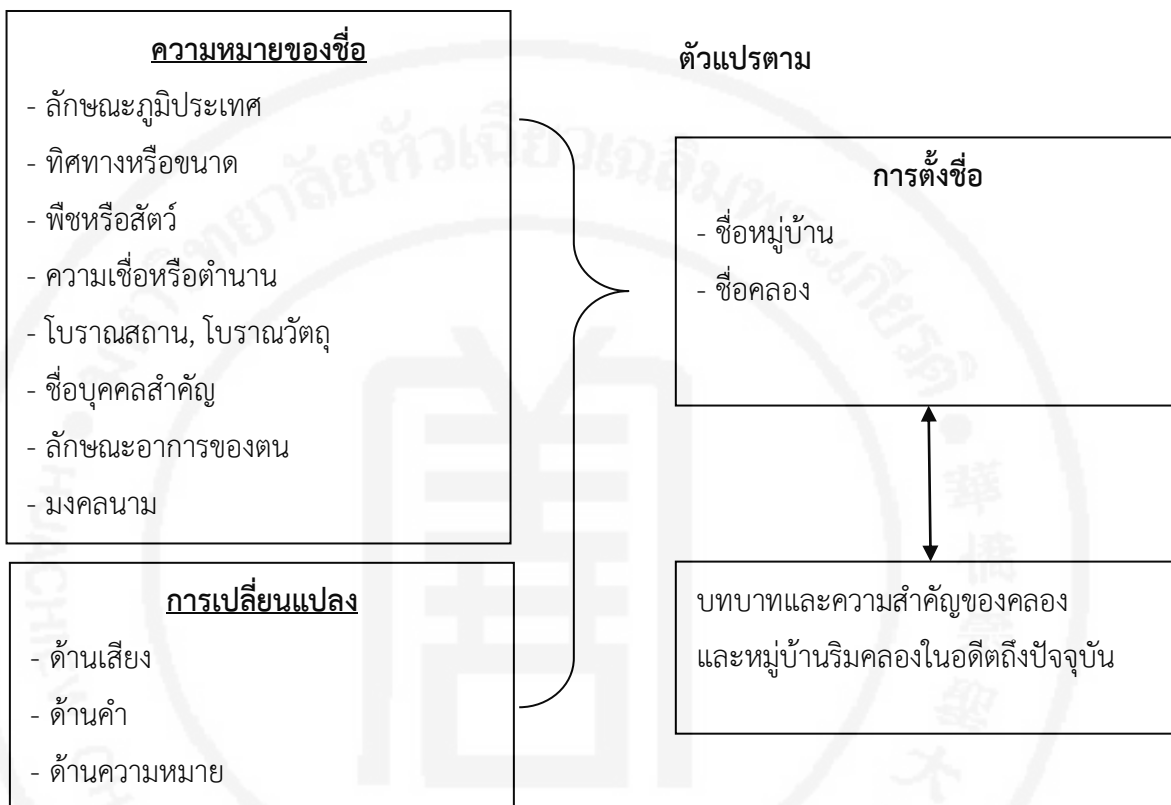
3.2 การเปลี่ยนแปลงของชื่อหมู่บ้านและชื่อคลองเกิดจากหลายปัจจัย อาทิ การกลายเสียง การกลายความหมาย การบอกเล่าหรือถ่ายทอดข้อมูลที่คลาดเคลื่อนด้วยความไม่ตั้งใจของผู้ใช้ภาษา

3.3 ชื่อหมู่บ้านและชื่อคลองสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ชุมชน คติความเชื่อ ความสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน

4. สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนา ผู้ศึกษาจะรายงานสรุปผลองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยที่ได้กำหนดไว้โดยเป็นเหตุและผลต่อเนื่องกันและกัน มีการนำเสนอรูปแบบข้อมูลเป็นตาราง ภาพประกอบและแผนที่ เป็นต้น เพื่อประกอบการเขียนรายงานให้มีความชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดการวิจัย การศึกษาเชิงคติชนวิทยา

ตัวแปรอิสระ

บทที่ 4

พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบางบ่อ

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ” เป็นวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาถึงที่มาและความหมายของการตั้งชื่อคลองและชื่อหมู่บ้านในอำเภอบางบ่อ โดยเน้นข้อมูลจากภาคสนาม จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในท้องถิ่น และข้อมูลจากหลักฐานขั้นต้นและชั้นรองที่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรนำมาเรียบเรียงและสรุปวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของอำเภอบางบ่อ เนื้อหาบทที่ 4 ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภาพรวมของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบางบ่อ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือช่วงแรก กล่าวถึงบางบ่อในอดีต ชุมชนหมู่บ้านวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรม ตามที่มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในนิราศเมืองแกลงในปี พ.ศ. 2430 หรือในสมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่วนช่วงที่สอง คือบางบ่อ ในสมัยที่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้น มาจนถึงปัจจุบันเป็นยุคของอุตสาหกรรมเฟื่องฟู จึงมีความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมอันนำมาสู่ลักษณะของบางบ่อในปัจจุบัน

4.1 แรกตั้งอำเภอบางบ่อ

อำเภอบางบ่อ ตั้งขึ้นในราว พ.ศ. 2439-2440 หรือ รศ. 116 เมื่อมีการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งนั้น หมู่บ้านบางบ่อ จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอบางบ่อ โดยมีที่ว่าการอำเภอชั่วคราวอยู่ที่บ้านค้อลาด (ปัจจุบันหมู่บ้านอยู่ทางด้านเหนือของอำเภอบางบ่อ) แต่เมื่อแรกเรียกชื่ออำเภอไปตามพื้นที่ตั้งว่า อำเภอค้อลาดครั้นต่อมาประชาชนที่มาติดต่อราชการเกิดความไม่สะดวก เพราะที่ตั้งของอำเภอค้อลาดอยู่ห่างไกลจากตำบลอื่นมาก ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2443 จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากบ้านค้อลาดมาอยู่ที่บริเวณปากคลองบางพลีซึ่งเป็นจุดที่คลอง 3 สายไหลมาบรรจบกัน คือ คลองบางเหี้ย คลองสำโรง และคลองบางพลีแล้วเรียกชื่ออำเภอกว่าอำเภอบางเหี้ย ตามชื่อคลองบางเหี้ยคลองสำคัญอันเป็นที่ตั้ง

ครั้นปี พ.ศ. 2472 ก็ได้ย้ายที่ทำการอำเภอบางเหี้ยมาตั้งอยู่ที่บริเวณพื้นที่หมู่ 1 ตำบลบางบ่อ โดยในช่วงแรกยังคงเรียกชื่ออำเภอบางเหี้ยเหมือนเดิม แต่ด้วยเหตุที่อำเภอบางเหี้ยตั้งอยู่ตำบลบางบ่อ และใกล้กับที่ตั้งของสถานีตำรวจภูธร ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าสถานีบางบ่อ แต่หน่วยงานราชการทั้งสองแห่งมีชื่อเรียกไม่สอดคล้องกัน จึงสร้างความสับสนให้แก่ผู้มารับบริการดังนั้นในปี พ.ศ. 2473 กระทรวงมหาดไทยจึงได้เปลี่ยนชื่ออำเภอบางเหี้ยมาเป็น อำเภอบางบ่อตรงตามชื่อของตำบลอันเป็นที่ตั้งในปัจจุบัน

จึงกล่าวได้ว่า เหตุของการเปลี่ยนชื่ออำเภอบางเหี้ยมาเป็นอำเภอบางบ่อจึงไม่เกี่ยวข้องกับความคิดที่ว่าชื่อบางเหี้ยนั้นไม่เป็นมงคลตามที่หลายคนเข้าใจกัน แต่เป็นไปเพื่อให้เกิดความสอดคล้องเข้าใจตรงกันส่วนตำบลบางเหี้ย ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอก็ถูกเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่ในปี พ.ศ. 2483 สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรื เป็นตำบลคลองด่าน

คุณลุงสุมิตร โชติมัน (15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) ชาวบ้านตำบลคลองด่านกล่าวถึงเรื่องนี้ว่าแม้จะเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบางบ่อแล้ว แต่ในเวลานั้นหนังสือราชการของอำเภอบางบ่อจะต้องวงเล็บไว้ว่าบางเหี้ย “เขาไม่เรียกว่าอำเภอบางเหี้ยหรอก แต่บางบ่อเขาจะวงเล็บตัวแดงไว้ว่า บางเหี้ย ในหนังสือราชการ มันก็อำเภอบางบ่อนี้แหละ เขาเรียกบางเหี้ยเพราะมันติดปากกัน”

ครั้นในปี พ.ศ. 2486 ประเทศไทยเกิดผลกระทบหลายด้านจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำภายในประเทศและความผันผวนทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น จึงมีการปรับปรุงระเบียบการปกครองใหม่โดยยุบจังหวัดสมุทรปราการลงแล้วให้ไปขึ้นกับจังหวัดพระนคร อำเภอบางบ่อจึงกลายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนครไปโดยปริยาย จนกระทั่งหลังสิ้นสุดสงครามโลกจึงมีการตราพระราชกฤษฎีกาใหม่ เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ประกาศตั้งจังหวัดสมุทรปราการขึ้นมาอีกครั้ง อำเภอบางบ่อจึงกลับมาอยู่ในการปกครองของจังหวัดสมุทรปราการ ดังเดิมปัจจุบันอำเภอบางบ่อแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 8 ตำบล ได้แก่ 1. ตำบลบางบ่อ 2. ตำบลบ้านระกาศ 3. ตำบลบางพลีน้อย 4. ตำบลบางเพรียง 5. ตำบลคลองด่าน 6. ตำบลคลองสวน 7. ตำบลเป็ริง และ 8.ตำบลคลองนิมยาตรา (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 2. แผนที่แสดงขอบเขตตำบลในอำเภอบางบ่อ. พิมพ์ซ้ำจาก แผนที่แสดงขอบเขตตำบล อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. ม.ป.ป., ค้นคืนจาก http://r01.ddd.go.th/dinThai/สมุทรปราการ/MAIN/SPK/SPK_02L.html

4.2 บางบ่อในอดีต : วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรม (พ.ศ. 2430-2475)

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2439-2440) มีชุมชนหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ของบางบ่อแล้ว ตามหลักฐานปรากฏอยู่ในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ ซึ่งประพันธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2350 ตรงกับปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325-2352) โดยในครั้งนั้น สุนทรภู่ประพันธ์นิราศขึ้นระหว่างเดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลง (จังหวัดระยอง) โดยแจวเรือออกมาทางด้านตะวันออกตามแม่น้ำและคลองต่าง ๆ

สุนทรภู่ เริ่มต้นเดินทางจากแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านเขาดาวคะนอง พระประแดง แล้วเข้าคลองสำโรง มาเรื่อยๆ จนกระทั่งผ่านมายังพื้นที่ของอำเภอบางพลี แล้วลัดเลาะเรื่อยไปจนเข้าสู่พื้นที่ของบางบ่อ เพื่อที่จะไปออกแม่น้ำบางปะกงแล้วเลียบเลาะริมทะเลไปขึ้นฝั่งที่บริเวณหาดบางแสน ซึ่งกินเวลาหลายวันระหว่างทางจึงบันทึกสิ่งที่ตนพบเห็นในรูปแบบของกวีนิพนธ์ ต่อมาเรียกวานิราศเมืองแกลง ในเวลาต่อมาเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่สะท้อนลักษณะทางกายภาพ ทรัพยากรหมู่บ้านหลายแห่งที่อยู่บนเส้นทางเมื่อราวสองร้อยกว่าปี

ช่วงหนึ่งของนิราศซึ่งผ่านพื้นที่บางบ่อนั้น สุนทรภู่ได้บรรยายสภาพทั่วไปของพื้นที่พืชพรรณ สัตว์ต่างๆ หมู่บ้านและผู้คนไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

๑ ถึงชวากปากคลองเปนสองแพรง	น้ำก็แห้งสุริยก็หม่นหมอง
ข้างซ้ายมือนั้นแลคือปากตะครอง	ข้างขวาคลองบางเหี้ยทเลวน
ประทับทอดนาวาอยู่ท่าหน้า	ดูเรียงลำเรือรายริมไพรสนธ์
เขาหุงหาอาหารให้ตามจน	ไ้อ້ยามยลโภชนาน้ำตาลลอ
๑ จะกลืนเข้าคราวโศกในทรวงเสียว	เหมือนขึ้นเคี้ยวกรวดกลบให้แสบสอ
ต้องเจื่อน้ำกล้ำกลืนพอกลัวคอ	กินแต่พอดับลมด้วยตรมใจ
พอน้ำตั้งถึงเรือก็รีบล่อง	ยุงออกอุชิงพลบตบไม้ไหว
ได้รับรองป้องกันเพียงควนไฟ	แต่หายใจมิไคร่รอดด้วยอบาย
๑ ไ้อ້ยามยากจากเมืองแล้วลี้มุ้ง	มากร้ายุงเวทนาประดาหาย
จะกรวดน้ำกว่าขันจนวันตาย	แม้้นเจ้านายท่านไม่ใช่แล้วไม่มา
พอน้ำตั้งถึงเรือก็รีบล่อง	เข้าในคลองคึกคักกันหนักหนา
ด้วยมีตมัวกลัวต้อต้องรอร่า	นาวามาเรียงตามกันหลามทาง

๑ ถึงบ้านบ่อพอจันทร์กระจ่างแจ้ง ดูดาวดาษกลาดฟ้านภาพาง ดูรีวรีวมปลิวที่ปลายแฝก รำฤกถึงขนิษฐาอิงอาไลย	ทุกประเทศเขตรแขวงนั้นกว้างขวาง วิเวกทางท้องทุ่งสท้านใจ ทุกละแวกหวาดทวนอยู่ไหวไหว เช่นนี้ได้เจ้ามาด้วยจะคืนโดย
๑ เห็นทิวทุ่งรุ่งเรืองให้วันวาด ไไหนจะต้องล่องน้ำค้ำงไปรอย ไอ้นึกนึกแล้วก็น้ำน้ำตาตก ได้หมอนข้างต่างน่องประคองเกย	กัมปนาทเสียงนกวิศโย เมื่อลมโชยขึ้นนวลจะชวนเขย ด้วยแนบอกมิได้แนบแอบเขย เมื่อไรเลยจะได้คืนมาชื่นใจ
๑ ถึงหย่อมย่านบ้านระกาดต้องลงถ่อ จนลวงเข้าหัวป่าพนาไลย ระวังตัวกลัวตตะเคียนขวาง ว่าผีสาหัสนางตะเคียนคนอง	ค่อยลอรอเรียงลำตามน้ำไหล ล้นเงาไม่มีตกล้าในลำคลอง เบนเยี่ยงอย่างผู้เฒ่าเฒ่าสนอง ใครถูกต้องแตกตายลงหลายลำ
๑ พอบอกกันยังมีทันจะขาดปาก กระทบผางตอนางตะเคียนดำ พวกเรือพี่สี่คนขนสยอง พันระวางนางรุกขฉายา	เห็นเรือจากแจวตรงหลงลำ ก็โคลงคว่ำลุ่มลงในคงคา ก็เลยล่องหลีกทางไปข้างขวา ต่างระอาเห็นฤทธิ์ประสิทธิ์จริง
๑ ขอนางไม่ไพรพฤษ์เทพารักษ์ ใครสามารถชาติชายจะหมายชิง จนลวงล่องมาถึงคลองที่คับแคบ ด้วยครีมีครีกพฤษ์ดาลดาเคเรือ	ขอฝากภักคินีน้อยแม่ห้องหญิง ให้ตายกลิ้งลงเหมือนตอที่ดำเรือ ไม่อาจแอบซิดฝั่งระวังเสื่อ ค่อยรอรอเรือเรียงล่องมานองเนือง
๑ ถ้าฎรายพรายพร้อยหึงห้อยจับ เสมอเม็ดเพชรรัตน์จรัสเรือง	สว่างวับแววมอมร่ามเหลือง ค่อยประเทืองทุกขัณฑ์สนาชม (กตัญญู ชมชื่น, 2529, ไม่ปรากฏเลขหน้า)

นิราศเมืองแกลงพรรณนาสภาพแวดล้อมของพื้นที่บางบ่อว่ามีลักษณะเป็นป่าดง มีต้นไม้ใหญ่
ขึ้นหนาที่บจนดูมืดคล้ำ มีน้ำขึ้นน้ำลงและฝูงงุงจำนวนมากทั้งยังเอ่ยถึงหมู่บ้าน 2 แห่ง ในพื้นที่นี้ด้วย

คือ บ้านบ่อ (บางบ่อ) และบ้านระภาคด้วยสภาพพื้นที่และช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้เชื่อว่าน่าจะมีหมู่บ้านอื่นอีกซึ่งสุนทรภู่มีได้เอ่ยถึง เพราะโดยลักษณะของสังคมไทยแต่โบราณนั้นที่ใดมีชุมชนหมู่บ้าน ก็มักจะมีวัดเกิดขึ้นในพื้นที่นั้นด้วย เพื่อเป็นศูนย์กลางของการปฏิสังสรรค์กิจกรรมทางศาสนาและชีวิตวัด จึงสัมพันธ์กับการมีอยู่ของชุมชนหมู่บ้านซึ่งอาจกระจายอยู่ตามแนวคลองต่างๆ เมื่อเป็นดังนี้ หากพิจารณาวัดที่อยู่ในพื้นที่บางบ่อจะพบว่า มีวัดอยู่ 6 แห่ง ที่สร้างระหว่างปี พ.ศ. 2310 ตรงกับสมัยอยุธยา ตอนปลายหรือก่อนเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนปี พ.ศ. 2350 อันเป็นปีที่สุนทรภู่อ่างนิราศเมืองแกลง ได้แก่

วัดบางเหี้ย และวัดสร้างโคก สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2300 หรือปลายสมัยอยุธยา ช่วงก่อนเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310) ราว 10 ปี โดย**วัดบางเหี้ย**ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางเหี้ย ตำบลบางเพรียง วัดนี้ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น วัดโคธาราม ในยุค จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่ง โครา แปลว่า เหี้ย ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า วัดบางเหี้ยใน ส่วน**วัดสร้างโคก**ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอบางบ่อ ตำบลคลองด่านใกล้กับบริเวณปากอ่าวไทย วัดนี้เดิมเรียกว่าวัดมอญ เพราะตั้งอยู่ในชุมชนชาวมอญ และใกล้กับคลองมอญ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระสังฆราชปวเรศวริยาลงกรณ์ได้เปลี่ยนนามเป็นวัดทะเลลงมโดยคำว่า ทะเลง หรือ ตะเลง หมายถึง มอญ ต่อมาภายหลัง ในปี พ.ศ. 2483 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนนามใหม่เป็นวัดสร้างโคก

ปลายสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) ก็มีวัดขึ้นอีก 3 แห่ง ได้แก่ **วัดบ้านระภาค วัดบางบ่อ และวัดสุคันธาวาส** โดย**วัดบ้านระภาค**สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2320 ริมคลองบ้านระภาค ต่อมาในปี พ.ศ. 2324 เกิด**วัดบางบ่อ** อยู่ที่บ้านบางบ่อริมคลองสำโรง (บันฑูร เศรษฐศิริโรตม์, 2538, ไม่ปรากฏเลขหน้า) ขณะที่**วัดสุคันธาวาส**ตั้งอยู่บริเวณริมคลองสุคันธ์ ตำบลบางบ่อ อีก 11 ปีต่อมา คือสมัยต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้นตรงกับรัชกาลที่ 1 ปี พ.ศ. 2335 ก็ก่อเกิด**วัดบางเพรียง**ขึ้นที่ตำบลบางเพรียง

อาจารย์สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมงคลโคธาวาส ซึ่งเป็นคนบางบ่อ โดยกำเนิดท่านเคยตั้งข้อสังเกตว่าเหตุใดสุนทรภู่อีกได้กล่าวถึงวัดบางบ่อทั้งที่เป็นวัดใหญ่และเก่าแก่ เพราะสร้างเมื่อ พ.ศ. 2324 ตอนปลายสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ก่อนที่สุนทรภู่อ่างนิราศเมืองแกลงถึง 26 ปี อีกทั้งเจ้าอาวาสวัดบางบ่อแต่ละรูปล้วนมีประวัติพิสดารเป็นที่เล่าขาน ซึ่งสุนทรภู่อ่างนิราศจะได้ยินกิตติศัพท์มาบ้าง ครั้นภายหลังบิดาได้ไขข้อข้องใจท่านเล่าว่า ขณะที่สุนทรภู่อ่างนิราศทางเข้าคลองสำโรงนั้นยังเป็นคลองเส้นเก่า เพราะคลองสำโรงที่ตัดผ่านมาจากหน้าวัดบางบ่อเป็นคลองที่ขุดขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2465 หรือก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเล็กน้อย ในนิราศเมืองแกลง สุนทรภู่อ่างนิราศจึงไม่เอ่ยถึงวัดบางบ่อเลย เป็นเพราะไม่ได้ผ่านมาจากนั้น

“เอ็งจะให้สุนทรภู่อ่างนิราศเห็นวัดบางบ่อได้อย่างไร เพราะตอนที่สุนทรภู่อ่างนิราศเดินทางมานั้น คลองสำโรง ยังไม่ได้ขุดผ่านวัดบางบ่อ คลองสำโรงเก่าจะเลยไปเกือบถึงคลองกันยาแล้วเลี้ยวซ้ายไปออก

บ้านระกาศ พ.ศ. 2465 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 10 ปี ถึงชุดคลองผ่านหน้าวัดบางบ่อ” (สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์. 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

ที่กล่าวมาทั้งหมด จึงสรุปได้ว่าก่อนหน้านี้นี้คือ ราว พ.ศ. 2300 สมัยอยุธยาตอนปลาย จนถึง ปี พ.ศ. 2350 สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 มีพัฒนาการของชุมชนหมู่บ้านขึ้นในพื้นที่บางบ่อแล้ว แต่ชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ มิได้เอ่ยในนิราศเมืองแกลงเพราะไม่อยู่บนเส้นทางการเดินทางของสุนทรภู่หรือ อาจเป็นด้วยสภาพเส้นทางคลองในช่วงเวลานั้นมิได้เป็นอย่างทุกวันนี้

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสุนทรภู่จะได้ผ่านพื้นที่ทั้งหมดของบางบ่อ แต่ก็ได้บรรยายสภาพทั่วไปของพื้นที่ตามที่ตนพบเห็น ซึ่งก็ทำให้เห็นภาพของบางบ่อในอดีตอย่างน้อย 3 ประการ คือ

หนึ่ง มีพื้นที่ที่มีหลายลักษณะ ทั้งเป็นป่าชายเลน ทุ่งโล่งและพื้นที่ชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็น ป่ารกทึบ มีต้นไม้ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีกและแมลงต่างๆ โดยเฉพาะยุง ที่มีจำนวนมากโดยเฉพาะยามค่ำคืนฝูงยุงก็จะออกมารบกวนเวลานอนเป็นอย่างมาก

สอง มีคลองโบราณอยู่อย่างน้อย 2 แห่ง ที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักคือ คลองสำโรง กับคลองบางเหยียน นอกจากนั้นหลายคลองบริเวณนี้เชื่อมกับปากอ่าวไทย จึงเกิดน้ำทะเลไหลวนเข้ามาจนเกิดกระแสน้ำขึ้นน้ำลงเป็นอุปสรรคต่อการเดินทาง ต้องรอเวลาดู น้ำตึง หรือน้ำขึ้นจึงจะไปได้ อีกทั้งการเดินทาง บางช่วงก็ยากลำบาก ต้องใช้วิธีการถ่อเรือแทนแจว ทั้งต้องคอยหลบหลีกตอไม้ใหญ่ที่ระเกะระกะ อยู่ในคลองหาไม้แล้วก็อาจชนกับตอไม้ใหญ่จนเรือตะแคงคว่ำ

สาม พื้นที่นี้มีชุมชนหมู่บ้านเกิดขึ้นแล้วแน่นอน 2 แห่ง คือ บ้านบ่อ (บางบ่อ) และบ้านระกาศ และมี บางส่วนอาศัยอยู่ในเรือ ดังนั้น จึงเชื่อว่าชุมชนหมู่บ้านในบางบ่อขณะนั้นแต่ละแห่งคงมีราษฎรอาศัย อยู่อย่างเบาบาง เนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนในบริเวณภาคกลางของไทยเพิ่งจะเริ่มขึ้นใน สมัยหลังหรือตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ลงมา

4.2.1 การเคลื่อนย้ายถิ่น

ตามที่ทราบกันดีว่า นับตั้งแต่สยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2410 ข้าว กลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่มีการผลิตเพื่อส่งออกไปยังตลาดโลกสร้างรายได้สู่ ประเทศ จนนำมาสู่นโยบายกระตุ้นการผลิตหลายประการ อาทิ ปลดปล่อยพลเมืองจากการเกณฑ์ แรงงานในระบบไพร่เพื่อให้ราษฎรได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกไปในพื้นที่ห่างไกล โดยเฉพาะตามแนวคลอง ต่างๆ โดยมีแรงจูงใจจากการให้สิทธิแก่ราษฎรที่จับจองที่ทำกินด้วยการออกโฉนดที่ดินให้ ซึ่งเป็น ครั้งแรกที่ราษฎรมีสิทธิในที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

นับจากนั้นการบุกเบิกที่ดินและการเคลื่อนย้ายถิ่นของผู้คนในบริเวณที่ราบภาคกลาง จึงเริ่มมีขึ้นดังเห็นได้จาก ในปี พ.ศ. 2416 ตอนต้นรัชกาลที่ 5 พบว่าพื้นที่บางบ่อมีการสร้างวัดขึ้น หลายแห่งในเวลาไล่เลี่ยกัน อาทิ วัดนิมมยาตรา สร้าง พ.ศ. 2428 ต่อมา พ.ศ. 2430 หรือ 2 ปีถัดมา

ก็มีวัดสังกะสี ที่ริมคลองพระยานาคราช (อรรคราช) และ พ.ศ. 2452 มีวัดสว่างอารมณ์ เป็นต้น วัดเหล่านี้ตั้งกระจายอยู่ตามแนวคลองต่างๆ จึงสะท้อนได้ว่าพื้นที่ของบางบ่อหลายแห่งเริ่มมีชุมชนใหม่เกิดขึ้น

ขณะเดียวกันรัฐยังมีโครงการขุดคลองขนาดใหญ่ขึ้นหลายสาย โดยการดำเนินงานของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม (Siam Lands, Canal and Irrigation Company) เพื่อกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกข้าว ทั้งนี้ รัฐได้ทำการขุดคลองใหญ่หลายสาย และในพื้นที่ด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ ได้ขุดคลอง**ประเวศบุรีรมย์**ขึ้นทางทิศเหนือของเมืองสมุทรปราการ เพื่อเชื่อมกับกรุงเทพมหานคร ทั้งยังให้มีการขุดคลองสาขาแยกย่อยออกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์ทางด้านเหนืออีกหลายสาย ซึ่งคลองสาขาบางส่วนอยู่ในพื้นที่ของอำเภอบางเสาธง (ปัจจุบัน) และได้เชื่อมกับคลองที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ด้านเหนือ ด้านตะวันออกและด้านใต้ของเมืองสมุทรปราการ การขุดคลองนับเป็นการเปิดพื้นที่ว่างเปล่าให้ได้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ

การขุดคลองเป็นนโยบายสนับสนุนให้ราษฎรเกิดการเคลื่อนย้ายถิ่น แต่ทว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นป่าดงอยู่ ลักษณะคล้ายกับพื้นที่ในแถบคลองรังสิตตั้งที่ สุนทรีย์ อาสะวีย์ ได้อธิบายเรื่องการตั้งถิ่นฐานของชาวนาในบริเวณฝั่งตะวันออกโดยอ้างถึงรายงานของ นายจอห์น สตัน (Johnston) ผู้ศึกษาและสำรวจภาวะเศรษฐกิจไทยในช่วงเวลานั้น ซึ่งได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวนาในบริเวณฝั่งตะวันออกไว้ว่า ในเขตนี้ก่อนปี พ.ศ. 2438 ยังเป็นดินแดนที่รกร้าง เป็นที่เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าที่ดุร้าย แม้ว่าจะมีคลองประเวศบุรีรมย์ขุดผ่านแล้วก็ตาม แต่นับจากปี พ.ศ. 2438 (สมัยรัชกาลที่ 5) คนจะเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำนาอย่างเห็นได้ชัด โดยเขาพิจารณาหลักฐานจากคนซึ่งเดินทางผ่านคลองประเวศในระยปี พ.ศ. 2428 ซึ่งเป็นปีที่ขุดคลองเสร็จแล้วถึง 5 ปี ปรากฏว่าสองฝั่งคลองยังว่างเปล่าไม่มีการเพาะปลูก (สุนทร อาสะวีย์, 2530, น. 89)

อย่างไรก็ดีการเข้ามาของผู้คนในบางบ่อในระหว่างปี พ.ศ. 2438-2453 หรือราวกลางสมัยรัชกาลที่ 5 น่าจะเป็นลักษณะไปๆ มาๆ ของชาวบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง ซึ่งมีอยู่ 3 กลุ่ม คือ คนไทย คนมอญ และคนจีนที่เกาะกลุ่มอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น แถบคลองสำโรง บางพลีใหญ่ และคลองบางโกลน เป็นต้น ส่วนคนมอญนั้นส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายมาจากอำเภอพระประแดงเข้ามาทำนาอยู่ในพื้นที่แถบอำเภอบางพลี โดยเฉพาะที่คลองบางแก้ว ตลอดจนกระจายไปยังพื้นที่ส่วนอื่นด้วย ผู้คนเหล่านี้เข้ามาในช่วงที่รัฐสนับสนุนให้ราษฎรบุกเบิกพื้นที่ทำนาและให้สิทธิครอบครองที่ดิน ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงเริ่มทยอยกันเข้ามาตามแนวคลองในพื้นที่บางบ่อซึ่งขณะนั้นยังเป็นป่ารกชัฏ ไม่มีเจ้าของแล้วทำการใช้มีดพร้าหวดต้นหญ้าต่างๆ ให้ล้มราบแล้วสูมทิ้งไว้ให้เน่าปรับเป็นพื้นที่ราบไถ่สำหรับการทำนา เสร็จแล้วจึงทำสัญลักษณ์จับจองเป็นเจ้าของเช่นเอาผ้าผูกไม้แล้วปักในที่ดินเพื่อแสดงขอบเขตของตนครั้นถึงฤดูกาลทำนาก็จะเข้ามาปลูกกระท่อมหรือทับอยู่ชั่วคราวเพื่อทำนาเมื่อหมดฤดูกาลก็จะกลับไปถิ่นฐานเดิม ที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะการเข้ามาในพื้นที่บางบ่อในช่วงแรกๆ จนภายหลังจึงเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ถาวร ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น

“สมัยก่อน เข้ามาหักล้างถางพงกันเอง บางทีเจ๊กมันมา มันทำด้วยจอบ ใครทำได้เท่าไร มีผ้าปก ไม่รู้ว่าหวดหรือไม่หวด เขาก็ปักไว้เลย จองเอาไว้ก่อน เอาผ้าไปปักไว้ คนที่มาแรกๆ เขาต้องเหนื่อยก่อน เขาต้องหักล้างถางพง” (จรรยา สิ้นสมุท, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) “นาของใคร ก็จะมีโฉนด สมัยก่อนเขาก็มีปักเสาหิน ราชการเขามาปัก” (สำราญ เกิดบัว, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ยังมีราษฎรส่วนหนึ่งที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ถูกจับจองไว้แล้ว โดยกลุ่มที่เข้ามาแรกๆ คนกลุ่มหลังก็เข้ามาอาศัยทำนาเช่าแล้วชำระค่าเช่านาเป็นเงินหรือข้าวให้แก่เจ้าของนาหรือตัวแทนของเจ้าของนาโดยคิดเป็นรายปีตามแต่จะตกลงกัน

คุณตาสละ เกาไศยนันท์ อายุ 84 ปี คนคลองสำโรง ท่านกล่าวว่าบิดาของท่านเป็นนายกองนา เรียกว่า นายกองศิริ มีหน้าที่เก็บค่าเช่านาส่งให้กับเจ้าของนา คือ พระยาผลา(พระยาผลานุรักษ์ (อิม เกาไศยนันท์) มีเรือนทรงปั้นหยาสองชั้นอยู่หลังหนึ่งที่มีริมคลองปั้นหยาในอำเภอบางเสาธง) (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง. 2561, น. 155)

“พ่อเป็นนายกองนาอยู่ไม่ได้เป็นขุนนางเป็นนายกองเก็บค่าเช่าให้พระยาผลา นายกองศิริ ดูแลพวกนี้เขามีหน้ามีตา เราไม่ต้องเอาข้าวไปส่งเขา เราจะเก็บข้าวจากทุกบ้าน มาเก็บไว้ก่อน แล้วเอามาตวงเป็นเงิน เก็บไว้ในยุ้งข้าว พอข้าวได้ราคาเราค่อยตวงขาย แล้วเราค่อยเอาเงินไปให้เขาอยู่บนทบุรี อยู่ที่วัดเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งย่าจะลงมาหาเราปีหนึ่งก็ 2 - 3 ครั้ง ย่าคือ หลึงคินึง คือเมียของพระยาผลา นามสกุลเก่า ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา” (สละ เกาไศยนันท์, 3 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

สำหรับการเข้ามาปลูกเรือนอาศัยอยู่ถาวรในเขตนี้นั้นน่าจะเกิดขึ้นภายหลัง คือ ราวช่วงกลางรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2439-2440) จากการที่รัฐเข้ามาจัดการปกครองในเขตนี้นี้ใหม่โดยยกหมู่บ้านบางบ่อขึ้นเป็นอำเภอบางบ่อ มีที่ว่าการอำเภอชั่วคราวอยู่ที่บ้านตลาดในปี พ.ศ. 2444 ก็มีการออกประกาศกฎหมายที่ดินโดยราษฎรจะต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่เข้ามาทำการตรวจสอบรังวัดที่ดินที่ได้บุกเบิกเพื่อออกเอกสารสิทธิหรือโฉนดที่ดินไว้เป็นหลักฐานการครอบครอง ตลอดจนการชำระภาษีที่นาตามอัตราที่กำหนด (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง. 2561, น. 41)

นโยบายดังกล่าวนับเป็นการสนับสนุนให้เกิดชุมชนหมู่บ้านขึ้นในพื้นที่แห่งใหม่เห็นได้จากในปี พ.ศ. 2452 ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่บางบ่อมีวัดเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งแห่ง คือ วัดบ้านล่าง (วัดสว่างอารมณ์) อยู่บริเวณป่าชายเลนตรงสุดปากอ่าวไทย ในกาลต่อมาตั้งแต่ คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึง ปี พ.ศ. 2478 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 มีวัดในบางบ่อเพิ่มขึ้นอีก 4 แห่ง ได้แก่ ปี พ.ศ. 2455 วัดลาดหวายต่อมา พ.ศ. 2473-2477 มีวัดดอน (วัดบางนางเพ็ง) วัดปึกกา (วัดปานประสิทธิ์ธาราม) และวัดกาหลงตามลำดับ

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2428 ลงมาคือสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 จึงมีวัดและหมู่บ้านเพิ่มขึ้นครอบคลุมไปทั่วทุกพื้นที่ของอำเภอบางบ่อทั้งด้านเหนือและด้านใต้คลองสำโรงแล้วในเวลาต่อมาชุมชนเหล่านี้ต่างสืบตระกูลต่อๆ กันไปพร้อมๆ กับพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องไปตามลักษณะของภูมิประเทศและทรัพยากรที่แตกต่างกันจนปรากฏรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนบางบ่อที่แบ่งแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ *กลุ่มคนท้องนา* ยึดอาชีพทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก กับ*กลุ่มคนทะเล* ยึดอาชีพทำการประมงพื้นบ้านและอาชีพอื่นๆ อีกหลากหลายเกี่ยวกับท้องทะเลและทรัพยากรชายฝั่ง ดังที่จะกล่าวต่อไป

4.2.2 คนท้องนา - คนทะเล

ภูมิประเทศของบางบ่อมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันสองลักษณะ ได้แก่ พื้นที่ด้านเหนือและทางตะวันออกของบางบ่อเป็นทุ่งนาโล่งมีลำคลองน้อยใหญ่หลายสาย มีน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าว มีคลองบางแห่งที่น้ำทะเลท่วมถึง คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมเหล่านี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักมีทั้งที่ทำนาเช่าและพวกที่ทำนาเป็นของตนเองคนทั่วไปเรียกพื้นที่ด้านนี้ว่า *ฝั่งนา* และเรียกคนที่อยู่แถบนี้ว่า *คนท้องนา*

ส่วนพื้นที่ด้านใต้ คือส่วนที่ลงไปจรดกับทะเลอ่าวไทย มีลักษณะพื้นดินตามชายฝั่งทะเลเป็นดินโคลนดินเหนียวและเป็นดินเค็ม ไม่มีหาดทราย แต่อุดมไปด้วยป่าเสม ป่าโกงกางป่าจาก และเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลายชนิดที่อยู่อาศัยตามต้นไม้ อาทิ ปูแสม หอยนางรม ทากทะเล เพรียงหิน แมลงและนกชนิดต่างๆ และที่อยู่ตามพื้นผิวดิน เช่น ปลาตีน ปูเสฉวน หอยทะเลบางชนิดๆ และที่ใต้ผิวดิน เช่น ไส้เดือนทะเล ปูแสม กุ้งก้ามดาบ เป็นต้น จึงมีพื้นที่ทำนาไม่มากอีกทั้งคลองที่อยู่ด้านนี้ยังรับกระแสน้ำขึ้นลงตามอิทธิพลของน้ำทะเล และมีน้ำท่วมพื้นดินในช่วงหน้าน้ำ ส่วนหน้าแล้งน้ำแห้งมีน้ำจืดมีปริมาณน้อยจัดเป็นเขตน้ำกร่อย โดยเฉพาะในตำบลคลองด่าน คนที่อาศัยอยู่ด้านนี้ส่วนใหญ่จะทำการประมงขนาดเล็กและตัดฟันไม้เสมไม้โกงกางเป็นอาชีพ จึงเรียกพื้นที่นี้ว่า *ฝั่งป่า* และเรียกคนอยู่ทางนี้ว่า *คนทะเล คนน้ำเค็ม หรือคนฝั่งป่า* (หมายถึงป่าชายเลน) ด้วยสภาพของพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติของคนท้องนาและคนฝั่งป่ามีความแตกต่างกันได้ส่งผลให้คนต้องปรับตัวและมีรูปแบบการดำเนินชีวิต สังคมวัฒนธรรมตลอดจนความเชื่อที่สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงอยู่ ดังจะกล่าวต่อไป

ก. วิถีคนท้องนา

ฝั่งนา คือพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของบางบ่อ ซึ่งเป็นทุ่งนาโล่งกว้าง กลุ่มคนที่อยู่บริเวณนี้เรียก คนท้องนา เป็นชาวนาและประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก กลุ่มนี้มีรูปแบบการดำเนินชีวิตในลักษณะ*สังคมชาวนา* (peasant society) คล้ายกับชาวนาในที่ราบลุ่มภาคกลางทั่วไปคือเป็นชุมชนเวศวิทยาเดียวกัน

สังคมชาวนามีชีวิตหมุนเวียนไปตามวัฏจักรของการทำนาและฤดูกาลตามธรรมชาติ และพึ่งพาน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่ออาชีพและการดำเนินชีวิต ชาวนาจะปลูกเรือนขนานไปตามแนวคลองใหญ่ในลักษณะเกาะกลุ่มกระจายกันอยู่ห่างๆ ในกลุ่มพวกพ้องของตน ตัวเรือนที่ทำจากวัสดุง่ายๆ ที่หาได้ในพื้นที่ และจะหันด้านหน้าเรือนออกคลองส่วนด้านหลังคือผืนนา เมื่อมีความต้องการที่ดินมากขึ้นหรือครอบครัวขยายจะขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปห่างไกลจากคลองหลัก แล้วขุดขุดลำรางหรือหลอดเพื่อชักน้ำเข้าผืนนาและเพื่ออำนวยความสะดวกในการลำเลียงพืชผลจากนาสู่บ้านพอนานวันขุดก็ขยายกว้างจนเป็นคลองที่ใช้สัญจรลัดไปยังที่ต่างๆ มีทั้งคลองลัด คลองตรงคลองอ้อมตามลักษณะของที่ “เรียก ร่องเรือเข็ญข้าว เขาเรียก คลองลากข้าว หรือลำรางนั้นแหละ ต่อมาพอมันใหญ่ขึ้น เขาก็ออกโฉนด เอาคลองตั้งเดิมกันไว้ คลองลัด ไปบ้านใครก็ลัดกันไป ใช้เรื่อยๆ ต่อๆ กันมา” (สำเภา ขำน้อย, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 3. บ้านชาวนาและทุ่งนาโล่งกว้างริมคลองสำโรง พ.ศ. 2489-2491.

การทำนาแต่ก่อน ชาวนาจะทำตามกระบวนการทำนาแบบโบราณ คือทำปีละ 1 ครั้ง เรียกนาปี สอดคล้องไปวัฏจักรของฤดูกาลธรรมชาติทั้งระยะการปลูก การดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยว อย่างเช่นฤดูฝน ราวเดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนกรกฎาคม เป็นช่วงเตรียมอุปกรณ์การทำนาต่างๆ เพื่อพร้อมใช้งาน และเตรียมดินปลูกข้าวซึ่งก่อนที่จะลงมือในนา ก็จะทำพิธีแรกนาหรือแรกนาขวัญตามความสะดวกของแต่ละคน

โดยเริ่มจากจตุรเทพินเกล้าวบูชาของพระจากพระแม่ธรณี ตลอดจนเจ้าที่เจ้าทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ปกป้องรักษาให้ผลผลิตเจริญงอกงามไม่ให้น้ำท่วมเสียหายแล้วเข้าเทียมควายไถแปลงนา 3 รอบเป็นอันเสร็จพิธี บางคนจะถือโอกาสนี้จัดการทำบุญเลี้ยงพระไปด้วย เรียกว่า **บุญกลางนา** แต่บางคนก็ไม่ถือฤกษ์ยามใดๆ ท่านว่าเอาฤกษ์สะดวกและมีความพร้อมของฟ้าฝนแล้งลงมือทำนaley

พื้นที่บางส่วนของฝั่งนาซึ่งมีคลองที่เชื่อมกับคลองในบริเวณด้านใต้ นั้น ชาวนาด้านนี้ต้องคำนึงเรื่องน้ำขึ้นน้ำลงจากทะเลอ่าวไทยด้วย เพราะอาจมีผลให้คลองเป็นน้ำกร่อยและมีผลต่อการทำงาน

เริ่มทำนา : หลังพิธีแรกนา จึงเริ่มต้นเข้ากระบวนการทำนา เมื่อชาวนาเริ่มเตรียมดินไถตะไถแปร ไถกลบแล้ว ก็เตรียมปลูกต้นกล้าลงในแปลงนา โดยคนที่ทำนาดำก็จะเอาเมล็ดข้าวที่เพาะทิ้งไว้จนเจริญเติบโตนำลงปลูกในแปลงนา ส่วนคนที่ทำนาหว่านก็จะปลูกโดยหว่านเมล็ดข้าวแห้งลงที่สวยสมบูรณ์หว่านลงในแปลงนา ดังที่คุณยายสำรวจ กลิ่นหอมหวล คนคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต เล่าว่าทำนาทำนาหว่าน “ข้าวที่เราหว่านเราก็เก็บไว้จากปีที่แล้ว เลือกพันธุ์ดีๆ พันธุ์ขาว 500 ก่อนนี้ไม่มีหอมมะลิ มีแต่ข้าวขาว 500 เลือกพันธุ์ดีๆ แล้วก็หว่าน แขน้ำก่อนให้มันปริตาก่อน แล้วค่อยไปหว่านนาหว่าน ไม่ใช่นาดำนาดำก็มี แล้วแต่ใครจะหว่านใครจะดำ” (สำรวจ กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) แล้วจึงรอให้ต้นข้าวได้เจริญเติบโต

ขั้นตอนนี้บางท่านถือว่ามีความสำคัญต้องดูฤกษ์ยามดีด้วย เช่น เลือกหว่านข้าวในวันศุกร์ เพราะเป็นวันดีเหมาะแก่การประกอบกิจกรรมมงคลต่างๆ

ลงแขก : กระบวนการการทำงานมีหลายขั้นตอนต้องอาศัยแรงงานคนจำนวนมากมาช่วย เช่น ดำนาการหว่าน และเก็บเกี่ยว โดยหลักๆ แล้วก็คือแรงงานสมาชิกในครอบครัว หากมีแปลงนาหลายไร่ก็ต้องอาศัยแรงงานจากเครือญาติหรือเพื่อนบ้านมาช่วยเรียกว่าลงแขกบ้างก็เรียก ออกแขก โดยตลอดทั้งปีจะลงแขก 3-4 ครั้ง เรียกว่า สามแขก หรือ สี่แขกเช่น อาทิ แขกถอนกล้า แขกดำนา แขกดายหญ้า และแขกเกี่ยวข้าว ซึ่งแต่ละบ้านก็จะต้องนัดหมายจองตัวกันล่วงหน้าเพื่อจะได้จัดเหลื่อมวันกันไปช่วยลงแขก

คุณยายสมองค์ นุชประมุข เล่าบรรยายการลงแขกสมัยนั้นว่าไม่มีอะไรมาเพียงบอกวันลงแขกกัน แต่จะต้องไม่ให้วันชนกัน “สมัยก่อนไม่มีอะไรบอกเพราะเรารู้อยู่แล้ว เราไปแขกอยู่เรื่อยเจอกันตามนาตอนดายหญ้า ก็บอกกันไว้ว่าลงวันไหน เขาลงเรื่อยๆ กัน เขาเรียงวันกัน เจอกันแขกเกี่ยวข้าว ดำนาก็ไปกันทั้งหมดสามแขก มีแขกดำนา แขกดายหญ้า ดายหญ้าในกอข้าวเรา

แขกเกี่ยวข้าว” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) การตอบแทนลงแขก เรียกว่าเอาแรงคือ ผลัดเปลี่ยนกันไปเป็นแรงงาน ซึ่งคุณป้าเพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่ ชาวบ้านคลองสามเรือน ตำบลบางบ่อ กล่าวว่าท่านเคยไปออกแขกต้องช่วยกันทำตั้งแต่เช้าจนถึงสี่โมงเย็น หยุดพักช่วงรับประทานอาหารกลางวันราวสองชั่วโมง “ออกแขก 40-50 คน เขาเอาแรงกัน เขาก็เลี้ยง เพราะว่าเราจะกลับบ้านได้ไง มันไกล ต้องอยู่ยันสี่โมง ไปตั้งแต่แปดโมง สิบเอ็ดโมงเลิก กินข้าวเที่ยงบ่ายโมง ลงทำงานสี่โมงเลิก วันนี้นั้นมาใช้ 2 แรง 3 แรงนะ งวดหน้าค่อยมาใช้กันลงแขก 50 คน เราต้องไปใช้ 50 แรง วันนี้ของเรา พรุ่งนี้ของคนนี้” (เพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

กับข้าวกับปลา : สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของการออกแขกคือ ข้าวปลาอาหารที่เจ้าภาพจัดหามารับรองผู้ที่มาร่วมลงแขก ซึ่งบ่งบอกถึงความใจกว้างและความพร้อมของเจ้าภาพด้วย อาหารที่เลี้ยงกัน

โดยมากเป็นของกินที่คุ้นเคยกันอยู่แล้ว จำพวกแกงกะทิเย็นพื้น เช่น แกงเผ็ดหมู ไก่ ปลา แกงหน่อไม้ ใส้ไก่อย่างใดอย่างหนึ่ง กินกับข้าวหรือขนมจีน อาจมีขนมหวานอย่างง่ายๆ แยม อาทิ ฟักทอง แกงบวด กล้วยบวดซี แกงบวดมัน มันต้มน้ำตาล ถั่วเขียวต้มน้ำตาล ขนมดอกโสน บัวลอย ลอดช่อง เป็นต้น

คนแถบนี้ยังมีอาหารพิเศษที่นิยมเลี้ยงกินกันในเวลาออกแขกหรือมีงานต่างๆ คือแกงหวาน เป็นแกงโบราณ ลักษณะคือ แกงวุ้นเส้นใส่กะทิ แล้วมีเครื่องเคราหลายชนิดผสมรวมอยู่ด้วย อาทิ หมู เห็ดหลายชนิด กระเทียม พริกไทย พองเต้าหู้ เป็นต้นแกงหวานจึงเป็นอาหารพิเศษที่ไม่ได้ทำกินกันบ่อยๆ หากในเวลาออกแขกเจ้าภาพทำแกงหวานเลี้ยง ผู้คนก็จะเอาไปถือถึงความใจกว้างด้วย

คุณลุงสำเภา ขำน้อย คนคลองน้ำตาล ตำบลคลองด่าน เล่าว่าแกงหวานเป็นอาหารที่ทำทานโปรดปรานมากซึ่งสมัยนี้หลายคนไม่รู้จักและหากินยาก “ตอนนั้นเขาจะเลี้ยงข้าวแกง ขนม มีทั้งคาวหวาน เช่น อาหารที่เขาเลี้ยงประจำส่วนมากเป็นปลา ต้มยำ ปลาเค็ม บ้านไหนมีแกงจะดีที่สุดแล้วแกงวุ้นเส้นต้มกะทитор่อยมาก จะมีกะปิ หัวหอม ตำพริกไทยน้อย นำไปโขลก แล้วมีกะทิ ถ้ามีพองเต้าหู้ ก็ใส่ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นไร แล้วมีเห็ดหูหนูแห้ง ของโบราณ มันเป็นของคาว กินกับข้าว” (สำเภา ขำน้อย, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ในทางตรงข้ามหากเลี้ยงอย่างจำกัดคนก็เอาไปถือด้วยเช่นกัน “มีแกงคาวต้องมีแกงหวานเขาต้องมีแกงหวานอย่างหนึ่ง คือบ้านไหนซีเหี่ยวไม่มีแกงหวานให้กินต้องโดนด่า โดนชูปะขี้แล้ว” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

วิธีทำแกงหวาน สำหรับของคุณยายสมองค์ นุชประมุขท่านอธิบายไว้ว่า “แกงวุ้นเส้น ก็คือแกงหวาน คือแกงวุ้นเส้นใส่หมู เขาเรียกแกงหวาน ขั้นตอนการทำ เตรียมกะทิ ตำหัวหอม กะปิหน่อย พริกไทยกระเทียมต้องหนักหน่อย เห็ดหูหนูแห้งแล้วเอามาแช่น้ำ สมัยก่อนเห็ดหูหนูจะไม่มีสด ถ้ามีพองเต้าหู้หรือดอกไม้เงินดีที่สุด ไม่งั้นก็ใส่แต่เห็ดเขามีเห็ดหูหนู เห็ดฟางแล้วพองเต้าหู้ วุ้นเส้น กะทิ ไข่ น้ำตาล นี่คือวัตถุดิบ

ขั้นตอนที่หนึ่ง เอาวุ้นเส้นแช่น้ำก่อน เข้าเราจะแกง เราต้องแช่คีนี่แล้วมันจะได้ขึ้นเต็มที่ เราคั้นเอาหัวกะทิไว้ เราเอาหางใส่วุ้นเส้น แล้วใส่เครื่องที่ผูกๆ พองเต้าหู้ เห็ดสามอย่างขาดไม่ได้ ใส้ไข่พอประมาณ ใส้หัวกะทิแทนน้ำตาล แค่นั้น ตั้งไฟ เสร็จใส่น้ำตาลที่เดียวไม่ต้องเติม” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

นอกจากจะมีแกงหวานอาหารพื้นบ้านที่หลายคนชื่นชอบแล้ว ยังมีกับข้าวอย่างอื่นที่คนแถบนี้เคยทำกินกันประจำอีก ซึ่งปัจจุบันหาได้ยากแล้วเนื่องจากคนที่รู้จักและทำเป็นเหลือน้อย อาทิ แกงไก่ใส้กล้วยดิบ กะปิคั่ว พริกกับเกลือ และปลาร้าจืด เป็นต้น

คุณป้าเรื่องละออง ตั้งคสมบูรณ์ คนคลองน้ำตาล ตำบลคลองด่าน เล่าว่าแต่ก่อนคนมักจะทำแกงวุ้นเส้นต้มกะทิ แกงไก่ใส่กล้วยดิบ กะปิคั่ว พริกกับเกลือ และปลาร้าบ ซึ่งปัจจุบันคนทำเป็นเหลือน้อยแล้ว

“พริกกับเกลือ มีมะพร้าวขูด พริกแห้ง น้ำตาลปี๊ป เกลือ วิธีทำ คั่วมะพร้าวกับพริกคั่วจนมะพร้าวเหลืองหอม แล้วใส่ครกตำ แล้วใส่น้ำตาลปี๊ป บ้านใครไม่มีน้ำตาลปี๊ปก็กินแบบนี้แหละ อีกอย่างคือ **ปลาร้าบ** ที่นี้หากินไม่ได้ ไม่มีคนทำ ปลาร้าบ วิธีทำ เอาปลาร้ามา เอาข้างออก แล้วตำเหมือนพริกแกง เอาปลาร้าสับแล้วตำกับพริก ตำแล้วใส่มะพร้าวขูดแล้วห่อใบตอง ย่างกับไฟเอาใบตองปิ้ง ถ้าพวกทะเลเขาจะใช้ใบจากห่อ” (เรื่องละออง ตั้งคสมบูรณ์, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) ดังนั้นการจัดอาหารเลี้ยงจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญไม่น้อย เพราะแสดงถึงความมีน้ำใจของเจ้าภาพประการหนึ่งด้วย

การลงแขกปักดำหรือหว่านข้าวจะเสร็จสิ้นลงในราวเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน หลังจากนี้จึงพักแปลงนา เพื่อให้ต้นข้าวได้ตั้งท้องและเป็นช่วงของการดูแลบำรุงดินต้นข้าวและกำจัดศัตรูพืชในแปลงนา ระหว่างนี้ชาวนาอาจทำงานอย่างอื่นเสริม เช่น ออกหาปลาตามคลองต่างๆ เพื่อเอามาทำปลาเค็ม ปลาร้า เก็บไว้เป็นเสบียงสะสมไว้กินยามหน้าแล้งหรือหากได้มากก็เอาไปขายหรือแลกเปลี่ยนบ้างก็ถือโอกาสนี้เข้าไปในพื้นที่ด้านใต้บริเวณชายทะเลอ่าวไทย เพื่อตัดฟันไม้แซมมาไว้ใช้หุงต้มในครัวเรือน

ข้าวตั้งท้อง : ราวเดือนสิบสองต้นข้าวเริ่มออกรวง ตามคติโบราณชาวนาก็จะทำ **ขวัญข้าว** เป็นการสักการบูชาพระแม่โพสพเทวีแห่งข้าวพันธุ์ธัญญาหารให้มาช่วยดูแลรักษาต้นข้าวให้มีความสมบูรณ์ พิธีทำขวัญข้าวก็ไม่มีขั้นตอนซับซ้อน ชาวนาจะเตรียมผลไม้ท้องถิ่น เช่นกล้วย ส้ม หรือผลไม้รสเปรี้ยว ขนมจันอับ ข้าวต้มมัดหรือขนมอื่นๆ ตามแต่จะหาได้ พร้อมด้วยกระจก หวี แป้งผัดหน้าและผ้าถุง แล้วนำของทั้งหมดใส่ชะลอมแล้วไปทำพิธีที่ท้องนา มีการกล่าวบนบานขอให้แม่โพสพปกป้องต้นข้าวให้ได้เมล็ดข้าวคุณภาพดีสมบูรณ์มีน้ำหนักและมีปริมาณมากแล้วประแป้งแต่งตัวหวีใบข้าวเหมือนแต่งตัวให้กับผู้หญิง

ระหว่างรอต้นข้าวตั้งท้อง ก็ต้องบำรุงดูแลต้นข้าว คอยตายหญ้าและระวังศัตรูพืชมาเกาะกิน ทั้งมันส์สังเกตต้นข้าวไม่ให้เกิด **ข้าวฟุ** คือต้นข้าวที่งอกงามดีเฉพาะใบแต่มีรวงข้าวเล็กลีบ ซึ่งไม่มีประโยชน์ใดๆ “ข้าวฟุ ใบมันจะงาม มันจะไม่มีรวงหรือ รวงออกรวงแต่มันลีบหมด ลีบมากกว่าเนื้อ บางที่มันออกไปตามลม ไม่มีเนื้อหนัง เบาทวีว มันฟุ” (จรรยา สีนสมุทร, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

ระยะนี้จึงถือว่าสำคัญซึ่งต้องดูแลเอาใจใส่มากเป็นพิเศษให้ต้นข้าวเจริญเติบโตงอกงามเพื่อให้ขายได้ราคาดี

เก็บเกี่ยว : ต้นข้าวเมื่อออกรวงเต็ม ก็เป็นสัญลักษณ์ของฤดูกาลเก็บเกี่ยวหรือหน้าเกี่ยว ซึ่งจะมีการลงแขกกันอีกรอบเรียกว่า **แขกเกี่ยว** กิจกรรมลงแขกเกี่ยวข้าวจะช่วยกันไปมาเป็นการคั้นแรง

กันจนกว่าข้าวจะหมดแปลง หากครอบครัวใดมีลูกมากและโตพอที่จะช่วยงานได้แล้วก็ต้องร่วมลง
แขกด้วยเป็นการทุนแรงคนนอก

การเก็บเกี่ยวยังมีความเสี่ยงจากสัตว์มีพิษต่างๆ ที่อยู่ในท้องนาโดยเฉพาะงู ซึ่งชุกตัวอยู่ใน
กอข้าวหรือคันนา ขณะที่เกี่ยวและหอบข้าวจึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ชาวนาจึงหาวิธีป้องกันตนเอง
หลายรูปแบบ เช่น พกมะนาวติดตัวเพราะเชื่อว่างูหนีเพราะกลิ่นของมะนาวหรือแขวนเครื่องราง
ของขลังต่างๆ ติดตัว บ้างก็จะว่าคาถาให้แคล้วคลาดจากภยันตรายก่อนจะลงท้องนา เช่น คุณตาจำปา
เรื่องศรี อายุ 98 ปี คนคลองชวดใหญ่ เมื่อจะลงมือเกี่ยวข้าวท่านจะว่าคาถาก่อนเสมอ “ก่อนจะ
เกี่ยวข้าว ก็มีคาถาว่า พุทธธังกันจิง ธัมมังกันจิง สังฆังกันจิง กันหน้ากันหลัง กันนอกกันใน สารพัด
ศัตรูวินาศสันติ ชัคคะมุนหิ โอภาเสติหาหิ เท้านี้แหละคาถา” (จำปา เรื่องศรี, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ครั้นเกี่ยวข้าวเสร็จมักมีธรรมเนียมที่เจ้าภาพจะเลี้ยงสุราพื้นเมืองในวันสุดท้ายของการเก็บ
เกี่ยวด้วยแม้ว่าแต่ก่อนนั้นการผลิตและจำหน่ายสุราพื้นเมืองหรือเหล้าขาวเป็นสิ่งผิดกฎหมายตาม
พระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2593 เพราะไม่ได้จดทะเบียนการผลิตและเสียภาษี รัฐจึงกำหนดบทลงโทษ
ผู้ผลิตและจำหน่ายสุราเอาไว้การผลิตและจำหน่ายสุราในกลุ่มชาวบ้านจึงทำกันอย่างลับๆ หาก
ต้องการสุราชาวบ้านต่างรู้กันดีว่าจะหาได้จากที่ใด เช่น คนแถบนี้จะไปซื้อสุราได้ที่คลองชวดใหญ่
คลองมอญ คลองชวดบัว (อยู่อำเภอบางเสาธง) เป็นต้น

ผู้อาวุโสหลายท่านต่างเล่าประสบการณ์ในเรื่องนี้หลากหลาย หลายท่านเล่าว่า ถ้าซื้อเหล้า
เลี้ยงคนมาออกแขกก็จะขยันเกี่ยวแถมไปได้อีกงานสองงาน “เหล้าเราจะเลี้ยงตอนแขกหน้าเกี่ยวนั้น
ถึงเลี้ยง ต้องเลี้ยงกันคล้ายๆ ว่าให้ลืมน้อย ฮีฮับไป ได้สามงาน ลืมน้อยก็ได้อีกหน่อย แขกตั้ง
สามลืบกกว่าคนละสองกำก็เบิกไปงานสองงาน คำว่าเบิกไปงานสองงานแปลว่าเกี่ยวไปได้อีกคนละกำ
สองกำ เราก็อมเบิกเลี้ยงเหล้าเขาไปเป็นลืมน้ำใจ” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561,
สัมภาษณ์)

“แถวคลองชวดใหญ่เขาต้มเหล้ากัน เอามาหมกฟางไว้หน้าตำรวจ คอนนั้นไปซื้อเหล้าที่
คลองชวดใหญ่ ตาแกละเขาต้ม ขายเป็นชวดๆ กลมๆ ซ้อมที่นึ่งสีลืบท้าลืบชวด เพราะว่ามันเราเยอะ
เราก็มหมกฟาง บ่ายๆ เย็นๆ เราก็อมเอาไปให้เขากิน ไม่ให้ตำรวจรู้” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม
2561, สัมภาษณ์)

“บางบ้านแอบเลี้ยงเหล้าก็มี ส่วนมากเลี้ยงตอนเสร็จ ก่อนนี้เหล้าเถื่อนมันเยอะ คนทำเหล้า
อยู่แถบบ้านๆ เราก็มี่ เขาต้มเองส่วนใหญ่ไปซื้อขึ้นไปแถวชวดบัว ใส้หมาเอาอะไรปิด บางทีเอากระบุง
ครอบมาเอาข้าวเปลือกเทใส่บน พอมาถึงบ้านแล้วก็ยกเหล้าขึ้น คนที่เขาซื้อมาขายเขาจะซื้อชวดมาเวลาขาย
เขาจะเอามาใส่ชวด ก่อนชวดละ 4-5 บาท” (จำปา เรื่องศรี, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ความที่สุราพื้นบ้านมีราคาถูกจึงได้รับความนิยมแพร่หลายกันในกลุ่มชาวบ้านอีกทั้งการเลี้ยงสุราปิตท้ายงานยังแสดงถึงความมีน้ำใจของฝ่ายเจ้าภาพอีกด้วย ซึ่งชาวบ้านต่างทำกันทั่วไปจนถึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ

นวดข้าว : หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ **นวดข้าว** เพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดออกจากรวงและเป็นการคัดกรองคุณภาพข้าวอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมีหลายวิธีทั้งที่ใช้แรงงานควาย หรือแรงงานคนย่ำรวงข้าว ใช้ไม้ตีรวงข้าว หรือฟาดกำข้าว เมื่อได้เมล็ดข้าวเปลือกแล้วจะนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง โดยทั่วไปชาวนาจะแบ่งไว้สามส่วนคือ ส่วนแรกเอาไว้ทำบุญ ส่วนที่สองเก็บเอาไว้ขายหรือแลกเปลี่ยนข้าวของที่จำเป็น เช่น กะปิ น้ำปลา น้ำตาล ปลา (ทะเล) ตากเค็มผลไม้ และฟืน เป็นต้น และสามเก็บไว้ใช้บริโภคในครอบครัว

“เกี่ยวเสร็จก็ขมมนวด เอาข้าววางกับฟืน เอาควายมเหยียบๆ เขาเรียกว่านวดข้าว แล้วข้าวจะออกมา เอาขอลาย เอาฟางออก ข้าวเมล็ดมันยังไม่หมด ทำสองสามเที่ยว แล้วต่อมาเขาจะสง สงแล้วได้เมล็ดข้าว แล้วเราเอาไปขายได้” (สำราญ เกิดบัว, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ข้าวบางส่วนชาวนาจะเก็บไว้แลกกับของกินของใช้อื่นๆ ที่จำเป็น เช่น น้ำตาลปีป ฟืน ผักผลไม้ เป็นต้น ซึ่งเป็นของที่หาไม่ได้ในแถบนี้

แลกข้าวแลกของ : ของที่ชาวบ้านนิยมเอาข้าวไปแลกกับคนพื้นที่ฝั่งสวน คือพระประแดง และพื้นที่ฝั่งป่า คือด้านใต้ตทะเลนั้นมีหลายอย่าง อาทิ น้ำตาลมะพร้าว ผลไม้ เกลือ ปลาทะเล ฟืน กะปิเคย ปลาร้า มะพร้าว และไม้ผล เป็นต้น ที่นิยมแลกกันมากเห็นจะได้แก่ น้ำตาล กับ ฟืน เพราะเป็นของจำเป็น

ผู้อาวุโสที่อยู่ในพื้นที่หลายท่านกล่าวตรงกันว่าพื้นที่แถบนี้ทำนาทั้งหมด ไม่ได้ปลูกหรือทำอะไรอย่างอื่นเลย เพราะปลูกข้าวขายได้ราคาดีกว่า แต่ถ้าหากต้องการของอื่นๆ ก็ใช้การแลก เช่น ถ้าต้องการน้ำตาลมะพร้าวก็จะเอาข้าวไปแลกกับคนฝั่งสวนแถวบางหญ้าแพรก อำเภอพระประแดง เป็นต้น

สำหรับคุณยายสำรวล กลิ่นหอมหวล คนคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ท่านเล่าว่านอกจากข้าวแล้ว ท่านยังบรรทุกของกินจำพวกปลาร้าปลาแห้งอีกหลายชนิดไปแลกกับมะพร้าวกับน้ำตาลที่บ้านสวน โดยแจวเรือออกจากบ้านตั้งแต่เช้าถึงคลองสวนก็เป็นเวลาเย็น

“พอไปออกคลองเจ้า ไปเรื่อยๆ ตัดคลองประเวศ ขวามือไปคลองสวน ซ้ายหัวตะเข้ เข้าไปคลองสำโรง เอาปลาร้า ปลาแห้ง ปลาอย่างมีไข่ เอาไปแลก เพราะปลามันชุม แลกมะพร้าวกับน้ำตาลสุดแท้เขาจะให้ 10-20 ลูก คนคอกันเขาก็จะให้เยอะโดยมากไปช่วงเดือนใกล้ๆ ทำนา เดือน 6-7 เพราะหาของ ออกจากบ้านประมาณ 1 ชั่วโมง ไปถึงโน้นเย็น ไปค้างคืน ตอนนั้นยังไม่มีเรือโดยสาร ตอนที่เมียอายุ 20 กว่าเรือทิดถา นามสกุล นากมอญ ใครไม่มีก็ช่วยกันออกค่าน้ำมันกัน ค่าโดยสาร 5-10 บาท” (สำรวล กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

คุณยายหล่อ แก้วนุ่น คนคลองคอคลาด ท่านใช้วิธีการแลกข้าวกับฟืน โดยการซื้อฟืนไว้ก่อนเมื่อถึงหน้าเกี่ยวเจ้าของฟืนจะเข้ามาเอาข้าวตามสัญญา “เคยซื้อที่คลองด้านมีพวกมาตก เขาเอาฟืนมาโยนให้ เอาเท่านั้นเท่านี้ท่อน ฟืน 100 ท่อน 1 ลำเรือท่อนหนึ่งขนาดใหญ่กว่าข้อมือ ยาวถึงประตู ไม้แสด ไม้โกงกางเอาใส่เรือมาเต็มลำ แลกข้าวประมาณ 1 เกวียน (100 ถัง) เขาเอาฟืนมาให้เราก่อน แล้วรอมเอาข้าวหน้าเกี่ยวข้าวเป็นสัญญาใจกัน” (หล่อ แก้วนุ่น, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ขายข้าว : ฤดูกาลซื้อขายข้าวเริ่มตั้งแต่ช่วงที่ข้าวตั้งท้องหรือราวปลายเดือนกุมภาพันธ์เข้าฤดูเก็บเกี่ยว คนที่เข้ามารับซื้อข้าวโดยมากเป็นชาวจีนที่อยู่ในพื้นที่ซึ่งมีอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อข้าวจากชาวนาไปขายต่ออีกทอด ซึ่งแต่ก่อนในแถบนี้มีพ่อค้าข้าวอยู่หลายคนที่ชาวบ้านเอ่ยถึง อาทิ ตาจั่ว ตาหน้า แจ็กเล็ก แจ็กม๊ก แจ็กบั้ง แจ็กเป้ง แจ็กหงส์ ยายคำ (มีสามีเป็นคนจีน) แจ็กซ้วน จินดา แจ็กเจียบ แจ็กสูน แจ็กโล แจ็กโอ แจ็กฮะ เป็นต้น บางคนร่ำรวยเป็นเจ้าของโรงสี เช่น แจ็กเป้ง และแจ็กเล็ก เป็นต้น

แต่ก่อน รูปแบบการซื้อขายข้าวมี 3 ลักษณะ คือ

หนึ่ง คือ พ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงบ้านดวงข้าวใส่กระบุงปากบานแล้วชำระเงินสดตามจริงผู้ที่ใช้วิธีนี้โดยมากพ่อค้าระดับเถ่าแก่เจ้าของกิจการโรงสีใหญ่ในบางบ่อหรือจ่ายเงินสดแล้วเอาข้าวไปขายต่อในราคาที่สูงกว่า “ที่นี่มีโรงสี มีแจ็กเป้งเท่านั้นแหละ เขาให้เงินสดเรา” (บุญส่ง กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

สอง คือ วิธีที่พ่อค้าเข้ามารับดวงข้าวแล้วบรรทุกลงเรือไปขายที่หน้าโรงสีเมื่อได้เงินก็จะแบ่งไปจำนวนหนึ่งเป็นค่าจ้างขนส่งและบริหารจัดการอีกส่วนหนึ่งจะนำมาจ่ายเป็นค่าข้าวให้ชาวนาตามจำนวนที่ตวงไปวิธีชาวนาอาจเสียเปรียบได้ เพราะอาจทราบเพียงราคากลางที่ซื้อโดยทั่วไป แต่ต้องจ่ายยอมเสียเปรียบเพราะไม่มีอุปกรณ์ตวง กระบุงตวงข้าวหรือเรือเอี่ยมจุ่นขนาดใหญ่ขนข้าว ทั้งไม่มียุ้งข้าวขนาดใหญ่ไว้เก็บข้าวเพื่อรอขายในช่วงที่ราคาดี เหตุนี้จึงต้องรีบระบายข้าวออกไปก่อนที่ข้าวเสียราคา

สาม คือ *ขายผูกขาด* คือขายข้าวให้เจ้านั้นเงินกู้ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวจีนเจ้าของกิจการร้านค้าในตลาดซึ่งคุ้นเคยกับชาวนาเป็นอย่างดี กลุ่มนี้มักเป็นเจ้านั้นเงินกู้ด้วย และรับชำระหนี้เป็นเงินหรือข้าว หากขายอาจได้ราคาต่ำกว่าท้องตลาด

“ขายข้าวที่โรงสี โรงสีแจ็กหงษ์ เจ้านี้เราใช้เงินเขา เราต้องขายให้เขา ตอนนั้นดอกร้อยละเท่าไรไม่รู้ เราเสียดอกให้เขา 1 ปี” (ปาน ทองคำ, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์) “ลูกค้าย่อยๆ เขาจะซื้อก่อนเอาเงินไปก่อน แล้วมาเก็บข้าวทีหลัง เพราะคนสมัยก่อนเขาไว้ใจกัน คนแต่ก่อนไม่ค่อยโกง” (บุญส่ง กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

การกั๊ยมีอีกลักษณะหนึ่ง คือ ให้เชื่อของกินของใช้จำพวก ผลไม้ หมากพลู พริก หรือแม้แต่กับข้าวไปใช้ก่อนแล้ว ถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็เอาข้าวมาใช้หนี้ ดังที่ คุณยายสุวณีย์ แสงทอง อายุ 77 ปี

คนคลองขุดใหญ่ท่านเล่าว่า แต่ก่อนมารดาท่านก็ใช้วิธีนี้ คือให้ชาวบ้านซื้อของกินของใช้แล้วเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็จะเอาเรือกำปั่นลำใหญ่เข้าไปเก็บข้าวตามบ้านลูกหนี้ปริมาณมากน้อยต่างกันไป

“พ่อแม่ชายของโซ่ห่วย สมัยก่อนแม่เขาพายเรือไปขายที่ท้องนาด้วย ไปขายเช้าแล้วเย็นกลับมา ขาวนาเขาเชื่อ พวกหมาก พลู มะม่วง พริก ไว้ก่อน แม่เขาจะขายกับข้าวด้วย เช่น ต้มข่าหมู ผักกาด ล่องเรือมาบางคนไม่มีเงินจะซื้อไว้ก่อน พอหน้าข้าวก็ให้ข้าวกลับ เราไปเก็บข้าวมีเรือกำปั่นใหญ่เจ้านี้ 5 ถึงเจ้านี้ 2 ถึง 3 ถึง ก็โล่งมือเรื่อยๆ” (สุวณีย์ แสงทอง (ขาเซียง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ราคาข้าวกับทอง : วิธีซื้อขายข้าวเรียกเป็นเกวียนหนึ่งเกวียนเท่ากับข้าว 100 ถังๆ ละ 9-10 กิโลกรัม ข้าว 1 เกวียนจึงมีปริมาณเท่ากับ 900-1,000 กิโลกรัม ปัจจัยที่ทำให้ราคาข้าวต่างกัน คือ น้ำหนักและความสมบูรณ์ของเมล็ดข้าวและรวมถึงคุณธรรมของพ่อค้าด้วยอย่างไรก็ตามราคาซื้อขายข้าวมีความไม่แน่นอนผันแปรไปตามกลไกของตลาดโดยเริ่มต้นที่เกวียนละ 400 บาท ภายหลังราคาข้าวขยับสูงขึ้นเรื่อยๆ เป็น 800 บาท จนถึง 1,000 บาท ขณะที่ราคาทองสามารถเทียบกับราคาข้าวได้ คือ ถ้าข้าวเกวียนละ 400 บาท ราคาทองก็จะอยู่ที่บาทละ 400 บาทโดยประมาณ (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน และ กชพร ขวัญทอง, 2561, น. 74)

ผู้อาวุโสหลายท่านกล่าวว่าราคาขายอยู่ระหว่าง 400 บาทถึง 800 บาท สอดคล้องกับราคาทองรูปพรรณ เช่น ข้าวเปลือกเกวียนละ 400 บาท ราคาทองขายบาทละ 400 บาท โดยประมาณต่อมาราคาขึ้นเป็นเกวียนละ 600-800 บาท โดยตามลำดับ

“ปีหนึ่งได้ร้อยเกวียน นาร้อยสามสิบห้าไร่ ตอนนั้นเกวียนละ 800 ถึง 1,000 บาท เมื่อเทียบกับทองประมาณแปดร้อยบาทเคยทำเงินไปที่นี้จะไปซื้อทอง มันบอกว่าบาทละแปดร้อยบาท ไม่ซื้อแวะต่อเรือกระดานยาว ไปซื้อเครื่องต่อเรือให้ลูกเล่นดีกว่า” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) “โรงสีเจ๊กหงษ์ เกวียนละ 800 บาท ทองบาทละ 400 บาท ได้ข้าวมากที่สุด 10 กว่าเกวียน สมัยก่อนไร่ละประมาณ 30-40 ถัง 1 เกวียน เท่ากับ 100 ถัง” (ปาน ทองคำ, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ความสัมพันธ์ของชาวนากับพ่อค้าเงินดำเนินในลักษณะคู่ค้า แต่เมื่อติดต่อกันมาเป็นเวลานานจนคุ้นเคย บางคนต่างก็ได้พึ่งพากันอย่างมิตรสหายและเกื้อกูลกันในโอกาสต่างๆ คุณยายสุวณีย์ แสงทอง ท่านเป็นลูกจิ้นในตลาดเปรี้ง เล่าว่าแต่ก่อนชาวบ้านแถบนี้จะมาขอให้บิดาท่านไปช่วยดวงข้าวให้อยู่เสมอ เพราะเป็นคนซื่อสัตย์ทั้งยังเป็นคนมือเบา เวลาท่านปาดข้าวให้ข้าวจะไม่ยุบลงมากจนทำให้ชาวนาเสียเปรียบ “เตี้ยเป็นคนจิ้น แซ่เฮ้งชาวบ้านจะมาขอแรงเตี้ยไปดวงข้าวให้เขา สมัยก่อนดวงข้าว เถลงไปใช้ไม้ปาด เตี้ยจะปาดเบาๆ ข้าวไม่ค่อยยุบ ใครๆ ก็มาขอแรง เตี้ยซื้อมาก” (สุวณีย์ แสงทอง (ขาเซียง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4. กระจุงสำหรับตวงข้าวของคุณตาเล็ก ทอเยี่ยม พ.ศ. 2561

พ่อค้าจีนหลายคนขึ้นชื่อว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม มีความซื่อตรงและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จึงเป็นที่นับหน้าถือตาของชาวบ้าน ดังที่หลายท่านเอ่ยชื่อ เจ๊กมักว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม “เจ๊กมักอยู่ในศีลธรรมเป็นคนดี คนนับถือเยอะ พ่อฉันไม่สบายแกเอาข้าวอย่างดีมาให้ต้มข้าวต้ม มาให้ครึ่งถัง ให้เฉยๆ เขานามสกุล ตั้งคสมบูรณ เป็นคนซื่อตรงบ้านเขาอยู่ปากคลองดินนกกตรุษจีนที่หนึ่งเขาไหว้เจ้าคนก็มาเยอะ ที่บ้านเขา” (จรรยา สีนสมุทร, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) “เจ๊กมักมาเรือมาดใหญ่ๆ มีกระสอบแบกปากบานๆ แล้วเขาก็ปาด แบกลงเรือ คนจริงใจ เสื่อผืนหมอนใบ เป็นเจ้าของกิจการ” (วีรณัฐ โชติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 5. เรือขนข้าวกับกระจุงปากบาน แม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณเจริญกรุง ปี 2506. พิมพ์ซ้ำจาก มาชมภาพกรุงเทพสมัยก่อนดีกว่า (ภาคหก), 19 กันยายน 2557, ค้นคืนจาก <https://www.dekd.com/board/view/3379459/>

อีกท่านหนึ่งคือ นายเป้ง แซ่ไคว้ หรือเถ้าแก่เป้ง คหบดีใหญ่ในบางบ่อ มีภรรยาคนไทยเป็นชาวบางบ่อ เถ้าแก่เป้ง เป็นเจ้าของกิจการหลายประเภท อาทิ ตลาด โรงสีบ่มน้ำมันติ่มเรือ และนาเช่าที่สำคัญยังขึ้นชื่อว่าเป็นคนซื่อสัตย์และชอบการทำบุญ เห็นได้จากการบริจาคทรัพย์หรือที่ดินสนับสนุนการสร้างสิ่งอันเป็นสาธารณะประโยชน์ในท้องถิ่นหลายครั้งเช่นในปี พ.ศ. 2438 เถ้าแก่เป้ง

มอบที่ดินจำนวน 2 ไร่ กับ 1 งาน ติดคลองศักดิ์ห้าสิบด้านทิศตะวันออกไปจรดคลองพ้อเฒ่าเพื่อสร้างโรงเรียนคลองเจริญราษฎร์ ซึ่งโรงเรียนได้เปิดทำการสอนในปี พ.ศ. 2487 (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน และ กชพร ขวัญทอง, 2561, น. 149) ต่อมาในปี พ.ศ. 2480 มอบที่ดินจำนวน 3 ไร่ 90 ตารางวา สร้างโรงเรียนประชาบาลตำบลบางบ่อ (ศุภพิพัฒน์รังสรรค์) ปัจจุบันคือ โรงเรียนอนุบาลชุมชนบางบ่อ (ศุภพิพัฒน์รังสรรค์) (ม.ป.ป.)

ครั้นปี พ.ศ. 2503 พื้นที่บางบ่อประสบเหตุการณ์การแพร่ระบาดของอหิวตไทรคกรรมอนามัย จึงได้ส่งนายแพทย์นุภาพ พงศ์พูนสิน มาตั้งหน่วยปราบอหิวตไทรคขึ้นที่บริเวณหน้าว่าการอำเภอ บางบ่อ แต่ทว่าผู้ป่วยมีจำนวนมากจนไม่สามารถถอนหน่วยกลับได้ เฝ้าแก่งกับประชาชนจึงร่วมกันบริจาคทรัพย์ก่อสร้างสถานอนามัยชั้น 1 ขึ้นในปี พ.ศ. 2505 โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณของราชการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2519 จึงได้ยกฐานะเป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอปัจจุบัน คือ โรงพยาบาลบางบ่อ (เหรียญหลังเต่า หลวงปู่ปาน ปี 2506 บล็อกตะขาบ+หุรมนิยมคลาสสิก, c2556)

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เห็นได้ว่าธุรกิจค้าข้าวนับว่าสร้างโอกาสและผลกำไรทางเศรษฐกิจให้คนจีนท้องถิ่นอยู่ไม่น้อยซึ่งบางคนค้าขายจนตั้งตัวได้ บทบาทของพ่อค้าจีนท้องถิ่นจึงไม่ได้มีเพียงแต่ด้านธุรกิจเท่านั้น หากยังมีส่วนร่วมในการสร้างสิ่งอันเป็นประโยชน์ต่างๆ แก่ส่วนรวมถือเป็นเรื่องที่น่ายกย่อง ทั้งยังได้สร้างสายสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันอีกด้วย

ฤดูแล้งน้ำแห้ง : ราวปลายเดือนกุมภาพันธ์หลังการเก็บเกี่ยว ถือเป็น การสิ้นสุดฤดูกาลทำนาในรอบหนึ่งปี และเป็นช่วงย่างเข้าสู่ฤดูร้อนน้ำในคลองเริ่มเหือดแห้งขอด ระหว่างจากนี้ชาวนาจะว่ายาวนานไปหลายเดือนจนกว่าย่างเข้าสู่ฤดูฝนจึงเริ่มวัฏจักรการทำนาอีกครั้ง กิจกรรมที่มักกระทำขึ้นในช่วงนี้จะเกี่ยวกับงานมงคลต่างๆ ทั้งงานมงคลสมรส งานอุปสมบท ตลอดจนเทศกาลงานบุญประเพณี อาทิ ทำบุญกลางนา ประเพณีสงกรานต์ ตลอดจนงานวัดประจำปีของชุมชน

ประเพณีท้องถิ่นของคนฝั่งนาที่นิยมจัดก่อนหรือหลังเทศกาลสงกรานต์ คือ **ทำบุญกลางนา** เป็นการที่คนในหมู่บ้านพร้อมใจกันร่วมทำบุญ โดยกำหนดสถานที่คือบริเวณท้องนาที่ใดที่หนึ่ง แล้วปลูกประรำพิธีขึ้นอย่างง่าย ๆ มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นและวันรุ่งขึ้นชาวบ้านก็ร่วมกันตักบาตรเช้าเพื่อความเป็นสิริมงคลหรือเลี้ยงพระฉันเพลบางพื้นที่จะถือโอกาสจัดประเพณีส่งเรือต่อจากทำบุญกลางนาไปด้วย **ประเพณี ส่งเรือ** เป็นประเพณีท้องถิ่นที่มีจุดประสงค์เพื่อสะเดาะเคราะห์ให้แก่คนในครอบครัว กล่าวคือ แต่ละครอบครัวจะทำเรือจำลองลำเล็กๆ ขึ้นมา 1 ลำ แล้วปั้นตุ๊กตาดินเหนียวตามจำนวนสมาชิกในครอบครัวปั้นแม้กระทั่งสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย สุนัขและแมว พร้อมกับใส่กินของใช้จำพวกพริกแห้ง หอม กระเทียมเป็นต้น ใส่ลงในเรือจำลองเมื่อถึงวันทำพิธีก็นำเรือจำลองไปวางไว้ที่กลางนาหรือจุดที่เป็นทางสามแพร่งหรือวางที่ศาลประจำหมู่บ้าน บางครั้งพิธีกรรมนี้จะมีร่างทรงเจ้าพ่อหรือเจ้าแม่มาประกอบพิธีกรรมให้ด้วย

ตั้งที่ศูนย์ขยายจรรยา สีนสมุทร (15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) คนเฒ่าคนแก่ในย่านนี้ กล่าว “ทำบุญกลางนา เดือน 5-6 มีคนไหว้เจ้ากลางทุ่งแล้วมีสิ่งของที่ทางสามแพร่ง เขาเรียกว่า ส่งเรือ เป็นประเพณีที่ชาวบ้านทำกันเอง มีขนมไหว้เจ้า ขนมใส่ไส้ ปั่นวัวควาย แล้วจับหมากจับพลู ทำเป็นกระทง ก็มีบางคนก็ใส่จานไป เรือก็มีเหมือนกัน ไม่มีเลี้ยงผี แล้วทิ้งของไว้ที่สามแพร่งนั้น” ภายหลังชาวบ้านได้เพิ่มพิธีกรรมทางพุทธศาสนาร่วมในประเพณีนี้ด้วย อาทิ นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นหรือสวดมนต์เช้า และมีการทำบุญตักบาตรเช้าหรือถวายภัตตาหารเพล โดยชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารตลอดจนสิ่งของต่างๆ มาร่วมทำบุญ ภายหลังจึงเพิ่มการประกวดเรือจำลองเข้าไปด้วยเพื่อความสนุกสนาน

คุณป้าฉลอง นุชนารถ (3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์) ชาวบ้านบางจากตำบลบางพลีน้อย เล่าว่าย้ายอดีตถึงประเพณีส่งเรือว่า แต่ก่อนทุกครอบครัวจะทำเรือจำลอง แล้วนัดกันไปส่งที่ท้องนา หรือศาลเพียงตาเรือจำลองนั้นไม่ได้เอาลงน้ำแต่จะวางไว้บนพื้นดิน “ทำช่วงสงกรานต์ วันที่ 16 เมษายนของทุกปี เริ่ม 15 ค่ำ เย็น และ 16 เช้า จุดที่ทำคือ ทำที่ลานนี้ แต่เดิมเป็นท้องนา ก่อนนี้มีกลางลานใหญ่ เลยเอามาส่งที่นี่มีศาลเพียงตา มีสวดมนต์เย็น รับประทานอาหารร่วมกันเช้าเลี้ยงพระ เช้าทุกบ้านจะทำเรือ ใส่เครื่องครัว พริก กระเทียม ถ้าเรามีหมา แมว เราก็ก็นำส่ง พิธีแรกเลยคือเอาเรือมาตั้ง มีหมอมากล่าวทำพิธีส่งเรือ ชื่อหมอตั่ง นามสกุล ทองคำ ผู้ชาย อายุประมาณ 80 กว่าปี ทำเสร็จแล้วให้เราวิ่งเอาเรือไปส่งกลางนาไม่ได้ลงน้ำ เอาไปวางไว้ก็จะพูดให้ทุกชโคโรภักย์”

คุณสิวิชา บุญน้อย (3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์) เล่าบรรยายกาศประเพณีส่งเรือ และกิจกรรมการประกวดเรือจำลองว่า เมื่อทำบุญเสร็จแล้ว ก็จะทำพิธีส่งเรือ จากนั้นจึงประกวดเรือจำลองโดยมีเงินรางวัลเล็กๆ น้อยๆ ให้ “เอาของมาทำบุญ วันแรกวันที่ 15 เอาพระมาสวดตอนเย็น 5-6 โมง แล้วส่งเรือเลยเสร็จเลี้ยงทานข้าวกัน เช้าก็เอาพระมาฉันเช้า ส่งทุกปี มีการประกวดเรือกันด้วย ใครทำสวยงามก็ 100-200 บาท จ้างเด็กวิ่งเรือ หมายถึง จ้างเด็ก 10 บาท 20 บาท ถือเรือไปเหมือนวิ่งเรือ สมัยก่อนมีปีพาทย์ด้วย เอาหัวไม้มาตีกัน หัวไม้คือตีกลองยาว ช้อง คนสมัยก่อนเขาเรียก หัวไม้ตีกัน ร้องเพลงกัน สมัยนี้ไม่มีแล้ว”

ประเพณีส่งเรือยังพบได้ในพื้นที่อื่นด้วย เช่น อำเภอบางเสาธงจัดขึ้นที่ศาลเจ้าริมคลองดอน หรือศาลเจ้าริมคลองหนองงูเห่า ส่วนอำเภอบางพลีจัดขึ้นที่ศาลเจ้าพ่อกรมหลวงคงเพชรริมคลองศาลเจ้า เป็นต้น

ภาพที่ 6. ประเพณีส่งเรือที่บริเวณศาลริมคลองหนองงูเห่า ตำบลศิระชะจะระเข้ชั้น้อย อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2562.

ภาพที่ 7. ประเพณีส่งเรือศาลเจ้าพ่อกรมหลวงคงเพชร ตำบลบางโหลงอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ.

ฤดูแล้งยังเป็นช่วงการที่มีการจัดงาน**ประเพณีสงกรานต์** ตลอดจนงานมหรสพรื่นเริงต่างๆ ด้วยงานประเพณีสงกรานต์ของท้องถิ่นมักจัดขึ้นที่วัดประจำหมู่บ้าน มีขั้นตอนคล้ายกับประเพณีสงกรานต์ภาคกลางโดยทั่วไป กล่าวคือ มีการทำบุญ สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้อาวุโสและเล่นสาดน้ำ

ผู้อาวุโสหลายท่านกล่าวถึงประเพณีสงกรานต์แต่ก่อนว่านอกจากจะทำบุญแล้ว ตามแต่ละบ้านยังกวนขนมกอละแม และมีการละเล่นช่วงรำอีกด้วย “ช่วงเวลาทำบุญตรุษสงกรานต์ เขามักไปทำบุญที่วัดแต่วันธรรมดาเขามักไม่ค่อยใส่บาตรกัน” (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) “สงกรานต์ก็มีกวนขนมตามบ้านมีเล่นช่วงรำ ผู้หญิงผู้ชายอยู่กับคนละฝ่าย แล้วมีผ้าปั่นเป็นรูปกลม ขว้างกันไปขว้างกันมา ถูกใครก็ต้องรำ” (พระประอินถาโร, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ประเพณีสงกรานต์อาจจัดพร้อมๆ กับงานบุญประจำปี มีมหรสพหลากหลายทั้ง ลิเก ลำตัด จั้ว หนังกลางแปลง แต่ก่อนคนไปงานก็มักอยู่เที่ยวกันจนสว่าง เพราะนานที่จะมีโอกาสเช่นนี้

การละเล่นท้องถิ่น : การละเล่นต่างๆ ที่จัดในช่วงเทศกาลงานบุญประเพณีเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พบปะใกล้ชิดกันจากร่วมวงการเล่นต่างๆ เช่น เทศกาลสงกรานต์ก็จะมีการเล่น**สละบ้า** ซึ่งผู้อาวุโสหลายท่านเคยร่วมวงสละบ้าต่างให้ข้อมูลตรงกันว่าเล่นกันในช่วงสงกรานต์**สถานที่**

จัดเรียกว่า บ่อนสะบ้า มีทั้งที่วัดและที่เล่นกันตามบ้าน หากจัดบ่อนสะบ้าขึ้นที่บ้าน ให้สังเกต “ธง” ขึ้นที่หน้าบ้านเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งธงนั้นจะมีหลากหลายสี หรือบ้างก็ใช้ผ้าธรรมดาคักขึ้นเป็นสัญญาณ ซึ่งเวลาไปเล่นจะไม่เสียเงินทองแต่อย่างใด จะเล่นกันในเทศกาลสงกรานต์นานประมาณ 5-6 วัน การเล่นสะบ้านี้จะเป็นช่วงเวลาที่ผู้ชายจากต่างบ้านจะได้มาเจอผู้หญิงในหมู่บ้านถือโอกาสได้พบปะ แลกเปลี่ยนพูดคุยกัน การเล่นจะเริ่มตั้งแต่ตอนสายโดย เอาลูกสะบ้ามาทอย ถ้าทอยเก่งก็ได้รางวัลไป ส่วนสะบ้าล่อก็จะตั้งสะบ้าเรียงมา คนเล่นมาถึงก็ยิง การเล่นสะบ้าไม่ได้ถือชนะกันอย่างจริงจัง หากเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนานและรางวัลก็ได้เป็นเงินทอง หากเป็นบุหรี่ยาฉุน หรือยาเส้นที่ใช้ มวนใบจาก ซึ่งจะเล่นกันตอนสายๆ ไปจนถึงกลางคืนเลยทีเดียว

ยังมีการละเล่นนอกเทศกาลสงกรานต์อีกหลายชนิด เช่น ไม้หิ้ง เข้าแม่ศรี ผีกระดัง ผีสิงลม และผีอีจู้ ทั้งหมดทำอย่างง่ายๆ ไม่มีค่าใช้จ่ายหรืออุปกรณ์ใดๆ หรืออาจมีอุปกรณ์ประกอบบ้างแต่ก็เป็นของที่หาได้ในครัวเรือน ในจำนวนนี้การละเล่นที่นิยมมาก คือ **เข้าแม่ศรี** และ**ผีสิงลม** ทั้งสองชนิด คล้ายกัน คือมีร่างทรงโดยจะเลือกคนที่ขวัญอ่อนตกใจง่าย ซึ่งผีแม่ศรีจะเลือกเข้าผู้หญิง ส่วนผีสิงลม จะเลือกเข้าผู้ชาย และมีเพลงร้องเชิญผีต่างกัน

คุณตาจำปา เรื่องศรี (6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) อายุ 98 ปี คนคลองชวดใหญ่ อธิบายการเล่น ผีสิงลมว่า ร่างทรงต้องปิดตาด้วยในขณะที่คนอื่นๆ ร้องเพลงเชิญผี เมื่อเห็นว่าผีมาเข้าร่างแล้วจึงเอา ผ้าผูกตาออก ผีก็จะวิ่งไล่กัดคนที่ร่วมเล่น คนก็จะวิ่งหนีสนุกสนานกันไปสิงลมเขาใช้ผู้ชายเล่น เอาผ้าขาวม้าผูกตาตัวลิงไว้ด้วยนะ จะร้องเชิญว่า “สิงลมเอยมามอมข้าวพอง เล็กน้อยทั้งสองประทัด ดอกจิก เจ้าพระยานกพริก เจ้าพระยานกเขา ตวงเบี่ยตวงข้าวพระเจ้าสิงลม ขนมต้มขนมชมพู ไข่แก้ว หน้าหนูเล่นซู้ชาววัง อะทิด้องอะทิดังตัง เสกหนังชาวี ศาลาโลงผี เสรีจระกุ่มป่อง” นี้อธิบายสิงลมนะ เข้าแล้วเขาต้องเอาผ้าผูกตาออก”

คุณตาบุญส่ง กลิ่นหอมทวล อายุ 91 ปี คนคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต เล่าว่าผีสิงเข้าคนๆ ก็หนี แต่ก็ไม่ทราบเข้าจริงหรือไม่ “สิงลมมันใช้ผู้ชาย เขานั่งแล้วเขาร้อง สิงเอยสิงลม มอมข้าวพอง ยกมือ ทั้งสอง... พอสิงลมเข้ามันก็ไล่กัดคน คนเขาก็หนีกัน เข้าจริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้” (บุญส่ง กลิ่นหอมทวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) “ตอนเชิญผี ก็มาทั้งนั้นแหละ ที่นี้มันเข้าจริง พี่เลี้ยงเขาจะดูกันเองว่า จริงไม่จริง มันเข้าจริงนะ เขาผีสิงยายสวนก็ขาเป๋ กัดแม่เขา พี่เลี้ยงไม่แข็งจริงเอาไม่อยู่ ต้องคอยจับ เพราะขึ้นโน้น ปีนี้” (จรรยา สิ้นสมุทร, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

ส่วนการละเล่นแม่ศรี หลายท่านอธิบายวิธีการเล่นว่าจะมีการเลือกคนขวัญอ่อนเป็นร่างแม่ศรี แล้วให้นั่งบนกันครกตำข้าว ส่วนคนที่เหลือเดินเป็นวงกลมรอบพร้อมทั้งร้องเพลงแม่ศรีขณะร้องเพลง ก็จะเคาะกะลาต่างๆ จนกระทั่งแม่ศรีตัวสั้นลุกขึ้นรำรำ

“ออกมาตั้งวงเล่นกลางนา คนมาจากหมู่บ้านไหนๆ ก็เดินๆ กันมา เขาจะปักธง และมีไฟแดง เลย จะรู้เลยว่าบ้านนี้เล่นแม่ศรีนั่งครกเขาปิดตา คนที่ร้องเพลงเขาจะร้อง พรบมือ เดินรอบวงแล้ว

ปรบมือจนกว่าแม่ศรีจะเข้าสิง เล่นแล้วมันเข้าเขาจะลั่นแล้วก็รำ เข้าแล้วมันน่ากลัว ก่อนนั้นรำไม่เป็น เขาไม่ค่อยพูดไม่ค่อยจา เล่นเสร็จแล้วต้องทำศาลเพียงตาให้” (สละ เกาไศยพันธ์, 3 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

คุณยายสมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด) (6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) อายุ 83 ปี ท่านเล่าว่า เคยเป็นร่างของแม่ศรีแต่ว่าผีไม่เข้าท่าน “เขาเล่นแม่ศรีตอนตรุษสงกรานต์ฉันเข้าแม่ศรีกับน้ำสาวทิด แกละฝั่งทางโน้น ผีเข้าเขารำเฉยเลยส่วนฉันผีไม่เข้า เขาร้องเพลง พอเข้าแม่ศรีแล้วจะร้องเพลงไม่ได้ ร้องแล้วจะออกเลย ผีมันเข้าเป็นบางคน ฉันไม่เข้า เขาก็มาถามว่าหุ้อ้อใหม่ เราก็บอกว่าไม่เห็นอ้อเลย คนที่มาร้องแม่ศรีเขาก็จะตีโทนไปด้วย”

การละเล่นต่างๆ เหล่านี้ มีความเรียบง่าย เน้นความสนุกสนานให้เกิดการผ่อนคลาย แต่ก็ได้ประโยชน์ในทางสังคม เพราะเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านและคนต่างถิ่นได้มีโอกาส พบปะทำความรู้จักกันในพื้นที่เปิด

เล่นพนัน : ความนิยมประการหนึ่งของชาวบ้าน ซึ่งมักพบเห็นกันในช่วงฤดูแล้ง คือ เล่นพนัน ซึ่งมีหลายประเภท ทั้งตีไก่ กัดปลา เล่นไพ่ สิ่งเหล่านี้แม้จะผิดกฎหมายแต่ก็ยังมีการเล่นกัน อยู่เสมอ หรือบางทีก็มีการเสียเงินให้กับตำรวจ

คุณยายสำรวล กลิ่นหอมหวล อายุ 84 ปี คนคลองพระองค์เจ้า เล่าว่าแต่ก่อนบ้านท่านก็ใช้ โรงนาทำบ่อนไก่ สามี่ท่านก็ชอบตีไก่ ส่วนท่านก็ทำของขายในบ่อนไปด้วย

“หมดนาแล้วตีไก่ เขามาขอเช่าโรงนาเราทำบ่อนตีไก่ ค่าเช่าสุดแท้จะให้ 100-200 ต่อวัน คนนัดตีไก่กันคนละ 20 กว่าถึง 50-100 ก็มี ตาเขาก็ชอบตีไก่ด้วย เราก็ขายของ ขายข้าวแกงเวลาตี ไก่เอากินาที่เขาก็ตั้งนาฬิกาหรือเอากะลาลอยน้ำ ไก่ไม่ไล่เดือย เพราะมีเดือยอยู่แล้ว เวลานั้นก็จะ จิกกัน ตัวไหนแพ้ก็แพ้ คนชนะได้เงิน พนันกัน ก่อนนี้เขาเล่นกันแพงนะ 1,000-2,000 บาท ตำรวจก็มี มาเหมือนกัน มันแฝงตัวมา เอาไก่มาเปรียบกับเราแล้วไม่สู้ เล่นไก่เสีย มาวางยาไก่เราเอาผู้หญิง มาด้วย ผู้หญิงเอาให้กิน ไก่ตีไปอ้วกไปเพราะวางยาไปให้เพสีย อ่อนแรง มันโกงเรา พวกบางบั้ง นั้นแหละ ตำรวจปากน้ำนั่งเรือกันมา” (สำรวล กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

คุณตาสละ เกาไศยพันธ์ อายุ 84 ปี คนคลองสำโรง เล่าว่าบิดาของท่านเลี้ยงไก่ชนหลายตัว ตอนเด็กๆ ท่านจึงได้เรียนรู้วิธีเลี้ยงไก่และดูไก่ซึ่งมีความพิถีพิถันอย่างมาก

“หมดหน้านา ตีไก่ เพราะที่บ้านพ่อมีตีไก่ และมีเล่นไพ่ เขาเล่นไพ่ต้องมานานแล้ว พ่อเลี้ยง ไก่ชน แต่ที่บ้านไม่ได้เป็นบ่อน แล้วแต่จะไปชนที่ตำบลไหนๆ อุ้มไก่ไป ยังได้ช่วยเขาเลย ฝนขมั้น มีเคล็ดลับสมัยโบราณ กินทองหยอด กินดับหุม กล้วยแขน้าฝิ่งต้องบ่อน แล้วฝนขมั้นทาๆ ตามชน ทาเสร็จตอนเช้ามีแดดอ่อนๆ ก็ใส่กรงไปตั้งไว้ ครอบสุมไว้ พอแดดจัดก็เอาเข้า พอกกลางคืนก็เอามุ้ง คลุมกันยุง ข้าวต้องล้างอย่างดีสารพัด เรื่องมากเลี้ยงยาก เล็บของเขาจะเป็นธรรมชาติ ดูที่เดือย ที่เท้า เราจะฝนที่เท้า เวลาตีมันจะแทง มันคม เข้าไกล้มไม้ไม่ได้ เพราะว่ามันจะไม่บิน มันจะแพ้ง โบราณ

เขาพูด เวลาผิดข้าวต้องห่างเลย เวลาไปสู้มันจะแพ้ ตีชนะมา พ่อจะไม่ฉลอง แม่พ่อไม่โมโหไม่ได้เอา มาเชือดนะ เลี้ยงแล้วไม่ทำกินนะ แม่จะกินเปิดกินไถ่ไม่ได้” (สละ เกาไสยนันท์, 3 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี การเล่นพนันไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็แล้วแต่ หากเล่นจนเกินความสนุกสนานแล้ว ย่อมก่อปัญหา เช่น ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินมาชำระจากที่เสียพนันบางคนมีภาระหนี้พนันผูกพันจนถึงขั้นจำนองที่นา หรือเครื่องทำมาหากิน ที่สุดแล้วหากไม่สามารถชำระหนี้ตามกำหนดได้ก็就会被ยึดทรัพย์สินจนเกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและครอบครัว ซึ่งกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นกับชาวนาแทบทุกพื้นที่ ทั้งบางพลี บางบ่อและบางเสาธง

ซื้อควาย : กิจกรรมช่วงฤดูแล้งอย่างหนึ่งคือ ไปซื้อควายเหตุที่ทำกันในช่วงนี้เพราะชาวนามีเงินจากการขายข้าวมากพอที่จะซื้อควายได้ และสะดวกในการเดินทาง ซึ่งส่วนใหญ่ต้องเดินเท้าลัดตัดข้ามทุ่งทั้งขาไปและขากลับก็ต้องต้อนควายมาด้วย หากไปช่วงฤดูการอื่นการเดินทางจะยากลำบากและเป็นอันตรายมากแหล่งค้าควายอยู่ทางภาคตะวันออก ทั้งในอำเภอพนัสนิคม อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี และอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยฝูงควายจะถูกต้อนมาจากทางภาคอีสานแล้วมาพักที่ตลาดค้าควายในภาคตะวันออกเพื่อรอเวลา ครั้นราวเดือนเมษายนจนถึงเดือนพฤษภาคมชาวนาหลายพื้นที่ต่างทยอยเดินเท้าเข้ามาเป็นกลุ่มที่ตลาดค้าควายแถบนี้เพื่อมาเลือกซื้อควาย โดยควายหนึ่งตัว มีราคาหลักร้อยจนถึงหลักพัน ขึ้นอยู่กับอายุและคุณสมบัติอื่นๆ แล้วต้อนกลับไป

คุณยายหล่อ แก้วนุ่น (6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์) อายุ 81 ปี คนคลองคอสาด กล่าวว่าบิดาท่านก็ไปซื้อควายที่อำเภอพนัสนิคม โดยเดินเท้าทั้งไปและกลับ ระหว่างทางก็ขออาศัยนอนค้างคืนตามบ้านชาวนาด้วยกันไปจนกว่าจะถึงตลาดส่วนขากลับก็ต้องเดินเท้าต้อนควายข้ามแม่น้ำกลับมามีด้วย “พ่อฉันเดินกันไปซื้อทางพนัสนิคม ไปทีละ 10 คน เอาเงินไปด้วย ไปพักค้างแรมที่ตามบ้านคน ขากลับก็ต้อนควายเรื่อยมา เอาควายข้ามแม่น้ำบางปะกงแถวท่าถั่วนี้แหละ ไม่ได้ลงแพ เขาพาข้ามกันเอง”

ความลำบากในการซื้อควายต้อนควายกลับทำให้ชาวนาหวงแหน และให้ความเอาใจใส่ควายเป็นอย่างมากเสมือนเป็นสมาชิกในครอบครัวคนหนึ่ง เพราะถ้าหากควายเกิดป่วยตายหรือสูญหายไป ชาวนาจะประสบความยากลำบากในการทำนามาก ดังเช่น สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์ กล่าวว่าครอบครัวท่านเคยประสบกับเรื่องนี้มาก่อน เนื่องจากครั้งหนึ่งควายบ้านท่านถูกลักขโมยไป บิดาจึงจำเป็นต้องให้ท่าน พี่ชายและน้องชายทำหน้าที่ลากไถ ลากคราดแทนควาย ซึ่งทำให้คุณย่าท่านโกรธพอมาก ดังนั้น หากท่านถูกต้อนควายจึงไม่รู้สึกโกรธ เพราะท่านถือว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ (สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนที่อยู่ฝั่งนาพื้นที่ตอนเหนือและตะวันออกของอำเภอ บางบ่อ เป็นลักษณะสังคมชนบทซึ่งสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นและสอดคล้องกับฤดูกาล เป็น เช่นนี้สืบมาเนิ่นนานนับตั้งแต่เริ่มมีการก่อรูปของสังคม จวบจนในปี พ.ศ. 2504 บริบทต่างๆ เริ่ม แปรเปลี่ยนอันเนื่องมาจากนโยบายพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นในสมัยหลัง ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

ข. วิถีคนทะเล

ลักษณะพื้นที่ด้านใต้ของอำเภอบางบ่อด้านใต้ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเชื่อมกับชายทะเล ปากอ่าวไทย พื้นที่ส่วนหนึ่งเลียบชายทะเลปากอ่าวได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลท่วมถึงส่งผลให้ดิน มีลักษณะเหลวลุ่ม มีป่าชายเลนขนาดใหญ่ อุดมไปด้วยต้นโกงกางและต้นแสม รวมทั้งสัตว์หลายชนิด ทั้งบนบกและในน้ำ พื้นที่นี้จึงเรียกว่า **ฝั่งป่า** หมายถึง บริเวณที่มีป่าชายเลนและเรียกคนที่อยู่ฝั่งป่าว่า **คนทะเล พวกน้ำเค็ม หรือ พวกป่า**

พื้นที่ด้านใต้ แม้ว่าบางส่วนสามารถทำนาได้ เช่น ที่คลองปึกกา คลองชะคราม คลองบางเพ็ญด้วยและ คลองบ้านระภาค แต่ทว่าอิทธิพลของกระแสน้ำขึ้นน้ำลงเรียก **น้ำเกิด น้ำตาย** จากภาวะน้ำทะเลหนุน ทะลึกลงเข้ามาคลองด้านนี้จนเป็นคลอง **น้ำกร่อย** คือมีน้ำเค็มปะปนไปกับน้ำจืดจึงเป็นอุปสรรคต่อการ ทำนาซึ่งต้องใช้น้ำจืดในปริมาณมากช่วยหล่อเลี้ยงแปลงนา อีกทั้งยังมีปัญหาดินเค็มจากการ ตกตะกอนของน้ำทะเล เช่น คลองเกลือ ตำบลคลองด่าน ซึ่งในเดือน 5 และเดือน 6 ดินเค็มจนไม่สามารถทำนาได้

ด้วยเหตุนี้ข้าว อันเป็นผลผลิตของฝั่งป่าจึงไม่ได้ผลดีนักหากเทียบกับพื้นที่ฝั่งนาทั้งยังมี ปริมาณไม่มากพอจำหน่ายเรียกได้ว่าแค่พอเลี้ยงครอบครัวเท่านั้น ดังนั้น อาชีพของคนน้ำเค็ม หรือ คนทะเล คือทำการ**ประมงพื้นบ้าน** เป็นหลัก และมีอาชีพเสริมอื่นอีกหลากหลาย เช่น ตัดฟืน เลี้ยงหอยแมลงภู่ จับปูแสม ล้วนเป็นเกิดจากทรัพยากรในพื้นที่ เมื่อเป็นดังนั้นคนฝั่งป่าจึงมีรูปแบบการ ดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากกับวิถีของคนฝั่งนาอยู่หลายประการ

ภาพที่ 8. หมู่บ้านชาวประมงในพื้นที่ด้านใต้ซึ่งเชื่อมออกทะเลปากอ่าวไทย.

ประมงพื้นบ้าน : คนทะเลโดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้านแบบวันเดียว โดยแต่ละครอบครัวจะมีเรือประมงขนาดเล็กและเครื่องมือประมงแบบง่ายๆ ที่ทำขึ้นเอง ออกจับสัตว์น้ำจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลาหมึกและปลาทะเล แลบชายฝั่งตามฤดูกาลคนทะเลจึงต้องรู้วิธีการทำประมง การผูกเรือ ออกเรือ วิธีใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำคุ้นเคย จับปู เป็นต้น นอกจากนั้นการที่ต้องออกทะเลทุกวัน คนทะเลจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ธรรมชาติ สังเกตทิศทางลมและคลื่นลมทะเลด้วย

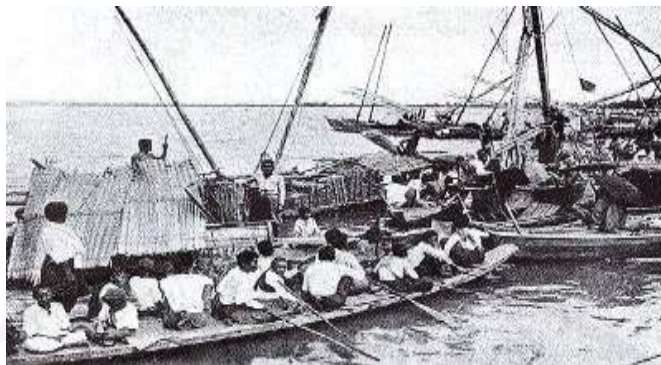
คุณลุงบุญยัง แสงศิรา (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) คนคลองสี่ลิ่ง ตำบลคลองด่าน อธิบายวิถีชีวิตของคนประมงว่า ต้องออกทะเลทุกวัน จึงต้องเรียนรู้ทุกอย่างเกี่ยวกับท้องทะเล รวมทั้งต้องกระทำทุกสิ่งให้รอบคอบแข่งกับธรรมชาติอันอาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา “โดยหลักอาชีพประมงหาปลา วิถีชีวิตของประมง คือ ต้องออกทะเลหาปลา ทุกวัน ทุกเดือน ยกเว้นพายุเข้าเรา จะหยุดเป็นบางโอกาส เราต้องฟังพยากรณ์อากาศหรือดูจากคลื่นลมแรง โดยธรรมชาติจะสังเกตกระแสลม ดูที่น้ำด้วย กระแสแรงประมงไม่ได้เต็มที หยุด 1-2 วันหาย เราก็ทำต่อ”

ครอบครัวคนทะเล มักหัดให้ลูกๆ ให้มีความอดทนและเรียนรู้วิธีการทำการประมง ตลอดจนธรรมชาติของท้องทะเล เช่น วิธีการผูกเรือ ลักษณะคลื่นลมทะเล สีและสภาพของน้ำทะเล เป็นต้น แม้กระทั่งลูกผู้หญิงก็ต้องเรียนรู้ด้วย เพราะในบางคราวก็ต้องออกทะเล “ที่สาวเป็นคนผูกเรือใบเก่งมาก พ่อจะเก่ง พวกเราถูกด่าทุกวัน ถ้าเช้าจะถูกด่าใครมาคลื่นต้องถูกด่าคนทะเลต้องเก่ง ทำเป็น ต้องไวแข่งกับฝนแข่งกับลมคลื่นทุกอย่าง” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

รัตนา คงคานาวรัตน์ ท่านเป็นลูกคนทะเลเช่นกัน ท่านเล่าว่าบิดาออกทะเลทุกวัน ในบางครั้งมารดาและพี่ชายก็จะออกทะเลไปด้วยทั้งๆ ที่เป็นคนเมาเรือ ส่วนลูกสาวก็ต้องตื่นแต่เช้าทำหน้าที่หุงหาอาหารเป็นเสบียงสำหรับพ่อกับลูกจ้างเอาไปกินตอนออกทะเล

“ตอนนั้นที่บ้านเป็นประมง มีเรือขนาดเล็กไปกันได้ 2 คน ไปเข้าเย็นกลับ มีลูกจ้างคนหนึ่ง ลำบากครอบครัวต้องขยัน เราต้องทำกับข้าว 3 ต้องลุกทำกับข้าวให้ใส่ไปกินบนเรือให้พ่อไปทะเล บางครั้งแม่ต้องไปด้วย ไปก็เมาเรือ พี่ชายไปก็เมา” (รัตนา คงคานาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ชาวประมงออกทะเลทุกวันยกเว้นฤดูที่มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่าน ราวเดือนสิงหาคมถึงตุลาคมระหว่างนี้จึงหารายได้เสริมจากทางอื่นเช่นไปตัดฟืน

ภาพที่ 9. เรือประมงที่ปากน้ำ จังหวัดสมุทรปราการ. พิมพ์ซ้ำจากหาดูยาก! ย้อนอดีต ‘บางกอก’ เมืองน่าอยู่ เมื่อ 60 ปีก่อน, 22 เมษายน 2560, ค้นคืนจาก <https://travel.mthai.com/world-travel/133071.html>

ตัดฟืน : ช่วงฤดูที่มีลมมรสุม (ประมาณเดือน 8 -10) คนทะเลงดการนำเรือออกจากฝั่ง ก็อาจใช้ช่วงนี้เข้าป่าชายเลนไปตัดฟืนไม้แสมหรือไม้โกงกางที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยตัดเป็นท่อนยาวๆ กองไว้ รอช่วงที่น้ำขึ้นสูงก็จะล่องเรือไปขนฟืนออกจากป่ามาเก็บไว้ที่บ้านเพื่อรอจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่ต้องการซึ่งฟืนในป่านั้นไม่มีใครเป็นเจ้าของใครจะตัดก็ได้

เหตุที่คนทะเลไปตัดฟืนเป็นอาชีพเสริม เนื่องจากความจำเป็นของคนแต่ก่อนแทบทุกครัวเรือน ล้วนใช้ฟืนในการหุงต้มตลอดจนอุตสาหกรรมบางประเภทยังใช้ความร้อนจากฟืนในขั้นตอนการผลิต อีกทั้งคุณสมบัติที่ดีของไม้แสมคือให้ความร้อนสูงและไม่แตกสะเก็ดดังนั้น ฟืนไม้แสมจึงเป็นที่ต้องการของตลาด จนบางครอบครัวสามารถตัดฟืนเป็นอาชีพหลักเลี้ยงครอบครัวได้

ดังที่ คุณป้าปราณี บุญเลี้ยง (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) กล่าวว่าบิดามีอาชีพตัดฟืนทั้งยังเป็นพ่อค้ารับซื้อฟืนจากชาวบ้านส่งโรงงานหล่อพระและโรงงานทำขนมปังอยู่เป็นประจำ โดยท่านจะบรรทุกฟืนลงเรือลำใหญ่หรือบรรทุกธนาไปส่งถึงโรงงานในกรุงเทพฯ “พ่อขายฟืน เขาจะล่องด้านกรุงเทพฯ จะเหมารถเอาฟืนไปส่งที่กรุงเทพฯ หรือบรรทุกเรือใหญ่มาก ไปทางทะเล ไปที่โรงหล่อพระเขาหล่อพระพุทธรูปหรือที่โรงทำขนมปัง บางที่เราต้องไปช่วยหอบฟืนขึ้นป่าเอาไปใส่รถอีกที”

คุณป้าประคอง อสุพาณิชย์ (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) เล่าว่าบิดาซื้อฟืนหลายที่ไปจนถึงจังหวัดฉะเชิงเทราและชลบุรี “คนแถวนี้บ้านคลองสี่ลั้งเขาไปตัด ของเราก็ตัดแต่ไม่พอส่งเขา ตอนนั้นเราก้ซื้อฟืนเพิ่ม ไปทุกคลอง คลองปึกกา คลองแสมขาว คลองตำหรุ หัวแฉกร ไปเขตฉะเชิงเทราไปตำหรุฝั่งชลบุรี ไปซื้อ พ่อไปซื้อฟืนที่เขาตัดมาเป็นคอกๆ แล้วมาโยนใส่เรือ มากอง เราต้องทอน”

โดยเหตุที่พื้นที่มีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คนแต่ก่อนมาก จึงมีชาวบ้านทั้งฝั่งนาและฝั่งป่าต่างเข้ามาตัดฟันพื้นที่ตรงนี้อยู่เนืองๆ จึงมีเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาของชาวบางบ่อเกี่ยวกับการตัดฟันคือเรื่อง**เจ๊กเสมียนถูกจระเข้กัดตาย** ความว่า

“ในอดีตชาวบางบ่อจะมีอาชีพเสริมนอกเหนือไปจากการทำนา คือการตัดฟันตัดหวายขาย เมื่อตัดได้มากพอแก่ความต้องการแล้ว ก็จะนำมามัดกองรวมไว้ แล้วพักผ่อนรับประทานอาหารได้ ต้นไม้ใหญ่ บริเวณนั้นมีต้นแสมใหญ่ต้นหนึ่งซึ่งเป็นจุดชุมนุมของคนตัดฟันและหวาย แต่ต่อมาต้นแสมต้นนี้ถูกเจ๊กเสมียนริดกิ่งก้านออกหมดเหลือแต่ลำต้น สร้างความเดือดร้อนให้คนตัดฟันและหวายเป็นอันมากที่ต้องย้ายทำเลไปพักยังจุดอื่นที่ให้ร่มเงาน้อยกว่า สำหรับกิ่งก้านแสมที่เจ๊กเสมียนริดเอาไปนั้นเจ๊กเสมียนก็ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์อะไร นำไปทิ้งไว้ริมคูน้ำที่บ้านของตนเอง

วันหนึ่งเจ๊กเสมียนเดินลงไปทิ้งริมคูที่ต้นกิ่งก้านแสมไว้นั้น ก็ถูกจระเข้ใหญ่ใช้หางฟาดจนเจ๊กเสมียนตกลงไปในน้ำ จระเข้พุ่งเข้าจังก้างกลางตัวของเจ๊กเสมียนแล้วชูขึ้น ขณะนั้นเจ๊กเสมียนยังไม่ตายจึงตะโกนร้องให้คนช่วย เมียของเจ๊กเสมียนได้ยินเสียงก็วิ่งออกมาดู เห็นเจ๊กเสมียนอยู่ในปากจระเข้ก็ตกใจสุดขีด ลงนั่งยองๆ ยกมือขึ้นพนมเหนือหัว ร้องออกมาว่า “ต่อไปนี้จะไม่มีอีกใครอีกแล้ว” ซ้ำๆ อยู่หลายครั้ง จนกระทั่งจระเข้พาเจ๊กเสมียนมุดน้ำหายไป วันต่อมาจึงพบศพเจ๊กเสมียนบริเวณท้องถูกจระเข้กินจนหมด ลักษณะของศพเป็นที่น่าอานาถนัก” (ส. ศิริธรรม, 2549, น. 28)

เรื่องราวดังกล่าวเป็นความจริงมากน้อยอย่างไรไม่อาจทราบได้ แต่เรื่องเล่านี้อาจเป็นกุศโลบายของคนแต่ก่อนซึ่งต้องให้คนไม่ให้เกิดความโลภและรู้จักการแบ่งปันทรัพยากรก็เป็นได้

เห็นได้ว่า อาชีพตัดฟันเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก เพราะเป็นการใช้ทรัพยากรคือไม้ในป่าชายเลนที่มีมากมายตลอดแนวชายฝั่ง ทั้งยังสามารถตัดได้โดยเสรีเพราะไม่มีการจับจองเป็นเจ้าของ ดังนั้น หากมีความขยันและอดทนก็จะสามารถเก็บเกี่ยวทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และเลี้ยงครอบครัวได้

อาชีพเสริม : บริเวณป่าชายเลนที่ทอดยาวขนานไปกับชายฝั่งอ่าวไทย เป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดทั้งที่อยู่ตามพื้นผิวดิน ใต้ผิวดิน และพวกที่อยู่ในน้ำช่วงฤดูมรสุมพัดผ่านและคลื่นลมแรงชาวประมงจะหยุดออกเรือนอกจากจะออกไปตัดฟันแล้ว ก็ยังมีกิจกรรมอื่นที่อาจสร้างรายได้หรือสะสมไว้เป็นเสบียง อาทิทำกะปิ ดักนก แกะหอยแมลงภู่ จับปูเค็ม เป็นต้น

ทั้งนี้กิจกรรมที่หลายบ้านมักจะทำคือ **ทำกะปิ** จากตัวเคยหรือกุ้งเคยมาหมักกับเกลือแปรรูปเป็นกะปิตัวเคยเป็นสัตว์ทะเลชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายกุ้งแต่ตัวเล็กกว่าอาศัยอยู่ตามผิวทะเลและมีมากในแถบชายฝั่งทะเล คนทะเลจะออกไปจับเคยหรือ **ตุ่นเคย**ตามชายฝั่งทะเลในตอนเช้าเพราะเป็นช่วงที่น้ำทะเลลด โดยใช้วอขนาดเล็กตาถี่ไล่ไปตามชายฝั่งดักจับเคยที่อยู่รวมกันเป็นฝูง

“เมื่อก่อนบ้านเรื่อนเป็นร้อยๆ หลัง ทำการประมงทุกหลัง ออกตุ่นเคยกันทุกบ้าน จำได้ตอนเล็กๆ เราออกทะเลช่วงเช้า เขาเรียกออกไปตุ่นเคยกลับมาเรื่อยๆ กลางวันถึงเย็นไม่มีเรือใหญ่ๆ เรือ

เล็กๆ เข้าน้ำขึ้น ต้องดูน้ำออก ตอนน้ำขอด น้ำเยอะๆ คุณไม่ได้ รอยต่อระหว่างน้ำขึ้นน้ำลง เรียก น้ำขอด น้ำมากเราก็กั้น จะดูไม่ถึงคันสามวา คันต้องถึงพื้นดิน คุณหน้าดิน เคยมันจะอยู่หน้าดินในชั่วโมงเหมือนยอ ใช้เท้าเดินไปในทะเล เขาก็ไล่ไปข้างตลิ่ง” (ประคอง อุสาห์พานิช, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

เมื่อได้ตัวเคยมาแล้วก็นำมาหมักกับเกลือทำเป็นกะปิเก็บไว้กิน รวมทั้งจำหน่ายหรือเอาไปแลกเปลี่ยนกับของอื่นความรู้และทักษะการดูแลเคยตลอดจนกรรมวิธีการทำกะปิเคย ซึ่งครอบครัวคนทะเลได้ปลูกฝังแก่ลูกหลานนั้นนับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย บางท่านก็นำเอาใช้วิชาชีพเหล่านี้สร้างรายได้เลี้ยงครอบครัวด้วย เช่น คุณป้าประคอง อุสาห์พานิชย์ คนคลองสี่ล้ง ตำบลคลองด่าน ท่านมีอาชีพทำกะปิเคยจำหน่ายภายใต้ชื่อ กะปಿನายเดชลูกแม่กิมเฮียง อีกทั้งยังได้รับรางวัลที่ 1 จากการประกวดประเภทกะปิในงานวันเกษตรแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2526 การทำกะปิเคยจึงเป็นมรดกตกทอดมาสามารถสร้างชื่อเสียงและรายได้เสริมมาให้ท่านจนปัจจุบัน

ภาพที่ 10. ลานตากกุ้งเคย สำหรับทำกะปิ บ้านนางประคอง อุสาห์พานิชย์ บ้านสี่ล้ง ตำบลคลองด่าน พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 11. กะปಿನายเดชลูกแม่กิมเฮียง บ้านสี่ล้ง ตำบลคลองด่าน พ.ศ. 2561.

คนทะเลยังมีอีกอาชีพเสริมอีกอย่างหนึ่ง ก็คืออาชีพเลี้ยงหอยแมลงภูตามชายฝั่งทะเลบริเวณที่มีสภาพเป็นอ่าวน้ำตื้นและคลื่นลมสงบ โดยวิธีปักหลัก คือ นำไม้ไผ่ท่อนใหญ่ไปปักหลักตามบริเวณชายฝั่งทะเล ให้เป็นแถวขนานกันไป ช่วงเวลาที่ปักหลักมีสองช่วงคือช่วงเดือนกันยายนกับช่วงเดือนมีนาคม แต่ละช่วงจะห่างกันราว 6 เดือน ระหว่างนี้หอยแมลงภูก็จะไปยึดเกาะไม้ไผ่ และเจริญเติบโต

ด้วยการดูกินอาหารจำพวกแพลงก์ตอนพืช แพลงก์ตอนสัตว์ขนาดเล็ก และอินทรีย์วัตถุที่แขวนลอยอยู่ทั่วไปในทะเล วิธีการปักหลักเป็นที่นิยมทำกันมากเพราะลงทุนน้อยและสะดวก

“ดั้งเดิม เขาเอาไม้ไผ่ลำเท่าแขน ยาวเท่าไรก็ได้แล้วแต่ หอยจะมาเกาะเองใช้เวลาครึ่งปีเขาจะปักกันช่วงนี้ (ก.ย.) แล้วเขาจะไปเอาอีกทีคือประมาณมีนาคม-เมษายน คือปักประมาณกันยายนแล้ว 5-6 เดือนมีนาคม-เมษายน ก็จะไปเอาหลักออกเขาจะรู้กันเองจำเอา คนเก่าแก่เขาจะทำกันมาแล้วลูกๆก็ทำต่อ” (พระครูสมุห์สุภวัณณ์ ชุตินธโร (สุวัณณ์ ทองสุข), 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

เมื่อหอยแมลงภู่เจริญเติบโตเต็มที่แล้วชาวประมงก็จะตัดหลักออก ต่อจากนี้ต้องแกะตัวหอยออกจากหลักไม้ ขั้นตอนนี้ต้องมีแรงงานมาช่วยแกะตัวหอยที่เกาะกันเป็นพวง จึงเกิดอาชีพเสริมคือ **รับจ้างแกะหอยแมลงภู่** โดยวิธีการแกะต้องใช้มีดค่อยๆ เลาะส่วนที่เป็นกระเทียมออกจากหลักไม้นับว่ามีความยากพอควร

“เด็กๆ จะมีอาชีพเสริมคือการแกะหอยแมลงภู่ จำได้ว่าตอนนั้นมีเรือลากหอยแมลงภู่มาก เยอะมาก แล้วจะมีคนรับออกมาหาลูกจ้างแกะ บางที่เราต้องใช้มีดเลาะเพรียงออก เพราะมันมาเป็นพวงเลย เมื่อก่อนเขาเลาะออกมาจากไม้รวกแกะกันลำบากมากสมัยก่อนเขาใช้เป็นหลัก ต้องมีแผงตากหอยแมลงภู่ พอตากแดดแห้งค่อยกลับ เทคนิคทำหอยมันหนักคือพรมน้ำเกลือเสร็จแล้วเอาไปขาย เชนหนึ่งได้กำไร 25-30 บาท” (รัตนาคงคานาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

“เอาหอยจากทะเลมาร้อน เอาดินทรายออก เอามีดแคะเพื่อให้มันร่วงออกจากไม้ ใส่ไว้ในเรือ แล้วค่อยเอาขึ้นมาต้ม ต้มหอยเป็นพวง เป็นหม้อใหญ่ คล้ายๆ เป็นถังน้ำมัน แล้วใส่ไฟให้น้ำเดือด ใส่หอยลงไป มันก็จะร่วงลงมา เอามาแกะเปลือกออก แล้วตัด แต่ก่อนนั้นหอยพวงกว่าจะได้ 2 กก. ต่อ 5 บาท” (พระครูสมุห์สุภวัณณ์ ชุตินธโร (สุวัณณ์ ทองสุข), 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันแม้ชายฝั่งอ่าวไทยจะมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ชาวประมงที่บ้านคลองสี่ล้ง ตำบลคลองด่านยังคงทำอาชีพเลี้ยงหอยและแกะหอยแมลงภู้อยู่ โดยจะส่งตามร้านค้าที่สั่งจองหรือมีพ่อค้ามารับซื้อเพื่อจำหน่ายต่อ ตลอดจนใส่บรรจุห่อออกไปจำหน่ายเอง นับเป็นอาชีพเก่าแก่ที่ยังคงสร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่

ภาพที่ 12. เรือเก็บหอยแมลงภู่ริมชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ที่คลองบ้านสี่ล้ง ตำบลคลองด่าน พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 13. ชาวบ้านคลองสี่ล้ง กำลังคัดและตัดแต่งคัดหอยแมลงภู่งสู่ตลาด พ.ศ. 2561.

คนทะเล ยังมีอีกกิจกรรมหนึ่งที่นิยมทำกันคือ **ตกปูทะเล**เพื่อเอาไว้เป็นอาหารหรือนำไปแปรรูปจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยน ปูที่นิยมไปตกกันคือ **ปูแสม** ซึ่งต้องกระทำในเวลากลางคืนเพราะเป็นช่วงที่น้ำทะเลขึ้นสูงซึ่งปูแสมจะหนีน้ำท่วมขึ้นไปเกาะบนต้นแสมขาว

วิธีการตกปูต้องเตรียมอุปกรณ์บางอย่างไปด้วย เช่น ใต้หรือตะเกียง เพื่อใช้ส่องหาปูที่เกาะอยู่ตามต้นแสมกับภาชนะสำหรับใส่ปู จะเป็นกระป๋องหรือตะกร้าก็ได้ วิธีการจับปูจะใช้มือเปล่าเพียงข้างเดียวจับ หรือบางคนอาจใช้ผ้าขี้ริ้วช่วยจับ ส่วนมืออีกข้างถือตะเกียงหรือใต้ส่องปู ดังนั้น เวลาจับจึงต้องอาศัยว่องไวและยังต้องคอยระวังไม่ให้ถูกปูหนีบ “น้ำมันขึ้น ปูมันจะไปจับตามต้นแสมกลางคืนเอาซีได้ไปจุดให้สว่างเพื่อจะมองปู มีแสงสว่างมันก็มา สมัยก่อนจับกันมือเปล่า ไม่มีถุงมือปูตัวใหญ่กล้ำมแดงสวย เราก็จับใส่ตะกร้า ปูอยู่บนดินบ้าง ล้างเสร็จเอามาตองปูแสม” (สุคนธ์ศิริภักดิ์, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

“ปูมันจะขึ้นตอนเย็น เพราะน้ำมันขึ้นมันจะขึ้นไปเกาะที่ต้นแสมเยอะมากเลย เราต้องใช้ตะเกียงแก๊ส มือนี่ส่อง มือนี่จับ ไม่มีถุงมือใส่ละ ไม่มีที่ตักจับ ใช้ผ้าขี้ริ้วแทนถุงมือ จับปั๊บใส่กระป๋องปูจับแต่ต้นแสมขาว แสมดำไม่ค่อยจับ เลยเป็นเหตุให้เรียกว่า ปูแสม” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ปูแสมที่ได้มาชาวบ้านจะนำมาตองในน้ำเกลือหนึ่งคืนหรืออาจตองหลายๆ คืนเป็นวิธีการถนอมอาหารอย่างหนึ่ง “วิธีตองปูเค็ม ตองในภาชนะ เป็นไหดินผสมทราย ลักษณะปากเล็กๆ คอตแม่จะมาตมน้ำเกลือก่อน แล้วเอาใส่ปูจะได้ปูเค็มที่มีเนื้อสด เราตองคืนนี้ คืนพรุ่งนี้กินได้แล้วปูทะเลตัวใสเขียวๆ สดมาก ตอนนี้อหาไม่ได้ภูมิปัญญาเขาสอนไว้ว่า วิธีดูไข่ ความมันของมันออกเขียวๆ ดำๆ เป็นปูที่สะอาดเพราะว่ามันกินแต่ใบแสมถ้าปูเป็นมันเหลืองๆ อาจกินของไม่สะอาดเท่าไร เวลาเรากินปูแสมมันสีเขียวเข้มๆ กลิ่นธรรมชาติ” (รัตนาคงคาเนาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์) “ปูหวานคือเนื้อมันจะหวานตองแค่หนึ่งคืน ปูเค็มจะตองหลายคืน” (สุคนธ์ศิริภักดิ์, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ด้วยเหตุนี้กับข้าวพื้นบ้านของคนทะเลหลายชนิดจึงประกอบไปด้วยปูแสมอาทิ หลนปูเค็ม ยำปูเค็ม น้ำพริกมะขามปูแสม ปูเค็มต้มกะทิกับสายบัว หรือปูเค็มใส่ส้มตำ เป็นต้น นับเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่โดยไม่ต้องใช้เงินซื้อหา หากได้ปูแสมจำนวนมากๆ ก็นำไปแปรรูปจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนได้อีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 14. ปูแสมหรือปูเค็มมีมากบริเวณป่าชายเลน. พิมพ์ซ้ำจาก ปูแสมหรือปูเค็ม (Sesarmameder). 4 กันยายน 2554, ค้นคืนจาก<https://sites.google.com/site/pukabpachaylenthismuthrsakhr/laksana-pu-ni-pa-chay-len/pu-saem-hrux-pu-khem>

อีกหนึ่งอาชีพเสริมคืออาชีพ**รับจ้างซ่อมอวน** ชาวบ้านเรียก**ขุนอวน** เนื่องจากคนในตำบลคลองด่านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้านบริเวณนี้จึงมีเรือตั้งเกจำนวนมาก เรือแต่ละลำก็จะมีอุปกรณ์ต่างๆ ประจำเรือ มีอุปกรณ์หลัก ได้แก่ อวนเครื่องมือสำคัญที่ใช้ล้อมจับสัตว์น้ำ

อวน ทำจากเชือกซึ่งถักเป็นตาข่ายผืนยาวรูปร่างของคล้ายกับถุงมีหลายลักษณะ หลายขนาดตามการใช้งาน ดังนั้น ก่อนที่จะก่อนออกทะเลชาวประมงต้องหมั่นตรวจตราอวนไม่ให้มีเชือกตาข่ายขาดหากพบว่าอวนชำรุดเป็นรูกว้างมากพอที่สัตว์น้ำเล็ดลอดออกไปได้ก็จะส่งอวนซ่อม

การขุนอวน เป็นงานละเอียดจึงต้องอาศัยทักษะและประสบการณ์ ผู้ที่รับจ้างขุนอวนที่มีฝีมือจึงมีรายได้ดีพอสมควร ดังที่ ดร.รัตนา คงคานาวรัตน์ กล่าวว่า การรับจ้างขุนอวนมีรายได้ดี แต่ละครอบครัวมักฝึกให้เด็กๆ ลูกหลานคนทะเลได้เรียนรู้วิธีการขุนอวนด้วย การขุนอวนจึงนับว่าเป็นอุตสาหกรรมครอบครัวของชาวบ้านแถบนี้ “คลองด่านมีเรือตั้งเกใช้อวนเยอะ เวลาเรือขึ้นที่หนึ่งอวนเขาจะขาด อวนขาดเขาก็รับซ่อม วิธีซ่อม นายจ้างเขาจะให้เย็บอวนเขาจะมาไล่หาซึ่ง เพื่อให้ง่ายและจะมีไม้ไผ่แบนๆ เย็บๆ ถ้าเราทำมากๆ มือเราจะด้าน อวนบางเส้นมันแข็ง แต่ว่ารายได้ดีมากเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว เอาลูกหลานมาช่วยทำ” (รัตนา คงคานาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ปัจจุบัน ณ วันนี้ อาชีพขุนอวน ยังคงมีให้เห็นอยู่ที่บ้านคลองสี่ลิ่ง ตำบลคลองด่าน เพราะยังมีการประมงพื้นบ้านโดยใช้อวนอยู่ แต่อวนได้เปลี่ยนเป็นตาข่ายไนลอนซึ่งเป็นเส้นใยสังเคราะห์ (Nylon) สีขาวเส้นเล็กบางแทน แต่มีความเหนียวทนทานน้ำได้ดี

ภาพที่ 15. ชาวบ้านคลองสี่ลิ่ง ตำบลคลองด่าน กำลังขุนอวน พ.ศ. 2561.

นอกจากอาชีพเสริมที่กล่าวมาคนในพื้นที่ส่วนหนึ่งเลือกประกอบอาชีพค้าขายโดยเปิดร้านค้าอยู่ตามชายฝั่งด้วย การค้าขายที่สำคัญของแถบนี้คือ **ขายน้ำแข็ง** เพราะน้ำแข็งจำเป็นสำหรับการประมง โดยเรือประมงทุกลำต้องซื้อน้ำแข็งเอาไว้แช่สัตว์ทะเล เรียกว่า **ดองน้ำแข็ง** เพื่อให้คงความสดก่อนส่งจำหน่าย

จินตนา ธิลาสุวณิชย์ เล่าว่าบิดาเป็นคนจีนนอกส่วนมารดาท่านเป็นชาวบางบ่อ ครอบครัวของท่านอาศัยอยู่ในตำบลคลองด่านบิดาจึงทำอาชีพขายน้ำแข็งให้กับเรือประมง โดยจะซื้อน้ำแข็งก้อนใหญ่ๆ มาไม่ให้เล็กลงใส่ในหลั้วเตรียมไว้ขายให้เรือประมงที่เข้าฝั่ง ซึ่งจะขึ้นมาซื้อน้ำแข็งสีซุ่นๆ เอาไปแช่ของทะเลจำพวกกุ้ง ปลา ส่วนน้ำแข็งที่มีความใสจะเอาไว้กิน

“พ่อเป็นคนจีนนอก ชื่อ นายเจริญ แซ่ลี ตอนหลังเปลี่ยนเป็นนายสมนึก คุณแม่เป็นคนอำเภอบางบ่อ คุณแม่ชื่อประยูร นามสกุลเดิม แซ่คู พ่อแม่แต่งงานกันแล้วย้ายมาอยู่คลองด่าน เข้ามาจับจองที่ของชลประทานปลูกบ้านเป็นบ้านที่อยู่ริมคลอง สมัยก่อนมีเรือประมงเขาจับกุ้งจับปลาขึ้นมาบริเวณหน้าบ้าน พ่อจึงค้าขายน้ำแข็ง แต่ไม่ได้ทำน้ำแข็งเอง ไปบรรทุกน้ำแข็งมาจากคลองลำโรงใส่ในเรือแล้วเขาเอาเกลบัทบน้ำแข็งอีกครั้ง น้ำแข็งมันจะเป็นก้อนใหญ่ๆ ซื้อมาแล้วใส่ห้องเย็น ขนาดห้องเย็นกว้างประมาณ 4 เมตร บุด้วยเกลบ พ่อจะเอามาใส่เครื่องไม่ขาย ขายเป็นหลัก หลั้วหนึ่งลูกประมาณ 3-4 บาท พวกขึ้นกุ้งขึ้นปลา มา ก่อนจะส่งเขาก็ต้องดองด้วยน้ำแข็ง เขาเอาหลั้วมานำไปดอง

มารอง เอาน้ำแข็งมาบุบใส่ เอาถุงใส่ น้ำแข็งจะมีความแตกต่างกัน คือ ชุ่น กับ ใส ถ้าชุ่นเอาไปทำทางทะเล เอาไปตอง ถ้าใสส่วนใหญ่เอามากิน” (จินตนา ลีลาสุวณิขย์, 6 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ส่วนชริรัตน์ ปั้นเหมือน (1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์) ชาวคลองด่าน เล่าว่าครอบครัวท่านมีอาชีพค้าขาย โดยเฉพาะปูทะเลซึ่งมารดาจะรับซื้อปูทะเลเพื่อนำไปขายให้กับคนที่เลี้ยงเปิดอีกทอด อีกทั้งยังเย็บถุงมือสำหรับจับปูขายเป็นอาชีพเสริมด้วย “ที่บ้านเมื่อก่อนก็รับซื้อทั้งปูทะเลที่เขาเรียก ปูเบ็ด คือปูเค็มที่เขาเอาไปเลี้ยงเปิด รับซื้อกันทีเยอะมาก แต่ก็ประกอบอาชีพเย็บถุงมือขายให้คนจับปูด้วยเย็บถุงใส่มือ เป็นนิ้วๆ เย็บใส่นิ้ว เพื่อไม่ให้ปูมันหนีบ เพราะอาชีพของคนแถวนี้คือจับปู”

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้เห็นว่าในอดีตพื้นที่ด้านใต้ติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าชายเลนทั้งยังเป็นแหล่งรวมของทรัพยากรธรรมชาติทั้งในน้ำและบนบกที่มีความหลากหลาย ความสมบูรณ์ของธรรมชาติ จึงก่อเกิดอาชีพช่วยเหลือเลี้ยงชีวิตของคนทะเลซึ่งอยู่ฝั่งป่าให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

แลกเปลี่ยน : การแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกันของคนในบางบ่อพบเป็นวัฒนธรรมที่พบในทุกพื้นที่ เช่น ผลผลิตกันของคนฝั่งป่าที่มาจากป่าชายเลนและท้องทะเล คนฝั่งนี้มักจะจำหน่ายหรือนำมาแลกเปลี่ยนกับของจำเป็นอื่นๆ ที่ไม่อาจหาได้ในพื้นที่ของตนอยู่เสมอโดยเฉพาะแลกเปลี่ยนกับข้าว คนทะเลมักจะนำพินมาแลกข้าวกับคนที่อยู่พื้นที่ฝั่งนาทางด้านเหนือและตะวันออก หรือแลกตามบ้านญาติพี่น้องที่อยู่ในพื้นที่อื่น คนทะเลจะตัดพินไม้แสมแล้วนำมาทอนเป็นท่อนๆ อย่างเป็นระเบียบบรรทุกลงเรือแจวไปแลกยังบ้านชานาที่เป็นขาประจำ โดยวิธีการตกข้าวก็คือ ทิ้งพินเอาไว้ให้ใช้ก่อนเมื่อถึงหน้าเกี่ยวก็จะมารับเอาข้าวกลับไปวิธีนี้ต้องอาศัยความซื่อตรง เพราะมีเพียงสัญญาใจระหว่างกันอัตราการแลกเปลี่ยนพินกับข้าวขณะนั้นไม่ตายตัว โดยประมาณก็คือ พินขนาดหนึ่งคอกจำนวน 100 ท่อนแลกข้าวได้ 1 ถังๆ ละ 15 กิโลกรัม “ฉันเริ่มตั้งแต่หัวตะเข้ไปยันคลองตาปู ไปคลองเสาระหงษ์ที่หัวตะเข้ คลองตาปูเราจะแลก เรามีญาติแถบนั้น เราขาประจำกันอยู่ เอาไปขึ้นบ้านนั้นบ้านนี้ไว้ พอเราแล่นเรือไปเขาก็ส่งเราออกครามหน้าอามมาให้เขาร้อยหรือสองร้อย เป็นสัญญาใจเพราะเป็นของจำเป็น ถ้าเขาเล่นตัวเขาก็ไม่มีพินหุงข้าว บางครั้งเราเอาข้าวมาก่อน บางครั้งก็เอาพินไปให้ก่อน เป็นการเชื่อใจกันพินหนึ่งร้อยท่อนๆ ประมาณหนึ่งคอก ได้ข้าวสารหนึ่งถังสิบห้ากิโล ไม่มีให้ข้าวเปลือก” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

คุณลุงบุญยัง แสงศิรา (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) ชาวบ้านคลองสี่ลัง เล่าว่าวิธีตกข้าวว่า “ข้าวที่ได้มาโดยการตัดพินเอาไปแลกข้าวชุมชนฝั่งเขาทำนา หมายถึงว่า 100 ดุ้น ได้ข้าว 5 ถัง พินเป็นพินแสม พินยาวนะ ไม่ใช่สั้นๆ ที่เขาเรียกว่า ตกข้าว ยาวประมาณ 8 คอก 100 ดุ้น ได้ข้าว 5 ถัง”

การแลกเปลี่ยนยังรวมไปถึงของชนิดอื่นอีกหลายอย่างด้วย เช่น ปลาทะเล กะปิเคียว ปูเค็ม เป็นต้น โดยจะนำไปแลกกับผลไม้ เกลือ ปลาน้ำจืด หรือน้ำตาลมะพร้าว ในฝั่งสวนแถบอำเภอพระประแดง ตำบลคลองสวน รวมถึงเกาะสีชังจังหวัดชลบุรี “พอจะเอาพินไปเกาะสีชัง ไปแลกกล้วย

ใช้เรือใบไป ไม่ได้ใช้เงิน ญาติกันทั้งนั้น ใครจะกล้าโกง เขาให้กล้วยให้ปลาเค็ม ทางนั้นมีปลาน้ำจืดปลา
ช่อนเขาก็เอามาให้ ของเราปลาน้ำเค็ม ปลากระบอกก็ทำเค็มไปแลกกับเขา” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14
กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

คุณป้าประคอง อุตสาหกรรม (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) เล่าว่าครอบครัวของท่านจะ
ทำกะปิไปแลกข้าวแถบหัวตะเข้ ส่วนพินก็จะไปแลกกับเกลือแถบคลองตำหรุเพื่อเอาเกลือมาเก็บไว้ทำ
กะปิอีกที “กะปิกับเกลืออัตราส่วนก็สุลี้กัน เพราะก่อนนี้เกลือไม่แพง กะปิก็ไม่แพง ก่อนนี้เรามีกะปิ
เอาไปที่หัวตะเข้เพื่อตกข้าว แลกข้าวกิน เอาพินแลกเกลือที่ตำหรุ เพื่อเอาเกลือมาทำกะปิ” เห็นได้ว่า
คนฝั่งป่าสามารถดำรงอยู่ได้ โดยนำทรัพยากรที่มีอยู่ไปจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่นในลักษณะ
ของการพึ่งพากันทั้งเป็นการสะดวกทั้งสองฝ่าย

ไปลมน้ำ : พื้นที่ตอนล่างของบางบ่อ เช่น ตำบลคลองด่าน และตำบลบางเปรี้ยว ซึ่งใกล้
ชายฝั่งทะเลทำให้ขาดแคลนน้ำจืดหรือน้ำกร่อยมีความเค็มเจือไม่เหมาะแก่การอุปโภคบริโภค แม้ว่า
ก่อนหน้านี้นี้ คือ ในปี พ.ศ. 2443 จะมีประตูกันน้ำเค็มที่คลองบางเหี้ยหรือคลองด่านแล้ว ตำบล
บ้านระกาศและตำบลบางเปรี้ยวที่เคยมีน้ำเค็มเข้าถึงสามารถทำนาได้ แต่ปัญหาน้ำกร่อยก็ยังคงมีอยู่
เนื่องๆ โดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อนที่สภาพอากาศแห้งแล้งแดดจัดขณะที่น้ำคลองแห้งขอดขุ่นเป็นโคลน

สมการดังกล่าว คนแถบนี้ต้องรู้จักปรับตัวและแก้ปัญหาโดยวิธีการร่อนน้ำฝนใส่ตุ่มหรือโอ่งขนาดใหญ่
เก็บไว้บริโภค ตลอดจนถึงวิธีการลมน้ำ เพื่อนำน้ำจืดมาอุปโภค วิธีการไปลมน้ำเริ่มจาก แจวเรือออกไปเสาะหาแหล่ง
น้ำจืดยังคงต่างในพื้นที่ยังนา เช่นที่คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตเป็นคลองใหญ่ หรืออาจเป็นคลองอื่นๆ ที่เห็นว่า
น้ำจืดสนิท แล้วตะแคงลำเรือซ้ายขวาสลับกันไปมาเพื่อให้น้ำจืดไหลเข้ามาจนเต็มลำเรือแต่จะไม่บรรทุกโอ่งลงเรือไป
ด้วย เพราะขนาดและน้ำหนักโอ่งที่มากจนเป็นอุปสรรค เสร็จแล้วจะแจวเรือกลับมาอย่างระมัดระวังไม่ให้น้ำจืด
กระฉอกออก แล้วเก็บน้ำจืดไว้โอ่งขนาดต่างๆ ที่เรียงรายรอบบ้าน โดยต้องแห้วสารส้มในน้ำอีกครั้งเพื่อฆ่าเชื้อโรค
และให้น้ำตกตะกอนแล้วปิดฝาโอ่ง น้ำนี้จะเก็บไว้ใช้อาบ ซักผ้า ล้างถ้วยชาม เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์คนในย่านนี้ ทำให้ทราบว่าราวเดือน 11 พอถึงเดือน 12 น้ำเค็มจะเข้า เดือน 12 ช่วง
วันลอยกระทงชาวบ้านจะออกไปลมน้ำตามคลองต่างๆ โดยขิมน้ำไปจนพบน้ำจืดจึงลมน้ำโดยมากไปคลองพระองค์เจ้า
ไชยานุชิต เพราะเป็นคลองใหญ่ น้ำลึก ไหลเชี่ยว และน้ำจืดตลอดคลอง

นอกจากนี้ยังมีคลองบางน้ำจืด เป็นคลองธรรมชาติที่รับน้ำจากคลองประเวศบุรีรมย์และคลองจรเข้สั้นน้อย
คลองบางน้ำจืดมีความยาวพาดผ่านหลายพื้นที่ เช่น ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี ไปจนถึงตำบลศีรษะจรเข้ใหญ่
อำเภอบางเสาธง “ตอนนั้นลำปากน้ำเค็มมาเดือน 11 อย่างเดือน 12 ต้องเตรียมเรือใหญ่เรือ 4 วา แจวเรือไปตักน้ำที่
คลองเจ้าไปกิน 3-4 คน สตางค์ก็ไม่มีไปกิน 3 โมง ต้องรีบกลับมากินข้าวบ้าน ไปจากคลองปึกกาแล้วถึงตลาดน้ำ
บางพลีน้อยแล้วเลี้ยวซ้ายผ่านบ้านระกาศไปออกคลองพระองค์เจ้าเสียบคลองลำโรงไป ตักไปก็ต่อขิม ตักมาแบ่งกัน
ให้ควายกินบ้าง เอามาหุงข้าว” (ประดิษฐ์ สุขฉิม, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

“เดือนสิบสองวันลอยกระทง น้ำจะจืด เขาจะเอาเรือมาดลี่แจวสามแจวไปลุ่ม ตรงที่เขาเรียกว่าสามแยก คลองพระองค์เจ้าชนกับคลองลำโรงน้ำใสมากแต่เขียว ต้องขิมน้ำกันก่อน แล้วตะแคงเรือทำแบบนี้ทุกบ้าน (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์) “ใช้น้ำคลองกันทุกบ้านเค็มคือเค็มกันทุกบ้านเวลาน้ำล้นเข้ามา คนทะเลเขาไม่มีน้ำกินน้ำใช้เขาเอาเรือใหญ่ๆ มาลุ่มน้ำ ตักใส่เรือตะแคงเรือสมัยก่อนน้ำกินเขาใช้น้ำฝนรองใส่ตุ่มเอาไว้อย่างนั้นบางครั้งเขาไปเอาถึงคลองบางน้ำจืด” (สุมิตร โชติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

ดังนั้น ทุกบ้านจึงมีโอ่ง หลากขนาดหลายใบเพื่อเก็บน้ำจืดแต่ละบ้านจึงขาดโอ่งไปไม่ได้ แต่ก่อนจะมีเรือขนาดใหญ่จากปทุมธานีและราชบุรีบรรทุกโอ่งซีเมนต์และโอ่งมังกรมาจำหน่าย โอ่งสองชนิดมีคุณสมบัติและราคาต่างกัน โอ่งซีเมนต์ราคาถูกแต่น้ำหนักมากเอาไว้ใส่น้ำใช้ ส่วนโอ่งมังกรราคาแพงกว่าแต่จะน้ำเย็นจึงใช้ใส่น้ำดื่มไว้ดื่มกินบ้านทุกจึงมีโอ่งอยู่ทั้งสองชนิดเรียงรายรอบบ้าน

“เรือเขาเอาโอ่งมาจากทางสามโคก ปทุมธานี และพวกราชบุรี เรือใหญ่เอาโอ่งใส่เรือมา มีโอ่งมังกรและโอ่งซีเมนต์ โอ่งซีเมนต์จะหนักแต่ถูกกว่าโอ่งมังกร โอ่งมังกรจะเก็บน้ำได้ดี คุณสมบัติมันจะเย็น เขาจะเอารองน้ำไว้กิน โอ่งซีเมนต์เขาจะเอาไว้ใช้” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

“เราจะมีโอ่งรองน้ำฝนไว้ใช้ส่วนหนึ่ง ตักมาจากคลองส่วนหนึ่ง น้ำที่อยู่ในโอ่งเอาไว้กินน้ำในคลองเอาไว้ซักผ้าอาบน้ำ” (ประคอง อุตสาห์พานิช, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

สมัยนั้นแต่ละครอบครัวจึงมีวิธีบริหารจัดการน้ำจืดให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพสูงสุด เช่น บางครอบครัวจะให้เด็กๆ ยืนอาบน้ำจืดในกะละมัง โดยผู้ใหญ่ตักอาบให้เพียง 3 ชั้นเท่านั้น ส่วนน้ำเหลือจะต้องเอาไปซักผ้าต่อ หรืออาบน้ำคลองก่อน แล้วจึงเอาน้ำจืดรดตัวซึ่งประหยัดน้ำไปได้มาก

การขาดแคลนน้ำจืดในบางบ่อ ที่มีมายาวนานบรรเทาลง ในปี พ.ศ. 2493 ถนนสุขุมวิท-สมุทรปราการ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3) เกิดขึ้นในพื้นที่ด้านใต้แนวถนนยกสูงได้ช่วยกันน้ำเค็มไว้ ปัญหาน้ำกร่อยจึงบรรเทาลงและบางพื้นที่เช่นตำบลบางเพรียงและตำบลบ้านระกาศสามารถทำนาได้ ทว่าหมู่บ้านที่อยู่ใต้ถนนสุขุมวิทลงไปจรดชายทะเลยังขาดแคลนน้ำจืดดังเดิม

ภาพที่ 16. เรือนของชาวบ้านซึ่งมีโอ่งขนาดต่างๆ พ.ศ. 2561.

ความเชื่อ : การขาดแคลนนํ้าจัดเป็นอุปสรรคในการใช้ชีวิตของผู้ที่อยู่ใกล้กับทะเลอ่าวไทย และยิ่งลำบากมากขึ้นในฤดูร้อน เมื่อเป็นดังนี้ คนบ้านสี่ล้ง ตำบลคลองด่าน จึงจัดประเพณีแห่นางแมวขึ้น เป็นการอ้อนวอนขอฝน ประเพณีนี้ได้จัดขึ้นนานแล้วโดยมีความเชื่อสืบมาว่าแมวเป็นสัตว์ที่มีอำนาจ ลึกลับ มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถเรียกฝนให้ตกลงมาได้ หากต้องการน้ำก็จะนำแมวตัวเมีย หรือนางแมวมาใส่ในกระบุงตะกร้าหรือเข่งแล้วแห่แหนไปรอบหมู่บ้านหากแห่นางแมวแล้วฝนก็จะตก ภายใน 3 วันหรือ 7 วัน (ประเพณีแห่นางแมว, ม.ป.ป.)

ประเพณีแห่นางแมว หรือแห่นางเหมียวของชาวบ้านคลองสี่ล้งตำบลคลองด่านจัดขึ้นในช่วงฤดูร้อนราววันที่ 16 หรือ 17 เมษายนตรงกับเทศกาลสงกรานต์โดยจะนำแมวใส่ในหลัวนำไปวางบนเสลี่ยงแล้วเคลื่อนขบวนแห่ไปยังศาลเจ้าพ่อสีทองไปศาลเจ้าแม่ทับทิมจนถึงวัดสี่ล้ง ระหว่างทางก็จะร้องเพลงแห่นางแมวและพรมนํ้าอบหรือนํ้ามนต์บนตัวแมวไปด้วย

“แห่นางเหมียว เกิดมาก็เห็นเลย เพราะว่าแถวนี้แล้งฝน เราไม่มีนํ้าประปา เราต้องแห่ตอนสงกรานต์ประมาณวันที่สิบหกสิบเจ็ด เอาแมวตัวไหนสีอะไรก็ได้ ใส่หลัว เหมือนลุ่มไก่ มีคนแบกไปใส่เสลี่ยงแห่จากศาลเจ้าพ่อสีทอง เจ้าแม่ทับทิมไปจนถึงวัดสี่ล้ง คนเขาก็เอานํ้าอบนํ้ามนต์พรมๆ แมวเพื่อเป็นสิริมงคล ไม่ได้สาด เขาก็ร้อง นางแมวเอ๋ย มันร้องเป็วๆ อยู่กลางถนน ขอฟ้าขอฝน ขอ นํ้ามนต์รดหัวนางแมวเดี๋ยวนี้ใช้แมวปลอม เพราะสงสารแมว” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ประเพณีแห่นางแมวยังพบได้ในพื้นที่ฝั่งนาด้วย เพราะบริเวณนี้ก็ต้องการนํ้าฝนหล่อเลี้ยงชีวิตและแปรณาเช่นกัน คุณตาจำปา เรื่องศรี อายุ 98 ปี คนคลองชวดใหญ่ เล่าว่าช่วงที่ฝนไม่ตกชาวบ้านจะจับแมวมาใส่ดอกพรมนํ้ามนต์แล้วก็ร้องแห่นางแมว มีเนื้อร้อง ดังนี้

“นางแมวเอ๋ยขอฟ้าขอฝน	ขอนํ้ามนต์รดแมวบ้าง
ขอเบี้ยค่าจ้างที่ข้าหาแมวมา	ใครมิให้ปลาให้หนูกัดข้าว
ใครมิให้เหล่าให้ข้าวสายฝอย	ใครมิให้อ้อยให้อ้อยเป็นแรง
ใครมิให้แกงให้แกงจืดคอด	ใครไม่ให้นอนกอดให้มอดไซเรื่อน
ใครให้นอนเป็นเพื่อน	ให้เรื่อนทลาย
แม่ๆๆเอ๋ย อย่าเพิ่งขายลูก	เพราะข้าวจะถูก ลูกจะแพง
ฝนตกกลางกระแจงแมลงนํ้าเต้า	ข้าวในนาปลาในนํ้า
ฝนตกก้ามห้ำมร้องให้หาฝน	สาวน้อยหน้ามนตักนํ้าสามจอก
นีกไม่ออกฝนก็เทลงมา	ท่วมไรท่วมนาสุขาปลาช่อน
ก่อนเมฆเลยก่อนคนดูละครสามวัน	หัวล้านชนกันแก้งก้างแก้งก้าง”

(จำปา เรื่องศรี, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ต่อมาภายหลัง พิธีแห่นางแมวที่บ้านคลองสี่ลี้ถูกผนวกไปพร้อมกับงาน**สักการะศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน**ซึ่งมี 2 ศาล คือ ศาลเจ้าพ่อศรีทองและศาลเจ้าแม่ทับทิมถือเป็นงานประจำปีของชุมชนในงานจะมีการแห่เจ็ดไม้และปลัดขิก ตลอดจนมีการละเล่นและมหรสพเฉลิมฉลอง

ดังที่ ผู้อาวุโสหลายท่านต่างเล่าบรรยากาศงานนี้ไว้หลากหลาย “สมัยก่อนงานวัดเขาจะมีห้าวัน ช่วงสงกรานต์ไปเล่นสละบ้ำหลังสงกรานต์จะต่ออีกสองวัน วันที่สิบเจ็ดต้องไปช่วยวัด เข้าสิบแปดทำบุญ ต่อตามขนานศาลกล่าวกราบไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่ เอาปลัดขิกมาแห่ด้วย ไม่มีคนทรง มีแต่กราบไหว้อาขหม ต้มแดงต้มขาวบายศรีไปไหว้ เจ้าพ่อสีทองเจ้าแม่ทับทิม อยู่ทางฝั่งนี้ ฝั่งชะเชิงตรา เป็นศาลไทยปีนี้ได้หอยเท่านี้ได้ปลาเท่านี้แล้วแต่คนจะขนานศาลกล่าววันที่สิบแปดต้องมีงานสองคืนมีลิเกข้าวสารที่เอาไปเขาต้องเอาไปหุงให้ลิเกเิง ชาวบ้านเรียกรายไปเอาไปให้ลิเก ถ้าเยอะเอาไปทำบุญที่วัด เอาเงินใส่ด้วยพอพักหลังมีวันไหล มีจับเบอร์ มีมวย” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

“เขาจะฉลอง เพราะว่ามีศาลเจ้า เป็นศาลไทย ในศาลมีท่อนไม้ผูกผ้าสามสี มีหลวงพ่อยู่ตรงนั้นด้วยเพื่อเป็นศิริมงคลแก่หมู่บ้านทุกปีจะมีงานและมีลิเก” (จินตนา ลีลาสุวณิชย์, 6 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 17. ศาลเจ้าพ่อศรีทอง และศาลเจ้าแม่ทับทิม บ้านคลองสี่ลี้ พ.ศ. 2561.

ภายในงานยังจัดให้มีการประมูลของ เรียกว่า **เป็ยของ** ซึ่งเป็นประเพณีเงินที่ชาวประมงหยิบยืมมาใช้โดยคณะกรรมการศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน เรียกว่า เต่าหนึ่ง 7-10 คน ซึ่งจะจับฉลากเวียนกันเพื่อจัดหาของมาประมูลในงาน ของที่มาประมูลโดยมากเป็นของใช้ในการทำประมง จากนั้นในงานยังมีการเปิดวงเล่นไพ่ด้วย “เอาประเพณีเงินเข้ามาบ้าง อย่างเช่น ทางเราทำอาชีพประมง เขาจะมาเป็ยของ เช่น เราเอามาแข่งหนึ่ง หลวงพี่บอกสองร้อย นั่นบอกสามร้อย คือการประมูลนั้นแหละ แต่เราเรียก **เป็ยของ** จะมีกรรมการของศาลเจ้า ปีหนึ่งเขาจะจับฉลากขึ้นมา เอาชื่อของเรา เช่น

นางปราณี ครอบครัวนี้ปีหน้าต้องเป็นผู้รับช่วงต่อเป็นผู้เอาของมาประมูล จะมีประมาณเจ็ดคน จัดขึ้นมาเป็นกรรมการ แล้วมีการเล่นไพ่เงิน ไพ่ฟอง ยี่สิบกว่าวง มีชาวบ้านไปดู เก็บค่าต่งปีหนึ่งเป็นหมื่นนะ เขาเล่นที่ศาลเลย เราขอทางตำรวจ จังหวัดฉะเชิงเทรา” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) “เขาจะเรียกคนที่จัดการว่า เฒ่าหนึ่ง มีปีละ 10 คน ปีนี้จะมีการระดม เปี้ยแซร์ เปี้ยของ มีของมาให้เปี้ย เช่น หลัวหรือเป็นอะไรก็ตามแต่ที่ใช้เกี่ยวกับการประมง” (จินตนา ลีลาสุวนิชย์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์) ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ชาวบ้านได้ยึดถือเป็นประเพณีสืบมาจนปัจจุบัน

ความเชื่อของคนทะเลอีกประการหนึ่งคือ นับถือแม่ย่านางเรือ เพราะการออกทะเลทุกวัน ย่อมเสี่ยงต่อภัยอันตรายจากคลื่นลมมรสุมและพายุของท้องทะเลก่อนออกทะเลก็ต้องไหว้แม่ย่านางเรือ ขอให้คุ้มครองให้กลับมาโดยสวัสดิภาพและขอให้จับสัตว์น้ำได้มากๆ และเมื่อกลับจากทะเลมาก็จะไหว้แม่ย่านางเรืออีกครั้ง “ตอนได้ปลามาเยอะๆ จะกลับมาไหว้แม่ย่านางเรือ” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) นอกจากนั้นยังนับถือสัตว์ใหญ่ในท้องทะเลด้วย เช่น โลมา คนทะเลเรียกว่า **พ่อปู่** เป็นการยกย่องขณะทำประมงหากโลมาหลุดเข้ามาในอวนชาวประมงก็จะปล่อยไป “ปลาโลมาปากยาวหัวกลมๆ เรียก โลมาปากขวด แล้วที่หัวกลมๆ เขาเรียกว่า โลมาเผือก วันนั้นฉันออกทะเล สักยี่สิบตัวกระโดดเต็มไปหมด บางครั้งเราล่อมวนไปแล้ว เราเห็นปลาโลมาอยู่บนอวน เราก็พูดว่า พ่อปู่อยู่เฉยๆ นะ เดี่ยวขอไล่ปลาก่อน เดี่ยวเปิดทางให้ เขาก็ดำผุดดำว่ายอยู่ในอวน พอเราสาวอวนเสร็จ เราก็บอกว่า พ่อปู่เปิดทางให้แล้วนะ เขาก็มุดออกไป คือเราเรียกปลาโลมาพ่อปู่ เราให้เกียรติเขาเขาจะไม่ได้เป็นอุปสรรคกับเรา” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

อนึ่ง พื้นที่ปากอ่าวไทยยังมีชาวจีนแต่จีวซึ่งเข้ามาตั้งรกรากและทำมาหากินร่วมกับคนทะเล มีทั้งที่ทำการประมงและค้าขายชาวจีนเหล่านี้เคารพบูชาเทพเจ้า จึงได้ร่วมกันสร้างศาลเจ้าเงินขึ้นสองแห่งบริเวณปากอ่าวไทย คือ **ศาลเจ้าแม่กวนอิม** เทพเจ้าเกี่ยวกับคุณธรรมอยู่แถบวัดสว่างอารมณ์ ซึ่งมีโรงเจอยู่ด้วย และ**ศาลเจ้าพ่อขุนเถ้ากง** เทพเจ้าที่ดูแลทุกข์สุขให้อยู่อย่างร่มเย็นและทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง ทั้งยังเป็นเทพเจ้าที่นักเดินเรือนับถือด้วย ทุกปีเมื่อถึงเทศกาลสารทจีนจะมีการจัดพิธีกรรมทิ้งกระจาดที่ศาลเจ้าเงินด้วย (สยามรัฐออนไลน์, 19 กันยายน 2560)

“ที่นี่มีคนจีนเยอะ เขาจะไปไหว้ที่ศาลเจ้าแม่กวนอิมแถววัดสว่าง ศาลเป็นโรงเจอยู่ติดคลองที่ปากอ่าวยื่นออกไปทางทะเลตรงที่เขาทำคานเรือต่งเกที่เรือขึ้น ในศาลมีพญาครุฑ มีเจ้าหลายๆ องค์ เวลาเทศกาลกินชาวมะพร้าวที่นั่นเขาไปไหว้กัน ไหว้ศาลเจ้าพ่อที่คลองด่านขุนเถ้ากงมีเทศกาลรวมกันเทศกาล เอาข้าวสารอาหารแห้งไปแจกคนจน” (รัตนา คงคานาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

เห็นได้ว่า พื้นที่ฝั่งป่ามีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายส่งผลให้คนทะเลมีความชำนาญการทำประมงพื้นบ้านมีความอดทนจากการขาดแคลนน้ำจืด ส่วนกลุ่มที่อยู่ฝั่งหน้านั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นทุ่งนาโล่งกว้างมีคลองน้ำจืดหลายสาย ด้านชีวิตความเป็นอยู่ของคนแถบนี้จึงเป็นรูปแบบของสังคมชาวนาบนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย อย่างไรก็ตาม ทั้งคนฝั่งนาและฝั่งป่า

ต่างก็มีระบบการผลิตเพื่อการเลี้ยงชีพและการค้า แม้จะมีข้อจำกัดของทรัพยากรในพื้นที่อยู่บ้าง แต่ก็ได้เป็นอุปสรรคใหญ่เพราะคนทั้งสองฝั่งต่างพึ่งพากัน โดยนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนกันลักษณะเช่นนี้ดำเนินมาเนิ่นนานจนกระทั่งสมัยหลังเมื่อรัฐเร่งสร้างชาติ โดยขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนตลอดจนการอุตสาหกรรมต่างๆ ซึ่งขยายตัวมาทางด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่บางบ่อ ดังจะกล่าวต่อไป

4.3 บางบ่อสมัยหลัง : ความเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2483 จนถึงปัจจุบัน)

ตามที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงพ.ศ. 2483 ศูนย์กลางความเจริญทุกด้านของประเทศยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครชั้นในส่วนเมืองสมุทรปราการแม้เป็นเมืองปริมณฑลที่มีเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร แต่ผู้คนในแถบนี้ยังคงรูปแบบการดำเนินชีวิต สังคม และวัฒนธรรมในแบบดั้งเดิมแม้จะเปลี่ยนแปลงบ้างแต่ก็ดำเนินไปอย่างช้าๆ

ช่วงของการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 สมัยพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) นายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2476-2481) รัฐบาลมีแผนการสร้างทางหลวงแผ่นดินขึ้นทั่วราชอาณาจักรโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2479 มีการส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ โดยมีจังหวัดสมุทรปราการเป็นฐานของอุตสาหกรรมต่างๆ จากนั้นไปเมืองสมุทรปราการจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง

ถนนสุขุมวิท : ปี พ.ศ. 2479 รัฐบาลมีโครงการตัดถนนเลียบชายฝั่งทะเลตะวันออกสายทางกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ ขึ้น แนวถนนยุทธศาสตร์ภาคตะวันออกหรือทางหลวงหมายเลข 3 เริ่มต้นจากกรุงเทพมหานครที่แยกเพลินจิตร์ไปยังสมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด รวมระยะทาง 387 กิโลเมตร ก่อสร้างระหว่าง พ.ศ. 2479-2494 เริ่มจากพระโขนงใกล้ทางรถไฟบางกะปิ ไปถึงปากน้ำเป็นถนนหินฝุ่นต่อมาจึงได้ปรับปรุงให้เป็นทางลาดยาง

เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2493 คณะรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีมติให้ตั้งชื่อทางหลวงสายกรุงเทพ - ตราด ว่า **ถนนสุขุมวิท** เพื่อเป็นเกียรติแก่อำมาตย์เอกพระพิศาลสุขุมวิท (ประสพ พ. สุขุม) เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมทางหลวงคนที่ 5 จากนั้นได้ขยายเส้นทางจากปากน้ำไปบางปะกง และชลบุรีเลียบบตามคลองชลประทานที่มีอยู่เดิมตัดผ่านพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการหลายส่วน ได้แก่ บริเวณคลองสำโรง ราว 20 กิโลเมตร อำเภอมืองสมุทรปราการราว 25 กิโลเมตร ผ่านตำบลบางปู อำเภอมืองสมุทรปราการราว 38 กิโลเมตร และผ่านตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อราว 56 กิโลเมตร ในการนี้รัฐได้เวนคืนพื้นที่บางส่วนของราษฎรในตำบลบางปูและตำบลคลองด่านมีทั้งนาข้าวและนาเกลือ ซึ่งมีต้นโกงกางและต้นแสมด้วย ระยะแรกผิวจราจรเป็นดินลูกรังบางช่วงรถก็ติดหล่ม เพราะได้ถนนคือต้นโกงกางและต้นแสม “ถนนสุขุมวิท เป็นลูกรังบางๆ รถไม่ค่อยมี รถวิ่งมาจะติดหล่มได้

ใต้ถนนตอนนั้นจะขุดดูจะพบต้นโกงกาง ต้นแสมที่เขาเอาไว้ร่องรถ หนูนลื้อ ถ้าใครติดตรงกลางก็โชคดีไปเพราะมีคนช่วย เพราะไปขวางเขา สมัยนั้นรถใช้ถ่านด้วย รถไอน้ำ สมัยก่อนเขาเรียกว่าถนนยุคศาสตร์ภาคตะวันออก” (สมิทร โขติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

นับตั้งแต่การขยายถนนสุขุมวิทมาทางด้านตะวันออกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ให้เคลื่อนไหวไปตามกระแสนาแห่งยุคสมัยหลายประการ ดังจะกล่าวต่อไป

ภาพที่ 18. แผนที่แสดงทางหลวงหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) เลียบชายฝั่งทะเล. พิมพ์ซ้ำจากแผนที่จังหวัดสมุทรปราการ. 23 มิถุนายน 2552, ค้นคืนจาก <http://forums.panteethai.com/a/index.php?topic=1314.0>

ถนนสุขุมวิทกั้นน้ำเค็ม : ถนนสุขุมวิทซึ่งเป็นแนวยาวขนานกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทยนั้นเปรียบเสมือนเส้นแบ่งพื้นที่ด้านใต้ของบางบ่อคือฝั่งป่า ออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ด้านเหนือถนนซึ่งเป็นฝั่งน้ำและส่วนหนึ่งของฝั่งป่ากับพื้นที่ด้านใต้ของถนนสุขุมวิทลงจรดกับชายทะเลอ่าวไทยเป็นฝั่งป่าทั้งหมด แนวถนนสุขุมวิทซึ่งถมสูงเป็นถนนสองเลนนั้นคล้ายเขื่อนช่วยกั้นน้ำทะเลจากอ่าวไทยไม่ให้ล้นทะลักเข้ามาในพื้นที่ด้านเหนือและตะวันออกซึ่งเป็นฝั่งน้ำและฝั่งป่า บางส่วนชาวบ้านจึงเรียกถนนสุขุมวิทว่าเป็นถนนกั้นน้ำเค็ม จึงนับว่าเกิดประโยชน์แก่คนที่อยู่ที่อยู่พื้นที่ดังกล่าวซึ่งทำนาเป็นส่วนใหญ่ และยังส่งผลให้พื้นที่ฝั่งป่าบางส่วนสามารถทำนาได้เช่นตำบลบางเพรียงและตำบลบ้านระกาศ

คุณลุงสมศักดิ์ แก้วสนธิ ชาวตำบลบางเพรียงเล่าว่าหลังจากมีถนนสุขุมวิทกั้นน้ำเค็มแล้วชาวบ้านบางเพรียงจึงตัดต้นโกงกางและขุดต่อไม้ออก เพื่อปรับเป็นพื้นที่ทำนา

“ผมเกิดที่บ้านลาดหวายเกิด พ.ศ. 2500 พ่อแม่เล่าให้ฟัง พื้นที่เดิมตอนนั้นยังเป็นป่าชายเลนมีน้ำขึ้นน้ำลงหลังจาก พ.ศ. 2502-2504 สร้างถนนสุขุมวิทเพื่อเป็นการสัญจรไปมา เพื่อปิดกั้นน้ำเค็ม

ประกอบกับการสร้างประตुरะบายน้ำชลหารพิจิตร มีการกักเก็บน้ำจากน้ำเหนือที่ไหลลงมาพอใช้ในฤดูแล้งได้ เมื่อมีน้ำจืดเข้ามาทำให้ดินมีความเค็มลดลง หลังจากนั้นชาวบ้านเริ่มตัดต้นโกงกางและขุดต่อไม้เพื่อให้พื้นที่สามารถทำนาได้ ตั้งแต่จำความได้ก็เริ่มทำนา ปีละ 1 ครั้ง” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ข้อมูลนี้สอดคล้องกับคุณลุงอาหมัด มะซอ (14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) ชาวตำบลบางเพรียง ว่าสมัยก่อนที่บางเพรียงเต็มไปด้วยป่าเสมและมีน้ำขึ้นน้ำลง หลังจากมีประตुरะบายน้ำและถนนสุขุมวิท ชาวบ้านก็ล้มป่าเสมเพื่อทำนา

ทว่าผลกระทบจากถนนสุขุมวิทกลับเกิดขึ้นในพื้นที่ด้านใต้จนจรดอ่าวไทย ผู้คนแถบนี้ใช้ชีวิตอย่างยากลำบากมากขึ้นจากการที่น้ำทะเลทะลักแล้วไม่สามารถระบายออกไปยังคลองด้านเหนือจึงไหลวนกลับมาคลองด้านล่างภาวะขาดแคลนน้ำจืดจึงยังคงอยู่ การออกไปลมน้ำก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการไปด้วย

หัวน้ำ- ตัดพิน : ตามที่กล่าวมาแล้วว่าทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านทางด้านใต้ซึ่งใกล้ปากอ่าวไทยเป็นพื้นที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืดมาเป็นเวลานาน ชาวบ้านแก้ปัญหาโดยการแจวเรือลัดเลาะขึ้นคลองน้ำจืดทางด้านเหนือเพื่อไปลมน้ำมาเก็บกักในโอ่ง ต่อมาภายหลังเมื่อถนนสุขุมวิทแล้วเสร็จการแจวเรือไปลมน้ำของแถบนี้จึงทำไม่ได้เพราะถนนขวางปิดคลอง ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถแจวเรือขึ้นไปได้ เมื่อเป็นดังนี้ วิธีการลมน้ำจึงเปลี่ยนมาเป็นหัวน้ำ โดยชาวบ้านจะจอดเรือริมถนนสุขุมวิทแล้วเดินข้ามถนนไปตักน้ำคลองอีกฝั่ง ใส่ปี๊บหรือถังแล้วหัวข้ามถนนกลับมาเทใส่เรือทำเช่นนั้นจนกระทั่งน้ำเต็มลำเรือจึงแจวกลับ วิธีนี้จึงมีความยากลำบากกว่าเดิม

ผู้ที่อยู่ในพื้นที่หลายท่าน เล่าเรื่องนี้ว่า “กว่าเราจะได้น้ำจืดมาเราต้องพายเรือ เข้ามืดไปแล้วไปติดถนนสุขุมวิทแล้วข้ามถนน มีด ตอนนั้นแย่มาก เรือจอดไว้ ตักน้ำจืดฝั่งโน้นมาใส่เรือ ครอบง ปี๊บต้องหัวข้าม แล้วหัวน้ำมาใส่โอ่ง” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) “เราไม่ได้เอาเรือไปลมน้ำเพราะว่ามีถนนคัน ทางนั้นฝั่งน้ำจืด ด้านนี้ฝั่งน้ำเค็มสมัยก่อนเราไม่มีน้ำใช้เราก็ไปเอาน้ำทางคลองใหม่ เอาเรือพายไป ใส่ปี๊บสองปี๊บ หัวข้ามถนนแล้วมาเทใส่เรือ แล้วหัวขึ้นบ้านแล้วเอามาใช้ทางนี้เขาเรียก หัวน้ำ” (ประคอง อุสาค์พานิช, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ถนนสุขุมวิท ยังส่งผลให้ชาวบ้านที่อยู่ฝั่งเหนือซึ่งเข้ามา ตัดพินในพื้นที่ฝั่งป่าลำบากขึ้น จากเดิมซึ่งแจวเรือเข้าคลองลงมายังพื้นที่ป่าชายเลนได้โดยสะดวกนั้นไม่สามารถทำได้แล้ว เพราะถนนสุขุมวิทตัดทางคลองที่จะมาฝั่งป่า ชาวบ้านจึงยกเรือข้ามถนนมาฝั่งป่าหรือจอดเรือทิ้งไว้ที่ถนนสุขุมวิทแล้วเดินข้ามถนนเข้ามาป่าชายเลน เมื่อตัดแล้วจึงหอบพินข้ามถนนมาใส่เรือ

“เวลาหาพินข้ามถนนลำบาก ต้องขนเรือข้ามถนน แล้วไปหาพินในป่าตรงชายทะเลเลยสี่ล้งไปอีกเวลาข้ามถนน เอาพินกองไว้ แล้วเอาเรือข้ามถนน แล้วค่อยขน หลายทอด บางทีมือไม่พังกมด”

(อดุลย์ พิมพา, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) “*ฟันไปตัดเองที่คลองด่าน เอาตัวข้ามถนนแล้วแบก ฟันกลับมาใส่เรือ ก่อนนั้นรถไม่มาก*” (สุคนธ์ ศิริพลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นการสัญจรทางน้ำแบบเดิมที่เคยลัดเลาะเชื่อมไปออกคลองทางด้านเหนือก็ต้องแจวเรือมาเข้าออกผ่านประตูน้ำชลหารพิจิตร ประตูกันน้ำเค็ม “*ประตูกันน้ำเค็ม ชลหารพิจิตร ขึ้นไปจะเป็นต้นแสม เพราะเป็นทะเลเก่า ที่นี้เขาทำประตูเลยเป็นฝั่งน้ำจืดน้ำเค็ม*” (เพ็ง ขำแก้ว, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์) “*เมื่อก่อนถ้าไม่มีถนนสุขุมวิท คลองแควนี้จะออกทะเลกันหมด พอถนนสุขุมวิทมา เพื่อไปกันน้ำ ก็ให้ออกทางประตูน้ำ*” (พระครูโสภณสุตาธาร สีลธโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช), 14 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

การมีถนนสุขุมวิทคั่นแม้ส่งผลให้กิจกรรมดั้งเดิมของชาวบ้านเป็นไปอย่างยากลำบากขึ้น แต่ถนนก็เป็นทางเลือกใหม่ด้านการคมนาคม ซึ่งแต่เดิมคนแถบนี้ก็มีเพียงการสัญจรทางน้ำผ่านเข้าออกคลองต่างๆ เท่านั้น แต่จากนี้ไปผู้คนในบางบ่อสามารถเดินทางโดยใช้รถใช้ถนนร่วมกับเรือและคลองที่มีอยู่เดิมได้จึงนับว่าถนนสุขุมวิทได้อำนวยความสะดวกในด้านการคมนาคมให้กับคนในพื้นที่ด้วย

คมนาคมทางบก : แต่ก่อนที่ยังไม่มีถนน การเดินทางของผู้คนแถบนี้ใช้ทางน้ำเป็นหลักทั้งเข้ากรุงเทพฯ หรือไปด้านเหนือด้านตะวันออกโดยนั่งเรือโดยสารหรือแจวเรือผ่านเข้าออกคลองหลักและคลองซอยในพื้นที่ครั้นมีถนนสุขุมวิทแล้ว เส้นทางนี้จึงเปิดให้มีรถยนต์โดยสารประจำเข้ามาให้บริการรับส่งผู้คนไปอำเภอบางบ่อจนถึงจังหวัดที่อยู่ภาคตะวันออก เช่น จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทราและจันทบุรี ในเวลาไม่นานถนนสุขุมวิทจึงเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านนิยมเคียงคู่ไปกับการสัญจรทางน้ำแบบเดิม

ดังที่ผู้อาวุโสหลายท่านกล่าวถึงบรรยากาศในสมัยที่ใช้ถนนสุขุมวิทเข้าไปทำงาน ไปโรงเรียนในตัวอำเภอบางบ่อ ทุกคนจะนั่งเรือออกคลองแควจากบ้านเพื่อมาเปลี่ยนเป็นเส้นทางบกที่ถนนสุขุมวิท

“*ลงเรือสเต็ป เป็นเรือหางยาวหัวแหลมเล็กๆ นั่งได้ประมาณ 4-5 คน ออกจากบ้านเข้าคลองปีกกาไปทะลุตรงถนนสุขุมวิทสายเก่า นั่งรถกรุงเทพฯ-ชลบุรี หรือกรุงเทพฯ-จันทบุรีก็ได้ สายตะวันออกได้ทั้งหมด*” (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) “*มีเรือ 2 ตอน เรือใครเรือมัน ใครไม่มีเรือก็ต้องนั่งเรือจากบางบ่อไปจอดที่ถนน เขาตั้งท่าที่สุขุมวิท เหมือนมอเตอร์ไซค์วิน ข้าราชการจะไปอำเภอบางบ่อต้องมาที่นี้ทุกคน เรือท่าเขาจะมีเรือที่วิ่งไปที่อำเภอบางบ่อ เพราะตอนนั้นถนนบางนา-ตราด ไม่มีถนน บางพลีน้อย บางพลีใหญ่ ใช้เรือทั้งนั้น*” (อาหมัด มะซอ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

รัตนา คงคานาวรัตน์ (1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์) คนคลองด่าน เล่าย้อนอดีตว่าต้องไปเรียนชั้นมัธยมในตัวอำเภอบางบ่อซึ่งลำบากมากเพราะต้องตื่นแต่เช้า ออกจากคลองด่านเวลา 6 โมง

เข้า นักรถโดยสารสายชลบุรีกับฉะเชิงเทราซึ่งวิ่งแข่งแย่งกันรับผู้โดยสารบนถนนสุขุมวิท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียน หากน้ำท่วมก็จะไปถึงบางบ่อ 8 โมง ค่าโดยสาร 2 บาท

ในกาลต่อมา เมื่อถนนสุขุมวิท-สมุทรปราการ ได้รับความนิยมจากประชาชนมากขึ้น จนกระทั่งการจราจรเส้นนี้เริ่มหนาแน่นในปี พ.ศ. 2510 รัฐบาลจึงได้สร้างถนนสายใหม่จากกรุงเทพฯ มายังภาคตะวันออก คือ ถนนบางนา-ตราด เพื่อแบ่งเบาถนนสายเดิม

ภาพที่ 19. ถนนสุขุมวิทช่วงปากน้ำในอดีตที่ยังเป็นถนน 2 เลน. พิมพ์ซ้ำจาก Retro Samutprakarn ตอนที่ 1 : ภาพเก่าๆ. โดย ปืดวิริยะแบนด์, 26 ธันวาคม 2557, ค้นคืนจาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/JabChordKhui/2014/12/26/entry-2>

ถนนบางนา-ตราด : ในปี พ.ศ. 2510 รัฐบาลสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 34 เป็นเส้นทางไฮเวย์ โดยมีจุดเริ่มต้นที่สี่แยกบางนา เขตบางนา กรุงเทพมหานครมุ่งสู่ภาคตะวันออกไปจรดกับถนนสุขุมวิทที่เชิงสะพานเทพหัสดินข้ามแม่น้ำบางปะกงอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ในตอนนั้นเรียกถนนบางนา-บางปะกง ต่อมาจึงได้ขยายเส้นทางออกไปจนถึงจังหวัดตราด แล้วเรียก **ถนนบางนา-ตราด** กาลต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น **ถนนเทพรัตน** ในปี พ.ศ. 2559

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 34 สร้างขึ้นเพื่อเป็นทางเลี่ยงเข้าสู่ตัวเมืองสมุทรปราการ เพราะสามารถเลี่ยงซายที่สี่แยกบางนา ตัดผ่านพื้นที่ของอำเภอบางพลีและอำเภอบางบ่อตรงไปทางภาคตะวันออกเข้าจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทราและจังหวัดตราดได้สะดวก แต่ก็ต้องเวนคืนพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่เป็นนาข้าวของราษฎรในอำเภอบางพลี กิ่งอำเภอบางเสาธง (ในขณะนั้น) และอำเภอบางบ่อไปบางส่วน

“เราไม่ตื่นเต็นนะ เพราะเราไม่มีที่นาที่นั่น ถูกเวนคืนที่ดินได้ 7-8 พัน สมัยก่อนมันก็หมดก่อนนี้ไม่มีซื้อขายกัน ไร่ละ 3 พันก็ไม่มีใครซื้อเลยนาแควนี้ มาเวนคืนไร่ละ 7-8 พัน เขาก็ดีใจ ไม่เคย

เห็นเงินกัน ขนาด 7 พัน ยังขายแทบหมดบ้าน สมัยก่อนมันถูก” (จรรยา สิ้นสมุทร, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

เมื่อแรกสร้างถนนบางนา-ตราด ยังเป็นทางสองเลนแต่มีเส้นทางยาวตรง ถนนเป็นความแปลกใหม่ เป็นที่สนใจของคนในละแวกนั้นซึ่งมักจะแวะเวียนกันมาดูเนืองๆ

“พ.ศ. 2516 เย็นๆ ออกไปดูเขาสร้างถนนทุกวัน บ้านโดนเวนคืน เขาปลูกมะพร้าวเยอะ ต้องโค่นต้นมะพร้าวทิ้ง ครูใหญ่ให้ไปเอาต้นมะพร้าวมาทำเขื่อนหน้าโรงเรียน เราก็ไปลากต้นมะพร้าวมาเล็กเรียนก็จะลงเรือไปดูเขาเล็กๆ นั่งกันเต็มลำเรือ” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

เมื่อถนนบางนา-ตราดแล้วเสร็จ ในระยะแรกยังมีรถผ่านไปมาน้อยและนานๆ จึงจะผ่านมาสักคัน แต่ด้วยความถนนเป็นเส้นทางไฮเวย์ยาวตรงรถจึงแล่นเร็ว ประกอบกับขณะนั้นผู้คนยังข้ามถนนสองเลนไม่เป็นจึงเกิดอุบัติเหตุรถชนคนอยู่บ่อยครั้ง นอกจากนั้นรดยังทับสัตว์ต่างๆ โดยเฉพาะสุนัขและงู ที่ข้ามไปมาตายเกลื่อนถนนอีกด้วย

มีเรื่องเล่าว่า แต่ก่อนเคยมีอุบัติเหตุบนถนนบางนา-ตราดที่สร้างความสะเทือนใจกับผู้คนมากคือ ในเช้าวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2514 เวลาประมาณ 09.57 น. มีรถบรรทุกคันหนึ่งพุ่งเข้าชนรถพระประเทียบของสมเด็จพระอริวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี ป.ธ.9) วัดมกุฏกษัตริยาราม ระหว่างกิโลเมตรที่ 1011 ระหว่างที่พระองค์เสด็จไปงานศพที่วัดปิตุลาธิราช จังหวัดฉะเชิงเทรา จนทำให้สิ้นพระชนม์ ซึ่งจุดเกิดเหตุเป็นแนวโค้งของถนนตรงกับคลองชวดลากข้าว “พระสังฆราชรถคว่ำที่ถนนบางนา-ตราด คลองชวดลากข้าวเราไปกรุงเทพฯ กลับมา เหตุก็ยังคงเกิดใหม่ๆ อยู่ คนก็ดูกันเยอะ มันตกลงไปข้างๆ ปากคลองชวดลากข้าว” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ข่าวการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราชจากอุบัติเหตุจึงโด่งดังไปทั่วประเทศ แม้กระทั่งทุกวันนี้ผู้อาวุโสหลายท่านยังจดจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ดี

ภาพที่ 20. สมเด็จพระอริวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี ป.ธ.9) วัดมกุฏกษัตริยาราม. พิมพ์ซ้ำจาก ทั่วโลกซ็อก สังฆราชสิ้นพระชนม์ กะทันหัน. 8 กันยายน 2556, โพสต์ทูเดย์. ค้นคืนจาก <https://www.posttoday.com/dhamma/245490>

รถประจำทาง : เมื่อเส้นทางบางนา-ตราดแล้วเสร็จจนใช้สัญจรได้จึงมีรถยนต์โดยสารประจำทางของบริษัทนายเลิศ (นายเลิศ เศรษฐบุตร หรือพระยาภักตินรเศรษฐ์ ผู้สร้างธุรกิจรถเมล์ขาว) เข้ามาวิ่งให้บริการ ได้แก่ สาย 1139 เริ่มต้นที่บางพลีน้อยไปถึงบางจาก-สุขุมวิท ชาวบ้านเรียก *รถนายเลิศ* หรือ*รถเมล์ขาว* เพราะตัวถังรถทาสีขาว ถนนบางนา-ตราด นับว่ามีความสะดวกรวดเร็วขึ้น เพราะช่วยย่นระยะเวลาในการเดินทางไปได้มากผู้คนจึงนิยมใช้เส้นทางใหม่กัน “สมัยก่อนนั่งรถจากคลองด่านไปพระโขนง สีบาท ไปเอกมัยสีบาท พอถนนสายบางนา-ตราด ตัดมาแล้ว ทางนี้จึงรีบเลยไปใช้ทางโน้นหมด มันประหยัดเวลา สะดวกกว่า” (สุมิตร โชติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 21. รถเมล์ขาวนายเลิศ. พิมพ์ซ้ำจาก อมรรัตนโกสินทร์ 22. โดย วิษณุ เครืองาม, 19 กรกฎาคม 2554, ค้นคืนจาก <https://www.bloggang.com/viewblog.php?id=angelonia17&group=23&page=6>

ส่วนถนนสายสุขุมวิท ผู้คนเรียก *ถนนสายแก้ว* เริ่มมีผู้สัญจรน้อยลงจนกระทั่งรถโดยสารสายตะวันออกหลายสายต่างก็ย้ายไปเปิดให้บริการบนถนนบางนา-ตราด ส่งผลให้ถนนสุขุมวิทยิ่งซบเซาลง อีกทั้งพื้นผิวถนนค่อยๆ เสื่อมลงเนื่องจากการบำรุง

ดั่งที่หลายท่านกล่าวว่า “ก่อนรถชลบุรีรถฉะเชิงเทราจะแข่งกันมาเลย แต่พอมารถบางนา-ตราด นานๆ ทีจะมา หนึ่งชั่วโมงมาที ตอนนี่เลิกไปเลย” (วีรนุช โชติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

“ทางนี้เขาก็ไม่ได้ซ่อมแซม สัมปทานรถมันก็น้อย รถวิ่งไม่คุ้ม” (สุมิตร โชติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 22. ถนนบางนา-ตราดในอดีต ช่วงข้ามคลองบางพลีขณะเป็นถนน 2 เลน (ปัจจุบัน ช่วงขาออกเมืองที่เป็นเลนใน นั่นคือเลนดั้งเดิมของถนนบางนา - ตราด). พิมพ์ซ้ำจาก Retro Samutprakarn ตอนที่ 1 : ภาพเก่าๆ. โดย ปืดวิริยะแบนด์, 26 ธันวาคม 2557, ค้นคืนจาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/JabChordKhui/2014/12/26/entry-2>

ไฟฟ้ามาประปาเข้า : วิธีชีวิตแต่ก่อนในสมัยที่ยังไม่มีไฟฟ้าขยายเขตเข้าไปถึงในชนบทคนส่วนใหญ่อาศัยแสงสว่างจากตะเกียงหากมีฐานะดีก็จะใช้ไฟฟ้าที่ผลิตจากอุปกรณ์เครื่องปั่นไฟ แต่ก็ต้องกำหนดเวลาเปิด-ปิดไฟ เพื่อประหยัดค่าน้ำมัน เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป มีการคมนาคมทางบกที่สะดวกรวดเร็วการสาธารณสุขปโภคต่างๆ ก็ตามมาเช่นมีไฟฟ้าเข้าถึงทุกครัวเรือน เมื่อมีไฟฟ้าคนจึงค่อยๆ เลิกใช้ตะเกียงและฟีน

“ก่อนนั้นชาวบ้านจะใช้แสงสว่างจากตะเกียง ไม่มีไฟฟ้า เชื้อเพลิงที่ใช้จะเป็นน้ำมันโซล่าและน้ำมันก๊าด พิเศษหน่อยบ้านคนรวยจะเป็นตะเกียงเจ้าพายุ ดีขึ้นมาหน่อยจะเป็นเครื่องปั่นไฟฟ้า ติดถึงประมาณ 3 ทุ่มก็จะดับ เพราะใช้น้ำมัน น้ำมันราคาแพงความเจริญเกิดขึ้นที่สมุทรปราการก่อน เพราะฝั่งที่คุ่มนั้งคือสมุทรปราการ ฝั่งตรงข้ามคือฉะเชิงเทรา (มีคลองปึกกาคั่น) ไฟฟ้าเข้าสมุทรปราการก่อน” (ไวพจน์ ชมยิ้ม, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ส่วนระบบการประปา เมื่อขยายเขตเข้ามาในพื้นที่แล้ว ปัญหาที่น้ำกร่อยดินเค็มที่คนทางด้านใต้ประสบมาเป็นเวลานานจึงค่อยบรรเทาลง กิจกรรมไปลมน้ำตลอดจนอุปกรณ์โองสำหรับเก็บกักน้ำจึงลดความสำคัญลงจนกระทั่งเลิกใช้ไปในที่สุด ทั้งนี้ บางครอบครัวจึงได้นำโองไปถวายวัดหรือมอบให้กับพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นต่อไป “เมื่อก่อนทุกบ้านจะมีโอง ทางท้องถิ่นเขาจะใส่เรือมาดมาขาย บ้านไหนพอมีสตางค์ก็ซื้อโองไว้ที่บ้านโองจึงเยอะมาก ตอนน้ำประปาเข้า โองจึงไม่ค่อยได้ใช้แล้ว มีแต่ถามว่าทางวัดจะเอาโองไหม เอาโองมาถวายวัดกันเยอะ” (พระครูโสภณสุตาธาร สีลธโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช), 14 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

เมื่อการคมนาคมสะดวก บ้านทุกหลังมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ ย่อมส่งผลให้ที่ดินสองฝั่งถนนบางนา-ตราดได้รับความสนใจจากนายทุน “พอตัดถนนส่วนมากก็ขายที่กัน ราคาแรกๆ ไม่ค่อยแพงเท่าไร ไร่ละประมาณล้าน ตอนนี้เป็นลิบล้านมั้ง” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562,

สัมภาษณ์) ในกาลต่อมา เส้นทางบางนา-ตราด ได้ก่อเกิดโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ขึ้นหลายแห่งและกลายเป็นทางเลือกใหม่ของคนในแถบนี้

ทางเลือก : ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2523 เกิดโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมืองสมุทรปราการเป็นแหล่งรองรับการกระจายตัวทางด้านอุตสาหกรรมเกือบทุกประเภทจากกรุงเทพมหานคร (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 16 กุมภาพันธ์ 2559)

การขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนประกอบอาชีพหลากหลายมีทั้งค้าขายรับราชการ เป็นพนักงานบริษัท ฯลฯ ขณะที่คนบางบ่อส่วนหนึ่งเลือกทำอาชีพใหม่คนบางบ่อไม่น้อยเข้ารับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากมีรายได้แน่นอนและมีสวัสดิการรองรับโดยมีความนิยมเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ 3 แห่งด้วยกัน คือ

หนึ่ง โรงงานบางนา เกี่ยวกับการแปรรูปไก่ (เชือดและแปรรูป) เป็นกิจการของบริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหารหรือซีพีเอฟ ผู้ประกอบธุรกิจไก่เนื้อรายใหญ่ของไทย ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2516 โรงงานนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของซีพีในธุรกิจไก่ด้วย (Isriya Paireepairit, 16 พฤศจิกายน 2562)

สอง โรงงานประกอบรถยนต์นิสสันเป็นศูนย์อุตสาหกรรมสยามกลการของบริษัทสยามกลการและนิสสัน จำกัด ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2518 บนพื้นที่ 800 ไร่ที่กิโลเมตรที่ 21 (บริษัท สยามกลการ จำกัด, ม.ป.ป.)

สาม โรงงานผลิตพลาสติกและสิ่งทอกิจการของบริษัทยูเนี่ยนอุตสาหกรรมสิ่งทอ จำกัด (มหาชน) ตั้งอยู่ที่ถนนสุขุมวิท กิโลเมตรที่ 39.5 ตำบลบางปูใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ และกิโลเมตรที่ 38 ในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

คุณไวยจน์ ชมยิ้ม กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ขณะนั้นคนในพื้นที่จะประกอบไปด้วยผู้ที่ทำอาชีพเกษตรกรรมกับผู้ที่ทำงานโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะโรงงานอาหารสัตว์เพราะมีสวัสดิการดี

“เมื่อชุมชนเปลี่ยนแปลง มีอุตสาหกรรมมาเกี่ยวข้องบุตรหลานที่เรียนจบก็ทำงานโรงงานอุตสาหกรรม เดินทางไปทำงานข้างนอก เป็นช่างหรือทำโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานที่ดี คือ โรงงานอาหารสัตว์ สอง โรงงานสยามกลการ ถ้าใครได้ทำถือว่าสุดยอดมาก เพราะโรงงานมีสวัสดิการดีมากอันดับที่สาม คือ สหยูเนี่ยน ตอนนั้นผลิตรองเท้าแพน ตอนนี้อยู่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นแล้ว มีคนงานเป็นหมื่น ทำให้คนแถวนี้มีรายได้เป็นกอบเป็นกำได้ คนพอมีรายได้ก็จะซื้อโทรทัศน์ที่ดีที่สุดคือรุ่นเนชั่นแนล ฮานินทร์” (ไวยจน์ ชมยิ้ม, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ส่วน คุณป้าประคอง อู่สารห์พานิช (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) กล่าวว่าเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามา คนจึงเลิกตุ๋นเคียวแล้วไปทำงานในโรงงานกันหมด แต่ท่านไม่ได้ไปเพราะบิดาไม่อนุญาต “เริ่มมีโรงงานตอนนั้นอายุสิบห้าสิบหกปีแล้วสภาพหมู่บ้านมันมาเปลี่ยนตอนเขาเลิกตุ๋นเคียวกัน มีโรงงาน เขาก็ไปทำงานกันหมดต่างคนต่างเลิกกันไปหมดเลย เลิกมาเป็นสิบปีแล้ว แต่พ่อแม่เราไม่ให้ไป ให้อยู่บ้านทำแต่เคียว”

ภาพที่ 23. กิจการโรงงานประกอบรถยนต์นิสสันถนนบางนา-ตราดกิโลเมตรที่ 21. พิมพ์ซ้ำจากเกี่ยวกับเรา. โดย บริษัท สยามกลการ จำกัด, ม.ป.ป., ค้นคืนจาก <https://siamnissan.com/about-us/>

ทางเลือกใหม่ของเกษตรกร : ขณะที่คนรุ่นใหม่เริ่มเปลี่ยนอาชีพไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม แต่คนบางส่วนยังคงทำอาชีพเกษตรกรอยู่ได้แก่การทำนา การทำประมงพื้นบ้าน ตลอดจนอาชีพเสริมอื่นที่เกี่ยวกับการเกษตร แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่เริ่มแปรเปลี่ยน ทำให้กลุ่มที่ทำการเกษตรกรรมจึงปรับรูปแบบการทำมาหากินเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ *ทำนาข้าว เลี้ยงปลาสด และเลี้ยงกุ้ง* หรือเรียก *ทำนากุ้ง*

ปลาสดบางบ่อ : จุดเริ่มต้นของอาชีพเลี้ยงปลาสดบางบ่อ สืบเนื่องจากวิกฤติราคาข้าวตกต่ำ ในปี พ.ศ. 2500 ทั้งยังเกิดปัญหาน้ำกร่อยจนบางพื้นที่ทำนาไม่ได้ ในตอนนั้น **นายผัน ตูเจริญ** เกษตรกรรายหนึ่งจึงหาวิธีหารายได้เสริมเลี้ยงครอบครัวด้วยการเลี้ยงปลาสดในนาข้าวของตน โดยใช้วิธีเลี้ยงแบบพึ่งพาธรรมชาติ

ปลาสด หรือปลาลอย เป็นปลาที่เจริญเติบโตในน้ำจืดแต่สามารถอยู่ในน้ำกร่อยหรือลึกลับจืดลึกเค็มนิยมเลี้ยงกันในตำบลคลองด่าน โดยกรรมวิธีใช้ธรรมชาติเข้ามาเกื้อหนุน ได้แก่เกษตรกรจะฟันต้นหญ้าต่างๆ ที่ขึ้นตามขอบคันนา เช่น ต้นหญ้าแห้ว หญ้าปล้อง หญ้าสองคลอง หรือฟันต้นกล้วยให้หักแล้วทิ้งให้ต้นหญ้าต่างๆ แซ่อยู่ในน้ำหมักหมมจนกระทั่งเน่าเพื่อให้เกิดขี้ตะไคร้และลูกน้ำซึ่งเป็นอาหารของปลาสด

“ปลาสด ตอนนั้นทำโลละสองบาทเก้าสลึง จับขายส่งแม่ค้า มันบ่อธรรมชาติอยู่แล้ว เอาปลาแม่พันธุ์ใส่ลงไป ปลาแม่พันธุ์เราซื้อมา ซื้อจากแม่ค้า พันธุ์ปลามาจากสลึง บางทีเราก็เอาของเราไว้ แล้วเอาพันธุ์ปลาปล่อย แล้ววิ่งน้ำขึ้นไป วิ่งน้ำ คือ การปล่อยน้ำเข้าบ่อ โดยการใช้ระตืดวิดน้ำเข้านา น้ำเป็นน้ำจืด แล้วปลาก็ก่อหวอด มันมีลูก เหมือนหมัดหมา มันออกไขกัน ลูกตัวเล็ก พอมันไขในหวอดแล้วพอไขมันดำ มันก็ออกได้ลูก ตอนแรกเรายังไม่ให้อาหาร มาฟันหญ้า มันชอบน้ำเน่า แต่ถ้าตัวเล็กน้ำเน่ามันจะตาย หญ้าที่ฟันลงไปคือพวกหญ้าแพรก หญ้าแห้ง สุดแท้มันจะขึ้นในนาเราแล้วเราจะฟันเป็นทางๆ ก็วิ่งน้ำ เราก็เลี้ยงไปเรื่อยๆ เราเลี้ยงครึ่งค่อนปี เราถึงจะสามารถจับได้ปีหนึ่งจับหนเดียว ตอนที่มันโตเราต้องวิ่งน้ำไม่ให้น้ำมันเน่า ถ้าน้ำมันเน่ามันจะเกาะหางขาวๆ มันก็จะตาย เราจะวิ่งน้ำ

เรื่อยๆ ให้น้ำมันสะอาด เวลาซ้นมาขายต้องวิดน้ำออกให้หมด ให้น้ำแห้ง ปลาจะขึ้นระหัดใจ เรามีเผือกใหญ่ๆ หนักระหัด เราก็จับมันข้างบน มีบ่อสามสิบไร่ คนอื่นเขามีสี่สิบห้าสิบไร่” (สำราญ เกิดบัว, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

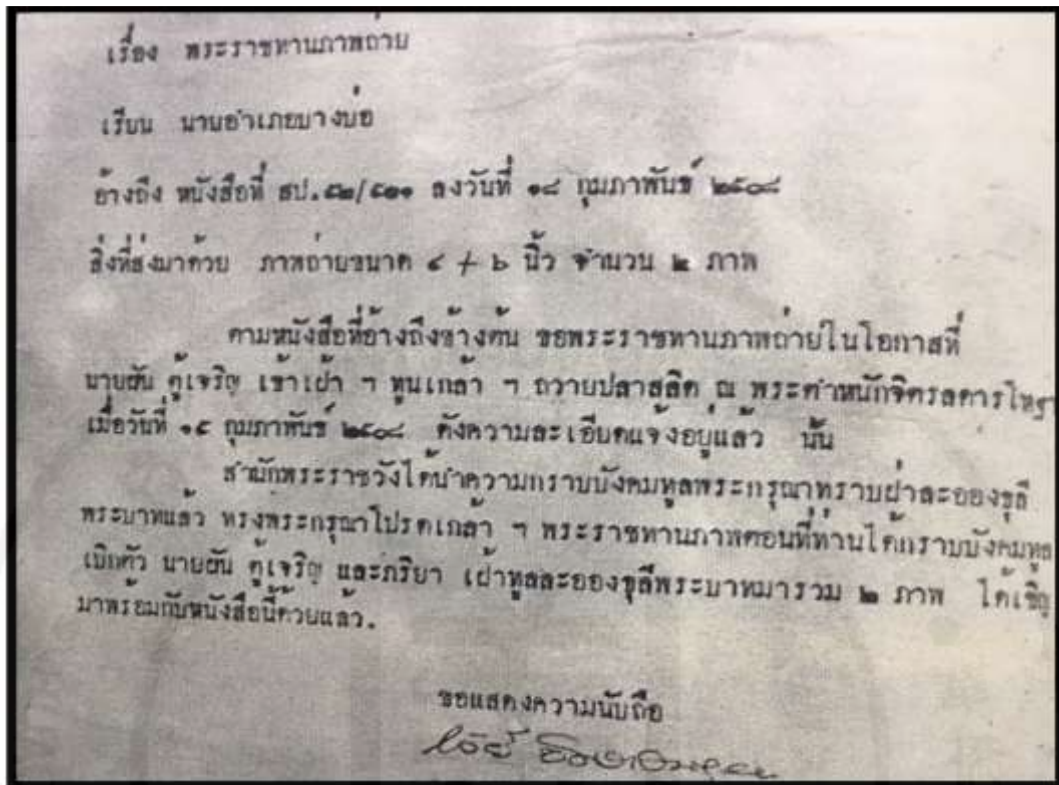
คุณยายประจวบ บุญเพ็ง อายุ 93 ปี คนคลองสามเรือน เล่าว่าบิดาของท่านคือครูพาน หนูเทพ ครอบครัวย้ายมาเลี้ยงปลาสดและบิดาก็ยังทำเครื่องมือจับปลา โดยใช้เส้นเอ็นเย็บเป็นตาข่าย ที่มีตารางถี่ ทำให้ปลาสดติดตาข่ายขึ้นมาเป็นจำนวนมาก

“สมัยก่อนไม่มีอาหารเลี้ยงแบบธรรมชาติ โตขึ้นมาเองพ่อฉันครูพาน หนูเทพเป็นคนแรก ที่ริเริ่มเย็บกางไซ่ (ตาข่าย) ทำข่าย (ตาข่าย) กางปลาสด มันเป็นเครื่องมือ แล้วมีตารางเป็นเอ็น มาเย็บเอง ไม่มีช่องว่างเลย ฉันทึ่เย็บขาย กางออกแล้วปลาก็จะติด ยกขึ้นมาทางเต็มลำเรือ ตาข่าย 100 รูติดทุกตาข่าย ตัวใหญ่จริงๆ ไปถามคนเก่าๆ ได้สมัยก่อนขายถูกพ่อฉันไม่รู้จะทำยังไง แซะข้างนี้กินแซะ ข้างนี้กินแล้วโยนทิ้ง แบบนั้นจริงๆ เอามาทอด มาอย่าง ทอด ผัดพริก แกงคั่ว แกงส้ม ปลาเยอะเอามา ทำแดดเดียว เอามาขอดเกล็ดใส่เกลือ ค้างคั้นหนึ่ง มาตากแดด แดดเดียวก็ตาก 1 แดด กิน 2 แดด ก็ตาก 2 แดด กินกับข้าวใหม่ อร่อยหอม” (ประจวบ บุญเพ็ง, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

คุณตาสำราญ เกิดบัว กล่าวว่า ก่อนที่จะจำหน่ายต้องทำปลาสดให้สะอาดเรียบร้อยเสียก่อน มีขั้นตอนง่ายๆ คือ ต้องขอดเกล็ด แล้วเอาปลาหมักกับเกลือ เสร็จแล้วฉีกครึ่งทางเป็นสองแฉก นำไปตากแดด

“ทำปลาสด ขั้นตอนทีหนึ่ง เขาขอดเกล็ด ใส่เกลือ เกลือใช้หมักก็ทั่วไปที่เขาขายตามตลาด เกลือสมุทร หมักหนึ่งคืนหน้าครีบล้างล้างคือครีบกาง หางกาง เขาก็ตาก ตากแดดเดียว บางทีก็ แดดครึ่ง สมัยก่อนสลัดลงไปคลุกเกลือ ปลาสดหอมเขาตากสองแดด ส่วนปลาสดแดดเดียว เขาตากแดดเดียว ตากแป๊บเดียว ก็เก็บ เขาเรียก แดดครึ่ง แดดเดียวคือแดดครึ่ง อีกครึ่งวัน ก่อนนั้น เจ็ดสิบบาท ตอนรุ่นพ่อเราทำเอง ตัวสวย ปลาสดแพงกว่าปลาหมัก ปลาหมักโลละสิบห้าบาทปลาซ้นยี่สิบห้า สามสิบบาท อันนี้พ่อทำส่งท่าเตียน ได้ราคาดีเพราะทำอร่อย ทำดี ทำหอม” (สำราญ เกิดบัว, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

จากสภาพทางแวดล้อมและวิธีการเลี้ยงแบบธรรมชาติ ทำให้ปลาสดบางบ่อมีรสชาติดี เนื้อแน่น ไขมันน้อย ไม่คาว และมีกลิ่นหอม อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ปลาสดจากตำบลคลองด่านจึงเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่ต้องการของตลาดครั้นปี พ.ศ. 2506 นายผัน ตูเจริญ เกษตรกรผู้ริเริ่มเลี้ยงปลาสด คนแรกของอำเภอบางบ่อ ได้นำปลาสดขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) เป็นครั้งแรก ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 จึงทรงพระราชทานนามปลาสดบางบ่อว่า “ปลาสดทอง” (bccchannel.com, c2561)

ภาพที่ 24. นายพัน ตูเจริญ เจ้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายพลาสติก ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน.

ภาพที่ 25. นายพัน ตูเจริญ นำพลาสติกขึ้นทูลเกล้าถวายในหลวง รัชกาลที่ 9. หนังสือพิมพ์ประชากรนิวส์.
วันที่ 1-5 ธันวาคม 2556.

คุณเพ็ง ข้าแก้ว ชาวบ้านปึกกา ตำบลคลองด่าน กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า แต่ก่อนชาวบ้านแถบนี้ ทำนา ครั้น ตาผัน-ป่าทับ ตู้เจริญ เลี้ยงปลาสดจนร่ำรวย ชาวบ้านจึงได้เลี้ยงปลาสดตามจน เป็นต้นกำเนิดของปลาสดบางบ่อ

“ผมเกิดที่หมู่ 1 บ้านปึกกา คลองด่าน รุ่นแรกๆ ทำนา รุ่นผมจะเลี้ยงปลาสดทั้งแถบ ไม่มีนาปน พ่อแม่ปู่ย่าตายายเล่าให้ฟัง ก่อนนั้นเขามีทำนา เอาควายไถนา ต่อมาตาผัน - ป่าทับ ตู้เจริญ เขาเลี้ยงปลาสดคนแรก เขาเลี้ยงแล้วเขาได้ดี เขาร่ำรวยเพราะปลาสด เขาเคยทำปลาสดไปถวายในหลวงเขาถวายปลาสดกับในหลวง รัชกาลที่ 9 เอาไปถวายในวัง เขาเลี้ยงปลาสดหอม แล้วพระเจ้าอยู่หัวก็ตั้งว่า ปลาสดทอง คนก็รู้จักในนาม ปลาสดบางบ่อ มาตราบเท่าทุกวันนี้ บ้านเขามีรูป แต่ตาผันตายไปแล้ว รุ่นหลังๆ ก็ทำตามเรื่อยๆ ครบหมด คนรุ่นผมจะรู้จักกันหมด ตาผัน - ยายทับ บุกเบิกปลาสดเจ้าแรกตอนนั้น พ.ศ. 2510 ผมเกิด 2507 จำความได้ก็อายุ 12-13 ปีแล้ว เพราะว่า พ.ศ. 2511 ยังทำนาอยู่ เขาเลี้ยงปลาสดก่อนพวกฉันมา 10 ปี ” เพ็ง ข้าแก้ว, 5 กุมภาพันธ์. 2562, สัมภาษณ์)

การเลี้ยงปลาสดจึงแพร่หลาย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 ลงมา เกษตรกรในอำเภอบางบ่อ จึงขุดบ่อเลี้ยงปลาสดอย่างจริงจังจนกลายเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากไม่ต้องลงทุนอะไร เพราะอาหารปลาคือต้นหญ้าที่ขึ้นอยู่ริมคันนาอีกทั้งยังเลี้ยงง่าย

ผู้อาวุโสหลายท่านต่างเล่าวิธีการเลี้ยงปลาสดว่า “การเพาะพันธุ์มันง่ายทุกคนก็หันมาเลี้ยงแม่ปลาสด 1 ตัว สามารถขยายพันธุ์ลูกปลาได้เป็นหมื่น หลังจากปี 2511 ชาวบ้านเริ่มขยายและมีการขุดบ่อ สมมติว่า 10 ไร่ ขุดล้อมรอบ ขุดกว้าง 2 เมตร ลึก 2 คอก เลี้ยงปลาสดเลี้ยงแบบธรรมชาติ มีต้นหญ้าขึ้นก็ให้มีพืดเพื่อให้มียอดอ่อนให้ปลาสดกิน ส่วนใหญ่ก็จะเป็นหญ้าปล้อง ตะไคร้น้ำต่างๆ ตอนนั้นชาวบ้านเริ่มมีรายได้สูงขึ้นจากการเลี้ยงปลาสด ” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

“ปลาสด มันเลี้ยงได้ เพราะดินมันลึกลับลึกเค็ม มันมีหญ้าชนิดหนึ่ง เขาเรียกหญ้าสองคลอง เป็นอาหารอย่างดีคล้ายหญ้าปล้อง แต่เล็กกว่า เวลานั้นเขาจะฟันหญ้า หมักไว้ในบ่อ” (ประสิทธิ์ แป้นถึง. 2 กันยายน 2563 : สัมภาษณ์) “ก่อนนี้ที่บ้านเลี้ยงปลาสดเป็นร้อยละ ไร่ รุ่นพ่อพี่เกิด 2480 ขยายโลละ 6 สลิงโลละ 2 บาทร้อยละ 2 บาท เป็นร้อยละ หาบ” (เพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ในช่วงนั้นหลายครอบครัวยึดอาชีพเลี้ยงปลาสดเป็นหลักแทนการทำนา เช่น ครอบครัวของคุณไวพจน์ ชมยิ้ม ท่านเล่าว่า เมื่อท่านยังเล็กรายได้ของครอบครัวมาจากการทำบ่อปลาสดเพียงอย่างเดียว ต่อมาภายหลังจึงขยายไปเลี้ยงปลาชนิดอื่นๆ

“ตอนเด็กๆ รายได้ที่ไปเรียนหนังสือคือรายได้มาจากบ่อปลาสด เป็นรายได้หลักปีมีครั้งเดียว เลี้ยงปลาสดอย่างเดียวก่อนนั้นเขาเรียก ปลาลอย ปลาหมอบปลาช่อนเขาเรียก ปลาจมปลาสดเลี้ยงในนา บนฝั่งจะปลูกกล้วย มีวัชพืชส่วนใหญ่เป็นหญ้ากับแห้ว (หญ้าแห้ว) เป็นอาหารของปลา

พลาสติกจะโตดีมากถ้าได้กินลูกน้ำ จะมีลูกน้ำได้น้ำต้องเน่าเพราะเกิดจากการฟืนหญ้า ฤดูกาลจับปลา สลิดคือเดือน 10 ฤดูหนาว เพราะปลาจะมีไขมัน เนื้อมันจะอร่อย แต่ก่อนจะมีเนื้อเหนียว หนังกดำ เพราะกินวัชพืชเป็นหลักต่อมาเปลี่ยนเป็นปลาเบญจพรรณ คือ ปลาสลิด ปลาตะเพียน ปลานิล ฯลฯ” (ไวพจน์ ชมยิ้ม, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

“เมื่อ 50 ปีที่แล้ว ปลาชุมมาก ตอนหลังเลี้ยงพวกปลาสลิดบางบ่อ ไม่มีทำนา ตอนที่ฉันโตมา บ่อปลาเจริญมาก ยุคนั้นแถวปึกกาปลาสลิดดีมากเพราะน้ำมันกร่อย ปลา มันจะอยู่น้ำกร่อยมันจะกิน ชี้อะไรน้ำเป็นอาหาร ฟืนหญ้าให้น้ำมันเน่า มันจะมีชีแดด ปลาจะไปตอดกิน” (พระครูศรีสมุทรราชา (สมนึก สุขมะ สมานิต), 13 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ในขั้นแรก ปลาสลิดส่วนใหญ่มาจากตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ แต่คนทั่วไปมักเรียกกันติดปากว่า ปลาสลิดบางบ่อ มากกว่า ปลาสลิดคลองด่าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ปรากฏว่าชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพ เลี้ยงปลาสลิดอย่างแพร่หลายทั่วทั้งเขตอำเภอบางบ่อ รวมไปถึงอำเภอเมือง อำเภอบางพลี และกิ่งอำเภอบางเสาธง (ขณะนั้น) ด้วย รวมพื้นที่เลี้ยงปลาสลิด ประมาณ 96,000 ไร่ ได้ปลาประมาณ 14,500 ตัน คิดเป็นมูลค่า 450 ล้านบาท (จังหวัดสมุทรปราการ, ม.ป.ป.)

ทว่า ในปัจจุบันวิธีการเลี้ยงปลาสลิดเปลี่ยนไปจากเดิม เนื่องจากเกษตรกรบางรายเลี้ยง ปลาสลิดด้วยอาหารเม็ดสลับกับผักเพื่อเร่งให้ปลาเจริญเติบโตเร็วขึ้นแต่มีข้อเสียคือทำให้เนื้อปลาน่าง่าย อย่างไรก็ตาม ออาชีพการเลี้ยงปลาสลิด ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบางบ่ออีกทั้งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เพราะสร้างรายได้ให้กับชาวบางบ่อตลอดจนอำเภอใกล้เคียงจนมีชื่อเสียงในระดับเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านหรือสินค้าโอท็อป (OTOP) ประจำจังหวัดสมุทรปราการ (จังหวัดสมุทรปราการ, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 26. แผงตากปลาสลิดบางบ่อของคุณไพโรวัลย์ แก้วสนธิ ตำบลบางเพรียง อำเภอบางบ่อ วันที่ 14 กันยายน 2563.

ทำนาุ้ง : เดิมอาชีพหลักของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ด้านใต้คือทำประมงพื้นบ้านและมีอาชีพเสริมต่างๆ ที่สำคัญคือตัดฟืน ครั้นไฟฟ้าและน้ำประปาเข้าถึงพื้นที่ความต้องการเชื้อเพลิงจากฟืนลดลง ชาวบ้านแถบนี้จึงปรับตัวมาทำการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เพราะสภาพพื้นที่เอื้ออำนวยและใช้เวลาเพาะเลี้ยงไม่นานอีกทั้งยังให้ผลตอบแทนสูง เหตุนี้บริเวณพื้นที่ใกล้ปากอ่าวจึงถูกแปลงสภาพทำกิจการบ่อเลี้ยงกุ้ง

คนแถบนี้จะทำนาุ้งแบบธรรมชาติ ในบริเวณด้านหลังป่าชายเลนทำบ่อกุ้ง เพื่อให้ป่าช่วยป้องกันคลื่นลมรุนแรงและทำหน้าที่กรองของเสียระดับหนึ่ง แต่ต้องตัดไม้ป่าชายเลนออกบางส่วนเพื่อเปิดทางให้น้ำทะเลที่มีลูกกุ้งไหลเข้ามาในบ่อ แล้วปล่อยให้เจริญเติบโตไปตามธรรมชาติใช้ระยะเวลาประมาณ 1-3 เดือน

รัตนา คงคาเนาวรัตน์ กล่าวว่าถึงวิธีการเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติว่า จะใช้พื้นที่ป่าชายเลนแล้วปล่อยน้ำเค็มจากทะเลเข้ามาในบ่อกุ้งก็จะตามน้ำเข้ามา” (รัตนา คงคาเนาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ส่วน คุณป้าปราณี บุญเลี้ยง (14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์) กล่าวว่าคนแถวคลองบ้านสีลังเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เพาะเลี้ยงกุ้ง โดยบิดาเรียนรู้วิธีการมาจากบ้านสาขลา อำเภอสัตหีบ “ตอนหลังเขาไม่ได้ใช้ฟืนแล้ว ไม้ฟืนได้ประโยชน์น้อย หลังๆ เลี้ยงกุ้ง คลองบ้านเราเป็นคลองที่เลี้ยงกุ้งเจ้าแรก จากที่ค้าขายแล้วก็เลี้ยงกุ้งเพราะไปดูจากสาขลา เขาเลี้ยงกุ้งเขารวย ตอนเลี้ยงกุ้งถ้าน้ำมันจำเจมันจะเสีย ฉะนั้น ต้องตัดฟืนออกให้หมด อาศัยแรงลมให้น้ำมันเคลื่อนโดยธรรมชาติ ให้เกิดออกซิเจนพอเปิดน้ำเข้าน้ำออก คลองเลยกว้างขึ้น”

เมื่อ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาปรากฏว่าการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำเป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมอย่างมาก เพราะใช้เวลาไม่นานก็จำหน่ายได้แล้ว ในจังหวัดสมุทรปราการ จึงมีพื้นที่ๆ นิยมเพาะเลี้ยงกุ้งอยู่หลายเขต เช่น อำเภอสัตหีบ อำเภอบางบ่อ และอำเภอเมืองสมุทรปราการ บริเวณนี้จึงมีการบุกรุกแผ้วถางตัดไม้ป่าชายเลนและเปลี่ยนสภาพพื้นที่ไปเป็นบ่อเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ลักษณะเช่นนี้พบได้ในหลายจังหวัดซึ่งติดชายฝั่งทะเล อาทิ จังหวัดสมุทรสงคราม สมุทรสาคร ตลอดจนถึงจังหวัดทางภาคใต้อย่างต่อเนื่อง

ระบบฐานข้อมูลกลางและมาตรฐานของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งระบุว่าพื้นที่ป่าชายเลนหลายจังหวัดลดลงมา เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การบุกรุกเพื่อทำนาุ้ง การทำนาเกลือ การขยายตัวของเขตเมืองและการอุตสาหกรรมโดยเฉพาะฝั่งอ่าวไทย ตั้งแต่จังหวัดตราดไปจนถึงจังหวัดปัตตานี พบว่าพื้นที่ป่าชายเลนถูกเปลี่ยนสภาพไปถึง 567,001 ไร่ ในปี พ.ศ. 2539 พบว่าพื้นที่ป่าชายเลนมีเหลืออยู่น้อยที่สุด โดยเหลืออยู่เพียง 1,047,390 ไร่ เท่านั้น (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561ก)

การแผ้วถางตัดไม้ป่าชายเลนเพื่อเปิดทางน้ำเข้านาุ้ง เป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งทำให้ป่าชายเลนในจังหวัดสมุทรปราการลดลง ซึ่งเหลือไม่เกิน 500 ไร่ ทั้งยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศด้วย คือทำให้

น้ำทะเลซัดแรงกัดเซาะพื้นที่ชายฝั่ง เพราะไม่มีรากของต้นไม้ในป่าชายเลนซึ่งสานกันแน่นหนามาช่วยบรรเทาความเร็วจากกระแสน้ำหรือลดการพังทลายและกัดเซาะของดินชายฝั่ง ตลอดจนทำให้สัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนลดลง ดังกรณี บ้านคลองสี่ล้ง ตำบลคลองด่าน ซึ่งถูกคลื่นกัดเซาะเป็นเวลานานกลืนกินพื้นดินชายฝั่งหายไปเป็นจำนวนมาก “เราหาวิธีไม่ว่าตัดไม้ทำลายป่าทำให้คลื่นกัดเซาะ ที่คลองบ้านสี่ล้งเป็นร้อยๆ ไร่ที่ถูกซัดเข้ามา บ้านที่ตอนนั้นบ้านเลขที่สี่ ไหลมา” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561 : สัมภาษณ์)

ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและโรคระบาดจากการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่ชายฝั่งและพื้นที่ต่อเนื่องมีผลกระทบต่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำด้วย เช่น ผลผลิตกุ้งลดลงเนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมสภาพประกอบกับความผันผวนของราคากุ้งกุลาดำในตลาด ทำให้ผู้เลี้ยงจำนวนหนึ่งเลิกกิจการไปขณะที่บางกลุ่มยังคงทำนากุ้งอยู่แต่ปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงในบ่ออย่างเป็นระบบ เช่น มีการจัดสรรพื้นที่ทำบ่อเก็บน้ำดีด้วย แต่ทว่าวิธีการนี้ก็กลับมีค่าใช้จ่ายในการลงทุนสูงทั้งค่าพันธุ์กุ้ง ค่าอาหารกุ้งและค่ายาสำหรับบำรุงกุ้งและน้ำ “ประมงอำเภอมีการอธิบายการเลี้ยงกุ้ง มีหลายครอบครัวที่มาเลี้ยง เลี้ยงเสร็จแล้วต้องมีบ่อเก็บน้ำดี สมมุติมีที่ 30 ไร่ 5 ไร่ ต้องทำบ่อเก็บน้ำดีไว้ก็ได้ผลดี หลังจากนั้นมีการขายพันธุ์กุ้งซีพี มีอาหารเมีย คือ 2 ปีแรก ดี แต่หลังจากนั้นเมียในดินแล้วมันเริ่มไม่ดี และต้องซื้อพันธุ์กุ้งจากนายทุน กลายเป็นว่าลงทุนเยอะ ชาวบ้านถึงกับเจ๊ง” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

เมื่อเป็นดังนี้ ผู้ได้ประโยชน์มากที่สุดจากการเลี้ยงกุ้งไม่ใช่เกษตรกร แต่เป็นบริษัทที่รับซื้อกุ้งเพื่อส่งออก ขายสายพันธุ์กุ้งและอาหารสัตว์ โดยต้นทุนการเลี้ยงกุ้งนั้นมีสัดส่วนของอาหารสัตว์สูงถึง 53.34% (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร) ซึ่งในที่สุดผู้เลี้ยงจำนวนไม่น้อยเลิกกิจการไป เพราะประสบปัญหาไม่คุ้มทุน ปล่อยให้บ่อเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำเป็นพื้นที่รกร้าง ทั้งมีการครอบครองซื้อขายสิทธิ์ในที่ดินป่าชายเลนอย่างผิดกฎหมาย ตลอดจนมีการบุกรุกทำลายป่าชายเลนหรือขายที่ดินให้กับเอกชนใช้ประโยชน์ด้านอื่นจนเกิดปัญหาตามมาหลายประการ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561ก)

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันปัญหาการกัดกร่อนของดินชายฝั่งทะเลในพื้นที่อันเนื่องมาจากจำนวนของป่าชายเลนลดลง บรรเทาจากการทำเขื่อนเรียงหินด้านนอกแนวป่าชายเลนที่บ้านสี่ล้งเป็นแนวยาวเลียบชายฝั่งนั้นช่วยลดการสูญเสียพื้นที่ชายฝั่งทะเลและช่วยให้ระบบนิเวศป่าชายเลนสมบูรณ์ขึ้น

ภาพที่ 27. เขื่อนเรียงหินด้านนอกแนวป่าชายเลนที่บ้านสีลังตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2561.

ประมงสมัยใหม่ : ขณะที่คนเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น คนทะเลจำนวนหนึ่งยังคงประกอบอาชีพทำการประมงอยู่ แต่ได้เป็นลักษณะของการทำประมงน้ำลึกเพื่อการพาณิชย์ โดยมีเรือดั่งเกขนาดใหญ่ด้วยเครื่องมือและเทคโนโลยีอันทันสมัยเพื่อให้ทำการประมงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีการทำประมงสมัยใหม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ จากการที่เครื่องยนต์เรือที่มีกำลังสูงขึ้นเมื่อสตาร์ทเครื่องยนต์จึงติดเอาดินโคลนบริเวณชายฝั่งออกด้วย ทำให้ดินบริเวณนี้ไม่แน่นต้นไม้ใหญ่จึงโค่นล้ม เพราะไม่สามารถหยั่งรากลึกได้ ทั้งยังประสบปัญหามลพิษด้วย

ดังที่ผู้ที่อยู่ในพื้นที่หลายท่านต่างต่างยืนยันตรงกันว่า “ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปหมด เท่าที่ผมรู้ คือ สมัยก่อนเรือชายฝั่งมีแต่เรือเล็กๆ หาบปู หาบปลา ปักเบ็ดราวในทะเล ชาวบ้านหากินตามสบายเรือใหญ่จะมีเรือดั่งเก เรืออวนลาก พอมาทอนหลังๆ เครื่องยนต์ในเรือก็แยะ เครื่องหางยาวใช้ปืนเรือดัน เรือไส ตรงนี้แหละทำให้ซีเลนแตกหมด เรือชายฝั่งพอมันติดเครื่อง มันดัน พวกนี้แหละกวนซีเลนแตกหมด เรืออะไรก็มากขึ้นเลยทำให้ทะเลพัง ซีเลนไม่เกาะต้นไม้ใหญ่ๆ ก็ล้มตอมมาระยะหลังความเจริญเกิดขึ้นมาก ทะเลหาย” (สุมิตร โขติมัน, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) “สมัยก่อนเราใช้เรือพาย แต่ตอนหลังใช้เรือเครื่อง ที่กัดเซาะมันก็จะแรงขึ้น ตลิ่งก็จะพังขยายเบียดคลองกว้างขึ้น” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นการทำประมงในปัจจุบันยังประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานจากคนในพื้นที่ด้วยจากการไปประกอบอาชีพอื่น โดยเฉพาะเป็นพนักงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยเหตุนี้แรงงานประมงในปัจจุบันคือคนจากต่างถิ่น เช่น จากภาคอีสาน ตลอดจนแรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะประเทศเมียนมาร์

“แรงงานส่วนมากเป็นพม่า แต่อีสานก็พม่า แต่เท่าที่คนเขาเล่ากัน คนที่รับหัวคิว พอจอดเติมน้ำมัน ลูกน้องจะหนีหาย คือเสียเงิน แต่ไม่ได้คนงานวัดหลวงปู่ปานจะเห็นพม่าเขามาเที่ยวเยอะ

เขาจะมีเอกลักษณ์ของเขาเลย เขาจะใส่ผ้าถุงสีแดง ผู้ชายจะใส่เสื้อขาวผ้าถุงแดง เขาจะเดินในกลุ่มเขา” (รัตนา คงคาเนาวรัตน์, 1 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ดังนั้น พื้นที่ตำบลคลองด่าน โดยเฉพาะแถบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย จึงมีคนต่างถิ่นและต่างชาติพันธุ์เข้ามาอยู่ปะปนและใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกับคนในพื้นที่

ภาพที่ 28. เรือตักเก ที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2563.

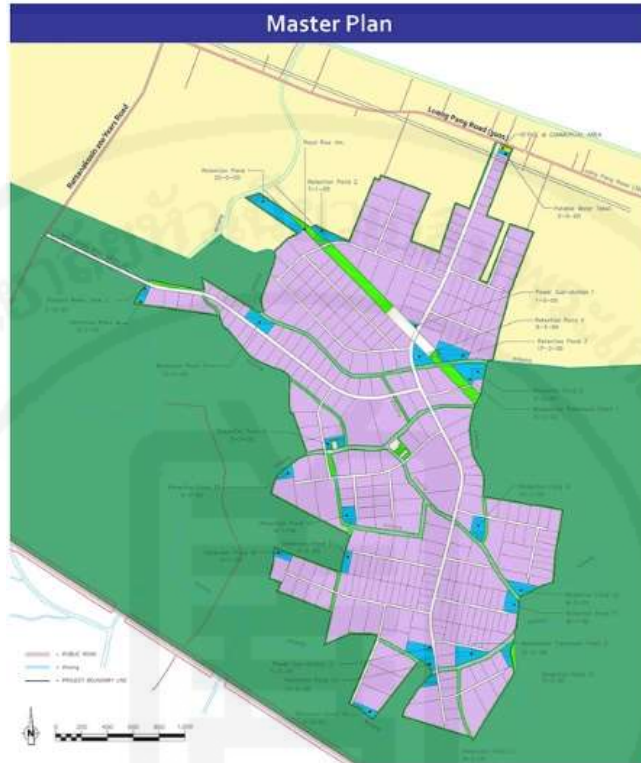
เห็นได้ว่าหลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา พื้นที่ด้านใต้ของอำเภอบางบ่อหรือฝั่งป่า ต้องเผชิญการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหลายประการ อีกทั้งปัญหาด้านระบบนิเวศจากจำนวนป่าชายเลนลดลงย่อมส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยหลบภัยของสัตว์น้ำนานาชนิดลดลงด้วยทั้งตัวอ่อนของปู กุ้ง หอย ปลาทะเลหลายชนิด ซึ่งมีวงจรชีวิตบางส่วนที่ต้องอาศัยป่าชายเลนทั้งสิ้น ทั้งปัญหาดินชายฝั่งพังทลายเพราะจำนวนต้นไม้ในป่าชายเลนคอยปกป้องหน้าดินลดลง ตลอดจนความรุนแรงของคลื่นและลมสร้างความเสียหายรุนแรงแก่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในบริเวณชายฝั่ง สิ่งเหล่านี้หากไม่ได้รับการแก้ไขก็จะย้อนกลับไปก่อปัญหาแก่คนในพื้นที่

ในกาลต่อมา การเจริญเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ส่งผลให้จังหวัดสมุทรปราการ เป็นเมืองรองรับการขยายตัวด้านประชากร ที่พักอาศัย โรงงานอุตสาหกรรมและการบริการต่างๆ จึงเกิดนิคมอุตสาหกรรมใหญ่ 3 แห่ง อยู่ในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่

นิคมอุตสาหกรรมบางปู ตั้งในปี พ.ศ.2520 ที่ตำบลบางปูใหม่และตำบลแพรกษา อำเภอมือสมุทรปราการ มีพื้นที่โครงการรวม 5,472-2-68 ไร่

นิคมอุตสาหกรรมบางพลีตั้งในปี พ.ศ. 2532 ที่ถนนเทพารักษ์ ตำบลบางเสาธง กิ่งอำเภอบางเสาธง (ขณะนั้น) มีพื้นที่โครงการรวม 1,004 ไร่ (ห่างจากนิคมอุตสาหกรรมบางปูเพียง 25 กิโลเมตร) นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย (สุวรรณภูมิ) ตั้งในปี พ.ศ. 2551 ที่ตำบลบ้านระกาศ ตำบลคลองสวน ตำบลบางพลีน้อย ตำบลเป็ริง อำเภอบางบ่อ และตำบลศรีษะจรเข้ชั้น้อย อำเภอบางเสาธง

พื้นที่โครงการรวม 3,700 ไร่ (สำนักงานจังหวัดสมุทรปราการ กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, ม.ป.ป., น. 12)

ภาพที่ 29. พื้นที่ภายในนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย (สุวรรณภูมิ) ตั้งอยู่ในพื้นที่หลายตำบลของอำเภอบางบ่อ. พิมพ์ซ้ำจาก พื้นที่ภายในนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย (สุวรรณภูมิ). โดยการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, c2558, ค้นคืนจาก <https://www.ieat.go.th/investment/about-industrial-estates/industrial-estates-in-thailand/>

ภาคอุตสาหกรรมก่อเกิดการจ้างงานคนในพื้นที่รวมทั้งการเข้ามาของประชากรต่างถิ่นทั้งที่มาอยู่อาศัยและที่เดินทางเข้าไป-เย็นกลับ ตลอดจนแรงงานต่างด้าวซึ่งบางส่วนเป็นประชากรแฝงที่ไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎร ขณะที่จำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมของจังหวัดสมุทรปราการลดลงประกอบกับราคาที่ดินมีราคาสูงทำให้เกษตรกรเจ้าของที่ดินประสบปัญหาในการทำเกษตรและบางส่วนได้ทยอยขายที่ดินให้กับนายทุน อีกทั้งโรงงานบางแห่งลักลอบปล่อยน้ำเสียลงคลอง รวมถึงมีขยะตกค้างสะสมอยู่ในคลองธรรมชาติหลายสาย ซึ่งสร้างปัญหามลพิษและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และภาคการเกษตร เช่น การเลี้ยงปลาสดบางบ่อ เป็นต้น

ดังที่ คุณลุงสมศักดิ์ แก้วสนธิ (14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) กล่าวว่า “ปี พ.ศ.2525 มีการตั้งนิคมและมีแพลตฟอร์มแห่งชาติ ตอนนั้นเส้นบางนา-ตราด เส้นเทพารักษ์ เริ่มมีการขยายอุตสาหกรรมมาจากทางอยุธยา บางปะอิน เมื่อผู้คนมาเยอะ การจราจรเริ่มเข้ามาประกอบกับนิคม

ต่างๆ ที่อยู่เส้นบางนา เส้นเทพารักษ์ก็ดี พอมาสร้างเยอะ จะระบายน้ำเสียเข้ามาทางนี้ ตำบลบางเพรียง อยู่ทิศใต้ของบางเสาธง น้ำเริ่มเน่า ปลาสลดจากที่เคยเลี้ยงหลังจากฟักเป็นตัว 8 เดือนได้ขาย ก็กลายเป็นปีครึ่งถึง 2 ปี เพราะน้ำมันมีสารเคมี มันไม่โตบ้าง ก็มีการต่อต้านจากชาวบ้าน เพราะมีการเลี้ยงปลาไม่โต ลูกมะม่วงไม่ได้ผลมีการร้องเรียนกันเพื่อให้ทางการแก้ไข ช่วงนั้นผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน”

นอกจากนั้นข้อมูลของสำนักงานจังหวัดสมุทรปราการ ได้ระบุว่าระหว่างปี พ.ศ. 2553-2556 จำนวนพื้นที่ที่อยู่อาศัย ปลูกพืชไร่ พืชหญ้าเลี้ยงสัตว์ ป่าไม้ ป่าชายเลน และที่รกร้างลดลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ส่วนพื้นที่ใช้ประโยชน์นอกการเกษตรกลับมีอัตราขยายตัวเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (สำนักงานจังหวัดสมุทรปราการ กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, ม.ป.ป., น. 13) เหล่านี้นับเป็นปัญหาเรื้อรังมาจนปัจจุบัน

ที่กล่าวมาทั้งหมดเห็นได้ว่าเมื่อรัฐมุ่งเน้นส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรมจนเกิดโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ นั้น ก่อให้เกิดผลดีและผลเสียแก่พื้นที่ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ด้วยปัจจัยดังกล่าวมีผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบางบ่อ ในปัจจุบันมีลักษณะผสมผสานของสังคมเมืองกับชนบท เรียกว่า **กึ่งเมืองกึ่งชนบท** (Region-Based Urbanization) อันเป็นลักษณะที่ไม่ต่างกับพื้นที่ในเขตอุตสาหกรรมอื่นๆ

ส่วนลักษณะทางกายภาพ นอกจากพื้นที่จะมีโรงงานอุตสาหกรรม บริษัท ห้างร้าน บ้านเรือนที่อยู่อาศัยเชิงพาณิชย์แล้ว ถนนสายหลักและรองซึ่งสร้างในสมัยหลังล้นมีบทบาทแทนคลอง ซึ่งเคยมีความสำคัญมาในอดีตให้สูญสิ้นบางคลองคลองถูกถมเพื่อสร้างถนน เป็นคลองระบายน้ำ บ่อขยะหรือคลองตันมีน้ำเน่า เพราะระบายออกไปไม่ได้ตลอดจนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่มาของชื่อ เรื่องเล่า ความสำคัญของคลองอาจจะลึบเลื่อนไปตามกาลเวลาหากมิได้มีการจดบันทึกไว้

บทที่ 5

ชื่อคลองและบ้าน

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดยศึกษาที่มาของชื่อคลองและชื่อหมู่บ้าน สภาพแวดล้อมทั่วไปวิถีชีวิตของคนในคลองอันเป็นที่มาหรือสัมพันธ์กับการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านซึ่งเป็นการวิจัยที่เน้นเก็บข้อมูล จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในท้องถิ่นเป็นสำคัญนำมาประกอบข้อมูลเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง อาทิ บันทึกของท้องถิ่น หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจ ประวัติวัด เอกสารราชกิจจานุเบกษา เอกสารราชการหรืออื่นๆ ตลอดจนข้อมูลจากเว็บไซต์ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องนำมาพิจารณาวิเคราะห์

5.1. ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลบางบ่อ

ตำบลบางบ่อ เดิมเรียกว่า "ตำบลบางเหี้ย" เปลี่ยนชื่อเป็น "ตำบลบางบ่อ" ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี้ได้สั่งให้แก้ไขชื่อตำบลและสถานที่ต่างๆ ที่ไม่ไพเราะเหมาะสมเสียใหม่ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น "ตำบลบางบ่อ" มาจนถึงทุกวันนี้

เขตพื้นที่ของตำบลบางบ่อ

- ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลเปรี้ง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลบางเพรียง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางเสาธง อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ

ประชากรส่วนใหญ่ของตำบลบางบ่อประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ต่อมาจึงเลี้ยงปลาควบคู่ไปด้วย จนถึง พ.ศ. 2542 อาชีพของประชากรส่วนใหญ่มีทั้งเลี้ยงกุ้ง ทำนาบางส่วน และเลี้ยงปลาเล็กน้อยสำหรับการเดินทางภายในตำบลมีทั้งเส้นทางคมนาคมทางบกและทางน้ำ ทางบกมีถนนสายหลักสองสาย คือ ถนนรัตนราช และถนนรัตนโกสินทร์สองร้อยปี ส่วนทางน้ำในก็มีลำคลองหลายสายเชื่อมโยงไปทั่วพื้นที่ซึ่งยังสัญจรได้

ลำคลองที่อยู่ในพื้นที่ของตำบลบางบ่อ มีจำนวน 14 สาย ได้แก่ 1.คลองพระองค์เจ้า 2. คลองบางบ่อ 3. คลองสนามพลี 4. คลองธนู 5. คลองกันยา 6. คลองชวดพร้าว 7. คลองสุคัน 8.คลองลำตีนนก 9. คลองสะบัดจาก 10. คลองช้างตาย 11. คลองบางนางท้อม 12. คลองอ้อม 13. คลองชวดปรัง และ 14. คลองชวดใหญ่ โดยมีที่มีการเรียกชื่อ ดังนี้

1. คลองพระองค์เจ้า

คลองพระองค์เจ้า อยู่ทางทิศตะวันตกของตำบลบางบ่อ ปากคลองทางทิศเหนือบรรจบกับคลองประเวศบุรีรมย์ ทอดยาวลงมาผ่านพื้นที่ของตำบลเป็ริงลงมาบรรจบกับคลองชวดพร้าวแล้วไหลรวมกันเป็นคลองเดียวลงไปบรรจบกับคลองสำโรงที่อยู่ด้านใต้ ตลอดแนวคลองยังมีคลองสาขาแยกออกไปอีกหลายสาย ได้แก่ คลองสร้างบุญ คลองบ้านระกาศ คลองรัตนโกสินทร์ 200 ปี คลองอ้อม และคลองสุคัน

คลองพระองค์เจ้า เป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เชื่อมระหว่างคลองแสนแสบ คลองประเวศบุรีรมย์กับคลองสำโรงที่อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ จุดประสงค์เพื่อใช้เป็นคลองชลประทาน ขยายพื้นที่ทางการเกษตร

ที่มาของชื่อ คลองพระองค์เจ้า นั้นเรียกขานตามพระนามของ **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงศาติศรมหิป** หรือ **พระองค์เจ้าไชยานุชิต** ซึ่งขณะนั้นทรงรับราชการกรมชลประทาน เมื่อปี พ.ศ. 2430 ทรงเป็นผู้อำนวยการขุดคลองชลประทานขนาดใหญ่ กว้าง 40-60 เมตรจากเหนือลงใต้ ตั้งแต่คลองสิบสี่ ถึงคลองยี่สิบเอ็ดในจังหวัดฉะเชิงเทราไหลเชื่อมในแนวเหนือใต้ มีความยาวจากคลองประเวศบุรีรมย์ ถึงคลองสำโรง 14.50 กิโลเมตร คลองชลประทานดังกล่าวจึงตั้งชื่อตามพระนามของท่านว่า **คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต** ปัจจุบันเหลือเพียง **คลองพระองค์เจ้า** ชาวบ้านเรียกสั้นๆ ว่า **คลองเจ้า**

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงศาติศรมหิป หรือพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต ทรงประสูติเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2404 ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ 55 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อันประสูติแต่ท่านเจ้าจอมมารดาเที่ยง พระสนมเอก และทรงมีพระโสทรภรรยาและพระโสทรภคินี 9 พระองค์ ได้แก่ 1. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ 2. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสวตวรลาภ 3. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ 4. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร 5. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา 6. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง 7. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไขไขดวง 8. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรุญญติเดช และ 9. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ (พระองค์เจ้าไชยานุชิต, 23 กันยายน 2555)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์เจ้าไชยานุชิต ทรงรับราชการในตำแหน่งสำคัญอยู่หลายตำแหน่ง เช่น ผู้ว่าการมิวเซียมหลวง อธิบดีกรมพิพิธภัณฑ (พระองค์แรก) มรรคนายกวัดสุทัศน์เทพวราราม กรมหมื่นปาทิกทอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร และงานสำคัญคือทรงเป็นผู้อำนวยการขุดคลอง ตั้งแต่คลองสิบสี่ ถึงคลองยี่สิบเอ็ดในจังหวัดฉะเชิงเทรา ในการต่อมาจึงได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพงศาติศรมหิป ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงสถาปนาเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น

พงศาดิศรมหิป ทรงสิ้นพระชนม์เมื่อมีพระชนม์มายุ 74 พรรษา เมื่อ 24 มกราคม พ.ศ. 2479 (รัชกาลที่ 8) เป็นต้นราชสกุล ชยางกูร

ภาพที่ 30-31. ซ้ายพระองค์เจ้าไชยานุชิต ภาพขวาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต (กลาง). พิมพ์ซ้ำจาก พระองค์เจ้าไชยานุชิต. 23 กันยายน 2555, ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=5376.0>

ในสมัยรัชกาลที่ 5 คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต นับเป็นคลองชลประทานเพื่อการเกษตรขนาดใหญ่ ซึ่งอำนวยความสะดวกด้านการเพาะปลูกเป็นหลัก คลองขนาดใหญ่จึงช่วยสนับสนุนให้เกิดการเคลื่อนย้ายของราษฎรส่วนให้เข้ามาบุกเบิกจับจองพื้นที่ทำนา โดยเฉพาะช่วงหลังปี พ.ศ. 2438 หลักรากที่มีคลองแล้ว 8 ปี

ผู้อาวุโสที่อยู่ในพื้นที่หลายท่านกล่าวถึงสภาพคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตในอดีตว่าเป็นคลองขนาดใหญ่เพราะใช้เรือขุด ต้นคลองเริ่มที่คลองขวางซึ่งปากคลองขวางจะเชื่อมกับคลองสำโรงและปลายคลองสำโรงเชื่อมไปถึงคลองต้นมักกะสัน และเมื่อเลี้ยวซ้ายก็จะไปออกคลองหลวงแพ่งต่อไปยังหนองจอกและประตูกันน้ำคลองท่าไข่ เนื่องจากคลองพระองค์เจ้าเป็นคลองใหญ่มีความยาวบรรจบคลองใหญ่ทางด้านเหนือและด้านใต้ พื้นที่ตลอดแนวคลองยังเป็นที่โล่งกว้างไม่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเลยแต่ก็มีชาวบ้านอพยพเข้ามาจับจองพื้นที่และอาศัยไปตามแนวคลองมากขึ้น โดยชักชวนเครือญาติของตนเข้ามาปลูกเรือนอยู่กระจายตัวอยู่ห่างๆ กัน โดยอยู่กันเป็นหย่อมย่านทั้งสองฝั่งคลองอาทินามสกุลทับจันทร์ สุขเกษม ขำเถื่อน เป็นต้น

ภายหลังตรงจุดที่เป็นสามแยกคลอง ตรงคลองพระองค์เจ้าเชื่อมมาบรรจบกับคลองสำโรงนั้นก็มีตลาดเกิดขึ้น เป็นตลาดเล็กๆ ในชุมชนซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตลาดบางบ่อซึ่งเป็นตลาดใหญ่นัก ดังนั้นผู้คนจึงนิยมไปจับจ่ายที่ตลาดใหญ่ซึ่งมีของให้เลือกมากกว่า “สามแยกคลองพระองค์เจ้าชนกับคลองสำโรง

ก่อนนั้นตรงนั้นเป็นตลาด ตลาดสามแยก ไม่มีอะไรขายเท่าไร แต่เขาจะมาซื้อที่บางบ่อเพราะห่างกันไม่เท่าไร ตรงนั้นน้ำจะลึกมาก น้ำเชี่ยว” (สุนทร ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์) “แจวเรือไปเอง แจวจากนี้ (คลองพระองค์เจ้า) ไปบางบ่อ 2 ชั่วโมง ขาเดียว” (สำรวล กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์) “บางบ่อมีร้านซื้อเครื่องไตร ของสดของแห้ง ตลาดใหม่ไม่มีเครื่องไตรขาย” (เล็ก หอเยี่ยม, 13 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นในคลองเจ้ายังมีวัดอยู่ 2 แห่ง คือ วัดสุคันธาวาส อยู่ริมคลองสุคันซึ่งเป็นคลองสาขาแยกมาจากคลองเจ้า วัดสุคันเป็นวัดโบราณสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ตอนปลาย ประมาณ พ.ศ. 2324 ต่อมาได้ย้ายวัดมาจัดสร้างขึ้นใหม่ในที่ที่ตั้งปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2492 กับ วัดกาหลง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2477 วันทั้งสองแห่งเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางศาสนาและบุญประเพณีของคนที่อยู่แถบนี้ เช่น แต่ก่อนช่วงออกพรรษาหน้ากฐิน น้ำคลองพระองค์เจ้ามากก็จะมี การแข่งเรือพายของชาวบ้านบริเวณหน้าวัดกาหลงและหน้าวัดสุคันธาวาส “คลองเจ้าไชยานุชิต เขามีแข่งบ่อ สมัยก่อนก็มี เขาแข่งเรือพาย อย่างเร็วมาด เขาลงลำหนึ่งเป็นสิบๆ คน แข่งช่วงกฐิน หน้าวัดสุคันธ หน้าวัดกาหลง อยู่ติดคลองพระองค์เจ้าคนละฝั่งคลอง ถ้าเรามาจากหลวงแพ่ง เราถึงกาหลงก่อน ถ้าเรามาจากบางนา-ตราด ถึงวัดสุคันธก่อน คลองนี้มีอุโมงค์เรือ เลยวัดสุคันธไป ชื่ออุประดิษฐ์ ตาเปีย เดียวนี้ลูกชายเขาก็กองเรืออยู่” (เล็ก หอเยี่ยม, 13 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ความสำคัญของคลองพระองค์เจ้า นอกจากจะเป็นคลองชลประทานเพื่อการเกษตรแล้วยังอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนนอกพื้นที่ด้วย คือเป็นคลองที่ชาวบ้านนิยมมาลมน้ำ (คือการไปเสาะหาแหล่งน้ำจืด โดยวิธีการตะแคงเรือซ้ายขวาเพื่อให้น้ำไหลเข้ามาเก็บไว้ในท้องเรือจนเต็ม) โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ด้านใต้ของอำเภอบางบ่อ เช่น ตำบลคลองด่าน ตำบลบ้านระกาศ และตำบลบางเปรี้ยวซึ่งใกล้ชายทะเลอ่าวไทย เนื่องจากคลองด้านใต้รับน้ำทะเลที่หนุนทะเลล้นเข้ามา น้ำคลองจึงเป็นน้ำกร่อย นับเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต คนจึงต้องออกไปลมน้ำยังคลองน้ำจืดต่างๆ ทางด้านเหนือเช่นที่คลองพระองค์เจ้าตั้งที่ อาจารย์สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์ (5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์) ชาวบางบ่อ เล่าว่าสมัยก่อนน้ำในคลองด่านไม่สามารถใช้ดื่มกิน จึงต้องออกไปลมน้ำจากคลองพระองค์เจ้ามาใส่โอ่งไว้แล้วแกว่งสารส้มจนใสเก็บไว้ ก่อนที่จะดื่มก็ต้องต้ม

นอกจากการเป็นแหล่งน้ำจืดแล้ว คลองพระองค์เจ้า ยังเป็นเส้นทางสัญจรหลักของผู้ที่อาศัยอยู่ทางด้านตะวันออกของอำเภอด้วย เพราะคลองเจ้าเชื่อมระหว่างคลองแสนแสบ คลองประเวศบุรีรัมย์ กับคลองสำโรงที่อำเภอบางบ่อ คลองนี้จึงมีเรือโดยสารประจำทาง ชาวบ้านเรียก เรือเมล์ขาว หรือเรือขาว เพราะทาสีขาว เป็นเรือเอกชนของบริษัทนายเลิศ (พระยาภักตินรเศรษฐ) ซึ่งแล่นผ่านเข้าออกทางคลองนี้นับว่าสะดวก เพราะนอกจากจะเชื่อมกับคลองประเวศบุรีรัมย์กับคลองสำโรงแล้วตรงจุดที่เป็นแยกคลองตัดกันยังสามารถแยกไปทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตกเข้ากรุงเทพฯ

ผู้คนในย่านนี้ เล่าว่าลักษณะเรือเมล์ของบริษัทนายเลิศว่าเป็นเรือโดยสารติดเครื่องยนต์ มีชั้นเดียว แต่ลำใหญ่ โดยต้นทางเริ่มที่คลองสวนแล่นรับคนจากคลองสวนเข้ามาคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ไปถึงบางป่อและสุดสายตรงแยกคลองด่าน นอกจากนั้นก็ยังมีเรือรับจ้างของคนในพื้นที่ ซึ่งราคาค่าโดยสารขึ้นอยู่กับระยะทาง เช่น เรือของนายทา นามสกุล นาคมอญ ซึ่งแล่นจากคลองสวนมาบางป่อและแวะรับคนในคลองพระองค์เจ้า หากจะเข้ากรุงเทพมหานครคนย่านนี้ก็จะโดยสารเรือรับจ้างไปลงสถานีรถไฟหลวงแพ่งเพื่อขึ้นรถไฟไปลงที่สถานีมีก๊ะสัน ราคาไม่เกิน 20 บาท เรือรับจ้างบางลำแล่นรับคนจากคลองบางอิ้วตอนเช้ามีดไปขึ้นสถานีรถไฟหลวงแพ่ง ค่าโดยสารประมาณ 2-3 บาท นับว่าสะดวก หากไม่ใช้บริการเรือโดยสารก็ต้องพายเรือหรือแจวเรือไปเอง เพราะขณะนั้นยังไม่มีกรมคมนาคมทางบก

คลองพระองค์เจ้า นอกจากเป็นคลองขุดขึ้นเพื่อส่งเสริมด้านการเกษตรแก่ราษฎรแล้ว ยังเกิดประโยชน์ในด้านการคมนาคมขนส่งคนและสินค้าต่างๆ มาเนิ่นนาน จนภายหลังเมื่อถนนบางนา-ตราดมาแทนที่ ผู้คนจึงเปลี่ยนไปใช้การคมนาคมทางบกที่สะดวกและรวดเร็วกว่า

ปัจจุบัน คลองพระองค์เจ้า เป็นคลองประเภทชลประทาน มีความยาว 14.50 กิโลเมตร ท้องคลองเฉลี่ย 25 เมตร ลึก 3.5 เมตร ปริมาณน้ำเก็บกักสูงสุด 1,903,125 ลูกบาศก์เมตร อยู่ในกำกับของกรมชลประทาน เป็นคลองระบายน้ำหลัก รับน้ำจากคลองแสนแสบ (คลองบางขนาก) คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองสำโรง เพื่อช่วยเหลื่อแบ่งเบามวลน้ำฟากตะวันออกของกรุงเทพมหานครโดยวิธีการพร่องน้ำจากคลองต่างๆ ลงสู่ทะเล

ภาพที่ 32-33. สภาพบ้านเรือนริมคลองพระองค์เจ้าบางหลังยังมีอุจาดเรือตำบลบางป่อ อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 34. คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2563.

2. คลองบางบ่อ-บ้านบางบ่อ

คลองบางบ่อ ไม่ปรากฏอยู่ในแผนที่ แต่มีชื่อ คลองลัดวัดบางบ่อ ในแผนที่ของตำบล ลักษณะเป็นคลองขวาง โดยปากคลองด้านหนึ่งสบกับคลองกันยา ส่วนปากคลองอีกด้านหนึ่งสบคลองชวดพร้าว และคลองบางนางเพ็ง

บริเวณนี้มีวัดบางบ่อ ซึ่งเป็นวัดโบราณ สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2324 ไม่ทราบนามผู้สร้าง ตั้งอยู่ริมคลองสำโรง อาจารย์บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ ตั้งข้อสังเกตว่าเหตุใดวัดบางบ่อไม่ถูกเอ่ยถึงในนิราศเมืองแกลงเลย สุนทรภู่บรรยายแต่เพียงว่ามีพื้นที่นี้เป็นทุ่งนากว้างเว้งว้าง ทิ้งๆ ที่วัดบางบ่อเป็นวัดใหญ่ตอนที่สุนทรภู่เขียนนิราศเมืองแกลงนั้นวัดบางบ่อสร้างมาแล้ว 26 ปี ต่อมาภายหลังผู้ให้ความกระจ่างแก่ท่านคือ นายจำปี เศรษฐศิริโรตม์ บิดาของท่าน ซึ่งขณะนั้นมีอายุได้ 85 ปี โดยท่านกล่าวว่า

เดิมคลองสำโรงมิได้ขุดผ่านหน้าวัดบางบ่อ คือจากจุดที่เป็นสะพานข้ามคลองไปวัดบางบ่อนั้น คลองสำโรงเดิมจะขุดพุ่งไปทางทิศใต้ ไปทางคลองกันยา แต่ไม่ถึงคลองกันยา แล้วเลี้ยวซ้ายไปออกบริเวณตรงข้ามวัดบ้านระกาศ ส่วนคลองที่ขุดผ่านหน้าวัดบางบ่อเกิดขึ้นในสมัยหลัง ดังนั้น เมื่อสุนทรภู่เข้าคลองสำโรงมาจึงไม่ได้ผ่านวัดบางบ่อ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2465 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 10 ปี จึงมีการขุดคลองผ่านหน้าวัดบางบ่อ คลองสำโรงเก่าที่ว่าเลยไปเกือบถึงคลองกันยานั้น เลยถูกเรียกชื่อใหม่ว่า **คลองอ้อม** ส่วนคลองที่ขุดผ่านหน้าวัดบางบ่อ เรียกว่า **คลองลัด** ต่อมาผู้คนไม่ค่อยได้ใช้คลองอ้อมมากนัก คลองจึงตั้งเงินเหลือเพียงลำรางเล็ก ๆ ทำให้คลองลัดที่ผ่านหน้าวัดบางบ่อกลายเป็นคลองสำโรง (บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์, 2538, ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ดังนั้น ชื่อคลองบางบ่อ ก็หมายถึง **คลองลัดซึ่งขุดผ่านหน้าวัดบางบ่อ** ชาวบ้านเรียก **คลองลัดวัดบางบ่อ** ไม่ได้เรียกว่า คลองบางบ่อ แต่ในกาลต่อมาผู้คนใช้เส้นทางคลองนี้มากขึ้นจนทำให้คลองลัดที่ผ่านหน้าวัดบางบ่อกลายเป็นคลองสำโรงไป บริเวณคลองลัดวัดบางบ่อ ยังเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านบางบ่อด้วย

ส่วนชื่อ **บางบ่อ** มีที่มาจากแต่ก่อน ในฤดูแล้งคลองบริเวณนี้แห้งขอด ดังนั้น บ้านทุกหลังจึงต้องขุดบ่อลักษณะเป็นหลุมขนาดใหญ่ที่ลึกลงไปใตดินใช้สำหรับเป็นที่ขังน้ำหรือขังปลา โดยแต่ละบ้านจะขุดบ่อเพื่อเก็บกักน้ำสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันทั้งอาบน้ำ ซักเสื้อผ้า ล้างจาน ฯลฯ ในบ่อก็จะเลี้ยงปลาน้ำจืดไว้บริโภคด้วย ส่วนน้ำจืดสำหรับใช้ดื่มกิน ก็จะใช้วิธีการออกไปเสาะหาน้ำจืดมาจากคลองอื่นๆ แล้วใช้วิธี ล่มน้ำ เช่น คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต หรือคลองบางน้ำจืด น้ำที่ล่มมากก็จะเก็บไว้ในโอ่งขนาดใหญ่ที่ตั้งเรียงรายรอบบ้าน

“ทุกบ้านจะมีบ่อเอาไว้ใช้ตอนหน้าแล้ง จะมีบ่อทุกบ้าน เขาถึงเรียก บ้านบางบ่อ อาบน้ำในบ่อซักผ้าในบ่อ หน้าที่น้ำแห้งเขาก็จะวิดบ่อจับปลา เขาก็จะได้ปลาเบญจพรรณ ปลาหลายๆ อย่าง ” (สุคนธ์ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

บริเวณปากคลองสำโรงก่อนที่จะผ่านเข้ามาทางหน้าวัดบางบ่อนั้น เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอบางบ่อ ส่วนฝั่งตรงข้ามคือตลาดริมน้ำเก่าแก่ของอำเภอ ชื่อว่า ตลาดแสงจันทร์ ซึ่งภายหลังถูกไฟไหม้หมด

ลักษณะเช่นนี้ เมื่อรวมความแล้วคำว่า **บางบ่อ** จึงหมายถึง**ตำบลบ้านที่มีการขุดบ่อ** เพื่อการเก็บกักน้ำจืดเอาไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน

3. คลองสนามพลี

คลองสนามพลี เป็นคลองธรรมชาติที่อยู่ก่อนไปทางทิศเหนือของตำบลบางบ่อ เป็นแนวเขตระหว่างตำบลบางบ่อกับพื้นที่ของอำเภอบางเสาธง ลักษณะของคลองสนามพลี เป็นคลองที่มีความยาวจากทิศเหนือลงมาทิศใต้ ปากคลองด้านเหนือเป็นคลองตัน ตรงบริเวณหมู่บ้านชัยพฤกษ์ บางนา 2 จากนั้นแนวคลองตรงลงมาตลอดถนนบางนา-ตราด จนมาสบกับคลองสำโรงที่อยู่ด้านใต้

ช่วงกลางคลองสนามพลี บางตอนจะคดเคี้ยว ตลอดคลองตั้งแต่ต้นคลองถึงปลายคลองมีแยกคลองอยู่ 3 แห่ง ช่วงต้นคลอง มีแยกคลองออกไปเชื่อมกับคลองพระองค์เจ้าซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก แยกคลองแห่งที่ 2 อยู่ทางทิศตะวันตก คือแยกออกไปคลองบางเสาเข้าพื้นที่ของอำเภอบางเสาธง แยกคลองแห่งที่ 3 คือแยกปากคลองด้านใต้สบกับคลองสำโรงตรงช่วงโค้ง เป็นจุดสิ้นสุดของคลองสนามพลี

ชื่อคลองสนามพลี เป็นชื่อที่เรียกกันภายหลัง แต่ก่อนชาวบ้านเรียกคลองนี้หลายชื่อ บางคนเรียก**คลองชวดนา**เพราะเดิมเป็นชวด (คือลำรางซึ่งชาวบ้านขุดแยกจากคลองใหญ่เพื่อชักน้ำมาสู่พื้นที่ทำนา) โดยชาวบ้านชวดชวดนาเพื่อชักน้ำจากคลองสนามพลี (ยายทม) มาสู่ที่นาในบริเวณนี้

แต่บางคนก็เรียก **คลองตรง**ตามลักษณะของคลองที่ขุดเป็นแนวตรง ส่วนบางคนเรียกว่า **คลองพระยาผลา** โดยผู้อาวุโสที่ให้ข้อมูลชื่อนี้คือ คุณตาสละ เกาไศยนันท์ อายุ 84 ปี ท่านเป็นเครือญาติของพระยาผลา กล่าวไว้ว่า เดิมเรียกคลองพระยาผลาแต่ไม่ทราบว่าเป็นมาเรียกคลองสนามพลีเมื่อใดพระยาผลา หรือ พระยาผลานุรักษ์ (อิม เกาไศยนันท์) ขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 5 คนหนึ่ง ท่านมีที่นาจำนวนมาก อยู่ที่ย่านบางบ่อ บางเสาธง และปลูกเรือนปั้นหยาสองชั้น สีเขียว อยู่ที่ริมคลองปั้นหยา อำเภอบางเสาธงด้วย พระยาผลามอบหมายให้บิดาของคุณตาสละ ไศยนันท์ เป็นนายกองนา เรียกว่า นายกองศิริ ทำหน้าที่เก็บค่าเช่านาส่งด้วย “*ทำไมชื่อสนามพลี เขาไม่ได้เล่าไม่ได้บอก ธรรมดาเขาเรียกคลองพระยาผลา ปลายคลองสนามพลีโน้นวัดบัวโรย บางเสา จะเข้ใหญ่ คือมันมีหลายแยก ไปออกคลองธนู สนามพลีคนไทยอยู่ 6-7 หลัง ไม่มีคนจีน*” (สละ เกาไศยนันท์, 3 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

สภาพของคลองสนามพลีแต่ก่อนเป็นคลองกว้างขนาดเรือมาด 2 ลำพายสวนกันได้ (เรือมาดคือเรือขุดชนิดหนึ่งมีหลายขนาดรูปร่างเพรียว ใช้อ้อหรือพาย) ที่ปากคลองมีศาลเจ้าแม่เกษรอยู่ และมีรางทรงชื่อนางแฉ่ง เกาไศยนันท์ พื้นที่สองฝั่งคลองเป็นท้องนากว้าง มีบ้านเรือนอยู่ประมาณ 20-30 หลังคาเรือนเป็นคนไทยทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา คลองสนามพลียังเป็นเส้นทางลัดเชื่อมไปออกคลองสนามพลี (ยายทิม) คลองสำโรงเข้าพื้นที่อำเภอบางบ่อ

ชื่อคลองสนามพลี จึงเป็นชื่อที่เรียกกันภายหลัง แต่ก่อนชาวบ้านเรียกคลองนี้หลายชื่อ บางคนเรียก**คลองชวดนา** เพราะเดิมเป็นชวดที่ชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อชักน้ำจากคลองสนามพลี (ยายทิม) เข้าที่นาในบริเวณนี้ แต่บางคนก็เรียก **คลองตรง**ตามลักษณะของคลองที่ขุดเป็นแนวตรง ส่วนบางคนเรียกว่า **คลองพระยาผลา** โดยผู้อาวุโสไม่ทราบว่าเปลี่ยนมาเรียกคลองสนามพลีเมื่อใดงานวิจัยเรื่อง การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ของพรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน และ กชพร ขวัญทอง พ.ศ. 2561 มีข้อมูลเกี่ยวกับคลองสนามพลี (ยายทิม) ว่าอยู่ด้านตะวันออกของอำเภอบางเสาธง ตำแหน่งและลักษณะตามที่ปรากฏในแผนที่สังเขปแสดงข้อมูลคลองภายในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางเสาธง เห็นว่าเป็นคลองยาว เยื้องมาทางด้านตะวันออกของ อบต.บางเสาธง ปากคลองด้านเหนือสกับคลองชวดตาพุก ส่วนปากคลองด้านใต้เมื่อไหลผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล อบต. บางเสาธงแล้ว คลองได้แยกเป็นสองสายแล้วไหลคู่ขนานกันลงมาทางด้านใต้ไปสกับคลองสำโรง สภาพทั่วไปของคลองสนามพลีในอดีต ผู้อาวุโสเล่าว่า คลองนี้เป็นคลองธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากชาวบ้านจูงควายผ่านไปมาเพื่อนำไปเลี้ยงในบริเวณที่มีหญ้า เรียกว่าทางควายล่อง จนกระทั่งทางสีกเป็นร่องลึกและมีน้ำท่วมขังในฤดูฝน ต่อมาภายหลังจึงพัฒนาเป็นลำราง หรือชวด และกลายเป็นคลองตามลำดับ

ที่มาชื่อคลองสนามพลีนั้น ทราบแต่เพียงว่าแต่ก่อนชาวบ้านเรียกว่า **คลองชวดนา** แต่ภายหลังแบ่งชื่อเรียกเป็นสองตอน โดยเริ่มที่คลองชวดนาก่อนแล้วต่อด้วยคลองสนามพลี (ยายทิม)

คลองชวดนา เป็นชวดที่ชาวบ้านขุดขึ้นเป็นแนวตรง บ้างก็เรียก *คลองตรง* จุดประสงค์เพื่อชักน้ำจากคลองสนามพลี (ยายทิม) เข้าสู่ที่นาในบริเวณนี้ เหตุที่เรียกว่า ชวดนา เพราะละแวกนี้นั้นมีแต่ท้องนากว้าง ไม่มีบ้านเรือนอยู่เลย ชาวบ้านใช้เส้นทางนี้ลัดไปไปทำนาและเชื่อมไปออกคลองสนามพลี (ยายทิม) คลองสำโรงเข้าพื้นที่อำเภอบางบ่อส่วนชื่อ คลองสนามพลี ผู้อาวุโสกล่าวแต่เพียงว่า เดิมชาวบ้านเรียกคลองนี้ว่า *ชวดยายทิม* หรือ *คลองยายทิม* บางคนก็เรียก *คลองบางนางทิม* หรือ *อีทิม* สันนิษฐานว่าน่าจะเรียกตามชื่อผู้ที่อาศัยอยู่ในคลองนี้

คลองสนามพลี (ยายทิม) แยกออกมาจากคลองบางเสาธง มีความกว้างราว 4 เมตร พื้นที่สองฝั่งคลองบางช่วงเป็นป่า เป็นทุ่งนา และบางช่วงก็เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งชาวบ้านปลูกเรือนเกาะกลุ่มกันอยู่ราว 50 หลังคาเรือน และทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา ส่วนบริเวณปากคลองตอนบนจะใกล้กับวัดเสาธงกลาง และปากคลองด้านใต้เชื่อมออกไปยังคลองสำโรง คลองสนามพลีจึงเป็นทางที่ชาวบ้านใช้ลัดเลาะไปออกคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตและอำเภอบางบ่อ ที่มาของชื่อ สนามพลีผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อาจเป็นชื่อที่ราชการตั้งขึ้นมาภายหลัง โดยให้สอดคล้องกับชื่อคลองบางพลีหรือไม่ (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง, 2561)

ในส่วนของชื่อ คลองสนามพลี จากการสันนิษฐานของอาจารย์เทอดทูล หมุดธรรม อายุ 81 ปี อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางพลีน้อย ท่านอธิบายเป็น 2 ทาง คือ

หนึ่ง มาจากชื่อ *ตัวนามพลี* เนื่องจากแต่ก่อนเรียกชื่อ *คลองนามพลี* ตามชื่อของ ตัวนามพลี สัตว์สายพันธุ์ตะขาบชนิดหนึ่ง เป็นตะขาบตัวเล็ก ลักษณะตัวสีน้ำเงินอมดำ เท้าแดง ซึ่งเคยมีในคลองนี้ ส่วนลักษณะตัวนามพลีเป็นอย่างไร ผู้วิจัยยังไม่พบข้อมูลส่วนสนามพลี เป็นชื่อเรียกกันในภายหลัง เข้าใจว่าตั้งในปี พ.ศ. 2512 โดยทางราชการเขียนเพี้ยนมาจาก นามพลี เป็นสนามพลี ทำให้ความหมายเปลี่ยนจนเกิดความไขว้เขว (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

สอง ชื่อนี้ อาจเชื่อมโยงกับ *เหตุการณ์พักทัพของพระเจ้าตากที่บางพลีใหญ่และบางพลีน้อย* แล้วกระทำพิธีบตรพลีขึ้น จึงมีคำว่า *พลี* แต่ทว่ายังเป็นเรื่องที่ไม่มีหลักฐานยืนยัน (สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

ดังนั้น จึงสรุปในเบื้องต้นว่า คลองสนามพลี เดิมเรียกว่า คลองนา ต่อมาเรียกว่าคลองยายทิม หรือคลองอีทิม ตามชื่อยายทิมที่ปลูกเรือนอยู่ในคลอง ส่วนชื่อคลองเปลี่ยนเป็นสนามพลีเมื่อใดไม่แน่ชัด แต่สันนิษฐานว่า ก่อนนั้นเรียก *คลองนามพลี* หมายถึง *ตัวนามพลี สัตว์สายพันธุ์ตะขาบชนิดหนึ่งที่เคยอยู่ในคลองนี้* ส่วนชื่อสนามพลี เป็นชื่อที่ทางราชการเรียกในสมัยหลังเพี้ยนมาจาก *นามพลี*

ภาพที่ 35-37. คลองสนามพลี (ยายทิม) พ.ศ. 2560.

ปัจจุบันคลองสนามพลี อยู่ในพื้นที่ของหมู่ 1 บ้านบางบ่อ และหมู่ 4 บ้านสะบัดจาก คลองมีความยาว 7.35 กิโลเมตร ท้องคลองเฉลี่ย 4 เมตร ตลิ่งกว้างเฉลี่ย 20-25 เมตร มีความลึกเฉลี่ย 20.50 เมตร ปริมาณน้ำเก็บกักสูงสุด 220,500 ลูกบาศก์เมตร อยู่ในความดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลหารพิจิตร, 2563)

4. คลองธนู

คลองธนู เป็นคลองธรรมชาติเล็กๆ แยกมาจากคลองสนามพลีตอนล่าง โดยแนวคลองธนูแยกออกมาทางด้านตะวันออกลงมาตลอดถนนบางนา-ตราด จนมาสบกับคลองสำโรง แนวคลองนี้ตอนบบางช่วงคดโค้ง แต่เมื่อลอดถนนบางนา-ตราดลงมาแล้วค่อนข้างตรงและหักโค้งเล็กน้อยก่อนจะสบกับคลองสำโรง

ผู้อาวุโสในพื้นที่เล่าว่า คลองธนูเป็นคลองธรรมชาติ เดิมเป็นลำราง (คือทางน้ำที่มีขนาดเล็กกว่าคลองซึ่งชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการลากเรือขนข้าวจากท้องนาไปสู่บ้าน) ต่อมาลำรางขยายกว้างจนเป็นคลองที่ใช้เรือสัญจรไปมาได้ ชาวบ้านจึงใช้คลองธนูลัดไปออกท้องนาและลัดระหว่างคลองเจ้า (พระองค์เจ้าไชยานุชิต) กับคลองสำโรง สภาพพื้นที่สองฝั่งคลองธนูเป็นบริเวณที่ลุ่มและ

มีน้ำท่วมในบางครั้ง โดยรอบเป็นทุ่งนากว้าง มีต้นไม้และคลองนี้ยังอยู่ห่างไกลผู้คนจึงมีเรื่องเล่ากันว่า แต่ก่อนเป็นที่ฝังเด็กทารกที่เสียชีวิตแรกเกิด จึงอาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มีคนอาศัยอยู่น้อยมาก

เหตุที่เรียก **คลองธนู** มีที่มาจากลักษณะสำคัญของคลอง ได้แก่ **คลองนี้มีแนวค่อนข้างตรง** โดยเฉพาะช่วงที่อยู่ด้านใต้ ทั้งยังเป็น**คลองเล็กแต่ลึกเข้าไปในท้องนาจนดูคล้ายกับลักษณะของ** **ลูกธนู** ที่ยาว **ตรง เล็กแหลม** เมื่อเป็นดังนี้ชาวบ้านจึงได้เรียกว่า คลองธนู (สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

ปัจจุบัน คลองนี้มีความกว้างเฉลี่ย 12.00 เมตร มีความยาว 2.600 กิโลเมตร และมีหมู่บ้านบริเวณนี้ 2 แห่ง ได้แก่ หมู่ 1 บ้านบางบ่อ กับหมู่ 4 บ้านสะบัดจาก (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลหารพิจิตร, 2563)

5. คลองกันยา

คลองกันยา อยู่ทางด้านใต้ของตำบลบางบ่อ คลองนี้มีความยาวเป็นแนวตรงลงจากทิศเหนือมาทางทิศใต้ โดยปากคลองด้านเหนือสกับคลองสำโรง ส่วนปากคลองด้านใต้สกับคลองด่าน ช่วงกลางคลองแยกออกคลองสาขาได้หลายสาย ได้แก่ ทางด้านตะวันออก มีแยกคลอง 2 แห่ง แยกแรกเป็นคลองสาขาของคลองกันยา ปลายคลองนี้วกขึ้นไปด้านเหนือสกับคลองคลองสำโรง ส่วนอีกแห่งแยกไปออกคลองสัมมชัย พอเลยแยกนี้ลงมาผ่านมัสยิดกันยาเราะห์หมดแล้ว จะมีสามแยกคลองทางด้านตะวันตกเพื่อไปออกคลองไร่พริก

คลองกันยา เป็นคลองธรรมชาติสายสั้นๆ อยู่ในพื้นที่ หมู่ 2 ผู้อาวุโสหลายท่านให้ข้อมูลว่า เดิมเป็นคลองนี้มีมาแต่ดั้งเดิม ชาวบ้านใช้ลัดไปออกคลองน้ำตาล คลองท้องคู้ และคลองแควลาด ความกว้างคลองราวสี่ศอก (200 เซนติเมตร/2 เมตร) พอให้เรือมาดพายสวนกัน คนที่อาศัยอยู่ริมคลองมีไม่เกิน 20 หลังคาเรือน ในลักษณะกระจายกัน ส่วนพื้นที่สองฝั่งคลองเป็นท้องนาทั้งหมด โดยที่นาบางส่วนเป็นของพระยาผลานุรักษ์ (อิม เกาไศยนันท์) ซึ่งบางส่วนได้ขายให้กับชาวบ้านที่บางส่วนเป็นของ เจ๊กเลี้ยงไถ่พ่อค้าจีนในบางบ่อ และบางส่วนเป็นของคุณหญิงคำนึ่ง (ไม่ทราบนามสกุล)

ด้วยความสมบูรณ์ของพื้นที่และน้ำ บริเวณนี้จึงทำนาข้าวได้ดีจนส่งผลให้คนต่างถิ่นเคลื่อนย้ายเข้ามาปักหลักทำกินมีทั้งคนไทยและคนมอญ ต่อมาทางราชการจึงได้แต่งตั้งให้ชาวมอญท่านหนึ่งชื่อ นายเรือง ละสอน เป็นชาวคลองด่าน มาเป็นผู้ใหญ่บ้าน

ครั้นในปี พ.ศ. 2471 มีชาวมุสลิมท่านหนึ่งชื่อ นายหวัง อาดำ เดินทางมากจากบ้านปากคลองบ้านม้า อำเภอบางบาล กรุงเทพมหานคร เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านคลองกันยา หมู่ที่ 2 ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ นายกองหวัง อาดำ พร้อมด้วยภรรยาชื่อ นางฮัจยะห์ ฅมยา อาดำ และบุตรธิดา 8 คน ได้เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพทำนาอยู่ที่คลองกันยา นายหวัง อะดำ มีตำแหน่งเป็นนายกอง ทำหน้าที่ดูแลนาประมาณ 700 ไร่ ของคุณหญิงคำนึ่ง (ไม่ทราบนามสกุล) คือ นายกองหวัง อาดำ และตัวนายกองหวัง

ก็ได้ที่นาตอบแทนจำนวน 30 ไร่ นับจากนั้นก็มิชวามุสลิมจากพื้นที่หนองจอก คลอง 19, 17, 16 และ คลองเจียรดับ ตลอดจนในจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น ต่างทยอยเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้รวม 200 ครัวเรือนประกอบด้วยหลายตระกูล เช่น ตระกูลอะดัม ตางละแม อีสริยะ สะเลม บุรีเจริญ เป็นต้น พื้นที่นี้จึงมีทั้งชาวไทย ชวามุสลิมและชาวมอญอยู่ร่วมคลองเดียวกัน

คุณตาอาบูบาคีต์ รอมะเต็น (9 ตุลาคม 2563, สัมภาษณ์) อายุ 80 ปี ท่านเกิดที่คลองกันยา ในปี พ.ศ. 2484 ได้เล่าย้อนอดีตถึงสภาพแถบนี้ว่า แต่ก่อนพื้นที่นี้สามารถปลูกข้าวทำนาได้ เรียกว่า นาปี แต่วิธีปลูกไม่ได้ใช้ควายไถนาเหมือนที่อื่น แต่ชาวบ้านจะใช้มีดพรวินดินหญ้าให้ล้มราบแล้ว ก็สามารถดำนาได้ ซึ่งต้นข้าวเมื่อเติบโตเต็มที่ต้นสูง และผลผลิตค่อนข้างดี คือนา 1 ไร่ ได้ข้าว ประมาณ 70 ถัง เมื่อเทียบกับราคาทองคำสมัยนั้นทองบาทละประมาณ 400 บาท

ส่วนในคลองกันยาก็นับว่าอุดมสมบูรณ์ มีปลาจำนวนมาก จนคนนิยมหาปลามากกว่าทำนา จึงทำให้ไร่นาวางไม่ค่อยมีคนเข้ามาจับจอง จนท้ายที่สุด *พระผลา เกาไศยนันท์* ก็ได้เข้ามาจับจองและ จัดสรรที่ดินขาย ไร่ละ 4 บาท แต่คนมาซื้อไม่มาก คนที่มีที่นาจำนวนมาก มี 2 คือ นายกองหวัง อะดัม มีที่ดินกับมัสยิด 30 ไร่ และนายมาน ดาวลอย มีที่นา 44 ไร่

ความอุดมสมบูรณ์ด้วย ผัก ปลา อาหาร ข้าว ปลาของคลองนี้ดึงดูดให้ชาวมุสลิมจากที่ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัย เช่น ชาวมุสลิมจากหนองจอกจากคลองเจียรดับ และกลุ่มที่มาจากฉะเชิงเทรา ก็มาจากคลอง 19,17, 16 รวมกว่า 200 ครัวเรือน ประกอบด้วยตระกูล อะดัม ตางละแม อีสริยะ สะเลม บุรีเจริญ เป็นต้น จนมีจำนวนมากกว่าชาวไทยพุทธ นอกจากนั้นก็ยังมีคนมอญมาอยู่ด้วยแต่เป็นส่วนน้อย เช่น ตระกูลละสอนกับมาลัยเรื่องที่มาจากวัดสุธาโกชน์ เขตลาดกระบัง

ภายหลังเมื่อชาวมุสลิมอพยพเข้ามาอยู่มากขึ้นจนเป็นชุมชนใหญ่ จึงจำเป็นต้องมีมัสยิด ประกอบศาสนกิจต่างๆ นายกองหวัง อาดำ จึงเป็นคนแรกที่ริเริ่มให้สร้างมัสยิดขึ้นในคลองนี้ โดยเมื่อแรกมัสยิดเป็นสถานที่กลางแจ้งใช้ประกอบศาสนกิจชั่วคราว ใช้ชื่อว่า *มัสยิดยามีอุลอิสลาม* ต่อมา จึงสร้างเป็นเรือนไม้ทรงปั้นหยา มีความยาว 8 เมตร กว้าง 6 เมตร โดยได้รับความร่วมมือจากผู้มีจิตศรัทธาในท้องถิ่น สำหรับอิหม่ามในการประกอบศาสนกิจ ได้แก่ ตวนฮัจยีอิบรอฮิม อิศสะริยะ (พ.ศ. 2471-2484) และ ปะลิ่งหวัง ตางละแม (พ.ศ. 2474-2484)

มัสยิดอาคารไม้หลังนี้ใช้ประกอบศาสนกิจมาได้ราว 8 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2480 จึงย้ายไปสร้างบนที่ดินแห่งใหม่ เป็นมัสยิดหลังที่ 2 โดยให้คงลักษณะเดิมไว้ ครั้นในปี พ.ศ. 2492 เมื่อมีพระราชบัญญัติ มัสยิดอิสลามขึ้นจึงมีการจดทะเบียนมัสยิด ขณะนั้น ปลัดสมาน (ไม่ทราบนามสกุล) ก็ได้เปลี่ยนชื่อมัสยิด ยามีอุลอิสลามมาเป็น *มัสยิดคลองกันยาเราะห์หมัด* トラบจนปัจจุบัน (คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดคลองกันยาเราะห์หมัด, 2561, น. 1)

ภาพที่ 38. มัสยิดยามีอูล์อิสลามหลังที่ 1 (หลังเก่า) ดัดแปลงจาก ประวัติมัสยิดมัสยิดคลองกันยา
เราะห์หมัด ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
คลองกันยาเราะห์หมัด, 2561.

ภาพที่ 39. จุฬาราชมนตรี ต่วน สุวรรณศาสน์ วางศิลาฤกษ์รากฐานมัสยิดหลังปัจจุบันพร้อมด้วย
ฮัจยี อาบูบากัส มะมูดี ประธานอิสลามประจำจังหวัด และอิหม่ามประจำมัสยิด.

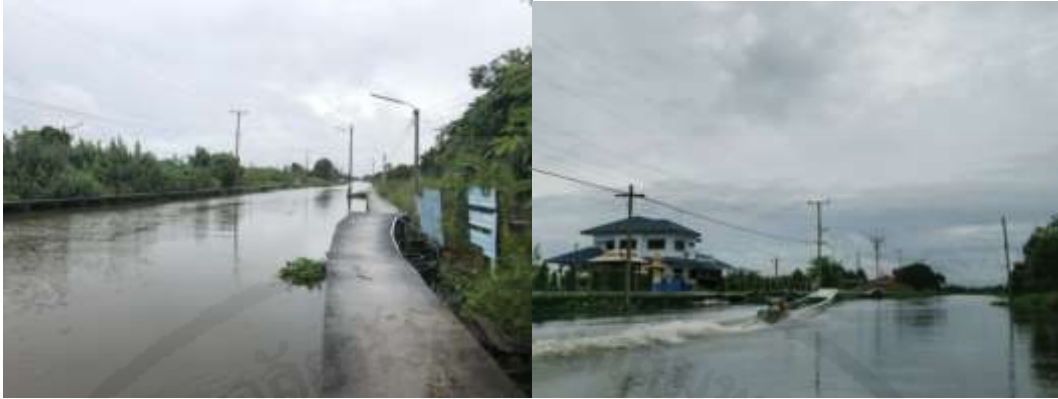
ภาพที่ 40. มัสยิดคลองกันยาเราะห์หมัด หลังปัจจุบัน หันหน้าออกคลองกันยา พ.ศ. 2563.

ดังนั้น เมื่อเข้าคลองกันยามาจนเลยบริเวณแยกคลองสัมมชัย แล้วลงมาทางด้านใต้ก็จะต้องผ่านมัสยิดกันยาเราะห์หมัดที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของคลองเสมอ บริเวณนี้จึงเป็นชุมชนชาวมุสลิมอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ

ส่วนที่มาการตั้งชื่อ คลองกันยา มีข้อมูลไม่แน่ชัด เรื่องนี้ อาจารย์สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์ ชาวบางบ่อโดยกำเนิด อธิบายว่า คลองกันยาคือคลองสำโรงสายเก่าซึ่งเป็นเส้นทางที่สุนทรภู่ผ่าน ในปี พ.ศ. 2350 โดยในตอนนั้นสุนทรภู่ได้เดินทางเข้าคลองสำโรงสายเก่าเพื่อไปออกคลองไปออกคลองบ้านระกาศ ส่วนคลองสำโรงสายใหม่ที่ตัดผ่านมาจากหน้าวัดบางบ่อเป็นคลองที่ขุดขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2465 หรือก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเล็กน้อยคลองสำโรงเก่าที่เกือบจะถึงคลองกันยา จึงถูกเรียกว่า คลองอ้อม “คลองกันยา เคยที่ไม่ผ่านวัดบางบ่อเพราะไปทางคลองกันยา นั้นแหละ คือคลองสำโรงเก่า แล้วเลี้ยวเข้าคลองบางอิเื้อง” (สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

เนื่องจากต้นคลองกันยาเชื่อมกับคลองสำโรงตรงวัดบางบ่อ จึงเป็นไปได้หรือไม่ว่าแต่เดิมคลองกันยาก็คือคลองสำโรงสายเก่า ส่วนชื่อ คลองกันยา มาเรียกกันภายหลัง สันนิษฐานว่าน่าจะเรียกชื่อนี้หลัง พ.ศ. 2465

ปัจจุบัน คลองกันยา เป็นคลองประเภทชลประทาน มีความยาว 6 กิโลเมตร ท้องคลองเฉลี่ย 4 เมตร ตลิ่งกว้างเฉลี่ย 25 เมตร มีความลึกเฉลี่ย 3 เมตร สามารถเก็บกักปริมาณน้ำได้สูงสุด 261,000 ลูกบาศก์เมตร อยู่ในความรับผิดชอบของชลประทานจังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 41-42. ทศนิยมภาพคลองกันยา ช่วงผ่านหน้ามัสยิดคลองกัลยาเราะหมัดและการสัญจรทางน้ำ พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 43-44. คลองกันยาซึ่งมีบางช่วงคอดแคบ พ.ศ. 2563.

6. คลองชวดพร้าว

คลองชวดพร้าว เป็นคลองชลประทาน ลักษณะเป็นแนวตรงจากทิศเหนือลงมาทิศใต้ โดยปากคลองด้านเหนือบรรจบกับ 2 คลอง เป็นลักษณะสามแยกคลอง ได้แก่ ด้านตะวันตกสบคลองลำตึนบก ส่วนตะวันออกสบคลองบางเฉลว

แนวคลองชวดพร้าวลงมาทางด้านใต้มารวมกับคลองพระองค์เจ้าเป็นสายเดียวกันแล้วลอดถนนบางนา-ตราด ประมาณกิโลเมตรที่ 32 ลงไปบรรจบกับคลองสำโรง คลองชวดพร้าวเชื่อมไปออกคลองอื่นๆ ได้หลายสาย อาทิ คลองไทรโยค คลองสุคัน คลองบางพลีน้อย คลองคอคอด

ผู้ที่อยู่ในย่านบรรยายลักษณะของคลองชวดพร้าวตรงกันว่า แต่เดิม คลองชวดพร้าว เป็นคลองธรรมชาติที่พัฒนามาจากทางควายล่อง แนวคลองจึงมีลักษณะคดโค้ง ส่วนพื้นที่โดยรอบเป็น

ทุ่งนากว้าง ต่อมาภายหลังมีการขุดขยายจนเป็นคลองกว้าง และมีผู้คนเข้ามาอาศัย ลักษณะอยู่เกาะกันเป็นกลุ่มไม่เกียติสลับหลังคาเรือนอยู่ในคลองนี้

ปัจจุบันคลองชวดพร้าว จึงมีความยาว กว้างและลึก เป็นเส้นทางคมนาคมจึงมีเรือขนาดต่าง ๆ ผ่านเข้าออกอยู่เสมอ อีกทั้งตลอดแนวคลองนี้สามารถเชื่อมออกไปยังคลองอื่นๆ ได้อีกหลายสาย อาทิ คลองพระองค์เจ้า คลองบ้านระกาศ คลองหอมศีล คลองสวน และคลองเปรี้ง เป็นต้นแต่ก่อนคนที่อยู่ในคลองนี้มีน้อยเนื่องจากตระกูลหนึ่งๆ จะมีที่ดินจำนวนมาก เช่น นามสกุลเผือกน้อย ชื่นพลี ทองยา เป็นต้น และจะอยู่รวมกันเป็นหย่อมๆ เรียกว่า เกาะ ในกลุ่มเครือญาติของตนเหตุที่เรียกชื่อ **คลองชวดพร้าว**หลายท่านอธิบายว่า ในคลองนี้มี **ต้นมะพร้าว** ขึ้นอยู่จริง แต่ไม่มากคือมีเพียงบ้านละต้นสองต้น ในเวลานั้นหากบ้านหลังใดปลูกมะพร้าว 7-8 ต้น ก็ถือว่ามากแล้ว ขณะที่คลองอื่น ๆ ก็มีต้นมะพร้าวอยู่บ้าง แต่ทว่าส่วนใหญ่เป็นท้องนาโล่งกว้าง ด้วยเหตุนี้เมื่อชาวบ้านแจวเรือผ่านเข้าออกคลองก็จะเห็นต้นมะพร้าวซึ่งขึ้นอยู่ประปรายเป็นลักษณะเด่นอยู่ในคลอง ดังนั้น จึงได้เรียกว่า คลองชวดพร้าว

ปัจจุบัน คลองชวดพร้าวเป็นประเภทคลองชลประทาน มีความยาว 5.000 กิโลเมตร ขนาดท้องคลองเฉลี่ย 12 เมตร ตลิ่งกว้างเฉลี่ย 30 เมตร ความลึกเฉลี่ย 3.00 เมตร ปริมาณน้ำเก็บกักสูงสุด 315,000 ลูกบาศก์เมตร อยู่ในความรับผิดชอบของชลประทานจังหวัดสมุทรปราการ

7. คลองสุคัน - บ้านคลองสุคัน

คลองสุคัน อยู่ในพื้นที่หมู่ 6 หมู่ 8 และหมู่ 10 ตำบลบางบ่อ คลองสุคันค่อนไปทางทิศเหนือของตำบล

ลักษณะเป็นคลองขวาง ปากคลองด้านตะวันตกสกับคลองพระองค์เจ้า ส่วนด้านตะวันออกสกับคลองชวดพร้าว มีคลองอ้อม เป็นคลองสาขาแยกจากคลองสุคันวกขึ้นไปทางด้านเหนือและโค้งไปทางทิศตะวันออกเพื่อสกับคลองพระองค์เจ้า

แต่ก่อนชุมชนหมู่บ้านอยู่ที่คลองหน้าวัดสุคัน คลองเก่าแก่อยู่ด้านใน บางคนเรียก *คลองสุคัน* หรือ*คลองคองลาด* เป็นคลองเล็ก กว้างราว 5-6 วา ในคลองมีคนอาศัยเกาะกลุ่มกันอยู่ราว 20 หลังคาเรือน เป็นชุมชนคนไทย ประกอบด้วยตระกูลนาเกิด เรืองนก กลิ่นหอมหวล กมลนาวิน เป็นต้น ทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา คลองนี้เมื่อถึงช่วงฤดูแล้ง น้ำคลองหน้าวัดจะแห้งขอดเป็นดินเลนทำให้การสัญจรไปมาลำบาก ในกาลต่อมาจึงมีผู้มีจิตศรัทธาถวายที่ดิน เพื่อสร้างวัดแห่งใหม่ที่ริมคลองพระองค์เจ้า ไชยานุชิตซึ่งเป็นคลองใหญ่กว่าและห่างจากคลองเดิมเพียง 1 กิโลเมตร ส่วนวัดเก่าก็ได้รื้อมาปลูกที่ในพื้นที่ใหม่ด้วย ดังนั้น คลองวัดสุคัน จึงเป็นคลองเก่าแก่ที่มีมาก่อนคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต

สำหรับวัดสุคันธาวาส สร้างขึ้นเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2324 หรือในสมัยกรุงธนบุรีตอนปลาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2492 พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน ร่วมกับประชาชนได้ดำเนินการย้ายวัดมาจัดสร้างขึ้นใหม่ในที่ที่ตั้งปัจจุบัน คือริมคลองพระองค์เจ้า วัดนี้

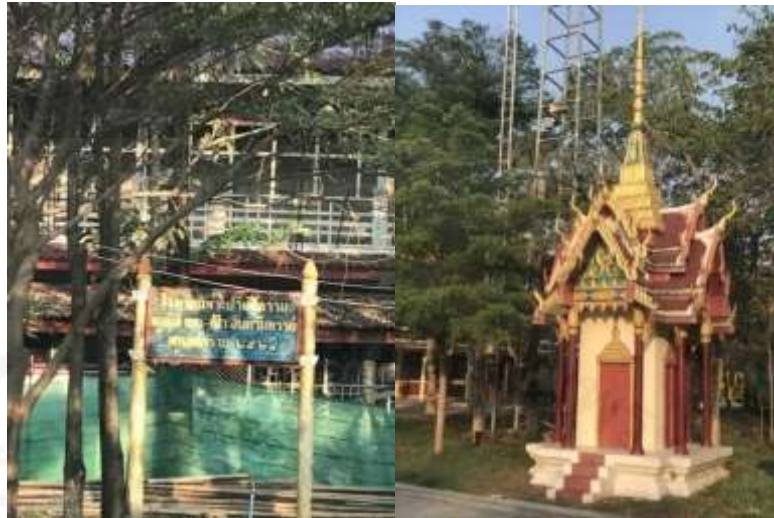
ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งหลังเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495 ได้ผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2498 สำหรับที่ดินเดิมของวัดสุคันธาวาส ชาวบ้านได้เข้าจับจองเป็นที่ตั้งบ้านเรือนทั้งหมด แล้วเรียกหมู่บ้านคลองสุคัน ตามชื่อวัด (วัดสุคันธาวาส, ม.ป.ป.)

โดยเหตุที่ในคลองเป็นที่ตั้งของวัดสุคันธาวาสมาก่อน จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านเรียกชื่อ **คลองสุคัน** ให้คล้องจองไปกับวัดสุคันธาวาส และเรียกชื่อหมู่บ้านในคลองว่า **บ้านคลองสุคัน**

ไม่ห่างจากวัดสุคันธาวาสแห่งใหม่ริมคลองพระองค์เจ้ามีตลาดน้ำริมคลองด้วย ชาวบ้านเรียก **ตลาดตาปิ้ง** ต่อมาเรียก **ตลาดใหม่** หรือ **ตลาดวัดสุคัน** อยู่ฝั่งเดียวกับวัด ลักษณะตลาดเป็นเรือนแถวไม่มีราว 10 คูหา เป็นย่านที่อยู่ของคนจีนเพราะเจ้าของร้านค้าในในตลาดคือชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งประกอบอาชีพค้าขายสินค้าแทบทุกชนิดทั้งของสดของแห้ง อาทิ พริก กระเทียม กะปิ น้ำปลา ฯลฯ และอุปกรณ์ทำนา นอกจากนั้นยังมีร้านตัดผม ร้านตัดเสื้อ และมีโรงสีข้าวซึ่งเจ้าของเป็นคนไทย ชาวบ้านเรียก **ตาเจื้อ** เปิดให้บริการสีข้าว โดยรับชำระค่าเป็นรำข้าวหรือปลายข้าว แต่ก่อนคนแถบนี้ต่างมาจับจ่ายใช้สอยซื้อของกินของใช้และอุปกรณ์การเกษตรที่ตลาดริมน้ำนี้อยู่เสมอ เพราะเป็นตลาดท้องถิ่นและแจวเรือไปมาสะดวก

ตลาดริมคลองยังเป็นจุดคมนาคมขนส่งด้วย มีเรือแจวรับจ้างรับส่งผู้คนจากวัดสุคันธาวาสไปคลองหลวงแพ่งหรือไปบางบ่อ ต่อมาภายหลังจึงมีเรือโดยสารติดเครื่องยนต์เป็นเรือจ้างเหมา เจ้าของเรือคือคนจีนชื่อ **เจ๊กแก่ง** รับส่งผู้คนจากท่าวัดสุคันไปคลองหลวงแพ่ง สนนราคาอยู่ระหว่าง 1-2 บาทต่อเที่ยว

ปัจจุบันคลองสุคันอยู่ในพื้นที่ หมู่ 6 หมู่ 8 และหมู่ 11 คลองมีความกว้างเฉลี่ย 20.00 เมตร มีความยาว 3,000 เมตร

ภาพที่ 45-47. หอกลอง วัดสุคันธาวาส ตำบลบางป่อ อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 48. ศาลาการเปรียญ วัดสุคันธาวาส เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2561.

8. คลองลำตึนบก

คลองลำตึนบก ตำแหน่งของคลองนี้ไม่แน่ชัด แต่จากการสอบถามคนในพื้นที่ บางท่านกล่าวว่า หากคลองลำตึนบกอยู่ระหว่างคลองวัดสุคันกับคลองชวดพร้าว เมื่อสืบค้นตำแหน่งคลองนี้ใน Google Maps พบว่า ในคลองวัดสุคันมีคลองเล็กๆ อยู่ช่วงก่อนจะออกปากคลองชวดพร้าว คลองเล็กๆ ที่ว่านี้แยกมาจากคลองวัดสุคัน เป็นคลองตัน ใน Google Maps เขียนว่าคลองสุคัน ซึ่งอาจจะเป็นคลองลำตึนบก แต่ก่อนคลองตึนบก ไม่ค่อยมีคนใช้เท่าไรเพราะเป็นคลองลัด อีกตำแหน่งหนึ่งตามคำบอกเล่าของคุณตาจำปา เรืองศรี (6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) อายุ 98 ปี คลองชวดใหญ่ ท่านให้ข้อมูลว่าคลองตึนบก คือคลองเล็กๆ ที่อยู่ในคลองชวดใหญ่ เมื่อสืบค้นตำแหน่งคลองใน Google Maps บริเวณคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตด้านตะวันตก พบว่ามีคลองเล็กๆ แยกออกมาผ่านพื้นที่การเกษตร ลักษณะเป็นคลองตัน และไม่มีชื่อคลอง ซึ่งจึงไม่ทราบว่าคือคลองชวดใหญ่หรือไม่ แต่ในคลองนี้ปัจจุบันไม่พบว่ามีคลองออกไป

ผู้อาวุโสเล่าว่า แต่ก่อนคลองตึนบกเป็นคลองเล็กๆ ไม่ค่อยมีคนใช้เท่าไรเพราะเป็นคลองลัด ส่วนตำแหน่งของคลองตึนบกในข้อมูลแผนที่คลองเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางป่อ คือคลองที่แยกมาจากปากคลองสุคันลงมาบรรจบกับคลองชวดพร้าว ช่วงกลางคลองไม่มีคลองสาขา ดังนั้น ตำแหน่งของคลองลำตึนบกพอจะอนุมานได้ว่าน่าจะอยู่ระหว่างคลองสุคันกับคลองชวดพร้าว ซึ่งใกล้เคียงกับคำบอกเล่าและตำแหน่งคลองใน Google Maps

สภาพทั่วไปของคลองลำตึนบก ตามที่ผู้อาวุโสหลายท่านกล่าวคือ เดิมเป็นลำราง คือทางน้ำเล็กๆ ที่ขุดไว้เพื่อชักน้ำจากคลองเข้าสู่ที่นา ชาวบ้านเรียก ลำตึนบก ภายหลังลำรางขยายกว้างขึ้นจนเรียกคลอง แต่ก่อนคลองนี้ไม่ค่อยมีคนใช้เท่าไรเพราะเป็นคลองลัด แนวคลองลักษณะจะคดเคี้ยว บางช่วงแคบ กว้าง ไปตามพื้นที่ แต่เรือมาดพายสวนกันได้ตลอดคลอง บริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก คือช่วงปากคลอง มีราว 10 หลังคาเรือนโดยกระจายอยู่ห่างๆ

พื้นที่ริมคลองคลองลำตึนบกเป็นที่ลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา เห็นได้จากข้าวในคลองนี้เมื่อออกรวงจะมีเมล็ดข้าวจำนวนมากจนรวงข้าวหนัก อีกทั้งในคลองยังมีปลานานาชนิดอยู่ชุกชุม ชาวบ้านจึงมักจะเข้ามาจับปลาโดยใช้มิดพร้าวพันปลาที่แหวกว่ายอยู่ในคลอง แล้วนำมาทำเค็มหรือตากแห้งเก็บไว้เป็นเสบียงยามหน้าแล้ง

ที่มาของชื่อ **คลองลำตึนบก** มาจากแต่ก่อนในคลองนี้เป็นพื้นลุ่ม มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยนาข้าว หนองน้ำ อีกทั้งในลำคลองก็ยังมีปลาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่นนี้จึงดึงดูดให้นานาชนิดบินเข้ามาหากินกันเป็นจำนวนมาก จนปรากฏเป็นร่องรอยเท้าของนานาชนิด จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านเรียกชื่อ คลองลำตึนบก

ปัจจุบันคลองลำตึนบก อยู่ในพื้นที่ของ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 คลองมีความกว้างเฉลี่ย 15.00 เมตร มีความยาว 2,800 เมตร

9. คลองสะบัดจาก-บ้านสะบัดจาก

คลองสะบัดจาก เป็นคลองธรรมชาติสายสั้น ๆ ลักษณะคดเคี้ยว คลองนี้อยู่ก่อนมาทางด้านใต้ของตำบลบางป่อ เป็นคลองขวางระหว่างคลองพระองค์เจ้ากับคลองสนามพลี

เนื่องจากคลองสนามพลีและคลองพระองค์เจ้าฯ นั้นเป็นคลองกว้างขนาดเรือมาดพายสวนกันได้และคลองมีความยาวขนานกันตั้งแต่ทิศเหนือจรดทิศใต้ ดังนั้น ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนเส้นทางสัญจรระหว่างสองคลองนี้ก็จะเข้าคลองลัดที่มีอยู่ในพื้นที่หลายสายรวมทั้งคลองสะบัดจากด้วย แต่ก่อนผู้คนอาศัยอยู่ในคลองสะบัดจากนี้มีอยู่ราว 10 หลังคาเรือน เรียกว่าหมู่บ้านสะบัดจาก ชาวบ้านส่วนใหญ่คือตระกูลนามอมูและทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา

เหตุที่เรียกชื่อ คลองสะบัดจากนั้น คุณตาจำปา เรืองศรี อายุ 98 ปี เล่าว่า เนื่องจากแต่ก่อนมี **ต้นจาก** ขึ้นอยู่ในคลองนี้ แต่มีเฉพะะบริเวณเกาะสองเกาะเท่านั้น สันนิษฐานว่าอาจจะมีคนทำเหมืองลัดจากร่วงหล่นในคลองนี้โดยไม่ได้ตั้งใจ ในกาลต่อมาจึงเจริญเติบโตเป็นต้นจากต่างๆ ที่เป็นคลองน้ำจืดซึ่งถือเป็นเรื่องแปลก เพราะต้นจากเป็นไม้ป่าชายเลนที่เจริญเติบโตในน้ำกร่อย มักจะพบได้ทั่วไปในพื้นที่ๆ ดินชายทะเลและปากอ่าวแม่น้ำที่ติดกับทะเล แต่คลองเฉพะะนี้ก็กลับมีต้นจากขึ้นอยู่เพียงคลองเดียวเท่านั้นจนเป็นลักษณะโดดเด่น เมื่อเป็นดังนี้ผู้ที่พายเรือเข้าออกจิ้งจิงเรียกว่าคลองสะบัดจาก แต่ปัจจุบันไม่มีต้นจากที่ว่านี้แล้ว

ปัจจุบันคลองสะบัดจากอยู่ในพื้นที่หมู่ 4 คลองมีความกว้างเฉลี่ย 10.00 เมตร มีความยาว 1300.00 เมตร ตำแหน่งคลองจาก Google Maps พบว่าปากคลองด้านตะวันออกแยกมาจากคลองพระองค์เจ้าฯ ลากผ่านพื้นที่การเกษตรเป็นแนวขวาง ส่วนปากคลองก้านตกไปพบว่าเชื่อมกับคลองสนามพลี สันนิษฐานว่าคลองส่วนนี้อาจแคบกลายเป็นคลองตันไปแล้วหรือไม่

ภาพที่ 49-50. ต้นจากและลูกจาก. พิมพ์ซ้ำจากต้นจาก และประโยชน์ต้นจาก. โดย puechkaset, 10 พฤษภาคม 2558, ค้นคืนจาก <https://puechkaset.com/ต้นจาก/>.

10. คลองข้างตาย

คลองข้างตาย เป็นคลองธรรมชาติ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตำบลบางบ่อ ลักษณะเป็นคลองขวางสายสั้นๆ เชื่อมระหว่างคลองพระองค์เจ้าฯ กับคลองสนามพลี

หากพิจารณาตำแหน่งคลองจาก Google Maps พบว่าปากคลองข้างตายด้านตะวันออกแยกจากคลองพระองค์เจ้าฯ เป็นแนวขวางมาทางตะวันตกผ่านนาข้าวและบ่อปลา ช่วงกลางคลองได้แยกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งลากยาวขึ้นไปทางด้านเหนือตลอดถนนกรุงเทพฯ-ชลบุรี สายใหม่ขึ้นไปจนถึงพื้นที่ตำบลเปรี๊ญ อำเภอบางบ่อ ปลายคลองต้น เรียก คลองข้างตายบน ส่วนอีกสายลากยาวมาทางด้านตะวันตกไปบรรจบกับคลองบางเขาในพื้นที่ของอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ เรียก คลองข้างตายล่าง

ผู้อาวุโสอธิบายสภาพคลองข้างตายแต่ก่อนว่า เป็นคลองซอย คลองกว้างพอที่เรือมาด 2 ลำพายสวนกันได้ ที่นาบริเวณนี้ส่วนใหญ่เจ้าของคือตระกูลนาคเกิด สมัยก่อนคนอยู่ราว 20 กว่าหลังคาเรือน ต้นคลองนี้สืบกับคลองพระองค์เจ้าฯ เข้ามาในคลองแยกไปได้สองทาง แยกหนึ่งไปคลองบางอีหัว อีกแยกหนึ่งไปออกคลองชวดใหญ่ได้

“เคยไปลงแขก สภาพคลองกว้างประมาณคลองชวดใหญ่ สมัยก่อนคนอยู่เยอะยี่สิบกว่าหลังคาเรือน เป็นคลองที่คดมาก ไปออกท่าข้าม ไปออกหลวงแพ่งได้เลย ที่นาแถวนั้นเช่าเขา เข้าพวกตระกูล นาคเกิดเพราะตระกูลนี้ไปมีที่นาตรงนั้นเป็นร้อยไร่ นาของปู่เจ้า ปู่เจ้าเป็นน้องปู่ฉัน คนที่มาเช่าเป็นคนที่อยู่แถบ คลองข้างตายเขาจ่ายค่าเช่าสมัยนั้น หนึ่งไร่ ข้าวสิบถัง” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ส่วนที่มาชื่อ **คลองข้างตาย** ไม่สามารถหาผู้ให้ข้อมูลได้ ผู้วิจัยจึงต้องละไว้ให้ผู้สนใจสืบค้นต่อไป ปัจจุบันคลองข้างตายบน และคลองข้างตายล่าง เป็นคลองธรรมชาติ อยู่ในพื้นที่หมู่ 9 บ้านบางข้างตาย คลองข้างตายบน มีความยาว 1,600 กิโลเมตร มีขนาดท้องคลอง 4 เมตร ฝิวน้ำกว้าง 20 เมตร ส่วนคลองข้างตายล่าง อยู่ในพื้นที่หมู่ 9 ความยาว 3.880 กิโลเมตร มีขนาดท้องคลอง 5 เมตร ฝิวน้ำกว้าง 25 เมตร อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

11. คลองบางนางทิม

คลองบางนางทิม เป็นคลองสายสั้นๆ อยู่ทางทิศตะวันตกของตำบลบางบ่อ คลองบางนางทิม เป็นคลองธรรมชาติซึ่งเกิดจากชาวบ้านจูงควายผ่านไปมาเพื่อนำไปเลี้ยงในบริเวณที่มีหญ้า เรียกว่าทางควายล่อง จนกระทั่งทางสีกเป็นร่องลึกและมีน้ำท่วมขังในฤดูฝน ต่อมาภายหลังจึงพัฒนาเป็นคลองลัดระหว่างคลองพระองค์เจ้าฯกับคลองสนามพลี

ผู้เฒ่าผู้แก่หลายท่านกล่าวว่าแต่ก่อน ในคลองนี้มีผู้คนอาศัยอยู่มาก ตลอดคลองมีราว 50 กว่าหลังคาเรือน พื้นที่สองฝั่งคลองเป็นท้องนาทั้งหมด มีทั้งพวกที่ทำนาของตัวเองและพวกที่ทำนาเช่า คลองบางนางทิมเป็นคลองลัดเชื่อมออกไปได้หลายคลอง เช่น คลองบางเขา คลองชวดบัว

ที่มาชื่อ **คลองบางนางทม** เป็นชื่อที่ทางราชการเรียก แต่ก่อนชาวบ้านเรียกว่า **คลองอีทม** สันนิษฐานว่า **ตั้งตามชื่อคนที่อยู่ในคลองแรกๆ หรืออาจตั้งตามชื่อคนที่อาศัยอยู่ต้นคลองหรือปลายคลอง** ภายหลังเรียกว่า คลองบางนางทม ในสมัยนายกรัชมณตรี จอมพล ป.พิบูลสงคราม เนื่องจากเป็นสมัยมีการเปลี่ยนแปลงภาษาไทยขนานใหญ่เพื่อขนานรับนโยบาย “**รัฐนิยม**” เพื่อเสริมสร้างความเป็นไทยส่วนการเปลี่ยนวิธีการใช้คำศัพท์ในภาษาไทยนั้นมีปรากฏใน “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องวางระเบียบคำแทนชื่อ และคำรับ คำปติเสธ” ลงวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2485 อันสืบเนื่องจากการใช้สรรพนามของประชาชนที่มีหลากหลาย รัฐบาลจึงต้องการให้เป็นแบบแผนเหมือนกันทั้งหมดคือให้ใช้คำว่า ฉัน เรา ท่าน ท่านทั้งหลาย เขา เขาทั้งหลาย มัน พวกมัน ดังนั้น คำว่า อี จึงเป็นการใช้คำที่ไม่ถูกต้องตามประกาศดังกล่าว (“**ครับ-ค่ะ**” เริ่มใช้เมื่อใด ส่องการปรับ “ภาษาไทย” ฉบับจอมพล ป. เพื่อความเป็น “ไทย”?, 24 ธันวาคม 2563)

คลองบางนางทม น่าจะเป็นคลองเดียวกันกับคลองสนามพลี (ยายทม) ซึ่งแยกออกมาจากคลองบางเสาธงด้วยแต่อาจเรียกชื่อต่างกัน ปัจจุบันคลองบางนางทม อยู่ในพื้นที่ หมู่ 7 ตำบลบางบ่อ คลองมีความกว้างเฉลี่ย 25 เมตร มีความยาว 1.000 เมตร

12. คลองอ้อม

คลองอ้อม ในตำบลบางบ่อ มีอยู่ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่ที่ทิศเหนือของตำบลบางบ่อ ในพื้นที่ หมู่ 9 หมู่ 10 และหมู่ 11 คือบริเวณทิศเหนือ ลักษณะเป็นคลองสายเล็กๆ โดยปากคลองด้านบนสบกับคลองพระองค์เจ้า แนวนคลองโค้งเป็นครึ่งวงกลมอ้อมกลับลงมาสบกับคลองพระองค์เจ้าฯ ช่วงล่าง

ช่วงล่างมีคลองสาขาแยกออกเป็นแนวขวางมาทางด้านตะวันตก แล้วแยกออกเป็น 2 สาย สายหนึ่งแยกไปสบกับคลองคอคอด อีกสายหนึ่งแยกไปสบกับคลองสุคัน โดยเหตุที่ **คลองติงโค้งโอบพื้นที่บางส่วนจึงคล้ายกับเกาะที่มีน้ำล้อมรอบ** ลักษณะเช่นนี้จึงได้เรียกว่า **คลองอ้อม** คลองส่วนนี้มี ความกว้างเฉลี่ย 20 เมตร มีความยาว 2,050 เมตร

คลองอ้อม ส่วนที่ 2 อยู่ที่ทิศใต้ของตำบลบางบ่อ ในพื้นที่หมู่ 3 ปากคลองด้านเหนือสบกับคลองสำโรงปากคลองด้านใต้สบกับคลองกันยา แนวนคลองนี้มี**ลักษณะคดโค้งหักคอกไปตลอดสาย** คลองส่วนนี้คั่นระหว่างตำบลบางบ่อกับตำบลบ้านระกาศ

เหตุที่คลองไหลอ้อมพื้นที่ของหมู่ 2 และหมู่ 3 ชาวบ้านจึงได้เรียกว่า **คลองอ้อม** “*คลองอ้อมกว้างเท่าๆ ขวดตาลึก ประมาณ 8 เมตร คลองอ้อมจากหมู่ 3 ไปหมู่ 2 และมาทะลุคลองบางนางเพ็ง สรุปลคลองอ้อมเชื่อมระหว่างคลองสำโรงกับคลองบางนางเพ็ง หมดเขตหมู่ 3 บ้านระกาศ คลองอ้อมเป็นคลองกั้นระหว่างบ้านระกาศกับบางบ่อ คลองอ้อมออกได้เยอะ คนอยู่ไม่เยอะ มีที่ปากคลอง 6-7”* (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) คลองส่วนนี้มี ความกว้างเฉลี่ย 15 เมตร มีความยาว 2,100 เมตร

ดังนั้น ชื่อ คลองอ้อม เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันเองตามลักษณะเส้นทางของคลองซึ่งโอบล้อมพื้นที่หมู่บ้านคือ หมู่ 1 และหมู่ 2 ไว้ จึงเรียกว่า คลองอ้อม

13. คลองขุดปลง

คลองขุดปลง อยู่ทางทิศเหนือของตำบลบางบ่อ ในพื้นที่ หมู่ที่ 10 เป็นคลองขวาง เชื่อมระหว่างคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตกับคลองคองลาด

ผู้อาวุโสเล่าว่า แต่ก่อนคลองขุดปลงพัฒนามาจากลำกลาง เพราะพื้นที่ในคลองขุดปลงทั้งหมดเป็นแปลงนาเป็นพื้นที่ๆ ชาวบ้านเข้าไปทำนาจึงไม่มีบ้านคนอยู่ในคลอง นอกจากนั้นคลองขุดปลงยังเป็นเส้นทางไปอำเภอบางบ่อด้วย

คุณยายสุวณีย์ แสงทอง อายุ 77 ปี เล่าว่าแต่ก่อนคลองขุดปลงมีดอกบัวสายขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากทั้งบัวแดงและบัวขาว เมื่อถึงฤดูที่มีน้ำมาก ชาวบ้านจะเข้าไปเก็บดอกบัวในคลอง เนื่องจากส่วนต่างๆ ของบัวสามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ทั้งเป็นยา อาหาร และของใช้ เช่น ดอกบัวนำไปบูชาพระ สายบัว ไหลบัวหรือต้นกล่ำบัว นำมาปรุงเป็นอาหารได้หลายชนิดทั้งแกงและผัดหรือกินสด เม็ดบัวกินได้ทั้งสดและแห้ง ใบบัวนิยมนำมาห่อข้าวห่อของ และรากบัวนำมาเชื่อมแห้งกินเป็นของหวาน เป็นต้น

“ป่าทอดกล้วยทอด และขนมครก ปายป่าจะพายเรือไปขายท้องนา สองข้างเป็นนาหมด ไม่มีชุดบ่อ เวลาเราพายเรือไป บัวก็จะติดอยู่ริมคลอง เราก็จะเก็บบัว เราเก็บเยอะๆ เราก็มาขายตลาดได้ตรงที่มีร้านค้าเยอะๆ กำละสลึง เก็บใบบัวมาขายใช้แทนใบตอง อย่างปลาทุเขากก็ใช้ใบบัว เราก็ได้เงินมาอีก สลึงสองสลึง บาทหนึ่ง” (สุวณีย์ แสงทอง (ขาแข็ง แข็งเฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ครั้งช่วงฤดูแล้งน้ำในคลองแห้ง ชาวบ้านก็จะเข้าไปในคลองแล้วใช้จอบหรือเสียมขุดไปตามพื้นดินแต่กระแสบริเวณที่คาดว่าจะมีโป่งบัวอยู่ สำหรับส่วนที่เรียกว่า โป่งบัวนั้นก็คือต้นอ่อนของไหลบัวคล้ายรากบัวหรือเหง้าบัว ชาวบ้านแถบนี้เรียกว่า โป่งบัว บางแห่งเรียก โป่งบัว ลักษณะเป็นปล้องๆ ชาวบ้านจะขุดมาแล้วมัดรวมกันขายกำละ 2 สลึงถึง 2 บาท ภายหลังราคาสูงขึ้นเป็นกำละ 5 บาท โป่งบัวเป็นของมีประโยชน์คนจีนนิยมเอาโป่งบัวมาต้มกับกระดูกหมูใส่ถั่วลิสงและน้ำตาลทรายแดง เนื่องจากมีสรรพคุณช่วยล้างตับและปอด ผู้ที่ใช้แรงงานหนักอยู่ท่ามกลางแสงแดดจึงนิยมซื้อมารับประทาน

ดังนั้น ที่มาของชื่อคลองขุดปลง จึงสันนิษฐานว่ามาจากปลง ซึ่งกร่อนเสียงมาจาก โป่ง ในภาษาพูด หมายถึง โป่งบัวคือ รากอ่อนของบัว ซึ่งที่มามากมายในคลอง จนเป็นลักษณะเด่นปัจจุบัน คลองขุดปลง มีความกว้างเฉลี่ย 15 เมตร มีความยาว 1,300 เมตร

ภาพที่ 51. โป่งบัวหรือรากบัว. พิมพ์ซ้ำจาก รากบัว ประโยชน์และสรรพคุณของรากบัว. โดย สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 19 มิถุนายน 2562, ค้นคืนจาก https://www.alro.go.th/tak/ewt_news.php?nid=450&filename=index

14. คลองขุดใหญ่

คลองขุดใหญ่ เป็นคลองขวางสายสั้นๆ แนวคลองค่อนข้างตรง คลองนี้อยู่ทางทิศเหนือของ ตำบลบางบ่อ โดยปากคลองขุดใหญ่ด้านตะวันออกสกับคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต หรือคลองเจ้า ส่วนปากคลองด้านตะวันตกสกับคลองบางเสา

ในเวลาต่อมาเมื่อมีผู้คนเข้ามาเข้ามาทำนาในพื้นที่คลองพระองค์เจ้าฯ มากขึ้น จึงได้มีการขุดคลองเพื่อชักน้ำจากคลองพระองค์เจ้าฯ เข้ามาในผืนนาที่ห่างออกไป โดยในชั้นแรกเข้าใจว่าจะเป็นขุดเล็กๆ ซึ่งมีขนาดความกว้างประมาณท้องร่องสวน เป็นคลองแคบ เล็ก ไม่สามารถใช้เรือแจวได้ เพราะแจวยาวเกะกะ ต้องใช้เรือมาด ถ่อแทน ทำให้เคลื่อนที่ได้เร็วกว่า ยามหน้าแล้งน้ำในขุดจะแห้งสามารถเดินไปมาได้ภายหลังจึงมีการขุดขยายขุดขึ้นจึงเรียกว่า **คลองส่วย** โดยเกี่ยวข้องกับการจ่ายส่วยของชาวบ้าน ซึ่งผู้อาวุโสได้กล่าวถึงที่มาคล้ายกันคือ

หนึ่ง คลองส่วยคือคลองที่ขุดขึ้นโดยชาวบ้านซึ่งไม่ได้ชำระค่าภาษีเรือสามารถตามพระราชบัญญัติอากรแสตมป์ พ.ศ. 2475 เรื่องประกาศจัดเก็บภาษีเรือ โรงร้าน ตึก แพ ทางราชการจึงให้มาใช้แรงงานขุดคลองเป็นการทดแทน จึงเรียกว่า **คลองส่วย**

สอง คลองส่วย คือคลองขุด ซึ่งผู้ใหญ่บ้านได้ขอแรงชาวบ้านให้มาช่วยกันขุดคลองถือเป็นการจ่ายส่วยด้วยแรงงาน แทนการจ่ายด้วยเงิน จึงได้เรียกว่า **คลองส่วย**

ต่อมาคลองส่วยยังถูกเรียกว่า **คลองอ้อมอีกด้วย** เพราะปากคลองขุดใหญ่ด้านตะวันออกหากพายเรือตัดคลองพระองค์เจ้าไปอีกฝั่ง แนวคลองช่วงนี้จะโค้งโอบพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ให้พื้นที่ๆ ถูกโอบคล้ายเกาะ จากนั้นจึงไหลไปเชื่อมกับคลองอ้อมในพื้นที่หมู่ 9 หมู่ 10 และหมู่ 11 ชาวบ้านจึงเรียก

คลองนี้ว่า คลองอ้อมน้อย หรือคลองสวย แต่ก็คือคลองเดียวกัน ครั้นภายหลังหน่วยงานราชการมาเขียนป้ายว่า คลองอ้อม

ส่วนที่มาชื่อ คลองชวดใหญ่ มาเรียกกันภายหลัง ปากคลองนี้เชื่อมกับคลองพระองค์เจ้า คลองนี้ เคยมีการขุดขยายโดยใช้เรือช่วยขุดเพื่อให้มีน้ำสำหรับทำการเกษตรมากขึ้น จึงทำให้คลองขยายกลายเป็น คลองกว้างราว 6 – 7 วา นับว่ากว้างกว่าคลองอื่นๆ ในแถบนั้น ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านจึงเรียกว่า **คลองชวดใหญ่** และก็ทำให้สะดวกในการสัญจรด้วยเพราะสามารถแยกออกไปได้หลายทาง เช่น อำเภอบางเสาธง แยกปากกระพัง ชวดบัว วัดศรีวารีน้อย คลองจระเข้ คลองหนองจุกเห่า และตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี เป็นต้น

สภาพทั่วไปของคลองชวดใหญ่ตามที่ผู้อาวุโสในท้องถิ่นเล่าแต่ก่อนในคลองนี้พื้นที่สองฝั่งคลอง เป็นผืนนาโล่ง ไม่มีต้นไม้และคนเข้ามาอยู่อาศัย ทว่าภายหลังผู้คนเริ่มเข้ามาปลูกเรือนตามชายคลองตั้งแต่ ปากคลองชวดใหญ่เข้าไป มีราว 20 หลังคาเรือน อาทิ ตระกูลชำเถื่อน โพธิ์ศรี เทียงตรง ทับจันทร์ ใจยิ้ม นาคเกิด นุชประมุข ทองมาก ห่วงหวังศรี และจันทกลับ เป็นต้น ทั้งหมดประกอบอาชีพทำนามีทั้งทำนาของตนเองและที่มาทำนาเช่า ปัจจุบันตำแหน่งของคลองชวดใหญ่ตามที่ปรากฏใน Google Maps ยังแสดง เส้นทางคลองในตำแหน่งเดียวกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่ในแผนที่ Google Maps ไม่ได้ระบุชื่อ ทั้งนี้ ชื่อคลองชวดใหญ่เห็นได้จากชื่อของโรงเรียนปากคลองชวดใหญ่ ซึ่งอยู่ด้านตะวันออกใกล้จุดที่สบกับ คลองพระองค์เจ้า

สำหรับพื้นที่ในคลองชวดใหญ่พบว่า มีบ้านเรือนสวยใหญ่อยู่ทางทิศใต้ของคลองและพื้นที่ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่ทำการเกษตรปัจจุบันคลองชวดใหญ่อยู่ในพื้นที่หมู่ 9 มีความกว้างเฉลี่ย 22 เมตร มีความยาว 1,400 เมตร

5.2 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลคลองด่าน

ตำบลคลองด่าน เป็นตำบลเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมากกว่า 100 ปี เดิมเรียกว่า "ตำบลบางเหี้ย" เพราะสภาพพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้น มีสัตว์น้ำและป่าไม้อยู่เป็นจำนวนมากจึงเป็นแหล่งอาศัยของตัวเงินตัวทอง หรือตัวเหี้ยอยู่ชุกชุม แม้กระทั่งชื่อแม่น้ำลำคลองและวัด ก็ยังตั้งชื่อที่มีคำว่า เหี้ย ด้วย เช่น แม่น้ำบางเหี้ย (คลองบางเหี้ย-คลองด่าน) วัดบางเหี้ย (วัดมงคลโคธาวาส) จนกระทั่งต่อมาเกิดภาวะสงครามทางทหาร จึงได้ตั้งด่านขึ้น จึงเปลี่ยนชื่อคลองบางเหี้ยเป็นคลองด่านตามด่านเก็บค่าผ่านทางที่อยู่บนถนนสุขุมวิท บริเวณคลองบางเหี้ย จนภายหลังได้ยกเลิกด่านไป ชาวบ้านจึงเรียกว่า "คลองด่าน" จนถึงปัจจุบันทำให้หลายคนมักจะเข้าใจผิดคิดว่าคลองด่านเป็นอำเภอบาง

พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลคลองด่านเป็นที่ราบลุ่ม ติดอ่าวไทย มีพื้นที่ป่าชายเลนและลำคลอง ธรรมชาติจำนวนมาก โดยมีพื้นที่ทั้งหมด 60 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 37,500 ไร่ ประชากร มีความเป็นอยู่แบบชนบท นับถือศาสนาพุทธ และพูดภาษาไทยกลาง

เขตพื้นที่ของตำบลคลองด่าน

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลบางเพรียง ตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศใต้ ติดต่อกับทะเลอ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับทะเลอ่าวไทย

เห็นได้ว่าพื้นที่ของตำบลคลองด่านมีเขตติดต่อกับทะเลอ่าวไทยถึง 2 ด้าน ดังนั้น ลำคลองหลายสายในพื้นที่จึงเป็นเส้นทางรับน้ำทะเล ลำคลองที่อยู่ในพื้นที่ของตำบลคลองด่าน มีจำนวนสายได้แก่ 1. แม่น้ำบางเหี้ย (คลองด่าน) 2. คลองปึกกา 3. คลองมังกร 4. คลองไร่พริก 5. คลองปรก 6. คลองชะคราม 7. คลองสัมมชัย 8. คลองเกลือ 9. คลองสีลิ่ง 10. คลองนางหงษ์ 11. คลองท้องคู้ 12. คลองควาย 13. คลองน้ำตาล และ 14. คลองมอญ โดยมีที่มาการเรียกชื่อ ดังนี้

1. แม่น้ำบางเหี้ย (คลองด่าน)

แม่น้ำบางเหี้ย หรือคลองด่าน อยู่ก่อนไปทางทิศเหนือของตำบลคลองด่าน ลักษณะเป็นคลองใหญ่ มีแนวขวาง โดยปากคลองทางทิศตะวันตกเป็นสามแยกคลองสบกับคลองอีก 2 สาย คือ คลองบางเพรียงและคลองใหม่ แนวคลองด้านลากยาวมาทางทิศตะวันออก คลองจะแยกขึ้นไปทางด้านเหนืออีกสองสาย โอบล้อมพื้นที่ แล้วไหลไปบรรจบเป็นสายเดียวขึ้นไปทางด้านเหนือออกไปสบกับคลองสำโรง

คลองด่านส่วนที่แยกลงมาทางทิศใต้ได้ลากยาวลงมาจนลอดใต้ถนนสุขุมวิทแล้วไปสิ้นสุดที่ทะเลปากอ่าวไทย ยังมีคลองสาขาที่แยกออกจากคลองด่านทั้งสองฝั่งอีกหลายสายโดยฝั่งตะวันออกเรียกชื่อ คลองด่าน ส่วนฝั่งตะวันตกเรียกชื่อ คลองด่านน้อย ซึ่งแยกออกเป็นคลองเล็กๆ หลายสาย ครอบคลุมพื้นที่แล้วไหลลงไปด้านใต้ไปออกทะเลอ่าวไทย

แม่น้ำบางเหี้ย หรือคลองบางเหี้ย เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันมานานแล้วเพราะเป็นคลองโบราณ ซึ่งมีชื่ออยู่ในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ในปี พ.ศ. 2350 ตรงกับปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ 1 (พ.ศ. 2325–2352) หรือก่อนหน้านั้น นิราศเมืองแกลงมีช่วงหนึ่งที่เอ่ยถึงคลองบางเหี้ย

“ถึงชวากปากคลองเปนสองแพร่ง

ข้างซ้ายมือนั้นแลคือปากตะครอง

ประทับทอดนาวาอยู่ท่าหน้า

เขาหุงหาอาหารให้ตามจน

น้ำก็แห้งสุรียนก็หม่นหมอง

ข้างขวาคลองบางเหี้ยทเลวน

ดูเรียงลำเรือรายริมไพรสณฑ์

ไฉ่ยามยลโภชนาน้ำตาลคลอ

พอน้ำตึงถึงเรือก็รีบล่อง

ด้วยมีดม้วกสัวต้อต้องรอรทา

เข้าในคลองคึกคักกันนักหนา

นาวามาเรียงตามกันหลามทาง”

(สุนทรภู่, 2513, น. 94)

นิราศเมืองแกลงแสดงลักษณะทางกายภาพของบริเวณนี้ว่า “ถึงชวากปากคลองเปนสองแพร่ง” ชวาก คือช่องที่เว้งว้างเข้าไป บริเวณนี้เป็นปากคลองแยกเป็นสองทาง หากออกข้างซ้ายคือ ปากตะครอง (ตะครองคือชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ใบคล้ายใบพุททรา กิ่งมีหนามแหลมคม) คือเข้าคลองสำโรงหากออกข้างขวาคือเข้าคลองบางเหี้ย ซึ่งน้ำทะเลท่วมถึงจึงรับอิทธิพลของกระแสน้ำขึ้นน้ำลงด้วย ดังเห็นได้จาก “พอน้ำตึงถึงเรือก็รีบล่อง” คือเมื่อสุนทรภู่ออกถึงบริเวณชวากปากคลองนั้นก็เป็นเวลาที่น่าลงแล้ว จึงไม่สามารถแจวเรือต่อไปได้และต้องจอดเรือรอให้น้ำขึ้น

ในเรื่องนี้ อาจารย์สุรินทร์ เศรษฐศิริโรดม (5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์) ท่านเป็นชาวบางบ่อ กล่าวว่า คนในพื้นที่จะทราบทันทีว่า ชวากปากคลองเปนสองแพร่ง คือบริเวณที่ตั้งศาลเจ้าพ่อหลวง ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกันกับที่ว่าการอำเภอบางบ่อ บริเวณนี้เป็นจุดเริ่มต้นของคลองบางเหี้ยเป็นที่ๆ สายน้ำของลำคลองสองสายมาบรรจบกันคือคลองสำโรงกับคลองบางเหี้ย ตรงจุดนี้มีน้ำทะเลเข้าถึงเพราะขณะนั้นยังไม่ได้สร้างประตูกั้นน้ำเค็ม

สุนทรภู่อ่างนิราศเมืองแกลงไว้นับเป็นคุณูปการแก่คนรุ่นหลังเป็นอันมาก ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ลักษณะภูมิประเทศในขณะนั้น ซึ่งถ้านำมาเปรียบเทียบกับลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็ทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการด้านต่างๆ ได้เป็นอย่างดี อย่างน้อยก็ทำให้ทราบว่า พื้นที่ของบางเหี้ยกับบางบ่อนี้เป็นคนละส่วนกัน เพียงแต่มีอาณาเขตติดต่อกัน คนในพื้นที่ปัจจุบันยังหลงเข้าใจผิดอยู่มากว่า บางบ่อคือบางเหี้ย หรือบางเหี้ยคือบางบ่อ ซึ่งความจริงไม่ใช่เช่นนั้น (สุรินทร์ เศรษฐศิริโรดม. บทความคนบางเหี้ย โดยเหี้ยพันธ์แท้)

แม่น้ำบางเหี้ย ค่อนข้างกว้างใหญ่พอที่เรือขนข้าวลำใหญ่สามารถแล่นสวนกันได้ ต้นคลองนี้อยู่บริเวณอำเภอบางบ่อ ใกล้ตลาดบางบ่อ ส่วนปลายคลองวกลงทิศใต้ไปสุดที่ทะเลอ่าวไทย พื้นที่สองฝั่งของแม่น้ำบางเหี้ยหรือคลองบางเหี้ยในอดีต โดยมากเป็นที่ว่างเปล่า ชาวบ้านเรียกว่า **ที่สัตว์** เพราะชาวบ้านจะจูงวัวควายมาเลี้ยงให้กินหญ้าแถวนี้ ส่วนแม่น้ำบริเวณด้านใต้ลงไปมีป่าชายเลนมีดินแสมขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากเพราะใกล้ทะเลปากอ่าวไทย น้ำทะเลท่วมถึงส่งผลให้น้ำในคลองเค็มและดินนึ่มแต่ยังสามารถทำนาได้แต่ผลผลิตไม่ค่อยได้คุณภาพ

“เกิดหน้าวัดหลวงปู่ ก่อนนั้นเรียกว่าวัดบางเหี้ย ก่อนนั้นเป็นป่าแสม เป็นน้ำเค็ม หน้าฝนก็รองน้ำฝน น้ำจืดใสโอ่งไว้ น้ำทะเลมีช่วงน้ำเค็มเข้า คลองชลประทานเขาพังตัด ก่อนนั้นทำนาหยอด เขาเอาข้าวมาหยอด มันเป็นน้ำเค็มบ้าง น้ำจืดบ้าง ข้าวดีบ้างไม่ดีบ้าง ฉันทมาเขาก็ทำนา พ่อแม่ฉันอยู่หน้าวัดหลวงปู่ปาน พ่อแม่ฉันมีที่เขaleyเข้ามาอยู่ที่มรดก(บางเพรียง) เขามาจับจอง 2 คนพี่น้องทำนา” (ประจวบ บุญเพ็ง, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ที่มาของชื่อ **แม่น้ำบางเหี้ย** หรือ **คลองบางเหี้ย** เกี่ยวข้องกับสภาพพื้นที่นี้ ในสมัยที่ยังไม่มีประตูกั้นน้ำเค็มจากทะเลนั้น พื้นดินบริเวณนี้มักมีปัญหาแผ่นดินทรุดและมีน้ำทะเลหนุนเสมอ แต่ก็มี ความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าแสม จึงเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิดรวมทั้งสัตว์ประเภทจระเข้

ตะกวด โดยเฉพาะตัวเหี้ย สัตว์เลื้อยคลานขนาดใหญ่ที่อาศัยอยู่ในคลอง

โดยธรรมชาติของตัวเหี้ยนั้น มักชอบอาศัยอยู่บริเวณใกล้แหล่งน้ำ ตัวเหี้ยจะว่ายน้ำเก่งและดำน้ำได้นาน ในตอนกลางวันตัวเหี้ยจะออกหากิน อาหารของตัวเหี้ยคือของเน่าเปื่อยจำพวกเศษซากอาหารต่างๆ บางครั้งก็จะกินสัตว์เป็นๆ เช่น ปลา กุ้ง เป็ด ปู หอย งู หนู นก รวมไปถึงจระเข้ตัวเล็กๆ และไข่ของสัตว์ต่างๆ เช่น ไข่จระเข้ และนอนหลับในตอนกลางคืนอยู่บนบกใกล้แหล่งน้ำ คลองบางเหี้ยตั้งแต่ปากคลองอยู่บริเวณหน้าวัดบางเหี้ย บริเวณนี้มีน้ำเค็มไหลมาพบกับน้ำจืดจึงมีความอุดมสมบูรณ์มากจนมีตัวเหี้ยเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อผู้คนมักจะสัญจรไปมาทางหน้าวัด ก็มักจะเห็นตัวเหี้ยออกหากินเพ่นพ่านทั้งในน้ำและบนบก ในพงอ้อ กอแขม หรืออยู่ในโพรง ตามใต้ถุนบ้านที่ติดชายน้ำ ในบ่อ อยู่เสมอจนเป็นภาพชินตา

จากสภาพดังกล่าว ชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อคลองนี้ว่า คลองบางเหี้ย หรือแม่น้ำบางเหี้ย เพราะมีตัวเหี้ยอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากจนเป็นลักษณะโดดเด่น อีกทั้งเรียกชื่อชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางเหี้ยก่อนที่จะไหลไปออกปากอ่าวไทยว่า **บ้านบางเหี้ย** และเรียกวัดในชุมชนว่า **วัดบางเหี้ย** สอดคล้องกันด้วย

นอกจากนั้นแล้ว ในท้องถิ่นยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวข้องกับตัวเหี้ยอยู่หลายเรื่อง ซึ่งคนในบางบ่อหลายท่านยังจดจำกันได้ดี เช่นเรื่อง **ทำทองเป็นเหี้ยให้ลูกเล่น**

เรื่องมีอยู่ว่า มีเศรษฐีชาวบางบ่อท่านหนึ่งซึ่งร่ำรวยมีทรัพย์สินเงินทองเป็นอันมาก จึงอยากทำทองเล่นให้ลูก เศรษฐีจึงได้นำทองมาหลอมเป็นรูปตัวเหี้ย ต่อมาลูกก็เห็นว่าเหี้ยที่ทำนั้นมีชีวิตขึ้นมาแล้วได้กระโดดลงน้ำหายไป เรื่องนี้พ่อบอกว่าเป็นเรื่องที่เล่าต่อๆ กันมาในลักษณะคติชาวบ้านเพื่ออธิบายที่มาของคำว่า “**ตัวเงินตัวทอง**” (ส. ศิริโรตม์, 2549, น. 29) เรื่องราวเหล่านี้เป็นตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมา แม้อาจมีการเติมแต่งเรื่องราวให้มีรายละเอียดต่างกันบ้าง แต่คนในบางบ่อต่างรับรู้โดยทั่วกัน ดังที่ ผู้อาวุโสหลายท่าน ต่างก็ได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้มาจากคนรุ่นพ่อรุ่นแม่

หลัง พ.ศ. 2500 จำนวนของตัวเหี้ยเริ่มลดลงเนื่องจากความเชื่อที่ว่าเนื้อเหี้ยมีประโยชน์ มีสรรพคุณรักษาอาการของโรคหอบหืดได้ ส่วนดีเหี้ยเชื่อว่าเป็นยาบำรุงกำลัง หากได้บริโภคดีเหี้ยเป็นประจำก็จะมีร่างกายแข็งแรงและมีพลังทางเพศสูง และหนังเหี้ยเมื่อนำมาตากแดดให้แห้งแล้วจะมีลวดลายสวยงามสามารถขายได้ราคาดี ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงหันมาจับเหี้ยกินกันแบบล้างเผ่าพันธุ์ จนในปัจจุบันเมื่อใครมาเที่ยวบางบ่อหรือบางเหี้ยจะไม่มีโอกาสได้พบเหี้ยอีก นับเป็นการสูญเสียเอกลักษณ์ประจำถิ่นไปอย่างน่าเสียดาย (ส. ศิริโรตม์, 2549, น. 45)

นอกจากตัวเหี้ยแล้ว บริเวณคลองนี้ยังมีจระเข้อาศัยอยู่มากด้วย อาจารย์สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์ ซึ่งเป็นชาวบางบ่อ กล่าวว่า แต่ก่อนบิดาของท่านเคยเล่าให้ท่านฟังว่า ในลำคลองสำโรงและคลองบางเหี้ยจะมีจระเข้ชุกชุมเป็นที่ๆ โดยเฉพาะตามคู้้งน้ำ นอกนั้นจะกระจายกันอยู่ทั่วๆ ไป

แต่ว่าจระเข้เหล่านี้ไม่ค่อยทำร้ายคนเพราะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ เล่ากันว่าเมื่อเวลาพระพายเรือออก บินทบาตร จระเข้ก็มักจะโผล่ขึ้นมาว่ายขนบสองข้างเรือในลักษณะผู้พิทักษ์ แต่ระหว่างที่พระพายเรือเข้ารับบินทบาตรอยู่ที่หัวบันไดบ้านญาติโยม จระเข้ก็จะจมหายไปและจะโผล่ขึ้นมาใหม่เมื่อพระวาดหัวเรือออกชาวบางบ่อ ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับจระเข้อีกด้วย เช่นเรื่อง **อาจารย์ลิเลียงจระเข้** อาจารย์ลิ ท่านเป็นเจ้าของอวาสวัดบางเหี้ยใน (ปัจจุบันคือวัดโคธาราม อยู่ริมคลองสำโรง ตำบลบางเพรียง) และยังเป็นหมोजระเข้ชื่อดัง อาจารย์ลิต่านจะปักไม้เป็นแนวเขตในคลองบางเหี้ย ในบริเวณหน้าวัด ไม้ที่ปักไว้นี้ ชาวบ้านเรียกว่า “ซั้ง” เพื่อให้จระเข้จะเข้าไปชุมนุมกันอยู่ในซั้ง เมื่ออาจารย์ลิลงสร้งน้ำ ท่านจะเข้าไปว่ายน้ำคลอเคลียอยู่กับจระเข้ โดยจระเข้ก็ไม่ทำร้ายท่านนับเป็นเรื่องอัศจรรย์แก่ผู้พบเห็นเป็นอันมาก (ส. ศิโรตม์, 2549, น. 29) เรื่องจระเข้ซุกซุนนี้ มีผู้อาวุโสท่านหนึ่ง ยืนยันว่ายืนยันว่าแต่ก่อนท่านเมื่อผ่านคลองหน้าวัด ท่านต้องคอยระวังจระเข้ไม่ให้มันมาดุณเรือคว่ำ (ประดิษฐ์ สุขฉิม, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดีการที่มีตัวเหี้ยและจระเข้จำนวนมากอยู่ในพื้นที่นี้ ย่อมเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพนิเวศของป่า แม่น้ำ เช่น เหี้ยอาศัยใกล้แหล่งน้ำ อยู่ได้ในทุกสภาพป่า หากไม่มีเหี้ยเลย แหล่งน้ำอาจเต็มไปด้วยซากเน่าเปื่อยและโรคติดต่อ เหี้ยจึงเป็นผู้ควบคุมประชากรหนูเพื่อไม่ให้ก่อเกิดโรคระบาด ส่วนจระเข้เมื่อพบเห็นที่ไหนก็แสดงว่าป่าแถบนั้นมีความอุดมสมบูรณ์

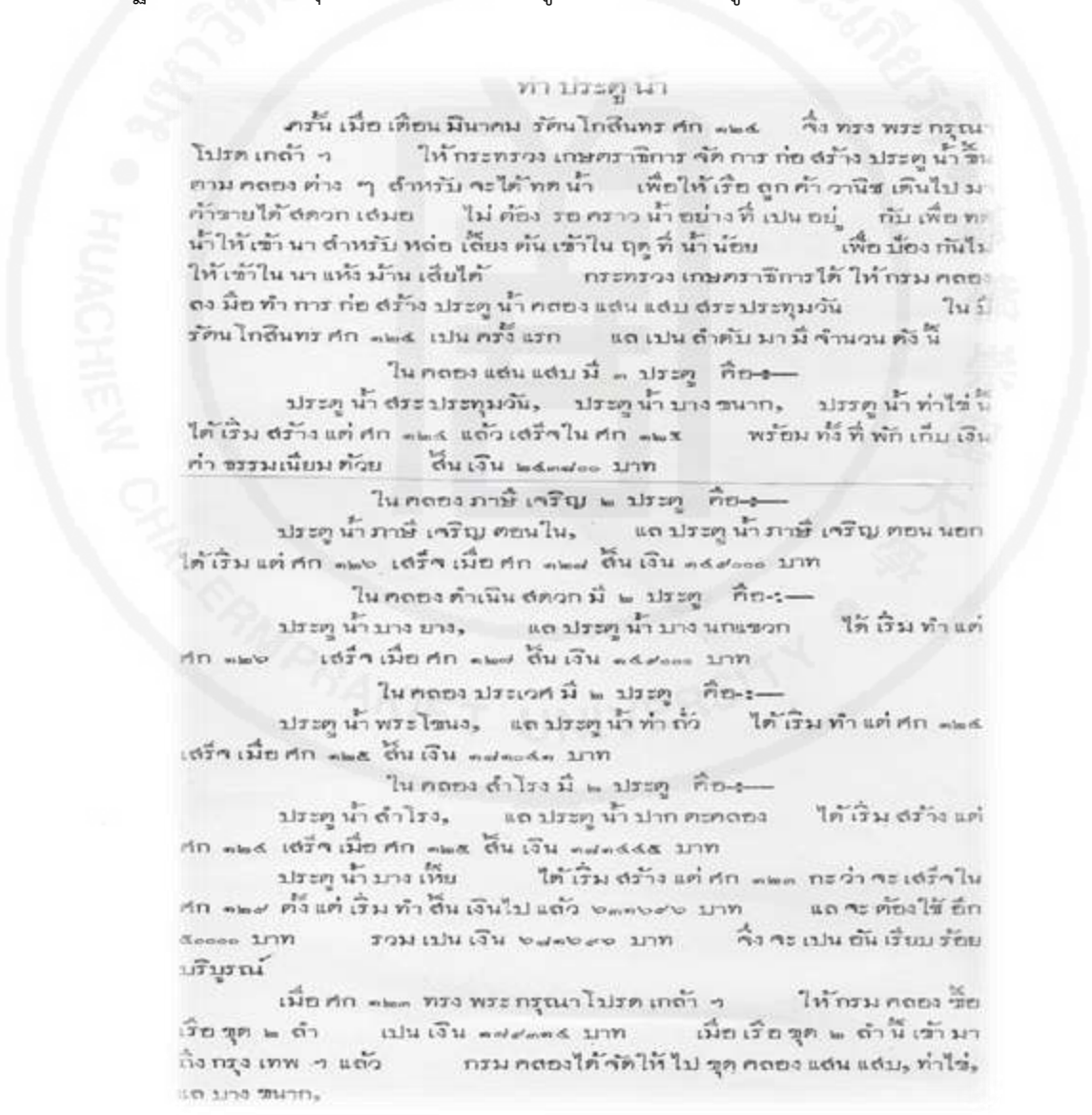
ภาพที่ 52. ตัวเหี้ยริมคลอง. พิมพ์ซ้ำจาก “เหี้ย” ก็มีดี สัตว์ที่รู้จักแล้ว (อาจ) จะรัก (กว่าบางคน).

โดย MGR Online, 4 กันยายน 2561, ค้นคืนจาก <https://today.line.me/th/v2/article/kLGZlo?imageSlideIndex=2>.

ตามที่กล่าวมาข้างต้น ตั้งแต่ปากคลองบางเหี้ยลงมาจนออกทะเลอ่าวไทยเป็นพื้นที่ๆ น้ำทะเลท่วมถึง เป็นอุปสรรคต่อการเพาะปลูกพืชไร่และการสัญจรบริเวณนี้จึงมีการสร้างประตูกั้นน้ำเค็มขึ้น เรียกว่า **ประตูน้ำบางเหี้ย** ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้าง ประตูน้ำบางเหี้ยขึ้นใน ปีรัตนโกสินทร์ ศก 123 โดยจะให้แล้วเสร็จ ศก 129

ประตุน้ำบางเหี้ย ตั้งแต่เริ่มทำสิ้นเงินไปแล้ว 631,696 บาท และต้องใช้อีก 5,000 บาท รวมเป็นเงิน 681.696 บาท ซึ่งประตุน้ำตั้งอยู่ที่บริเวณปากคลองบางเหี้ย ประตุน้ำจะเปิดรับน้ำเมื่อเวลาน้ำขึ้นและปิดเมื่อเวลาน้ำลง โดยอาศัยการต่างระดับของน้ำในคลอง ในกาลต่อมาในปีรัตนโกสินทร์ศก 124 ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรราธิการจัดการก่อสร้างประตุน้ำขึ้นตามคลองต่างๆ เพิ่มขึ้นอีก เพื่อจะได้ทดน้ำและให้ลูกค้าวานิชเดินทางไปมาค้าขายได้สะดวก ซึ่งด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ ในพื้นที่ของเมืองสมุทรปราการก็มีประตุน้ำลำโรงกับประตุน้ำลำตะครองตั้งอยู่ในคลองลำโรง และประตุน้ำพระโขนงกับประตุน้ำท่าถั่ว ตั้งอยู่ในคลองประเวศบุรีรมย์ ดังหลักฐานในราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ทำประตุน้ำ (เอนก นาวิกมูล, 2554, น. 137)

ภาพที่ 53. เรื่อง ทำประตุน้ำในราชกิจจานุเบกษามัษรัชกาลที่ 5. ดัดแปลงจาก รัชกาลที่ 5 กับ การเกษตร เล่ม 1. โดยเอนก นาวิกมูล, 2554, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 137.

ภาพที่ 54-55. การก่อสร้างประตูน้ำใหญ่ที่บางเหี้ย จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อป้องกันมิให้น้ำเต็มป่าเข้ามาถึงที่นา
 ราษฎร สร้างเสร็จในรัชกาลที่ 6 เทียบหนังสือ *Twentieth Century Impression of Siam: Its History, People, Commerce, Industries, and Resources*. หน้า 20.

ยังมีเรื่องเล่าสืบกันมาในท้องถิ่นว่าเมื่อแรกสร้างประตูน้ำบางเหี้ยในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น บริเวณปากคลองบางเหี้ยเป็นชุมชนมีผู้คนอาศัยอยู่มาก โดยมีวัดบางเหี้ยเป็นศูนย์กลางในการ ประกอบงานบุญประเพณีต่างๆ มีเจ้าอาวาส คือ หลวงพ่อปาน เป็นพระเกจิชื่อเสียงโด่งดัง ชาวบ้าน เชื่อกันว่าท่านมีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ นานา จนเป็นที่โจษจันตามประวัติกล่าวว่า หลวงพ่อปาน ท่านเป็น ชาวตำบลบางเหี้ย (หรือตำบลคลองด่านในปัจจุบัน) เกิดในปี พ.ศ. 2368 เป็นบุตรคนที่ 3 ของ นายปลื้มกับนางตาลซึ่งมีเชื้อสายจีนทั้งสองคน เมื่อโตขึ้นท่านไปเรียนหนังสือที่วัดอรุณราชวรารามราช วรมหาวิหาร แล้วบวชเป็นสามเณรโดยมีพระศรีสาทยุทธ (เซ่ง) เป็นพระอุปัชฌาย์ แต่ภายหลังได้ ลาสิกขาเพื่อกลับมาช่วยทำงานหาเลี้ยงครอบครัวจนอายุครบ 20 ปี จึงอุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดอรุณ ราชวรารามราชวรวิหารอีกครั้ง ภายหลังจากที่ศึกษากรรมฐานอยู่พอสมควรจึงได้ลากลับมา อยู่ที่วัดบางเหี้ย ภายหลังจึงเป็นเจ้าอาวาสวัด ต่อมาในการพระราชพิธีฉัตรมงคล ร.ศ. 120

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดให้เลื่อนขึ้นสมณศักดิ์เป็น **พระครูพิพัฒน์โรธกิจ** แต่ชาวบ้านมักเรียกท่านว่า หลวงพ่อปาน หรือ หลวงปู่ปาน

ย้อนไปในช่วงเวลาที่มีการก่อสร้างประตูน้ำบางเหี้ย หลวงพ่อปานท่านเป็นพระอาจารย์ที่มีญาณแก่กล้าและมีชื่อเสียงโด่งดังในทางเครื่องรางของขลังแล้ว ซึ่งความทราบไปถึงพระเนตรพระกรรณของรัชกาลที่ 5 ด้วย ครั้งหนึ่งเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสสมณชลประทาน ในรัตนโกสินทร์ศก 127 ขากลับจากเมืองชลบุรีผ่านเมืองฉะเชิงเทรา จึงได้แวะประทับแรมที่ปากน้ำบางเหี้ยเป็นเวลา 1 คืน ตรงกับคืนวันที่ 23 ธันวาคม พุทธศักราช 2451 และทรงเสด็จตรวจเยี่ยมการสร้างประตูน้ำบางเหี้ยด้วย จึงได้พบกับพระครูปาน ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงบรรยายลักษณะของพระครูปานตามที่ได้พบเห็นว่า เป็นคนแก่ใจดี เรียบร้อย พุดน้อยและเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสแก่คนทั่วไปมาก ดังที่ปรากฏในบันทึกพระราชกิจรายวัน

“เรื่องของพระครูปาน ที่วัดบางเหี้ย เวลาเช้าที่ว่างอยู่ พวกราษฎรพากันอยากจะเห็น (รัชกาลที่ 5) จึงแกลบไปให้เห็นและแจกเสมา พระครูปานมาหาด้วย พระครูปานรูปนี้เป็นที่นิยมกันในทางวิปัสณาและธุดงค์วัตร มีพระสงฆ์ต่างๆ พากันไปอุปัชฌาย์ด้วยสองร้อยสามร้อยแรงแกลงไปประชุมที่วัดบางเหี้ย มีสัปบุรุษที่ศรัทธาเลื่อมใส ช่วยกันเลี้ยงกินน้ำจืดที่มีไว้เกือบหมด แล้วก็ออกเดินทางที่เดินนั้นลงไปบางปลาสร้อย แล้วจึงเวียนกลับขึ้นมาปราจีน นครนายกแล้วเดินมาทางสระบุรี เล่ากันว่าตามทางรถไฟ แต่ไม่ขึ้นรถไฟ เว้นไว้แต่พระที่เมื่อยล้า เจ็บไข้ ผ่านกรุงเทพฯ กลับลงไปบางเหี้ย ออกเดินอยู่ในแรมเดือนนี้ กลับไปวัดราวเดือนห้าเดือนหก ประพฤติเป็นอาจิมวัตรเช่นนี้มา 40 ปีแล้ว คุณวิเศษที่เลื่อมใส คือ ให้ลงตระกรุด ด้ายผูกมือ รดน้ำมันต์ ที่นิยมกันมาอีกอย่าง คือ รูปเสือและด้วยเขี้ยวเสือ เล็กบ้างใหญ่บ้าง ฝีมือหยาบๆ ชาวที่รำลือกันว่า เสือนั้นจะปลุกเศกต้องใช้เนื้อหมูเศกเป่าได้ยังไร เสือนั้นกระโดดลงไปเนื้อหมูได้ตัวพระครูเองเห็นจะได้รับความสำเร็จเห็นน้อยในการที่ใครๆ กวนให้ลงโน้นลงนี้ เขาว่าบางทีก็หนีไปอยู่ในป่าช้า ที่พระบาท ก็หนีขึ้นไปอยู่เสียบบนเขาโพธิ์ลังกา คนก็ตามขึ้นไปกวน ไม่เป็นอันหลับอันนอน แต่บริวารเห็นจะได้ประโยชน์ในการที่ได้ทำอะไรราย มีแกะรูปเสือ เป็นต้น ถ้าปรกติราคาตัวละบาท เวลาแย่งชิงกันก็ขึ้นไปถึง 3 บาท ว่ากัน 6 บาทเลยก็มี ได้รูปเสือแล้ว จึงไปให้ครูปลุกเศก

สังเกตดูอัชฌาศัยก็เป็นอย่างคนแก่ใจดี กิริยาเรียบร้อย อายุ 70 ปีแล้ว แต่แลดูยังไม่แก่ รูปร่างลำสันใหญ่โต เป็นคนพุดน้อย มีคนอื่นมาช่วยพูด ได้ออกจากบางเหี้ยอีก 5 นิमितจะป่วย 2 โมง จนป่วย 3 โมง ส่วนก็ถึงพระสมุทฺธเจดีย์” (อักษรวิธิตามพระราชหัตถเลขา) (โรงเรียนหลวงพ่อบานคลองด่านอนุสรณ์, ม.ป.ป.)

นอกจากนั้นยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ **เขี้ยวเสือหลวงพ่อบาน** อีกว่าประตูน้ำบางเหี้ยประสบปัญหาน้ำรั่วอยู่บ่อยครั้ง ไม่ว่าจะซ่อมอย่างไรก็ไม่สามารถกั้นน้ำให้อยู่ได้ ข้าราชการในท้องถิ่นจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ให้ทรงทราบเพื่อขอพึ่งพระบารมี

ระหว่างที่พระองค์ประทับอยู่ที่ประตุน้ำบางเหี้ยเป็นเวลา 3 วัน จึงรับสั่งให้นิมนต์พระครูปาน เข้าเฝ้าเพื่อไต่ถามเรื่องต่างๆ โดยขณะที่พระครูปานเดินทางเข้าเฝ้าได้ให้เด็กชายป้อนถั่วปอกใส่ เขี้ยวเสือที่แกะเป็นรูปเสือไปด้วย เมื่อไปถึงที่ประทับ พระครูจึงได้เรียกเอาพานใส่เขี้ยวเสือจาก เด็กชายป้อนที่ถืออยู่ แต่ปรากฏว่าไม่มีเขี้ยวเสืออยู่ในพานแล้ว เด็กชายป้อนบอกว่าระหว่างทางเสือได้ กระโดดลงน้ำจนหมดแล้ว พระครูปานจึงได้อาติณเฑียรมาขึ้นเป็นรูปหมูแล้วเสียบไม้แกว่งล่อเสือให้ ขึ้นมาจากน้ำต่อหน้าพระพักตร์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งประทับทอดพระเนตร อยู่ตลอด จนถึงกับตรัสกับหลวงพ่อบานว่า “พอแล้วหลวงตา”

ยังมีเรื่องเล่าอีกว่าเมื่อแรกสร้างประตุน้ำบางเหี้ยแล้วประตูเกิดรั่วซึมแม้จะทำการซ่อมแซม แล้วแต่ก็ยังคงชำรุดและมีน้ำซึมทุกปี วันหนึ่งพระครูปานได้รับการนิมนต์ให้เข้ามาตรวจสอบ ท่านจึง หยิบดิน 3 ก้อนขึ้นมาบริกรรมคาถาแล้วหย่อนลงไปประตุน้ำ นับจากนั้นน้ำก็ไม่รั่วซึมอีก จึงเป็น เรื่องอัศจรรย์ใจแก่ผู้พบเห็นจนเล่าขานสืบกันมา เรื่องราวเหล่านี้ได้เล่าขานกันในห้องถิ่นยิ่งสร้างความ เคารพศรัทธาในหลวงปู่ปานที่มีต่อชาวอำเภอบางบ่อสืบมาจนปัจจุบัน

เรื่องราวของพระครูปาน วัดบางเหี้ยนั้น ชาวบ้านได้เล่าขานสืบต่อกันมาในลักษณะเป็น ตำนานต่างๆ นานา ดังที่ผู้อาวุโสของบางบ่อหลายท่านต่างเล่าเรื่องราวหลวงพ่อบาน มีรายละเอียด แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามด้วยอภินิหารของพระครูปานนั้นได้เป็นที่เลื่องลือไปไกลและส่งผลให้ เขี้ยวเสือ อันเครื่องรางของขลังกลายเป็นตำนานความศักดิ์สิทธิ์ ครั้นต่อมาก็มีการสรรสร้างเขี้ยวเสือ ในลักษณะแตกต่างกันมีทั้งอำปากหุบปาก เพราะทำโดยช่างแกะ 6 คน และช่างทั้งหมดจะเอาแมวมา เป็นต้นแบบในการแกะ เขี้ยวเสือจึงเป็นที่ต้องการของคนทั่วไปเสาะหามาติดตัวด้วยเชื่อว่าทำให้แคล้ว คลาดจากภัยอันตรายต่างๆ

ภาพที่ 56-57. หลวงพ่อบาน วัดบางเหี้ย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ (พ.ศ. 2447).

ภาพที่ 58. เขี้ยวเสือหลวงพ่อบาน. พิมพ์ซ้ำจาก ‘เขี้ยวเสือ’ หลวงพ่อบาน วัดบางเหี้ย, 29 สิงหาคม 2563, สยามรัฐออนไลน์, ค้นคืนจาก <https://siamrath.co.th/n/177897>.

ความมีชื่อเสียงของหลวงพ่อบานยังสืบเนื่องจากการที่ท่านได้ปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะกิจของสงฆ์ ทั้งการออกบิณฑบาตรในตอนเช้า การนำพระสงฆ์สวดมนต์เย็นและสวดมนต์เป็นคัมภีร์หรือผูกเป็นเล่มเป็นวันๆ ไปจนกระทั่งกระทั่งการสวดปาฏิโมกข์ หลวงพ่อบานท่านจะปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน ยกเว้นเวลาอาพาธ อีกทั้งท่านมักเดินธุดงค์และปักกรด्योंที่ต่างๆ อยู่เสมอ

ในด้านการสาธารณสุขประโยชน์ ก็ปรากฏว่าหลวงพ่อบานท่านเป็นผู้นำในการสร้างถนนหลายสาย เช่น จากคลองด่านไปบางเพรียง จากวัดมงคลโคธาวาสไปวัดสว่างอารมณ์และถนนจากวัดมงคลโคธาวาสไปจรดคลองนางหงษ์ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นถนนถาวรและยังใช้สัญจรจวบจนปัจจุบัน ด้วยจริยาวัตรที่เคร่งครัดในพระวินัยของหลวงพ่อบาน ทำให้ชาวบางบ่อเกิดความเคารพนับถือท่านเป็นอย่างมาก ดังนั้น ก่อนที่หลวงพ่อบานจะมรณภาพชาวบ้านจึงพร้อมใจกันหล่อรูปของท่านขึ้นมาเท่าขนาดองค์จริงเพื่อไว้เป็นที่เคารพบูชาแทนตัวท่าน หลวงพ่อบาน มรณภาพ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2453 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นเครือญาติของหลวงพ่อบานจึงนำชื่อของบรรพบุรุษมาตั้งเป็นนามสกุล *หนูเทพย์* สืบมาจนปัจจุบัน

อนึ่ง นับตั้งแต่หลวงพ่อบานมรณภาพไปแล้ว ชาวบางบ่อจึงได้จัดประเพณีหล่อรูปเหมือนองค์หลวงพ่อบาน เรียกว่า **งานนมัสการหลวงพ่อบาน** วัดมงคลโคธาวาสงานจัดขึ้นในวันขึ้น 5-7 ค่ำ เดือน 12 โดยเช้าวันแรกชาวบ้านจะอัญเชิญรูปหล่อขององค์หลวงพ่อบานขนาดเท่าองค์จริงลงเรือบุษบกขนาดใหญ่ซึ่งประดับประดาสวยงาม ล่องเรือไปตามคลองด่านและคลองปึกกาจนไปออกทะเลปากอ่าวไทย แล้วแล่นวนปากอ่าวไทย 3 รอบ ขณะเดียวกันก็จะมีการแจกธงหลวงพ่อบานให้แก่เรือประมงของชาวบ้านที่มาร่วมขบวนด้วย จากนั้นจึงเคลื่อนขบวนกลับเพื่ออัญเชิญองค์หลวงพ่อบานขึ้นรถบุษบกแห่ไปทางบกทั่วจังหวัดให้ประชาชนได้ร่วมนมัสการ

ส่วนกลางคืนก็จะมีมหรสพการแสดงต่างๆ สมโภช ทั้งดนตรี ลิเก ลำตัด และการละเล่นพื้นบ้าน อย่างปราสาทคำทวย เรียกว่า ฆะหมี่ ชาวบ้านเรียกว่า ทายโจ๊ก ด้วย งานจัดขึ้น 2-3 วัน นับเป็นงานสำคัญของชาวบางบ่อจึงมีคนไปร่วมงานกันมาก และจัดสืบเนื่องจนกลายเป็นงานประจำปีของชาวบางบ่อ

ปัจจุบันงานนมัสการหลวงพ่อบานวัดมงคลโคธาวาสจัดขึ้นราว 2-3 วัน ในช่วงเดือนตุลาคมของทุกปีโดยนอกจากจะมีมหรสพต่างๆ แล้วยังมีกิจกรรมการแข่งขันเรือยาวและการประกวดหนุ่มสาวพายเรือ นับเป็นงานประจำปีที่สำคัญของชาวบางบ่อ

ภาพที่ 59. งานแห่หลวงปู่ปานทางน้ำ. พิมพ์ซ้ำจาก งานประเพณีแห่หลวงพ่อบานทางน้ำ Unseen Thailand หนึ่งเดียวในประเทศไทย. 12 พฤศจิกายน 2561, ค้นคืนจาก <https://www.sanook.com/travel/1412953/>

ภาพที่ 60. งานแห่หลวงปู่ปานทางน้ำ. พิมพ์ซ้ำจาก ศรีทธาแห่งธารน้ำ. โดย หอข่าวชาวปรางกร, 17 ตุลาคม 2563, ค้นคืนจาก https://web.facebook.com/HorKhaoChaoPrakan/posts/1754226691401873?comment_id=1755439334613942&_rdc=1&_rdr

ครั้งการก่อสร้างประตุน้ำบางเหี้ย ซึ่งกั้นระหว่างน้ำเค็มกับน้ำจืดแล้วเสร็จ ก็ทำให้วัดบางเหี้ย ที่อยู่นอกประตูน้ำลงไป (ทิศใต้ใกล้ปากอ่าว) กลายเป็นวัดน้ำเค็ม ชาวบ้านเรียกขานว่า **วัดบางเหี้ยนอก** หรือวัดบางเหี้ยล่าง ภายหลังรัชกาลที่ 5 พระราชทานนามว่า **วัดมงคลโคธาวาส** ส่วนวัดบางเหี้ย ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองสำโรง เรียก ด้านในเหนือประตุน้ำบางเหี้ย ชาวบ้านเรียกว่า วัดบางเหี้ยใน กลายเป็น วัดน้ำจืด ต่อมาคือ **วัดโคธาราม** อนึ่ง เรื่องชื่อวัดนี้มีข้อมูลบางแห่งกล่าวว่าเปลี่ยนในสมัยที่สมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยครั้งนั้นมีการเปลี่ยนนามตำบลบางเหี้ยเป็น **ตำบล คลองด่าน** นามวัดจึงต้องเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมเป็น วัดมงคลโคธาวาส ซึ่งในภาษาบาลี **โคธา** แปลว่า **เหี้ย** ชื่อวัดจึงยังคงความหมายเดิม

นับแต่นั้นผู้ที่อยู่แถบนี้หากพายเรือขึ้นไปยังคลองสำโรงและพื้นที่ด้านเหนือ ก็ต้องเตรียมเงิน ค่าผ่านประตุน้ำบางเหี้ยและต้องจอดเรือรอให้ประตุน้ำเปิดจึงผ่านเข้าออกได้ “*ประตุน้ำคลองด่านอยู่ ตรงหน้าวัดมงคล (ประตุน้ำชลหารพิจิตร) พายเรือจากบ้านสี่ล้งไปถึงประตุน้ำ ถ้าเขายังไม่เปิด ต้อง จอดเรือรอ จอดเพื่อให้เขาเปิด ให้น้ำมันเท่ากัน ให้น้ำผ่านไปได้ พอผ่านก็เสียสตางค์หกสลึง นี่แหละ เราต้องจ่าย เขาจะมีพนักงานเก็บ เราจ่ายตั้งค์เขาๆ จะมีตัวใหญ่ให้เราตรงนี้ไม่ใช่คลองด่าน ”* (ประคอง อุสาคพานิช, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ประตุน้ำบางเหี้ย ยังเป็นต้นกำเนิดของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลหารพิจิตรหรือ **ประตุน้ำชลหารพิจิตร** ในสมัยรัชกาลที่ 6 อีกด้วย โดยจุดประสงค์เพื่อช่วยป้องกันน้ำเค็มที่จะไหลเข้ามาสู่คลองบางเหี้ยและคลองสำโรงอีกทั้งราษฎรยังสามารถใช้น้ำอุปโภค-บริโภคในฤดูแล้ง ซึ่งประตุน้ำ ชลหารพิจิตรก็ทำให้พื้นที่ของบางพลีและบางบ่อมีคุณภาพดินดีสามารถทำนาได้ ทั้งยังแก้ไขปัญหา น้ำท่วมด้วยโดยรองรับน้ำมาจากคลองทางด้านเหนือและด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ ไหลผ่านมาทาง คลองบางเหี้ย (ต่อมาเรียกคลองด่าน) ซึ่งเป็นคลองชลประทานขนาดใหญ่ผ่านประตุน้ำชลหารพิจิตร แล้วระบายน้ำลงสู่ทะเลอ่าวไทย

ภาพที่ 61. สถานีส่งน้ำชลหารพิจิตร พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 62-63. ประตูน้ำคลองด่าน (คลองบางเหี้ย) ในปัจจุบัน พ.ศ. 2563.

ในกาลต่อมา คลองบางเหี้ย เปลี่ยนมาเรียก **คลองด่าน** เนื่องจากในปี พ.ศ. 2493 เมื่อรัฐบาลขยายถนนสุขุมวิทออกมาทางด้านตะวันออกของจังหวัดสมุทรปราการ โดยสร้างเลียบไปกับชายทะเลอ่าวไทยผ่านพื้นที่ของตำบลบางปู อำเภอเมืองสมุทรปราการ และตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จึงมีการตั้งด่านขึ้นในบริเวณคลองบางเหี้ยเป็น **ด่านเก็บเงินทางบก** โดยที่ด่านจะมีคานไม้สีแดงกันและยกขึ้นลงเมื่อรถชำระเงินค่าผ่านทางแล้ว ครั้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงได้เปลี่ยนชื่อเรียกคลองบางเหี้ยว่า **คลองด่าน** หมายถึง **คลองอันเป็นที่ตั้งของด่านเก็บเงิน เพื่อให้เกิดความสุภาพ สะดวกและเข้าใจตรงกัน**

สรุปชื่อ **คลองบางเหี้ย** หรือแม่น้ำบางเหี้ย มีที่มาจากในอดีตพื้นที่บริเวณคลองนี้มีความอุดมสมบูรณ์มากจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของ **ตัวเหี้ย** ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น **คลองด่าน** เพราะริมคลองบางเหี้ยเป็นที่ตั้งของด่านทางบก ของรัฐบาลซึ่งเก็บเงินค่าจากรถทุกคนที่เข้าถนนสุขุมวิท

ปัจจุบันคลองบางเหี้ยหรือคลองด่าน มีความยาว 9.000 กิโลเมตร มีห้องคลองเฉลี่ย 25 เมตร ความกว้างเฉลี่ย 60 เมตร ความลึกเฉลี่ย 3.50 เมตร สามารถเก็บกักน้ำได้สูงสุด 1,338,750 ลูกบาศก์เมตร และคลองนี้ก็ไม่มีด่านเก็บค่าผ่านทางที่ว่แล้ว มีแต่ท่าเรือคลองด่าน เป็นท่าเทียบเรือขนส่งโดยสารสาธารณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ และเป็นท่าขนส่งสินค้าที่สำคัญ 1 ใน 7 ท่าเทียบเรือสำคัญของจังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 64-65. คลองด่าน (คลองบางเหี้ย) เมื่อ พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 66. คลองด่าน (คลองบางเหี้ย) ซึ่งเชื่อมออกทะเลอ่าวไทยเมื่อ พ.ศ. 2563.

2. คลองปิกกา-บ้านปิกกา

คลองปิกกา เป็นคลองใหญ่ที่มีความยาวลงมาจากทิศใต้ของอำเภอบางบ่อ ปากคลองด้านเหนือเป็น 4 แยกคลอง มีคลอง 3 สายมาสบกัน คือ คลองบางพลีน้อยไหลมาจากทิศเหนือ คลองสำโรงไหลมาจากทางด้านตะวันตก และคลองปิกกาไหลลงมาจากด้านใต้ คลองนี้ยังเป็นแนวธรรมชาติกั้นเขตของ 2 จังหวัด คือจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดฉะเชิงเทราด้วย

ลักษณะของคลองปิกกาหลายช่วงจะคดโค้งและสามารถแยกไปคลองสาขาทั้งทางด้านตะวันตกและตะวันออกได้หลายสาย อาทิ คลองสกัดสี่สิบ คลองบางเพ็ง คลองแสมเด่น คลองสกัดแปดสิบ

คลองมังกร คลองกระจูด และคลองนิคม ปลายคลองปึกกาด้านใต้มีลักษณะค่อยลีบเล็ก ส่วนนี้เรียกว่า **คลองก้นบึ้ง** เพราะคลองนี้อยู่ไกล ใต้สุดหรือลึกที่สุด

ด้านสภาพทั่วไปและชีวิตความเป็นอยู่ของในอดีตของคนคลองปึกกา ตามที่ผู้ใหญ่หลายท่านเล่า คือ เป็นคลองกว้าง น้ำใสเป็นธรรมชาติ และมีน้ำทะเลท่วมถึงเพราะปลายสุดของคลองปึกกา ยาวลงไปจนถึงทะเลอ่าวไทย แต่ภายหลังปลายคลองปึกกาสุดที่ถนนสุขุมวิท ทำให้แต่ก่อนในคลองปึกกา จึงเป็นน้ำกร่อยแต่พอน้ำลงก็จะเป็นน้ำจืด ในคลองยังอุดมสมบูรณ์ด้วยกุ้งหอยปูปลาจำนวนมาก พื้นที่นี้จึงยังพอปลูกข้าวทำนาได้บ้าง ยกเว้นฤดูที่น้ำกร่อยช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม น้ำในลำคลอง มีการแห้งเป็นเลน และน้ำเค็มที่ประตูน้ำคลองด่านจะล้นเข้ามาชาวบ้านไม่สามารถใช้เรือออกไปหาปลาได้ ทั้งไม่มีบ่อหรือสระไว้กักเก็บน้ำจึงต้องเดินล่องน้ำ คือไปหาบน้ำจากสระน้ำสาธารณะของทางวัดจากที่ดินที่ลุ่มที่เขาเก็บน้ำไว้มาใช้โดยใส่ไว้ใน โอง หรือ บ่อปูน ไว้ใช้อุปโภคในหน้าแล้ง เช่น ล้างถ้วยล้างชามและอาบ ทั้งยังเลี้ยงปลาในบ่อเพราะน้ำในบ่อไม่สกปรก ส่วนน้ำดื่มจะเป็นน้ำฝนที่รองไว้ใช้ โดยเก็บเอาไว้อย่างดีในโองน้ำคลองเมื่อเค็มจัดจึงไม่สามารถปลูกผลไม้ หนากพลูอื่นๆ ได้ บริเวณนี้จึงมีแต่พืชน้ำเค็มขึ้นอยู่โดยรอบ เช่น ต้นแสม ต้นโกงกาง และต้นชะคราม เป็นต้น

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในคลองนี้แต่เดิมมีรายี่สิบกว่าหลังคาเรือน ต่อมาภายหลังจึงเมื่อมีการสร้างถนนสุขุมวิทเลียบบายฝั่งทะเลและทำให้มีน้ำจืดใช้ จึงมีผู้คนย้ายเข้ามาอยู่มากขึ้นโดยเฉพาะบริเวณหน้าวัดปึกกา ซึ่งเป็นแยกคลองและมีตลาดอยู่ด้วย ตระกูลดั้งเดิมในพื้นที่มีทั้งคนไทยและคนจีน ได้แก่ ตระกูลพวงมณี ทองยั้งยืน ภูหลง กลัดทอง อยู่คง จันทรแดง แสงเพชร ชมยิ้ม ทองยั้งยืน อยู่คง น่วมอยู่ รอดบรรจบ เลหาพลากร และกุยยาวัฒนานนท์ เป็นต้นต่อมาภายหลังชาวบ้านแถบนี้จึงหันมาประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในบ่อและเลี้ยงกุ้ง

“ในอดีตแถวนี้ทำนาหมดเลย พอถึงหน้าแล้งทุกบ้านจะว่างกันหมดเลย แล้งมากๆ เดือนเมษายนที่นี้มีทั้งคนรับจ้าง ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง มีที่เล็กๆ พออยู่อาศัย รับจ้างฟันหญ้า กวาดหญ้า เขานั่งเรือออกมากินก๋วยเตี๋ยว กาแฟ แล้วออกไปหาปลาต่างๆ แบบนี้อาจไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง พอหน้าแล้งน้ำในคลองเริ่มแห้งลงเป็นเลน ก็ไม่สามารถใช้เรือได้ ไม่สามารถไปหาปลาได้ ก็อยู่กับบ้าน ที่ดินของตัวเองก็ไม่มีบ่อ สระ กักเก็บน้ำ ก็ต้องเดินล่องน้ำ เดินไปหาบน้ำจากสระน้ำสาธารณะของทางวัด จากที่ดินที่ลุ่มที่เขาเก็บน้ำไว้ น่าจะก่อน พ.ศ. 2520 อาจจะไม่ล่องน้ำกันอยู่เพราะยังไม่มีสระ คลองข้างในจะได้รับผลกระทบ เพราะว่าคลองเล็กๆ อย่างคลองเกลือ คลองตาเพชร คลองมังกร ไม่ต้องพูดถึง ต้องเดินออกมาข้างนอกเลย คลองที่ไม่แห้งก็คือ คลองปึกกา น่าจะไม่แห้ง แล้วคลองล้นซัดที่ต้นกว่ากันหน่อย อาจจะไม่แห้งเพราะเป็นคลองใหญ่กว่าเขา สมัยก่อนวัดเรา (วัดปึกกา) พระอยู่เป็นร้อย มีเรื่องเล่าว่า แม่ชีกับชาวบ้านต้องแจวเรือตามเลนไปถึงวัดบางพลีน้อยเพื่อไปกรอกน้ำฝนมา ใส่เรือ แล้วลากกลับมาเพื่อให้พระสงฆ์ใช้” (พระครูโสภณสุตาธาร สีลธโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช), 14 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ในคลองปึกกามี **วัดปึกกา** เป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยมี นายเซย ขุนแจ้ง และนายซัง มีซัง เป็นหัวหน้าร่วมกันสร้างวัด และอาจารย์ทองคำเป็นเจ้าอาวาส ปกครองดูแลวัด ชาวบ้านเรียกว่าวัดปึกกาเพราะตั้งอยู่ริมคลองปึกกา โดยก่อนที่จะสร้างวัดปึกกา บริเวณนี้เคยเป็นสถานที่ๆ หลวงพ่อปาน วัดมงคลโคธาวาส (วัดบางเหี้ย) มาธุดงค์และปักกรดอยู่ตรง เนินดินซึ่งชาวบ้านทำไว้ให้ ระหว่างที่ท่านพักอยู่ที่นี้ชาวบ้านจะชั่งธงสี่เหลี่ยมที่ทำจากสบงขึ้นสู่ออด เสาสูงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้คนทั่วไปทราบว่าคุณอยู่ที่นี่ ชาวบ้านก็จะได้มาทำบุญ ปัจจุบันบริเวณ เนินดินดังกล่าวอยู่ตรงหน้าอุโบสถของวัดปึกกา

ต่อมาภายหลังเมื่อสร้างวัดปึกกาแล้ว ในปี พ.ศ. 2499 จึงได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น **วัดปานประสิทธิ์าราม** เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึง **หลวงปู่ปาน** ที่ถือรุกขมูลเดินธุดงค์มาปักกรดอยู่จึงถือว่าท่านเป็นผู้ให้กำเนิด วัดนี้

ภาพที่ 67. เนินดินและเสาธงบริเวณที่หลวงปู่ปานเคยมาปักกรด ณ วัดปึกกา พ.ศ. 2561.

อนึ่ง ด้านหน้าวัดปึกกา ซึ่งเป็นแยกคลองปึกกากับคลองสกัตมาสบกัน ตรงนี้จึงเป็นย่าน ชุมชนมีตลาดร้านค้าอยู่ริมคลองเดิมเรียกว่า **ตลาดผู้ใหญ่งวน** ตามเจ้าของที่ เริ่มแรกมีร้านค้าในตลาด ราว 8 คูหา ต่อมาตลาดขยายครอบคลุมทุกฝั่งมีร้านค้าเพิ่มขึ้น จึงเรียกว่า **ตลาดปึกกาตามชื่อคลอง** คนที่อยู่ในตลาดมีทั้งคนไทยและคนจีนแต่ส่วนมากจะเป็นคนจีนจากไทหล่า ต่อมาตลาด ขยายครอบคลุมทุกฝั่งคลอง มีร้านค้าเพิ่มขึ้นหลายคูหาจำหน่ายสินค้าสารพัดอย่างทั้งของสดของแห้ง อาทิ ร้านขายของชำ ร้านกาแฟ ขนมครก ร้านซ่อมเครื่องจักรเครื่องยนต์ ร้านตัดเสื้อ เป็นต้น บริเวณใกล้กันนั้นก็ยังมีโรงสีหรือโกดังใหญ่พักข้าวด้วย ชาวบ้านเรียกว่า **ตลาดปึกกาตามชื่อคลอง**

กาลต่อมาเมื่อคนนิยมการคมนาคมทางบกซึ่งสะดวกรวดเร็วกว่า การสัญจรทางเรือเริ่มลดลง ไปพร้อมๆ กับตลาดริมคลองปึกกา ปัจจุบันท่านพระครูโสภณสุตธารา สีลโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช) เจ้าอาวาสวัดปานประสิทธิ์าราม (วัดปึกกา) ร่วมกับชาวบ้านคลองปึกกาได้รื้อฟื้นตลาดปึกกาให้กลับมา

มีชีวิตอีกครั้งในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถชิมชั้บบรรยากาศที่สวยงามตามธรรมชาติของคลองปึกกาและท่องเที่ยวจับจ่ายอาหารและสินค้าของท้องถิ่นที่ตลาดแห่งนี้

ที่มาของชื่อ คลองปึกกา ตามที่ชาวบ้านให้ข้อมูลนั้นมาจากเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาส่วนหนึ่ง และจากที่ผู้อาวุโสบางท่านตั้งข้อสังเกตอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้น จึงมีที่มา 2 ทาง คือ

หนึ่ง เกี่ยวกับ **อีกา** กล่าวว่า ชื่อนี้มีที่มาจากในอดีตพื้นที่แถบนี้เป็นป่าแสม ในคลองก็มีปลาอยู่เป็นจำนวนมาก ครั้นถึง **ฤดูแล้งน้ำในคลองแห้งขอด ปลาที่อยู่ในคลองก็ตาย จึงมีนกกา หรือ อีกาจำนวนมากต่างบินเข้ามากินปลาตายในคลอง** จึงเป็นที่มาชื่อ**คลองปึกกา**

มีข้อมูลที่หลายท่านเล่าตรง คือ แต่ก่อนบริเวณนี้มีอีกาอยู่มากเป็นร้อยๆ เพราะมีโรงเชือดอยู่เมื่อชาวบ้านแลเนื้อวัวควายแล้วก็นำไปตากแดดเพื่อเก็บไว้เป็นเสบียง ก็ปรากฏว่าฝูงอีกาบินเข้ามาโฉบเอาเนื้อที่ตากแห้งไป นอกจากนั้นไม่ว่าจะทำอะไรก็ตามอีกาก็มักจะเข้ามารบกวนอยู่เสมอ เมื่อเป็นดังนี้ ด้วยความโมโหหรือต้องการขู่ประจานก็ดี ชาวบ้านจึงจับอีกาแล้วตัดปีกอีกาแขวนหรือเสียบไม้เพื่อป้องกันไม่ให้อีกา มารบกวนและขโมยเนื้อไปอีก เมื่อคนสัญจรผ่านมาเห็นเข้าจึงมักเรียกแถวนี้ว่า **คลองปึกกาและบ้านปึกกาตั้งแต่นั้นมา**

สอง เกี่ยวกับ**ลักษณะการเคลื่อนที่ของพระเจ้าตาก** โดยผู้อาวุโสบางท่านเชื่อว่า คลองปึกกา มีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เมื่อครั้งที่ **พระเจ้าตากสินมหาราชทรงกรีธาทัพมาทางด้านตะวันออกของเมืองสมุทรปราการ ท่านได้กระทำพิธีบัตร์พลี** ขึ้น ในแถบนี้ 2 แห่ง คือ ที่ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี และที่คลองบางพลีน้อย ตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางบ่อ และ **การเคลื่อนพลครั้งนั้นมีลักษณะคล้ายกับปึกกา ส่วนปลายปึกกานั้นจะอยู่ที่บริเวณคลองปึกกา** ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาชื่อ **คลองปึกกาและบ้านปึกกาในปัจจุบัน**

เรื่องนี้ พระครูโสภณสุตาธารสีลโร กล่าวว่า “อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดปานประสิทธิ์ารามท่าน **ชวลิต น่วมสวัสดิ์** ท่านค้นที่หอสมุดแห่งชาติ ก็สืบเนื่องมาจากบริเวณบางบ่อหรือบางพลีของเรา ทางด้านโน้นเป็นบางพลีใหญ่ ส่วนเราเป็นบางพลีน้อย ส่วนทางบ้านเราเป็นหมู่บ้านปึกกา ส่วนทางด้านหนึ่งเป็นคลองลัมชัย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน

พอถอยหลังไปสมัยพระเจ้าตากสินเคลื่อนกรีธาทัพ ท่านเล่าว่า ตอนที่กรีธาทัพออกไปจะมีการทำบัตร์พลีต่างๆ เครื่องสังเวบูชาเทวดา แม่บุญแม่กุศล ฝั่งโน้นทำเครื่องบัตร์พลีใหญ่ ต่อมาเพี้ยนเป็นบางพลีใหญ่ ส่วนแถวๆ บ้านเราเป็นบัตร์พลีน้อย ก็เป็นบางพลีน้อย ส่วนทางด้านปึกกา เป็นส่วนหนึ่งของทัพ ที่เป็นปลายปีกของกา เวลาเดินกรีธาทัพไปก็เป็นปึกกาได้เหมือนกัน อาจเป็นขาเดินทางไปภาคตะวันออก” (พระครูโสภณสุตาธาร สีลโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช), 14 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

ส่วนอาจารย์เทอดทูล หมุดธรรม กล่าวคล้ายกันว่า “แต่เดิมสมัยรุ่นพ่อของผม ที่เรียกว่า **คลองปึกกาเพราะมันมีนกกาชุม** นกกา มันลงมากินปลาที่เขาเลี้ยง เขาก็ยิงมันตาย เอาตัวมันมาขนาบไม้กาง

แขวนไว้เพื่อไม่ให้มันมาอีก แต่ผมไม่ได้เอาประเด็นนี้ เพราะตามตำราพิชัย มันมีการตั้งค่ายตาม ลักษณะตำราพิชัย ตั้งค่ายแบบดอกรบัว แล้วมีการตั้งค่ายแบบปีกกา ผมก็เอาตรงนี้นี่ว่าน่าจะใช้ “หยุด พักรบยามพลบค่ำ ตั้งค่ายชาน้ำริมคลองใหญ่” เพราะพม่ามาทางนี้ “เอาลำคลองตั้งขวางทางพม่าแล้วตั้งค่าย ปีกาตามตำราพิชัย เอาไว้เป็นทางสู้เผื่อทางหนี จึงคิดทำบัตรพลีขึ้นมาใหม่” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเรื่องประวัติศาสตร์สมัยพระเจ้าตากที่เกี่ยวกับพื้นที่นี้นั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด ดังนั้น ข้อมูลที่มีความเป็นไปได้คือ ตัดปีกอิกาลีบประจัน เพราะเกิดจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวแล้วเป็นเรื่องที่คนในพื้นที่หลายท่านยืนยันตรงกัน

ภาพที่ 68. คลองปีกกาหน้าวัดปีกกาฝั่งตรงข้ามคือจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 69. แยกคลองปีกกากับคลองสกัด บริเวณหน้าวัดปีกกา พ.ศ. 2561.

3. คลองมังกร

คลองมังกร เป็นคลองเล็กๆ แต่ยาว ค่อนข้างตรงเป็นแนวตั้ง ปากคลองด้านเหนือสกับคลองปึกกา จากนั้นแนวคลองยาวตรงลงมาทางด้านใต้ไปสกับคลองใหม่ที่บริเวณหมู่ 12 ช่วงกลางคลองฝั่งตะวันตกมีคลองเล็กๆ แยกออกมา เป็นคลองลัดเพื่อไปออกคลองเกลือ

คนในพื้นที่กล่าวถึงลักษณะคลองมังกรว่าเดิมเป็นคลองธรรมชาติ เป็นคลองนาหรือคลองป่ามาก่อน คลองนี้มีความยาวราว 4 กิโลเมตร พื้นที่สองฝั่งคลองเป็นทุ่งนาทั้งหมด ในช่วงฤดูแล้งน้ำคลองนี้จะแห้งขอดจนสามารถเดินข้ามไปมาได้

บริเวณปากคลองมังกรเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวมอญ มีบ้านเรือนอยู่ราว 30 หลัง ชาวบ้านเรียก **เกาะมอญ** ส่วนในคลองมีผู้คนอาศัยอยู่ราว 10 หลังคาเรือน และมีเพียงไม่กี่ตระกูล ได้แก่ ตระกูล ตู๋เจริญ สิงห์ขจร สมปาง และรอดบุญลือเนื่องจากตระกูลหนึ่งๆ เป็นเจ้าของที่นาจำนวนมากนั่นเอง และทั้งหมดเป็นคนไทย คลองนี้ไม่มีคนจีนอาศัยอยู่

ที่มาของชื่อ คลองมังกร ไม่มีหลักฐานแน่ชัด มีเพียงข้อสันนิษฐานจากชาวบ้านว่าอาจจะตั้งชื่อตามคนที่ให้ขุดขยายคลอง

ทุกวันนี้ในคลองมังกรก็ยังมีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มาก เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ทั้งสองฝั่งคลองเป็นพื้นที่การเกษตรและมีบ่อปลาจำนวนมาก ส่วนบริเวณที่มีคนอยู่หนาแน่นคือช่วงปากคลองด้านใต้ซึ่งไปสกับคลองใหม่ ปัจจุบันคลองมังกรมีความกว้างปากคลอง ยาว 1,500 เมตร ลึกราว 1 เมตร 6.00 เมตร คลองนี้อยู่ในพื้นที่ของ 2 ตำบล คือ ตำบลคลองด่านและตำบลบางเปรี้ยว

4. คลองไร่พริก

คลองไร่พริก เป็นคลองธรรมชาติ ซึ่งแยกมาจากคลองกันยา แล้วไหลขนานกับคลองกันยาลงมาสกับคลองด่าน ลักษณะคลองนี้ค่อนข้างคดโค้งเกือบทั้งสาย

ผู้ที่เคยเข้าออกคลองนี้กล่าวว่า ลักษณะเป็นคลองกว้าง มีคนอาศัยอยู่เป็นหย่อมๆ เรียกว่าเกาะ ราว 10 หลังคาเรือน คลองนี้มีน้ำทะเลเข้าถึง แต่ยังสามารถปลูกข้าวทำนาได้ นอกจากคลองกันยาแล้วชาวบ้านแถบนี้ยังลัดเข้าคลองไร่พริกเพื่อไปคลองด่านได้

ที่มาการตั้งชื่อ คลองไร่พริก ยังไม่พบข้อมูลใดๆ ปัจจุบันคลองนี้ยังคงมีอยู่ บริเวณสองฝั่งคลองส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตรโดยเฉพาะบ่อปลา พื้นที่บางช่วงเป็นชุมชน เมื่อลอดถนนบางบ่อ-คลองด่านลงมามีโรงงานคอนกรีตผสมเสร็จซีแพคคลองด่าน จากนั้นลงมาเป็นพื้นที่การเกษตรทั้งหมดจนสกับคลองด่าน

5. คลองปรก

คลองปรก เป็นคลองธรรมชาติซึ่งแยกมาจากฝั่งตะวันตกของคลองด่าน ลักษณะของคลองปรกเป็นคลองขวางสายสั้นๆ ไหลผ่านหลังจัดเจริญวราราม หรือวัดน้อย มาจนถึงบริเวณตลาดสดคลองด่านสมุทรปราการ

ข้อมูลคลองปรกมีน้อยมาก ทราบแต่เพียงว่า หากมาจากคลองด่านผ่านวัดมงคลโคธาวาส (วัดบางเทียนอก) ก่อนจะถึงถนนสุขุมวิทจะมีคลองเล็กๆ แยกมาจากคลองด่าน คลองนี้เดิมมีประตูลงระบายน้ำอยู่ เรียกหัวถนน และมีสะพานข้ามคลองปรก

ที่ทำการเรียกชื่อ คลองปรก ไม่พบข้อมูลจากเอกสารหรือคำบอกเล่าใดๆ แนวคลองปรกตามที่ปรากฏในแผนที่ Google Maps ยังอยู่ในตำแหน่งเดิมตามที่คนในพื้นที่บอก แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นชื่อคลองด่าน และกลายเป็นคลองต้นตรงบริเวณตลาดสดคลองด่าน สมุทรปราการ ส่วนสองฝั่งคลองมีบ้านเรือนอาศัยอยู่หนาแน่นไปจนจรดถนนสุขุมวิท ส่วนชื่อ คลองปรก ปรากฏหลักฐานอยู่ที่สะพานข้ามคลอง

ภาพที่ 70. สะพานข้ามคลองปรก พ.ศ. 2563.

6. คลองชะคราม

คลองชะคราม มีแนวคลองตามที่ปรากฏในแผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน จะเห็นว่าเป็นคลองขวาง โดยปากคลองด้านตะวันตกสลับกับคลองท้องคู้ ส่วนปากคลองด้านตะวันออกมีคลองเกลือตัดผ่านในพื้นที่หมู่ 1 บริเวณนี้จึงเป็นแยกคลองสามสายบรรจบกัน คือ คลองเกลือ คลองชะคราม และคลองเจ๊กโย

แนวคลองชะครามมีความคดโค้ง ช่วงกลางคลองแยกไปคลองอื่นๆ ได้อีกหลายสาย คือ ทิศเหนือแยกไปคลองสัมชัย คลองนางนวล และคลองขุนประทาน ส่วนทิศใต้แยกไปออกคลองแควลาดล่าง คลองแควลาดบน คลองแปดศอก และมีคลองเกลือมาตัด

คนในพื้นที่เรียก **คู้ชะคราม** เพราะลำคลองมีส่วนโค้งเว้าเข้าหาฝั่งหลายแห่ง แต่เดิมพื้นที่คลองเป็นป่าพงรก มีบ้านเรือนอาศัยอยู่น้อยมากเพราะน้ำในคลองเค็มจึงทำนาไม่ได้ ชาวบ้านใช้เป็น

คลองเชื่อมระหว่างคลองสัมชัยกับคลองด่าน “คลองชะคราม เป็นคลองเชื่อมกับคลองสัมชัย จะมีคลองแยกเข้าไปสี่ลี้ ไปคลองชะครามได้ คลองชะคราม สมัยเด็กๆ มันรก บ้านต่างๆ เป็นป่าหญ้าข้างทาง มันรกมาก” (เรื่องละออง ตังคสมบุรณ์, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) “คลองชะคราม เขาเรียกคู้งชะคราม วิ่งจากสัมชัยไปคู้งชะคราม” (สำเภา ขำน้อย, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ที่มาชื่อ **คลองชะคราม** คนในพื้นที่เล่าว่า มีที่มาจาก **ต้นชะคราม** เนื่องจากแต่ก่อนน้ำคลองนี้ **น้ำเค็ม** จนต้นพืชน้ำจืดขึ้นไม่ได้ จึงมีแต่ต้นชะครามเท่านั้นที่เจริญเติบโตงอกงามดีเพราะเป็นพืชน้ำเค็ม เมื่อชาวบ้านผ่านเข้าออกคลองนี้ก็จะเห็นแต่**ต้นชะครามขึ้นอยู่ริมคลอง** จึงได้เอาลักษณะเด่นนี้มาตั้งชื่อคลองชะคราม

“คลองคู้งชะคราม คลองจะเป็นคลองตรงแล้วไปคุดที่ปลาย ก่อนนี้มีต้นชะครามเยอะ เพราะว่ามันเป็นที่น้ำเค็ม ชะครามมันจะอยู่บนที่แห้ง มันโค้งแบบนี้ใช้ไหม ชะครามมันจะขึ้นบนนี้ เก็บแกงส้มก็ได้ ยำก็ได้ คลองนี้มีลักษณะเด่นคือ ต้นชะคราม ก่อนนั้นทำนาไม่ได้ เพราะชะครามเยอะ ชะครามมันไม่กลัวน้ำเค็ม มันจะอยู่น้ำเค็ม” (เพ็ง ขำแก้ว, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

ต้นชะคราม เป็นวัชพืชที่เจริญเติบโตได้ง่ายในดินเค็ม พบทั่วไปตามชายฝั่งทะเลที่น้ำเค็มเป็นพืชทนเค็ม กิ่งก้านอวบน้ำ ใบแคบยาว พองกลม ปลายแหลมมีนวลจับขาว สีเขียวอมฟ้า ใบมีรสเค็ม ออกดอกตามซอกใบ แต่ส่วนที่นำมากินกันคือใบบริเวณยอดอ่อน

ในทางวิทยาศาสตร์เราสามารถใส่ชะครามใช้เป็นดัชนีชี้วัดความเค็มของดินได้ โดยชะครามที่ขึ้นในดินเค็มจัดใบจะออกสีม่วงแดง ส่วนต้นที่ขึ้นในดินจืดใบจะออกสีน้ำเงิน และสำหรับชนิดที่มีสีเขียวสดหรือสีเขียวอมม่วงในฤดูแล้งจะเปลี่ยนเป็นสีแดงอมม่วงอ่อนๆ

ใบของชะครามจะดูดเอาความเค็มจากดินมาเก็บไว้ เมื่อใบแก่ขึ้นเรื่อย ความเค็มก็จะเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย เวลาเก็บชะครามมาปรุงอาหารจึงควรเลือกใช้ใบอ่อน นำมาล้างน้ำให้สะอาด ก่อนที่จะนำมากินต้องทำให้สุกก่อนโดยรูดเฉพาะใบ เหมือนรูดใบชะอม แล้วต้มคั้นน้ำทิ้งไป 2-3 ครั้ง เพื่อให้ลดความเค็มลงก่อนนำไปทำอาหารโดยนิยมนำยอดไปแกงกะทิ เช่น แกงใส่ปู หอยแครง แกงส้ม ยำหรือต้มกะทิกินกับน้ำพริกหรือใส่ในไข่เจียว (สุมิตรา จันท์เงา, 5 มกราคม 2560)

ปัจจุบันคลองชักคราม มีบ้านเรือนอยู่ตลอดแนวคลอง โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตร โดยเฉพาะบ่อเลี้ยงปลา

ภาพที่ 71-72. ต้นชะคราม. พิมพ์ซ้ำจากวิทยุพีชรสเด็ด “ชะคราม” มัน เค็ม เต็มคุณค่า. โดยสุมิตรา จันทร์เงา. (5 มกราคม 2560). ค้นคืนจาก https://www.technologychaoban.com/folkways/article_9854.

7. คลองส้มชั้ย

คลองส้มชั้ย เป็นคลองขวงสายสั้นๆ เชื่อมระหว่าง 2 คลอง ได้แก่ ด้านตะวันตกปากคลองสบกับคลองขุนประทาน ส่วนด้านตะวันออกปากคลองสบกับคลองปึกกา และมีคลองลัดเล็กๆ ลัดออกไปสบกับคลองนางนวล

สภาพคลองส้มชั้ยในอดีตตามคำบอกเล่าของคนท้องถิ่น กล่าวว่า เป็นคลองธรรมชาติ ขนาดพอให้เรือ 2 ลำ หลีกกันได้ เดิมชาวบ้านเรียกว่า **คลองหัวนา** ภายหลังคลองแบ่งเป็นสองตอนและเรียกชื่อต่างกัน

คลองส้มชั้ย เป็นคลองที่รับน้ำจืดมาจากทางคลองกันยาโดยผ่านคลองทางทิศตะวันตกพื้นที่สองฝั่งคลองสามารถปลูกข้าวทำนาได้ มีบ้านเรือนอยู่ในคลองราว 10 ครัวเรือน ในลักษณะกระจายไปตามแนวคลองในผืนนาของตน ได้แก่ ตระกูลภู่หลง ขำแก้ว อยู่คง ทิพรรัตน์ มาทอง แสงใส และเกิดโสภา เป็นต้น

การเรียกชื่อว่า **คลองส้มชั้ย** มีข้อมูลไม่แน่ชัด คนในพื้นที่บางท่านสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากการเรียกชื่อคลอง **เพี้ยนมาจากคำว่าสามมีชั้ย** ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องความหมายที่สองของชื่อคลองปึกกาด้วย กล่าวคือ เมื่อครั้งพระเจ้าตากกรีฑาทหารผ่านมายังด้านตะวันออก และตั้งค่ายเป็นรูปปึกกา โดยปลายปึกคือบริเวณบ้านปึกกา คลองปึกกา ขณะนั้นเองได้มี **ชาวบ้าน 3 คน จากบ้านปึกกาเข้าร่วมเป็นทหารไปกับทัพนี้ด้วย** จึงได้เรียกชื่อ **คลองทหารสามมีชั้ย** เมื่อนานวันเข้าจึงกร่อนเสียง **สามมีชั้ย** และ **ส้มชั้ย** ดังปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี เรื่องเล่าที่มาของชื่อคลองส้มชั้ยที่ว่านี้ ผู้เล่าได้พิจารณาจากสภาพที่ตั้งของคลองส้มชั้ยซึ่งเชื่อมกับคลองปึกกามาเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งผู้วิจัยจึงไม่อาจหาข้อสรุปแน่ชัดได้เนื่องจากไม่มีหลักฐานใดๆ มารองรับ ประเด็นชื่อคลองส้มชั้ยต้องละไว้ให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไป

ปัจจุบันแผนที่ Google maps แสดงสภาพคลองส้มชั้ยมีทั้งแนวขวางและแนวตั้ง แนวขวางจะเชื่อมระหว่างคลองกันยาและคลองบางนางเพ็ง โดยปากคลองด้านนี้ ลากยาวลงมาทิศใต้ลงมาสกับคลองชะคราม ระหว่างคลองส้มชั้ยทะลุไปออกคลองปึกกา พื้นที่สองฝั่งคลองส้มชั้ยส่วนใหญ่ทำการเกษตร มีบ่อปลาอยู่จำนวนมาก

ภาพที่ 73. แสดงคลองส้มชั้ย พ.ศ. 2562.

8. คลองเกลือ

คลองเกลือ เป็นคลองแนวตรง ปากคลองเกลือด้านเหนือสกับคลองตำหรุ ส่วนปากคลองด้านใต้สกับคลองสีลังต่อเนื่องไปคลองใหม่ที่เลียบบถนนสุขุมวิท ช่วงกลางคลองเกลือสามารถแยกออกไปคลองสาขาได้หลายสาย อาทิ ฝั่งตะวันตก เชื่อมไปออกคลองส้มชั้ย คลองชะคราม คลองหัวนา ส่วนตะวันออกเชื่อมไปออกคลองปึกกา หากแล่นต่อไปก็จะผ่านวัดปานประสิทธิ์หรือวัดปึกกา และถัดลงมาเชื่อมออกคลองแจ็กโย ผู้ที่อยู่ในพื้นที่เล่าว่า แต่ก่อนคลองเกลือเป็นคลองข่อยที่ชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อชักน้ำเข้าพื้นที่ที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร ผู้คนอาศัยอยู่ในคลองลักษณะอยู่กันเป็นหย่อมๆ เกาะกลุ่มกันในที่นาของตน

ชื่อ **คลองเกลือ**มีที่มาจากสภาพพื้นของคลอง กล่าวคือ ช่วงก่อนที่จะมีการตัดถนนสุขุมวิทเข้ามาทางด้านใต้ของตำบล แนวคลองนี้ยาวตรงลงมาเชื่อมกับคลองสีลังซึ่งเป็นคลองที่ยาวจรดทะเลปากอ่าวไทย ดังนั้น เมื่อน้ำทะเลหนุนเข้ามาทางด้านใต้ผ่านมาทางคลองสีลังจึงเข้ามายังคลองสายนี้ด้วยเมื่อ

น้ำเค็มท่วมถึงและน้ำคลองเค็มจัดเพราะมีเกลือปะปน ครั้นน้ำคลองระเหยแห้งแล้วก็จะทิ้ง **คราบเกลือสีขาว** ไว้บนผิวดินจากปริมาณเกลือที่สะสมอยู่ ส่งผลให้พื้นดินมีความเค็ม เกิดความไม่สมดุลของธาตุอาหาร อีกทั้งความเค็มไปลดอัตราการดูดน้ำของพืชและทำลายโครงสร้างของดินจนทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล ด้วยลักษณะดังกล่าวผู้คนจึงได้เรียกว่า คลองเกลือ

ต่อมาราวปี พ.ศ. 2479-2494 รัฐบาลสร้างถนนสุขุมวิทหรือทางหลวงหมายเลข 3 จากแยกเพลินจิตรผ่านเข้ามาทางจังหวัดสมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราดนั้น ช่วงที่ผ่านเข้ามาในพื้นที่ด้านใต้ของอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการเลียบไปกับคลองชลประทานที่มีอยู่เดิมเมื่อเป็นดังนี้ถนนสุขุมวิทและคลองใหม่จึงเป็นปราการกั้นน้ำทะเลจากอ่าวไทยที่ไหลมาจากคลองสีลิ่งไม่ให้ล้นทะเลเข้ามายังคลองเกลือ ทำให้ฝั่งนี้มีน้ำจืดใช้เพาะปลูก

ลักษณะคลองเกลือในปัจจุบัน พบว่าพื้นที่สองฝั่งของคลองเกลือนับตั้งแต่ปากคลองซึ่งสบกับคลองปิกกลางมามีบ้านเรือนอาศัยอยู่เบาบาง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตรโดยเฉพาะบ่อเลี้ยงปลา คลองเกลือช่วงล่างเชื่อมเป็นสายเดียวกันกับคลองสีลิ่งซึ่งลากยาวลงมาจนจรดกับคลองใหม่ที่เลียบกับถนนสุขุมวิท

9. คลองสีลิ่ง-บ้านสีลิ่ง

คลองสีลิ่งเป็นคลองธรรมชาติ กว้างและมีความยาว 2 ช่วง ช่วงบนคือส่วนที่อยู่เหนือถนนสุขุมวิท แนวคลองตอนนี้อยู่เนื่องจากคลองเกลือแล้วลากยาวตรงลงมาทางด้านใต้ไปจนจรดคลองใหม่ที่เลียบถนนสุขุมวิท ไม่มีคลองสาขาแยกออกไป คลองตอนนี้อยู่ฝั่งน้ำจืด

คลองสีลิ่งช่วงล่างหรือคลองสีลิ่งใหม่ เป็นคลองซอย ปากคลองแยกจากคลองใหม่ลงมาทางด้านใต้ ผ่านวัดแจ่มราษฎร์ศรัทธาธรรม (วัดสีลิ่ง) และโรงเรียนสีลิ่งลงมาจนจรดทะเลอ่าวไทย คลองช่วงนี้จึงคือฝั่งน้ำเค็มนอกจากนั้นแนวคลองนี้ยังกั้นระหว่างจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดฉะเชิงเทรา ในอดีตสมัยที่ยังไม่มีถนนสุขุมวิทตัดผ่าน คลองส่งน้ำ (คลองใหม่) เป็นแนวกั้นระหว่างฝั่งชายทะเลคือคลองสีลิ่งตอนล่างกับฝั่งน้ำจืดคือคลองสีลิ่งตอนบน

สภาพทั่วไปของคลองสีลิ่ง มีพื้นที่บางส่วนอุดมไปด้วยป่าชายเลน มีไม้โกงกางและไม้แสมตลอดจนยูงและลิงแสมจำนวนมาก สองฝั่งคลองมีผู้คนอาศัยอยู่หลายครัวเรือน ตระกูลดั้งเดิม อาทิ ตระกูลสมพันธ์ แสนศิรา บุญเรือง เป็นต้น ผู้คนส่วนใหญ่ล้วนประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้าน เพาะเลี้ยงสัตว์ชายฝั่งทะเล และแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากท้องทะเล เช่น กะปิ กุ้งแห้ง น้ำปลา หอยแมลงภู่แห้ง ปลาหมึกแห้ง ปลาเค็ม เพื่อจำหน่าย เก็บไว้เป็นเสบียงในครัวเรือน หรือนำไปแลกเปลี่ยน คนทั่วไปเรียกขานผู้ที่อาศัยอยู่แถบนี้ว่า คนทะเล

ดังที่ ผู้อาวุโสหลายท่านเล่าย้อนอดีตคลองสีลิ่ง “สมัยก่อนคลองสีลิ่ง ไม่กว้าง ประมาณ 2 เมตรเศษ เรือเล็กสวนกันได้ แต่เรือใหญ่ไม่ได้ สมัยก่อนใช้พาย ใช้แจวกันเป็นหลัก เป็นคลองธรรมชาติ สมัยก่อนคลองไม่ลึก 1-2 เมตร ถ้าอยู่ชายทะเลก็จะลึก แต่ตอนหลังกระแสน้ำมันแรงมันก็ขยายก่อน

นี้ธรรมชาติสีส้มมันไม่เหมือนยุคนี้ ใช้ตะเกียง ไฟไม่มี ก่อนที่จะเดินเข้ามาอาจจะเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย สภาพธรรมชาติเหมือนเดิม โดยหลัก อาชีพประมง หาปลา ทำกะปิ เป็นหลัก เพราะพื้นที่นี้ปลูกข้าวไม่ได้เลย เพราะว่ามีน้ำเค็ม ข้าวที่ได้มาโดยการตัดพินเอาไปแลกข้าวชุมชนฝั่งเขาทำนา หมายถึงว่า 100 ไร่ ได้ข้าว 5 ไร่ พินเป็นพินแสม พินยวนะ ไม่ใช่สั้นๆ ที่เขาเรียกว่า ตกข้าว ยาวประมาณ 8 คอก 100 ไร่ได้ข้าว 5 ไร่” (บุญยัง แสงศิรา, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

“เขาเรียกเราว่าคนทะเล ยุงเยอะมีวิธีการคือการจุกอบมะพร้าวควั่นขึ้นไต้ยุ่งให้เรา เวลาโดนยุ่งกัดเอาปูนแดงปูนกินหมากแต่มีลิ้งแสมหลังบ้านเยอะ ทุกวันนี้ยังมีอยู่ เมื่อก่อนหลังบ้านที่มีต้นแสมลิ้งมันเปิดปากหม้ออะไรทุกอย่างกล้วยมันก็กินทุกอย่างต้องใส่ตู้ใหญ่ต้องล็อกหมด มันล้วงปูมากิน มันเอาหางแห่เข้าไปในรู ล้วงปูมากิน เราก็กินมันนะ” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 74. คลองสีส้ม เมื่อ พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 75. ป่าชายเลนปากคลองสีส้ม เมื่อ พ.ศ. 2563.

ปากคลองสี่ล้งด้านใต้ติดกับทะเลอ่าวไทยพื้นที่นี้จึงมีน้ำทะเลท่วมและน้ำเค็มจัดจนขึ้นคราบเกลือสามารถทำนาเกลือได้ คนคลองสี่ล้งจึงต้องแจวเรือลำใหญ่ออกไปเสาะหาน้ำจืดมาจากคลองอื่น เรียกว่าไปลมน้ำหรือล่องน้ำมาเก็บใส่โอ่งไว้อุปโภคบริโภค “เพราะทะเลมันขึ้นถึงนี้ สี่ล้งก็เค็มนะ ที่แถวนี้บ้านเรายังเค็มนะ หน้าแล้ง น้ำในบ่อเอาไว้เยอะๆ จะเค็ม บ่อแห้งๆ ขึ้นซี้เกลือ” (เพ็ง ขำแก้ว, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์) “นาเกลือที่เห็นตรงนั้น (ปากทางเข้าถนนบ้านสี่ล้ง) เป็นของชลประทาน มีคนไปเช่าชลประทานเพื่อทำนาเกลือ เกิดมาก็มีนาเกลือแล้ว เขาเพิ่งเลิกตอนยี่สิบกว่าปี นี้เอง คือ คนทำไม่ไหวแล้ว เจ้าของเขาคือยายจิตร นามสกุล บุญเรือง เจ้าของนาเกลือแปลงสุดท้ายของบ้านสี่ล้ง ที่เขาเลิกเพราะเขาแก่ เลิก พ.ศ. 2550 กว่า แก่ทำไม่ไหว” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

เหตุที่เรียกชื่อคลองว่า **คลองสี่ล้ง** เกี่ยวข้องกับ**คนจีนและภูมิประเทศ**แถบนี้ โดยมีเรื่องเล่าที่สืบต่อกันมาหลายทาง ดังเช่นในเอกสารข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านสี่ล้ง กล่าวว่า แต่ก่อนบริเวณนี้มีครอบครัวชาวจีนจากแผ่นดินใหญ่ 3 ครอบครัวได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินอยู่ในบริเวณป่าชายเลน (พื้นที่บ้านสี่ล้ง) และได้ประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้านตามชายฝั่ง แล้วนำผลผลิตจำพวกกุ้งหอยปูปลา รวมทั้งฟืนแสมไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาด ชาวบ้านจึงได้สนทนากันได้ที่มาที่ไปของคนจีนเหล่านี้ด้วย แต่ทว่าขณะนั้นชาวจีนยังพูดสื่อสารภาษาไทยได้ไม่คล่อง แต่เขานึกถึงจุดที่มารอขึ้นรถซึ่งมีเว็จหรือส้วมไว้ที่ท่ารถด้วย ชาวจีนจึงได้ตอบชาวบ้านไปว่า “อยู่ที่ก้งสี่ล้ง” ซึ่ง “ก้ง” ในภาษาจีนแปลว่า “ส้วม” ปัจจุบันคงเหลือเพียงคำว่า “สี่ล้ง” ซึ่งเป็นชื่อคลองและชื่อหมู่บ้าน (ณรงค์ ยอดศิริจินดา, 2555, น. 84)

ส่วนที่มาของชื่อสี่ล้งตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในท้องถิ่นนั้น ท่านกล่าวว่าแต่ก่อนพวกคนจีนที่ล่องเรือสำเภาทำการประมงตามชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มักจะเข้ามา**ปลดทุกข์ตามป่าชายเลน** แถบนี้ ซึ่งคนจีนเรียกว่า **สี่ล้ง แปลว่า เว็จซี้ หรือส้วม** พอเกิดกระแสน้ำขึ้นน้ำลงจากทะเลจึงเห็นร่องรอยสิ่งปฏิกูลจึงไหลเข้าไปตกค้างอยู่ตามคลอง จึงที่มาของชื่อ คลองสี่ล้ง

ต่อมาเมื่อมีคนจีนและคนไทยเข้ามาปลูกบ้านเรือนอยู่ริมคลองมากขึ้น แต่ละครอบครัวจึงได้สร้างส้วมขึ้นในบริเวณใกล้ป่าชายเลน เป็นส้วมหลุมมีไม้กระดานสองแผ่นพาดบนปากหลุม เรียกว่า **เวจ** “เดิมทีพื้นที่สี่ล้งเป็นของคนจีน สมัยก่อนนี้คนจีนอยู่ที่นี่ เป็นคนจีนคลองด่าน ก่อนมีการนำร่องประมาณปี 2440 เคยได้ยินเป็นที่ซี้ คือมีเรือสำเภาล่องเรือมาแล้วมาทิ้งซี้ตามชายเลน เพราะห้องน้ำไม่มี ตอนหลังมีชุมชนมาตั้งรกรากอยู่ 2 – 3 ครอบครัว ปู่เล่าให้ฟังว่าชื่อนายวัน มั่ง ที่มาอยู่เป็นรายแรก นายวัน นามสกุลจำไม่ได้ เป็นคนไทย” (บุญยัง แสงศิรา, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

“สี่ล้ง คือมีคนจีนมาอาศัยอยู่ คำว่า สี่ล้ง เราเลยไปหาคำว่าสี่ล้งมาจากอะไร สี่ล้งมาจากคำว่า เว็จซี้ เว็จ คือ กระดานสองแผ่น ให้คนนั่ง สมัยก่อนที่บ้านพี่ก็มี ส้วมซิมไม่มี คือ เวลาไปซี้ คือเข้าเว็จไปเลย เว็จคือเข้าไปในป่า มีเสาสี่ขา มีกระดานพาดสองอัน เวลาเราอี เราซี้ เราก็จะเห็น เวลาเราซี้

กันเราไม่มีน้ำ เราก็ใช้ไม้ ใช้กาบมะพร้าวบ้างใบแสมบ้างเช็ดกัน เพราะเราไม่มีน้ำล้าง เราต้องใช้แบบนี้” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 76-77. คลองสีลัง พ.ศ. 2563 แสดงให้เห็นว่าเมื่อน้ำลงพื้นที่สองฝั่งจะมีสิ่งต่างๆ ตกค้างอยู่บนฝั่ง.

ในเรื่องนี้ยังมีคำอธิบาย **กั่งสีลัง** ในบทความจากบล็อกโอเคเนชั่น เรื่อง นั่งรถเจ๊กไปเข้าส้วม ด้วยว่า แต่ก่อนรถลากแบบจีนหรือที่คนไทยนิยมเรียกว่า รถเจ๊ก เป็นพาหนะยอดนิยมที่ชาวกรุงในสมัยก่อน วิธีใช้บริการรถเจ๊ก ผู้โดยสารต้องบอกจุดหมายเป็นภาษาจีน เพราะว่าจีนลากรถส่วนใหญ่เป็นจีนหนุ่มๆ ที่เพิ่งเข้ามาเมืองไทย ฟังภาษาไทยไม่รู้เรื่อง เช่น ถ้าจะไปถนนราชวงศ์ต้องบอกว่า “กงซีลัง” บางคนบอกว่าเดี๋ยวไม่พาไปเข้าส้วมหรอก คำว่า “กงซีลัง” โดยนัยยะที่หมายถึง “ส้วม” นั้น ใช้เฉพาะกับกลุ่มคนแต่จิ๋วในไทยเท่านั้น ที่จริงแล้ว “กงซี” แปลว่าบริษัท หรือ กลุ่มการค้า “โล่ง” เป็นคำทับศัพท์ “โรง” ในภาษาไทย เพราะก่อนหน้านั้นแถบริมแม่น้ำเจ้าพระยา จากสะพานพุทธถึงตลาดน้อย เป็นโรงเก็บสินค้าจากเรือเดินสมุทร จึงเรียกแถบอนุวงศ์-ทรงวาด ว่า “กงซีลัง” (โรงสินค้า) คนจีนที่มาเมืองไทยใหม่ๆ มีเพียงเสื้อผืนหมอนใบก็มาเป็นกุลีแบกสินค้า ตามโรงเก็บสินค้าที่นี่

ส่วนสาเหตุที่คำว่า “กงซีลัง” มีความหมายเคลื่อนไปเป็นส้วม เพราะในสมัยก่อนระบบสุขาภิบาลยังไม่ดี มีการขับถ่ายลงแม่น้ำหรือทิ้งเรี่ยราดตามตรอกซอกซอย ทำให้สกปรกและส่งกลิ่นเหม็น ภายหลังเมื่อมีบริษัทรับขนถ่ายอุจจาระตามครัวเรือนไปทิ้งให้เรียบร้อยมาตั้งที่แถวราชวงศ์ ความหมายถึงคำนี้จึงเพี้ยนไป (นั่งรถเจ๊กไปเข้าส้วม, 2559)

เรื่องเล่าดังกล่าวแม้จะมีรายละเอียดแตกต่างกันบ้าง แต่ทั้งหมดล้วนกล่าวตรงกันว่า **สีลัง** มาจากภาษาจีนว่า **กังสีลัง** หมายถึง **เวจซี่** หรือ **ส้วม** ต่อมากลายเป็นชื่อเรียกคลองสีลังอย่างทุกวันนี้

ภาพที่ 78. อักษรจีน คำว่า กังสีลัง <http://allknowledges.tripod.com/pullcart.html>

10. คลองนางหงษ์

คลองนางหงษ์ มีลักษณะตามแผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านคือ เป็นคลองแนวขวาง โดยปากคลองด้านตะวันตกสกับคลองด่าน ส่วนปากคลองด้านตะวันออกสกับคลองใหม่ คลองนางหงษ์ช่วงกลางได้แยกเป็นคลองสาขาอีก 2 สาย ไหลคู่ขนานกันลงมาทิศใต้ผ่านพื้นที่หมู่ 11 และหมู่ 14 แล้วไหลมารวมเป็นสายเดียวบริเวณบ้านคลองสีลังก่อนออกทะเลอ่าวไทย

ชื่อ **คลองนางหงษ์** เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันมานานแล้ว **แต่คนในท้องถิ่นไม่ทราบที่มาและความหมาย** กล่าวแต่เพียงว่า คลองนี้แบ่งเป็น 2 ตอน คือ คลองนางหงษ์ฝั่งเหนือ และคลองนางหงษ์ฝั่งใต้ เนื่องจากปากคลองนี้ยาวไปจนจรดทะเลอ่าวไทยชาวประมงจึงแล่นเรือตั้งเกเข้ามาจอดพักอยู่ในคลองเพื่อรอเวลาออกทะเล ดังนั้น บริเวณสองฝั่งคลองหงษ์จึงมีหมู่บ้านเรือนของชาวประมงอยู่ราว 30 หลังคาเรือน

ดังนั้น ที่มาชื่อคลองนางหงษ์ จึงละไว้ให้ผู้สนใจสืบค้นต่อไป สำหรับแนวคลองนางหงษ์ตามที่ปรากฏในแผนที่ Google Maps ระบุชื่อเป็นคลองด่าน ปากคลองด้านตะวันออกก่อนที่จะออกไปสกับคลองใหม่ มีประตูระบายน้ำคลองนางหงษ์ติดกับแนวถนนสุขุมวิท แนวคลองสาขาซึ่งแยกลงมาด้านใต้จนออกทะเลอ่าวไทยส่วนนี้มีบ้านเรือนอยู่เบาบาง โดยมาเป็นพื้นที่ทำการเกษตร และมีบ่อปลา ด้านนี้เป็นแนวป่าชายเลนมีต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น

11. คลองท้องคู้ง

คลองท้องคู้ง ตามที่ปรากฏในแผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน มีลักษณะเป็นคลองขวาง โดยปากคลองด้านตะวันตกมีคลอง 3 สายไหลมาสบกัน คือ คลองท้องคู้ง คลองด่าน (คลองบางเหี้ย) และคลองใหม่ ส่วนปากคลองด้านตะวันออกเชื่อมกับคลองชะคราม ช่วงกลางคลองแยกออกไปได้หลายสาย อาทิ คลองแควลาดล่าง คลองแควลาดบน และคลองปิ่นแก้ว

สภาพทั่วไปของคลองท้องคู้งตามคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ เป็นคลองกว้างมีเรือค้าขายและเรือรับจ้างขายผ่านไปมาหลายลำ ในคลองท้องคู้งยังเป็นที่ขนถ่ายสินค้าของเรือต่างๆ ด้วย โดยเฉพาะ หมู จึงเรียกว่า ทางหมู บ้านเรือนในคลองมีไม่มาก รวบรวมกว่าหลัง เช่น ตระกูลลูตจินดาและแซ่คู เป็นต้น คนในคลองมีทั้งที่ประกอบอาชีพทำนาและทำการประมงพื้นบ้าน ที่มาของชื่อ **คลองท้องคู้ง** ตามที่ผู้อาวุโสหลายท่านอธิบายว่า เกี่ยวข้องกับ **ลักษณะของคลอง** กล่าวคือ **ส่วนกลางคลองเป็นแนวโค้งเว้าเข้าไป** และมีคลองหลายสายไหลมาสบกันทำให้บริเวณนี้จึง **กว้าง และลึก** ด้วยลักษณะดังกล่าว ชาวบ้านผ่านเข้าออกทางนี้จึงได้เรียกว่า **คลองท้องคู้ง**ดังที่ผู้อาวุโสหลายท่าน กล่าวที่ของชื่อคลองตรงกัน “ท้องคู้ง เมื่อก่อนมันจะเป็นคู้งตรงนั้น น้ำมันมาแทงกัน คือว่าน้ำ 3-4 สาย มันจะไปรวมตัวกันตรงนั้น น้ำมาจากคลองสำโรงทั้งนั้น คลองบางเหี้ย คลองส้มชั้ย คลองน้ำตาล ทั้ง 3 คลองนี้ มาจากคลองสำโรงทั้งนั้น เขตฉะเชิงเทรา มันจะมารวมตัวกันตรงนั้น เป็นแยก แล้วมันรวมตัวกันลงอ่าวไทย อ่าวคลองด่าน เชื่อนชลหารพิจิตร เมื่อก่อนมันเป็นที่ระบาย วัดท้องคู้งเพิ่งเกิดได้ 10 กว่าปีนี่เอง” (สำเนา จำนวนน้อย, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) “ที่เขาเรียกท้องคู้ง มันเป็นโค้ง มันมีแยกๆ มันไปท่วม ปีกกา ส้มชั้ย บางพลี บางบ่อ ออกไปได้หมด” (สำราญ เกิดบัว, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

“ที่เรียกท้องคู้ง เพราะบริเวณนั้นเป็น คู้งน้ำโค้ง และเป็นสามแยก ก็เลยเรียกท้องคู้ง โดยจะโค้งมาทางประตูระบายน้ำชลหารพิจิตร คลองท้องคู้งไปเชื่อมต่อหลายคลอง สามารถไปคลองปีกกา คลองกันยา ไปสีลิ่งและไปฉะเชิงเทราได้” (พระครูปลัดพรชัย (อ.หวน) จินทโสโร, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

คนในพื้นที่ยังเล่าอีกว่า ในฤดูน้ำหลากน้ำคลองจะลึกมาก ตั้งแต่จุดนี้ยาวไปจนถึงบริเวณหน้าวัดมงคลโคธาวาสหรือวัดบางเหี้ย จึงเป็นที่อยู่อาศัยของจระเข้ขนาดใหญ่จำนวนหนึ่ง แต่ก่อนผู้ที่สัญจรผ่านเข้ามาทางคลองท้องคู้ง เพื่อจะไปวัดบางเหี้ยก็จะเห็นป้ายเตือนให้ระมัดระวังจระเข้และไม่ให้จอดเรือ ล้างมือล้างเท้าบริเวณนี้ จึงเป็นอุปสรรคและเกิดความไม่สะดวกแก่ผู้ที่พายเรือไปทำบุญที่วัดบางเหี้ย ทำให้ชาวบ้านท้องคู้งไม่สะดวกในการเดินทาง

ครั้น ในปี 2529 นายเทียน นางผวน เกิดทอง ได้บริจาคที่ดินประมาณ 8 ไร่ 1 งาน เพื่อสร้างวัดขึ้นที่ริมคลองแห่งนี้ เรียกว่า **วัดท้องคู้ง** ตามชื่อคลอง วัดท้องคู้งจึงตั้งระหว่างวัดมงคลโคธาวาสและวัดโคธาราม ห่างกันประมาณ 5 กิโลเมตร โดยด้านตะวันออกของวัดจรดกับคลองน้ำตาล นอกจากนั้นที่บริเวณริมคลองท้องคู้งฝั่งตรงข้ามวัดยังเป็นที่ตั้งของตลาดริมคลอง เรียกว่า **ตลาดท้องคู้ง**

มีร้านค้าลักษณะห้องแถวอยู่ราว 10 คูหา เปิดขายทั้งของสดของแห้งนานาชนิด เลยตลาดขึ้นไปก็จะเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านท้องคุ้ง ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2482 ก่อนที่จะมีวัดท้องคุ้ง

ปัจจุบันลักษณะคลองท้องคุ้งตามที่ปรากฏใน Google Maps อยู่ในตำแหน่งเดียวกับแผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ต่างกันตรงที่ Google Maps ระบุว่า คลองด่าน ซึ่งด้านตะวันออกเชื่อมกับคลองชะคราม ส่วนด้านตะวันตกเชื่อมกับคลองด่าน ช่วงกลางมีคลองสาขาแยกออกมา คลองซึ่งแยกขึ้นไปทางด้านด้านเหนือก็วกไปบรรจบกับคลองด่าน ส่วนคลองซึ่งแยกมาทางด้านใต้คือคลองใหม่ บริเวณคุ้งคั้งมีบ้านเรือนอยู่หนาแน่นทั้งสองฝั่ง พื้นที่บางส่วนทำการเกษตร

ดังนั้น ชื่อคลองท้องคุ้ง เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกขานตามลักษณะ **ช่วงกลางของคลองซึ่งเป็นแนวโค้งกว้างเว้าเข้าไป** บริเวณนี้เรียกว่า **ท้องคุ้ง**

12. คลองควาย

คลองควาย ตามที่ปรากฏในแผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านนั้น คลองนี้อยู่ทิศเหนือของตำบล ลักษณะเป็นคลองขวาง โดยปากคลองด้านตะวันตกสกับคลองกลายสาย ได้แก่ คลองบ้านระภาค ซึ่งไหลมาจากทางเหนือ คลองนางนวลทางทิศใต้ และคลองขุนประทานกับคลองลำแพนทางทิศตะวันตก ส่วนปากคลองด้านตะวันออกสกับคลองสายทอง

ชื่อคลองควาย เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันมาแต่เดิม ซึ่งพัฒนามาจาก **ทางควายล่อง** ดังที่ชาวบ้านเล่าว่า แต่ก่อนพื้นที่คลองนี้เป็นที่ว่างเปล่า ซึ่งชาวบ้านมักจูงควายเข้ามาเลี้ยงให้กินหญ้าในบริเวณที่ว่างนี้ จนนานวันเข้าเส้นทางจูงควายจึงลึกเป็นร่องลึก ในฤดูฝนมีน้ำท่วมขังก็ทำให้เส้นทางลึกเป็นทางลึกและกว้างขึ้น จากนั้นชาวบ้านจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นคลองและใช้ประโยชน์ในการสัญจรและชักน้ำเข้านา ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อคลองตามต้นกำเนิดเดิมว่า **คลองควาย**

“เป็นคลองควายล่อง คนเอาควายมาเลี้ยงแถวที่ว่าง แล้วล่องไปล่องมา”(ประดิษฐ์ สุขนิม, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองควายตามที่ปรากฏใน Google Maps นั้นเขียนว่า คลองสำโรง เป็นคลองขวาง โดยปากคลองด้านตะวันออกมีลักษณะแยกคลองสำโรงตัดกับคลองบางพลีน้อยและคลองปึกกา ส่วนปากคลองด้านตะวันตกเป็น 3 แยกคลองตัดกัน ได้แก่ คลองชวดพร้าวซึ่งไหลลงมาจากทางด้านเหนือ (มีวัดบ้านระภาคอยู่ริมคลอง) คลองบางเพ็งอยู่ทางทิศใต้และคลองสำโรง ริมคลองสำโรงส่วนนี้ หรือคลองควาย พื้นที่ทางทิศเหนือของคลองมีบ้านเรือนตั้งอยู่หนาแน่นขึ้นไปจนจรด ถนนเทพรัตน (บางนา-ตราด) ส่วนพื้นที่ทิศใต้ของคลองควายลงมาเป็นบริเวณที่ทำการเกษตรโดยและมีบ่อปลาอยู่ด้วย

13. คลองน้ำตาล

คลองน้ำตาล ตามที่ปรากฏในแผนที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน คลองนี้อยู่ค่อนไปทางทิศเหนือของตำบล ในพื้นที่หมู่ 3 ลักษณะเป็นคลองตรงแนวตั้ง ปากคลองด้านเหนือสกับคลองกันยา ปากคลองด้านใต้สกับคลองท้องคุ้ง ช่วงกลางมีคลองเล็กๆ ตัดผ่าน

ชาวบ้านเล่าว่า แต่ก่อนคลองนี้เป็นเพียงลำรางส่งน้ำเข้าพื้นที่ทำนา น้ำคลองนี้กร่อยในบางครั้งแต่สามารถปลูกข้าวทำนาได้ หมู่บ้านที่อยู่บริเวณนี้เริ่มแรกเรียกว่า บ้านท้องคู้ง เพราะอยู่ติดกับคลองท้องคู้ง ตลอดแนวคลองน้ำตาลมีทั้งคนไทยและมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกันราว 20 ครอบครัว อาทิ ตระกูลกั๊ดทอง ยุงหนู ขำน้อย สมชาย โอสธ จุ๋นนาททรัพย์อร่าม อุดมผล วงศาอุดร อินเลศ หมิ่นน้อย ตุ่มทอง เคยพัด เป็นต้น

ชื่อ **คลองน้ำตาล** เป็นคลองขุด โดยราชการให้ชาวบ้านช่วยกันขุดขยายลำกลางเล็กๆ เพื่อชักน้ำเข้านา โดยให้คลองมีแนวตรง ซึ่งการขุดคลองในครั้งนั้นใช้แรงงานคนเป็นหลัก เมื่อเป็นดังนี้ทางราชการจึงได้เกณฑ์ชาวบ้านจำนวนมากมาช่วยกันขุดคลองสมัยผู้ใหญ่ศรี เกิดทองโดยให้ **น้ำตาลมะพร้าว** หรือชาวบ้านเรียก **น้ำตาลปีป** เป็นค่าตอบแทนเนื่องจากน้ำตาลเป็นของหายากต้องซื้อหรือนำของสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปแลก ทั้งยังเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งต้องมีติดครัวเรือนอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงได้เรียกชื่อ คลองน้ำตาล

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองน้ำตาลตามที่ปรากฏใน Google Maps นั้นเขียนว่า คลองด่าน ลักษณะเป็นคลองสายสั้นๆ ต้นคลองสบกับคลองด่านส่วนที่เรียก ท้องคู้ง แล้วตรงขึ้นไปเป็นแนวเฉียง ปลายคลองไปสบกับคลองด่าน

ภาพที่ 79. คลองน้ำตาลเป็นคลองตรงตลอดสายเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563.

ภาพที่ 80. บรรยากาศริมฝั่งคลองน้ำตาล เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563.

14. คลองมอญ-บ้านคลองมอญ

คลองมอญเป็นคลองธรรมชาติซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตำบลคลองด่าน คลองมอญเป็นคลองสาขาซึ่งแยกออกมาจากคลองฝั่งตะวันตก แล้วไหลเป็นแนวขวางผ่านวัดสร้างโคก แล้วโค้งยาวลงมาทางทิศใต้ไปจนจรดทะเลอ่าวไทย ในแผนที่ Google Maps ระบุชื่อว่า คลองด่าน

สภาพทั่วไปของคลองมอญแต่ก่อนตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโส หลายท่านกล่าวว่า คลองมอญมีความยาวพอสมควรคลองนี้ได้ไหลผ่านด้านข้างวัดสร้างโคก โดยปากคลองบริเวณข้างวัดด้านข้างติดคลองด่าน ส่วนปลายคลองมอญจะยาวลงไปจนจรดทะเลอ่าวไทย

สองฝั่งคลองมอญมีบ้านเรือนอาศัยอยู่ราว 20 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็น **ชาวมอญที่เคลื่อนย้ายมาจากปากลัด อำเภอพระประแดง** ชาวมอญกลุ่มนี้คือ **มอญใหม่** แต่มักถูกเรียกว่า **มอญปากลัด** หรือ **มอญพระประแดง** จากอำเภอพระประแดง ฝั่งตะวันตกของจังหวัดสมุทรปราการ

ที่มาของชาวมอญในพระประแดง สืบมาเมื่อครั้งรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีชาวมอญอพยพหนีภัยสงครามเข้ามามาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแขวงเมืองธนบุรี นนทบุรี และนครเขื่อนขันธ์หรือพระประแดง พระประแดงจึงกลายเป็นชุมชนมอญขนาดใหญ่มาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาได้ขยายการตั้งถิ่นฐานไปยังอำเภอบางพลีและอำเภอบางบ่อ โดยประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 16 กุมภาพันธ์ 2559)

ครั้นภายหลัง **ชาวมอญ** พระประแดงส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ในตำบลคลองด่าน โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในคลองมอญซึ่งมีราว 20 กว่าหลังคาเรือน ฉะนั้น จึงเรียกมอญกลุ่มนี้ว่า **มอญคลองด่าน** และเรียกชื่อคลองตลอดจนชื่อของหมู่บ้านไปตามชาติพันธุ์ว่า **คลองมอญ** และ **หมู่บ้านคลองมอญ** ซึ่งกลุ่มชาวมอญเหล่านี้ก็ได้สืบตระกูลกันลงมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ตระกูลหงส์กาล มะกะตานนท์ เอเต็ง อุ่นบางหลวง เปลพาย แก้วรุ่งเรือง สาเกทอง และทองสุข เป็นต้น

ดังที่ผู้อาวุโสหลายท่าน ต่างกล่าวถึงคลองมอญว่า “**คลองมอญ เป็นคลองที่ข้างวัดสร้างโคก ปากคลองอยู่บริเวณข้างวัดด้านข้างติดคลองด่าน ปลายคลองออกทะเลคลองมอญ เป็นคลองที่ยาวพอสมควร สมัยก่อนมีผู้คนอาศัยอยู่หลายหลังคาเรือน ประมาณ 20 หลังคาเรือนเป็นชาวมอญแบบเดียวกับพวกปากเกร็ด และปากลัด แต่ที่นี้เป็นมอญคลองด่าน นามสกุลดั้งเดิมของคนที่นี่ เช่น หงส์กาล มะกะตานนท์ เอเต็ง อุ่นบางหลวง**” (บุญเหลือ หงส์กาล, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

“**เกิดที่หมู่บ้านคลองมอญ อยู่วัดสร้างโคกแล้วมันออกชายทะเลได้ ระหว่างทางที่ไปจากคลองมอญแล้วออกชายทะเล ระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร มีคนอยู่ไม่เยอะประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน แบ่งเป็น 2 ฝั่ง มีนามสกุลเปลพาย แก้วรุ่งเรือง สาเกทอง ทองสุข ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทำหอย คือหอยแมลงภู่ ปักหลัก คลองมอญตรงนี้ไม่มีคลองซอยย่อย ตรงไปทะเลเลย**” (พระครูสมุทร สุขวัฒน์, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) ริมคลองมอญยังมีวัดเก่าแก่ประจำหมู่บ้านอยู่ด้วย คือ **วัดสร้างโคก** ซึ่งทางทิศใต้ของวัดจรดกับคลองมอญ ส่วนทิศตะวันออกจรดกับคลองด่าน

ตามประวัติกล่าวว่า วัดนี้สร้างขึ้นราว พ.ศ. 2300 หรือสมัยอยุธยาตอนปลายแต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้สร้าง และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2360 ตามหลักฐานของกรมที่ดิน ระบุว่า 41 ระบุชื่อวัดนี้ว่า **วัดปากอ่าว** เพราะใกล้ปากทะเลอ่าวไทย แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า **วัดมอญ** เพราะอยู่ใกล้คลองมอญเพราะบริเวณนี้มีชาวมอญอาศัยอยู่มาก

แต่จากการบอกเล่าสืบต่อกันมา บ้างก็ว่าชื่อวัดอัฐวราราม เพราะมีกุฏิ 8 หลัง บ้างก็เรียกว่า วัดอศวราราม เพราะเชื่อกันว่าวัดนี้เคยเป็นที่ตั้งกองทัพม้าของพระเจ้าตากสินมหาราช ต่อมาภายหลังได้รับการเปลี่ยนแปลงนามวัดใหม่ โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (สมเด็จพระสังฆราช ในสมัยรัชกาลที่ 5) เป็นวัดเตลทรงมณั หรือวัดทะเลงลม ซึ่งทะเลง หรือทะเลง แปลว่า มอญ

ในปี พ.ศ. 2482 ได้เปลี่ยนนามใหม่เป็นวัดโพธิ์ทอง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2483 ทางราชการได้เปลี่ยนนามวัด เป็นวัดสร้างโคก เพื่อให้สอดคล้องกับพระนามของพระองค์หญิงโศกสว่าง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโศกสว่าง หรือพระองค์เจ้าโศกสร้าง) พระราชธิดาพระองค์ที่ 51 ในสมเด็จพระปิ่นเกล้าประสูติแต่เจ้าจอมมารดาหงส์ (วัดสร้างโคก, ม.ป.ป.)

วัดสร้างโคก หรือวัดมอญ จึงเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกชนชาวมอญที่อยู่ในคลองมอญ และบริเวณใกล้เคียง ดังเช่น คุณปราณี บุญเลี้ยง ท่านมีบรรพบุรุษเป็นชาวมอญแต่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองสี่ล้ง แต่เวลาจะไปทำบุญครอบครัวของท่านจะไปที่วัดมอญอยู่เสมอ

“ส่วนใหญ่จะเป็นคนมอญ ที่บ้านฉันก็มอญนะ มอญทั้งหมด ตั้งแต่เชื้อรุ่นปู่โน้น ไม่ได้มาจากพระประแดง ที่เรารู้ว่าเป็นมอญ เพราะเวลาที่คลองด่านเขามีวัดมอญ วัดสร้างโคก ส่วนวัดสี่ล้งยังไม่เจริญเท่าไร เราไปวัดมอญอยู่ประจำ เราก็เคยไปกับเขา ปู่ย่าตายายต้องเอาเราไป โดยแจวเรือไปทำบุญที่วัดมอญ เราเลยติดตรงนี้ไป ไปทำบุญเราก็ไปวัดมอญ เรายังไม่รู้เลยว่าชื่อวัดสร้างโคก เราก็เรียกแต่วัดมอญ ตอนหลังสี่ล้งเจริญเราก็มาทำบุญที่วัดสี่ล้งบ้านเรา” (ปราณี บุญเลี้ยง, 14 กรกฎาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภายในวัดสร้างโคกยังมี ศาลเจ้าพ่อดำ เป็นศาลผีเก่าแก่ที่มีมาแต่เดิม ต่อมาก็มีการสร้าง ศาลพระชัยทัต เป็นศาลพระภูมิ และ ศาลพระเจ้าตากสิน ในกาลต่อมาเนื่องจากวัดสร้างโคกอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มติดคลองด่านน้ำทะเลจึงท่วมถึง ครั้นนานวันเข้าตลิ่งก็พังจึงน้ำเข้ามาจนถึงกุฏิพระ ในปี พ.ศ. 2517 จึงได้ย้ายวัดจากรฝั่งติดคลองข้ามมาอยู่ฝั่งถนน คือตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2545 จึงได้สร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้น

“สมัยก่อนตลิ่งไม่พังแบบนี้ และได้ถุนบ้านสามารถนั่งแกะหอยแครงได้ แต่ตอนนี้ทางวัดทำเขื่อนเดิมตรงบริเวณที่เป็นพิพิธภัณฑ เป็นศาลาการเปรียญทำบุญต่อมาตลิ่งพัง ก็ย้ายวัดเข้าไปด้านใน ซึ่งเมื่อก่อนวัดอยู่ริมน้ำเลยปู่ย่าตายาย เล่าให้ฟังว่า เราอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งแต่พม่าตีแตก แล้วถอย

ร่นมา แล้วมาอยู่ที่นี้ แต่ปู่ย่าตายายเคยเล่าว่า พระเจ้าตากเคยมาพักทัพที่นี่ พักอยู่ 6 หรือ 7 วันก็ไม่รู้ แล้วย้ายไปทางระยองทางโน้น” (บุญเหลืออง หงส์กาล, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

นอกจากจะทำบุญกันที่วัดมอญแล้ว กลุ่มชาวไทยเชื้อสายมอญยังคงรักษาความเชื่อขนบธรรมเนียม ประเพณีของตนไว้ด้วย ทั้งการสื่อสารด้วยภาษามอญ การนับถือผี การสวดมนต์ การเผาศพ ประเพณี สงกรานต์ และการตั้งบ้านเรือน เป็นต้น ซึ่งผู้อาวุโสบางท่านต่างยังสื่อสารภาษามอญได้บ้าง หลาย ท่านจะได้รับการปลูกฝังจากบรรพบุรุษในเรื่องความเชื่อเรื่องผีตลอดจนข้อห้ามต่างๆ ของชาวมอญ อีกด้วย เช่น นับถือผีมะพร้าว ความเชื่อว่าเต่าเป็นของอัปมงคลไม่ควรนำเข้าบ้าน การบูชาผ้าแดง หรือห้ามเล่นตุ๊กตา เป็นต้น

ชื่อ **คลองมอญ** มีที่มาจาก **เป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนชาวมอญ** ซึ่งอพยพมาจากปากลัด **อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ** มอญกลุ่มนี้จึงเรียกว่า **มอญคลองด่าน**

ปัจจุบันพื้นที่บริเวณคลองมอญมีบ้านเรือนตั้งอยู่หน้าแนบเฉพาะช่วงปากคลอง หากเข้าคลอง มาจะพบว่ามีบ้านเรือนอยู่เบาบาง เพราะบริเวณสองฝั่งคลองเกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ทำการเกษตร กว้างใหญ่ไปจนจรดทะเลอ่าวไทย

ภาพที่ 81-82. วัดสร้างโตก วัดของชาวมอญคลองด่าน พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 83. เสาหงษ์สัญลักษณ์ชาวมอญ ภายในวัดสร้างโตก พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 84. (ซ้าย) ศาลเจ้าพ่อดำ (ขวา) ศาลพระชัยทัต ภายในวัดสร้างโคก พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 85. ศาลพระเจ้าตากสิน ภายในวัดสร้างโคก พ.ศ. 2563.

5.3 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลคลองสวน

ตำบลคลองสวน มีเขตพื้นที่เชื่อมโยงแนวตะเข็บเขตริมคลองประเวศ และติดต่อระหว่างจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดฉะเชิงเทรา ตามแนวถนนอ่อนนุช - เทพรราช ตลาดคลองสวน มีถนนสายสี่แยกเชื่อมโยงไปถึงคลอง เป็นชุมชนที่ร่ว่งสวนไปสวนมาตลอด ชาวบ้านจึงให้ชื่อตำบลว่า "ตำบลคลองสวน"

พื้นที่ตำบลคลองสวนเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก ทำนา และมีอาชีพเสริมเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลาและปลูกตะไคร้ ชาวบ้านมักนิยมอาศัยอยู่ตามแนวถนน และแนวริมฝั่งคลองสองฝั่ง มีพื้นที่ 11,048 ไร่ โดยเขตพื้นที่ของตำบลคลองสวน

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

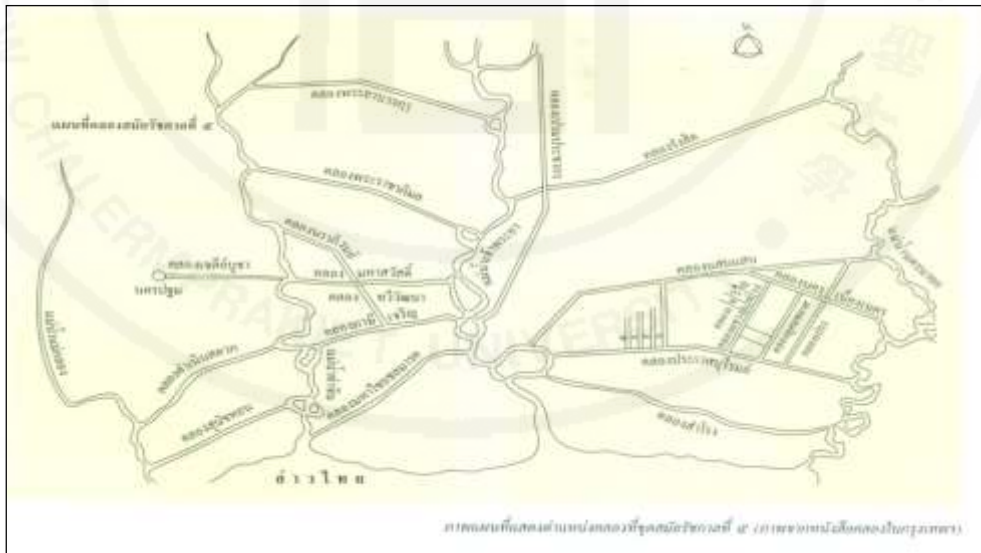
ทิศใต้ ติดกับตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลเป็ริง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการตำบลคลองสวน มีคลองบางสาย
กั้นระหว่างเขตจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงมีชื่ออยู่ในสองจังหวัดด้วย คลองในตำบล
คลองสวน มีจำนวน 5 สาย ได้แก่ 1. คลองประเวศ 2. คลองกระแซงเตย 3. คลองสวน 4. คลองปลัดสาย และ
5. คลองหม้อข้าวหม้อแกง โดยมีที่มาการเรียกชื่อคลอง ดังนี้

1. คลองประเวศ

คลองประเวศ หรือคลองประเวศบุรีรมย์ อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ คลองนี้ขุดขึ้น
ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เนื่องจากทรงมีพระราช
ประสงค์เพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรมและการคมนาคมให้สะดวกขึ้น ในการนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ขุดคลองและซ่อมแซมคลองต่างๆ เป็นจำนวนมาก อาทิ คลองเปรมประชากร อันเป็นคลองแรก
ของรัชกาล เริ่มขุด พ.ศ. 2412 เสร็จ พ.ศ. 2413 ตามด้วยคลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์
คลองนิมมาตรา คลองทวีวัฒนา คลองนราภิรมย์ และคลองรังสิต เป็นต้น

ภาพที่ 86. แผนที่คลองที่ขุดสมัยรัชกาลที่ 5. ดัดแปลงจาก คลองในประเทศไทย:

ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525).

โดย ปิยนาด บุนนาค, ดวงพร นพคุณ, และ สุวัฒนา ธาดานิติ, 2525, กรุงเทพมหานคร

: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 87.

ส่วนพื้นที่ภาคตะวันออก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองประเวศบุรีรมย์และ
 คลองนิคมยาตราขึ้น ระหว่างเมืองนครเขื่อนขันธ์และเมืองฉะเชิงเทราให้สะดวกขึ้น ในขณะนั้นได้มีการ
 ขุดคลองประเวศบุรีรมย์ตั้งแต่ปลายคลองพระโขนง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ออกไปถึงแม่น้ำบางปะกง
 แขวงเมืองฉะเชิงเทรา เป็นระยะทางยาวทั้งสิ้น 11,500 เส้น ปากคลองกว้าง 4 วา พื้นกว้าง 10 ศอก
 ลึก 4 ศอก โดยโปรดเกล้าฯ ให้ **เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์** (วร บุนนาค) สมุหพระกลาโหมเป็น
 ผู้อำนวยการขุดและ**พระยาดำรงพลชั้น** พระยามหาโยธาเป็นแม่กองขุด

ภาพที่ 87. คลองประเวศบุรีรมย์ในราชกิจจานุเบกษา สมัยรัชกาลที่ 5. ตัดแปลงจาก *รัชกาลที่ 5 กับ การเกษตร เล่ม 1*. โดย เอนก นาวิกมูล, 2554, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 117-118.

คลองประเวศบุรีรมย์ เริ่มดำเนินการขุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2421 ต่อเนื่องมาจากปลายคลองพระโขนง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็นแนวยาวออกไปเชื่อมต่อกับคลองด่าน แล้วออกสู่แม่น้ำบางปะกง ในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา ทั้งยังพระราชทานเงินจำนวน 80,000 บาท ร่วมกับเหล่าพสกนิกรสมทบเป็นค่าขุดคลอง ด้วยคลองดังกล่าวแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2423 มีความยาวทั้งสิ้น 46 กิโลเมตร พระราชทานนามว่า *คลองประเวศบุรีรมย์* โดยให้คล้องจองกับชื่อคลองที่ขุดในสมัยเดียวกันนั้น คือ คลองผดุงกรุงเกษม (ขุดในสมัยรัชกาลที่ 4) คลองเปรมประชากร คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองอุดมชลจร ทั้งยังขุดคลองแยกออกจากคลองประเวศบุรีรมย์อีก 4 คลอง เรียกว่า คลองหนึ่ง คลองสอง คลองสาม และคลองสี่ในกาลต่อมาสองฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ กลายเป็นที่อยู่อาศัยมีทั้งของชุมชนชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิม และชาวมอญ มีการสร้างวัดและมัสยิดเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (นาน้อยอ้อยหนู, ม.ป.ป.)

นอกจากนั้นในเดือนมีนาคม รัตนโกสินทร์ ศก 124 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตราธิการจัดการก่อสร้างประตูน้ำขึ้นตามคลองต่างๆ สำหรับทดน้ำ เพื่อให้การเดินเรือเป็นไปโดยสะดวก กับเพื่อทดน้ำให้เข้านาสำหรับหล่อเลี้ยงต้นข้าวในฤดูที่น้ำน้อย เพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวในนาแห้งเสียได้ กระทรวงเกษตราธิการจึงให้กรมคลองลงมือทำการก่อสร้างประตูน้ำคลองแสนแสบ สระปทุมวัน ในปีรัตนโกสินทร์ ศก 124 เป็นครั้งแรก จากนั้นจึงสร้างประตูน้ำอื่นๆ มาเป็นลำดับ โดยในคลองประเวศบุรีรมย์ มี 2 ประตู คือ **ประตูน้ำพระโขนง** และ **ประตูน้ำท่าแก้ว** ได้เริ่มสร้างตั้งแต่รัตนโกสินทร์ ศก 124 เสร็จสิ้นเงิน 181,041 บาท

ภาพที่ 88. เรื่อง ทำประตุน้ำในราชกิจจานุเบกษาสสมัยรัชกาลที่ 5. ดัดแปลงจาก รัชกาลที่ 5 กับ การเกษตร เล่ม 1. โดยเอนก นาวิกมูล, 2554, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 137.

ในส่วนของพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) แม่กองชุดคลองประเวศบุรีรมย์ ท่านเป็นข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีประวัติชีวิตและการทำงานที่โดดเด่นในประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 มากคนหนึ่ง ตามประวัติกล่าวว่าท่านเป็นบุตรชายคนโตของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กับท่านผู้หญิงกลีน ธิดาหลวงแก้วอ้ายติ (จาด) พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ท่านเริ่มรับราชการตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถหัวหมื่นมหาดเล็ก และเป็นอุปทูตติดตามพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) ราชทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรีที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2403 ต่อมาท่านได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ จางวางมหาดเล็กและเป็นราชทูตไปฝรั่งเศสอีกครั้งใน พ.ศ. 2409 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) เป็นเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม ศักดินา 10,000 เมื่อ พ.ศ. 2412 ท่านดำรงตำแหน่งสมุหพระกลาโหมเป็นเวลา 19 ปี จนถึงแก่อสัญกรรม เมื่อ พ.ศ. 2431 บุคคลทั่วไปเรียกกันเป็นสามัญว่า “เจ้าคุณทหาร” (วันกับคลองประเวศบุรีรมย์, 1 กันยายน 2559)

ต่อมาภายหลังท่านได้มอบที่ดินบริเวณริมคลองประเวศบุรีรมย์กว่า 1,500 ไร่ โดยให้ที่ดินผืนนี้เป็นสถานศึกษา และในกาลต่อมาก็ได้มีการก่อตั้งสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังขึ้น โดยเจ้าคุณทหารหมายถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค)

ภาพที่ 89. เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) หรือเจ้าคุณทหาร. พิมพ์ซ้ำจาก สายเจ้าคุณ ราชพัณฑ์หน่วยชั้นที่ 4 สายสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้แก่. ม.ป.ป., ค้นคืนจาก <http://www.bunnag.in.th/prarajpannuang014.html>.

ดังนั้น ชื่อ **คลองประเวศ** หรือ **คลองประเวศบุรีรมย์** เป็นนามที่รัชกาลที่ 5 พระราชทาน โดยตั้งให้ **คล้องจองกับชื่อของคลองที่ขุดในสมัยเดียวกัน** คือ คลองผดุงกรุงเกษม (ขุดในสมัยรัชกาลที่ 4) คลองเปรมประชากร คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองอุดมชลจร

ปัจจุบันคลองประเวศบุรีรมย์ เป็นคลองชลประทานมีความยาว 14.4 กิโลเมตร ขนาดท้องคลอง 16 เมตร มีความลึก 3.20 เมตร อยู่ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลหารพิจิตร สำนักชลประทานที่ 11

ภาพที่ 90. บรรยากาศริมคลองประเวศบุรีรมย์ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561.

2. คลองกระแซงเตย- บ้านกระแซงเตย - บ้านคลองกระแซงเตย

คลองกระแซงเตย อยู่ก่อนไปทางทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ ลักษณะเป็นคลองขวาง คดโค้ง ปากคลองด้านตะวันตกสลับกับคลองคองลาด ส่วนปากคลองด้านตะวันออกสลับกับคลองนาคราช แนวคลองกระแซงเตยยังมีคลองสาขาแยกออกไปอีก 2 สาย คือ คลองเป็ริงขึ้นไปทางด้านเหนือแล้วออกไปสลับกับคลองประเวศบุรีรมย์ และคลองไทรโยคลงมาทางด้านใต้มาสลับกับคลองบ้านระภาค

สภาพทั่วไปของคลองกระแซงเตย ตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโส หลายท่านกล่าวว่า เดิมคลองนี้เคยเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านจูงควายล่องไปมา เรียกว่า ทางควายล่อง หรือคลองควายล่อง ภายหลังจึงขุดขยายกลายเป็นคลองเล็กๆ ในตอนนั้นเรือมาดสวนกันยังไม่ได้ ส่วนตามแนวผู้คนอาศัยอยู่มาก โดยเฉพาะบริเวณปากคลองมีอยู่ราว 30 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเข้ามาประกอบอาชีพทำนา อีกส่วนหนึ่ง คือคนลาวที่มาจากภาคอีสานเช่นจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ คนลาวเหล่านี้ได้

เดินทางมาจากตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เข้ามารับจ้างทำนาอยู่ที่ปากคลอง บริเวณนี้ขานว่า คลองลาวไปด้วย

คลองกระแซงเตย เป็นคลองที่เล็กกว่าคลองบ้านระกาศ กว้าง 6 ศอกหรือประมาณ 5-6 เมตรมีสภาพคลองกระแซงเตยน้ำใส เป็นคลองตรงจนถึงบ้านระกาศเป็นคลองขุดไม่กว้าง สมัยก่อนเรือมาด 2 ลำ สวนกันไม่ได้ แต่ถ้ามีน้ำหรือช่วงฤดูฝนเรือพอสวนได้ ถ้าคลองไม่ยาวมากเข้าทางคลองคอลาด แล้วไปออกคลองนาคราช สมัยก่อนมีคนอาศัยอยู่บริเวณปากคลองประมาณ 30 หลังคาเรือน บ้านคนตั้งอยู่ห่างๆ กัน คนคลองกระแซงเตยส่วนใหญ่เป็นคนไทยและมีอาชีพทำนา แต่เดิมคลองกระแซงเตยเคยเรียกว่า คลองลาว เพราะมีกลุ่มคนลาวจากแกวพนัสนิคม บางน้ำเปรี้ยว โพรงอากาศ ลาวสุรินทร์ ศรีสะเกษมา รับจ้างทำนา (เพชร บำเพ็ญกิจ, 26 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

แนวคลองกระแซงเตย ยังมีทางน้ำเล็กๆ เรียกว่า หลอด แยกออกไปอีก ชาวบ้านเรียกว่า หลอดเผือกกล้า เพราะแต่ก่อนชาวบ้านจะเดินทางไปซื้อควายจากที่อื่นซึ่งห่างไกลออกไป แล้วขากลับก็ต้องต้อนควายกลับมาด้วย จนกระทั่งเมื่อผ่านเข้ามาบริเวณนี้จึงได้หยุดพักเหนื่อยทั้งคนและควาย จึงเป็นที่มาของชื่อ **เผือกกล้า** ถัดจากหลอดเผือกกล้าก็จะผ่าน **หลอดยายเก็บ** เข้าใจว่าเรียกชื่อตาม **ยายเก็บ** ซึ่งอาจเป็นคนที่ขุดหลอดหรือเป็นเจ้าของนาบริเวณนั้น

คลองกระแซงเตยมันเป็นเหมือนเส้นเลือดมีโยงโยงมากด้วย มันจะเชื่อมมาจากทางแถบของคลองสวน มาเข้าที่คลองพระยานาคราช แล้วค่อยแยกออกมาคลองกระแซงเตยต้องไปคลองสวนก่อน มันเป็นคลองที่แยกออกมาจากคลองประเวศ แต่มาเป็นคลองสวน แล้วคลองสวนเข้ามาคลองกระแซงเตย แล้วเข้ามาคลองปลัดสาย ระหว่างลำคลองจะมีหลอดเล็กๆ อีก หลอดแรกชื่อ **หลอดเผือกกล้า** ประวัติคือชาวบ้านต้อนควายจากมินบุรี เสร็จแล้วพอมายังตรงนั้นเขาก็พักควาย วิ่งควายเดินทางมาไกล เลยเป็นที่มาของเผือกกล้า่องคลองเลยมาเรื่อยๆ เรียกว่า **หลอดยายเก็บ** ขนาดไม่ถึง 3 วา หลอดเผือกกล้าจะอ้อมนาทะเลมาจนถึงคลองหม้อข้าวหม้อแกงลิง ต่อไปจะเป็นคลองบางหลวง พอผ่านหมู่บ้านนี้ไปมันจะเปลี่ยนชื่อไป คลองกระแซงเตยจะสิ้นสุดที่คลองบางหลวง” สำหรับชื่อเรียก **คลองกระแซงเตย** นั้นในอดีตตรงเกาะบ้าน ผู้ใหญ่ประเสริฐ บัวเจริญ เคยมีกอบเตยขนาดใหญ่ๆ ซึ่งมีหนามขึ้นอยู่ มันเป็นพืชชนิดหนึ่ง แต่ตอนนี้ได้สูญหายไปหมดแล้ว (อิทธิชัย แก้วสมบูรณ์, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

อนึ่ง ลักษณะของ **ต้นเตยที่กล่าวมานี้** เป็นพืชที่ชอบขึ้นตามพื้นที่ชุ่ม ริมลำน้ำหรือบริเวณขึ้นและที่มีน้ำขังเล็กน้อย และมีอยู่ 2 ชนิด อย่างแรกคือ เตยมีหนาม หรือมักเข้าใจว่า เป็นเตยต้นตัวผู้ หรือที่เรียกว่าต้นลำเจียก หรือเตยทะเลลำ ต้นออกดอก และดอกมีกลิ่นหอม ไม่นิยมนำไปมาทำอาหาร แต่นิยมใช้ดอกมาประกอบอาหาร รวมถึงนำไปใช้ในการจักสาน อีกชนิดคือ เตยไม่มีหนาม หรือมักเข้าใจว่า เป็นเตยต้นตัวเมีย หรือที่เรียกว่าเตย หรือเตยหอม มีลำต้นเล็กกว่าเตยหนาม ไม่มีดอกซึ่งคนทั่วไปมักคุ้นเคยกับต้นเตยหอมมากกว่า เพราะใบมีกลิ่นหอมอ่อนจึงนิยมนำมาคั้นเอาน้ำสำหรับใช้ประกอบอาหารหรือทำขนมหวาน (เตย/ใบเตย สรรพคุณ และการปลูกเตย, 25 มิถุนายน 2559)

ภาพที่ 91. ต้นเตย. พิมพ์ซ้ำจาก เตย/ใบเตย สรรพคุณ และการปลูกเตย, 25 มิถุนายน 2559, ค้นคืนจาก <https://puechkaset.com/เตย>

ส่วน **กระแซง** หมายถึง เครื่องบังแดดฝน โดยนำใบเตยหรือใบจากเป็นต้นมาเย็บต่อกันเป็นแผง “กระแซง คือ วัสดุที่ใช้มุงหลังคา ทำจากใบจาก นำมาเรียงเป็นดับ 2 ดับ แล้วผูกด้านหน้าเข้าด้วยกัน ใวมุงหลังคากันแดดกันฝน ที่ใช้ใบจากเพราะเบาและหาง่าย” (ชัยณรงค์ แข็งแรง, 26 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

ดังนั้น หากนำเอาความหมายของสองคำมารวมกันแล้ว จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า นอกจากมี **กอเตยกอใหญ่อยู่ในคลองแล้ว กระแซงเตย** ยังสื่อถึงการนำเอาใบเตยมาใช้ประโยชน์ด้วย เช่น เย็บเป็นหลังคากระต๊อบที่อยู่ชั่วคราวของคนที่เข้ามารับจ้างทำนา หรือทำประทุนเรือคลุมบังแดด ซึ่งเรื่องนี้คงต้องให้ผู้สนใจสืบค้นต่อไป

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองกระแซงเตยตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่ไม่พบหลอดไฟเอ็กกล้าและหลอดขยายเก็บ ที่ดินส่วนใหญ่ทั้งสองฝั่งคลองยังคงเป็นพื้นที่ทำการเกษตรและมีบ้านเรือนเป็นหย่อมๆ ตามแนวคลอง

3. คลองสวน-บ้านตลาดคลองสวน

คลองสวน อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ เป็นคลองแนวตั้ง ซึ่งอยู่ในเขตของ 2 จังหวัด คือ ปากคลองด่านเหนือ อยู่ในแนวเขตอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยปากคลองด้านนี้สกับคลองแพรกนกเอี้ยงและคลองบางเรือน แล้วไหลลงมาด้านใต้ ผ่านวัดคลองสวน ตลาดร้อยปีคลองสวน มีคลองประเวศบุรีรมย์ตัดผ่าน ลงมาเข้าแนวเขตของจังหวัดสมุทรปราการ โดยปากคลองลงไปเชื่อมกับคลองนาคราช ในตำบลคลองนิมยาตรา อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ดังนั้น เห็นได้ว่าแนวคลองสวนคาบเกี่ยวอยู่ในพื้นที่ 2 จังหวัด คือ ตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ แถบนี้จึงมี

ผู้คนอาศัยอยู่มาก โดยเฉพาะบริเวณปากคลองด้านเหนือถึงปากคลองด้านใต้ พบว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม รวมถึงชาวจีนซึ่งอาศัยในแถบตลาดคลองสวนติดคลองประเวศบุรีรมย์ จึงมีสถานที่พบปะของผู้คนหลายแห่งมีทั้งวัดของชาวไทยพุทธ สุเหร่าของชาวไทยมุสลิม และศาลเจ้าจีน โรงเจของชาวจีนที่อยู่ในตลาด

หากย้อนไปในอดีตบริเวณตลาดคลองสวน (ปัจจุบันคือตลาด 100 ปี คลองสวน) เริ่มก่อตั้งตลาดราวปี พ.ศ. 2444 โดยใช้ชื่อว่า **ตลาดสามพี่น้อง** เมื่อแรกสภาพตลาดเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวเสาอาคารใช้ไม้ เหลาชะโอน ต่อมาในปีพ.ศ. 2477 จึงเปลี่ยนเป็นอาคารไม้ 2 ชั้น อยู่ริมน้ำกลายเป็นตลาดใหญ่ มีร้านค้าจำนวนมาก ลักษณะเป็นเรือนไม้สองชั้นแถวยาวขนานไปกับคลองประเวศบุรีรมย์ โดยตลาดมีสองฝั่งจึงคาบเกี่ยวกับสองจังหวัด คือ ตลาดฝั่งตะวันตกพื้นที่อยู่ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ ส่วนตลาดฝั่งตะวันออกอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีคลองสวนเป็นแนวธรรมชาติแบ่งเขตและมีสะพานไม้ข้ามคลองเพื่อให้ผู้คนสามารถเดินข้ามฝั่งไปมาได้ระหว่างตลาดทั้งสองฝั่ง

หัวมุมตลาดเป็นเส้นแบ่งของจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีคลองสำคัญคือคลองประเวศบุรีรมย์และคลองพญานาคราช บริเวณนี้จึงเป็นศูนย์รวมของชุมชน จุดแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นเส้นทางคมนาคมสัญจร มีเรือชาวบ้านสัญจรผ่านไปมาเป็นจำนวนมาก ทั้งยังมีเรือโดยสารประจำทางของบริษัทนายเลิศ (พระยาภักดีนครเศรษฐ์ หรือนายเลิศ) ชาวบ้านเรียกว่าแม่ล่าว เพราะตัวเรือทางสีขาว หรือเรือนายเลิศ ตามชื่อเจ้าของ ซึ่งมีเพียงลำเดียวแล่นให้บริการรับส่งคนเข้ากรุงเทพมหานคร จากประตูน้ำท่าถั่ว ผ่านมาทางตลาดคลองสวนก่อนจะแล่นเข้าสู่ประตูน้ำ (วังสระปทุม) กรุงเทพมหานคร

แต่ก่อนนับว่าแถบตลาดคลองสวนรุ่งเรืองมากเพราะเป็นทางผ่านของเรือโดยสารเรือชาวบ้าน และเรือขนส่งสินค้าระหว่างกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา ย่านนี้จึงคึกคักไปด้วยเรือหลายลำ ทั้งเรือยนต์ เรือพายขนาดต่างๆ แล่นสวนกันไปมา ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการเรียกชื่อ**ตลาดคลองสวน** และเรียกชื่อคลองที่ไหลผ่านตลาดทั้งสองฝั่งว่า **คลองสวน** ไปด้วย

ความเป็นตลาดเก่าแก่และความคลาสสิกของวิถีตลาดริมน้ำ ปัจจุบันตลาดคลองสวน 100 ปี จึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของสองจังหวัด คือ ตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 92. ตลาดคลองสวน ซึ่งด้านหนึ่งของตลาดติดกับคลองประเวศบุรีรมย์. พิมพ์ซ้ำจาก ข้อมูลทั่วไป: ข้อมูลแนะนำ. โดย องค์การบริหารส่วนตำบล คลองสวน, ม.ป.ป., ค้นคืนจาก <https://sites.google.com/site/ssmba55020786/geninfo/communityinfo>

4. คลองปลัดสาย

คลองปลัดสายอยู่ทางทิศเหนือของตำบลบ้านระกาศ และค่อนข้างไปทางตำบลนิคมยาตรา ลักษณะเป็นคลองแนวเฉียง โดยปากคลองด้านเหนือสบกับคลองนาคราช ปากคลองด้านใต้เป็นสามแยกคลอง มีคลองปลัดสาย คลองหม้อข้าวหม้อแกง และคลองปิ่นแก้ว ช่วงกลางคลองปลัดสาย มีคลองวงเวียนแยกออกไปสบกับคลองชิงหนิง

ผู้ใหญ่เพชร บำเพ็ญกิจ อายุ 91 ปี คนคลองวงเวียน เล่าถึงสภาพทั่วไปของคลองปลัดสาย และที่มาของชื่อคลองว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่แถบนี้เป็นที่รกร้างมีสภาพเป็นป่าอ้อป่าแขมและยังไม่มีคนเข้ามาจับจองเป็นเจ้าของ คุณย่าของท่านชื่อ นางนุ่น และคุณปู่ คือ **ขุนสำแดงเตชะ** หรือ **ปลัดสาย** แต่ชาวบ้านมักจะเรียกท่านว่า **นุ่นแดง - ปลัดสายแดง** เป็นเศรษฐีและมีที่นาอยู่ที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ภายหลังท่านประสบปัญหาน้ำท่วมที่นาอยู่บ่อยครั้ง คุณย่านุ่นได้ขายที่ดินของตน และซื้อเรือกำปั่นใส่ประทุนแล้วแจวเรือมาเสาะแสวงหาที่ดินแห่งใหม่ที่ห่างไกลออกไป

จนกระทั่งมาถึงคลองบริเวณนี้ (ปัจจุบันคือคลองหน้าวัดหน้าวัดนาคราช หรือวัดสังกะสี) ตำบลบ้านระกาศ จากนั้นท่านจึงเข้าจับจองที่ดินโดยใช้ให้ทาสในเรือนทำการหักล้างทางพงเสร็จแล้วปลูกเรือนใหญ่อยู่ ส่วนทาสให้มาปลูกกระท่อมอยู่ ที่ดินบางส่วนแบ่งเป็นนาเช่า ในเวลาต่อมานางนุ่นได้ให้ทาสของตนทำการขุดคลองต่อจากคลองในหรือคลองวงเวียนให้เป็นแนวตรงออกมาจรดกับคลองเล้าหมู เรียกว่า **คลองนอก** ครั้นภายหลังเรียกว่า **คลองปลัดสาย** ตาม **ชื่อสามีของนางนุ่น ผู้เป็นเจ้าของที่นาแถบนี้**

สภาพคลองปลัดสายแต่ก่อนนี้เป็นป่าอ้อป่าแขม ไม่มีที่ของใครจับจอง เมื่อปลัดสายแต่งงานกับย่านุ่น (ย่าของผู้ให้ข้อมูล) ซึ่งเป็นคนมีฐานะมีที่นาเยอะ จากนั้นได้ขายที่ดินบริเวณบางน้ำเปรี้ยวเพราะเป็นที่น้ำก็ท่วมซัง แล้วมาซื้อเรือกำปั่นใหญ่ๆ ทำเป็นประทุน แจวเรือมาตามแม่น้ำจากท่าลั่วเข้าคลองประเวศน์จนมาถึงที่คลองปลัดสาย ย่านุ่นกับปลัดสายจึงให้ทาสมาหักล้างถางพงจับจองที่ปลูกบ้านใหญ่ ย่านุ่นมีนาเยอะและให้เช่าที่นาด้วย ส่วนตาอ้อมกับยายทรัพย์ ควบบางยอ มีที่นารองลงมา อีกฝั่งก็เป็นตาชื่น-ยายสำเภา นามสกุลชุ่มศิริ มีที่นามากเหมือนกัน

คนที่อยู่กระต้อมปลายนาเขากี่ขวานมาอยู่กับย่านุ่น เขามีที่นาให้อยู่ มีข้าวมีปลา ทาสที่มาอยู่กับย่านุ่นจะหุงข้าวด้วยกระทะใบบัวใส่ปิ่นโต แจกพลั่วคนละเล่มแล้วไปขุดคลองไปยังสามแยกจนถึงบ้านระกาศฝั่งสมุทรปรากฏ แล้วไปออกคลองเล้าหมู กว้างประมาณ 8 ศอก แรกเริ่มเดิมทีเรือขุดยังไม่ได้ขุด คลองคดเรื่อยไป ไม่ค่อยตรง ไม่ใช่คลองธรรมชาติคลองปลัดสาย เรียกคลองนอก คลองในคือคลองวงเวียน” (เพชร บำเพ็ญกิจ, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

ดังนั้น บริเวณปากคลองนอก หรือคลองปลัดสาย ด้านตะวันออกจึงออกไปคลองวงเวียนแล้วเชื่อมต่อไปยังคลองพระยานาคราชได้

อนึ่ง เดิมชาวบ้านเรียกคลองปลัดสายว่าคลองนอก เพราะมีคลองในคือ คลองวงเวียน อยู่ก่อนเมื่อทาสของย่านุ่นขุดคลองนอกแล้ว นางุ่นจึงให้ทาสไปอยู่ที่สามแยกคลอง ซึ่งโค้งคล้ายกับวงกลมเป็นจุดสบกันของคลองสามสาย ได้แก่ คลองนอก (คลองปลัดสาย) คลองหน้าวัดนาคราช และคลองใน ภายหลังเรียกว่า **คลองวงเวียน** แล้วก็ยังบริจาคที่ดินให้วัด(สังกะสี) อีก 45 ไร่ จากนั้นก็ย้ายไปอยู่อำเภอ บางเหี้ย (เพชร บำเพ็ญกิจ, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2434 (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5) ขุนสำแดงเดชาหรือปลัดสาย กับนางุ่น ได้บริจาคที่ดินกว่า 40 ไร่ เพื่อสร้างวัดที่ริมคลอง ในชั้นแรกเรียกว่า **วัดสังกะสี** เพราะใช้วัสดุสังกะสีในการสร้าง ต่อมาภายหลัง เรียกว่า **วัดนาคราช** ตามชื่อคลอง

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองปลัดสายตามที่ปรากฏใน Google Maps อยู่ในตำแหน่งเดียวกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่ในแผนที่ Google Maps เขียนชื่อว่าคลองปลัดสายและคลองวงเวียนว่า คลองนาคราช บริเวณที่มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่นคือ แถบวัดนาคราช และปากคลองปลัดสายกับคลองวงเวียน โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงทำการเกษตรกรรม

ภาพที่ 93. ผู้ใหญ่เพชร บำเพ็ญกิจ อายุ 91 ปี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562 ณ บ้านคลองวงเวียน ตำบลนิคมยตรา อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ.

5. คลองหม้อข้าวหม้อแกง

คลองหม้อข้าวหม้อแกง เป็นคลองแนวตั้งมีความยาวคาบเกี่ยวสองตำบล คือตำบลบ้านระกาศ และตำบลคลองสวน ปากคลองด้านเหนือสกับคลองกระแซงเตย ส่วนปากคลองด้านใต้สกับคลองบ้านระกาศ แนวคลองค่อนข้างคดโค้งและไม่มีคลองสาขาแยกออกมา

คลองหม้อข้าวหม้อแกง เป็นคลองน้ำจืด สภาพคลองแต่ก่อนกว้างราว 4 เมตร เรือมาดสองลำพายสวนกันได้ พื้นที่ทั้งหมดเป็นทุ่งนาโล่ง มีบ้านเรือนอยู่กันเป็นหย่อมๆ ช่วงต้นคลองและปลายคลองไม่เกิน 20 ครั้วเรือน

ชื่อคลอง ผู้อาวุโสหลายท่านกล่าวว่า **คลองหม้อข้าวหม้อแกง** ก็คือ**คลองไทรโยค** แต่ทางการเรียก คลองไทรโยค ส่วนชาวบ้านเรียกคลองหม้อข้าวหม้อแกง สองคลองนี้อยู่บริเวณคลองกระแซงเตย จุดที่เรียกว่าหม้อข้าวหม้อแกง อยู่ช่วงเลยหน้าโรงเรียนคลองกระแซงเตย

สำหรับที่มาการตั้งชื่อ**คลองหม้อข้าวหม้อแกง** ไม่ทราบที่มา เนื่องจากไม่มีคนในท้องถิ่นที่บอกเล่าที่มาได้เลย ทราบแต่เพียงว่าเป็นคลองเดียวกับคลองไทรโยค แต่เรียกต่างกัน และเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียนกันมานานแล้ว

5.4 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลเป็ริง

ตำบลเป็ริง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดสมุทรปราการ และอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ โดยห่างจากอำเภอบางบ่อ ประมาณ 15 กิโลเมตร มีคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต เป็นคลองยาวจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา และเป็นเส้นทางเดินเรือสมัยก่อน ต่อมาได้มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณต้นเป็ริง และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็นหมู่บ้าน เรียกว่า “บ้านเป็ริง”

พื้นที่ของตำบลเป็ริง เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม มีคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต เป็นคลองใหญ่ และมีคลองซอยอีกหลายสายเชื่อมโยงในพื้นที่ ส่วนชาวบ้านแต่เดิมอาศัยไปตามแนวสองฝั่งคลองซึ่งมีพื้นที่ 11,048 ไร่ เป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรม อาทิ ทำนาเลี้ยงปลาเลี้ยงกุ้ง บางส่วนประกอบอาชีพรับจ้าง

เขตพื้นที่ของตำบลเป็ริง

ทิศเหนือ ติดกับตำบลคลองเป็ริง ตำบลคลองอุดมชลจร อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลบางป่อ อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลเป็ริง ตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ กับแขวงชุมทอง เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร

ตำบลเป็ริง มีคลองบางสายกั้นระหว่างเขตจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา และมีชื่ออยู่ในสองจังหวัดด้วย คลองในตำบลคลองสวน มีจำนวน 3 สาย ได้แก่ 1. คลองเป็ริง 2. คลองคอคอด และ 3. คลองกาหลง

1. คลองเป็ริง (คอคอด)-บ้านเป็ริง-บ้านคลองเป็ริง- บ้านวัดเป็ริง

คลองเป็ริง เป็นคลองยาว จึงแบ่งชื่อเรียกเป็น 2 ตอน *คลองตอนบน*อยู่ทิศเหนือของตำบลเป็ริง ปากคลองแยกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์เรียก *คลองเป็ริง* จากนั้นไหลลงมาทางดำนใต้ผ่านถนนเทพราช-ลาดกระบัง ลงมาจนถึงบริเวณโรงเรียนคลองเป็ริง (เฟื้อกบางน่านาวิทย์)

คลองตอนล่าง เข้าใจว่านับจากจุดนี้ลงไปจนตลอดถนนกรุงเทพ-ชลบุรี สายใหม่ (ทางมอเตอร์เวย์) จนถึงบริเวณหน้าโรงเรียนวัดคอคอด เรียกคลองคอคอด แล้วจากนั้นก็ไหลรวมกับคลองสุคันเป็นสายเดียวกัน แล้วเรียกว่า คลองชวดพร้าวทั่วไปมักจะเข้าใจกันว่าปลายคลองเรียกคลองเป็ริง ตรงกลางเรียกคอคอด ต้นคลองจากคลองเจ้าเรียกชวดพร้าว คือคลองเดียวกัน (เทอดทูล หมดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

สมัยก่อนคลองเป็ริงมีความกว้างขนาดเรือมาด 2 ลำพายสวนกันได้ พื้นที่ในคลองเป็นทุ่งนา กว้าง มีชาวบ้านเข้ามาปลูกเรือนอยู่ในคลองเป็ริงมากกว่า 20 หลังคาเรือน จุดที่เรียกว่าคอคอดจะอยู่แถวสุคัน วัดคอคอด สมัยก่อนเป็นท้องนา ทำนาได้อย่างเดียว ถ้าหน้าน้ำเรือมาด 2 ลำสวนกันได้ ถ้าหน้าแล้ง คลองมันแห้งมันเล็กลง สมัยก่อนมีแต่นาปี แล้วพอทำนาเสร็จก็ไม่มีอะไรทำกันแล้ว (พระประอินถาวร, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ชื่อคลองเป็ริง มีที่มาจากแต่ก่อน บริเวณปากคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต (ปากคลองเป็ริง) เป็นบริเวณที่มี*ต้นไผ่เป็ริง* ขึ้นอยู่จำนวนมากจนผู้ที่ผ่านมาเข้าออกทางคลองนี้เห็นว่าเป็นลักษณะเด่นของคลอง ดังนั้นจึงได้เรียกชื่อคลองตอนบนตามชื่อพืชพรรณ

“เขาบอกว่าสมัยก่อนมีต้นไผ่ เขาเรียกว่า ต้นเปรี้ง มันขึ้นอยู่ทางนี้ เดี่ยวนี้ไม่มีแล้ว เราก็ไม่เคยเห็น ตอนนั้นตรงนี้เรียกว่า เปรี้ง” (พระประอินถาโร, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ลักษณะต้นเปรี้งที่วานี้ เรียกอีกชื่อว่า ไผ่คันร่มเป็นต้นไผ่ชนิดหนึ่งลักษณะคล้ายไผ่ไผ่แต่ต้นเล็กพบมากที่จังหวัดปราจีนบุรี ตราด และระยอง ต้นเปรี้งมีลำต้นอ่อนมีสีเขียวใบไม้ เมื่อแก่จัดจะเป็นสีเขียวเข้ม เส้นผ่าศูนย์กลางของปล้อง 3-5 เซนติเมตร ต้นสูง 8-10 เมตร หน่อมีสีเขียวอมเทา แต่เลื้อกหน่อจะมีสีแดง ลำต้นมีเนื้อหนา จึงนิยมนำมาทำบันไดโป๊ะ และหลักของการเลี้ยงหอยแมลงภู (พันธ์หน่อไม้ ในประเทศไทยที่คุณอาจไม่รู้จักรัก, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 94. ไผ่คันร่มหรือไผ่เปรี้ง. พิมพ์ซ้ำจากพันธ์หน่อไม้ ในประเทศไทยที่คุณอาจไม่รู้จักรัก. ม.ป.ป., คัดค้นจาก <https://board.postjung.com/769800>

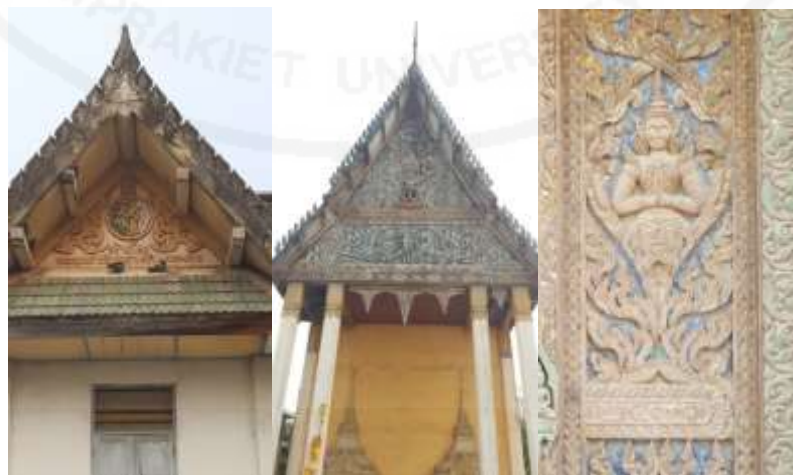
เนื่องจากทางทิศเหนือของตำบลเปรี้งมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ คือ คลองประเวศบุรีรมย์ จึงส่งผลให้ผู้คนจากถิ่นอื่นทั้งคนไทย คนมอญ และคนจีนเคลื่อนย้ายเข้ามาทำมาหากินอยู่ในแถบนี้ จนก่อเกิดหมู่บ้านเปรี้งที่คลองเปรี้ง ครั้นปี พ.ศ. 2380 กลุ่มชาวมอญที่หมู่บ้านเปรี้งก็ได้สร้างวัดขึ้นที่ริมคลองประเวศบุรีรมย์ แรกเริ่มเรียกว่า **วัดมอญ** หรือ **วัดหงสาวดีราชา** ต่อมาภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น **วัดเปรี้งราชวรบุรีรุง** ชาวบ้านเรียก **วัดเปรี้ง** เพราะมีต้นเปรี้งขึ้นอยู่มากมายทั้งยังสอดคล้องกับชื่อหมู่บ้านและชื่อคลองอีกด้วย (วัดเปรี้ง, ม.ป.ป.)

ในเวลาต่อมาวัดเปรี้ง ได้กลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของผู้คนทั้งคนไทยและคนมอญที่อยู่ละแวกนี้ และในทุกๆ ปีก็จะมีการงานบุญและมหรสพสมโภชขึ้นที่วัด ซึ่งมีผู้คนไปร่วมงานกันเนื่องแน่นจนเกิดเหตุกระทบกระทั่งกันอยู่บ่อยครั้งจนท่านเจ้าอาวาสวัด คือ **พระครูศรีวรพินิจ (ยุ้ย)** ซึ่งขึ้นชื่อว่าเป็นคนดุต้องออกเดินตรวจตราอยู่เสมอ

ตั้งที่ พระประอินถาโรท่านเป็นคนคลองคองลาด ปัจจุบันท่านอยู่ที่วัดเป็ริงราชภูร์บำรุง ได้ยืนยันว่าแต่ก่อนที่วัดนี้เคยมีเสาหงษ์สัญลักษณ์ของชาวมอญด้วย ปักอยู่หน้าวัดมอญแถวนี้มีประปราย มี 2 ตระกูล สุ่มทองหรืออยู่ทอง สมัยก่อนงานวัดเป็ริงมีคนมาเยอะมาก เพราะหลวงพ่อดังมีลูกศิษย์เยอะ ว่ากันว่าคนคองลาดดุนักเลงเยอะ สมัยของหลวงพ่อยุ่คนคองลาดเขาตีกันจริงๆ เขาจะตีกันแย่งผู้หญิงบ้าง เมาบ้าง หลวงพ่อเดินคุม คนที่เขามีเหรียญของหลวงพ่อเขายังเอามาประมูลกันองค์ 9,500 บาท ในคลองจะมีเรือเล็กพายขายของในน้ำ ขายชالاเปาแบบโบราณที่ทอดแบบไส้ถั่วมีงาโรย เหมือนกล้วยทอด ข้างในเหมือนขนมเทียนเป็นถั่วผัด (พระประอินถาโร, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 95. อุโบสถเก่า วัดเป็ริงราชภูร์บำรุง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2380 ริมคลองประเวศบุรีรมย์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 96-97. อุโบสถวัดเป็ริงราชภูร์บำรุง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2380 ริมคลองประเวศบุรีรมย์ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2561.

บริเวณปากคลองเปรี้ง (ที่อยู่ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา) ซึ่งสกับคลองประเวศบุรีรมย์ ยังเป็นที่ตั้งของตลาดริมคลอง ชาวบ้านเรียก**ตลาดเปรี้ง** ซึ่งเป็นศูนย์การค้าเก่าแก่ของคนย่านนี้ ตลาดเปรี้งเป็นตลาดใหญ่ซึ่งมีร้านค้าทั้งสองฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ ฝั่ง **ตลาดเก่า** อยู่ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ ส่วนฝั่งตรงข้าม คือ**ตลาดใหม่** อยู่ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา

ฝั่งตลาดเก่า เจ้าของตลาดเป็นคนไทย ชื่อ **กำนันเย็น แสงทอง** ส่วนผู้ประกอบการร้านค้าในตลาดโดยมากคือชาวจีนแต่จี๋ซึ่งอพยพมาจากเมืองจีน

คุณป้าสุวณีย์ แสงทอง อายุ 77 ปี ท่านเป็นลูกจีน ส่วนแม่เป็นคนไทยลูกจีน ท่านเกิดและเติบโตอยู่ในตลาดเปรี้ง ภายหลังท่านแต่งงานกับกำนันยอม (นายวิสูตร แสงทอง) บุตรของกำนันเย็น แสงทองเจ้าของตลาดคุณป้าสุวณีย์ แสงทอง บอกเล่าความเป็นมาและสภาพทั่วไปของตลาดเปรี้งในอดีตว่าเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมเป็นคนจีน ชื่อ **เมียงเอ๋อ** ซึ่งได้จับจองที่ดินผืนนี้ไว้ราว 40 ไร่ ต่อมาได้ขายที่ดินให้กับ **พระยาภรตมนตรี** (หมายถึง พระยาภรตราชา (หม่อมหลวงทศทิศ อิศรเสนา - ผู้วิจัย) ซึ่งเป็นเจ้าของที่จำนวนมากอยู่ในคลองเปรี้งด้วย ในกาลต่อมาพระยาภรตราชา (หม่อมหลวงทศทิศ อิศรเสนา) ก็ได้ขายที่ดินให้กับ **กำนันเย็น แสงทอง** พ่อสามี เข้าใจว่าท่านคงรู้จักคุ้นเคยกันเนื่องจากน้องสาวคนเล็กของกำนันเย็นอาศัยอยู่กับท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุญยคุปต์ บุตรีของพระยาภรตราชา อีกทั้งกำนันเย็นยังยกลูกสาวคนเล็กให้พระภรตมนตรีเลี้ยงและเรียนหนังสืออยู่ที่กรุงเทพฯ ด้วย ต่อมาภายหลังกำนันเย็น แสงทอง จึงได้สร้างตลาดเปรี้งขึ้นในที่ผืนนี้

ภาพที่ 98. กำนันเย็น และคุณนายจิบ แสงทอง คหบดีเจ้าของตลาดเปรี้งและผู้อุทิศที่ดินสร้างศาลเจ้าเทียนโหวเฮี้ยบ้อเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561.

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า เจ้าของร้านค้าในตลาดเปรี้งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต่จิว ซึ่งเดินทางมาจากเมืองซัวเถาประเทศจีนแล้วมาพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ ก่อนที่จะย้ายตามญาติพี่น้องมาอยู่ในตลาด โดยทำงานเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป คนที่พอมีความรู้ก็จะเป็นเสมียน คนจีนในตลาดเปรี้งจึงมีแต่คน แซ่เฮ้ง แซ่ตั้ง และแซ่มิ่ง ทั้งหมดต่างเป็นเครือญาติกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

“ตอนป่าเกิด พ.ศ. 2484 ตลาดนี้มีแล้ว ตลาดนี้คนเมืองจีนทั้งนั้นเลย ป่าเกิดที่นี้บ้านอยู่ตรงนี้ ตลาดเก่า พ่อมาจากเมืองจีน เตี่ยเป็นจีน แม่เป็นคนไทย พ่อมาจากเมืองซัวเถา พ่อแซ่เฮ้ง ส่วนแม่ แซ่โง้ว เป็นคนจีนที่เกิดที่นี้ แล้วไปอยู่เมืองจีน ก่อนนี้ป่าใช้ชื่อจีน ชื่อ ชาเสียง แซ่เฮ้ง ชาเสียง แปลว่า คนเก่ง คนรู้ พ่อเป็นคนตั้งให้ ชื่อพี่น้อง ก็มีคำว่า ชา ทุกคน เพราะคำว่า ชา แปลว่าสวยงาม กำลังดี เป็นคำแต่จิว จะมีแซ่เฮ้ง แซ่ตั้ง แซ่มิ่ง จะอยู่กันเต็มไปหมด เตี่ยมาอยู่ที่นี้ตั้งแต่หนุ่มๆ อพยพมาอยู่เมืองไทย แม่มีพี่น้องผู้ชาย 5 คน แล้วเสียชีวิต เตี่ยเสียชีวิตแต่อายุ 50 กว่า

คนจีนที่มาอยู่ส่วนมากจะเป็นซัวเถาเป็นจีนแต่จิว ญาติพี่น้อง ตามกันมา แต่ก็ตายไปเยอะ สมัยก่อนมาทางเรือ มาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วก็เหมือนอย่าง เราญาติอยู่ทางนี้ แล้วก็มาอาศัยบ้านป่า ตรงโน้น เขาใจดี ชื่อป่าเล็ก (นางสาวเล็ก อินทร์ธศา) ต้องไปอาศัยทะเลียบบ้านเขา เพราะว่ากลัวเง เตี่ยโดยเขาตรวจ เพราะเป็นต่างดาว เข้ามาก็ตกประมาณครอบครัวหนึ่ง 1-2 คน ก็จำไม่ได้ อย่างอา ที่มา มีอาและอาสะใภ้และลูกเป็น 3 คน ไม่รู้ตัวเขาเองมีเงินเท่าไร ตอนนั้นป่ายังเรียนอยู่ ป.2 หรือ ป.3 อาเขามาอยู่กรุงเทพฯ ก่อน เขาต้องมีที่อยู่ก่อน แต่ไม่รู้ว่าจะอยู่แถวไหน แต่ญาติไปรับมา แรกๆ อาเขาก็มาอยู่ที่นี้ก่อน พักหลังค่อยไปอยู่กระต๊อบ ออกไปอยู่โรงสีบ้าง มีความรู้ค่อยไปเป็นเสมียน ” (สุวณีย์ แสงทอง (ชาเขียง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ร้านค้าในตลาดเปรี้งเป็นเรือนแถวไม้หลายคูหา ตลาดฝั่งนี้มันเป็นห้องๆ กว้าง 8 ศอก เปิดจำหน่ายของสดของแห้ง อาทิ ของชำสารพัดอย่าง ผัก ขนม ปลาทุ และผลไม้ โดยร้านของกำนันเย็น แสงทอง เจ้าของตลาด เป็นร้านขายของชำที่ใหญ่ที่สุดเพราะมีถึง 4 คูหา ถัดมาเป็นร้านนายเลียงเจียง แซ่เฮ้ง ขายพวกของชำทุกอย่าง 2 ห้อง ถัดมา 2 ห้องขายของแห้ง พริก กระเทียม น้ำมัน เสื้อผ้า มีร้านรวม 11 ห้อง ร้านในตลาดเขาขายของกันทุกร้าน ร้านห้วมุ่นี่สมัยก่อนเจ้าของเขาเป็นคนจีน ชื่อเสียงเกี้ยว แซ่เฮ้ง ขายสารพัดอย่างมีขายทั้งหมดใครๆ เขาก็มาซื้อ สมัยก่อนผู้ที่ซื้อของทั้งสอง ตลาดจะต้องพายเรือข้ามคลองไปมา เพราะยังไม่มีการสร้างสะพานข้ามคลอง คนจีนบ้านอยู่หลัง ตลาดที่เขาขายลอดช่องสิงคโปร์ ทำมันสำปะหลังส่งนอกจนร่ำรวยมาสร้างสะพานให้ ” (สุวณีย์ แสงทอง (ชาเขียง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

หลังตลาดฝั่งเก่ามีศาลเจ้าแม่ทับทิม ชาวบ้านเรียก ศาลอามา หรือศาลเจ้าเทียนโหวเฮี้ยบ้อ ซึ่งมีมาตั้งแต่ตั้งตลาด ทุกปีชาวบ้านจะจัดงานบวงสรวงสักการะศาล มีมหรสพต่างๆ เฉลิมฉลอง อาทิ จั้ว ลีเกะ หน้ากลางแปลง เป็นสมัยก่อนมีศาลเล็กๆ เขาบนค้าขาย คนที่อยากมีลูก ทุกวันต้องไปไหว้หน้า ชาฝั่งโน้น (ฉะเชิงเทรา) มีไฟไหม้ใน ปี พ.ศ. 2554 เดิมเป็นห้องแถวเล็กๆ งานฉลองเจ้าแม่ทับทิมก็จะ

เป็นงิ้ว ราวๆ ปลายเดือนกุมภาพันธ์หรือต้นมีนาคม แล้วแต่ว่าคณะงิ้วจะว่างตอนไหน ถ้าเวลามีงิ้วเขาจะมีฝั่งนี้ อีกปีก็จะมีฝั่งโน้น ผลัดกันคนละปี” (สุวณีย์ แสงทอง (ขาเซี่ยง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 99-100. ศาลเจ้าเทียนโนวเฮี้ยบ้อ หลังตลาดเปรี๊ญ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561.

ส่วนฝั่งตลาดใหม่ มีอาหารร้านค้าน้อยกว่าฝั่งเก่า มีบ่อน และมีโรงฝิ่น กว้าง 6 คอก อยู่หัวมุมนอนกันยาวเหยียด เจ้าของเป็นชาวจีนแต่จีวชื่อ เทียมฮื้อวะ ลูกค้าส่วนใหญ่ก็เป็นชาวจีนด้วยกันมาสูบข้างในกว้าง มีที่นอน 2 ข้าง ด้านหน้าจะมีเจ้าของ จะปลูกเป็นห้องเล็กอยู่ข้างหน้า แล้วข้างในเป็นที่โล่ง ภายหลังเลิกไปเพราะมีกฎหมายห้าม ส่วนคนไทยไม่ค่อยมาสูบกัน (สุวณีย์ แสงทอง (ขาเซี่ยง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 101. นางสุวณีย์ แสงทอง (ขาเซี่ยง แซ่เฮง) เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 102. บรรยากาศตลาดเปรี้งทั้งฝั่งตลาดเก่าและฝั่งตลาดใหม่ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561.

เห็นได้ว่าตลาดเปรี้งอยู่ในทำเลที่เป็นแยกตัดกันของคลองใหญ่และคลองสาขา เป็นเส้นทางผ่านของผู้คนซึ่งมาจากหลายพื้นที่ทั้งแถบคลองค้อลาดและคลองเปรี้งชานนาที่อยู่คลองสิบกและคลองสิบกเจ็ดที่เข้ามารับจ้างทำนาอยู่แถบนี้ ตลอดจนชาวมุสลิมที่อยู่แถบคลองเปรี้งด้านเหนือและคลองประเวศ ฝั่งจังหวัดฉะเชิงเทรา ต่างก็แวะเวียนมาจับจ่ายใช้สอยกันที่ตลาดเปรี้งมากกว่าจะเดินทางไปตลาดใหญ่ เช่น ตลาดบางบ่อซึ่งอยู่ไกลออกไปสมัยก่อนคนเยอะมีเรือเต็มคลอง แบบเรือมีหลังคา ส่วนมากมาจากคลอง 16 คลอง 17 หนองจอก เพราะไม่มีถนน จะเป็นเรือที่มาดำนาจากที่อื่น พอมาถึงตลาดช่วงเย็นพวกรับจ้างดำนาก็จะมีเงินซื้อแม่ค้าที่ตลาด พวกที่รับจ้างดำนาจะยังไม่กลับต้องมาค้างคืนอยู่ทำงานเสร็จ บางครั้งก็นอนในเรือ บางบ้านมีบ้านใหญ่เขาก็ให้ค้าง แยกก็มีไทยก็มี แต่เลยตลาดไปประมาณหนึ่งกิโลเมตรจะเป็นชาวอิสลาม สินค้าจะมีตลอดช่องสิงคโปร์ข้าวต้มมัดขนมกล้วย กล้วยทอด ซาลาเปา ปลาหนึ่ง เป็นต้น มักจะมีเรือแม่ค้ามาจากแปดริ้ว จะเป็นเรือสำปั้นใหญ่จะบรรทุกกล้วย มะม่วง สมัยก่อนผลไม้หายาก คนโบราณไม่ค่อยปลูกต้นไม้ ทั้งตลาดไม่มีใครปลูก (สุวณีย์ แสงทอง (ขาเซียง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

ตลาดเปรี้งยังเป็นศูนย์การค้าการคมนาคมจุดขนส่งสิ่งของและผู้คนเข้าสู่พื้นที่กรุงเทพมหานครหรือออกไปพื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกเช่นฉะเชิงเทรา โดยมีเรือโดยสารของเอกชนบริษัทนายเลิศ เจ้าของคือ พระยาภักดีนรเศรษฐ (เลิศ เศรษฐบุตร) เป็นเรือชั้นเดียวทาสีขาว ชาวบ้านเรียกเรือขาว ให้บริการตามแนวคลองประเวศบุรีรมย์จากประตูน้ำท่าถั่วแปดริ้ว จังหวัดฉะเชิงเทรากับเขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร โดยแวะรับส่งคนตามจุดสำคัญ เช่น ท่าคลองสวน ท่าคลองเจ้า ท่าค้อลาด ท่าตลาดหัวตะเข้ ท่าตลาดหลวงแพ่ง เป็นต้น ส่วนท่าตลาดเปรี้งนั้นอยู่ฝั่งตลาดเก่ามีจุดขึ้นลงอยู่บริเวณร้านขายผัก

“สมัยก่อนตรงนี้มีเรือเมล์ เรือขาวของนายเลิศ วิ่งจากประตูน้ำท่าถั่ว ถึงพระโขนง (ประตูน้ำท่าถั่ว แปกีร์ ทำถั่วตรงที่จะไปวัดหลวงพ่อดึงพระโขนง ป้ายยังคงนั่งเลย มันเป็นเรื่องขี้ขี้เดียว แต่เรือยาว จากนี้สามโมงเช้า ถึงกรุงเทพฯ 3 โมงเย็น ค่าเรือจำไม่ได้ ส่วนมากเรือจะไปจอดที่หัวตะเข้ ที่หัวตะเข้เขาจะขายชา จอดรับคนเป็นสถานีใหญ่ จอดที่กินานเหมือนกัน สมัยก่อนมีคนขายผัก ผักจะมาจากพระโขนงเป็นข่งใหญ่ๆ และมีพวกปลาทุ ที่นี้รับปลาทุรับผัก แล้วมีแม่ค้าเล็กๆ มารับอีกที่

จุดที่ขึ้นเรือในตลาดปริง (ฝั่งตลาดเก่า) อยู่ที่ร้านขายผัก ทุกคนที่จะขึ้นเรือต้องมาที่ร้านขายผักตรงจุดนี้ ฝั่งโน้นไม่จอด จอดฝั่งนี้อย่างเดียว มันจะมีท่าขึ้นผัก อย่างเรือขาวมาตอนเช้า เขาต้องคืนของกัน อย่างมีข่ง มีอะไร เขาก็จะคืนกัน ทางโน้นเขาก็มารับไป” (สุภณีย์ แสงทอง (ขาแข็ง แข่งเฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

“สมัยก่อนใช้เรือ เวลาจะเข้ากรุงเทพฯ มีเรือของนายเลิศ เรือขาวขี้ขี้เดียว วิ่งจากคลองสวนไปพระโขนง ค่าเรือไม่ถึง 5 บาท สมัยก่อนมันไม่แพง ผ่านคลองนี้ (คลองประเวศ) ไปออกพระโขนง จากเปรี้งไปคลองเจ้า ไปหัวตะเข้ เข้าไปเรือ ไปจอดพระโขนง จำไม่ค่อยได้ ทำน้ำที่สำคัญ ทำคลองสวน ทำคลองลาด ไปคลองเจ้า ตลาดหลวงแพ่ง หัวตะเข้ จอดเป็นช่วงๆ ” (พระประอินถาวร, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 103-104. ตลาดเปรี้ง ฝั่งตลาดเก่า เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561.

ในกาลต่อมาเมื่อบริบทต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป ร้านรวงในตลาดเปรี้งจากในอดีตเคยค้าขายรุ่งเรืองผู้คนสัญจรคึกคัก ในวันนี้กลับซบเซาเงียบเหงา มีสภาพเป็นตลาดร้าง มีผู้คนอยู่เบาบาง ส่วนคูหาร้านค้าก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นห้องเช่าแก่ผู้คนต่างถิ่น สภาพทั่วไปจึงไม่ต่างจากตลาดริมคลองอื่นๆ

2. คลองคองลาด - บ้านคลองคองลาด

คลองคองลาด เป็นคลองยาว แบ่งชื่อเรียกเป็น 2 ตอน *คลองตอนบน* อยู่ทิศเหนือของตำบลเปรี้งปากคลองแยกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์เรียก*คลองเปรี้งคลองตอนล่าง* เข้าใจว่านับจากจุดนี้ลงไปจนตลอดถนนกรุงเทพ-ชลบุรี สายใหม่ (ทางมอเตอร์เวย์) จนถึงบริเวณหน้าโรงเรียนวัดคองลาด เรียก **คลองคองลาด** คลองนี้เมื่อไหลรวมกับคลองสุคันเป็นสายเดียวกันตรงบริเวณหน้าโรงเรียนวัดคองลาด เรียกคลองชวดพร้าว

ผู้อาวุโสเล่าสภาพคลองคองลาดในอดีตว่า เป็นทางควายล่อง จนภายหลังพัฒนาเป็นคลองกว้างขนาดเรือมาดสองลำพายสวนกันได้ คลองนี้แบ่งเป็นคองลาดบน และคองลาดล่าง แนวคลองคดโค้งและมีคลองซอยแยกไปหลายทาง เช่น คลองกระแซงเตย คลองหม้อข้าวหม้อแกง คลองท้องคู้ง คลองสัมมชัย เป็นต้น สองฝั่งคลองเป็นทุ่งนาโล่ง ในฤดูแล้งน้ำคลองแห้งขอดจึงมีการขุดลอกคลองหลายครั้งโดยใช้แรงงานคน

ชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามแนวคลองคองลาดล่างหลายครัวเรือน มีนามสกุลช่างท่าถั่ว ผูกพันธ์ เผือกบางนา พรหมศาสตร์ กมลนาวินนุชประมุข และนาคเกิด เป็นต้น ทั้งหมดเป็นคนไทย และประกอบอาชีพทำนา มีทั้งทำนาของตนเองและทำนาเช่า ซึ่งเจ้าของนาเช่าเป็นเศรษฐี เจ้าของตลาดอยู่บางขุนเทียน กรุงเทพฯ ซึ่งเขาไม่มาเก็บค่าเช่าเองแต่อาศัยคนที่ไว้ใจได้เก็บให้ ครอบครัวที่มีฐานะแถวคลองคองลาด เข้าไปในคลองคองลาด จะมีเรือนทรงปั้นหยา เรือนไทยแถวนี้คนรวยอาศัยอยู่เยอะมากจากคลองคองลาดแล้วไปออกคลองเปรี้งจะมีคลองเล็กๆ ไปออกคลองกระแซงเตย คลองหม้อข้าวหม้อแกง สภาพเรือมาดพายสวนกันได้ แต่เรือใหญ่เอี่ยมจุ่นไม่ได้ สมัยก่อนไม่ค่อยมีเรือใหญ่ไปเก็บข้าวมีแต่เรือมาดขนาด 5-6 เกวียน สภาพคลองคองลาดไม่ลึกเท่าไร แต่มีการขุดทุกปี โดยใช้ขี้ขุด สองฝั่งคลองมีบ้านเรือนมากกว่า 50 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นคนไทย ทำนากัน คลองคองลาดล่างจะอาศัยอยู่มากกว่าคองลาดบนคดโค้งเหมือนงู เพราะสมัยก่อนเป็นทางลากเรือควายล่อง มีคนต้อนควายจากอีสานมาขายเป็นสิบๆ ตัว ต้นคลองคองลาดเป็นสี่แยกเข้าไปคลองสวน คลองคองลาด ไปบางบ่อแต่ไม่ถึงคลองสำโรง ไม่เชื่อมกับคลองเจ้า ส่วนบริเวณปลายคลองคองลาดด้านใต้ เชื่อมออกบางบ่อตรงวัดบางบ่อไปทางบ้านระกาศคลองคองลาดตรงแยกจากคลองตาอุ้จะเป็นคลองลัดออกท้องคู้ง ในคองลาดตอนทำนาไม่มีอะไร ทุ่งโล่งหมดมองเห็นไกลๆ

คลองคองลาดล่าง บริเวณใกล้กับแยกคลองคองลาดสบกับคลองสุคัน หรือบ้านคลองคองลาด หมู่ที่ 11 ยังเป็นที่ตั้งของ **วัดคองลาด** วัดประจำชุมชนซึ่งสร้างขึ้นประมาณ ปี พ.ศ. 2353 โดยมีขุนพยุหประมุข (หรือนุชประมุข-ผู้วิจัย) เป็นผู้ดำเนินการสร้างวัดนี้นอกจากนั้นในคลองยังมีตลาดริมคลอง เรียก **ตลาดคองลาด** มีร้านค้าเปิดขายของเล็กๆ น้อยๆ เป็นตลาดเล็ก หากต้องการของจำนวนมาก หลากหลาย ชาวบ้านก็จะแจวเรือไปซื้อที่ตลาดเปรี้ง ริมคลองเปรี้งตัดกับคลองประเวศบุรีรมย์หรือไปที่ตลาดบางบ่อ

ตั้งที่ คุณยายหล่อ แก้วนุ่น อายุ 81 ปี คนคลองคองลาดเล่าว่า “เกิดที่หมู่ 11 ตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ สมัยเด็กๆ เลี้ยงควายที่ทุ่งนา สมัยก่อนเขาว่าคลองควายเดิน ปลายคลองเขาเรียกว่า ปากคลองชวดพร้าว คลองคองลาด มีบ้านคนอยู่เยอะนับไม่ถ้วน ประมาณ 20 กว่าหลังคาเรือน นามสกุลนุชประมุข นาคเกิด ตายกันหมดแล้ว เป็นคนไทยทั้งหมดไม่มีมอญคลองกว้างขนาดเส้น เรือตวงข้าวสวนกันได้ หน้าน้ำๆ ลึกเมตรกว่า หน้าแล้งน้ำแห้ง

สมัยก่อนมีตลาดชื่อ ตลาดคองลาด เป็นตลาดย่อย ถ้าใครอยากไปตลาดเปรี๊งก็แจวเรือไป ไปเปรี๊งใกล้กว่า แต่ของน้อย ตลาดน้อยกว่าบางบ่อ ที่บางบ่อ เจ๊กที่มาอยู่ที่นี้พวกเขาอยู่บางบ่อ คู่กันเคยกัน ไปตลาดบางบ่อแจวเป็นชั่วโมง คองลาดไปออกคลองเจ้าแล้วถึงตลาดบางบ่อ แล้วก็ถึง อำเภอมื่อก่อนไปวัดหลวงพ่อ (หลวงพ่อโสธร) ไปเรือ เรือ 4 แจว ไปคลองเล้าหมู ไปนาคราช ไปออก คลองสวน ไปคลองประเวศ แล้วออกท่าถั่ว ท่าไข้ไปทางคลองแสนแสบ” (หล่อ แก้วนุ่น, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

สำหรับชื่อ **คลองคองลาด** นั้น เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันเอง ผู้อาวุโสต่างยืนยันว่า มีที่มาจาก สภาพในอดีตของพื้นที่ซึ่งเป็น **ที่ลุ่มลาดต่ำ** กว่าพื้นที่อื่นๆ ในขณะนั้น ชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อคลอง ไปตามสภาพที่เห็น “คองลาด สมัยก่อนที่มันต่ำ ที่มันลาด เลยเรียก คองลาด ที่ทางนี้ลุ่มกว่า ทางโน้น มันสูงกว่า” (หล่อ แก้วนุ่น, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์) “คองลาดมันลุ่มนะ แถวๆ ที่เจ๊กอยู่มันลุ่มมาก” (สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด), 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองคองลาดตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร มีบ้านกระจายห่าง ๆ กันไปตามแนวคลอง และหนาแน่น เฉพาะช่วงแยกคลองใกล้วัดคองลาดและโรงเรียนวัดคองลาด

3. คลองกาหลง - บ้านกาหลง

คลองกาหลง ในแผนที่ท้องถิ่นเป็นคลองสาขาแยกจากคลองชวดพร้าวขึ้นไปทางด้านเหนือ ลักษณะเป็นแนวเฉียงแต่โค้ง แล้วลอดถนนกรุงเทพ-ชลบุรีสายใหม่ หรือทางมอเตอร์เวย์ ขึ้นไปพบกับ คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต สภาพทั่วไปของคลองกาหลงเป็นคลองธรรมชาติ ลักษณะเป็นคลองชอย มีความกว้างขนาดเรือมาดสามารถพายสวนกันได้ พื้นที่สองฝั่งคลองเป็นท้องนากว้าง แต่เดิมไม่มี บ้านเรือนริมคลอง เพราะผู้คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณใกล้กับวัดกาหลง ที่ปากคลองกาหลงด้านสกับ คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต โดยวัดกาหลงสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2477 โดยมีนายวุ่น นางจันทร์ จินกลับ เป็นผู้ถวายที่ดินและดำเนินการสร้าง จึงเป็นวัดประจำหมู่บ้านกาหลง

ดังนั้น เมื่อถึงฤดูกาลทำนาชาวบ้านจึงจะเข้ามาในคลองกาหลงแล้วปลูกกระต๊อบอยู่ระหว่างที่ ทำนา ทั้งยังมีน้ำคลองมากจนดอกบัวแดงขึ้นอยู่เต็มคลอง นอกจากนั้นชาวบ้านก็มักจูงควายเข้ามา เลี้ยงโดยปล่อยให้กินหญ้าอยู่ในบริเวณนี้อีกด้วย ต่อมาภายหลังจึงมีคนโยกย้ายเข้าไปปลูกเรือนอยู่ใน คลองราว 4-5 หลังคาเรือน

ดั่งที่ คุณยายหล่อ แก้วนุ่น อายุ 81 ปี คนคลองลาด กล่าวว่า “คลองกว้างนะ เรือสวนกันได้สบาย เข้าจากตรงนี้เลยวัดไปหน่อย ออกวัดกาหลงไปโน้นแหละ ไปออกเลย ไปออกคลองเจ้าๆ เรียกวัดกาหลง สมัยก่อนคลองกาหลงเข้าไป บัวแดงพริบเลย ตอนเช้าๆ บัวแดงสาธรมเต็มคลอง สองฟากฝั่งแดง ก่อนนี้บ้านคนไม่มี มีแต่ท้องนา พอถึงหน้านา ก็ทำกระต๊อบกัน ไปทำนากัน เอาควายไปเลี้ยงหน้าแล้งฉิ้นไปลากปลาตรงนั้น น้ำไม่แห้งนะ มาแห้งตอนทำนาปลั้งนี้แหละก่อนนี้ไม่เคยแห้ง” (หล่อ แก้วนุ่น, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

“เคยไป ลักษณะเป็นคลองใหญ่ คดเคี้ยว ไปออกคลองลาด ปลาชุมเหมือนๆ กัน ก่อนนี้ผู้คนก็ไม่เยอะ ประมาณ 4-5 หลังคาเรือน” (เล็ก หอเยี่ยม, 13 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ดั่งนั้น นอกจากทำนาแล้ว ชาวบ้านจึงใช้ประโยชน์จากคลองนี้สองประการ คือ เป็นทุ่งเลี้ยงควาย เพราะมีต้นหญ้าขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลาซึ่งมีอยู่มากมาย

ที่มาชื่อ **คลองกาหลง** เป็นชื่อที่ชาวบ้านกำหนดเรียกกันเอง จากในอดีตซึ่งเห็นว่าในช่วงหน้าน้ำ คลองนี้จะอุดมไปด้วยปลาจำนวนมากจนดึงดูดให้ฝูงนกกาหรือกาดำ บินตามกันเป็นฝูงใหญ่แล้วลงจิกกินปลาในคลองอยู่เป็นประจำจนกระทั่งมีตาค่า ซึ่งเป็นภาพที่ชาวบ้านเห็นกันจนชินตา จึงเรียกชื่อคลองกาหลง สื่อถึง **ฝูงอีกาที่มัวหลงกินปลาอยู่จนลืมกลับรัง**

ดั่งที่ ผู้อาวุโสหลายท่านให้ข้อมูลสอดคล้องกัน “แม่ฉิ้นอายุ 100 กว่า เขาว่านก็มี ปลาเยอะ มันกินแล้วมันหลง ลืมกลับมานอน กินจนอ้มหน้าสำราญ ไปหาที่นี้มีปลาเยอะ อีกามันก็หลง เรียกกาหลง” (จรรยา สิ้นสมุทร, 15 กันยายน 2561 : สัมภาษณ์) “ชื่อคลองเขาวากามันมาหลง มันมีปลาเยอะ เพราะตอนนั้นไม่ค่อยมีคนหาปลา นกเลยมากิน เขาว่า กาหลง” (จำปา เรืองศรี, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์) “สมัยก่อนทำนาเอาแรงกันก็ผ่านคลองกาหลง น้ำใส คลองกาหลงไม่กว้าง มันเป็นคลองซอย คนเขาเล่าว่าอีกามากินปลากัน มันหลง มันไปไม่ได้” (บุญส่ง กลิ่นหอมหวล, 15 กันยายน 2561, สัมภาษณ์)

สรุปชื่อ **คลองกาหลง** เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันเองตามสิ่งที่เห็น คือ **ฝูงอีกาที่มัวหลงกินปลาอยู่ในคลองจนมีตาค่า**

ตำแหน่งของคลองกาหลงตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่คลองกาหลงใน Google Maps แยกมาจากคลองอ้อม แล้วขึ้นไปสบกับคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตที่ปากคลองด่านใกล้กับวัดกาหลง สำหรับพื้นที่ส่วนใหญ่ในคลองกาหลงพบว่าเป็นที่ทำการเกษตรกว้างใหญ่ มีบ้านเรือนริมคลองอยู่เบาบาง บางจุดเป็นที่ตั้งของบริษัท และโกดังตู้คอนเทนเนอร์

ปัจจุบันคลองกาหลงมีความยาว 7.240 กิโลเมตร ขนาดท้องคลอง 5 เมตร คลองนี้อยู่ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลหารพิจิตร สำนักชลประทานที่ 11 ประเภทคลองธรรมชาติ

ภาพที่ 105-106. คลองกาหลง พ.ศ. 2560.

5.5 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลบ้านระกาศ

ตำบลบ้านระกาศ มีประวัติในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 หลวงพ่อปานได้เดินทางมาจุดศกแถบริมคลองสำโรง บริเวณหน้าวัดปัจจุบันและพักแรมอยู่ที่นั่น เมื่อชาวบ้านรู้ข่าวก็พากันมาทำบุญ หลวงพ่อปานท่านจึงสมนาคุณให้เครื่องรางของขลัง พอชาวบ้านรู้ข่าวก็พากันมาจำนวนมาก แต่เนื่องจากเครื่องรางของขลังมีจำนวนจำกัด ก็เกิดการแย่งชิง ทะเลาะกัน หลวงพ่อปานจึงว่าพวกเขาบ้านนี้ร้ายกาจมาก บังเอิญขณะนั้นได้มีการตั้งชื่อหมู่บ้าน ตำบลขึ้นใหม่ ทางหมู่บ้านจึงให้ชื่อว่า “บ้านร้ายกาจ” ปัจจุบันเพี้ยนไปเป็น “บ้านระกาศ” จนปัจจุบัน (ไทยตำบลดอทคอม, ม.ป.ป.)

พื้นที่ตำบลบ้านระกาศเป็นที่ราบลุ่ม มีคลองธรรมชาติไหลผ่านหลายสาย คลองสำคัญ ได้แก่ คลองสำโรง และคลองบ้านระกาศประชาชนประกอบอาชีพหลักคือ ทำนาเลี้ยงกุ้งและเลี้ยงปลา

พื้นที่ของตำบลบ้านระกาศ

ทิศเหนือ ติดกับตำบลบางป่อ ตำบลคลองสวน ตำบลเปรี้ง ตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศใต้ ติดกับตำบลคลองด่าน อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ และ ตำบลหอมศีล อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบางป่อ อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตำบลบ้านระกาศ มีคลองคลองธรรมชาติไหลผ่านหลายสาย คลองสำคัญ ได้แก่ คลองสำโรง และคลองบ้านระกาศคลองในตำบลบ้านระกาศ มีจำนวน 9 สาย ได้แก่ 1. คลองบ้านระกาศ 2. คลองไช่บก 3. คลองปิ่นแก้ว 4. คลองบางนางเพ็ง 5. คลองไทรโยค 6. คลองเล้าหมู 7. คลองบางกระยาง 8. คลองหลุมโพรง และ 9. คลองลัดยายเต่า โดยมีที่มาการเรียกชื่อ ดังนี้

1. คลองบ้านระกาศ - บ้านคลองระกาศ - ขวดตาเต็บ - คลองขุนประทาน

คลองบ้านระกาศ เป็นคลองแนวตั้ง ไหลเป็นทางยาวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ โดยปากคลองด้านเหนือสกับคลองขวดพร้าว ช่วงก่อนออกปากคลองมีคลองบางกง เป็นคลองซอยแยกออกมาแล้วไหลคู่ขนานกับคลองบ้านระกาศขึ้นไปสกับคลองขวดพร้าวด้วย ส่วนปากคลองด้านใต้ไหลไปออกคลองสำโรง ตรงบริเวณวัดบ้านระกาศ

ตลอดแนวคลองบ้านระกาศทั้งสองฝั่งยังมีคลองสาขาแยกออกไปอีก 3 ฝั่ง ได้แก่ ฝั่งตะวันตกมีคลองบางคอแหลม เป็นคลองลัดไปออกคลองขวดพร้าว ถัดลงมาคือคลองบางกระยางไหลลงมาด้านใต้จนถึงถนนเพชรรัตน์ หรือถนนบางนา-ตราด ส่วนฝั่งตะวันออกมีคลองขวดกวาด เป็นคลองลัดไปออกคลองไชนก

คลองบ้านระกาศเป็นคลองโบราณที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในนิราศเมืองแกลง ซึ่งสุนทรภู่ประพันธ์ขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2350 ตรงกับปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ 1 (พ.ศ. 2325-2352) ระหว่างการเดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลง (จังหวัดระยอง) โดยเส้นทางสัญจรได้ผ่านเข้ามาทางด้านตะวันออกเข้าแม่น้ำและลัดเลาะผ่านคลองต่างๆ ซึ่งช่วงที่เข้าพื้นที่บางบ่อก็ได้ผ่านหมู่บ้านระกาศ ซึ่งตั้งอยู่แนวคลองบ้านระกาศ ดังความตอนหนึ่งว่า

๑ ถึงหย่อมย่านบ้านระกาศต้องล่อ	ค่อยล่อยรอเรียงลำตามน้ำไหล
จนล่องเข้าหัวป่าพนาไลย	ล้วนเงาไม่มีตคล้ายในลำคลอง
ระวังตัวกล้วตตะเคียนขวาง	เบนเยื้องอย่างผู้เฝ้าเล่าสนอง
ว่าผีสางสิงนางตะเคียนคนอง	ใครถูกต้องแตกตายลงหลายลำ
๑ พอบอกกันยังมีทันจะขาดปาก	เห็นเรือจากแจวตรงหลงถลำ
กระทบผางตอนางตะเคียนดำ	ก็โคลงคว่ำล่อมลงในคงคา
พวกเรือที่สี่คนขนสยอง	ก็เลยล่องหลีกทางไปข้างขวา
พันระวางนางรุกขฉายา	ต่างระอาเห็นฤทธิ์ประสิทธิ์จริง
๑ ขอนางไม้ไพรพฤษ์เทพารักษ์	ขอฝากภักคินีน้อยแม่ห้องหญิง
ใครสามารถชาติชายจะหมายชิง	ให้ตายกลิ้งลงเหมือนตอที่ตำเรือ
จนล่องล่องมาถึงคลองที่ค้ำแคบ	ไม่อาจแอบซิดฝั่งระวังเสื่อ
ด้วยครีมีครีกพฤษ์ลัดดาเครือ	ค่อยรอเรือเรียงล่องมานองเนือง
๑ ถ้าภูรายพรายพร้อยหึ่งห้อยจับ	สว่างวับแววมมอร่ามเหลืออง
เสมอเม็ดเพ็ชรรัตน์จำรัสเรือง	ค่อยประเทืองทุกข์ที่ศนาชม

(กัตถุญ ชมชื่น, 2529, ไม่ปรากฏเลขหน้า)

คลองบ้านระภาคคงเป็นพื้นที่ปลูกข้าวทำมาตั้งแต่อดีตแล้ว เพราะในคลองมีบ้านระภาค หมู่บ้านเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์แล้ว สภาพทั่วไปของคลองบ้านระภาค และหมู่บ้านระภาคในสมัยที่ยังไม่มีถนนบางนา-ตราด นั้น พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงทำการเกษตรกรรมทำนา ในคลองมีบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่นาของตน โดยตั้งเกาะกลุ่มเป็นหย่อมย่านไปตามแนวคลอง ได้แก่ ตระกูล ฉิมแฉ่ง โพธิ์คำฉาย ใจยิ้ม บุญกล่อม วัฒนานนท์ สุวรรณวงศ์ เป็นต้น ครั้นภายหลังเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยน ผู้คนแถบนี้จึงประกอบอาชีพหลากหลายและนิยมเลี้ยงปลาสดควบคู่ไปกับการทำนา

ดังที่ผู้อาวุโสซึ่งเป็นคนบ้านระภาคโดยกำเนิด เล่าว่า “ตอนนั้นคนอยู่ก็ไม่เยอะนะ บ้านเป็นญาติๆ กัน ตระกูลที่อยู่บ้านระภาค มีตระกูล ฉิมแฉ่ง โพธิ์คำฉาย ใจยิ้ม บุญกล่อม วัฒนานนท์ เขาจะอยู่เป็นย่านๆ พวกบ้านเกาะดอน ตระกูลสุวรรณวงศ์ มันมีหลายๆ คลอง คลองเล็กคลองน้อย แต่ว่าตรงนั้นเป็นเหมือนเกาะ เพราะมันเป็นที่สูงขึ้นมา ตรงที่เกาะดอนมันเป็นคลองลัด มาลัดวัดหนึ่ง” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

“ผมเป็นคนบ้านระภาคโดยแท้ ปู่ย่าตายาย เป็นคนบ้านระภาค เกิดเมื่อ พ.ศ. 2487 คุณพ่อคุณแม่มีอาชีพทำนา แต่ท่านเสียชีวิตแล้ว สภาพบ้านระภาคตอนที่ผมจำความได้เด็กๆ ถนนสายบางนา-ตราด ยังไม่มี มีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่เล็กๆ เป็นสภาพที่ยังไม่มีบ้านช่องขนาดนี้ มันมองเห็นแต่คลอง บ้านเป็นหลังๆ ห่างๆ ทางทิศใต้เลี้ยงปลาสด เขาเรียกปลาสดบางบ่อ” (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

อนึ่ง บริเวณปากคลองระภาคด้านใต้ก่อนจะออกไปสบกับคลองสำโรง คือที่ตั้งของ**วัดบ้านระภาค** วัดประจำชุมชนที่มีมาแต่โบราณ ตามประวัติกล่าวว่าวัดนี้สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2320 หรือหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 (บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์, 2538, ไม่ปรากฏเลขหน้า) ต่อมาภายหลังวัดนี้เคยเป็นวัดที่พระครูพิพัฒน์โรธกิจ หรือหลวงพ่อบาน อดีตเจ้าอาวาสวัดมงคลโคธาวาส (วัดบางเหี้ย) และพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงจากการสร้างเขี้ยวเสือเกาะเป็นเจ้าอาวาสวัดรูปที่ 3 ด้วย

ที่มาของชื่อ คลองบ้านระภาค จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสหลายท่าน ต่างก็มีคำอธิบายหลากหลาย ซึ่งสันนิษฐานที่มามี 3 ทาง ดังนี้

1) **ระภาค มาจากคำว่าตะกาด** หมายถึง **บริเวณที่น้ำทะเลท่วมถึง** เพราะช่วงเดือนพฤษภาคมนี้ น้ำทะเลจะหนุนเข้ามาจนถึงบริเวณนี้ บางท่านกล่าวว่า ตะกาด อาจพี้ยนมาจาก อากาศซึ่งพื้นที่นี้เป็นร่องลมทะเลที่พัดผ่านเข้ามา เพราะอยู่ใกล้กับทะเล

2) **ระภาค พี้ยนมาจาก กุ้งตะกาด** เนื่องจากในคลองนี้น้ำเค็ม และมีน้ำทะเลหนุนเข้ามาในคลองจึงมี**กุ้งตะกาดอยู่ชุกชุมตลอดทั้งปี** กุ้งตะกาดเป็นกุ้งน้ำเค็ม ตัวคล้ายกุ้งฝอยแต่ใหญ่กว่า อยู่ริมคลอง ซ่อนได้เองตามธรรมชาติ ชาวบ้านเอากุ้งมาต้มเค็ม สมัยก่อนกุ้งกินได้ทั้งเปลือก เชื่อกันว่าบ้านระภาคมีมาก่อนหลวงพ่อบาน ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 จากหลักฐานในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่

ลักษณะของกุ้งตะกาด เป็นกุ้งขนาดกลาง กิริยาวตรง มีพินด้านบน 8-9 อัน ด้านล่างไม่มีพิน สันท้ายกิริยาวประมาณร้อยละ 75 ของเปลือกหัว สันที่ปล้องท้องตั้งแต่ปล้องที่ 4-6 ส่วนกลางของอวัยวะเพศเมียรูปวงรี ด้านข้างโค้งและยกตัวสูงขึ้นสี น้ำตาลอ่อน กรีและระยางค์ต่าง ๆ สีน้ำตาลแดง บางตัวมีสีแดงบริเวณด้านล่างของส่วนหัว ระยางค์และแพนหางสีแดงคล้ำ พบชุกชุมทั่วไปในทะเลอ่าวไทย (กฤติพงษ์ เชื้ออ่อน, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 107. กุ้งตะกาด. พิมพ์ซ้ำจาก กุ้งตะกาด. โดย Farm Wassana ฟาร์มวาสนา อาหารทะเลเกษตรอินทรีย์, 21 ตุลาคม 2561, ค้นคืนจาก <https://th-th.facebook.com/farmwassana/posts/1171701606331707/>

3) ระภาค เพี้ยนมาจากร้ายกาจ สืบเนื่องมาจากเรื่องเล่าในท้องถิ่นว่า เมื่อครั้งที่หลวงพ่อบาน (พระครูพิพัฒน์โรธกิจ) วัดมงคลโคธาวาส (วัดบางเหี้ย) ท่านออกธุดงค์แล้วปักกลดอยู่ที่วัดบ้านระภาค นั้น เมื่อชาวบ้านทราบข่าวก็พากันมาทำบุญกันเนืองแน่น ต่างคนก็ทำข้าวปลาอาหารใส่ถ้วยชามแล้วนำมาถวายหลวงพ่อบาน ปรากฏว่าภาชนะที่แต่ละคนนำมาคองมีมากทั้งยังลวดลายและขนาดคล้ายกัน จนสร้างความสับสน นอกจากนั้นยังทะเลาะแย่งชิงมูลดินที่หลวงพ่อบานปักกลดมาบูชาเป็นวัตถุมงคล

ภาพที่ชาวบ้านทุ่มเถียงทะเลาะกันนั้น หลวงพ่อบานเห็นแล้วถึงกับออกปากว่า “พวกนี้มันร้ายกาจ” จนเป็นที่มาของชื่อ **บ้านร้ายกาจ** ต่อมาเพี้ยนเป็นระภาค

“มันเป็นเรื่องเล่า เขวากันว่าในสมัยที่ท่านหลวงพ่อบานยังไม่มรณภาพ ท่านมักจะมาธุดงค์ทุกปีๆ หนึ่ง บิณฑบาตร สองทำวัตร สามอยู่โคนต้นไม้ทำสมาธิ สี่ฉันยาตองด้วยน้ำมูกเนาที่อยู่โคนต้นไม้ หลวงพ่อบานจะอยู่โคนไม้ มาทำสมาธิ หลังจากออกพรรษาแล้วทุกปี ท่านจะมาปักกลดอยู่ที่ปีกกา สถานที่ตรงนั้นเขาจะมูลดินเป็นที่ปักกลดที่ต้นแสม ที่สองท่านมาปักกลดที่บ้านระภาค แล้วก็คนมาทำบุญ พอทำบุญถ้วยชามปนกันบ้าง อีกคนบอกของตัวเอง เลยทะเลาะกัน แล้วพอเอาดินโคนกลด (ปักกลด) เป็นวัตถุมงคล ก็แย่งกัน ทะเลาะกัน หลวงพ่อบานเลย่ว่า พวกนี้มันร้ายกาจ พอคนถามว่า ท่านจะไปปักกลดที่ไหนอีก จะไปปักอีกที่บ้านที่พวกร้ายกาจนั้นแหละ นอกจากจะไม่มีใครทะเลาะ

ด้วย เขาก็จะทะเลาะกันเอง ใครผ่านไปมาก็ตีหัวเขา ทำร้ายเขา หลวงพ่อปานเลยว่ามีพวกน้ำมันร้าย กาจจริง ต่อมาเขาเลยว่าเป็นบ้านร้ายกาจ มาเพี้ยน ระภาค บางท่านเขาก็ว่าเป็นพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง” (เทิดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 472) อธิบาย ตะกาด ไว้ 2 ความหมายคือ

ตะกาด 1 ที่ดินซึ่งอยู่หลังหาดชายทะเลขึ้นไป แต่มีน้ำเค็มซึมขึ้นไปถึงได้.

ตะกาด 2 ชื่อเรียกกุ้งขนาดเล็กหลายชนิดในวงศ์ Penaeidae เช่น ชนิด *Metapenaeus sensilis* (De Haan) ลำตัวสีเหลืองอ่อน ผิวเปลือกเป็นมัน พบบริเวณน้ำกร่อยและชายฝั่งทะเลชั้นภาค ตะเข็บ หรือหัวมัน ก็เรียก

ดังนั้น ความเป็นไปได้ของชื่อ ระภาค น่าจะสัมพันธ์สิ่งที่เกิดขึ้นในคลองนี้ในอดีต คือ เป็นพื้นที่ๆ น้ำทะเลท่วมถึงกับมีกุ้งตะกาดในคลอง ซึ่งเป็นน้ำกร่อยจากน้ำทะเลหนุนเข้ามา ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นมานานแล้วดังที่ปรากฏในนิราศเมืองแกลงว่า “ถึงหย่อมย่านบ้านระภาคต้อง ลงถ่อ” เมื่อเป็นดังนี้ชาวบ้านจึงได้นำมาตั้งชื่อคลองและชื่อบ้าน ส่วนที่มาจากคำว่า ร้ายกาจ ก็เป็นเรื่องเล่าสืบกันมาในท้องถิ่นซึ่งมีมาภายหลัง ดังนั้นจึงไม่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้าน

อนึ่ง ในคลองบ้านระภาค ยังมีคลองเล็กๆ ลักษณะคลองซอยแยกออกมาอีก ชาวบ้านเรียก **ชวดตาเติบ** ตามชื่อของ **นายเติบ แป้นมณี** ซึ่งปลูกเรือนอยู่ในชวดแห่งนี้และเป็นเจ้าของที่ฝั่งหนึ่งของชวดด้วย ส่วนอีกฝั่งเป็นที่นาของกำนันโรจน์ แป้นถึง

“ชวดตาเติบเชื่อมกับคลองบ้านระภาค เข้ามาสุดเป็นท้องนา เลียบบ้านตาเติบเข้าไป **ตาเติบ นามสกุล แป้นมณี**ชวดตาเติบ ปัจจุบันนี้มีอยู่กันสองนามสกุล กำนันโรจน์ แป้นถึง กับแป้นมณี อยู่ คนละฝั่งคลอง เขาเป็นญาติกัน คลองไม่กว้าง เหมือนชวดต่างๆ ไป ประมาณหนึ่งกิโลเมตร” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองบ้านระภาคตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่ใน Google Maps เขียนชื่อ คลองชวดพร้าว ตั้งแต่ปากคลองด้านที่สบกับคลองสำโรง ขึ้นไปตลอดถนนเพชรรัตน์ (บางนา-ตราด) ผ่านโรงเรียนคลองบ้านระภาคไปจนสบกับคลองสองสาย เป็นแยกคลอง ส่วนที่แยกไปทางซ้ายคลองชวดพร้าว (คลองบ้านระภาค) แยกทางขวาไม่ระบุชื่อ (คลองชวดกวาด) คลองส่วนนี้มาไหลมาทางทิศตะวันออกไปสบกับแยกคลอง โดยทางขวาออกไปคลองบางพลี ทางซ้ายตรงขึ้นไปทิศเหนือ ถึงโรงเรียนวัดค้อลาด จะไปสบกับคลองสุคันและคลองค้อลาด

ในคลองบ้านระภาคมีบ้านเรือนอยู่หนาแน่นเฉพาะบริเวณใกล้กับปากคลองทั้งสองด้าน ส่วนในคลองมีบ้านเรือนอยู่ประปรายและพื้นที่ใหญ่ทำการเกษตร ปัจจุบันคลองบ้านระภาค มีความยาว 6,500 เมตร ขนาดท้องคลองเฉลี่ย 12 เมตร ตลิ่งกว้างเฉลี่ย 30 เมตร ความลึกเฉลี่ย 3 เมตร ปริมาณเก็บกักน้ำสูงสุด 409,500 ลูกบาศก์เมตร อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานชลประทาน

ปลายคลองบ้านระกาศสามารถเชื่อมออกไปยัง **คลองขุนประทาน** ซึ่งเป็นคลองขวางเชื่อมไป ออกคลองกันยา โดยคลองขุนประทานเป็นคลองขุดมีชาวบ้านปลูกเรือนอยู่ในคลองนี้ราว 4-5 หลัง ได้แก่ นามสกุลละสอน สดทวิและสังวร ชื่อคลองขุนประทาน เข้าใจว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในคลองนี้ท่านหนึ่ง ได้รับแต่งตั้งจากข้าหลวงหรือคนของหลวงให้มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านดูแลในแถบคลอง ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของการเรียกชื่อ คลองขุนประทาน เพื่อสื่อว่ามีท่านขุนประทานตำแหน่งให้

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการเรียกชื่อ คลองขุนประทาน เพื่อสื่อว่ามีท่านขุนประทาน ตำแหน่งให้

ภาพที่ 108. แยกคลองบ้านระกาศกับคลองขุนประทาน พ.ศ. 2563.

2. คลองไขนง

คลองไขนงเป็นคลองขุด ปากคลองด้านเหนือสกับคลองเจ้าหมูล่าง ส่วนปากคลองด้านใต้ลง มาสกับคลองสองสาย เป็นแยกคลองสามไหลมาบรรจบกัน ได้แก่ คลองไขนง คลองฉะบัง (เชื่อมไป ออกคลองพระยาสมุทร) และคลองตาตุ่ม (เชื่อมไปออกคลองบางจาก)

แนวคลองนี้มีลักษณะเป็นแนวตั้ง และคดโค้งไปตลอดสาย ช่วงกลางคลองมีคลองซอยแยก ออกไปอีก 2 สาย คือทางด้านตะวันออกคลองคลองไขนง แยกไปออกลำกลางชวดตาขวัญ ส่วนด้าน ตะวันตกแยกไปออกคลองชวดกวาดแล้วต่อเนื่องไปออกคลองบ้านระกาศ

สภาพทั่วไปของคลองตามที่อยู่อาศัย กล่าวคือ เป็นคลองเล็กๆ ที่ขุดขึ้นเพื่อชักน้ำเข้านา พื้นที่ สองฝั่งคลองเป็นผืนนา ไม่มีบ้านเรือนอยู่ในคลอง ต่อมาชาวบ้านใช้คลองนี้เป็นเส้นทางการสัญจรด้วย โดยภายหลังคลองมีความกว้างราว 2-3 วา ขนาดเรือมาดพายสวนกันได้

ชื่อ **คลองไขนง** มีที่มาจากในอดีต กล่าวคือ บริเวณนี้เป็นพื้นที่ๆ ปลูกข้าวจึงมีฝูงนกกระจาบ ออกหากิน เก็บเมล็ดข้าวอยู่ตามท้องนาเป็นกลุ่ม เมื่อถึงฤดูผสมพันธุ์นกระจาบก็สร้างรังรวมกันเป็น

กลุ่มในร่มไม้เดียวกันและตัวผู้จะสร้างรังแล้วอยู่กับตัวเมียจนกระทั่งตัวเมียวางไข่แล้วตัวผู้จะแยกไปสร้างรังใหม่และจับคู่กับตัวเมียตัวใหม่ เป็นเช่นนี้เรื่อยไปจนกว่าจะหมดฤดูผสมพันธุ์

บริเวณที่นกกระจาบบำรุงอยู่ คือ ปากคลองไข่นกทางทิศใต้ซึ่งเชื่อมกับคลองตาตุ่มต่อเนื่องไปออกคลองบางจาก เนื่องจากมีต้นไม้ใหญ่มีกิ่งก้านเหนียวแข็งแรงอยู่ เช่น ต้นไทร รวมทั้งต้นไผ่ อยู่ใกล้ริมคลองทั้งสองฝั่ง เหล่านี้กระจาบบินไปจิกเอาฟางข้าวแห้งมาสร้างรังให้เกาะติดตามต้นไม้เหล่านี้

ลักษณะรังนกกระจาบบจะมี 2 รูปแบบ คือ ถ้าเป็นรังทรงกลมไม่มีกรวยยาวกันรังมีรูเข้าออกกันรัง 2 รู จะเป็นรังสำหรับตัวผู้กับตัวเมียใช้อาศัยเพื่อผสมพันธุ์เมื่อถึงฤดูกาลผสมพันธุ์ ส่วนรังมีกรวยยาวกันรังมีรูเข้าออกรูเดียว เป็นรังสำหรับตัวเมียใช้วางไข่และฟักไข่จนกลายเป็นลูกนกกระจาบบ (นายเกษตร, 23 กันยายน 2552)

ดังนั้น คนที่สัญจรผ่านไปมาย่านนี้ก็จะเห็น **รังนกกระจาบบ** อยู่บนต้นไม้ปากคลองจนเป็นลักษณะเด่นจนเป็นที่มาของชื่อ **คลองไข่นก** กาลต่อมาเรียกชื่อเพี้ยนไปเป็น **คลองบางกระนง**

ภาพที่ 109. รังนกกระจาบบนต้นไม้. พิมพ์จาก นกกระจาบบ. โดย ศูนย์ศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี, 30 เมษายน 2018, ค้นคืนจาก https://web.facebook.com/SirinartCenter/posts/1676044585810698/?_rdc=1&_rdr

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองไข่นกตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่เขียนว่า คลองบางพลี โดยปากคลองด้านเหนือแยกมาจากคลองบางพลีช่วงบน แล้วไหลเป็นทางยาวผ่านพื้นที่การเกษตร จากนั้นลงมาสบกับคลองบางพลีน้อยซึ่งปากคลองด้านนี้มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่น ทั้งเป็นแนวเขตธรรมชาติระหว่างจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดฉะเชิงเทรา

3. คลองปิ่นแก้ว - บ้านปิ่นแก้ว

คลองปิ่นแก้วเป็นคลองที่ลอดใต้ถนนกรุงเทพ-ชลบุรีสายใหม่ ขึ้นไปทางทิศเหนือ โดยลักษณะคลองจะเป็นแนวเฉียงขึ้น ปากคลองด้านเหนือเป็นสามแยกคลอง ได้แก่ คลองปิ่นแก้ว คลองหม้อข้าว

หม้อแกง (ซึ่งลัดไปออกคลองไทรโยคตอนบน) และคลองปลัดสาย (ผ่านหน้าวัดนาคราชแล้วเชื่อมไปออกคลองนาคราช) คลองปิ่นแก้วอยู่ในพื้นที่คาบเกี่ยวของ 2 ตำบล คือ ตำบลบ้านระกาและตำบลบางพลีน้อย เชื่อมกับคลองเจ้าหนู เป็นที่ตั้งของโรงเรียนธรรมศรีสุวรรณดิษฐ์ด้วย ซึ่งสร้างประมาณปี พ.ศ. 2510 กว่าคลองปิ่นแก้วฝั่งหนึ่งจะเป็นตำบลบางพลีน้อย อีกฝั่งหนึ่งเป็นโรงเรียนบ้านระกา (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

คลองปิ่นแก้วค่อนข้างคดโค้ง เป็นแนวเฉียง ตลอดแนวคลองมีคลองซอยแยกออกไปอีกหลายสาย เช่น 1. คลองชิงหนิง เป็นคลองลัดไปออกคลองวงเวียนและต่อไปคลองพระยานาคราช 2. คลองตาพุก 3. คลองยายเฟื่อน 4. คลองห้วน 5. คลองแขวงเซย เป็นคลองลัดไปออกคลองไทรโยคตอนล่าง

ชื่อ **คลองปิ่นแก้ว** มีเพียงข้อสันนิษฐานของอาจารย์เทอดทูล หมุดธรรม อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางพลีน้อย อาจเกี่ยวข้องกับ**ข้าวปิ่นแก้ว** ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวชนิดหนึ่งที่เคยปลูกกันในพื้นที่นี้ “คลองปิ่นแก้วผมก็ไม่รู้ว่ามาจากอะไร แต่มันมีชื่อข้าวพันธุ์หนึ่ง พันธุ์ปิ่นแก้ว มันจะมีข้าวนี้มาก่อน หรือบางทีเกิดก่อนแล้วเอาข้าวมา แล้วเรียกชื่อข้าวว่าพันธุ์ปิ่นแก้ว” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ดังนั้น ที่มาของการตั้งชื่อคลองปิ่นแก้วจึงยังคงละไว้ในที่ที่สนใจสืบค้นต่อไป ปัจจุบันตำแหน่งของคลองปิ่นแก้วตามที่ปรากฏใน Google Maps นั้น เป็นตำแหน่งเดียวกันกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่ต่างกันตรงแผนที่ Google Maps เขียนว่า คลองนาคราช ไปตลอดสาย รวมทั้งคลองซอยสามสายที่มีอยู่เดิม (คลองตาพุก คลองยายเฟื่อน คลองห้วน) ต่างใช้ชื่อคลองนาคราชทั้งหมด

สำหรับปากคลองด้านเหนือส่วนที่เป็นแยกคลองสามสายสบกัน แนวคลองหม้อข้าวหม้อแกง ในแผนที่ Google Maps เขียนว่า คลองบางหลวง ส่วนคลองปลัดสาย เขียนว่า คลองนาคราช พื้นที่ส่วนใหญ่ในคลองปิ่นแก้วเป็นที่ทำการเกษตรกว้างใหญ่ ผู้คนบ้านเรือนในคลองมีเบาบางและมากช่วงใกล้กับปากคลองทั้งสองด้าน

4. คลองบางนางเพ็ง – บ้านบางนางเพ็ง

คลองบางเพ็งเป็นคลองธรรมชาติ แนวเฉียงเล็กน้อย ปากคลองด้านเหนือแยกจากคลองสำโรง ไหลลงมาด้านใต้แล้วแยกออกเป็น 2 สาย ด้านหนึ่งไหลมาสบกับคลองสัมชัย ส่วนอีกด้านหนึ่งไหลมาสบกับคลองปึกกา คลองบางนางเพ็งเชื่อมจากคลองบ้านระกาไปถึงถนนหลวงพ่อบาน ถนนปานวิถี

สภาพของคลองบางนางเพ็งแต่ก่อนตามที่ผู้อาวุโสหลายท่านเล่า เป็นคลองธรรมชาติ ไม่กว้างมากนัก น้ำคลองเป็นน้ำจืดแต่ราวเดือนพฤศจิกายนน้ำทะเลหนุนจะเป็นน้ำกร่อย อีกทั้งมีป่าเสม็ดขึ้นจำนวนมากจึงเรียกคนที่อยู่แถบนี้ว่า คนฝั่งป่า คลองนี้ยังเชื่อมไปออกคลองสำโรงและคลองบ้านระกา พ.ศ. 2512 สภาพคลองบางนางเพ็งกว้างประมาณสามวา เรือเอี่ยมจุ่นล่องเข้าได้เวลาไปดวงข้าว ในคลองบางนางเพ็งจะมีบัวขาวและบัวสาย

ในอดีตคลองบางนางเพ็ง เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวมอญ คนที่อยู่แถวนั้นเขาเรียกว่า คนฝั่งป่า บ้านจะอยู่เป็นกระจุกๆ เป็นรายๆ ตลอดทั้งคลอง มากกว่าสามสิบครัวเรือนอยู่กันเป็น **ชุมชนชาวมอญ** มีทั้งที่โยกย้ายมาจากอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เรียกว่า มอญพระประแดงชาวมอญอีกส่วนหนึ่งมาจากทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ บริเวณชุมชนชาวมอญที่อยู่คลองลำปลาทิว หน้าวัดสุธาโภชน์ เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร เรียกว่า มอญลำปลาทิว บ้างก็เรียก มอญลาดกระบัง ดังนั้น คนที่อาศัยอยู่ในคลองบางนางเพ็ง จึงมีทั้งคนไทยและคนมอญปะปนกันซึ่งมีอยู่หลายตระกูล ได้แก่ ตระกูลละคร ภูซ้อน มาลัยเรือง เสือโรจน์ กล่อมสกุล แก้วไชยเนียง แก้วชัยกุล และแซ่เจ็ย เป็นต้น คลองบางนางเพ็งคนมอญเป็นหลักเลย คนไทยจะน้อย” (ปริยาพร ศิริภักกลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ที่มาชื่อ **คลองบางนางเพ็ง** มีที่มาจากชื่อคน คือ **ยายเพ็ง** หรือ **อีเพ็ง** ซึ่งมีบ้านอยู่ที่ปากคลองเข้าใจว่ายายเพ็ง น่าจะเป็นคนไทยและอาจจะเป็นผู้ที่เข้ามาจับจองที่ดินและปลูกเรือนอยู่ในคลองนี้เป็นรายแรกหรือไม่ จึงมีบ้านอยู่บริเวณปากคลอง ส่วนปลายคลองนั้นเป็นชุมชนชาวมอญเมื่อชาวบ้านผ่านไปมาทางคลองนี้จึงเรียกอย่างภาษาชาวบ้านว่า **คลองอีเพ็ง** ตามชื่อคนที่มีบ้านอยู่ **ปากคลอง** ต่อมาภายหลังจึงเปลี่ยนสรรพนามให้สุภาพจาก อี เป็น นาง เรียกคลองบางนางเพ็งดังปัจจุบัน

แต่ก่อนที่บริเวณ **ปากคลองบางนางเพ็ง** เป็นย่านร้านค้าตลาด เรียกว่า **ตลาดบ้านระภาค** เป็นตลาดเล็กๆ มีร้านค้าราว 10 คูหา มีทั้งร้านจำหน่ายของสดของแห้งผักผลไม้ ร้านอาหาร ร้านขายกาแฟ ร้านตัดเสื้อผ้า ร้านตัดผม ร้านขายยา และโรงสี ซึ่งชาวบ้านได้บอกเล่าถึงสภาพตลาดในสมัยก่อนว่ามีร้านใหญ่อยู่ร้านหนึ่งชื่อเจ๊กซุ่น ชายของชำทุกอย่างของใช้ในครัวเรือนทุกอย่าง ไป อีกร้านหนึ่งขายผักขายอาหาร ซึ่งพ่อเป็นคนจีนแม่เป็นคนไทยชื่อว่า เจ้หมวย และมีร้านเจ๊กครีมก็ขายผักเหมือนกัน ใกล้เคียง ก็มีร้านเจ๊กเส็งรับซื้อปลาขายปลาสดแล้วก็ขายอาหารด้วย โดยเฉพาะราดหน้าชามละสองบาทรสชาติอร่อยมาก แล้วยังมีร้านตัดผมชื่อแสวง เป็นคนไทย เลยบริเวณนั้นไปก็มีบ้านอาแปะสองห้องครึ่ง บ้านแปะคิมสองห้อง บ้านเจ๊กซุ่นสี่ห้อง ซึ่งก็มีโรงสีชื่อโรงสีรุ่งเรื่องด้วยบ้านตาหยกสองห้อง บ้านเจ้หมวยอีกสองห้อง บ้านเจ๊กเปาะสองห้อง (เป็นร้านตัดเสื้อผ้าผม) ร้านน้ำเบียบหนึ่งห้อง (ตัดผม) บ้านเจ๊กสองชายกาแฟ ร้านขายยาแผนโบราณ ต่อไปก็ร้านหมอบัว เฟอร์นิเจอร์ แล้วก็สุดท้ายบ้านเจ้าของที่ บ้านอาอั้นที่ต่อเรือบด เป็นเจ้าของตลาดครั้งหนึ่งชื่อบ้านนายตัน เอี่ยมมี ต่อไปก็โรงสีขาวของหมอบัวเป็นโรงสีเล็กชื่อ โรงสีแสงทอง ตอนหลังย้ายมาอยู่ฝั่งตรงข้าม โรงสีแสงทองก็ย้ายมาที่ใหญ่กว่าเดิม ตอนนี้ได้สี่ข้าวแล้วแต่รับซื้อข้าว ร้านขายยาแผนโบราณชื่อบุญเลื่องมีสามคูหา และมีร้านหมอบัว เขาเคยเป็นเสนาบดี แต่ไม่ได้รักษามาขายเฟอร์นิเจอร์และตั้งโรงสีขนาดเล็ก แต่ก็เรียกว่าร้านหมอบัว (สุนันท์ ศิริภักกลภ และปริยาพร ศิริภักกลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

เหตุที่เรียก ตลาดบ้านระกาศ เพราะบริเวณปากคลองอยู่ฝั่งตรงข้ามกับปากคลองบ้านระกาศ โดยมีคลองสำโรงมาตัดขวาง จุดนี้จึงเป็นแยกคลอง 3 สาย คือ คลองบางนางเพ็ง คลองสำโรง และ คลองบ้านระกาศ

คลองบางนางเพ็งช่วงล่าง บริเวณแนวโค้งก่อนที่จะออกไปสบกับคลองสัมมชัย มีวัดประจำชุมชนด้วย ชื่อ **วัดบางนางเพ็ง** ชาวบ้านเรียก **วัดดอน** วัดนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2473 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 ที่บ้านบางเพ็ง หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านระกาศ

ปัจจุบันบริเวณที่มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่น คือช่วงปากคลอง เมื่อเข้าไปในคลองพื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตรกรรม มีบ้านเรือนประปรายอยู่ตามแนวคลอง และหนาแน่นช่วงคลองโค้งแถบวัดบางนางเพ็ง ก่อนออกไปสบกับคลองสัมมชัย

5. คลองไทรโยค – บ้านคลองไทรโยค

คลองไทรโยค อยู่ทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ เป็นคลองแนวตั้ง แต่คดโค้งไปมาตลอดสาย ปากคลองไทรโยคด้านเหนือแยกมาจากคลองกระแซงเตย บริเวณแยกคลองใกล้กับโรงเรียนคลองกระแซงเตย จากนั้นแนวคลองยาวลงมาจนตลอดถนนกรุงเทพ-ชลบุรี สายใหม่ลงมาสกับคลองบ้านระกาศ

ผู้อาวุโสกล่าวว่า คลองไทรโยคเป็นคลองซอย มีความกว้างประมาณ 3-5 วา พอให้เรือมาดพายสวนกันได้ ในคลองมีบ้านเรือนอยู่น้อยพื้นที่ทั้งหมดเป็นท้องนาโดยเจ้าของผืนนาส่วนใหญ่คือตระกูลฤทธิลักษณ์

ที่มาของชื่อ **คลองไทรโยค** มาจากสภาพแต่ก่อน ในคลองนี้มี **ต้นไทร** คาดว่าคนในคลองปลูกไว้ โดยธรรมชาติของต้นไทรนั้น เป็นต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีลำต้นแผ่กว้าง มีทรงพุ่มแน่นทึบและใบไม้เรียงซ้อนกันมีรากอากาศห้อยลงมาตามกิ่งก้านเมื่อถูกกระแสลมก็จะพริ้วไหวไปตามลม เข้าใจว่าต้นไทรอาจตั้งโดดเด่นเป็นสัญลักษณ์อยู่ ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่งของคลอง อาจจะเป็นปากคลองหรือเข้าไปในคลองเป็นลักษณะโดดเด่น เมื่อชาวบ้านผ่านเข้ามาจึงได้เรียกตามสิ่งที่เห็นว่า **คลองไทรโยค**

“มีชวานาปลูกต้นไทรเยอะ เดี่ยวนี้ยังมีเลย เป็นที่ตั้งเดิมของนามสกุล ฤทธิลักษณ์ บ้านนี้เขามีที่ทางเยอะ เขาก็เป็นชวานา สมัยก่อนคนเขาหัวดีเขาก็จับจอง คนมีเงินในคลองนี้ 2-3 คน” (สุรณีย์ แสงทอง (ขาเซียง แซ่เฮง), 19 พฤษภาคม 2561, สัมภาษณ์)

“ไทรโยคอยู่ลำหูลุ่ม มันมีต้นไทรใหญ่ ผมเคยผ่านไป มันเป็นคลองซอย แต่มันก็ใหญ่ ประมาณ 3-5 วา เรือมาดสวนกันได้ มันมีต้นไทร มันเข้าทางเกาะแก้ว ไปชวดพร้าว ไปออกคอกลาด ส่วนไทรโยคก่อนถึงคอกลาด มันมีคลองซอยอีก” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 110. ลักษณะของต้นไทรที่แผ่กิ่งก้านและมีรากอากาศห้อยย้อย. พิมพ์ซ้ำจาก ต้นไม้ประจำจังหวัดกรุงเทพมหานคร “ต้นไทรย้อยใบแหลม”. โดย สถาบันปลูกป่า ปตท., ม.ป.ป., ค้นคืนจาก <http://www.pttreforestation.com/Plantview.cshtml?id=42>

6. คลองเล้าหมู - บ้านเล้าหมู

คลองเล้าหมูมี 2 ช่วง เรียก *คลองเล้าหมูบน* และ *คลองเล้าหมูล่าง*

คลองเล้าหมูบน เป็นคลองแนวขวางสายสั้นๆ ปากคลองด้านตะวันออกสบกับคลองชวดพร้าว ปากคลองด้านตะวันตกเป็นแยกคลองสบกับคลอง 2 สาย คือ คลองปิ่นแก้วและคลองบางคา ช่วงกลางมีคลองแยกออกไป 2 สาย คือ คลองเล้าหมูล่าง และคลองหลุมโพรง

คลองเล้าหมูล่าง เป็นคลองแนวตั้ง ช่วงกลางคลองคดโค้งเป็นวงกว้าง ปากคลองด้านเหนือแยกมาจากคลองเล้าหมูบน มีคลองชวดโพรงไหลลงมารวมเป็นเป็นสายเดียวกันคลองเล้าหมูล่างแล้วลงไปสบเชื่อมกับคลองไชนกต่อเนื่องไปคลองตาตุ่ม ผู้อาวุโสเล่าสภาพทั่วไปของคลองเล้าหมูบนว่าเป็นคลองลัดระหว่างคลองชวดพร้าวกับคลองบางคามิผู้คนอาศัยอยู่ในคลองไม่เกิน 30 หลังคาเรือนลักษณะอยู่กันเป็นหย่อมย่าน ตลอดสองฝั่งคลองเป็นพื้นที่ทำนา

“คลองยาวเหมือนกัน กว้างขนาดเรือมาด 2 ลำสวนกันได้ ปากคลองอยู่นี้แหละ (ตลาด) ท้ายคลองไปโน้นออกคลองสวน คลองสวนคือคลองนาคราช คลองเล้าหมูคนอยู่เยอะเหมือนกัน ประมาณ 30 กว่าหลังคาเรือน”(หล่อ แก้วนุ้ม, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

ที่มาชื่อ **คลองเล้าหมู** มีที่มาจากในอดีตชาวบ้านที่อยู่ในคลองนี้ นอกจากจะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักแล้ว หลายครอบครัวยังเลี้ยงหมูเป็นอาชีพเสริม โดยมีพ่อค้าชาวจีนจากตลาดหัวตะเข้ลาดกระบังเข้ามารับซื้อ หมูที่ว่านี้ไม่ทราบสายพันธุ์ แต่มีขนสีดำ เลี้ยงง่าย กินง่าย ต้นทุนไม่สูงเพราะใช้อาหารจากธรรมชาติเลี้ยง จึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านที่อยู่ในคลอง ดังนั้น เมื่อใครผ่านเข้ามาย่านนี้ก็จะมีบ้านหลายหลังที่เลี้ยงหมูจึงเป็นที่มาของชื่อคลองเล้าหมู

“เขาเลี้ยงหมูเหมือนกันหลายคน บางเจ้าเขาเลี้ยงตั้ง 4-5 ตัว เขาเลี้ยงไว้ขาย ตรงอื่นเขาก็เลี้ยงเหมือนกัน ซึ่งคลองนี้เยอะ เขาไปซื้อลูกหมูแล้วเอามาเลี้ยง ฉันไม่รู้ว่าเขาไปซื้อที่ไหนมา เขาได้มาตัวจ้อยๆ เขาก็มาเลี้ยง หมูดำ ตัวใหญ่ พอโตแล้วเขาก็ขาย เลี้ยงแล้วมีคนมาซื้อ แจกทางหัวตะเข้มาซื้อ ไม่รู้ว่าตัวเท่าไร ที่บ้านพ่อก็เลี้ยง 2-3 ปี เลี้ยงด้วยรำกับผักบุง หั่นต้มแล้วคลุกกับรำ” (หล่อ แก้วนุ่น, 6 มีนาคม 2561, สัมภาษณ์)

“ช่วงนั้นไปออกพอดีเล่าหมู ย่านนั้นเลี้ยงหมู คลองนี้ไปโผล่ตรงเล่าหมู เลยเรียกคลองเล่าหมู” (เทอดทูล หมูธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์) “ตระกูลตั้งเดิมแถวนี้จำไม่ค่อยได้คงเลี้ยงหมูเพราะเขาเรียกกันมาก่อนแล้ว” (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองเล่าหมูบนที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น แต่เขียนชื่อคลองไทรโยค ไปตลอดสาย ส่วนคลองเล่าหมูล่าง คงมีชื่ออยู่ที่สะพานข้ามคลองไทรโยค ซึ่งเขียนว่า สะพานข้ามคลองเล่าหมูล่าง เมื่อลงสะพานแล้วเป็นถนนเฉลิมพระเกียรติ คือแนวคลองเล่าหมูล่างตลอดสาย

7. คลองบางกระยาง

คลองบางกระยาง เป็นคลองแนวตั้ง ปากคลองด้านเหนือสบกับคลองบ้านระกาศ แล้วไหลลงมาทางด้านใต้ ลอดถนนเทพรัตน์ (ถนนบางนา-ตราด) ออกไปสบกับคลองสำโรง

สภาพทั่วไปของคลองบางกระยาง เดิมเป็นคลองที่ชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อชักน้ำจากคลองใหญ่สู่ผืนนากว้างทั้งสองฝั่งคลอง แถบนี้เป็นนาลุ่ม น้ำท่วมตลอดคลองนี้มีความกว้างราว 8 เมตร พอให้เรือมาดสองลำพายสวนกันได้ คลองนี้เป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมถึง มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มาก บ้านเรือนส่วนใหญ่เกาะกลุ่มอยู่บริเวณปากคลอง มีประมาณสิบล้างคาเรือน

“คลองบางกระยาง กว้างประมาณ 8 เมตร เรือมาดสวนกันได้ เป็นคลองที่ไม่ค่อยลึก แต่เขาจะขุดประจำ เพราะจะให้น้ำเข้าท้องนา ใช้เครื่องสูบน้ำเข้าท้องนา แล้วด้านขวามือเขาเรียก คลองขวาง คลองขวางเชื่อมคลองสำโรง ยาวผ่านถนนบางนา-ตราดเชื่อมคลองสำโรง คลองขวางยาวไปออกบางพลีน้อย” (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ที่มาชื่อ **คลองบางกระยาง** มาจากในอดีตสองฝั่งคลอง เป็นท้องนากว้าง บริเวณนี้ จึงเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ ดังนั้น ในแต่ละฤดูกาลชาวนาจะเห็นนกกกระยางตัวสีขาว เรียกว่า **นกกกระยางขาว**บินเกาะกลุ่มกันเป็นฝูงมาที่ท้องนาแห่งนี้ เช่น ช่วงที่วิดน้ำเข้านาก็จะบินเข้ามาหากินสัตว์น้ำขนาดเล็ก อาทิ กุ้ง หอย ปู ปลา และแมลงที่อยู่ใต้น้ำ ตลอดจนในช่วงฤดูหนาวราวเดือนพฤศจิกายนเป็นช่วงที่ข้าวกำลังออกรวมมันก็จะพากันบินเข้ามาในท้องนา

นกกกระยางมีลักษณะขาขาว คอขาว ปากขาวแหลม ขนสีขาวทั้งตัว เวลาบินจะหดคออยู่บนไหล่บอกพัดปีกไปเรื่อยๆจะไม่ร่อน มักบินเรียงกันเป็นแถวรูปตัววีชอบอยู่รวมกันเป็นฝูง และชอบอาศัยอยู่ตามหนองน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์

ตั้งที่ผู้อาวุโสกล่าวว่า “คลองบางกระยางทำนา นกเยาะ นกกระยางเยาะ เวล่าน้ำขึ้น วิตน้ำเข้านา จิ้งหรีด ต๊กแตน มันจะขึ้นมา นกกระยางจะมากินแมลง เป็นฝูงขาวไปหมด สมัยก่อนไม่มีลี้ต้วรวงวน คนเอามากิน บ้านคนไม่มี เวลาเขาสูบน้ำมาทำนา ตัวแมลงมันขึ้นมา นกมันก็มากินแมลง ” (ประสิทธิ์ แป้นถึง, 2 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

“ที่เรียกคลองบางกระยางเพราะนกกระยางเยาะ เท่าที่เราเห็นนกกระยางเต็มนาจนขาวเลย นกกระยางเราจะเห็นในช่วงที่ข้าวกำลังสุก และอีกฤดูหนึ่งคือวิดบ่อ ประมาณเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม และช่วงข้าวสุก ประมาณพฤศจิกายน มันก็จะมากินปลาในนา มันจะมากินรวงข้าว ในส่วนใหญ่ แต่คนสมัยนั้นเขาไม่ค่อยกินนกกระยางกันที่เขากินจะเป็นนกอีลุ้ม ” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

จากการที่นกกระยางเข้ามาหากินรวมกันอยู่ที่ท้องนาเป็นจำนวนมากจนแลดูขาวไปทั่วท้องทุ่ง ชาวบ้านจึงได้นำลักษณะเด่นนี้มาเรียกชื่อคลองว่า **คลองบางกระยาง** หมายถึง **คลองที่มีนกกระยางอยู่เป็นจำนวนมาก**

ภาพที่ 111. นกยางหรือนกกระยาง. พิมพ์ซ้ำจากนกยาง หรือนกกระยาง (Heron, Bittern, Egret), โดย Fun Science, ม.ป.ป., ค้นคืนจาก <http://bird961.blogspot.com/2018/05/heron-bittern-egret.html>

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองบางกระยางที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่นแผนที่ Google Maps แสดงให้เห็นแนวคลองบางกระยางเป็นคลองเล็ก ซึ่งมีแนวคูขนานกับแนวถนนทางหลวงชนบทสมุทรปราการ 3012 ลงมาทางทิศใต้ แล้วแยกออกมาทางด้านทิศตะวันตก ลอดถนนเทพรัตน (บางนา-ตราด) เป็นแนวโค้งลงมาสบกับคลองสำโรง บริเวณที่เป็นชุมชนคือแนวใกล้ ถนนบางนา-ตราด ส่วนในคลองมีบ้านเรือนอยู่ประปรายเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตร

8. คลองหลุมโพรง

คลองหลุมโพรงอยู่ที่ทิศเหนือของตำบลบ้านระกาศ เป็นคลองธรรมชาติสายสั้นๆ เชื่อมระหว่างคลองลำหมูนกับคลองลำหมูล่าง ช่วงกลางคลองมีคลองซอยแยกออกไปสบกับคลองบางคาและคลองชวดพร้าว (เกาะแก้ว)

สภาพทั่วไปของคลองหลุมโพรงตามที่อยู่อาศัยเก่า เป็นคลองเล็กกว้างประมาณ 3 วา สภาพคลองน้ำใส มีคนอาศัยอยู่ไม่มากเหตุที่ชาวบ้านเรียกชื่อ **คลองหลุมโพรง** เนื่องจากแต่ก่อนมีชาวบ้านซึ่งประกอบอาชีพจับปลาได้เข้ามาจับปลาในคลองนี้ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านคือ **การทำ หลุมโพรง หรือ หลุมโจน**

หลุมโพรง ก็คือหลุมตักปลาแบบโบราณใช้ตักจับปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยชาวบ้านจะสร้างเป็นบ่อหรือหลุมขนาดย่อมขวางทางน้ำไว้เพื่อล่อให้ปลาตกลงไปในบ่อที่ขุดล่อ เมื่อคนเข้ามาหาปลาในคลองมากต่างคนต่างก็ขุดบ่อทำหลุมโพรงไว้หลายแห่งจนเป็นที่มาของชื่อ คลองหลุมโพรง

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองหลุมโพรงตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น ต่างตรงแผนที่ Google Maps เขียนว่าคลองบางคาทั้งหมด โดยปากคลองด้านสบกับคลองบางคา ส่วนปากคลองอีกด้านสบกับคลองบางพลีน้อย สำหรับพื้นที่ส่วนใหญ่ในคลองหลุมโพรงเป็นที่ทำการเกษตรกว้างใหญ่ มีบ้านเรือนอยู่ตามชายคลองประปราย

9. คลองลัดยายเต่า

คลองลัดยายเต่าเป็นคลองธรรมชาติ ตำแหน่งของคลองไม่ปรากฏในแผนที่ของท้องถิ่น ทราบแต่เพียงว่าเป็นคลองลัดเพื่อไปออกคลองบางกระยาง ซึ่งคลองลัดที่อยู่ใกล้บริเวณนี้มีอยู่ 2 คลอง คือ คลองชวดกวาด และคลองบางคอแหลม

แต่เดิมคลองลัดยายเต่าเป็นชวตที่ชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อชักน้ำจากคลองใหญ่เข้าสู่นา โดยเจ้าของที่นาที่อยู่บริเวณคลองนี้ ได้แก่ ตระกูลสัมดี และแพรเผือก ซึ่งปลูกเรือนเกาะกลุ่มกันอยู่ตั้งแต่ปากคลองเรื่องเข้าไปตามแนวคลองจนถึงกลางคลอง ถัดจากนี้เป็นท้องนาไปจนถึงคลองบางกระยาง ต่อมาภายหลังได้มีการขุดขยายชวตจนเป็นคลองทำให้สามารถแจวเรือสวนกันได้

เหตุที่เรียกคลองลัดยายเต่า ผู้อาวุโสอธิบาย คือ เนื่องจากยายเต่า หรือ **นางเต่า แพรเผือก** เป็นคนแรกที่เข้ามาปลูกเรือนอยู่กลางคลองนี้แล้วได้ขุดชวตเข้าไปยังที่นาของตน ดังนั้น เมื่อใครผ่านมาทางคลองนี้จึงได้เรียก **คลองลัดยายเต่า ตามชื่อคนแรกที่ขุดชวต**

“ยายเต่าน่าจะมาก่อน นาแกอยู่ตรงนั้น แต่หลังๆ แกขายไปหมด ยายเต่า ยายตาล เขาเป็นพี่น้องกันหมด เขาน่าจะเป็นคนขุดชวตเข้าไปในที่นาเขา พี่น้องเขานามสกุลสัมดี” (ปรียาพร ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองยายเต่าไม่มีแล้ว แต่ใน Google Maps แสดงแนวคลองลัดเล็กๆ ระหว่างคลองขุดพร้าว ซึ่งเป็นไปได้หรือไม่ว่าเป็นคลองลัดยายเต่า สำหรับพื้นที่ส่วนใหญ่ในบริเวณนี้เป็นที่ทำการเกษตรกว้าง มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ และบ้านเรือนมีอยู่ประปรายเกาะกลุ่มกันอยู่

5.6 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลบางเพรียง

ตำบลบางเพรียง เป็นตำบลเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมากกว่า 100 ปี แต่เดิมเป็นพื้นที่ป่าชายเลน น้ำทะเลท่วมถึงเข้าสู่พื้นที่ และเนื่องจากเป็นป่าชายเลนจึงเกิดดินตะกอนทับถมทำให้พื้นที่ตื้นเขินและเกิดเป็นแผ่นดินเพิ่มขึ้น ต่อมาทางราชการได้สร้างถนนสุขุมวิทขึ้นเพื่อกั้นน้ำทะเลไหลบ่าเข้าสู่พื้นที่อำเภอบางบ่อและบางพลี เพื่อราษฎรจะได้ทำการเกษตรได้โดยน้ำทะเลไม่สามารถไหลบ่าเข้าสู่ไร่นาเรือกสวนของราษฎร ประกอบกับชลประทานคลองด่านได้สร้างประตูระบายน้ำเพื่อระบายน้ำฝนที่ไหลบ่าจากทางภาคเหนือมาสู่ทะเล ทำให้รักษาระดับน้ำไหลบ่าจากทางภาคเหนือไว้ได้เป็นการป้องกันน้ำท่วม

สาเหตุที่เรียกชื่อว่า ตำบลบางเพรียง นั้น ก็เนื่องจากในสมัยที่เป็นป่าชายเลน ตำบลนี้มีสิ่งมีชีวิตจำพวกหนึ่งซึ่งเรียกว่า **เพรียงทะเล** ชุกชุมมาก มักจะเกาะตามเสาบ้าน สะพาน หรือท้องเรือที่จอดไว้นานๆ จึงได้ชื่อว่า ตำบลบางเพรียง มาจนปัจจุบัน

เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศของตำบลบางเพรียง โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มและน้ำท่วมถึง จึงไม่มีพื้นที่ของป่าไม้ เหมาะแก่การประกอบอาชีพการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลา กุ้ง เป็นต้น พื้นที่บางส่วนได้มีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ประชากรจะทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์น้ำทั้งพื้นที่ คันบ่อจะเป็นสวนผลไม้ สวนผัก และพืชล้มลุก และการใช้พื้นที่การเกษตร

เขตพื้นที่ของตำบลบางเพรียง

ทิศเหนือ ติดกับตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศใต้ ติดกับตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ และอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบางเสาธง อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ

ตำบลบางเพรียงมีลำคลองสาธารณะและคลองชลประทานหลายสายไหลผ่าน มีลำคลองในพื้นที่ 8 สาย ได้แก่ 1. คลองบางเพรียง 2. คลองลาดหวาย 3. คลองสามเรือน 4. คลองแพรกน้ำขาว 5. คลองตาหุ้ม 6. คลองสำโรง 7. คลองอ้อมไร่ และ 8. คลองสาม-คลองห้า-คลองหก โดยมีที่มาการเรียกชื่อ ดังนี้

1. คลองบางเพรียง – บ้านบางเพรียง

คลองบางเพรียง เป็นคลองเฉียงสายสั้นๆ ปากคลองด้านเหนือสกับคลองลาดหวาย และปากคลองด้านใต้สกับคลองชลประทาน กลางคลองแยกออกไปคลองยายพิม

คลองบางเพรียงในอดีตมีน้ำทะเลท่วมถึงทำให้น้ำกร่อยและดินเค็ม ส่วนการทำนาสามารถทำได้ในบางฤดู เรียกว่า *ทำนาหยอด* เป็นวิธีการปลูกข้าวที่อาศัยน้ำฝนโดยหยอดเมล็ดข้าวแห้ง ลงไปในดินเป็นหลุมๆ หรือโรยเป็นแถวแล้วกลบเมล็ดข้าว เมื่อฝนตกลงมาดินมีความชื้นพอเหมาะ เมล็ดก็จะงอกเป็นต้น ผลผลิตต่อไร่จึงไม่มากแค่พอเลี้ยงครอบครัว อย่างไรก็ตามแต่ก่อนน่าจะมีคนเข้ามาอาศัยอยู่ในคลองนี้มานานและคงมีมากพอควร เพราะในปี พ.ศ. 2335 มีวัดประจำชุมชนเกิดขึ้นที่บ้านบางเพรียงด้วย เรียกว่า *วัดบางเพรียง* ตามชื่อคลองและชื่อบ้าน “พ่อฉันเป็นครู ก่อนนั้นเป็นตำรวจ แล้วลาออกมาเป็นครู พ่อเป็นคุณครูโรงเรียนบางเพรียง ตอนแรกอยู่คลองด่านก่อน แล้วย้ายมาบางเพรียง เป็นครูคนแรกของวัดบางเพรียง สร้างโรงเรียนเอง สอนเอง ก่อนทำนาหยอด ก่อนนั้นเดือน 6-7 ฝนตกชุก ฝนมาก็เอาไม้แฉะเอาข้าวมาหยอดในหลุม งอกงามดีสวย ถ้าน้ำเค็ม น้ำกร่อย เหลือข้าวครึ่งเม็ด ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง นาหยอดเป็นผืนนี้แหละ เราก็เว้นต้นไม้ใหญ่ ก็เหมือนเราทำนานี้แหละ ได้ผลดี ข้าวก็สวย ดินมันยังเค็มอยู่ เราปลูกไว้กินอย่างเดียว เราไม่ได้เยอะ 20-30 ถัง เอาไว้ใส่ยุ้ง” (ประจวบ บุญเพ็ง, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ที่มาการตั้งชื่อ **คลองบางเพรียง** สืบมาจากแต่ก่อนเป็นบริเวณที่น้ำทะเลจากอ่าวไทยท่วมถึงจึงพัดพาเอากุ้งหอยปูปลาเข้ามา จึงมีตัวเพรียงทะเล ซึ่งติดอยู่กับหอยได้ถูกพัดพาเข้ามาด้วย

ลักษณะเพรียงที่ว่านี้ คือ *เพรียงหิน* (Rock Barnacle) เป็นสัตว์จำพวกเดียวกับกุ้งและปู ที่มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปจากพวกกุ้งมาก โดยสร้างเปลือกหินปูนออกมาช่วยยึดติดอยู่กับที่ และห่อหุ้มร่างกายเอาไว้ ทำให้สามารถอาศัยอยู่บนบกได้เป็นเวลานาน เพรียงหินอาศัยอยู่ตามโขดหินเสาสะพานท่าเรือ หลักโป๊ะ หลักเลี้ยงหอยแมลงภู่ ฟาร์มหอยนางรม หรืออาจพบเกาะอยู่บนสัตว์มีเปลือก เช่น หอย แมงดาทะเล ปู เป็นต้น เป็นสัตว์ที่พบบ่อย และพบชุกชุมตามริมชายฝั่งทะเลทั่วไป (สมาคมค้ำน้ำแห่งประเทศไทย, 9 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 112. เพรียงหิน. พิมพ์ซ้ำจาก บั้งทะเล, เพรียงหิน. โดย สมาคมค้ำน้ำแห่งประเทศไทย, 9 พฤษภาคม 2556, ค้นคืนจาก http://www.dat.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=102

ด้วยเหตุดังกล่าว เมื่อผู้ที่ผ่านไปมาเห็นเพรียงที่ถูกน้ำทะเลพัดพาเข้ามาเป็นจำนวนมาก จึงได้เรียกชื่อว่า คลองบางเพรียง

ดังที่ผู้อาวุโสหลายท่านต่างยืนยันตรงกัน “ได้ยินเขาว่ามันมีเพรียงเยอะ ตอนนั้นมันเป็นน้ำเค็ม แล้วเขามาขุดตัด ก่อนนี้เขาว่ามันเป็นทำเลน้ำท่วมถึง ตัวเพรียงมันเยอะ น่าจะเพรียงที่อยู่กับหอยนะ ไม่เห็นมีเพรียงอย่างอื่นที่ติดอยู่กับหอยแมลงภู่ โหนดวัดบางเหี้ยโน้น แล้วถนนชลประทานเกิดตัดขึ้นมา ก็เป็นน้ำจืดไป เขาเล่าว่าบางเพรียงเป็นชายทะเลฝั่งโน้น วัดบางเหี้ยแล้วเป็นคลองด่าน เป็นทะเลไป บางเพรียงเป็นฝั่ง วัดบางเหี้ยเป็นฝั่ง ตรงนี้เป็นทะเล”(ประจวบ บุญเพ็ง, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

“น่าจะเยอะเพราะสมัยก่อนมันน้ำขึ้นน้ำลง ผมเคยเห็นเพรียง คือตัวที่เกาะกับหอย เกาะกับเรือ นั่นคือตัวเพรียง จะเป็นแข็งๆ ที่เขาเอาไว้ไผ่ปัก แล้วมันมีเกาะกับไผ่ไผ่ มันจะเกาะไม้ต่างๆ นั่นเขาเรียกว่า ตัวเพรียงน่าจะประเภทเดียวกัน แต่เขาเรียกเพรียง ผมยืนยันว่าตัวเพรียงมีจริง (อาหมัด มะขอ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

“พื้นที่ตรงนี้ ตำบลบางเพรียง ทำไมเรียกบางเพรียง เพราะก่อนนั้นมันมีน้ำขึ้นน้ำลง แล้วมันมีพืชชนิดหนึ่งที่เขาเรียกเพรียง มันเป็นสิ่งที่มีชีวิต ที่ชาวบ้านเขาเรียกว่าเพรียง มันเยอะ เดิมน่าจะเพียง แล้วเพี้ยนเป็นบางเพรียง ซึ่งขึ้นกับอำเภอบางบ่อ” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองบางเพรียงตามที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น แนวคลองแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนบนเป็นคลองขวาง ปากคลองด้านตะวันออกสกับคลองด่าน แล้วไหลผ่านหน้า อบต.ตำบลบางเพรียง และวัดบางเพรียงไป แล้วไหลลงมาทางด้านใต้ ออกมาสกับคลองด่าน พื้นที่ส่วนใหญ่ในคลองบางเพรียงเป็นพื้นที่ทำการเกษตรสลับกับพื้นที่อาศัย ที่มีตลอดแนวคลอง

ภาพที่ 113-114. คลองบางเพรียง ช่วงผ่าน อบต.บางเพรียง พ.ศ. 2563.

ภาพที่ 115. คลองบางเพรียง ช่วงผ่านโรงเรียนวัดบางเพรียง พ.ศ. 2563.

2. คลองลาดห้วย-บ้านลาดห้วย

คลองลาดห้วย มีลักษณะที่ปรากฏในแผนที่ท้องถิ่น คือ เป็นคลองยาว แนวขวางซึ่งคดโค้งไปตลอดสาย ปากคลองด้านตะวันออกเป็นแยกคลอง สบกับคลอง 2 สาย คือ คลองแพรกน้ำแดง กับคลองแพรกเจ้าฉะนอร์ ปากคลองด้านตะวันตกสบกับคลองเจริญราษฎร์ บริเวณนี้ใกล้กับวัดลาดห้วย ช่วงกลางคลองมีคลองแยกออกไป 2 สาย ได้แก่ ด้านเหนือคือคลองยายตัว ส่วนด้านใต้คือคลองลำแพน ตระกูลดั้งเดิมที่อยู่ในคลองลาดห้วย ได้แก่ ตระกูลแก้วสนธิ เรืองกัน และเรืองขำ

สภาพทั่วไปของคลองลาดห้วยตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโส คือ คลองลาดห้วยมีความกว้างขนาดเรือมาดสองลำพายสวนกันได้ ก่อนที่มีจะถนนสุขุมวิทตัดผ่าน สภาพแถบนี้เป็นป่าชายเลนเต็มไปด้วยป่าแสมและได้รับอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลงจากทะเลอ่าวไทยส่งผลให้น้ำในคลองกร่อยและดินเค็ม ครั้นเมื่อรัฐบาลสร้างถนนสุขุมวิทและประตูน้ำชลหารพิจิตรแล้วเสร็จจึงได้ช่วยบรรเทาน้ำเค็มและน้ำคลองจึงจืด หลังจากนั้นชาวบ้านก็ได้เข้ามาปรับพื้นที่เพื่อทำนา โดยตัดต้นโกงกางและขุดต่อไม่ใหญ่

“จำความได้ พื้นที่แถวบ้านลาดห้วยเริ่มทำนาข้าว เนื่องจากพื้นที่เดิมเป็นชายเลน ตรงนี้มีน้ำขึ้นน้ำลง ตอนนั้นยังเป็นป่าชายเลน พ่อแม่เล่าให้ฟัง หลังจากนั้น พ.ศ. 2502-2504 สร้างถนนสุขุมวิท เพื่อเป็นการสัญจรไปมา เพื่อปิดกั้นน้ำเค็ม เพื่อให้ประชาชนแถวนี้ทำการเกษตร

เมื่อถนนสุขุมวิทเข้ามา ประกอบกับการสร้างประตูระบายน้ำชลหารพิจิตร มีการกักเก็บน้ำจากน้ำเหนือที่ไหลลงมา พอใช้ในฤดูแล้งได้ เมื่อมีน้ำจืดเข้ามา ทำให้ดินมีความเค็มลดลง น้ำก็เป็นน้ำกร่อยดินมีความเค็มลดลง แต่เวลาน้ำจืดมา แถบนี้จะเป็นน้ำกร่อย ทำให้มีพวกสัตว์น้ำเยอะเยะ หลังจากนั้น

ชาวบ้านเริ่มตัดต้นโกกวาง และขุดต่อไม้เพื่อให้พื้นที่สามารถทำนาได้ ตั้งแต่จำความได้ก็เริ่มทำนา จะทำนาได้ปีละ 1 ครั้ง” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

เมื่อพื้นที่ในคลองสามารถทำนาได้ จึงมีผู้คนโยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัย และปลูกเรือนอยู่ใน คลองในชั้นแรกประกอบด้วย 3 ตระกูล ได้แก่ แก้วสนธิ เรื่องกัน และเรื่องขำในคลองมีบ้านเรือนอยู่ ราว 20 หลังคาเรือน ลักษณะอยู่รวมกันเป็นหย่อมย่านไปตามแนวคลอง

“ผมจำได้ มีตระกูลอยู่ใหญ่ๆมี 3 ตระกูล คือย้ายมาทำมาหากิน มีตระกูลผม แก้วสนธิ, ตระกูลเรื่องขำ, ตระกูลเรื่องกัน, ตระกูลเรื่องกันเป็นกำนันเก่าที่นี้เลย ชื่อกำนันเกียรติ เรื่องกัน มา พ่อผมเป็นกำนัน กำนันเฉลียว แก้วสนธิ ต่อจากกำนันเกียรติ สมัยก่อนพ่อบวช 3 พรรษา สมัยก่อน ไม่มีการสอนหนังสือ พ่อผมสามารถเรียนและเขียนหนังสือสวย ทว่าการเขามาหาคนเพื่อเป็น ผู้ใหญ่บ้าน เขาเลยมาให้พ่อผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 บ้านอ้อมไร่ หมู่ 2 บ้านไร่พริก หมู่ 3 บ้านทำยวัด หมู่ 5 บ้านบางเพรียง หมู่ 6 ลาดหวาย อยู่ๆ มาทางการเรียกผู้ใหญ่บ้านมาทั้งหมด แล้วเขาเลยให้พ่อ ผมเป็นกำนัน ก่อนนั้นกำนันคือนายทะเบียน แจ้งเกิดแจ้งตาย แจ้งย้ายที่อยู่ คือกำนันอย่างเดียวยังตระกูล หนึ่งมาที่หลัง ตระกูลเรื่องขำ มาจากบางพลีน้อย ซึ่งไม่ใช่คนพื้นที่ เดิมที่เรื่องขำมารับจ้างเกี่ยวข้าว มาทำนา แล้วมาจับจองแล้วมาอยู่เลย” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

“ป่าปู่เขามีลูกสาวคนเดียว คือ ป้าลำยอง นามสกุลอัครานิติ ในลาดหวายเขาเป็นที่หนึ่งเลย เขามีที่ลาดหวายเป็นหลายพันไร่ เยอะมาก อันนี้มากที่สุดในลาดหวายเลย ป้าลำยองแกมีลูกหลายคนแล้ว แกมาแบ่งลูกคนละ 100 ไร่ๆ” (อาหมัดมะซอ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ชื่อ **คลองลาดหวาย** เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันเอง เนื่องจากแต่ก่อนพื้นที่แถบนี้ **ราบลุ่ม** และน้ำที่อื่นได้ไหลมารวมมาอยู่ในบริเวณนี้ก่อนออกสู่ทะเลอ่าวไทย พื้นที่ในคลองจึงเป็น **ป่าหวาย** เพราะมี**ต้นหวายขึ้นอยู่จำนวนมาก** เมื่อชาวบ้านผ่านเข้ามาจึงได้เรียกชื่อคลองไปตามสภาพของพื้นที่ และสิ่งที่พบเห็นว่า **คลองลาดหวาย**

ดังนั้น ชื่อคลองลาดหวาย สะท้อนจากสภาพภูมิศาสตร์แถบนี้ 2 ประการ ได้แก่ หนึ่ง พื้นที่ ในคลองมีลักษณะราบต่ำหรือเรียกที่ **ลาดลุ่ม** จึงเป็นจุดที่น้ำไหลมารวมอยู่บริเวณนี้ก่อนที่จะไหลออก สู่ทะเลสองเป็นพื้นที่ๆ มี**ป่าหวายขึ้นอยู่จำนวนมาก**

ดังที่ผู้อาวุโสหลายท่านให้ข้อมูลสอดคล้องกัน “ลาดหวาย จะเป็นที่ลุ่มกว่าบางเพรียง มันจะมี หวายเยอะแล้วมันเป็นทีลาดที่ราบ แล้วใครจะเอามาเอาหวายไปถักทออะไรมาเอาที่นี้ เพราะมันจะ เป็นป่าเยอะ เขาเลยเรียกลาดหวาย ป่าที่มีหวายเยอะ หวายมันเป็นป่าๆ แบบนั้น ผังโน้นมีแน่นอน” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์) “เป็นที่ต่ำแน่นอน น้ำที่ไหลมาก็มารวมตัวกันอยู่ ตรงจุดนี้ พร้อมทั้งจะออกทะเล ต้นหวายสมัยก่อนผมไม่รู้ว่ามีไหม แต่เท่าที่ผมมาอยู่ไม่มีต้นหวาย” (อาหมัด มะซอ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ ต้นหวายในประเทศไทยมีหลายชนิด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ต้นหวายที่อยู่ในคลองน่าจะเป็นต้นหวายลิง เพราะเป็นพรรณไม้ซึ่งพบตามที่ชุ่มชื้น เช่น พื้นที่ป่าชายเลนป่าโปร่งตามชายฝั่งทะเล ป่าชายเลน ป่าชายหาดและตามชายป่าโกงกางที่เป็นดินเลนแข็ง มีระดับน้ำท่วมถึงเป็นครั้งคราว ต้นหวายลิงจึงพบมากทางภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ และทางภาคตะวันออก

ลักษณะของต้นหวายลิงจัดเป็นไม้เถาวัลย์ขนาดเล็ก แตกกิ่งเป็นง่ามห่างๆ 3-5 เมตร หรือบางครั้งอาจยาวได้ถึง 10 เมตร ลำต้นหรือเนื้อไม้แข็งเหนียวคล้ายลำหวาย เถากลมเรียบ ผิวเปลือกเนียนเป็นมัน สีเขียวเข้มแล้วจะเปลี่ยนเป็นสีเทาเมื่อมีอายุมากขึ้น ลำต้นมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 0.3-0.8 เซนติเมตร พรรณไม้ชนิดนี้ลำต้นมีความเหนียวสามารถนำมาใช้ทำเชือกและทำเครื่องจักสานได้ ส่วนยอดอ่อน ดอกอ่อน หน่ออ่อนนำมาปรุงอาหารได้หลายชนิด และราก ใบ แก่นเนื้อไม้ ดอก และผล นำมาใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาไข้ ลดพิษจากสัตว์ต่อย ใช้ขับพยาธิ แก้อาการชัก แก้เป็นลม แก้หอบหืด ช่วยขับปัสสาวะ รักษาโรคท้องร่วง ท้องเสีย และช่วยเจริญอาหารได้ (Medthai.com, 27 กันยายน 2557)

ภาพที่ 116. ต้นหวายลิง. พิมพ์ชำจากหวาย และประโยชน์จากหวาย. โดย Puechkaset, 20 กรกฎาคม 2558, ค้นคืนจาก <https://puechkaset.com/หวาย/>

ภาพที่ 117-118. ดอกและผลของต้นหวายลิง. พิมพ์ชำจากหวายลิง สรรพคุณและประโยชน์ของต้นหวายลิง 9 ข้อ. โดย Medthai.com, 27 กันยายน 2557, ค้นคืนจาก <https://medthai.com/หวายลิง>

บริเวณใกล้กับปากคลองลาดหวาย ยังเป็นที่ตั้งของวัดลาดหวาย ซึ่งวัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2455 มีนายกรุด และนางแหยม แดงน้อย เป็นผู้ถวายที่ดินและร่วมกับชาวบ้านสร้างวัดนี้ขึ้นมาเป็นวัดประจำชุมชนและเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน โดยเฉพาะเมื่อมีภัยต่างๆ คนในหมู่บ้านก็จะมารวมตัวกันอยู่ที่วัดแห่งนี้

ตำแหน่งของคลองลาดหวายตามที่ปรากฏใน Google Maps ในปัจจุบันตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น โดยช่วงกลางคลองมีคลองร้อยและคลองบางปูดัดผ่าน ในส่วนของชุมชนตั้งหนาแน่นเกาะกลุ่มกันช่วงปากคลองด้านตะวันออกซึ่งสลับกับคลองบางเพรียง และช่วงคลองลาดหวายตัดกับคลองบางปูดัดบริเวณใกล้กับวัดลาดหวาย ปัจจุบันคลองลาดหวายมีความยาว 10.430 กิโลเมตร มีขนาดของท้องคลอง 6 เมตร เป็นคลองธรรมชาติที่อยู่ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาคลองด่าน สำนักชลประทานที่ 11

3. คลองสามเรือน - บ้านคลองสามเรือน

คลองสามเรือน เป็นคลองธรรมชาติ ตำแหน่งคลองนี้ไม่ปรากฏในแผนที่ของท้องถิ่น ข้อมูลของคลองนี้มีน้อย ทราบแต่เพียงว่า คลองสามเรือนในอดีตก่อนที่มีการสร้างถนนสุขุมวิทตัดผ่านนั้น เป็นคลองเล็กแคบ มีน้ำทะเลจากอ่าวไทยท่วมถึงน้ำพาเอาสัตว์ทะเลโดยเฉพาะหอยเข้ามาในคลองจำนวนมาก ส่วนน้ำในคลองตลอดดินก็เค็มจัดจนพืชผลใดๆ ไม่เจริญเติบโต

คุณป้าเพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่ คนคลองสามเรือน ท่านกล่าวว่า แต่ก่อนน้ำทะเลได้พัดพาหอยเข้ามาจนชาวบ้านเก็บได้จำนวนมากเป็นหาบๆ เวลาไปทำบุญคนในคลองนี้ก็แจวเรือไปที่วัดบางเหี้ย เพราะอยู่ใกล้ “เมื่อก่อนนั้นคลองแคบ ริมรั้วบ้านพี่ จะมีเรือขุดแล้วมีท่อ ดินเก่าจะเป็นน้ำเค็ม ปลูกอะไรจะตายหมด เราจะเจอหอยขึ้นมา หอยเป็นหนามๆ เปลือกแหลมๆ หอยหาบเป็นหลัวๆ เลย

เมื่อก่อนแจวเรือไปอำเภอก ออกจากบ้านประมาณหนึ่งชั่วโมงกว่า เอาข้าวไปกินด้วย กว่าจะกลับมาบ้านก็สี่โมง ก่อนจะถึงอำเภอกออกจากบ้านเรา ไปปากคลองบางเพรียงอยู่ซ้ายมือ ไปวัดโคก ก่อนนั้นที่วัดโคกมีเหี้ยขึ้นตรงนั้นจริงๆ ตัวใหญ่ เขาตั้งศาลไว้” (เพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ที่มาชื่อ คลองสามเรือน นั้น คุณป้าเพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่ ยืนยันว่ามาจากแต่ก่อนที่ในคลองนี้มีเรือนอยู่ 3 หลัง อยู่บริเวณปากคลอง เป็นเรือนจาก เจ้าของเรือนเหล่านี้มี 3 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลฉิมบ้านไร่ ตระกูลหนูเทพ (ตระกูลของหลวงพ่อบาน วัดมงคลโคธาวาสหรือวัดบางเหี้ยนอก) และตระกูลพงษ์เทพ ชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อคลองว่า **คลองสามเรือน** ต่อมาภายหลังเมื่อมีการขุดขยายคลองจึงมีผู้คนตระกูลอื่นๆ โยกย้ายเข้ามาอยู่ในคลองมากขึ้น

“คือคลองหน้าบ้าน มีนิดเดียว คลองเล็กนิดเดียว ตอนนี้เพิ่งเข้ามาเยอะ คลองนี้เขาเรียกว่า คลองสามเรือน บางคนเขาเรียกปากคลองบางเพรียง เหมือนเข้าทางโน้นออกปลาย เข้าทางนี้ออกปลาย ในโฉนดเรียกคลองสามเรือน เพราะโฉนดเก่าจะวงเล็บตำบลบางเหี้ย แต่โฉนดใหม่จะไม่มีแล้ว

ชื่อคลองสามเรือน ก่อนนี้ตาเล่าให้ฟังว่ามีบ้านสามหลัง ของเรานี้มันดึกดำบรรพ์เลยนะ มีบ้านใครอีก 2 หลัง แล้วมันนานกว่าจะมีคนมาอยู่ เขาเลยเรียกแบบนี้ มีตระกูลเราหนึ่ง (ฉิมบ้านไร่)

ตระกูลอาแหมอีกหนึ่ง (นามสกุลหนูเทพ) พงษ์เทพ หนูเทพ เป็นตระกูลเดียวกัน ตาเขาอยู่มา
ตาจอก ตาพา อยู่ตรงนั้น บ้านทวดที่อยู่มาก่อนที่เขาจะทำถนนสุขุมวิท ปี 2475 อันนี้เป็นบ้านหลังที่
2 แล้ว บ้านหลังแรกเป็นจาก” (เพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่, 5 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันชื่อคลองสามเรือนไม่แสดงใน Google Maps แต่ตำแหน่งของคลองหน้าบ้านของ
4ผู้อาวุโส คือ คลองชลประทาน ซึ่งมีความกว้าง มีบ้านเรือนอยู่ในคลองมากพอสมควรและมีทางเดิน
เล็กๆ เลียบไปตลอดแนวคลอง

ภาพที่ 119-120. บรรยากาศคลองสามเรือน วันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2561.

ภาพที่ 121-122. นางเพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่ และ นางประจวบ บุญเพ็ง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม
2561 ณ บ้านสามเรือน ตำบลคลองด่าน อำเภอสุมทรีปราการ.

4. คลองแพรกน้ำขาว – คลองแพรกน้ำแดง - คลองยายตัว

คลองแพรกน้ำขาว ที่ปรากฏในแผนที่ท้องถิ่น แนวคลองเขียนว่า คลองบางเพรียง แต่ใน Google Maps เขียนว่า คลองแพรกน้ำขาว ลักษณะเป็นคลองแนวตั้งซึ่งเชื่อมลงมาจากคลองหนามแดง แล้วลงมาพบกับคลองบางเพรียงบริเวณแยกคลองบางเพรียงตอนบน หากเลยลงมาก็จะแยกไปออกคลองลาดหวายได้

เนื่องจากแถบนี้มีชื่อคลองที่ใช้คำว่า แพรก หลายสาย คือ แพรกน้ำขาว แพรกน้ำแดง แพรกทะเลและ แพรกตาตุ่ม ซึ่งคำว่า แพรกนั้นมี 2 ความหมาย ได้แก่ ทางแยกของลำน้ำ และหญ้าแพรก แต่แพรกที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แถบนี้หมายถึงทางแยกของลำน้ำ

ชื่อ **แพรกน้ำขาว** มีที่มาจากสภาพของน้ำในคลองนี้ซึ่งมีสีขาวใส จนผู้ผ่านไปมามองเห็นสาหร่ายและปลาที่กำลังแหวกว่ายอยู่ในคลอง แต่เมื่อผ่านคลองนี้ขึ้นไปยัง **คลองแพรกน้ำแดง** แล้ว ก็ จะเห็นว่าน้ำคลองเริ่มขุ่น ซึ่งแตกต่างจากแพรกน้ำขาว ทำให้ทั้งสองคลองมีลักษณะเด่นที่ต่างกัน เช่นนี้ชาวบ้านจึงได้นำมาเรียกชื่อ คลองแพรกน้ำขาว และแพรกน้ำแดง แต่ในเวลาต่อมาแพรกน้ำแดง ได้เรียกเพี้ยนไปเป็น **หนามแดง**

“แพรกน้ำขาวลงไปทางบางเพรียงของลาดหวาย คลองแพรกน้ำขาวตรงนี้จะไม่มีคลองใหญ่ที่มีเรือวิ่งเหมือนคลองแพรกน้ำแดง น้ำนิ่ง เราพายเรือไปจะเห็นปลาวาย เห็นสาหร่าย นี่คือคลองแพรกน้ำขาวแต่ตรงนี้คือแพรกน้ำแดง มันจะน้ำขุ่นคลองแพรกน้ำแดง มันจะอยู่ที่บางเพรียงเลย หมู่ 5 มันจะมีแพรกน้ำขาว และแพรกน้ำแดง คือ หนามแดงแหละ แต่แพรกมันหายไป มันอาจจะเพี้ยน แพรกน้ำแดงจะออกคลองแพรกตาตุ่ม แล้วออกชลประทาน” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

ทั้งสองคลองนี้มี **คลองยายตัว** ซึ่งอยู่ในพื้นที่หมู่ 5 เป็นคลองลัด คลองยายตัว เป็นคลองธรรมชาติซึ่งจากเส้นทางที่ใช้เรือล่องข้าวหรือลากข้าวไปขึ้นลาน แรกเริ่มในคลองนี้มีคนอาศัยอยู่เพียง 2 ครอบครัว และหนึ่งในนั้นคือครอบครัวของยายตัว ไม่ทราบนามสกุล ซึ่งมีนาอยู่ในคลองนี้ ยายตัว จึงได้ทำการขุดลำกลางชักน้ำจากคลองแพรกน้ำขาวเข้ามายังที่นาของตน เหตุนี้จึงได้เรียกชื่อตาม **ผู้ขุดลำกลางเป็นคนแรก คือ ยายตัว** ต่อมาภายหลังมีการขุดขยายจนกลายเป็นคลองขอบและคลองใหญ่

ปัจจุบันตำแหน่งของคลองยายตัว ไม่ปรากฏใน Google Maps ส่วนในแผนที่ของท้องถิ่นมีชื่อคลองยายตัว พบว่าเป็นคลองสายสั้นๆ ปากคลองด้านเหนือเป็นแยกคลอง ส่วนปากคลองด้านใต้ สบกับคลองลาดหวาย

5. คลองตาห้วม

คลองตาห้วม เป็นคลองธรรมชาติและเล็ก มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่เกิน 10 หลังคาเรือน ซึ่งประกอบอาชีพทำนาเช่า โดยนายห้วม ไม่ทราบนามสกุล เป็นเจ้าของนาส่วนใหญ่ นอกจากนั้นยังได้ขุดลำกลางเข้ามาในพื้นที่นาของตนอีกด้วย แล้วเรียกชื่อ คลองตาห้วม ตามชื่อคนขุด คลองตาห้วม จะ

เชื่อมคลองลาดหวาย ไปสุดทางคลองหัวเกลือมาออกคลองสำโรง สภาพคลองเป็นคลองเล็กๆ ผู้คนมาอาศัยอยู่ไม่มาก ส่วนมากคนที่อยู่จะเป็นลูกนาเช่า มีประมาณเกิน 10 หลังคาเรือน คลองนี้ขุดค้นเสาไม้ตะเคียน แล้วเจ้าของที่นาได้นำมาตั้งเป็นศาลเจ้าแม่ตะเคียน ปัจจุบันทางเข้าคลองตาท้วมเป็นคลองแรกที่นับจากถนนสายหลักที่เขามา

สำหรับตำแหน่งคลองตาท้วมไม่แน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าคลองนี้อยู่ระหว่างคลองลาดหวายและคลองหัวเกลือ

6. คลองสำโรง

คลองสำโรง เป็นคลองขุดที่มีมาแต่โบราณ ลักษณะเป็นแนวขวางเพื่อลัดเส้นทางไปสู่หัวเมืองปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาคลองสำโรง จึงพาดผ่านหลายพื้นที่จากด้านตะวันตกไปจนจรดด้านตะวันออกของเมืองสมุทรปราการ

แนวคลองสำโรงซึ่งขุดแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่วัดสำโรงเหนือ ตำบลสำโรงใต้ต้นคลองสำโรงเริ่มจากบริเวณโค้งแม่น้ำที่เรียกว่า **บางกะเจ้า** หรือ **โค้งบางกระเจ้า** บางที่ชาวบ้านเรียกว่า **โค้งข้าวเหนียวบูด** (เพราะกว่าจะพ้นโค้งดังกล่าวข้าวเหนียวก็คงบูดเสียก่อน) อำเภอบางกระเจ้า จังหวัดสมุทรปราการนั้น จากนั้นแนวคลองได้ลากผ่านไปทางทิศตะวันออกเลียบบถนนปูเจ้าสมิงพรายต่อเนื่องถนนเทพารักษ์ ผ่านอำเภอมืองจังหวัดสมุทรปราการในพื้นที่ตำบลสำโรงเหนือและตำบลบางเมืองผ่านอำเภอบางพลีและอำเภอบางบ่อแล้วไปบรรจบกับแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลท่าสะอ้าน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีความยาวตลอดสายราว 56 กิโลเมตร

ตามที่กล่าวมาข้างต้นคลองสำโรง เป็นคลองโบราณที่มีมาในราวต้นกรุงศรีอยุธยาตั้งที่ส.พลายน้อย นักประวัติศาสตร์อาวุโสได้กล่าวว่า คลองสำโรงจะขุดมาแต่ครั้งใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแต่มีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดาร เมื่อปีมะเมีย จ.ศ. 860 (พ.ศ. 2041) แผ่นดินพระรามาธิบดีที่ 2 ตอนหนึ่งว่า

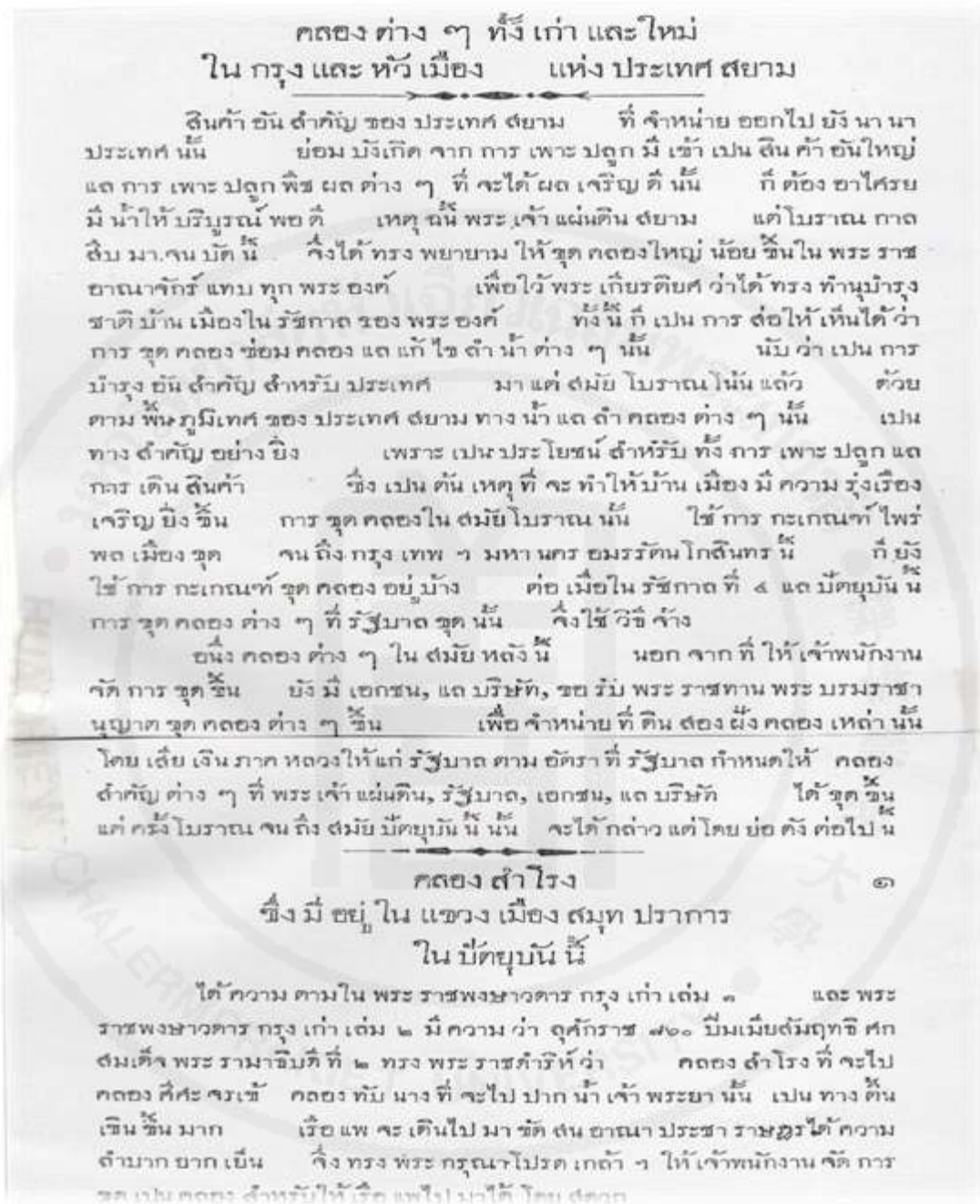
“ขณะนั้นคลองสำโรงที่จะไปคลองศิระชะระเข้า คลองทับนางจะไปปากน้ำเจ้าพระยาตื่นเรือใหญ่จะเดินไปมาขัดสน จึงให้ชำระ ขุดได้รูปเทพารักษ์ 2 องค์ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ จารึกองค์หนึ่งชื่อ “พญาแสนตา” องค์หนึ่งชื่อ “บาทสังขกร” ในที่ร่วมคลองสำโรงกับคลองทับนางต่อกัน จึงให้พิธีกรรมบวงสรวง แล้วรื้อออกมาปลูกศาล เชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ เมืองพระประแดง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานตามชื่อว่า “พญาแสนตา” น่าจะหมายถึง “พระอินทร์” เพราะพระอินทร์ได้ชื่อว่ามีตามาก เช่น มีพระนามอย่างหนึ่งว่า **ท้าวสหสันนัยน์** หรือ **สหสทกข** แปลว่า **มีตาพันดวง** และ “บาทสังขกร” น่าจะหมายถึงพระอิศวร บริเวณตรงที่ทำพิธีกรรมหรือบตรพลีในครั้งนั้นจึงเป็นที่มาของจึงชื่อตำบล “บางพลี” สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน” (ส.พลายน้อย, 2555, น. 201)

คลองสำโรง จึงเป็นคลองที่มีความสำคัญเสมอมา เพราะนอกจากจะเชื่อมพื้นที่ในกรุงเทพฯ กับพื้นที่ด้านตะวันออกและแม่น้ำบางปะกงแล้วในแง่ยุทธศาสตร์ยังเป็นคลองที่ช่วยป้องกันพระนครทางตะวันออกอีกด้วย เพราะเป็นเส้นทางไปสู่บ้านเมืองในเขตชายฝั่งทะเลฟากตะวันออกและกัมพูชา ตลอดจนการลำเลียงสินค้าสำคัญเช่นน้ำตาลและข้าวจากพื้นที่แถบตะวันออกมาสู่กรุงเทพมหานครด้วย

ด้วยเหตุนี้คลองสำโรงจึงได้รับการทำนุบำรุงเอาใจใส่สืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังมีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งกล่าวถึงคลองต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ ในกรุงและหัวเมืองแห่งประเทศสยามว่าการขุดขยายคลอง ซ่อมคลองและแก้ไขลำน้ำต่างๆ เป็นการบำรุงอันสำคัญของประเทศ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการขุดซ่อมคลองโบราณให้เกิดความสะดวกในการสัญจรหลายแห่ง อาทิ คลองสำโรง คลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) คลองบางกรวย คลองลัดริมวัดไก่อี้อย่าง คลองเมืองนนทบุรี คลองปากจั่นเมืองลพบุรี คลองมหาไชยชลมารค และคลองเตร็ดน้อย เป็นต้น

ภาพที่ 123. ราชกิจจานุเบกษา คลองต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ ในกรุงและหัวเมืองแห่งประเทศสยาม และคลองสำโรง. พิมพ์ซ้ำจาก รัชกาลที่ 5 กัปกรณ์เกษตร เล่ม 1. โดย เอนก นาวิกมูล, 2554, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 103-104.

นอกจากนั้นยังได้สร้างประตุน้ำ เพื่อกั้นน้ำเค็มจากทะเล คือ **ประตุน้ำสำโรง** ตรงช่วงต้นคลองสำโรง และ **ประตุน้ำคลองด่าน** คือบริเวณที่บรรจบกันของคลองสำโรงกับคลองบางเหี้ย (ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ) ในครั้งนั้นชาวบ้านเรียกว่า **ประตุน้ำคลองบางเหี้ย** (คลองด่าน) ปัจจุบันคือประตุน้ำชลหารพิจิตร เพื่อสกัดกั้นน้ำเค็มขึ้นมิให้ไหลทะลักเข้ามายังพื้นที่ๆ ทำการเกษตรมากจนก่อให้เกิดความเสียหายแก่พืชผลโดยเฉพาะการปลูกข้าวทำนา ดังนั้น ผู้ที่แจวเรือเข้ามายังต้นคลองสำโรงเพื่อที่จะไปอำเภอเมืองสมุทรปราการหรืออำเภอพระประแดงจะต้องจอดพักรอเวลาให้ประตุน้ำสำโรงเปิด

ทำ ประตุน้ำ

ภวัน เมื่อ เดือน มีนาคม วันโกสัณทร ศก ๒๒๔ คือ ทรง พระ กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กระทรวง เกษตราธิการ จัด การ ก่อสร้าง ประตุน้ำ ขึ้นตามคลองต่าง ๆ สำหรับ จะได้ทอดน้ำ เพื่อให้เรือ ชุกค้ำ ความนิย เดินไปมาค้าขายได้สะดวก เสมอ ไม่ ต้อง รอ คราว น้ำ อย่าง ที่ เบน อยู่ กับ เพื่อ ทดน้ำให้เข้า นา สำหรับ ท่อ เต็ม ต้น เข้าใน ฤดู ที่ น้ำ น้อย เพื่อ บ่อ กั้นไม่ให้เข้าใน นา แห้ง มีน้ำ เลี้ยวได้ กระทรวง เกษตราธิการ ได้ ให้กรม คลองตง มีศ ทำ การ ก่อสร้าง ประตุน้ำ คลอง แล่น แล่น สระประตุนวัน ใน มี วันโกสัณทร ศก ๒๒๔ เป็น ครั้ง แรก แต่ เป็น ลำดับ มา มี จำนวน ดังนี้

ใน คลอง แล่น แล่น มี ๓ ประตุน้ำ คือ—
 ประตุน้ำ สระประตุนวัน, ประตุน้ำ บาง ชนาก, ประตุน้ำ ท่า ไช้ นี้ได้ เริ่ม สร้าง แต่ ศก ๒๒๔ แล้ว เสร็จ ใน ศก ๒๒๕ พร้อม ทั้ง ที่ พัก เก็บ เงินค่า ขนรับเยน ด้วย ขึ้น เงิน ๒๔๓๑๐๐ บาท

ใน คลอง ภาษี เจริญ มี ๒ ประตุน้ำ คือ—
 ประตุน้ำ ภาษี เจริญ ตอนใน, แต่ ประตุน้ำ ภาษี เจริญ ตอนนอก ได้ เริ่ม แต่ ศก ๒๒๖ เสร็จ เมื่อ ศก ๒๒๗ ขึ้น เงิน ๓๔๑๐๐๐ บาท

ใน คลอง ต้าเนิน สดวก มี ๒ ประตุน้ำ คือ—
 ประตุน้ำ บาง ยาง, แต่ ประตุน้ำ บาง นอก แชวก ได้ เริ่ม ทำ แต่ ศก ๒๒๖ เสร็จ เมื่อ ศก ๒๒๗ ขึ้น เงิน ๓๔๑๐๐๐ บาท

ใน คลอง ประเวศ มี ๒ ประตุน้ำ คือ—
 ประตุน้ำ พระ โชนง, แต่ ประตุน้ำ ท่า ถั่ว ได้ เริ่ม ทำ แต่ ศก ๒๒๔ เสร็จ เมื่อ ศก ๒๒๕ ขึ้น เงิน ๓๗๓๐๔๓ บาท

ใน คลอง สำโรง มี ๒ ประตุน้ำ คือ—
 ประตุน้ำ สำโรง, แต่ ประตุน้ำ ปาก ตะคลอง ได้ เริ่ม สร้าง แต่ ศก ๒๒๔ เสร็จ เมื่อ ศก ๒๒๕ ขึ้น เงิน ๓๗๓๐๔๕ บาท

ประตุน้ำ บาง เหี้ย ได้ เริ่ม สร้าง แต่ ศก ๒๒๒ ทว่า จะ เสร็จ ใน ศก ๒๒๘ ตั้ง แต่ เริ่ม ทำ ขึ้น เงิน ไป แล้ว ๖๓๖๖๖๖ บาท แต่ จะ ต้อง ใช้ อีก ๕๐๐๐๐ บาท รวม เป็น เงิน ๖๘๖๖๖๖ บาท จึง จะ เป็น ต้น เริ่ม วยัย บริบูรณ์

เมื่อ ศก ๒๒๖ ทรง พระ กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ กรม คลอง ขึ้นเรือ ชุก ๒ ลำ เป็น เงิน ๓๗๓๐๓๕ บาท เมื่อ เรือ ชุก ๒ ลำ นี้ เข้า มาถึง กรุงเทพมหานคร แล้ว กรม คลอง ได้ จัด ให้ ไม่ ชุก คลอง แล่น แล่น, ท่า ไช้, แต่ บาง ชนาก,

ภาพที่ 124. ราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ทำประตุน้ำ. พิมพ์ซ้ำจาก รัชกาลที่ 5 กัการเกษตร เล่ม 1. โดย เอนก นาวิกมูล, 2554, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 103-104.

ภาพที่ 125-126. บ้านเรือนริมคลองสำโรง พ.ศ. 2489-2491.

คลองสำโรง จึงเปรียบเสมือน **แม่คลอง** เชื่อมพื้นที่และผู้คนที่อยู่ทางตะวันออกกับด้านตะวันตก รวมถึงเชื่อมกับคลองน้อยใหญ่ต่างๆ หลายสายที่อยู่ในพื้นที่ด้านเหนือด้านใต้ให้ติดต่อไปมาหากันได้ โดยสะดวก คลองสำโรงจึงอำนวยความสะดวกในการเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งคนและของที่สำคัญของด้านตะวันออกในกาลต่อมาจึงมีเรือโดยสารประจำทางหรือเรือเมล์แล่นรับส่งผู้คนที่มาทางด้านตะวันออกเข้าเมืองสมุทรปราการทางคลองนี้

ดังที่ผู้อาวุโสหลายท่านต่างก็ใช้คลองสำโรงเป็นทางผ่านไปมาซึ่งที่ต่างๆ เสมอ หลายท่านกล่าวว่า ไม่ว่าจะพายเรือ แจวเรือ มาจากคลองไหนๆ ก็ต้องมาเข้าเส้นคลองสำโรงเพราะเป็นคลองขวางเชื่อมกับคลองสาขาในพื้นที่ด้านเหนือและด้านใต้ทั้งฝั่งน้ำจืดและฝั่งน้ำเค็มหลายสาย ส่งผลให้คลองสำโรงได้รับอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลงจากทะเลอ่าวไทยด้วย “เราก็คอยที่ประตูน้ำสำโรง รอให้น้ำขึ้น ตอนข้ามแม่น้ำเวลาเรือสินค้ามาท่ามากแล้วมาก คลื่นใหญ่กว่าเรือ เรือออกมา เรือญี่ปุ่นมา ทุ่งกังเกงตัวเดียว ทุ่งกังเกงลิงเราไม่ยอมให้เรือใหญ่มาเลย พอเรือมาฉันทั้งเลย พ่อแจวคนเดียว ฉันทัวลั่นเนื้อตัวลั่นเลย ต้องวิดน้ำเรือออกเวลาพ่อชวน บอกพ่อว่าคนอื่นไปเถอะ ฉันไม่ไป ฉันทัวลั่น” (ประดิษฐ์ สุขฉิม, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

“วิถีชีวิตคนริมคลองสำโรงส่วนใหญ่ใช้ทางเรือเพราะไม่มีรถ ตอนนั้นอยู่ริมคลองสำโรงสมัยก่อนน้ำในคลองสำโรงเป็นน้ำดี ใช้น้ำกินได้ เป็นน้ำจืด จะมีน้ำกร่อยในเดือนเมษายน กร่อยเป็นช่วงๆ น้ำกร่อยช่วงบางบ่อ เพราะปากอ่าวอยู่ตรงนี้ ช่วงน้ำกร่อยมาเราก็จะไม่ปลูกข้าว น้ำกร่อยมามันก็จะอยู่แคในคลอง ริมถนนสุขุมวิท

อยู่แถวนี้ไม่ค่อยได้ไปไหน ทั้งที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ สมัยก่อนมันดูไกลมาก ไปกรุงเทพฯ ก็ไปเรือ ลักษณะเป็นเรือเมล์ชั้นเดียวหรือสองชั้น ทาสีแดง บริษัท MS ตอนที่เขื่อนักเรียนนั่งเรือไปเขาก็ลดครึ่งราคา มีต้นทางอยู่สำโรงปลายทางอยู่ท่าไข่ แปรริ้ว ค่าเรือจากท่าไข่ไปสำโรงประมาณสามถึงสี่บาท จะมีจุดจอดเป็นระยะ ส่วนใหญ่จะมีจุดจอดที่สี่ล้ง หงษ์ทอง คลองด่าน คนย่านนี้จะขึ้นแถวนี้จากที่นี่สามทุ่มไปสว่างสำโรงพอดี ซ้ำมาก เราไม่กล้าหลับเพราะคนโดยสารเยอะ เขาแวะทุกท่า บางที

ไม่ใช่ท่า มีคนโบกเขาก็แวะ ถ้าเรือกลางวันท่าที่จะแวะนานที่สุดตลาดบางพลี เพราะเขาจอดให้เรา
กินกัน จอดนานกว่าครึ่งชั่วโมงเพื่อให้พักรับประทานอาหารกันมีเรือมาขายกับข้าว แล้วก็ไปนั่งรอร่าง
ต่อ สายปากน้ำเข้ากรุงเทพฯ และบ่ายสองโมงจะมีเรือย้อนกลับมา เราไปธุระที่ไหนเราต้องกลับมา
ให้ทัน ถ้ามาเรือไม่ทัน ประการที่หนึ่ง กลับเข้ากรุงเทพฯ ค้างโรงแรม ประการที่สอง ต้องจ้างเรือมา
เขาก็คิดตั้งค์เยอะ” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

คลองสำโรง จึงเป็นทั้งแหล่งน้ำที่สำคัญต่อการเพาะปลูกการอุปโภค บริโภค ตลอดจนเป็น
เส้นทางคมนาคมหลัก จนอาจเปรียบได้ว่าเป็นเส้นเลือดใหญ่ผู้คนแถบนี้

ภาพที่ 127-128. ตลาดบางพลีใหญ่ ริมคลองสำโรง พ.ศ. 2489-2491.

อนึ่ง ชื่อคลองสำโรงนั้น ชาวบ้านเรียกกันมาแต่เกาก่อนแล้ว สันนิษฐานว่าตั้งตามตาม
พรรณไม้ชนิดหนึ่งที่เคยขึ้นอยู่แถบนี้คือ ต้นสำโรง งานวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้ง
ชื่อคลองและชื่อบ้านในเขตอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2554 ของ พรรณศิริ แจ่มอรุณ,
วุฒิพงษ์ ทองกั๊น และ กชกร ขวัญทอง (2557, น. 60-62) กล่าวถึงที่มาของชื่อคลองสำโรงว่า
เรียกชื่อตามไม้ชนิดหนึ่ง คือต้นสำโรง ลักษณะเป็นไม้ผลัดใบยืนต้นขนาดใหญ่ สูงได้ถึง 30 เมตร เรือนยอด
รูปไข่ถึงทรงกระบอก ลำต้นหนา โคนมีพูพอนต่ำๆ เปลือกสีน้ำตาลปนเทา เรียบหรือแตกเป็นร่องตามยาว
ลำต้นข้าง ใบเป็นช่อรูปนิ้วมือ ดอกเล็กออกเป็นช่อใหญ่ กลิ่นเหม็น ลูกเป็นฝักกลมแข็ง เป็นพรรณไม้
ที่พบตามป่าดิบและป่าเบญจพรรณ โดยจะขึ้นกระจายห่างๆ และมีทั่วทุกภาคของประเทศ ซึ่งในอดีต
เคยขึ้นอยู่ที่บริเวณต้นคลองหลายต้น จนเป็นสัญลักษณ์ของคลองลักษณะเช่นนี้ เมื่อชาวบ้านพายเรือ
เข้าออกคงเห็นกันอยู่ตลอด จึงได้เรียกขานกันไปตามสิ่งที่พบเห็นจนกระทั่งกลายเป็นที่มาของชื่อคลอง
แห่งนี้ว่า คลองสำโรง ที่มาจาก ต้นสำโรง

นอกจากนั้นยังมีคำอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า สำโรง เป็นคำมาจาก ภาษาเขมร ว่า สโรง (อ่านว่า
ซ็อมโรง) คือ ต้นสำโรง มีชื่อพื้นเมืองเรียกอีกว่า จำมะโฮง, มะโรง, มะโหรง, โหมรง หรือโหมโลง เป็นไม้ผลัดใบ
ยืนต้นขนาดใหญ่ สูงได้ถึง 30 เมตร เรือนยอดรูปไข่ ถึงทรงกระบอก ลำต้นเปลาตรง โคนมีพูพอนต่ำๆ เปลือก

เรียบสีน้ำตาลปนเทา ชื่อคลองสำโรงคงได้จากเป็นคลองที่ไหลผ่าน **ชุมชนสำโรง** ที่มี **ต้นสำโรงใหญ่** (นาน้อย อ้อยหนู, ม.ป.ป.)

ปัจจุบัน พื้นที่ริมคลองสำโรงเปลี่ยนแปลงไปเป็นที่อยู่อาศัยมีชุมชนต่างๆ ตั้งอยู่หนาแน่น ปะปนกับห้างร้านและโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะช่วงต้นคลองสำโรง ซึ่งเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตเมืองสมุทรปราการ เป็นบริเวณที่มีโรงงานอุตสาหกรรมหนาแน่นมากที่สุด

ส่วนแนวคลองสำโรงซึ่งมีความยาวตลอดสาย 29.650 กิโลเมตร ไหลผ่านพื้นที่อำเภอ พระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ แล้วออกไปทางทิศตะวันออกเลียบบนปูเจ้าสมิงพราย ต่อเนื่อง ด้วยถนนเทพารักษ์ผ่านอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรปราการในพื้นที่ตำบลสำโรงเหนือและตำบลบางเมืองแล้ว ผ่านอำเภอบางพลีอำเภอบางเสาธง และอำเภอบางบ่อ ไปบรรจบกับแม่น้ำบางปะกง ที่ตำบล ท่าสะอ้าน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรากลายเป็นคลองชลประทานที่อยู่ในโครงการส่ง และบำรุงรักษาชลหารพิจิตร สำนักชลประทานที่ 11 ทำหน้าที่รับน้ำที่ไหลผ่านยังคลองหลักๆ จำนวน 5 คลอง ที่เชื่อมต่อกับคลองประเวศบุรีรมย์ ได้แก่ คลองลาดกระบัง คลองบางโฉลง คลองจรเข้ใหญ่ คลองเสาธงเพชรพิชัย และคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต โดยน้ำในคลองทั้งหมดจะไหลไปบรรจบกัน ที่คลองสำโรงซึ่งเป็นจุดระบายน้ำ ผ่านคลองที่อยู่ด้านใต้ลงสู่ทะเล

7. คลองอ้อมไร่ – บ้านอ้อมไร่

คลองอ้อมไร่ ตำแหน่งของคลองนี้ไม่ปรากฏอยู่ในแผนที่ของท้องถิ่น หากพิจารณาจาก คำบอกเล่าของผู้อาวุโสมาประกอบกับแผนที่ Google Maps แล้ว มีคลองเล็กๆ ไม่มีชื่อ เป็นคลอง ขอยแยกมาจากคลองสำโรง ไหลเป็นรูปเกือกม้าโอบพื้นที่ เป็นไปได้หรือไม่ว่าจะเป็นคลองอ้อมไร่ บริเวณไม่ห่างกันนักยังมีคลองไร่พริกอยู่ด้วย ทั้งนี้ ผู้อาวุโสกล่าวว่าคือคลองเดียวกัน ดังนั้น ตำแหน่ง ที่แน่นอนของคลองอ้อมไร่จึงต้องสืบค้นต่อไป

ในส่วนของสภาพทั่วไปของคลองอ้อมไร่มีข้อมูลน้อย ทราบแต่เพียงว่าคลองอ้อมไร่มีความ กว้างราว 3 เมตร และมีคนที่อาศัยอยู่ไม่มาก มีผู้คนอาศัยประมาณ 40 ครอบครัว

เหตุที่เรียก **คลองอ้อมไร่** มีที่มาจากแต่ก่อนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แถบนี้จะ **ปลูกพืช ผลไม้** เช่น กล้ายและมะพร้าว อีกทั้งยังมีคลองสาขาไหลแยกจากคลองสำโรงเข้ามาในพื้นที่ และ คลองได้ **โอบล้อมพื้นที่**ส่วนหนึ่งไว้ด้วย **คล้ายเกือกม้า** ดังนั้น เมื่อคนผ่านมาทางนี้จึงได้เรียกว่า คลองอ้อมไร่

“บ้านอ้อมไร่ เดิมมันเป็นชื่อคลอง มีคนอยู่ไม่เยอะ สภาพคลองอ้อมไร่กว้างประมาณ 3 เมตร มีชาวบ้านที่แรกอยู่ประมาณ 40 ครอบครัว ถามว่าทำไมผมถึงรู้เพราะพ่อเป็นกำนัน แล้วก่อนนั้น จดหมายไม่มีไปรษณีย์ ผมจะวิ่งส่งจดหมายให้

คลองอ้อมไร่ คือชาวบ้านเขาปลูก พยายามปลูกกล้วยปลูกมะพร้าว ชาวบ้านเรียกคลองอ้อม เลยกลายเป็นอ้อมไร่ อ้อมจากแม่น้ำสำโรง มาออกแม่น้ำคลองด่าน คือเส้นเดียวกันแหละ แต่อยู่ในเขต

ของหมู่ 1 บ้านอ้อมไร่ส่วนไร่พริก เขาก็ปลูกพริกแค่นั้นเอง เขาปลูกพริกชี้หูกัน ปลูกกันมากเพราะน้ำสมบูรณ์ สมัยก่อนปลูกกล้วยกับมะพร้าว พริกเยอะ” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

อนึ่ง ริมคลองสำโรงยังมีคลองอ้อมไร่อีกแห่งซึ่งอยู่ในเขตของอำเภอบางเสาธง ลักษณะเป็นคลองสาขาเล็กๆ ซึ่งแยกมาจากคลองสำโรง ลักษณะของคลองจะคดโค้งคล้ายรูปเกือกม้า ไหลรอบพื้นที่ส่วนหนึ่งให้คล้ายกับเกาะ ปากคลองทั้งสองด้านจึงสบกับคลองสำโรง ชาวบ้านเรียกคลองนี้ว่า *คลองอ้อมไร่* เช่นกัน เพราะซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวมุสลิมและชาวมอญ คนละฝั่งคลอง ชาวบ้านเรียกฝั่งชุมชนชาวมอญว่า *เกาะมอญ* และเรียกฝั่งมุสลิมว่า *เกาะแขก* และเรียกคลองอ้อมไร่ตามรากเหง้าเดิมของชาวมุสลิมซึ่งอยู่ในตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง, 2561, น. 240-244) ซึ่งคลองอ้อมไร่บริเวณนี้ก็ได้แยกมาจากคลองสำโรงเช่นกันแต่เป็นคนละคลองกับคลองอ้อมไร่ของอำเภอบางบ่อ

8. คลองสาม คลองสี่ คลองห้า คลองหก

คลองสาม คลองสี่ คลองห้าและคลองหก ทั้งหมดเป็นคลองที่ขุดขึ้นเป็นเส้นตรง แนวขวาง จากทางด้านตะวันตกมาทางด้านตะวันออก โดยปากคลองด้านตะวันตกของทั้ง 4 คลอง สบกับคลองตรงทั้งหมด (คลองตรงเป็นคลองที่เลียบบกถนนตำหรุ-บางพลี) ส่วนปากคลองด้านตะวันออกของคลองสี่ คลองห้า และคลองหกสบกับคลองบางปู ส่วนปากคลองสามสบกับคลองส่งน้ำสุวรรณภูมิ

ช่วงกลางของแต่ละคลองยังมีคลองหลายสายตัดผ่านเป็นแนวตรง ได้แก่ คลองบางกะอี คลองบางกระบือ คลองบางเหี้ยน้อย คลองทรงวิชัย และคลองร้อย

ผู้อาวุโสกล่าวว่า แต่เดิมคลองทั้งหมดเรียกว่า *คลองสกัด* ซึ่งมีตั้งแต่สกัดห้าสิบ สกัดเจ็ดสิบห้า และสกัดร้อย คำว่า สกัด มีความหมาย 2 ประการ คือ *สกัดกั้นน้ำเค็ม* กับ *การแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ไปตามแนวขวาง* โดยคลองสกัด ลักษณะเป็นคลองชอย แนวขนาน เริ่มตั้งแต่คลองหนึ่ง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ ไล่ขึ้นมาจนถึงคลองเก้าคลองหนึ่งและคลองสองอยู่ในตำบลบางปลา ส่วนคลองสาม อยู่ในพื้นที่ตำบลบางปูต่อเนื่องกับตำบลบางเพรียง ส่วนคลองสี่ถึงคลองหกอยู่ในตำบลบางเพรียง

“*คลองสี่ คลองห้า คลองหก เดิมเขาเรียกคลองสกัด คือเริ่มจากคลองร้อย สกัด 50 สกัด 75 สกัด 100 สกัดผม คือหมู่ 6 สกัด 100 อยู่ในหมู่ 6 เฟสการเคหะ พอมาคลองร้อยขึ้นไปจะไป 70 เรื่อยๆ พอลงมาก็จะเริ่มใหม่เลย ถัดนี้ไปเขาเรียกว่าคลองหก ลงไปที่ทิศใต้ไป แล้วก็เป็นคลองห้า คลองสี่ คลองสาม คลองสามมาแบบนี้ แล้วมันจะวิ่งไปทะเล เป็นบางปูเก่าจะไม่มีคลองสอง คลองหนึ่งคลองหนึ่ง คลองสองจะอยู่บางปลาพอถึงคลองสามจะหยุดเป็นของบางปูแล้วจะเป็นคนละตำบลกัน แต่ไม่มีคลองหนึ่ง คลองสองอยู่ในเขตนี้ คลองหกถึงคลองสามเป็นคลองชอย” (สมศักดิ์ แก้วสนธิ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)*

“*ถนนที่มาเขาเรียกว่าถนนคลองส่งน้ำ พอคลองชลประทาน มันก็จะมีคลองชอย 1, 2, 3, 4, 5 มันจะสุดแค่คลองหก แล้วเชื่อมคลองบางกะสีเลย จะมีหกคลอง ทุกคลองจะเชื่อมคลองบางปลาทั้งหมด คลองสี่ คลองห้า ไปออกคลองสุวรรณภูมิ คลองหนึ่ง คลองสอง คลองสาม คลองสี่ คลองห้า คลองหก*

แล้วไปออกคลองบางกะสีแล้ว คลองนี้จะลงคลองเจริญราษฎร์ทั้งหมด แล้วเชื่อมกับคลองบางปลาอยู่ๆ มามี
 โฉนด ถนนเส้นสุวรรณภูมิตัดเป็นคลองผันน้ำ เดิมคลองหนึ่ง คลองสอง คลองสาม คลองบางกะสีมันเชื่อม
 คลองบางปลาทั้งหมด ปัจจุบันมีคลองคัน คลองคันก่อนนั้นเลี้ยงปลากันทั้งหมด ปัจจุบันเป็นหมู่บ้าน
 จัดสรร (อาหัมตะมะซอ, 14 กันยายน 2563, สัมภาษณ์)

เดิมชาวบ้านที่อยู่ในคลองเหล่านี้ทำนาทั้งหมดต่อมาภายหลังเมื่อชาวบ้านหันไปประกอบ
 อาชีพเลี้ยงปลา พื้นที่แถบนี้จึงเปลี่ยนเป็นบ่อเลี้ยงปลา ในส่วนของบ้านเรือน ส่วนใหญ่ตั้งอยู่หนาแน่น
 ไปตามแนวคลองตรง ปัจจุบันคลองสามมีความยาวมีความยาวสั้นที่สุดคือ 6.00 กิโลเมตร ส่วนคลองสี่
 คลองห้าและคลองหกมีความยาวเท่ากันคือ 9.500 กิโลเมตร คลองทั้งหมดอยู่ในโครงการส่งน้ำและ
 บำรุงรักษาคลองด่าน สำนักชลประทานที่ 11

5.7 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลบางพลีน้อย

ตำบลบางพลีน้อยเป็นตำบลเก่าแก่ ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2430 พื้นที่ตำบลบางพลีน้อย
 ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ในฤดูฝนมีน้ำหลากและท่วมถึงในบางพื้นที่ ประชาชนประกอบอาชีพหลัก
 ได้แก่ การเลี้ยงกุ้งเลี้ยงปลาสด และรับจ้างกับค้าขายเป็นอาชีพเสริม

เขตพื้นที่ของตำบลบางพลีน้อย

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และตำบลหอมศีล
 อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลคลองนิมยาตรา อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และ
 ตำบลหอมศีล ตำบลพิมพา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

เห็นได้ว่าตำบลบางพลีน้อยมีเขตติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทราทั้งทางทิศตะวันออกและทิศใต้
 โดยมีคลองเป็นแนวเขตกันระหว่าง ดังนั้นคลองบางสายจึงปรากฏชื่ออยู่ในพื้นที่ทั้งสองจังหวัด
 นอกจากนั้นยังมีคลองบางสายคาบเกี่ยวกับตำบลคลองนิมยาตราและคลองบ้านระกาศด้วยคลองที่อยู่ใน
 ตำบลบางพลีน้อยจึงมี 2 สาย ได้แก่ คลองบางพลีน้อย และคลองหอมศีล โดยมีที่มาการเรียกชื่อ ดังนี้

1. คลองบางพลีน้อย - บ้านบางพลีน้อย - คลองบางพลี

คลองบางพลีน้อย เป็นคลองแนวเขตของสองจังหวัดคือจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัด
 ฉะเชิงเทรา ปากคลองบางพลีน้อยด้านเหนือของคลองบางพลีน้อย อยู่บริเวณถนนกรุงเทพฯ - ชลบุรี
 สายใหม่ จากนั้นแนวคลองยาวลงมาทางทิศใต้ ผ่านถนนเทพรัตน (ถนนบางนา-ตราด) แล้วลงมาจนถึง
 แยกคลอง ซึ่งสบกับคลองอีกสองสายคือ คลองสำโรง กับคลองปึกกา ตลอดแนวคลองบางพลีน้อยยังลัดไปออก
 คลองอื่นๆ ได้หลายสาย ได้แก่ คลองไผ่ปก คลองชวดพร้าว (คลองวัดเกาะแก้ว) คลองบางคา คลองชะบัง

คลองตาตุ่ม คลองบางจาก คลองหอมศีล และคลองบางพลี (แยกจากคลองบางพลีน้อยวกขึ้นด้านเหนือไปสบกับคลองไทรโยค) คลองบางพลีน้อยต้นคลองอยู่บริเวณตลาดบางพลีน้อย ตัดกับคลองสำโรง มีสถานีตำรวจเก่าตั้งอยู่ ซึ่งคลองสำโรงจะตัดผ่าน บ้านระกาศ บ้านหอมศีล ส่วนปลายคลองอีกด้านหนึ่งจะตัดกับคลองประเวศบุรีรมย์

สภาพในอดีตของคลองบางพลีน้อย ตามคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น หลายท่านเล่าว่า คลองบางพลีน้อยหรือบางคนเรียก **คลองใหญ่** แต่ก่อนมีความกว้างราว 4-5 วา สภาพสองฝั่งเป็นทุ่งนาและมีสวนผลไม้อยู่บ้าง คนที่อาศัยอยู่ในคลองนี้มีทั้งคนไทย คนจีน และคนมอญเล็กน้อย แต่มีคนไทยค่อนข้างมาก ซึ่งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเรียกว่า เกาะ มีทั้งเกาะกลาง เกาะล่าง และเกาะบน มีคลองรอบหมู่บ้าน โดยภายนอกจะเรียกว่าคลอง เมื่อซอยย่อยลงไปจะเรียกว่า “หลอด” นามสกุลดั้งเดิม ได้แก่ นามสกุล ทองคำ พุ่มสุข ทองเพชร เป็นต้น ในคลองบางพลีน้อยมีวัดอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ ทางด้านเหนือคือ **วัดเกาะแก้ว** สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2480 ส่วนด้านใต้ก่อนจะออกปากคลอง คือ **วัดบางพลีน้อย** สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2458

คลองบางพลีน้อย เป็นคลองยาว คลองช่วงบนเรียกว่า คลองพระยานาคราช เมื่อไหลผ่านลงมาช่วงล่างเรียกว่า คลองบางพลีน้อย หรือคลองสองสายก็คือคลองเดียวกันนั่นเอง คำว่า **บางพลี**ในงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง, 2557, น. 39-40) อธิบายว่า ชื่อบางพลี ตามที่ชาวบ้านเล่าขานสืบต่อกันมาอ้างอิงจากหนังสือประวัติหลวงพ่อโตและประเพณีรับบัววัดบางพลีใหญ่ ความว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรยกทัพขับไล่ข้าศึกมาทางทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา นั้น พระองค์ได้เดินทัพมาถึง ณ ตำบลหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนามและได้สั่งให้หยุดพักไพร่พล ในครั้งนี้พระองค์ทรงกระทำพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อหาฤกษ์ยามอันเป็นนิมิตรตามตำราพิชัยสงคราม ก่อนที่จะยกทัพขับไล่อริราชศัตรู บริเวณที่ทำพิธีบัตร์พลี ภายหลังเป็นที่มาของตำบล **“บัตร์พลี”** ต่อมากลายเสียงเป็น **“บางพลี”**

อีกข้อสันนิษฐานหนึ่ง มาจากเรื่องเล่าในท้องถิ่นที่มีเนื้อความอ้างถึงเหตุการณ์สมเด็จพระนเรศวรนำทัพมาทิศตะวันออกด้วยเช่นกัน แต่แตกต่างตรงที่กล่าวถึงการเดินทัพกลับของพระองค์ว่าได้เสด็จกลับทางเรือและผ่านมาทางบางพลี ซึ่งขณะนั้นเรียกตำบลอะไรไม่ทราบชัด จึงได้สั่งหยุดพักไพร่พลที่นั่น ขณะที่พักทัพอยู่นั้นปรากฏว่าพระองค์ได้ประหารชีวิตทหารในบังคับบัญชาคนหนึ่ง เพราะทราบว่าได้กระทำการทรยศโดยหวังจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียเอง ก่อนที่จะประหารก็ได้กระทำพิธีบัตร์พลี และปลุกศาลเพียงตาขึ้น ณ ที่แห่งนั้น สถานที่ทำพิธีนี้ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็น **“บางพลี”** นอกจากนั้นพระองค์พร้อมด้วยไพร่พลยังได้พร้อมใจกันสร้างวัดขึ้น ณ ที่แห่งนี้แล้วขนานนามว่า วัดชัยชนะสงคราม ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น วัดบางพลีใหญ่ใน

สำหรับชื่อ “บางพลี” จากการการค้นคว้าของสุจิตต์ วงษ์เทศ นักประวัติศาสตร์อาวุโส ซึ่งมีเบาะแสที่ต่างไปจากเรื่องการเดินทางของสมเด็จพระนเรศวร ว่า “บางพลี” (อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ) น่าจะเป็นชุมชนเล็กๆ ส่งส่วยสาอากรบนเส้นทางคลองสำโรงที่มีพัฒนาการมานานมาตั้งแต่ยุคอยุธยา หรือก่อนหน้านั้น มีหลักฐานชัดเจนว่า พ.ศ. 2349 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1 บางพลีเป็นชุมชนขนาดใหญ่แล้ว เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกงแล้วยังอยู่ตรงทางแยกไปออกทะเลอ่าวไทยได้ จึงมีบ้านเรือนและวัดวาอาราม มีเรือแพนาวาผ่านไปมาแล้วจอดพักเรียงรายแออัดยัดเยียดเป็นตลาดใหญ่ มีหลักฐานอ้างอิงอยู่ในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่แต่งเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. 2350 ซึ่งสุนทรภู่เดินทางไปหาบิดาที่บวชอยู่ที่วัดป่า ตำบลบ้านกร่ำ เมืองแกลงจังหวัดระยอง โดยมีลูกศิษย์ 2 คน รับอาสาแจวเรือไปให้ การเดินทางครั้งนี้ สุนทรภู่ได้แต่งนิราศเมืองแกลงซึ่งบรรยายถึงสภาพทั่วไปของเส้นทางรวมทั้งช่วงที่ผ่านคลองต่างๆ ในบางพลีด้วย ดังนี้

“ถึงบางพลีมีเรือนอารามพระ   ตูระกะดาซทางไปกลางทุ่ง
เป็นเลนลุ่มลึกไหลเพียงเอวพุง   ต้องลากจูงจ้างควายอยู่รายเรียง
ดูเรือนแพแออัดอยู่ยัดเยียด   เข้าเบียดเสียดแทรกกันสนั่นเสียง
แจวตะกูดเกะกะปะกระเซียง   บ้างทุ่มเถียงโดนดันกันวุ่นวาย”

(สุนทรภู่, 2543, น. 94)

น่าเชื่อว่าชุมชนบนเส้นทางคลองสำโรงสมัยแรกสุดจะเป็นกลุ่มพูดภาษาเขมร แล้วมีกลุ่มพูดภาษาอื่นๆ เข้ามาเพิ่มเติมในภายหลัง ดูได้จากชื่อคลองว่า สำโรง เป็นคำเขมร แล้วเคยขุดพบเทวรูปแบบเขมรชื่อ บางพลี จึงหมายถึง ชุมชนส่วยสาอากร หรือบางส่วย, บ้านส่วย ทั้งนี้ เมื่อแยกคำว่า “บาง” หมายถึง ชุมชนริมทางน้ำเล็กๆ “พลี” เป็นภาษาบาลี (มาจาก พล) หมายถึง ภาษีอากร, ส่วย, เครื่องบวงสรวง, เครื่องเซ่นไหว้ อย่างไรก็ตามก็ข้อสันนิษฐานที่ว่าบางพลีหมายถึงพิธีกรรมบัตร์พลีในสมัยพระนเรศวรมหาราชหรือตามที่อาจารย์สุจิตต์ วงษ์เทศ ให้ข้อมูลว่า ก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามแม้จะยังไม่สามารถสรุปได้ในขณะนี้ แต่ก็เป็นที่น่าศึกษาค้นคว้ากันต่อไป เพราะอย่างน้อยที่สุดข้อมูลจากนิราศเมืองแกลงที่ประพันธ์ โดยสุนทรภู่ ก็เป็นหลักฐานที่ชัดเจนพอที่จะสรุปได้ว่าบางพลีเป็นชุมชนเก่าแก่และเป็นชุมชนขนาดใหญ่มานานแล้ว อย่างน้อยก็ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2349 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และยังเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่เก่าแก่ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2374 ดังปรากฏในเพลงยาวถวายพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ที่เสมียนมิแต่งตั้งขึ้นเนื่องในพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการขุดคลองเป็นเส้นทางคมนาคม มีข้อความหนึ่งกล่าวถึงบางพลีว่า

พวกชาวเรือเหนือใต้ใจสั้น	ไปทั่วถิ่นทุกทิศคิดหรรษา
เคยติดทางบางพลีก็ปริดา	มาเดินท่าคลองประทานสำราญใจ
ทั้งวันคืนขึ้นล่องไม่ต้องลาก	ก็ออกปากสาธการสะท้อนไหว
ถวายนครผลมวงคลไชย	เสียงครุ่นไปค้าเข้าทุกคราวเรือฯ

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551, น. 80 อ้างถึงใน พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง. 2557, น. 39-40)

สำหรับที่มาของชื่อ **คลองบางพลีน้อย** ไม่มีหลักฐานอ้างอิงถึง สันนิษฐานว่าชาวบ้านเรียกเพื่อให้สอดคล้องกับ **คลองบางพลีใหญ่** (อำเภอบางพลี) โดยอาจเห็นว่ามีลักษณะคล้ายกับคลองบางพลีใหญ่หลายประการ กล่าวคือ คลองบางพลีน้อยเป็นคลองยาว มีบ้านเรือนริมคลองมาก ปากคลองบรรจบกับคลองสำโรง คลองบางพลีน้อย และคลองปึกกา ลักษณะเป็นแยกคลองและมีตลาดใหญ่เป็นเรือนไม้เป็นแถวยาวอยู่ริมคลองทุกด้านบริเวณนี้ จึงเป็นจุดของการคมนาคมขนส่งที่สำคัญ

ส่วนคลองบางพลีใหญ่นั้นก็เป็นคลองยาวไหลผ่านตำบลบางพลีใหญ่ บางโฉลงและบางปลา มีหมู่บ้านอยู่หนาแน่นกว่าคลองอื่นๆ เพราะเป็นเส้นทางหลักของการคมนาคมเชื่อมออกไปได้หลายคลองรวมทั้งคลองสำโรง เมื่อไหลผ่านข้างวัดบางพลีใหญ่ใน (วัดหลวงพ่อด) ก็จะไปพบกับคลองสำโรงทำให้เกิด 3 แยกเรียกว่าหัวแหลม ซึ่งต่อมามีห้องแถวไม้ริมคลองยาวหลายสิบห้องต่อเนื่องกัน ห้องแถวฟากนี้เชื่อมต่อกับห้องแถวไม้ริมคลองสำโรงโดยมีสะพานไม้เล็กๆ เชื่อม บริเวณนี้คือ ตลาดศิริโสภณ ชาวบ้านเรียก ตลาดบางพลี ตามชื่อคลอง

ดังนั้น ที่มาชื่อคลองบางพลีน้อย จึงไม่สัมพันธ์กับพิธีกรรมบั้งไฟ หรือชุมชนช่วยสาอากร เพียงแต่เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกลือไปกับคลองบางพลีใหญ่ด้วยมีลักษณะคล้ายกันหลายประการทั้งยังตั้งอยู่บนคลองสำโรงเช่นกัน

ตามที่กล่าวมาข้างต้นว่า ปากคลองบางพลีน้อยเป็น 4 แยก มีคลอง 3 สาย ไหลมาบรรจบกันได้แก่ คลองบางพลีน้อย คลองสำโรง และคลองปึกกา โดยคลองสำโรงเป็นคลองหลักเชื่อมการคมนาคมขนส่งต่างๆ ในแถบนี้ และเป็นที่ตั้งของ **ตลาดบางพลีน้อย** ตลาดใหญ่มียุ่ราว 110 ปี (ตลาดบางพลีใหญ่ อายุ 150 ปี) ก่อนการสร้างถนนเพชรตัด (ถนนบางนา-ตราด)

แต่ก่อนในสมัยที่คนส่วนใหญ่ใช้คลองและเรือในการสัญจร ชาวบ้านแถบนี้มักมาจับจ่ายต่อเรือโดยสารกันที่ตลาดบางพลีน้อย บนฝั่งจึงมีร้านค้าเรือนแถวไม้ชั้นเดียว มีอยู่ราว 40-50 คูหา เป็นกิจการของของจีนและคนไทยจำหน่ายสินค้าทั้งของสดของแห้งสารพัดอย่าง เลยตลาดเข้ามา มีโรงสีของคนจีนอีก 2 แห่ง ของเสี่ยวรพงษ์และของเจ๊กเหง้า และมีสถานีตำรวจภูธรบางพลีน้อยเป็นเรือนไม้ริมคลอง

คนในท้องถิ่นหลายท่านต่างเล่าย้อนอดีตบรรยากาศของตลาดบางพลีน้อยว่า “ก่อนนั้นไปเรือพายเรือจากคลองวงเวียน ออกพระยานาคราช ไปเกาะแก้ว ไปพลีน้อย ไปสี่แยกบางพลีน้อย คงขายกันมานานแล้ว ก่อนนี้ยังไม่คึกคักเท่าไร ต่อมามันแยะเข้า 2 ฟากฝั่งที่ตรงโรงพักตำรวจ มีคนจีนกับคนไทยอยู่ ขายของทุกอย่าง เลยตลาดเข้ามามีโรงสี 2 โรง ของคนจีนทั้งคู่ โรงสีของเสียวรวงษ์ อีกโรงสีจำไม่ได้ เป็นคนจีนเหมือนกัน” (เพ็ชร บำเพ็ญกิจ, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

“สภาพตอนนั้นเป็นไม้ เป็นอาคารเรือนไม้ตลอดคลองทั้ง 2 ฝั่ง ทั้งบริเวณ 4 แยก สมัยก่อนคนเยอะ เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว เขาขายของกัน เป็นตลาด สถานีตำรวจมีมาพร้อมกับตลาด เรียกว่าเป็นชุมชนใหญ่ สมัยก่อนนะเป็นตลาดใหญ่ ขายของทั่วไปเลย ของมีหมดแหละ ส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่ขาย มีโรงสีที่บางพลีน้อย เขารับซื้อข้าว เป็นของคนจีนเหมือนกัน” (พระครูวิจิตรกัลยาณวัตร, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์) “คึกคักมากเหมือนกับตลาดสดต่างๆ ไปเป็นตลาดทั้ง 2 ฝั่ง เป็นเหมือนตลาดน้ำทั่วๆ ไป อย่างที่เราเห็นจะสัญจรกันทางน้ำมากกว่า ทุกอย่างจะอยู่ที่ตลาด” (อำพล พุ่มพวง, 26 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

“คลองปึกกา ถ้าไปเรื่อยๆ ผ่านหน้าวัดปานประสิทธิ์ธาราม (วัดปึกกา) ไปถึงสี่แยกบางพลีน้อย ถ้าไปอีกนิดจะเจอสี่แยก ตัดคลองลำโรงก่อน ตรงนี้เป็นตลาดใหญ่ที่สุด เดินไม่ไหว” (พระครูโสภณสุตาธาร สีสโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช), 14 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์) “เป็นตลาดที่ดีที่สุดในย่านนี้ รองจากตลาดโรงสีบางบัว คนหนาแน่น ทุกคนจะเกี่ยวข้าวทำนาทุกคนต้องผ่านตลาดบางพลีน้อยมี 40-50 คูหา ตลาดบางพลีน้อยผู้คนจะหนาแน่น” (ไวยจน์ ชมยิ้ม, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์) “ตลาดบางพลีน้อยจะติดกับคลองลำโรงจะเป็น 4 แยก ไปทางโน้นปึกกา มาทางนี้คลองสวน เคยขายข้าวให้เค้าแก่โรงสี โรงสีตลาดบางพลีน้อย ชื่อ แจ็กเหง้า” (พระครูสังวรธรรมวิสุตฤกุล, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ช่วงที่ตลาดรุ่งเรืองนอกจากจะคึกคักไปด้วยผู้คนที่มาจับจ่ายแล้ว ผู้คนส่วนหนึ่งเข้ามาในตลาดเพื่อโดยสารเรือประจำทางไปยังที่ต่างๆ มีทั้งเรือแม่ล้ชาวบ้านเรียก เรือโอ เป็นเรือชั้นเดียวของบริษัทเอกชน มีต้นทางอยู่ที่คลองลำโรง ปลายทางบางพลีน้อย บรรจุผู้โดยสารได้ราว 40-50 คน และเรือสองตอน เป็นเรือรับจ้างมีนั้บลิบล่าเล่นรับผู้โดยสารระหว่างคลองต่างๆ ในระแวกนี้ โดยต้นทางอยู่ที่ตลาดบางพลีน้อย เรือสองตอนจะออกทุกๆ ครึ่งชั่วโมง โดยเส้นทางเปิดให้บริการก็มีหลายสาย ทั้งสายบางพลีน้อย-ลำโรง สายบางพลีน้อย-ท่าไข่ และสายบางพลีน้อย-สี่ล้ง-หงษ์ทอง ผู้โดยสารจะต้องดักเรืออยู่ที่หัวสะพานหรือท่าน้ำ

คนในท้องถิ่นหลายท่านต่างเคยโดยสารเรือดังกล่าวและได้เล่าบรรยากาศในสมัยนั้น ว่า

“สมัยก่อนไม่มีการสัญจรทางรถ เวลาไปต้องไปขึ้นรถที่บางพลีน้อย เวลาสัญจรต้องนั่งเรือเรือโดยสารหัวแหลมๆ วิ่งไปมา คนที่จะไปต้องออกมารอที่หัวสะพานข้างหน้า ถ้ามีเรือวิ่งผ่านเราก็จะโบกเขาก็จอดรับ เหมือนเรือแม่ล้ ค่าโดยสารตอนเด็กๆ ก็ประมาณ 10 – 15 บาท ไปถึงสุดทางบางพลีน้อยเรือมีเป็น 10 ลำ ผมนับชื่อคนขับได้เลย เช่น โยมแข็ง โยมมนตรี โยมตรี (หน้าวัด) โยมสุภาพ โยมหยุด โยมขาเป้

ในคลอง 80 มี 2 ลำ ที่ไล่คือคนแฉวนี้ (เป็กกา) และที่เอาตามไม่รู้อีกเป็น 10 ลำ คึกคักมากมีสถานีต้นอย่างเดียว เรือจะออกทุกชั่วโมง ทุกครึ่งชั่วโมง คือทุกบ้านอยู่ติดชายคลองหมด ก็จะมาที่หัวสะพาน ถ้ามีคนโบกเขาก็จอด อยู่อยู่ที่ตลาดบางพลีน้อย แล้วถ้าคนเต็มก็จะออกวิ่งมา อยู่คลองแปดสิบต้องวิ่งส่งคลองแปดสิบก่อน วิ่งมาคลองมังกร ต้องส่งคลองมังกรก่อน คนที่อยู่คลองไกลก็จะส่งคนสุดท้าย ” (พระครูโสภณสุตธาร สีสโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช), 14 มิถุนายน 2561, สัมภาษณ์)

“เรือจากลำโรงถึงบางพลีน้อย เรือส่วนมากเมื่อก่อนเป็นเรือชาวบ้านมากกว่า เรือรับจ้าง เป็นเรือจากหัวคลองท้ายคลอง เขาเรียกเรือสองตอน ระหว่างคลองต่อคลอง เช่น บางพลีน้อยวิ่งไปที่ตลาดก็จะมีเรือไปที่ลำโรงอีก เป็นเรือเมล์ แต่ยังไม่เคยนั่งเรือเมล์ เคยนั่งแต่เรือระหว่างคลองไปตลาด เพราะสมัยก่อนเราไม่ได้นั่งเรือสองตอน เราจะมีเรือที่บ้านเราเอง เลยไม่ค่อยได้ใช้บริการเรือรับจ้าง สมัยนั้นมีเรือเครื่องแล้ว เรือเครื่องเล็กๆ แต่บางส่วนยังเป็นเรือแจวอยู่ ส่วนมากเรือโดยสารจะใช้สำหรับคนที่ จะเดินทางไปด้านนอก พอมีถนนในหมู่บ้านเราก็ไม่ค่อยได้ใช้” (อำพล พุ่มพวง, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

นอกจากเรือโดยสารแล้ว ก็ยังมีเรือบรรทุกส่งสินค้าต่างๆ เข้ามายังตลาดด้วย เช่น เรือโยง เรือตวงข้าวเปลือก เรือหอยแมลงภู่ (ซึ่งเอามาเลี้ยงเป็ด) และเรือบรรทุกสินค้าฯ เรียกได้ว่าเป็นตลาดที่จอแจไปทั้งคนทั้งเรือ นับว่ามีชีวิตชีวาอย่างมาก ทว่า ในกาลต่อมาเมื่อถนนบางนา-ตราดแล้วเสร็จ จึงมีการสร้างถนนในหมู่บ้านไปเชื่อม ผู้คนจึงหันไปสัญจรทางบกเพราะสะดวกและรวดเร็วกว่า ส่งผลตลาดค้าในตลาดบางพลีน้อยเริ่มซบเซาลงไปด้วย ในเวลาต่อมาหลายร้านก็ทยอยปิดตัวลง

เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2542 ก็ปรากฏว่าเกิดเหตุไฟไหม้ตลาดบางพลีน้อย ชาวบ้านพยายามช่วยกันดับไฟ แต่เนื่องจากทั้งตลาดเป็นเรือนไม้เก่าแก่ จึงเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ในที่สุดไฟไหม้ตลาดวอดไปหลายสิบคูหาจนปิดตำนานตลาดริมน้ำคลองบางพลีน้อยไปในที่สุด

ทุกวันนี้ คงเหลือร่องรอยร้านค้าเพียงไม่กี่คูหา เปิดขายของเล็กๆ น้อยๆ อยู่ริมคลอง อีกทั้งยังค่อนข้างเก่าทรุดโทรมขาดการบูรณะ ส่วนสถานีตำรวจเก่าก็ย้ายไปตั้งห่างจากคลอง การสัญจรทางน้ำคงมีเรือชาวบ้านแล่นอยู่บ้างแต่น้อยเต็มที

2. คลองหอมศีล – บ้านหอมศีล

คลองหอมศีล เป็นคลองแนวเขตระหว่างจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา ปากคลองด้านเหนือแยกมาจากคลองบางพลีน้อยแล้วไหลเป็นแนวขวางมาทางทิศตะวันออก จากนั้นแนวคลองหักโค้งลงด้านใต้ผ่านถนนเพชรตัด (บางนา-ตราด) ลงสลับกับคลองสำโรง ตลอดแนวคลองหอมศีลยังแยกไปออกคลองคลองชวดปรัง คลองหัวเกลือ และคลองชวดตะกอน

สภาพทั่วไปของคลองหอมศีลตามคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ กล่าวว่า คลองหอมศีล มีขนาดความกว้างเล็กกว่าคลองบางพลีน้อย แต่ก็ใหญ่กว่าคลองอื่นในละแวกนี้ คือมีความกว้างราว 5 เมตร เรือมาดพายสวนกันได้ บางคนจึงเรียกว่า คลองใหญ่ แต่ก่อนมีคนที่เข้ามาปลูกเรือนอาศัยอยู่ในคลองนี้

ราว 50 ครั้วเรือน นับว่ามาก ส่วนบริเวณสองฝั่งคลองเป็นทุ่งนาทั้งหมด แต่ภายหลังชาวบ้านได้ประกอบอาชีพเลี้ยงปลาสดควบคู่ไปกับการทำนา

ที่มาชื่อ **คลองหอมศีล** ผู้อาวุโสในท้องถิ่นเล่าว่า เป็นนามพระราชทาน จากเจ้านายพระองค์หนึ่ง ซึ่งเคยเสด็จฯ พร้อมด้วยข้าราชการจำนวนมากผ่านมาทางคลองนี้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ครั้นชาวบ้านทราบว่ามีเจ้านายเสด็จมาก็ได้มาเฝ้าแหรับเสด็จขณะนั้นประทับอยู่ที่ท่านได้ดำริว่า บริเวณริมคลองนี้ควรจะสร้างวัดขึ้น เหล่าข้าราชการจึงได้ปักปันเขตสำหรับกันเป็นพื้นที่วัดราว 1,500 ไร่ ต่อมาจึงพระราชทานชื่อวัดว่า **วัดหอมศีล** และชาวบ้านได้เรียกชื่อคลองอันเป็นที่ตั้งวัดว่า คลองหอมศีลไปด้วย พระองค์ท่านมาประทับอยู่ที่คลองนี้นานพอสมควร จนมีมหาดเล็กคนหนึ่ง นามสกุล เสรีวัลลภ ก็ได้แต่งงานกับคนที่อยู่ในคลองหอมศีลด้วย ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโส “หอมศีล จะเป็นนามพระราชทาน ท่านเสด็จมาที่หอมศีล พอท่านเสด็จมาก็มีคนไปเฝ้า ไปรับเสด็จ แล้วท่านก็ดำริว่า ควรสร้างวัดตรงนี้ แล้วก็กำหนดเขตที่วัด ท่านยืนอยู่ที่ริมคลอง ท่านชี้ไปทางนี้ พวกติดตามมาก็เอาเสาไปปัก ทิศใต้ทางโน้น ก็เอาเสาไปปัก ทิศเหนือขึ้นมาทางนี้ เอาเสาปัก เนื้อที่ประมาณ 1,500 ไร่ ปัจจุบันเหลือเท่าไรผมไม่ทราบ แล้วท่านให้ชื่อว่าวัดหอมศีล นามสกุลพระราชทานที่นี้ก็เยอะนะ เช่นนามสกุลเสรีวัลลภ นามสกุลชาลีชาติ เอา 2 นามสกุลก่อน” (เทอดทูล หมดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

“ก่อนนั้นเจ้านายเสด็จ เจ้าฟ้า อะโรมีทางมีวัด พระท่านมาสวดขยันโตให้ขบวนเสด็จผ่านไป พอท่านไปถึงวัดหอมศีล ท่านชมเชยแล้วให้รางวัล แต่ไม่รู้เจ้าฟ้าพระองค์ไหน จำไม่ได้ เป็นคนไปตั้งวัดหอมศีล หอมศีลชายคลองฝั่งบางปะกง หอมศีลใต้ ท่านอพยพมาตอนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วท่านมาอยู่ที่หอมศีล มาจับจองที่เยอะแยะ แล้วข้าราชการมาแต่งงานกับคนที่บ้านเลย มาเยอะแยะ มาอยู่นานเหมือนกัน เสรีวัลลภเป็นมหาดเล็กของท่าน มาแต่งงานกับคนหอมศีล แล้วเรายังได้ไปงานคุณยายยี่ลู่ที่มาอยู่ที่นี้ อาแว่วพามา คุณยายยี่ลู่เป็นทวดของพระองค์โสม มาทำศาลาวัดมาสร้างศาลาวัดที่บ้านระภาค” (สุคนธ์ ศิริพัลลภ, 19 มกราคม 2562, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสืบค้นเกี่ยวกับประวัติของตำบลหอมศีล อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าทิศตะวันตกของตำบลติดกับอำเภอบางปะอ จังหวัดสมุทรปราการ ตำบลนี้เดิมใช้ชื่อ “หอมสิน” ต่อมาเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ ได้เสด็จประพาสทางเรือและประทับพักแรมที่วัดหอมสิน (หอมศีลในปัจจุบัน) จึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น **วัดหอมศีล** ภายหลังเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2532 มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ ส่วนหนึ่งของตำบลหอมสินได้แยกมาจากตำบลบางเกลือ แล้วได้เปลี่ยนเป็น **ตำบลหอมศีล** ในปัจจุบัน เพื่อต้องการให้สื่อความหมายว่าเป็น **ตำบลแห่งศีลธรรม** (ไทยตำบลดอทคอม, ม.ป.ป.ข)

เหตุที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธเปลี่ยนชื่อวัดนั้น เนื่องจากทรงนับถือและเลื่อมใสศรัทธาท่านอาจารย์บุญเป็นอย่างมากจึงทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดหอมศีลแล้วพระราชทานนามวัดใหม่

นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทำนุบำรุงพระอาราม ตลอดจนสร้างศาสนสถานถวายวัดอีกหลายแห่ง ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2455– 2465 ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นพุทธศิลป์อันทรงคุณค่าทางศิลปกรรมดังเช่น พระอุโบสถวัดหอมศีล จนกรมศิลปากรจึงประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2522 (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองจัดการสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและศิลปกรรม, c2561)

อนึ่ง พระราชประวัติของ พลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ 7 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถประทับอยู่ที่วังสวนกุหลาบ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณส่วนหนึ่งของพระราชวังดุสิต พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งผู้กำกับราชการกระทรวงทหารเรือ และสำเร็จราชการกระทรวงทหารเรือต่อมาทรงอภิเษกสมรสกับนางสาวแพ้ว สุทธิบุญ สตรีสามัญชน แต่ไม่มีพระโอรสและพระธิดา เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ทรงประชวรด้วยพระโรคพระวัณโรคอักเสบ (โรคไต) และเสด็จทิวงคต ณ พระตำหนักวังสวนกุหลาบ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 สิริพระชันษาได้ 35 ปี

ภาพที่ 129. เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา. พิมพ์ซ้ำจากไหนใครๆ ว่าฉันมีบุญจะได้ เป็น พระเจ้าแผ่นดิน ทำไม่ถึงเป็นไปเช่นนี้. โดย ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2547, ศิลปวัฒนธรรม.

ค้นคืนจาก https://www.silpa-mag.com/quotes-in-history/article_8953

จากข้อมูลประวัติวัดหอมศีลและตำบลหอมศีลอันมีเนื้อความสอดคล้องกัน ดังนั้น จึงสรุปว่า **ชื่อคลองหอมศีล** ชาวบ้านเรียกตาม **วัดหอมศีล** หมายถึง **ศีลธรรม** ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมคลอง

ส่วนคำบอกเล่าของผู้อาวุโสซึ่งอ้างว่า ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีเจ้าฟ้าพระองค์หนึ่งซึ่งตั้ง วัดหอมศีล (เข้าใจว่าเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ) เคยอพยพมาอยู่ที่คลองนั้น ผู้วิจัยยืนยันว่า เจ้านายพระองค์นั้นไม่ใช่สมเด็จพระเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ เนื่องจากพระองค์ทิวงคต เมื่อวันที่ 9

กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และก่อนที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง 17 ปี

แต่คำบอกเล่าเอ่ยถึงคุณยายยี่สุน เป็นคุณทวดของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ว่าท่านเคยมาอยู่ที่คลองนั้น มีความเป็นไปได้ว่าท่านอาจหลบภัยสงครามมาอาศัยอยู่ชั่วคราวในแถบนี้เพราะปลอดภัยกว่าอีกทั้งไม่ห่างจากกรุงเทพฯ มากนัก

คุณยายยี่สุน ก็คือ คุณยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (นามเดิมยี่สุน มังกรพันธ์) ท่านสมรสกับ หม่อมราชวงศ์สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ โอรสในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ มีบุตรธิดาด้วยกัน 4 คนหนึ่งในนั้นคือ หม่อมหลวงสร้อยระย้า ยุคล ซึ่งต่อมาอภิเษกกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล มีพระธิดา คือ หม่อมเจ้าพันธุ์สวลี ยุคล (ท่านผู้หญิงพันธุ์สวลี กิตติยากร) พระมารดาของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ คุณยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยาเป็นพระปัยยิกา (ทวด) (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 7 ตุลาคม 2563)

ภาพที่ 130. คุณยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (มังกรพันธ์). พิมพ์ซ้ำจาก *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา*, 2529, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, คำนับจาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:1605

ภาพที่ 131. ครอบครัวของหม่อมราชวงศ์สุวพันธุ์ และ คุณยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (มังกรพันธ์). พิมพ์ซ้ำจาก *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณยี่สุน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา*, 2529, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, คำนับจาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:1605

ปัจจุบันวัดหอมศีล มีชื่อว่า วัดสุคันธศีลาราม (วัดหอมศีล) เป็นวัดที่สำคัญวัดหนึ่งของ ฉะเชิงเทรา แต่ตั้งในหมู่บ้านหอมศีลซึ่งเป็นหมู่บ้าน 2 จังหวัด คือจังหวัดฉะเชิงเทราและสมุทรปราการ โดยมีคลองหอมศีลกั้นกลางวัดหอมศีล จึงเป็นวัดสำคัญของชาวสมุทรปราการด้วย

ภาพที่ 132. วัดสุคันธศีลาราม (วัดหอมศีล) ริมคลองหอมศีล. พิมพ์ซ้ำจาก วัดสุคันธศีลาราม (วัดหอมศีล). โดย เทศบาลตำบลหอมศีล จังหวัดฉะเชิงเทรา, c2561, ค้นคืนจาก <http://homsin-mu.go.th/public/list/data/detail/id/39/menu/395/page/>

ภาพที่ 133-134. หน้าบันพระอุโบสถวัดหอมศีล. พิมพ์ซ้ำจาก วัดสุคันธศีลาราม(วัดหอมศีล). โดย เทศบาลตำบลหอมศีล จังหวัดฉะเชิงเทรา, c2561, ค้นคืนจาก <http://homsin-mu.go.th/public/list/data/detail/id/39/menu/395/page/>

ภาพที่ 135-136. พระอุโบสถวัดหอมศีลและอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา. พิมพ์ซ้ำจาก วัดสุคันธศีลาราม(วัดหอมศีล). โดย เทศบาลตำบลหอมศีล จังหวัดฉะเชิงเทรา, c2561, ค้นคืนจาก <http://homsin-mu.go.th/public/list/data/detail/id/39/menu/395/page/>

5.8 ชื่อคลองและชื่อบ้านในตำบลคลองนิมยาตรา

ตำบลคลองนิมยาตรา เป็นตำบลเล็กๆ ซึ่งตั้งอยู่สุดเขตของอำเภอบางป่อ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จึงมีแนวเขตติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทราในอดีต พื้นที่ตำบลคลองนิมยาตราเป็นป่าหญ้าคาและหนองน้ำ ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชโอบายขยายพื้นที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวทำนา จึงจำเป็นจะต้องมีแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการทำการเกษตรทั้งยังเป็นเส้นทาง การสัญจรของประชาชนตลอดจนการค้าขายสิ่งของต่างๆ ดังนั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองใหญ่ขึ้นในพื้นที่ด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกงผ่านพื้นที่ ด้านตะวันออก ได้แก่ เขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ ไปจนถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ คลองประเวศบุรีรมย์ และได้มีการขุดคลองย่อยตามลำดับคลองประเวศฯ เพื่อเชื่อมกับคลองลำรางอีกหลายคลอง เช่น คลองพระองค์ เจ้าไชยนาชิต คลองพระยานาคราช คลองพระยาสมุทร (หรือเรียกอีกอย่างว่าคลองนิมยาตรา) เป็นต้น

ตำบลนิมยาตรามีกำนันคนแรกของตำบลคือ ขุนนิมยาตรา หรือกำนันอิม โสมาภานันทรกุล โสมาภา นามสกุลพระราชทานจากรัชกาลที่ 6 โดยผู้ที่ได้รับพระราชทานคือ บุตรชายท่านขุนนิมยา คือ ขุนแกล่งโภาค (สายหยุด โสมาภา) ซึ่งเป็นนักเรียนแพทย์เสื่อป่าหลวงช่วงปี พ.ศ. 2475 ตำบลนิมยาตรา อยู่ในความรับผิดชอบของตำบลบางพลีน้อย ซึ่งมีนายแจ่ม พุ่มพวง เป็นกำนันปกครองอยู่ มีนายเผือก เนตรน้อย เป็นผู้ใหญ่บ้าน (ไม่ทราบนาม) นายเฮง บุญมี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (ไม่ทราบนาม) ช่วงปี พ.ศ. 2484-2485 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (ช่วงนี้เกิด สงครามโลกครั้งที่ 2) ช่วงนี้ตำบลคลองนิมยาตราโอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัด กรุงเทพมหานคร และต่อมาในปี พ.ศ. 2491 โอนมาอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัดสมุทรปราการ อำเภอบางป่อ (พระราชวังพญาไท, c2556)

พื้นที่ของตำบลคลองนิมยาตรา เป็นที่ราบลุ่มมีคลองชลประทานไหลผ่าน เหมาะแก่การทำ เกษตรกรรม ชาวบ้านมักนิยมอาศัยอยู่ตามแนวถนน และแนวริมฝั่งคลอง สองฝั่งมีพื้นที่ 11,048 ไร่ ประชาชนประกอบอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน เลี้ยงกุ้งเลี้ยงปลา และรับจ้างเป็นอาชีพเสริม

เขตพื้นที่ของตำบลคลองนิมยาตรา

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลพิมพา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลพิมพา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตำบลคลองนิมยาตรามีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทราถึงสามด้าน โดยมีคลองเป็นแนว กั้นเขต ฉะนั้น คลองบางสายจึงมีชื่ออยู่ทั้งสองจังหวัด คลองในตำบลคลองนิมยาตรา มีจำนวน 5 สาย ได้แก่ 1. คลองนิมยาตรา 2. คลองนาคราช 3. คลองฉะบัง 4. คลองพระยาสมุทร และ 5. คลองบางคา โดยมีที่มาการเรียกชื่อ ดังนี้

1. คลองนิมยยาตรา - บ้านคลองนิมยยาตรา

คลองนิมยยาตรา อยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลคลองนิมยยาตรา ปากคลองพระยาสมุทร แยกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์ตรงบริเวณอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วไหลลงมาเป็นแนวเฉียงและหักเป็นแนวขวาง ระยะสั้นๆ จากนั้นหักลงมาเป็นแนวตรงไหลลงมามาต้านใต้ผ่านถนนกรุงเทพฯ - ชลบุรีสายใหม่ แล้วลงมารวมเป็นสายเดียวกับคลองชะบัง คลองนี้เป็นแนวเขตธรรมชาติกั้นระหว่างจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดฉะเชิงเทรา

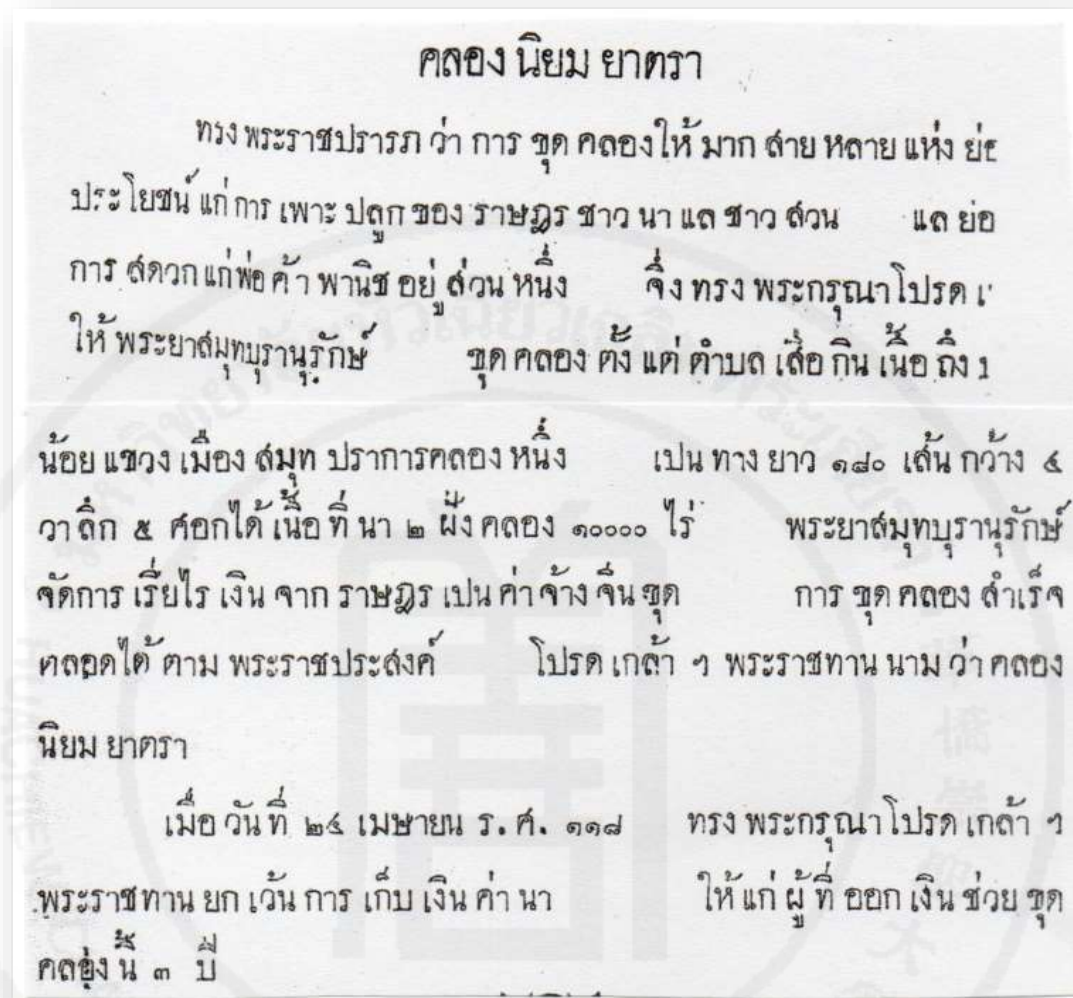
เห็นได้ว่าตำแหน่งของคลองนิมยยาตราคือตำแหน่งเดียวกับคลองพระยาสมุทร หรืออีกนัยหนึ่งคือสองคลองนี้คือ คลองเดียวกันแต่เรียกเป็น 2 ชื่อ

คลองนิมยยาตรา เป็นคลองขุด บางคนเรียกคลองนี้ว่า **คลองมอญ** เนื่องจากในคลองมีชาวมอญเข้ามาทำนาและปลูกเรือตามแนวคลองไปจนถึงคลองชะบัง จนกระทั่งเป็น **ชุมชนชาวมอญ** เช่น บ้านคลองพระยาสมุทร (มอญ) ในปัจจุบัน ซึ่งคนมอญจะอาศัยอยู่ในหมู่ 3 หรือหมู่ 4 สันนิษฐานว่าน่าเป็นมอญมาจากพระประแดงซึ่งความกว้างของคลองประมาณ 4-5 เมตร คนแถบนี้มีอาชีพทำนากันทั้งหมด ก่อนที่จะหันมาประกอบอาชีพเลี้ยงปลาและเลี้ยงกุ้งดังเช่นปัจจุบัน

ที่มาการตั้งชื่อ คลองนิมยยาตรา จากการสอบถามคนในท้องถิ่น บางท่านเข้าใจว่า แต่ก่อนน่าจะมีเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ (ชั้นพระองค์เจ้า คาดว่าอาจเป็นเสนาบดี-ผู้วิจัย) เสด็จมาคลองนี้ จึงได้เรียกนิมยยาตรา (ยาตรา หมายถึง เดินเป็นกระบวน) “ *ในสมัยกัณนังดำรงค์ เนตรน้อย (กัณนังเหล็ง) จะมาเจ้ากรมมาทางนี้ คือการมาเยี่ยมเยือน เหมือนกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พอมาทางนี้เปลี่ยนจากคลองพระยาสมุทรมาเป็นคลองนิมยยาตรา คือ มีเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ยาตรามาทางนี้ เลยขอเปลี่ยนชื่อพระยาสมุทรบุรีรัตน์เป็นเจ้าเมืองสมุทรปราการ เป็นแม่กองขุดคลองนี้ ท่านเป็นคนเชี่ยวชาญการเดินเรือ”* (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

เมื่อผู้วิจัยสืบประวัติของคลองนิมยยาตรา จึงพบว่าคลองนิมยยาตรา เป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูกและให้เกิดความสะดวกแก่การพาณิชย์ คลองมีทราบว่าเริ่มขุดเมื่อใด แต่แล้วเสร็จใน ร.ศ. 118 ดังปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษา หน้า 112-113 ความว่า

ทรงพระราชปรารภ ว่า การขุดคลองให้มากหลายแห่ง ย่อม..ประโยชน์ แก่การเพาะปลูกของราษฎร ชาวนา แลชาวสวน แลย่อ การสะดวกแก่พ่อค้าพานิชยอยู่ส่วนหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ขุดคลอง ตั้งแต่ตำบลเล็กนเนื้อถึง...น้อย แขวงเมืองสมุทรปราการคลองหนึ่งเป็นทางยาว 180 เส้น กว้าง 4 วา ลึก 5 คอก ได้เนื้อที่ นา 2 ฝั่งคลอง 1,000 ไร่ พระยาสมุทรบุรานุรักษ์จัดการเรียไรเงินจากราษฎร เป็นค่าจ้างเงินขุดการขุดคลอง สำเร็จตลอดได้ตามพระราชประสงค์ โปรดเกล้าฯ พระราชทาน นามว่า คลองนิมยยาตรา เมื่อวันที่ 24 เมษายน ร.ศ. 118 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน ยกเว้นการเก็บเงินค่านา ให้แก่ผู้ถือออกเงินช่วยขุดคลองนี้ 3 ปี (เขียนตามต้นฉบับ)

ภาพที่ 137. ในราชกิจจานุเบกษา หน้า 112-113 เรื่อง คลองนิยมยาตรา. ดัดแปลงจาก รัชกาลที่ 5
กับการเกษตร เล่ม 1. โดย เอนก นาวิกมูล, 2554, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
หน้า 124-125.

ดังนั้น คลองนิยมยาตรา เป็นคลองซึ่งเกิดจากการเรียไรเงินของราษฎร แล้วนำมาจ้าง
ชาวจีนขุด เมื่อการขุดแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
จึงพระราชทานนามว่า คลองนิยมยาตรา ในวันที่ 24 เมษายน ร.ศ. 118 (หรือ พ.ศ. 2443 - ผู้วิจัย)
อนึ่ง ข้อมูลข้างต้นกล่าวว่าคลองนิยมยาตราก็คือคลองพระยาสมุทร จึงเป็นไปได้หรือไม่ว่า
ก่อนที่จะได้รับพระราชทานชื่อ คลองนิยมยาตรานั้น ชาวบ้านเรียกคลองนี้ว่า คลองมอญ แล้วมา
เปลี่ยนเป็นคลองพระยาสมุทรภายหลัง เนื่องจากก่อนหน้านั้นมีหลักฐานปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ 5
พระยาสมุทรบุรีรักษ์ (สิน) เจ้าเมืองสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา (ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2430-

2435) ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ออกคำสั่งขุดคลองแล้วท่านก็ได้ชักชวนให้ราษฎรที่ต้องการหา ที่การเกษตรแหล่งใหม่ที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์เข้ามาตั้งหลักปักฐานที่คลองแห่งนี้ช่วงนั้น จึงเรียกชื่อ คลองพระยาสมุทรตามผู้ดำเนินการขุดคลอง แล้วจึงเปลี่ยนเป็นคลองนิมยตราภายหลัง

อีกหนึ่งข้อมูล กล่าวว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2470 (ตรงกับรัชกาลที่ 7-ผู้วิชัย) ตำบลคลองนิมยตรา ยังอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัดฉะเชิงเทรา มี **ขุนบุรีรักษ์** (ไม่ทราบนามเดิม) เป็นผู้ว่าราชการ จังหวัด ขณะนั้นลำคลองพระยาสมุทร (ชื่อปัจจุบัน) เกิดตื้นเขิน ประชาชนจึงนำเรื่องเข้าร้องเรียน ขุนสมุทรบุรีรักษ์จึงได้เดินทางมาด้วยตนเองแล้วให้ทำการขุดลอกคลองในช่วงหน้าแล้ง โดยขอแรง ประชาชนมาช่วยทำการขุดลอกซึ่งใช้เวลาขุดถึง 3 ปี เมื่อขุดลอกคลองแล้วเสร็จจึงได้ตั้งชื่อว่า **คลองพระยาสมุทรบุรีรักษ์** มาจนปัจจุบัน (องค์การบริหารส่วนตำบล คลองนิมยตรา, c2559)

เหตุการณ์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ หากลำดับตามช่วงเวลาแล้ว มีความเป็นไปได้ว่า แรกเริ่ม คลองนี้ เรียกว่า **คลองพระยาสมุทร** ตามบรรดาศักดิ์ของพระยาสมุทรบุรีรักษ์ (สิน) เจ้าเมือง สมุทรปราการและฉะเชิงเทรา (ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2430-2435) ต่อมาเมื่อคลองขุดแล้วเสร็จ รัชกาลที่ 5 จึงทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อเรียกเป็นทางการว่า **คลองนิมยตรา** ในกาลต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 หลักจากการขุดลอกคลองนี้แล้วเสร็จ จึงได้กลับไปเรียกชื่อ คลองพระยาสมุทรอีกครั้งจนปัจจุบัน

ส่วนชื่อ คลองนิมยตรา ได้สื่อถึงสิ่งปลูกสร้างอื่นที่อยู่แถบนี้ อาทิ ตำบลคลองนิมยตรา บ้านคลองนิมยตรา วัดคลองนิมยตรา (สร้างเมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2428 ณ บ้านคลองนิมยตรา) และ โรงเรียนคลองนิมยตรา

2. คลองพระยานาคราช - บ้านคลองพระยานาคราช

คลองพระยานาคราช เป็นคลองยาว อยู่ทิศเหนือของอำเภอบางบ่อ ปากคลองด้านเหนือแยก มาจากคลองประเวศบุรีรมย์ บริเวณตลาดคลองลาว ส่วนปากคลองด้านใต้เป็นแนวยาวลงมาจากผ่าน ถนนกรุงเทพฯ - ชลบุรี สายใหม่ ลงมารวมเป็นสายเดียวกับคลองบางพลีน้อย แนวคลองพระยานาคราชมีคลอง สาขาแยกออกไปอีก 2 สาย ได้แก่ คลองพระยาสมุทร กับคลองกระแซงเตย

คลองพระยานาคราช เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างตำบลบางพลีน้อยกับตำบลคลองนิมยตรา ช่วงกลางคลองยังแยกออกคลองซอยได้หลายสาย อาทิ คลองชวดพร้าว คลองบางคา คลองฉับ คลองเกาะแก้ว คลองนี้มีวัดเก่าแก่ประจำคลองคือวัดนาคราช มีโรงเรียนอยู่ 2 แห่ง คือ โรงเรียน วัดนาคราช และโรงเรียนคลองพระยานาคราชสภาพทั่วไปของคลองตามคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น คือแต่ก่อนคลองพระยานาคราชเป็นคลองลึก มีความกว้างเกิน 10 เมตรเรือบรรทุกสินค้าแล่นผ่าน เข้ามาได้ตลอดสองฝั่งคลองมีผู้คนเข้ามาปลูกเรือนจำนวนมากในลักษณะกระจายไปตามแนวคลอง ภายหลังคลองมีการตื้นเขิน คลองนี้ต่อจากคลองบางพลีน้อยสามารถไปทะเลคลองสวนได้ ตรงบริเวณตลาดน้ำ คลองสวนตระกุลดั้งเดิมในคลอง ได้แก่ ตระกุลแดงน้อย แข็งแรง พัดปูน สีส้ม รุ่งสุข เต่าร้าง ฤทธิ์เดช และมาเฟือก เป็นต้น โดยมีบ้านพระยานาคราชเป็นชุมชนใหญ่ มีวัดนาคราชเป็นวัดประจำท้องถิ่น

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในคลองทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา จนกระทั่งหลังปี พ.ศ. 2540 จึงเปลี่ยนมาประกอบอาชีพทำบ่อปลาและบ่อกุ้ง

ได้เล่าย้อนอดีตว่า ร้านค้าของท่านอยู่ช่วงกลางคลองพระยานาคราช เป็นจุดที่จุดกึ่งกลาง ซึ่งคนที่มารับจ้างทำนาจะต้องแวะซื้อของกลับบ้านเสมอ แต่ก่อนจึงทำมาค้าขายดีก็มาก คลองนี้จึงมีเรือสัญจรอยู่เกือบตลอดเวลา ได้ยินเสียงเรือเครื่องไม่ขาด

คลองนี้แต่ก่อนมีพ่อค้ารับซื้อข้าว เป็นคนจีน ชื่อ แจ็กซวน ศิริโกคา แจ็กเล็ก อาเตีย (เป็นเจ้าของตลาดคลองสวน) จะนำเรือออกมาจากตลาดตั้งแต่ตี 4 เพื่อมารับซื้อข้าวของชาวบ้านที่อยู่ตามคลองนาคราชไปส่งโรงสีที่ตลาดคลองสวน ในคลองนี้การสัญจรจะใช้เรือเป็นหลัก มีเรือโดยสารด้วย ซึ่งจะแล่นรับส่งคนจากคลองสวนมาตลาดบางพลีน้อยโดยผ่านมาทางคลองนาคราช

ชื่อคลองพระยานาคราช ตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านกล่าวว่า แต่ก่อนเรียก**คลองพระยาอรรคราช** ตามบรรดาศักดิ์ของ **พระยาอรรคราช** เข้าใจว่าท่านอาจเป็นแม่กองขุดคลอง ในกาลต่อมาชาวบ้านเรียกเพี้ยนไปเป็นคลองพระยานาคราช หรือคลองนาคราช อย่างทุกวันนี้

“เคยถามคนเฒ่าคนแก่ คือ สมัยนั้นนานแล้ว ว่ามีเจ้าพระยาอะไรไม่รู้เดินทางมาจากคลองประเวศ คลองสวน เขาเลยมาเห็นคลองนี้ เขาเลยแวะเข้ามา เดิมคลองนี้เป็นคลองเล็ก เมื่อทางเจ้าพระยาหลังจากกลับไป ท่านได้ส่งคนมาขุดคลองให้กว้างขึ้น เขาเลยตั้งชื่อคลองนี้ว่า คลองพระยาอรรคราช ชื่อเดียวกันกับพระยาคนนี้ ระยะเวลามันก็เปลี่ยนไปมันก็เริ่มเพี้ยน เลยเป็นพระยานาคราช เท่าทุกวันนี้” (พระครูสังวรณวิสุทธุกุล, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

“ผู้อำนวยการโรงเรียนคลองพระยานาคราช ในยุคนั้น ชื่อผู้อำนวยการไววิทย์ นาคศรีจันทร์ ท่านได้เล่าว่า แต่เดิมคลองนี้ไม่ได้ชื่อคลองพระยานาคราช แต่ชื่อว่าคลองพระยาอรรคราช เพราะว่ามีพระยาท่านหนึ่งเป็นคนมาขุดคลอง แต่ไม่รู้ว่าพระยาท่านนี้ชื่ออะไร พอเสร็จขุด เวลาผ่านไปญาติโยมก็เรียกเพี้ยนกันไป พระยาอรรคราช เป็นพระยานาคราช ในชุมชนนั้นก็เลยตั้งหมู่บ้านตามชื่อคลอง” (พระจักรกฤษณ์ กตปุญโญ, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

“พระยาอรรคราช เป็นแม่กองขุด พออรรคราช เลยเพี้ยนไปเป็นนาคราช” (เทอดทูล หมดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

จากการสอบถามคนในท้องถิ่นหลายท่านไม่มีใครทราบรายละเอียดของพระยาอรรคราช ผู้วิจัยจึงสืบค้นข้อมูลทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ และพบว่า **พระยาอรรคราชนารณภักดี** เป็นผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการคนแรก ในระหว่างปี พ.ศ. 2410 – พ.ศ. 2430 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 (ทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2410-2558, ม.ป.ป.) เมื่อสืบค้นประวัติจึงทำให้ทราบว่า **พระยาอรรคราชนารณภักดี** มีราชทินนามเดิมว่า **พระยาสมุทรนุรักษ์ (เนตร)** ท่านเป็นบุตรของพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เกิด) ในสกุลเนตรายน

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) เคยได้รับพระราชทานทุนการศึกษาให้ไปเรียนที่ประเทศสิงคโปร์ เพื่อเรียนด้านภาษาอังกฤษจนใช้ได้ดี สามารถสื่อสารกับชาวต่างชาติได้ ในเวลาต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้ท่านมีตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการเป็นคนแรก และยังมีฐานะเป็นผู้แทนทางการทูตที่ประจำ ณ ด่านเมืองสมุทรปราการอีกด้วย ภายหลังพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) จึงได้เลื่อนเป็นพระยาอรรคราชนารักษ์ดี ตำแหน่งปลัดกระทรวงต่างประเทศ (ราชทินนามผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ, ม.ป.ป.)

ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการคนแรก

ภาพที่ 138. พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการคนแรก. พิมพ์ซ้ำจาก อยากทราบประวัติของพระยาอรรคราชนารักษ์ดี (เนตร). 23 กันยายน 2560, ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6829.0>

ภาพที่ 139. พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ยืนซ้ายสุดเมื่อครั้งตามเสด็จรัชกาลที่ 5 ไปประเทศอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. 2414. พิมพ์ซ้ำจาก อยากทราบประวัติของพระยาอรรคราชนารักษ์ดี (เนตร). 23 กันยายน 2560, ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6829.0>

พระยาอรรคราชวราท (ภัสดา บุรณศิริ) ท่านเป็นบุตรของพระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี (จำเริญ บุรณศิริ) ในปี พ.ศ. 2415 ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กพิเศษในรัชกาลที่ 5 ต่อมาในปี พ.ศ. 2425 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาแล้วได้เข้ารับราชการเป็นเลขานุการส่วนพระองค์เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ จากนั้นได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นตามลำดับ จนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2440 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นข้าหลวงจัดการเมืองสมุทรปราการและเมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) ในปี พ.ศ. 2444 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นอัครราชทูตประจำกรุงวอชิงตัน และพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอรรคราชวราท

พระยาอรรคราชวราท (ภัสดา บุรณศิริ) อัครราชทูตสยาม ณ กรุงวอชิงตัน คนเฝ้ากอดอก

ภาพที่ 140. พระยาอรรคราชวราท (ภัสดา บุรณศิริ) อัครราชทูตสยาม ณ กรุงวอชิงตัน (คนนั่งกอดอก). พิมพ์ซ้ำจาก อยากราบประวัติของ พระยาอรรคราชวราท, 28 ตุลาคม 2555, ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=1479.0>

ดังนั้น ขุนนางสองท่านต่างก็มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอรรคราชและมีความเกี่ยวข้องกับเมืองสมุทรปราการทั้งสองท่าน ซึ่งหนึ่งในนี้อาจเป็นที่มาของชื่อคลองพระยาอรรคราชหรือไม่ ในส่วนของ ผู้วิจัยคิดว่า หากพิจารณาจากข้อมูลแล้วมีความเป็นไปได้ว่า ชื่อคลองน่าจะสื่อถึงพระยาอรรคราชนารถภักดี (เนตร) ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการคนแรก เนื่องจากโดยหน้าที่ความรับผิดชอบของท่านในช่วงรัชกาลที่ 5 แล้ว น่าจะมีบทบาทหลายประการโดยเฉพาะช่วงที่รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สำรวจและขุดคลองในพื้นที่ด้านตะวันออกตั้งแต่เมืองสมุทรปราการจนถึงเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อประโยชน์ทางการเกษตรและการคมนาคม พระยาอรรคราชนารถภักดี (เนตร) ท่านย่อมสำรวจหรืออาจช่วยอำนวยความสะดวกหรือดูแลคลองสำคัญด้านนี้ด้วย เช่น คลองสำโรง คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองสาขาอื่นๆ ดังนั้น บรรดาศักดิ์ของท่านจึงอาจเป็นที่มาของชื่อคลองอรรคราชด้วย

ในกาลต่อมาชื่อคลองพระยาอรรคราช เรียกเพี้ยนเป็นคลองพระยานาคราชหรือคลองนาคราช ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีนโยบายส่งเสริมให้ราษฎรบุกเบิกพื้นที่รกร้างเพื่อแปลงเป็นนาข้าว ราษฎรจึงเริ่มเคลื่อนย้ายถิ่นที่รกร้างทางพงและปลูกเรือนอยู่รวมกันเป็นหย่อมๆ บางก็รวมเป็นเกาะหมู่บ้านกระจายไปตามแนวคลองสาขาต่างๆ และเกิดพัฒนาการขึ้นเช่นมีการสร้างวัดประจำชุมชน คือ วัดสังกะสี ที่บ้านคลองพระยานาคราช วัดนี้สร้างโดยเศรษฐีสองสามีภรรยา คือ **ขุนสำแดงเตชา** ชาวบ้านเรียก **ปลัดสายแดง** กับ **นางนุ้ม** ท่านปลูกเรือนอยู่ที่คลองวงเวียน ปลัดสายและนางนุ้มได้บริจาคที่ดินกว่า 45 ไร่ เพื่อสร้างวัดขึ้นที่บ้านคลองพระยานาคราชริมคลองนาคราช ในชั้นแรกอุโบสถและกุฏิพระของวัดใช้สังกะสีสร้างทั้งหมด ชาวบ้านจึงเรียก **วัดสังกะสี** ต่อมาภายหลังจึงเปลี่ยนชื่อเป็น **วัดนาคราช**

ผู้ยืนยันเรื่องนี้คือ คุณตาเพชร บำเพ็ญกิจ อายุ 90 ปี คนคลองวงเวียน ท่านเล่าว่าคุณย่าของท่าน คือ นางนุ้ม เป็นผู้บริจาคที่ดินสร้างวัดและซื้อสังกะสีมาสร้างโบสถ์และกุฏิพระสงฆ์

“วัดสังกะสี ย่านุ้มเขาซื้อสังกะสี โปสท์ก็สังกะสี สังกะสีทั้งนั้นที่สร้างมา แกมมาจับจองที่แล้วบริจาคให้วัด 45 ไร่ เป็นโรงเรียน 6 ไร่ เหลือแกก็ซื้อสังกะสี แกสร้างกุฏิ โปสท์ ล้อมสังกะสีทั้งนั้น แล้วข้างโบสถ์ก่อปูนแดงขึ้น เลยชื่อวัดสังกะสี วัดสังกะสี ที่ของย่านุ้ม ปลัดสาย สร้าง เขาไปนิมนต์หลวงพ่อนก บางน้ำเปรี้ยวมาเป็นเจ้าอาวาส ไม่รู้ย่านุ้มนามสกุลอะไร เขาเรียกย่านุ้มแดง แต่งกับปลัดสายแดง เขาอยู่ด้วยกัน วัดสังกะสีตอนหลังเปลี่ยนชื่อเป็นวัดนาคราช” (เพชร บำเพ็ญกิจ, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

ตำแหน่งของคลองพระยานาคราช ตามที่ปรากฏใน Google Maps ในปัจจุบันตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น พื้นที่ส่วนใหญ่ในคลองพระยานาคราชเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ในคลองมีบ้านเรือนเรียงรายไปตามแนวคลองเกือบตลอดสาย และหนาแน่นช่วงปากคลอง

ภาพที่ 141-142. คลองพระยานาคราช เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2562.

3. คลองชะบัง - บ้านชะบัง

คลองชะบัง เป็นคลองขวาง ปากคลองด้านตะวันตกสกับคลองบางพลีน้อย ส่วนปากคลองด้านตะวันออกสกับคลองต้นโพธิ์ แนวคลองนี้มีลักษณะคดโค้งไปตลอดสาย และเชื่อมออกคลองพระยาสมุทรผ่านวัดพิมพาวาสขึ้นไปทางด้านเหนือได้ คลองชะบังยังเป็นแนวธรรมชาติคั่นระหว่างจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา

สภาพทั่วไปของคลองชะบัง ตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในท้องถิ่น ท่านกล่าวว่า ที่ปากคลองชะบังจะมีต้นมะพร้าวและต้นกล้วยขึ้นอยู่เป็นสัญลักษณ์คลองกว้างประมาณ 6-8 ศอก คลองชะบังไปออกทางคลองพระยานาคราช เลี้ยววัดเกาะแก้วไป แล้วถึงคลองชะบัง ก็ตรงไปออกคลองพระยาสมุทรไปถึงคลองประเวศบุรีรมย์ สามารถ ไปทางนั้นถึงคลองบางสมัคร แล้วไปออกคลองสำโรง เมื่อเข้าไปในคลองก็จะเห็นบ้านเรือนปลูกไปตามแนวตลอดชายคลองทั้งสองฝั่งมีราว 20 หลังคาเรือน จนเรียกได้ว่าเป็นหมู่บ้านของชาวมอญ

ชาวมอญเหล่านี้จะสื่อสารกันด้วยภาษามอญ และนับถือผีมอญ และยึดมั่นในวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม เช่น การนับถือผีมอญ นับถือเต่า เป็นต้น และนิยมไปทำบุญตามเทศกาล ณ วัดพิมพาวาส ซึ่งเป็นวัดมอญ (สร้างในปี พ.ศ. 2451 ปัจจุบันคือ วัดพิมพาวาสใต้) อยู่ริมคลองพระยาสมุทร

ข้อมูลของคลองชะบังมีน้อยมาก และมีผู้อาวุโสเพียงท่านเดียวกล่าวถึงที่มาการตั้งชื่อคลองชะบังคือ อาจารย์เทอดทูล หมุดธรรม อายุ 81 ปี อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางพลีน้อย ท่านเป็นชาวคลองบางพลีน้อย

อาจารย์เทอดทูล หมุดธรรม กล่าวว่า คลองชะบังเป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยแม่กองอำนวยการขุดคือพระยาสมุทรบุรีรัตน์เจ้าเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเป็นชาวใต้เมื่อครั้งที่มาขุดคลอง ท่านได้เกณฑ์ชาวใต้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม กับชาวมอญจากปากกลัด อำเภอยะประแดง มาช่วยกันขุดคลองจนแล้วเสร็จ แนวคลองช่วงที่ชาวมอญขุด จึงเรียกว่า **คลองขุดมอญ** ส่วนแนวคลองช่วงที่ **ชาวอิสลามขุด** เรียกว่า **อาบัง** ครั้นต่อมาเพี้ยนเป็น **ชะบัง** จนปัจจุบัน

“คลองชะบัง มันมีระยะนิดเดียว ประมาณ 2 กิโลเมตร ที่เรียกคลองชะบัง ในสมัยรัชกาลที่ 5 เกณฑ์ผู้คนมาขุดคลอง มีคลองพระองค์เจ้า คลองปลัดสาย คลองพระยานาคราช คลองพระยาสมุทร (คลองนิยมยาตราคือคลองพระยาสมุทร เขามาเปลี่ยนที่หลัง) พระยาสมุทรบุรีรัตน์เป็นเจ้าเมืองสมุทรปราการ เป็นแม่กองขุดคลองนี้เดิมที่ท่านเป็นคนชาวใต้ เวลามาขุดคลอง ท่านเอาคนใต้มาที่นับถือศาสนาอิสลาม อีกพวกหนึ่งเอามอญจากปากกลัดมาขุด พอขุดเสร็จ พวกมอญก็เห็นที่ว่างก็จับจองอยู่ ที่กลับไปก็กลับ ที่ปักหลักที่นี้ก็อยู่ ตรงนั้นก็เรียกว่าคลองขุดมอญ เพราะมอญเป็นคนขุดมาถึงตรงนี้ชาวอิสลามเป็นคนขุด ชาวบ้านเขาก็เรียกกันว่า ย่านนี้เป็นย่านอาบัง เพราะเป็นที่อยู่ของอิสลาม แล้วเพี้ยนเป็นชะบัง ปัจจุบันมีอิสลามอยู่บ้าง เพราะอิสลามให้ลูกหลานต่อ แล้วลูกหลานชายต่อ เป็นย่านหนึ่งประมาณ 2 กิโลเมตร อยู่ๆ มาเหลือแต่ที่” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

นอกจากข้อมูลดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานใดๆ ที่จะช่วยยืนยันข้อเท็จจริงของเรื่องราวดังกล่าวได้ ดังนั้น ชื่อคลองชะบัง มีที่มาจากอาบัง หรือไม่ ผู้วิจัยจึงขอละไว้ให้ผู้สนใจสืบค้นต่อไป

ปัจจุบันพื้นที่ตลอดแนวคลองชะบัง มีบ้านเรือนริมคลองมากเกือบตลอดสายสลับกับบริษัทและโรงงานอุตสาหกรรมและหนาแน่นบริเวณปากคลองทั้งสองด้าน ส่วนพื้นที่ๆ ห่างไกลจากคลองยังคงทำการเกษตรกรรม

4. คลองพระยาสมุทร

คลองพระยาสมุทร อยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลคลองนิยมยาตรา ปากคลองพระยาสมุทรแยกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์ตรงบริเวณอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วไหลลงมาเป็นแนวเฉียงและหักเป็นแนวขวาง ระยะสั้นๆ จากนั้นหักลงมาเป็นแนวตรงไหลลงมามาด้านใต้ผ่านถนนกรุงเทพฯ - ชลบุรีสายใหม่ แล้วลงมารวมเป็นสายเดียวกับคลองชะบัง คลองนี้เป็นแนวเขตธรรมชาติกั้นระหว่างจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดฉะเชิงเทรา

คลองพระยาสมุทร เป็นคลองน้ำจืด ซึ่งมีความกว้าง เดิมพื้นที่สองฝั่งคลองบางส่วนเป็นป่าแสม และมีต้นหญ้าปล้องขึ้นสูงรุกไปทั่วบริเวณ ภายหลังชาวบ้านจึงเข้ามาหักล้างถางพงให้เป็นโล่งเพื่อทำนา และปลูกเรือนไปตามแนวคลองราว 50 หลังคาเรือน

คุณยายประดิษฐ์ สุขฉิม อายุ 88 ปี คนคลองพระยาสมุทร ได้เล่าว่า แต่ก่อนลำบากมาก เพราะพื้นที่มีแต่หญ้าท่วมสูงจึงต้องมาหักล้างถางพงเอง ฉะนั้นในปีแรกๆ จึงยังทำนาไม่ได้และต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก แม่ของท่านต้องออกไปตีหนูเป็นร้อยๆ ตัวแล้วตัดหางดองเกลือเก็บไว้ขายให้กับอำเภอ เมื่อเริ่มปลูกข้าวได้แล้ว บางปีผลผลิตไม่พอเพียงทางราชการก็ต้องช่วยเหลือชาวบ้าน โดยแจกข้าวสารให้ครอบครัวละ 3 กิโลกรัม ครอบครัวท่านจึงต้องประหยัด เช่น เอาข้าวมาต้มกิน ทั้งยังให้กินข้าววันละ 2 มื้อ คือมือเข้ากับมือเย็นเท่านั้น

“เกิดที่คลองพระยาสมุทร วัดพิม ย้ายมาอยู่ที่นี่ตอนอายุ 7 ขวบ ตอนย้ายมาอยู่ที่นี่มีแต่ป่าเสม ไม่เหลือแต่หญ้า มาอยู่ หญ้าท่วมศีรษะ เป็นหญ้าปล้อง เสมเหลือไม่กี่ต้น มาซื้อที่นี่ แล้วมาหักล้างถางพง มาทำนาข้าว มาอยู่ปีแรกหญ้าปล้องท่วมศีรษะ มาทำไม่ได้ ข้าวหนูกินหมด ท้อสิ แม่เขาทำฉันทังเล็ก แม่เขาท้อ หนูกิน เขามาซื้อหางหนู แม่ตีหนูตาย แล้วเอาหางหนูมาดองกับเกลือส่งทางอำเภอ ไปให้ทางอำเภอ ได้ตั้ง 10 บาท เขาให้มา หางตัดเป็นร้อยๆ หาง 10-20 หางเขาไม่รับ เราต้องหาตีให้ได้ แม่ก็ไปหา เขาอยากจะทำหนูมีเยะหรือเปล่า ตอนนั้นฉันอายุ 9 ขวบ

มาปีต่อมาเป็นดอกข้าวหมด ได้ข้าว 20 กว่าถัง ผลผลิตไม่ดี ตรงที่ฉันทังประมาณ 30 - 40 ไร่ ได้ 20 กว่าถัง ต่อมาหลวงแจกข้าว แม่ฉันทังไป เขาให้ข้าวม้า 3 โล ทั้งครอบครัว ทำข้าวต้มกิน พระยาสมุทรเขาให้มาเยะ หมดก็ไปเอา ทางนี้เขากินข้าว เข้ากับเย็น 2 มื้อ กลางวันเขาไม่กิน เพราะว่ามันไม่มีข้าวจะกิน แล้วต้มสลายบัว แกงเลียงสลายบัว กินกับข้าวต้ม ฉันทังไม่มีอะไรกิน ฉันทังล้างหัวบัวมาต้มกินเลยลำบาก อยู่ๆ ก็มาได้ข้าว ได้สามปีตอนอายุ 26 ปี สามปีคนคลองพระยานาคราช ไปทางคลองสวน ” (ประดิษฐ์ สุขฉิม, 5 กุมภาพันธ์ 2562, สัมภาษณ์)

ในคลองพระยาสมุทรมายังขึ้นชื่อว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวมอญด้วย เพราะแต่ก่อนชาวมอญจากบ้านบางเหี้ย บางเพรียง คลองด่าน อำเภอบางบ่อ และอำเภอพระประแดง ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาปลูกเรือนในคลองนี้อยู่มาโดยเฉพาตระกูลการะเกตุจนเป็นหมู่บ้านชาวมอญ ในปี พ.ศ. 2451 นายสง-นางนระ สีลัง และนายกรุด-นางจันทรา การะเกตุ ได้บริจาคทรัพย์และที่ดินเพื่อสร้างวัดพิมพาวาสขึ้นที่ริมคลองพระยาสมุทรเพื่อเป็นศูนย์กลางการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชาวมอญ อาทิ เทศกาลสงกรานต์ ประเพณีแห่ธงตะขาบ เป็นต้น วัดพิมพาวาส จึงเป็นวัดรามัญธรรมยุต

ในขั้นแรกวัดพิมพาวาส จึงมีพระสงฆ์ 2 นิกาย คือ นิกายธรรมยุตและมหานิกาย ครั้นต่อมาก็ได้เกิดข้อขัดแย้งกันระหว่างพระสงฆ์ซึ่งอยู่วัดเดียวกัน อีกทั้งชาวบ้านในท้องถิ่นคือกลุ่มชาวมอญและชาวไทยต่างก็มีความเห็นไม่ตรงกันด้วย เมื่อเป็นดังนี้ พระครูเจ้าอาวาสวัดพิมพาวาสในขณะนั้นจึงให้แยกอุโบสถสังฆกรรมจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงได้ไปสร้าง **วัดพิมพาวาสเหนือ** ขึ้นใกล้กับวัดพิมพาวาสเดิมซึ่งเรียกว่า **วัดพิมพาวาสใต้** (LoveThailand.org, c2555ก, c2555ข)

ดังคำบอกเล่าของผู้คนในท้องถิ่นหลายท่าน “ศูนย์รวมจิตใจคือ วัดพิมพาวาส ก่อนหน้านั้นชื่อวัดพิมพาวาส แล้วเขาค่อยมาแบ่งนิกายกันออกก็เลยกลายเป็นวัดเหนือวัดใต้ คือส่วนทางวัดใต้ เจ้าคุณ

ทางวัดใต้ทางฝ่ายธรรมนิกายนี้ เขาเล่าว่าในสมัยนั้นท่านเป็นเจ้าของมอญทางปทุมธานี ท่านชื่อ พระสุมงคลมุนี เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญท่านเป็นมอญชาวปทุมธานีย้ายมาอาศัยอยู่ที่นี้ ในเขต หมู่บ้านละบัว เป็นเขตชุมชนมอญในเทศกาลสงกรานต์วัดจึงมีการแห่ตะขาบ ประเพณีแห่ตะขาบเป็น ของทางวัดใต้ และทางบางน้ำผึ้งเขาจะแห่ธงตะขาบในเขตโซนพิมพา ” (พระจักรกฤษณ์ กตปุญโญ, 27 พฤศจิกายน 2562, สัมภาษณ์)

“คลองมันจะแบ่งครึ่งกับสมุทรปราการ กับแปดริ้ว ฉะเชิงเทรา คนมาทำบุญซีกโน้นบ้าง ซีกนี้ บ้าง ทั้ง 2 พากฝั่ง สมัยก่อนมี 2 วัด ฝ่ายธรรมยุตกับมหานิกาย วัดนี้คือวัดมหานิกาย ส่วนวัดธรรมยุตคือ วัดที่ติดกันนี้ ที่แรกเลยคือวัดเดียวกัน มา พ.ศ. 2499 แยกกัน เพราะคณะสงฆ์ต่างกัน เลยเป็นวัดเหนือวัดใต้ ก่อนนั้นทะเลาะกันคนมอญกับคนไทย วัดพิมพาวาสเหนือคือวัดไทย พิมพาวาสใต้คือ วัดมอญ ซีกนี้ มอญ แต่คนไทยมาทำบุญวัดนี้ มอญไปทำบุญวัดโน้น คือสลับกัน” (พระครูวิจิตรกัลยาณวัตร (สมชาย งามสุขใส), 26 พฤศจิกายน 2561, สัมภาษณ์) ปัจจุบันทั้งวัดพิมพาวาสเหนือและวัดพิมพาวาสใต้ อยู่ริมคลอง พระยาสมุทร ในแนวเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนวัดที่อยู่ริมคลองพระยาสมุทรในแนวเขตจังหวัด สมุทรปราการคือวัดนิมมาตารา

ภาพที่ 143-144. บน วัดพิมพาวาสใต้-วัดมอญ ล่าง วัดพิมพาวาสเหนือ-วัดไทย อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา.

สำหรับชื่อ **คลองพระยาสมุทร** นั้น เรียกตามราชทินนามของ **พระยาสมุทรบุรีรักษ์** เจ้าเมืองสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา เนื่องจากราวปี พ.ศ. 2430-2435 ท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ออกคำสั่งขุดคลอง จากนั้นท่านได้ชักชวนให้ประชาชนที่ต้องการหาที่การเกษตรแหล่งใหม่ที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์เข้ามาตั้งหลักปักฐานที่คลองนี้ โดยกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยมาจากหลายพื้นที่ เช่น บางพระ เมืองฉะเชิงเทรา และกลุ่มชาวมอญจากบ้านบางเหี้ย บางเพรียง และคลองด่าน อำเภอบางบ่อ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อคลองนี้ว่า **คลองพระยาสมุทร** ดังคำบอกเล่าของคนที่อยู่ในท้องถิ่นหลายท่าน “สมัยรัชกาลที่ 5 เสด็จผู้คนมาขุดคลอง มีคลองพระองค์เจ้า คลองปลัดสาย คลองพระยานาคราช คลองพระยาสมุทร (คลองนิมยาตราคือคลองพระยาสมุทร เขามาเปลี่ยนที่หลัง) พระยาสมุทรบุรีรัตน์เป็นเจ้าเมืองสมุทรปราการ เป็นแม่กองขุดคลองนี้ ท่านเป็นคนเชี่ยวชาญการเดินเรือ” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ มีข้อมูลประวัติตำบลนิมยาตราซึ่งกล่าวถึงที่มาของคลองพระยาสมุทรต่างจากข้างต้นว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2470 ตำบลคลองนิมยาตรายังอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัดฉะเชิงเทรา มี **ขุนบุรีรักษ์** (ไม่ทราบนามเดิม) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ขณะนั้นลำคลองพระยาสมุทร (ชื่อปัจจุบัน) เกิดต้นเงินประชาชนจึงนำเรื่องเข้าร้องเรียนขุนสมุทรบุรีรักษ์จึงได้เดินทางมาด้วยตนเอง แล้วให้ทำการขุดลอกคลองในช่วงหน้าแล้งโดยขอแรงประชาชนมาช่วยทำการขุดลอกซึ่งใช้เวลาขุดถึง 3 ปี เมื่อขุดลอกคลองแล้วเสร็จจึงได้ตั้งชื่อว่า **คลองพระยาสมุทรบุรีรักษ์** มาจนปัจจุบัน (องค์การบริหารส่วนตำบล คลองนิมยาตรา, c2559)

อย่างไรก็ดีแม้จะมีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกัน แต่สรุปที่มาชื่อคลองก็มาจาก **บรรดาศักดิ์ของผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ คือ สมุทรบุรีรักษ์** นั่นเอง

ทั้งนี้ จากการสืบค้นของผู้วิจัยพบว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 มีราชทินนามที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ผู้ที่เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ เท่าที่ปรากฏมี 2 ราชทินนาม คือ **สมุทรบุรานุรักษ์** กับ **อรุณฤทธิ์ศรีสมุทรปราการ** อีกทั้งในประวัติศาสตร์ไทย มีผู้ที่ได้รับบรรดาศักดิ์และราชทินนามเป็นพระยาสมุทรบุรีรักษ์อยู่หลายท่าน อาทิ พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เกิด) พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (สิน) และพระสมุทรบุรานุรักษ์ (ชำ ณ บ่อมเพชร) ส่วนพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ อันเป็นที่มาของชื่อคลองพระยาสมุทร คือ **พระยาสมุทรบุรานุรักษ์** มีนามเดิมว่า **สิน** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเรียกว่า **สินอ้วน** น่าจะเป็นเพราะลักษณะรูปร่างของท่านตามประวัติเมืองฉะเชิงเทรากล่าวว่า พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (สิน) มีภรรยาชื่อปริกท่านได้เป็นทั้งผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการและฉะเชิงเทราในระหว่างปี พ.ศ. 2432-2439 ทั้งยังเป็นเจ้าของโรงสีแห่งแรกของเมืองฉะเชิงเทราอีกด้วยนับว่าเป็นเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งในสมัยนั้น พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (สิน) ท่านถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2439 เป็นต้นสกุล **สมุทรสิน**

ปัจจุบันคลองพระยาสมุทร อยู่ในพื้นที่หมู่ 1- หมู่ 4 มีระยะทางราว 5,000 เมตร ตำแหน่งของคลองที่ปรากฏใน Google Maps ตรงกับแผนที่ของท้องถิ่น มีบ้านเรือนเรียงรายอยู่ตลอดริมคลองสลับกับโรงงานอุตสาหกรรม และหนาแน่นช่วงวัดนิมยตราลงมาจนจรดคลองฉะบั้ง พื้นที่ห่างจากคลองส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่ทำการเกษตร

5. คลองบางคา

คลองบางคา ลักษณะเป็นคลองแนวเฉียง ปากคลองด้านบนสบกับคลองไทรโยค แล้วไหลเฉียงลงมาจนถึงแยกคลอง 3 สาย สบกัน คือ คลองบางคา คลองพระยาสมุทร และคลองวังซ้อ แนวคลองบางคา มีคลองสาขาแยกออกไปได้หลายสาย เช่น คลองบางพลี คลองนาคราช และคลองบางพลีน้อย

สภาพคลองบางคาตามคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น กล่าวว่า คลองบางคา มีขนาดเล็กกว่า คลองนาคราช เรือมาดพายสวนกันไม่ได้ เป็นเส้นทางที่ชาวบ้านพายเรือลัดไปออกคลองพระยานาคราชพื้นที่สองฝั่งคลองบางคาเป็นทุ่งนาทั้งหมด แต่ก่อนมีชาวบ้านเข้ามารับจ้างทำนาอยู่ในคลองนี้ด้วยในอดีตมีผู้คนอาศัยประมาณ 20 หลังคาเรือน

“คลองบางคามาจากภาษาท้องถิ่น มันมี 2 คลอง ตรงนั้นจะเป็น 4 แยก คลองพระยาสมุทรอยู่นี้ คลองพระยานาคราชอยู่ทางทิศตะวันตก คลองบางคา คลองบางซ้ออยู่นี้ มันจะเป็นคลองซอยจากคลองเจ้า มาคลองหลุมลึก แล้วผ่านออกมาเขาเรียกคลองไทรโยค แล้วผ่านออกมาเป็นคลองบางคา เชื่อมคลองบางคาออกแม่น้ำบางปะกง ที่ท่าสะพาน ตำบลบางวัว ตรงนี้เรียกบางซ้อ ก็คือชื่อคาเป็นคลองซอยเพื่อให้เกษตรกรทำนาได้สะดวก มีน้ำใช้” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

อาจสรุปชื่อ คลองบางคา ตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโส ท่านให้ความหมายไว้ 2 ทาง คือ

หนึ่ง **บางคา** มาจาก **หญ้าคา** เพราะในอดีตบริเวณคลองนี้มีสภาพเป็นท้องนา และเต็มไปด้วยหญ้าคาขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกคลองนี้ว่า **คลองบางคา** หมายถึงคลองที่มีหญ้าคาผู้ให้ข้อมูลคือ คุณยายเฉลิม ทองเพชร อายุ 86 ปี คนคลองบางพลีน้อย ท่านเคยเข้าไปรับจ้างทำนาเกี่ยวข้าวและตายหญ้าอยู่ในคลอง ท่านยืนยันว่าบางคามาจากหญ้าคา “แถวนี้มีหญ้าคาขึ้นบางๆ สังเกตเห็นหญ้า เขาเลยตั้งชื่อเอา เคยตายหญ้าได้ประมาณ 20 บาทต่อวัน” (เฉลิม ทองเพชร, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ พจนานุกรมฉบับมติชน (2547, น. 899) อธิบายว่า “หญ้าคาเป็นพืชขนาดเล็ก จำพวกหญ้า อายุหลายปีสูงราว 2 เมตร ใบเดี่ยวแทงออกจากเหง้าใต้ดิน รูปแคบยาว กว้างยาว 7 มิลลิเมตร ยาวราว 1-2 เมตรสีเขียว ใบคมคล้ายใบตะไคร้ ดอกขาวฟูเป็นพู่คล้ายหางกระรอก” สมัยก่อนชาวบ้านใช้ประโยชน์จากหญ้าคา โดยนำมาผูกกับก้านไม้ให้เป็นแผ่นๆ ใช้มุงหลังคาบ้าน

สอง **บางคา** มาจาก **ชื่อคา ของนักโทษ** ผู้ให้ข้อมูลคือ อาจารย์เทอดทูล หมุดธรรม อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางพลีน้อย อายุ 81 ปี กล่าวว่า สมัยก่อน มีการนำนักโทษซึ่งถูกจองจำด้วยชื่อคา ลักษณะคล้ายไม้กางเขน มาขุดคลองนี้ จึงเรียก **คลองบางชื่อบางคา**

“บางชื่อ บางคา เหมือนพ่อเคยเล่าให้ฟังว่า จับนักโทษได้ก็มีการลงโทษ การลงโทษเขาจะมีไม้เขาจะ
ทำเป็นชั้นบันไดเป็นไม้กางเขน กางมือออก ขุดคลองบางชื่อบางคา ต้องเอาไปพันหนากการแบบนี้อีกพวกไหน
ถูกจองจำ พวกไหนทำงาน คนพวกนั้น ที่อยู่ คนโบราณเรียกว่าเข้าชื่อ เข้าคา พอตายไปเลยเรียกว่า
บางชื่อ บางคา ตามที่มาช่วยขุดคลอง” (เทอดทูล หมุดธรรม, 3 ธันวาคม 2562, สัมภาษณ์)

ดังนั้น การเรียกขานชื่อคลองบางคา จึงมีสองความหมาย คือเป็นบริเวณที่มีหญ้าคาขึ้นอยู่มาก และ
ชื่อคาของนักโทษที่มาขุดคลอง

ในส่วนของผู้วิจัยเห็นว่าความเป็นไปได้ของชื่อคลองบางคานั้น น่าจะหมายถึง หญ้าคา
เนื่องจากในคลองนี้เป็นพื้นที่ทำทั้งหมด ย่อมมีหญ้าคาขึ้นรกรงรังจนต้องจ้างคนช่วยดายหญ้าเพื่อให้
โล่งเตียนพร้อมทำนา ส่วนที่มาจาก ชื่อคา ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานหรือคำยืนยันอื่นใดเชื่อมโยงถึง
เรื่องราวดังกล่าวว่า อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้ก็มีความน่าสนใจ ผู้วิจัยจึงขอละไว้ให้สืบค้นกันต่อไป

ปัจจุบันคลองบางคา มีบ้านเรือนและย่านประกอบธุรกิจหนาแน่นช่วงปากคลอง ด้านสกับ
คลองพระยาสมุทร และคลองวังชื่อ เมื่อเข้ามาในคลอง มีบ้านเรือนประปราย บางช่วงเป็นที่ตั้งของ
บริษัทและโรงงาน พื้นที่ห่างไกลจากคลองทั้งสองฝั่ง ยังคงเป็นพื้นที่ๆ ทำการเกษตรกรรม และ
บ้านเรือนเริ่มหนาแน่นช่วงปากคลองด้านสกับคลองไทรโยค

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ”

ข้อมูลส่วนใหญ่ผู้วิจัยเรียบเรียงจากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในท้องถิ่น มาประกอบกับเอกสารและบันทึกท้องถิ่น เพื่อให้การลำดับเรื่องราวในอดีตที่เกิดขึ้นกับพื้นที่บางบ่อชัดเจนขึ้น ซึ่งสรุปผลการวิจัย ดังนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสังคมของบางบ่อ

พื้นที่อำเภอบางบ่อในแง่ของการปกครอง เริ่มเมื่อราว พ.ศ. 2439-2440 หรือ ร.ศ. 116 เมื่อมีพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยยกหมู่บ้านบางบ่อเป็นอำเภอ โดยตั้งอยู่บริเวณบ้านค้อลาด ต่อมาเมื่อประชาชนมาติดต่อราชการไม่สะดวกจึงได้ย้ายมาอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นจุดคลองสามสาย คือคลองบางเหี้ย คลองสำโรงและคลองบางพลี และเรียกว่า อำเภอบางเหี้ย ตามชื่อคลอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 กระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนชื่ออำเภอบางเหี้ยเป็นอำเภอบางบ่อ

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอบางบ่อ แบ่งออกเป็นสองช่วง คือ ช่วงแรกการตั้งถิ่นฐานราว (พ.ศ. 2430 รัชกาลที่ 1 จนถึง พ.ศ. 2475 รัชกาลที่ 7) ซึ่งวิถีของคนบางบ่อในอดีตมีการดำเนินชีวิตแบบสังคมชานา ประกอบด้วยผืนนา น้ำและคลองเป็นปัจจัยสำคัญ แต่อีกด้านหนึ่งก็มีการดำเนินชีวิตแบบสังคมวิถีคนทะเล ประกอบอาชีพประมง เนื่องจากพื้นที่ติดกับทะเลปากอ่าวเจ้าพระยาด้านอ่าวไทย ช่วงที่สองบางบ่อในสมัยยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อมีถนนสุขุมวิท ในปี พ.ศ. 2479 ทำให้สภาพสังคมและวิถีของคนบางบ่อเปลี่ยนแปลง

การตั้งถิ่นฐานในบางบ่อ

ชุมชนหมู่บ้านในพื้นที่บางบ่อ บางแห่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย จนถึงสมัยธนบุรี โดยพิจารณาจากประวัติการสร้างวัดประจำชุมชนหลายแห่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว และชื่อของบางบ่อมาปรากฏชัดเจนในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ ซึ่งประพันธ์ในปี พ.ศ. 2350 ตรงกับปลายรัชกาลที่ 1 โดยพรรณาสภาพของพื้นที่บางบ่อว่าเป็นป่าดง มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาทึบ มีสภาพน้ำขึ้นน้ำลง และฝูงยุงชุกชุม และมีการเอ่ยถึงหมู่บ้านบางบ่อ และบ้านระกาด แต่ก็เชื่อได้ว่าก่อนหน้าราว พ.ศ. 2300 สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงปี พ.ศ. 2350 สมัยรัชกาลที่ 1 มีพัฒนาการของชุมชนหมู่บ้าน

ขึ้นในพื้นที่บางบ่อแล้ว แต่ชุมชนหมู่บ้านไม่ได้ถูกกล่าวถึงในนิราศเมืองแกลง แต่สามารถสรุปสภาพทั่วไปของบางบ่อได้ว่า มีพื้นที่หลายลักษณะ ทั้งป่าชายเลน ท่งโล่ง และพื้นที่ชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่ารกทึบ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์บก สัตว์น้ำ และมีฝูงชุกชุม มีคลองโบราณที่เป็นที่สัญจรหลักคือ คลองสำโรง และคลองบางเหี้ย นอกจากนี้มีหลายคลองที่เชื่อมกันกับอ่าวไทย และมีกระแสน้ำขึ้นน้ำลง เป็นอุปสรรคต่อการเดินทาง และที่แน่ชัดคือมีบ้านบางบ่อ และบ้านระกาดแล้ว โดยผู้คนบางส่วนอาศัยอยู่ในเรือ

การอพยพเคลื่อนย้าย

จากการศึกษาพบว่า ช่วงต้นรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่บางบ่อยังคงมีสภาพเป็นป่ารกชัฏ มีสิ่งสารพัดทั้งในน้ำและบนบกมากมาย มีคลองธรรมชาติที่เป็นสายหลักคือคลองสำโรง และคลองบางเหี้ย และมีคลองสายย่อยๆ อีกหลายสาย และเนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่บางส่วนใกล้กับอ่าวไทย จึงมีสภาพของน้ำขึ้นและน้ำลง และส่งอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและการสัญจร

ครั้นหลังสนธิสัญญาบาร์ริง ซึ่งมีการเปิดการค้าเสรี ข้างจึงเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่มีการผลิตเพื่อการส่งออก เพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศ จนนำไปสู่นโยบายการกระตุ้นการผลิต มีการบุกเบิกที่ดินและเคลื่อนย้ายถิ่นของผู้คนในบริเวณที่ราบภาคกลาง เห็นได้จากได้มีการสร้างวัดขึ้นหลายวัดในอำเภอบางบ่อ ประกอบกับรัฐมีโครงการขุดคลองใหญ่หลายสาย คลองที่มีความสำคัญด้านตะวันออก คือคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งทำให้การสัญจรไปมาระหว่างกรุงเทพฯ และฉะเชิงเทราสะดวกขึ้น ซึ่งเส้นทางคลองประเวศบุรีรมย์นี้ผ่านพื้นที่อำเภอบางบ่อตอนเหนือ แต่ในช่วงแรกก็ยังไม่ปรากฏผู้คนเท่าไรนัก นอกจากนี้ก็มีการขุดคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ในปี พ.ศ. 2430 ที่เชื่อมระหว่างคลองประเวศบุรีรมย์และคลองสำโรง จนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2438-2453 ราวกลางรัชกาลที่ 5 ก็เริ่มมีผู้คนโดยกลุ่มคนที่เข้ามาเป็นคนไทย คนมอญ และคนจีน เข้ามาหักร้างรางทางพง จับจองที่ดินเพื่อทำนา โดยยึดครองพื้นที่ตามแนวคลอง แต่การมาเพียงเป็นการมาทำนา เมื่อถึงฤดูการทำนาก็จะเข้ามาปลูกกระท่อมหรือทับ เมื่อหมดหน้านาจึงจะกลับไปถิ่นฐานเดิม และยังมีกลุ่มคนที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกจับจองไปแล้ว ก็จะเช่าที่นาเพื่อทำกิน แล้วชำระค่าเช่านาเป็นเงินหรือเป็นข้าวให้กับเจ้าของนาหรือตัวแทนของเจ้าของนาเป็นรายปีตามแต่จะตกลงกัน การเข้ามาปลูกเรือนอาศัยเป็นการถาวรน่าจะเกิดขึ้นราวกลางรัชกาลที่ 5 จากการที่รัฐเข้ามาจัดการปกครองในเขตนี้ใหม่โดยยกบ้านตลาดขึ้นเป็นอำเภอบางบ่อในปี พ.ศ. 2444 และมีการออกประกาศกฎหมายที่ดิน ราษฎรจึงต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่เข้ามาทำการตรวจสอบรังวัดที่ดินที่ได้บุกเบิกเพื่อเป็นเอกสารสิทธิที่ดินไว้เป็นหลักฐาน และมีการชำระภาษีที่นาตามที่อัตรากำหนด และนับจากสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 7 ได้มีการเกิดชุมชนหมู่บ้านและวัดเพิ่มขึ้นในพื้นที่บางบ่อทั้งด้านเหนือและด้านใต้ของคลองสำโรงและคลองหลักส่วนชุมชนมุสลิมพบว่าได้อพยพเคลื่อนย้ายมาจากคลองบ้านม้า อำเภอพระโขนง

กรุงเทพมหานคร และมุสลิมจากพื้นที่หนองจอก คลอง 16, 17, 19 และจากจังหวัดฉะเชิงเทรา มาอยู่บริเวณพื้นที่นี้ ซึ่งชุมชนเหล่านี้ต่างสืบตระกูลต่อกันไปพร้อมกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องไปตามสภาพของภูมิศาสตร์และทรัพยากรทางธรรมชาติที่แตกต่างกันจนปรากฏเป็นรูปแบบวิถีชีวิตได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนท้องถิ่น (ฝั่งนา) ยึดอาชีพปลูกข้าวเป็นหลัก และกลุ่มคนทะเล (ฝั่งป่า) ซึ่งยึดอาชีพประมงพื้นบ้าน และอาชีพอื่นๆ ที่เกี่ยวกับทะเลและทรัพยากรชายฝั่งทะเล

วิถีของกลุ่มคนท้องถิ่น (ฝั่งนา) โดยอยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของบางบ่อ ก็จะมีวิถีชีวิตแบบสังคมชวานาคคล้ายกับชวานาในที่ราบลุ่มภาคกลางทั่วไป ซึ่งมีชีวิตหมุนเวียนไปตามวัฏจักรของการทำนาตามฤดูกาลธรรมชาติ ปีละ 1 ครั้ง ที่เรียกว่า นาปี ตั้งแต่เริ่มฤดูกาลเพาะปลูก การดูแลบำรุงรักษา และการเก็บเกี่ยว มีวิถีวัฒนธรรมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา อาทิ พิธีแรกนา พิธีทำบุญกลางนา พิธีทำขวัญข้าว การลงแขกเกี่ยวข้าว มีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารในการลงแขก และเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็จะมีขายข้าวให้กับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนซึ่งความสัมพันธ์ของชวานากับพ่อค้าชาวจีน ดำเนินไปในลักษณะคู่ค้า แต่เมื่อติดต่อค้าขายกันไปเป็นเวลานานจนคุ้นเคยกัน ต่างคนต่างพึ่งพากัน และเกื้อกูลกันในโอกาสต่างๆ เมื่อหมดหนานา ก็ว่างจะมีการทำบุญกลางนา ทำบุญสงกรานต์และมีประเพณีส่งเรือ แต่ก็มีชาวบ้านบางกลุ่มที่ว่างจากการทำนาก็จะมีการละเล่นต่างๆ และรวมถึงการเล่นพนันด้วย อาทิ ตีโก่ กัดปลา เล่นไพ่ และเมื่อมีการพนันก็ทำให้กู่หนี้ยืมสินจนบางคนภาระหนี้พันผูกพันจนถึงขั้นต้องจำนองที่นาหรือเครื่องทำมาหากินที่สุดแล้วก็อาจจะถูกยึดทรัพย์สินจนสร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและครอบครัว ส่วนคนที่ขยันทำมาหากินไม่ยุ่งเกี่ยวกับการพนันก็จะสามารถสร้างเนื้อสร้างตัว ฐานะมั่นคงได้จากการขายข้าว และผลิตผลทางการเกษตร เนื่องจากพื้นที่บางบ่ออุดมสมบูรณ์

ส่วนวิถีของกลุ่มคนทะเล (ฝั่งป่า) ซึ่งส่วนใหญ่อยู่บริเวณด้านใต้ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลปากอ่าวไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลท่วมถึง มีสภาพเป็นป่าชายเลน อุดมไปด้วยต้นโกงกางและต้นแสม รวมทั้งสัตว์หลายชนิดทั้งบนบกและในน้ำ มีอิทธิพลของกระแสน้ำขึ้นและน้ำลง ที่เรียกว่า น้ำเกิด และน้ำตาย จากภาวะน้ำทะเลหนุนทะเลลึกเข้ามาในคลองฝั่งนา จนเกิดเป็นภาวะที่เรียกว่า น้ำกร่อย หรือน้ำล้นจืดล้นเค็ม ซึ่งก็เป็นอุปสรรคต่อการทำนาของคนฝั่งนา ด้วยเหตุนี้บริเวณด้านใต้บางส่วน เช่น แอ่งคลองปึกกา บางเพรียง การปลูกข้าวอาจจะได้ผลผลิตไม่ดีนักถ้าเทียบกับฝั่งนา เรียกว่าพอเลี้ยงครอบครัวเท่านั้น ดังนั้น อาชีพของคนฝั่งป่า จึงเป็นการทำประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ส่วนอาชีพเสริมก็จะเป็นตัดฟืนแสม จับปู เลี้ยงหอยแมลงภู่ เป็นต้น วิถีของประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้ธรรมชาติ สังเกตทิศทางลมและคลื่นลมทะเล ตลอดจนธรรมชาติของท้องทะเล เรียนรู้วิธีการผูกเรือ ลักษณะคลื่นลมทะเล สี และสภาพของน้ำทะเล ซึ่งชาวประมงออกทะเลทุกวันยกเว้นวันที่มีลมมรสุม หรือฤดูมรสุม นอกจากนี้ก็จะมีอาชีพตัดฟืน โดยเฉพาะฟืนไม้แสม ไม้โกงกาง นับเป็นอาชีพที่สร้างรายได้เลี้ยงครอบครัวให้กับคนฝั่งทะเลได้ นอกจากนี้ยังมีการทำกะปิ การเลี้ยงหอยแมลงภู่

ตกปูทะเล จับปูแสม การถนอมอาหารทะเลด้วยวิธีต่างๆ และการช่อมอวน ซึ่งอาชีพของคนฝั่งทะเลก็สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของทรัพยากรธรรมชาติ แต่คนฝั่งทะเลก็ขาดซึ่งน้ำจืดในการอุปโภค จึงจำเป็นต้องไปหาแหล่งน้ำจืดจากฝั่งนา ด้วยวิธีการลมน้ำ (ลมน้ำตักน้ำ) การขาดแคลนน้ำจืดจึงนำมาซึ่งประเพณีแห่นางแมวของบ้านสีลัง ซึ่งทำในช่วงฤดูร้อน นอกจากนี้ด้วยวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับทะเล ซึ่งจะต้องเสี่ยงภัยธรรมชาติที่ไม่อาจคาดเดาได้ ชาวบ้านจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก่อนออกทะเล เช่นมีการไหว้แม่ย่านางเรือ ไหว้หลวงปู่ปาน ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลเจ้าพ่อเล่าปุ่นเจ้ากวางของคนจีน หรือไหว้ศาลพ่อปู่ หรือแม่แต่ปลาโลมาเผือก เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงของบางบ่อ หลัง พ.ศ. 2483

นับตั้งแต่พ.ศ. 2483 ราวกลางรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ศูนย์กลางความเจริญของประเทศกระจุกตัวอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครชั้นใน ส่วนเมืองสมุทรปราการแม้จะเป็นเขตติดต่อกับกรุงเทพฯ แต่ผู้คนในแถบนี้ก็ยังคงรูปแบบการดำเนินชีวิต สังคม และวัฒนธรรมในแบบดั้งเดิมแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ก็ดำเนินการไปอย่างช้าๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2479 รัฐบาลมีการส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ โดยมีจังหวัดสมุทรปราการเป็นฐานของอุตสาหกรรมต่างๆ และในปีนั้นเองมีการตัดถนนสุขุมวิท เลียบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จากกรุงเทพฯ ที่แยกเพลินจิต ไปยังสมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด และมีขยายเส้นทางจากปากน้ำไปจนถึงคลองด่าน อำเภอบางบ่อราว 56 กิโลเมตร ซึ่งการตัดถนนสุขุมวิทนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ อาทิ ถนนสายนี้แบ่งพื้นที่ของอำเภอบางบ่อด้านใต้ ฝั่งเหนือถนนเป็นฝั่งนา (น้ำจืด) และฝั่งใต้ของถนนสุขุมวิทมาจรดชายฝั่งทะเลเป็นฝั่งป่า (น้ำเค็ม) ชาวบ้านเรียกว่าถนนสุขุมวิทช่วยกันน้ำเค็ม จึงนับว่าเกิดประโยชน์กับคนที่อยู่พื้นที่ดังกล่าวซึ่งทำนาเป็นส่วนใหญ่ และยังส่งผลให้พื้นที่ฝั่งป่าบางส่วนสามารถทำนาได้ เช่น ตำบลบางเพรียงและตำบลบ้านระกาศ แต่ก็มีผลกระทบต่อพื้นที่ด้านใต้จรดอ่าวไทย ผู้คนแถบนี้ก็ใช้ชีวิตลำบากมากขึ้นจากการที่น้ำทะเลทะลักแล้วไม่สามารถระบายออกไปทางด้านเหนือ จึงไหลวนกลับมาด้านล่าง ทำให้ขาดแคลนน้ำจืด ทำให้การออกไปลมน้ำจืดก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการไปด้วย ตลอดจนคนฝั่งเหนือซึ่งเคยมาตัดฟืนและใส่เรือมาได้ ก็ไม่สะดวกเพราะต้องจอดเรือและให้วิธีหอบฟืนข้ามถนนมาใส่เรือ แต่ในทางกลับกันถนนสุขุมวิทก็ได้สร้างความสะดวกสบายในด้านการคมนาคมขนส่งให้กับคนในพื้นที่ทำให้วิถีของคนบางบ่อ ซึ่งเคยใช้เรือในการสัญจรเริ่มมีการใช้รถและใช้ถนนร่วมกับการใช้เรือและคลองไปด้วย

เมื่อถนนสุขุมวิท-สมุทรปราการ ได้รับความนิยมนจนการจราจรเริ่มหนาแน่น ในปี พ.ศ. 2510 รัฐบาลได้มีการสร้างถนนสายใหม่จากกรุงเทพฯ มาภาคตะวันออก โดยช่วงแรกตัดจากบางนาถึงบางปะกง และขยายไปจนถึงจังหวัดตราด เรียกว่าถนนบางนา-ตราด และกาลต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นถนนเทพรัตน ใน พ.ศ. 2559 ในช่วงนี้เริ่มมีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่เกิดขึ้นในถนนบางนา-ตราด และกลายเป็นอาชีพใหม่ของคนแถบนี้ การขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรมทำให้ผู้คนประกอบอาชีพ

ที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งค้าขาย รับราชการ พนักงานบริษัทฯลฯ ขณะที่คนบางบ่อรุ่นใหม่ก็เริ่มมีอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งช่วงแรกเป็นโรงงานประเภทแปรรูปไก่ โรงงานประกอบรถยนต์ และโรงงานผลิตพลาสติกและสิ่งทอ สืบเนื่องจากวิถีที่เปลี่ยนไปอาชีพของคนบางบ่อ ซึ่งอดีตมีการทำนาข้าว ทำประมงพื้นบ้านก็ได้เริ่มเปลี่ยนมาเป็นทำนา เลี้ยงปลา และเลี้ยงกุ้ง และเมื่อวิกฤติราคาข้าวตกต่ำในปี พ.ศ. 2500 อีกทั้งเกิดปัญหาน้ำกร่อย ทำนาไม่ได้ ก็เริ่มมีอาชีพใหม่คือการเลี้ยงปลาสด โดยนายผัน ตูเจริญ ได้ริเริ่มเลี้ยงปลาสดในนาข้าว โดยวิธีเลี้ยงแบบธรรมชาติ จนเป็นภูมิปัญญาการเลี้ยงปลาสดของคนในพื้นที่ต่อมา ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวิธีการเลี้ยงตลอดจนภูมิปัญญาในการแปรรูปปลาสดเป็นปลาสดแดดเดียวและปลาสดหอม จนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะและได้รับความนิยมจากตลาด จนมีชื่อเสียงกลายเป็นสินค้าการเกษตรที่ขึ้นชื่อของบางบ่อจนเรียกว่าปลาสดบางบ่อ

ในด้านการประมงพื้นบ้าน การทำนากุ้ง และการตัดพืชนับเป็นอาชีพของคนบางบ่อฝั่งใต้ การแผ้วถางป่าไม้ชายเลน เพื่อเปิดทางน้ำเข้านากุ้ง ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทำให้น้ำทะเลกัดเซาะพื้นที่ชายฝั่ง และปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและโรคระบาดจากการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่ชายฝั่ง มีผลกระทบต่อ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ประกอบกับความผันผวนของราคากุ้งกุลาดำในตลาด และค่าใช้จ่ายในการลงทุนสูงในการเลี้ยงกุ้ง ทำให้เกษตรกรหลายรายถึงกับหมดตัวก็มี ผู้ที่ได้ประโยชน์กลับเป็นบริษัทที่รับซื้อกุ้งผู้ส่งออกและผู้ขายสายพันธุ์และอาหารสัตว์ ในที่สุดผู้เลี้ยงก็ต้องเลิกกิจการหรือมีการขายที่ทาง หรือปล่อยให้เป็นที่รกร้าง รวมทั้งมีการครอบครองซื้อขายสิทธิ์ในที่ดินป่าชายเลนอย่างผิดกฎหมาย ทำให้เกิดปัญหาด้านอื่นๆ ตามมาหลายประการ

ขณะที่คนเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น แต่ก็มีคนทะเลาะจำนวนหนึ่งยังคงประกอบอาชีพประมง แต่ได้เปลี่ยนไปเป็นการทำประมงน้ำลึกเพื่อการพาณิชย์ มีเรือตั้งขนาดใหญ่และมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เกิดขึ้นเพื่อทำให้การประมงมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่วิธีนี้ก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศเช่นกัน เพราะเครื่องยนต์เรือจะติดเอาดินโคลนบริเวณชายฝั่งออกไปทำให้ดินบริเวณนั้นไม่แน่น ทำให้ต้นไม้ใหญ่โคนล้มไม่สามารถหยั่งรากลึกอีกทั้งก็ประสบปัญหาหมอกพิษด้วย นอกจากนี้ก็ประสบปัญหาแรงงานที่คนในพื้นที่ไปทำงานในระบบอุตสาหกรรม ดังนั้น แรงงานประมงจึงเป็นคนต่างถิ่น ซึ่งอาจเป็นคนอีสาน และในปัจจุบันก็เป็นแรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเมียนมาร์ ดังนั้น พื้นที่ตำบลคลองด่านด้านแถบชายฝั่งทะเลจึงมีคนต่างถิ่น และต่างด้าวมาใช้พื้นที่สาธารณะปะปนกับคนในพื้นที่

เมื่อการเจริญเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ เกิดขึ้น ส่งผลให้จังหวัดสมุทรปราการเป็นเมืองที่รองรับการขยายตัวด้านประชากร ที่พักอาศัย โรงงานอุตสาหกรรมและการบริการ เกิดนิคมอุตสาหกรรม 3 แห่งทั้งนิคมอุตสาหกรรมบางปู ที่อำเภอเมืองฯ นิคมอุตสาหกรรมบางพลี ที่อำเภอบางเสาธง และนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย (สุวรรณภูมิ) ที่อยู่ในอำเภอบางบ่อและอำเภอบางเสาธงซึ่งส่งผลดี

และผลเสียแก่พื้นที่อำเภอบางบ่อ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทำให้มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบางบ่อจากสังคมเกษตรกรรมกลายเป็นสังคมผสมผสานของสังคมเมืองกับสังคมชนบท ที่เรียกว่ากึ่งเมืองกึ่งชนบท อันเป็นลักษณะที่ไม่ต่างกับพื้นที่ในเขตอุตสาหกรรมอื่นๆ ซึ่งจะมีคนท้องถิ่น คนมาอยู่อาศัยใหม่ และคนต่างชาติ เข้ามาอยู่ในบางบ่อ ส่วนลักษณะทางกายภาพ ก็จะมีถนนสายหลักและสายรองเกิดขึ้นมากมาย และมีบทบาทแทนคลองที่เคยสำคัญในอดีต จนบางคลองก็ตื้นเขิน หรือถูกถมเพื่อสร้างถนน หรือบางคลองก็ตื้นเขินน้ำระบายออกไม่ได้ หรือระบบอุตสาหกรรมที่ทำให้เกิดมลพิษในคลอง ทำให้คลองถูกลดบทบาทลง ตลอดจนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านและชื่อคลองก็อาจจะลบเลือนไปตามกาลเวลา

2. ความเป็นมาของการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

พบว่าชื่อคลองและชื่อบ้านส่วนใหญ่คนในพื้นที่กำหนดเรียกกันเอง โดยพิจารณาจากหลายปัจจัย อาทิ บุคคล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะภูมิประเทศ ชื่อสัตว์ที่พบมากในท้องถิ่น ศาสนสถานหรือสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ตลอดจนเรื่องเล่าตำนานที่สืบทอดกันในท้องถิ่น เป็นต้น

การตั้งชื่อบ้านจะนิยมตั้งให้สัมพันธ์กับชื่อคลองที่อยู่ใกล้ๆ เช่น บ้านคลองปลัดสาย บ้านคลองพระยานาคราช บ้านคลองนิมยัตรา บ้านคลองบางเหี้ย บ้านคลองด่านน้อย เป็นต้น เพื่อบ่งบอกตำแหน่งและทิศทาง แต่บางบ้านเรียกชื่อตามลักษณะเฉพาะของชุมชน เช่นบ้านคลองมอญ ซึ่งเป็นชุมชนมอญมีคนอยู่อาศัยอยู่มาก หรือบ้านเกาะนอก บ้านเกาะใน ซึ่งเรียกชื่อตามลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านที่มีคลองล้อมรอบ นอกจากนี้ยังมีชื่อหมู่บ้านที่เรียกชื่อของแจกที่ทางการแจกให้กับคนที่มาช่วยขุดคลอง เช่น คลองน้ำตาล เป็นต้น

สำหรับการตั้งชื่อคลอง คนในพื้นที่มักจะตั้งชื่อไปตามสิ่งที่หรือที่เห็นไม่ว่าจะเป็นชื่อคน สัตว์ สิ่งของ ตลอดจนลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากรทั้งบนดินและในน้ำ ความเชื่อและเรื่องเล่าในท้องถิ่น โดยจำแนกชื่อคลองตามลำดับมากไปหาน้อยได้ 10 หมวดหมู่ คือ

1) **ตั้งชื่อตามบุคคล** เนื่องจากแต่ก่อนผืนนากว้างย้อมห่างไกลจากคลองหลัก เจ้าของนาจึงได้ทำการขุดทางน้ำ เรียกว่า ขุด เพื่อชักน้ำจากคลองใหญ่มาใช้ในนา หากการขุดขุดเข้าแปลงนา โดยไม่ได้ตัดผ่านแปลงนาผู้อื่นก็มักจะเรียกชื่อขุดตามเจ้าของนานั้นๆ ถ้าหากจำเป็นต้องขุดขุดลากผ่านแปลงนาผู้อื่นซึ่งมีหลายเจ้าของ ก็ต้องตกลงขอกันพื้นที่บางส่วนทำขุด ถือว่าได้ประโยชน์กันทั้งสองฝ่ายคือ ได้ทางน้ำและทางลำเลียงผลผลิตร่วมกัน และขุดนั้นอาจตั้งชื่อตามคนใดคนหนึ่งที่มีนาหรือบ้านที่อยู่ในบริเวณนั้นๆ เหตุนี้จึงมีชื่อขุดซึ่งตั้งตามชื่อคนอยู่แทบทุกพื้นที่ของบางบ่อการนำชื่อคนมาตั้งชื่อขุด จึงมีมากที่สุดและจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) ตั้งตามชื่อคนที่ขุดขุดเป็นคนแรก เพื่อบอกว่าคนๆ นี้เป็นเจ้าของที่นาอยู่ในคลอง ซึ่งบางคนอาจมีบ้านอยู่ในขุดด้วย เพื่อให้จดจำได้ง่ายและอาจประกาศชื่อผู้ถือกรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดินในบริเวณนี้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น คลองขุดตาพุท คลองหลอดยายเก็บ คลองขุดตาเติบ เป็นต้น

(2) ตั้งชื่อคนที่มีอาศัยอยู่ในคลอง โดยอาจตั้งตามคนที่เข้ามาอยู่เป็นคนแรกหรือตั้งตามชื่อเจ้าของบ้านที่มีเพียงหลังเดียวในคลอง โดยบ้านนั้นอาจจะอยู่ที่ต้นคลอง ปลายคลองหรือกลางคลอง กรณีนี้มักพบในคลองสายสั้นๆ อาจเป็นคลองลัดหรือคลองเชื่อมไปออกยังคลองอื่นๆ ดังเช่น คลองลัดยายเต่า คลองยายเฟื่อน คลองตาท้วม คลองยายตัว เป็นต้น

(3) ตั้งชื่อพระราชทาน ผู้มีอำนาจทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน อาจจะแสดงถึงความสำคัญ หรือประกาศอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ครอบครองพื้นที่คลอง หรือผู้มีอำนาจในการเป็นแม่กองขุดคลอง มีทั้งเรียกชื่อคลองตามยศตำแหน่งขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์หรือผู้นำท้องถิ่น เช่น คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต คลองประเวศบุรีรมย์ คลองพระยานาคราช คลองพระยาสมุทร ที่เรียกตามบรรดาศักดิ์ของขุนนาง ซึ่งบ่งบอกว่าเป็นคนของหลวงหรือราชการ เป็นต้น

2) ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ เพราะต้องการบอกสภาพและลักษณะภูมิประเทศของคลองว่ามีลักษณะอย่างไร เช่น มีพื้นที่ในคลองนั้นพอมายังช่วงนั้นก็ลาดลงต่ำ เช่น คลองคอลาด คลองลาดห้วย หรือบริเวณนั้นเป็นทางแยกทำให้คลองสองสายมาสบกันทำให้น้ำในคลองมีสองสี เช่น คลองแพรกน้ำขาว และคลองแพรกน้ำแดง พื้นที่นี้ดินเค็มซึ่งเกิดจากน้ำทะเลท่วมถึงเช่น คลองเกลือหรือพื้นที่ๆ มีการขุดคลองกันคลองใหญ่ เพื่อชักน้ำเข้าไปในที่นา เช่น คลองสกัด 75 คลองสกัด 100 หรือ คลองซอย เช่น คลองสาม คลองสี่ คลองห้า คลองหก เป็นต้น

3) ตั้งชื่อตามชื่อของพืชพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้อง เพราะพื้นที่ มีความหลากหลายทั้งที่ลุ่มที่ดอน ป่ารก พุงนา และพื้นที่ทะเล หรือบางบริเวณก็รับกระแสน้ำขึ้นน้ำลงของน้ำทะเลปากอ่าวไทยทำให้พืชพันธุ์ไม้แตกต่างกัน หากพบว่าพันธุ์ไม้ใดโดดเด่นจนสังเกตเห็นได้ก็จะนำมาตั้งเป็นชื่อคลอง เพราะจำง่ายและเข้าใจตรงกันทั้งยังบอกเล่าพื้นที่บริเวณนั้นไปด้วย แนวคิดการตั้งชื่อคลองจึงมี 3 ประการ คือ

หนึ่ง มีลำต้นสูงใหญ่โดดเด่นเพียงต้นเดียว อาจอยู่ต้นคลองหรือปลายคลองเช่น คลองสำโรง คลองไทรโยค เป็นต้น

สอง มีพันธุ์ไม้ชนิดอื่นๆ ขึ้นเกลื่อนไปตลอดแนวคลองหรือช่วงหนึ่งของคลองในอดีต เช่น คลองเปรี้ง คลองชะคราม เป็นต้น

สาม เป็นพืชพันธุ์ที่ขึ้นเฉพาะในพื้นที่นั้น เช่น คลองกระแซงเตย คลองสะบัดจาก คลองลาดห้วย เป็นต้น

4) ตั้งชื่อตามสัตว์ที่พบมากและลักษณะของอาการของสัตว์ เพื่อบอกว่ามีสัตว์ชนิดนั้นอาศัยหรือพบมากอยู่ในบริเวณนั้น เช่น คลองบางเหี้ย คลองบางตีนนก (คลองไชนก) คลองบางกระยาง คลองกาหลง คลองควาย คลองปีกกา คลองบางเพรียง เป็นต้น นอกจากนั้นการที่มีสิ่งสารสัตว์อาศัยอยู่มากยังแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นั้นด้วย

5) ตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลอง โดยมากจะเรียกคลองที่ขุดขึ้นในภายหลังแล้วตั้งชื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของคลองเพื่อบอกให้คนทั่วไปเข้าใจ เช่น คลองที่ขุดตัดกับคลองอื่น เพื่อ

ย่นระยะทางจะเรียกว่าคลองลัดหรือคลองขวาง (หรือฝาง) หากขุดโอบรอบหรือตีวงโค้งพื้นที่ใดที่หนึ่งก็จะเรียกว่า คลองอ้อม เช่น คลองอ้อมไร่ คลองอ้อมวัด เป็นต้น แต่ถ้าหากปากคลองด้านใดด้านหนึ่งทะลุออกไปไหนไม่ได้ก็จะเรียกว่าคลองตัน เป็นต้น ลักษณะนี้มีทั้งคลองยาวและคลองสายสั้นๆ

ยังมีคลองที่มีลักษณะเฉพาะอื่นอีก รูปร่างคล้ายกับอาวุธ เช่น คลองธนู หรือคลองซึ่งเกิดจากน้ำคลองสองสายไหลมาบรรจบกันจนบริเวณนั้นเป็นทางแยก ชาวบ้านเรียกว่า แพรก หมายถึง แอ่งหรือบ่อเพื่อล่อถึงลักษณะพิเศษนี้ ซึ่งทำให้เกิดน้ำมีสองสีอย่างชัดเจน เช่นคลองแพรกน้ำแดง (หนามแดง) คลองแพรกน้ำขาว

ส่วนการตั้งชื่อตามขนาดของคลอง อาทิ คลองสกัดเจ็ดสิบห้า คลองสกัดเจ็ดสิบ คลองสกัดแปดสิบ คลองสกัดร้อย โดยมากเป็นคลองที่เือกขนขุดขึ้นมาในภายหลัง เป็นคลองเศรษฐกิจซึ่งมีจุดประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อชักน้ำเข้าสู่นาเช่า และเพื่อใช้คลองเป็นตัวแบ่งพื้นที่นา จึงได้กำหนดให้คลองแต่ละสายมีความยาวความห่างเท่าๆ กันตามมาตราวัดแบบไทย หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อสกัดกั้นน้ำเค็มอันอาจทำให้พืชผลเสียหายด้วย นอกจากนี้ยังมีการขุดคลองซอย เข้าที่นา เลยเรียก คลองสาม คลองสี่ คลองห้า คลองหก เป็นต้น

6) **ตั้งชื่อตามสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม** เพื่อให้ทราบว่าสิ่งก่อสร้างใดเป็นสัญลักษณ์ของคลองนั้น เช่น วัด บ้านเรือน ด่าน เป็นต้น โดยการตั้งชื่อมีหลายกรณี ได้แก่

หนึ่ง เป็นวัด หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีมานานก่อนที่จะมีคนเข้าไปอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น เช่น คลองวัดสุคัน

สอง เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแตกต่างไปจากสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่ทั่วไปในคลองนั้นทำให้โดดเด่น เช่น คลองสามเรือน

7) **ตั้งชื่อตามเครื่องใช้ไม้สอย** เกิดสองกรณี คือ หนึ่ง เรียกชื่อตามอุปกรณ์จับสัตว์น้ำที่พบเห็นอยู่ในคลองนั้น เช่นคลองหลุมโพรง และสอง เรียกตามชื่อส้วมตามภาษาจีน เช่น คลองสี่ถัง

8) **ตั้งชื่อตามความเชื่อหรือตำนาน** คือตั้งชื่อตามเรื่องเล่าสืบกันมาในท้องถิ่นที่มีเค้าความจริงและอาจมีการเติมแต่งตามอรรถรสของผู้เล่า เช่น คลองปีกกา คลองสัมชัย (สามมีชัย) เป็นต้น

9) **ตั้งชื่อตามถิ่นฐานดั้งเดิมของคนที่อยู่ในคลอง** เกิดจากการที่คนต่างถิ่นเข้ามาบุกเบิกและอยู่อาศัยในคลอง หรือมาร่วมขุดคลองแล้วก็อาศัยอยู่บริเวณนั้นเป็นจำนวนมาก และมักจะชักชวนเครือญาติหรือคนในหมู่บ้านให้ย้ายเข้ามาอยู่ร่วมคลองเดียวกันและพึ่งพากันในยามประกอบกิจกรรมต่างๆ แล้วเรียกชื่อคลองไปตามถิ่นฐานเดิมเพื่อให้ทราบรากเหง้าของคนที่อยู่ในคลอง เช่น คลองมอญ คลองฉะบั้ง(อาบั้ง) คลองบางพลีน้อย เป็นต้น

10) **ตั้งชื่อตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น** เป็นเรื่องเล่าที่สืบกันมาในท้องถิ่นว่า ได้มีการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในการขุดคลองแล้ว ทว่าการได้มีการแจกของเพื่อแทนค่าแรงในการขุดได้แก่ คลองน้ำตาล เป็นต้น

11) ยังหาข้อสรุปไม่ได้ หรือไม่ทราบที่มา ที่ต้องการให้ศึกษาค้นคว้าต่อไป เช่น คลองกันยา คลองข้างตาย คลองมังกร คลองปรก คลองนางหงษ์ คลองหม้อข้าวหม้อแกง เป็นต้น

ตารางที่ 3 แสดงหมวดหมู่ตามความหมายการตั้งชื่อคลองในอำเภอบางบ่อ

ลำดับ	ชื่อคลองตามความหมาย	จำนวน
1	ตั้งชื่อตามบุคคล/ชื่อพระราชทาน 1. คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต 2. คลองประเวศบุรีรมย์ 3. คลองนิมยตรา 4. คลองพระยาสมุทร 5. คลองพระยานคราช 6. คลองหลอดยายเก็บ 7. คลองหอมสีล 8. คลองปลัดสาย 9. คลองขุนประทาน 10. คลองชวดตาเดิบ 11. คลองบางนางเพ็ง 12. คลองยายทิม* / ชวดยายทิม (สนามพลี) 13. คลองลัดยายเต่า 14. คลองตาพุก 15. คลองยายตัว 16. คลองยายเฟื่อน 17. คลองตาท้วม 18. คลองท้วน	18
2	การตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ 1. คลองบางบ่อ 2. คลองระกาศ 3. คลองชวดปลง (โป่งบัว) 4. คลองลาดหวาย 5. คลองเกลือ 6. คลองแพรกน้ำขาว 7. คลองท้องคั้ง 8. คลองแพรกน้ำแดง 9. คลองคอคลาด* 10. คลองสีกัด 11. คลองสาม 12. คลองสี่ 13. คลองห้า 14. คลองหก	14
3	การตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้อง 1. คลองสำโรง 2. คลองเปร็ง* 3. คลองชวดพร้าว 4. คลองสะบัดจาก 5. คลองปิ่นแก้ว 6. คลองไร่พริก 7. คลองชะคราม 8. คลองไทรโยค* 9. คลองบางคา* 10. คลองกระแซงเตย* 11. คลองลำแพน 12. คลองสวน 13. คลองลาดหวาย	13
4	การตั้งชื่อตามสัตว์ลักษณะอาการของสัตว์ 1. คลองบางตีนนก* (คลองไชนก) 2. คลองกาหลง 3. คลองบางเหี้ย 4. คลองระกาศ 5. คลองปีกกา 6. คลองไชนก* 7. คลองควาย 8. คลองบางกระยาง 9. คลองหลอดเผือกกล้า 10. คลองบางเพรียง	10
5	การตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลอง 1. คลองธนู 2. คลองวงเวียน 3. คลองอ้อม 4. คลองอ้อมไร่ 5. คลองชวดใหญ่ (คลองส่วย) 6. คลองกันบึง	6

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อคลองตามความหมาย	จำนวน
6	การตั้งชื่อตามสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม 1. คลองสุคัน 2. คลองด่าน 3. คลองเกล้าหุม 4. คลองสามเรือน	4
7	การตั้งชื่อตามความเชื่อหรือตำนาน 1. คลองปีกกา 2. คลองสัมมะชัย (สามมีชัย) 3. คลองบางพลีน้อย	3
8	การตั้งชื่อตามเครื่องใช้ไม้สอย 1. คลองสีลั้ง 2. คลองหลุมโพรง	2
9	ตั้งชื่อตามถิ่นฐานดั้งเดิมของคนที่อยู่ในคลอง 1. คลองมอญ 2. คลองฉะบัง	2
10	การตั้งชื่อตามเหตุการณ์ 1. คลองน้ำตาล	1
11	ไม่ทราบที่มา / หาข้อสรุปไม่ได้ 1. คลองกันยา 2. คลองไร่พริก 3. คลองหม้อข้าวหม้อแกง* 4. คลองข้างตาย 5. คลองปรก 6. คลองมังกร 7. คลองนางหงษ์	7

หมายเหตุ * ชื่อเรียกมีความหมายมากกว่า 1 อย่าง / หรือชื่อคลองนั้นมีชื่อเรียกมากกว่า 1 ชื่อ

นอกจากนี้ยังพบว่า คลองหลายสายที่เปลี่ยนแปลงชื่อเรียกในภายหลังนั้น มีหลายสาเหตุ เช่น การตีความภาษา การออกเสียง หรือลักษณะคลองที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีจำนวน 14 คลอง

ลำดับ	ชื่อเดิม	ชื่อปัจจุบัน
1	คลองชวดนา / คลองพระยาผลา / คลองยายทิม	คลองสนามพลี
2	คลองส่วย	คลองชวดใหญ่
3	คลองหัวนา / คลองสามมีชัย	คลองสัมมะชัย
4	คลองกั้งสีลั้ง	คลองสีลั้ง
5	คลองลาว	คลองกระแซงเตย
6	คลองนอก	คลองปลัดสาย
7	คลองใน	คลองวงเวียน
8	คลองหม้อข้าวหม้อแกง	คลองไทรโยค
9	คลองบ้านตะกาด (บ้านรัยกาจ)	คลองบ้านระกาศ

ลำดับ	ชื่อเดิม	ชื่อปัจจุบัน
10	คลองไชนก	คลองบางกะนง
11	คลองบางอีเพ็ง	คลองบางนางเพ็ง
12	คลองมอญ / คลองพระยาสมุทร	คลองนิยมยาตรา
13	คลองพระยาอรรคราช	คลองพระยานาคราช
14	คลองอาบัง	คลองฉะบ้ง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าป้ายชื่อคลองมีทั้งที่เขียนคำว่า คลอง ขวด หลอด รวมกันก็มี ทั้งที่จริงชาวบ้านเข้าใจกันดีว่าลักษณะขวด หลอด คลองแตกต่างกัน แต่ก็เป็นไปได้ว่าในชั้นหลังขวดบางสายได้ขยายจนกว้างพอที่จะเป็นเส้นทางสัญจรจนดูมีขนาดเทียบเท่าคลอง เมื่อกำหนดชื่อในเอกสารราชการจึงได้เขียนคลองขวดควบคู่กันไป เช่น คลองขวดนาคลองขวดตาเต็บ คลองขวดยายทิม คลองหลอดเผือกกล้า คลองขวดต้ายิม เป็นต้น แต่คนพื้นที่หลายท่านยังคงเรียกว่าขวด อีกทั้งบางคลองซึ่งเปลี่ยนชื่อเรียกไปแล้วแต่คนในพื้นที่ยังคงเรียกชื่อเดิมเพราะเข้าใจตรงกัน

สำหรับคลองที่มีความยาวพาดผ่านหลายพื้นที่หรืออยู่ในแนวเขตคาบเกี่ยวของหลายตำบลหรือหลายอำเภอ หรือสองจังหวัด ก็มักจะมีชื่อปรากฏอยู่ในเอกสารราชการทั้งสองแห่ง เช่น คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ไหลผ่านตำบลเปรี้ง ตำบลคลองสวน มาถึงตำบลบางบ่อ คลองกันยา ก็พาดผ่านหลายตำบลได้แก่ ตำบลบางบ่อตำบลคลองด่าน ตำบลบางเพรียง ก็จะมีคลองกันยาไหลผ่านทั้งสามตำบล ตำบลบางบ่อกับตำบลเปรี้งก็จะมีคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ตำบลเปรี้งกับตำบลคลองสวน ก็จะมีคลองประเวศบุรีรมย์ ตำบลบ้านระกาศ กับตำบลบางเพรียง ก็จะมีคลองบางนางเพ็งหรือคลองบางเหี้ย ก็จะมีทั้งที่ตำบลคลองด่าน ตำบลบางเพรียงและตำบลคลองด่าน หรือคลองสำโรง ซึ่งเป็นคลองที่ต้นคลองอยู่ในอำเภอเมือง ไหลผ่านอำเภอบางพลี บางเสาธง และอำเภอบางบ่อ ไปสู่จังหวัดฉะเชิงเทรา หรือคลองสนมพลี ซึ่งกั้นระหว่างอำเภอบางเสาธงกับอำเภอบางบ่อ หรือคลองปึกกากับคลองหอมศีล ก็จะมีอยู่ในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น

อนึ่ง ชื่อคลองและบ้านบางแห่งไม่อาจสรุปได้ คือ 1. คลองกันยา 2. คลองไร่พริก 3. คลองหม้อข้าวหม้อแกง 4. คลองช้างตาย 5. คลองปรก 6. คลองมังกร 7. คลองนางหงษ์ เนื่องจากยังไม่สามารถหาผู้อาวุโสมาอธิบายได้ และคลองบางคลองที่ผู้วิจัยไม่สามารถหาที่มาได้ ทั้งนี้ อันเนื่องมาจากคณะที่ดำเนินการวิจัยมีสถานการณ์โควิด 19 ระบาด จึงไม่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ และผู้วิจัยจะต้องดำเนินการปิดโครงการ ผู้วิจัยจึงต้องละที่มาของชื่อคลองดังกล่าวไว้ให้ผู้สนใจสืบค้นต่อไป

6.2 การอภิปรายผล

อำเภอบางบ่อเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสมุทรปราการ พื้นที่นี้มีการก่อกำเนิดชุมชน หมู่บ้าน โดยปรากฏชื่อในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ แต่การก่อเกิดชุมชนหมู่บ้านบางแห่งมีมาตั้งแต่ปลาย สมัยกรุงศรีอยุธยา พื้นที่ของอำเภอบางบ่อ เป็นแนวยาวจากทางเหนือมาทางใต้ โดยทางตอนเหนือ เป็นพื้นที่ทำนา ในขณะที่ทางตอนใต้เป็นพื้นที่ป่าชายเลนทะเลอ่าวไทย บางบ่อซึ่งอดีตเป็นปารกทึบ ได้มีการมาหักร้างล้างพงเป็นชุมชน ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการปลูกข้าวเป็นสังคมชานา ทั้งนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายให้ราษฎรบุกเบิกพื้นที่ทำนาในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมทั้งมีการขุดคลองโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในขณะนั้นเพื่อเปิดพื้นที่ทำนาให้กว้างไกลออกไปคล้ายกับประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431-2457 ของสุนทรี อาสะไวย์ (2530) ซึ่งกล่าวเช่นกันว่ารัฐบาลให้ความสำคัญต่อการขยายพื้นที่การทำนาและการขุดขยายคลองทั้งของหลวงและเอกชนเป็นจำนวนมากจนทำให้มีการอพยพเข้ามาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตรังสิตโครงการรังสิตถือได้ว่าเป็นการขุดคลองที่สำคัญอย่างเด่นชัดที่สุดและทำให้คลองรังสิตเชื่อมไปยังคลองอื่นๆ ได้โดยสะดวก เช่นเชื่อมกับคลองที่อยู่ทางด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองแสนแสบ ตอนล่าง คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ต่อมาคลองส่วนนี้ได้เชื่อมกับคลองธรรมชาติที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ บางบ่อและกลายเป็นแหล่งน้ำ รวมทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ทั้งยังมีส่วนสนับสนุนทำให้เกิดการบุกเบิกที่นา การเข้ามาอยู่ของคนต่างพื้นที่จนก่อเกิดเป็นชุมชนหมู่บ้านในฝั่งตะวันออกของเมืองสมุทรปราการ

สำหรับเรื่องราวประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมตลอดจนลักษณะภูมิประเทศและลำคลองหลายสายของอำเภอบางบ่อยังมีความสอดคล้องกับคลองและเรื่องราวของบ้านในอำเภอบางพลีและบางเสาธงด้วย ดังมีข้อมูลตรงกับการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ของพรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง (2557) และการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ของพรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง (2561) ซึ่งกล่าวถึงชุมชนบางพลีว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางคลองสำโรง เส้นซึ่งเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง และอำเภอบางบ่อก็อยู่ในเส้นทางคลองสำโรงเช่นกัน

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 บางพลีเป็นชุมชนที่มีตลาดใหญ่และมีผู้คนเรือนแพอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากทั้งยังมีเส้นทางคลองหลายสายที่เชื่อมโยงมาสู่พื้นที่อื่นๆ โดยรอบด้วยเช่นในพื้นที่บางเสาธงเป็นต้น ภายหลังพบว่าคนบางพลีจำนวนหนึ่งได้เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำนาในบางเสาธง จนกระทั่งได้ก่อเกิดชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งนับเนื่องเป็นเครือญาติกันกับคนบางพลีและทำให้เกิดการติดต่อเคลื่อนไหวไปมาระหว่างคนบางพลีและคนบางเสาธงในขณะที่คนบางบ่อก็อาศัยอยู่ในลำคลองสำโรง คลองบางเหี้ย คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ซึ่งเป็นคลองสายหลัก

ในส่วนของการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่ามีชื่อที่นิยมนำมาตั้งมากที่สุด 5 กลุ่มแรก ได้แก่

1. ชื่อคน/ชื่อพระราชทาน ซึ่งมีทั้งตั้งตามชื่อพระราชทาน ชื่อข้าหลวงฯ หรือบรรดาศักดิ์หรือบุคคลที่เป็นชนชั้นนำในท้องถิ่นไปจนถึงชาวบ้านผู้อาศัย มีที่นา หรือเป็นผู้ขุดคลองนั้นๆ
2. ชื่อลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งบ่งบอกทำเลว่าเป็นที่ลุ่ม ที่ดอน ทางแยก เวียง เกาะ เป็นต้น
3. ชื่อพืชพันธุ์ไม้ มีทั้งพันธุ์ไม้น้ำจืดและน้ำเค็ม พันธุ์ไม้ที่มีลักษณะพิเศษหรือเป็นต้นไม้ใหญ่หรือขึ้นอยู่จำนวนมาก
4. ชื่อตามสัตว์ลักษณะอาการของสัตว์ที่พบมากในแหล่งนั้น
5. การตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลองเพื่อความชัดเจนของคลอง

แนวคิดในการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านของอำเภอบางป่อ มีความสอดคล้องกับการตั้งชื่อบ้านในอำเภอบางพลี และอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ดังเช่น งานวิจัยของพรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง (2557, น. 219) ซึ่งศึกษาเรื่องการตั้งชื่อบ้านและชื่อคลองในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการพบว่า การตั้งชื่อบ้านและชื่อคลอง ตั้งชื่อตามลักษณะดังนี้ 1) ตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้อง 16 ชื่อ 2) ตั้งชื่อตามบุคคลและลักษณะอาการของคน 15 ชื่อ 3) ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ 8 ชื่อ 4) ตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลอง 7 ชื่อ 5) ตั้งชื่อตามสัตว์และลักษณะอาการของสัตว์ 6 ชื่อ 7) ตั้งชื่อตามสถานที่ก่อสร้างที่มีอยู่เดิม 4 ชื่อ 8) ตั้งชื่อตามความเชื่อและตำนาน 3 ชื่อ 9) ตั้งชื่อตามเครื่องมือใช้สอย 2 ชื่อ 6) ตั้งชื่อตามกิจการกระทำหรือเหตุการณ์ 5 ชื่อ 10) การตั้งชื่อตามอาหาร 1 ชื่อ และการศึกษาเชิงคติชนวิทยา : การตั้งชื่อบ้านและชื่อคลองในอำเภอบางเสาธง (พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง, 2561, น. 360-361) ที่พบว่าการตั้งชื่อดังกล่าวตั้งชื่อตามลักษณะดังนี้ 1) ตั้งชื่อตามบุคคล 13 ชื่อ 2) ตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้และลักษณะที่เกี่ยวข้อง 9 ชื่อ 3) ตั้งชื่อตามขนาดหรือทิศทางของคลอง 7 ชื่อ 4) ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ 6 ชื่อ 5) ตั้งชื่อตามสัตว์และลักษณะอาการของสัตว์ 6 ชื่อ 6) ตั้งชื่อตามสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม 5 ชื่อเรื่อง 7) ตั้งชื่อตามกิจการกระทำหรือเหตุการณ์ 5 ชื่อ 8) ตั้งชื่อตามถิ่นฐานดั้งเดิมของคนที่อยู่ในคลอง 4 ชื่อ 9) ตั้งชื่อตามเครื่องมือใช้สอย 2 ชื่อเรื่อง 10) ตั้งชื่อตามความเชื่อหรือตำนาน 2 ชื่อเรื่อง

ทั้งนี้ เพราะอำเภอบางป่อ อำเภอบางพลี และอำเภอบางเสาธง (ซึ่งเดิมคือส่วนหนึ่งของอำเภอบางพลี) มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกัน แตกต่างกันที่อำเภอบางป่อ มีบางส่วนติดต่อกับทะเล โดยเฉพาะตำบลคลองด่าน และในอดีตก็มีน้ำทะเลท่วมถึงในตำบลอื่นๆ เช่นเดียวกัน ก่อนที่จะมีการสร้างถนนสุขุมวิท ทำให้เป็นปราการในการกั้นระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็มทำให้วิถีของคนบางป่อแบ่งเป็นวิถีคนท้องนา กับวิถีคนทะเล และทำให้ระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อลักษณะภูมิศาสตร์ระหว่างในอดีตกับปัจจุบันคลองในสภาพปัจจุบันจึงมองไม่เห็นถึงลักษณะที่มาในอดีต

การตั้งชื่อคลองของอำเภอบางบ่อมีลักษณะการตั้งชื่อคลองและหมู่บ้าน มีลักษณะสอดคล้องกันกับอำเภอบางพลีและอำเภอบางเสาธง ซึ่งงานวิจัยของทั้งสองเรื่องที่ศึกษาเรื่องชื่อบ้านและชื่อคลองในอำเภอบางพลีและอำเภอบางเสาธง พบว่าพื้นที่ของอำเภอทั้งสองเป็นท้องนาทุ่งข้าว จึงมีลักษณะการเรียกชื่อหมู่บ้าน และชื่อคลองไปในทิศทางเดียวกัน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ข้อค้นพบว่าการอธิบายเส้นทางคลองที่ปรากฏในแผนที่ของหน่วยงานท้องถิ่น กับแนวคลองที่ปรากฏในแผนที่ดาวเทียมใน Google map บางแห่งไม่ตรงกันโดยแผนที่ของหน่วยงานท้องถิ่นมีความละเอียดกว่าคลองบางคลองมีลำคลองยาว คนในท้องถิ่นเรียกชื่อหลายชื่อ แต่ในแผนที่ดาวเทียมเรียกชื่อเดียวตลอดทั้งคลอง หรือในเรื่องชื่อเช่นปากคลองทั้งสองด้าน และมีคลองสาขาย่อยอีกหลายสาย แต่ในแผนที่ดาวเทียมระบุเป็นเพียงคลองเดียวไม่ระบุคลองสาขา ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าคลองนั้นมีความตื้นเขินจนเป็นคูน้ำ หรือคลองนั้นอาจมีการถม หรือการรูกู้ลำจนไม่เห็นเป็นแนวคลองทำให้ไม่ปรากฏในแผนที่ดาวเทียม

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัย แนวคิดของการตั้งชื่อบ้านนามเมืองที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอื่นๆ ของประเทศไทยด้วย ดังเช่นงานวิจัยของวรรณภา บุญประทีป (2553) ศึกษาชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการสร้างคำที่เป็นชื่อหมู่บ้านและกลวิธีที่ใช้ในการตั้งชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี และผลการศึกษาพบว่ากลวิธีในการตั้งชื่อหมู่บ้านโดยพิจารณาจากประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานและความหมายของชื่อหมู่บ้าน 4 ลักษณะ ได้แก่ ชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศ ชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับตำนาน และชื่อหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่า ส่วนผลการศึกษากลวิธีการตั้งชื่อหมู่บ้านสัมพันธ์กับเรื่องต่างๆ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานใกล้น้ำ การบอกทิศทางตำแหน่งหรือแสดงลักษณะเด่นของหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงลักษณะชุมชน ลักษณะภูมิประเทศแบบพื้นที่สูง ความหลากหลายของพืชพรรณ ความสำคัญของวัดและศาสนสถาน ความสำคัญของพื้นที่ป่าเกี่ยวกับตำนาน และเรื่องเล่า และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสรบุศย์ รุ่งโรจน์สุวรรณ และ รุ่งวิมล รุ่งโรจน์สุวรรณ (2551) ได้ทำการศึกษาชื่อหมู่บ้านในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างของชื่อหมู่บ้าน (ที่วิเคราะห์ประกอบกับที่มาของชื่อ) อาจเป็นคำๆ เดียวจนถึง 4 คำ โดยส่วนใหญ่จำนวน 56 ชื่อ ประกอบด้วยคำ 2 คำ มีชื่อที่เป็นคำเดียวจำนวน 9 ชื่อ และชื่อที่ประกอบด้วยคำ 3 และ 4 คำ มีจำนวน 4 และ 1 ชื่อ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาความหมายของคำที่นำมาประกอบเป็นชื่อหมู่บ้าน พบว่า มีการกระจายในกลุ่มความหมายหลัก 3 กลุ่ม ได้แก่ (ธรรมชาติ) เป็นจำนวนมากที่สุด (มนุษย์) และ (ลักษณะ) ตามลำดับ อนึ่ง จากการวิเคราะห์ชื่อหมู่บ้านส่วนใหญ่จำนวน 42 หมู่บ้าน มีที่มาจากลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน นอกจากนี้ชื่อหมู่บ้านอาจมีที่มาจากแหล่งชุมชนสำคัญในอดีต หรือสถานที่สำคัญทางศาสนา ชุมชนเดิม และเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต นอกจากนี้การศึกษาชื่อหมู่บ้านยังมีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรม

ท้องถิ่นอีกด้วย กล่าวคือในเชิงประวัติศาสตร์ ข้อมูลการเกิดหมู่บ้านแสดงให้เห็นการขยายตัวของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ลุ่มและแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังแสดงออกให้เห็นจากการใช้ชื่อชุมชนหรือหมู่บ้านเดิมเป็นฐานในการตั้งชื่อโดยมีส่วนขยายเป็นคำบอกตำแหน่งและทิศทาง ในแง่วิถีชีวิตและความเชื่อนั้น มีการใช้คำแสดงลักษณะภูมิประเทศและพืชพรรณ ในการตั้งชื่อหมู่บ้านกระจายอยู่ทั่วทั้งอำเภอ ซึ่งมีการแสดงตำแหน่งโดยสังเขปด้วยแผนที่ นอกจากนี้ชื่อหมู่บ้านยังแสดงให้เห็นวัฒนธรรมภาษา ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นเหนือ ซึ่งมีสอดแทรกอยู่ในการสะกดคำ การออกเสียงคำ และการใช้คำศัพท์ในจำนวนไม่น้อยนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ มาโนช ดินลานสกุล (2552, น. 149-153) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ชื่อบ้านนามเมือง : เรื่องเล่าชีวิตคนและชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ผลการวิจัยสรุปได้ว่าชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลสงขลา ได้เก็บรวบรวมเรื่องเล่าเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองตามที่กำหนดทั้งสิ้น 158 ชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดในวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย ด้านวิถีชีวิตผู้คนและชุมชนจากเรื่องเล่าของชื่อบ้านนามเมือง พบว่า ผู้คนและชุมชนรอบทะเลสาบสงขลามีความเชื่อดั้งเดิมหลายลักษณะ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับทวด 2 ลักษณะคือ ทวดที่เป็นผู้ใหญ่ และทวดที่เป็นพญานาคนอกจากนี้ก็มีทวดในลักษณะอื่นๆ เช่น ทวดที่เป็นจระเข้ และทวดที่เป็นต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏในเรื่องความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบและมีอาณาเขตติดต่อกับทะเลสาบสงขลา ทั้งในพื้นที่จังหวัดสงขลาและพัทลุง ที่น่าสนใจเกี่ยวกับวิญญาณทั้งของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม ความเชื่อเกี่ยวกับคาถาอาคม ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์และสิ่งของ ความเชื่อเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ด้านผู้คนและชุมชนกับศาสนา พบว่าชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาเป็นชุมชนที่เลื่อมใสศาสนาพุทธในลักษณะผสมผสาน กล่าวคือมีทั้งศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิม ที่เรียกว่า พุทธแบบชาวบ้าน ด้านผู้คนและชุมชนกับธรรมชาติ พบว่า มีการนำลักษณะธรรมชาติต่างๆ มาตั้งเป็นชื่อบ้านนามเมือง เช่น ใช้ป่าหรือต้นไม้ ใช้แหล่งน้ำ ใช้ลักษณะพื้นดินที่ตั้งใช้ลักษณะผสมของธรรมชาติ เป็นชื่อบ้านนามเมือง

จะพบว่าข้อค้นพบที่ศึกษาเกี่ยวกับภูมินามในจังหวัดต่างๆ สรุปว่ามีแนวความคิดการตั้งชื่อซึ่งสัมพันธ์กับทำเลที่ตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ พืชพรรณและภูมิประเทศเป็นสำคัญ และมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน นอกจากนี้ชื่อยังสะท้อนถึงภาพรวมของพื้นที่ทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งก็สอดคล้องกับการตั้งชื่อบ้านและชื่อคลองของอำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า การตั้งชื่อคลองหรือชื่อบ้านในพื้นที่อำเภอบางป๋อแทบไม่มีชื่อที่เกี่ยวข้องกับการคมนาคมทางบก ยกเว้นคลองด่าน ซึ่งมีที่มาจากด่านผ่านทางที่กั้นในถนนสุขุมวิท ซึ่งเป็นความเจริญที่ผ่านมาในครั้งอดีต ที่เป็นเช่นนี้เพราะบางป๋อมีภูมิประเทศที่ประกอบด้วยคลองเป็นจำนวนมาก ในอดีตผู้คนให้ความสำคัญกับการสัญจรทางน้ำ มากกว่าการสัญจรทางบก

นอกจากนี้คลองยังใช้ขนส่งผลผลิตทางการเกษตร จำพวกข้าว พืชผล หรือแม้แต่ผลผลิตทางการประมง แม้กระทั่งในช่วงฤดูแล้งซึ่งน้ำคลองน้อยหรือแห้งขอดจนไม่สามารถใช้เรือได้ คนในพื้นที่ก็ยังใช้วิธีการเดินเท้าทั้งในระยะใกล้และไกลไปยังที่ต่างๆ เรือและคลองจึงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ติดน้ำมากกว่าเกวียนที่มีความสำคัญต่อพื้นที่ๆ ใช้ทางบก

ทั้งนี้ ยังพบอีกว่าบางพื้นที่ของอำเภอบางบ่อ มีเรื่องราวลักษณะเรื่องเล่า (narratives) ที่เป็นตำนานซึ่งคนในพื้นที่จำแล้วถ่ายทอดกันด้วยปากต่อปากสืบกันมา อาทิ ในพื้นที่ตำบลคลองด่านที่มีชาวบ้านพื้นถิ่น ชาวจีน และชาวมอญที่ชุมชนคลองมอญ บริเวณวัดสร้างโคก (วัดมอญ) ก็มีเรื่องราวของพระเจ้าตากสินที่เป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่นสืบกันมาว่า ที่พระองค์ท่านได้ตีฝ่าวงล้อมพม่า มาและได้แล่นเรือมาออกปากอ่าวเจ้าพระยา เพื่อจะมุ่งหน้าไปจันทบุรีนั้น จนมาถึงคลองด่านซึ่งเป็นย่านชาวประมงจีนมืออาชีพ ที่มีความสามารถในการเดินเรือ ต่อเรือ และปลูกผัก ประกอบกับมีชาวมอญและชาวไทยพื้นถิ่นอาศัยอยู่จำนวนหนึ่ง คลองด่านจึงนับเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมในการต่อเรือ เพื่อจะเดินทางไปจันทบุรีเนื่องจากมีกำลังคนที่มีความสามารถในการต่อเรือและการเดินเรือ อีกทั้งคลองด่านอุดมสมบูรณ์ทั้งข้าวปลาอาหาร จึงเหมาะสมที่จะเป็นที่สะสมเสบียงเพื่อการดังกล่าว เรื่องนี้เป็นเรื่องราวในท้องถิ่นที่เล่าสืบต่อกันมา หรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับบางพลีน้อย บ้านปึกกา หรือคลองสัมมะชัย ที่ชื่อที่มาของคลองและบ้านนั้นไปเชื่อมโยงกับเรื่องราวของพระเจ้าตากสินในลักษณะของการแปรรูปกระบวนทัพเป็นลักษณะปึกกา บ้านสามมีชัย หรือบางพลีน้อย ที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการทำบัตรพลีน้อย เช่นเดียวกับเรื่องเล่าที่บางพลีใหญ่ (อำเภอบางพลี) ถึงขนาดที่ผู้รู้ในท้องถิ่นนำไปประพันธ์เป็นบทเพลงที่อธิบายที่มาเกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากบางบ่อมีคนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งคนไทย คนมอญ คนจีนเข้ามาอยู่อาศัย ประกอบกับเรื่องราวเกี่ยวกับคุณงามความดีของพระเจ้าตากสินมีต่อแผ่นดินไทยนั้นปรากฏในทุกกลุ่มคน จึงทำให้เรื่องนี้เป็นที่รวบรวมพลังของคนกลุ่มต่างๆ ให้เป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกันได้ หรือที่ตำบลบางเหี้ย (คลองด่าน) ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ของเสือหลวงปู่ปานที่เกี่ยวกับการเสด็จประพาสของรัชกาลที่ 5 ในการเสด็จมาที่ประตูละบายน้ำคลองบางเหี้ย ที่ตำบลคลองด่าน ซึ่งเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าและเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์ หรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับคหบดีบ้านสามเรือนที่ปั้นเหี้ยซึ่งทำจากทองคำให้ลูกเล่น แล้วเหี้ยคลานลงน้ำไป ล้วนแต่ทำให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนให้หลอมกันเป็นหมู่พวกเดียวกันได้

เรื่องเล่าในลักษณะตำนาน มีเนื้อความที่เป็นจริงปะปนไปกับอภินิหารและความเหลือเชื่อ ทั้งยังมีความสับสนหลายทางเพราะการเล่าแบบปากต่อปากสืบกันมาหลายสำนวน บางเรื่องยังไม่มี การพิสูจน์ในทางวิทยาศาสตร์หรือเหตุผลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี แต่ถ้าพิจารณาตามแนวคิด ทฤษฎีของ Claude Levi-Strauss ที่กล่าวว่าเรื่องเล่าในลักษณะตำนานนั้นเป็นวิถีคิดของคนที่ถูกพันธ อย่างใกล้ชิดกับวิถีแบบธรรมชาติ และจะถ่ายทอดผ่านตำนานปรัมปราโดยเนื้อเรื่องนั้นอาจเป็นไปได้ ในความเป็นจริง แต่ก็ยังเป็นภาษาที่เป็นรหัสที่บรรพบุรุษสื่อสารความในใจผ่านมายังชนรุ่นหลังนั้น

จึงเป็นไปได้หรือไม่ว่าตำนานเหล่านี้อาจเป็นความในใจของบรรพบุรุษที่พยายามสื่อสารผ่านมายังชนรุ่นหลัง โดยให้ตำนานเรื่องเล่าต่างๆ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนเกิดการรวมกลุ่มเป็นพวกเดียวกันและมีความเชื่อ นับถือในสิ่งเดียวกันดังเช่นเรื่องราวของพระเจ้าตากสิน เรื่องราวของอภินิหารของเสือหลวงปู่ปาน เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชุมชนหมู่บ้านเกิดความเข้มแข็ง

อย่างไรก็ดี แนวคิดของการตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านที่กล่าวมาทั้งหมด ล้วนมีจุดประสงค์หลักคือเพื่อให้เป็นไปโดยสะดวกและเกิดความเข้าใจตรงกันของผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นสำคัญ แต่การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านยังเชื่อมโยงไปสู่เรื่องราวความทรงจำร่วมกันของคนในพื้นที่ ทั้งสะท้อนให้เห็นถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบางบ่อในอดีตจวบจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมดังปัจจุบันตลอดจนแนวโน้มอันอาจเกิดขึ้นในอนาคต

6.3 ข้อเสนอแนะ

สืบเนื่องจากอำเภอบางบ่อได้ถูกความเจริญทางสังคมและการขยายตัวของเศรษฐกิจต่างๆ ทำให้วิถีของคนบางบ่อได้เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมที่พึ่งพาการเกษตร เป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น การดำเนินชีวิตเป็นแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่ผู้คนดั้งเดิมยังคงมีความผูกพันกันภายในสูง และยังคงรักษาอัตลักษณ์ (Identity) ของคนท้องถิ่นไว้ เห็นได้จากการสร้างสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมในรูปแบบกิจกรรมอื่นๆ นอกจากกิจกรรมทางศาสนา ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางการสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ 3 ประการ คือ

1. ระดับนโยบาย คือภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อำเภอบางบ่อ และองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ในอำเภอบางบ่อ ควรให้ความสำคัญของการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์ชุมชน จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสและให้มีนำเอาข้อมูลท้องถิ่นมาถ่ายทอดให้กับคนรุ่นใหม่ได้รู้จัก เข้าใจ และรักท้องถิ่น ในรูปแบบต่างๆ ต่อไป อาทิ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนในอำเภอบางบ่อ ได้เรียนรู้และศึกษาต่อไป

2. นำข้อค้นพบทางคติชนวิทยามาเป็นทุนทางวัฒนธรรม ขับเคลื่อนเพื่อสร้างมูลค่าให้กับคนในพื้นที่ในลักษณะคติชนสร้างสรรค์ (Creative Folklore) โดยอาจนำข้อมูลคติชนของพื้นที่ทั้งตำนานเรื่องเล่าท้องถิ่นหรือนิทาน มาเป็นแนวคิดต่อยอดในการสร้างผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเช่นพลาสติกบางบ่อ ขนมไข่เหี้ย อาหารทะเลแปรรูป และของที่ระลึกต่างๆ ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของบางบ่อ ตลอดจนออกแบบมาสคอต Mascot เช่นพลาสติก ให้เป็นตัวแทนชุมชนและเป็นสินค้าที่ระลึกที่สร้างความจดจำ เป็นต้น

3. หน่วยงานระดับท้องถิ่นได้มีการจัดทำแผนที่คลองไว้อย่างละเอียดดี แต่ชื่อคลองไม่ตรงกับแผนที่ใน Google map หลายคลอง ซึ่งใน Google map จะเขียนชื่อเดียวไปยาวตลอด ปัญหาคือเมื่อคนภายนอกเข้าค้นคว้าหากไม่มีแผนที่ท้องถิ่นจะสืบค้นได้ยาก ดังนั้น หากมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพต่อไปในอนาคต การเขียนชื่อกำกับชื่อคลองไว้ทั้งสองชื่อ จะช่วยให้การค้นหาเส้นทาง ที่มาการสืบค้นอื่นๆ ตรงเป้าหมายสะดวกขึ้น และเป็นหลักฐานหนึ่งว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างไร

บรรณานุกรม

- กัตัญญู ชมชื่น, บรรณาธิการ. (2529). *พ่อกู๋ ครูกวี ศรีสยาม*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- กนกวรรณ อารีย์พัฒนาไพบูลย์. (2534). *การวิเคราะห์ชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561ก). *ข้อมูลทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จังหวัดสมุทรปราการ*. ค้นคืนจาก <https://dmcrth.dmcr.go.th/>
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561ข). *นกยางทะเล*. ค้นคืนจาก <https://www.dmcr.go.th/detailAll/24111/nws/141>
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561ค). *พื้นที่ป่าชายเลนในอดีต*. ค้นคืนจาก http://km.dmcr.go.th/th/c_11/d_690
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (ม.ป.ป.). *แผนแม่บทการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2560-2579*. ค้นคืนจาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER15/DRAWER056/GENERAL/DATA0000/00000159.PDF>
- กรมโรงงานอุตสาหกรรม. (23 มกราคม 2564). *ข้อมูลสรุปในภาพรวมของอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ณ วันที่ 23 ม.ค. 64*. ค้นคืนจาก <http://reg.diw.go.th/executive/Amp3.asp?amp=2&prov=11>
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมทรัพยากรธรณี. (2559). *การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดสมุทรปราการ*. ค้นคืนจาก <http://www.dmr.go.th/download/digest/การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณีจังหวัดสมุทรปราการ>
- กฤติพงษ์ เชื้ออ่อน. (ม.ป.ป.). *กุ้งตะกาด*. ค้นคืนจาก <https://sites.google.com/site/teacherkittipong500/hnwy-kar-reiyn-ru14>
- การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. (c2558). *พื้นที่ภายในนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย (สุวรรณภูมิ)*. ค้นคืนจาก <https://www.ieat.go.th/investment/about-industrial-estates/industrial-estates-in-thailand/>
- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2520). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- ชนิษฐา จิตชินะกุล. (2545). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ‘เขี้ยวเสือ’ หลวงพ่อปาน วัดบางเหี้ย. (29 สิงหาคม 2563). *สยามรัฐออนไลน์*. ค้นคืนจาก <https://siamrath.co.th/n/177897>
- คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดคลองกันยาเราะห์หมัด. (2561). *ประวัติมัสยิดมัสยิดคลองกันยาเราะห์หมัด ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ*. (เอกสารอัดสำเนา)
- “ครับ-ค๊ะ” เริ่มใช้เมื่อใด ส่องการปรับ “ภาษาไทย” ฉบับจอมพล ป. เพื่อความเป็น “ไทย”? (24 ธันวาคม 2563). ค้นคืนจาก https://www.silpa-mag.com/history/article_32885
- โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลหารพิจิตร. (2563). *แผนที่คลองขององค์การบริหารส่วนตำบลบางบ่อ*. สมุทรปราการ: ตำบลคลองด่าน.
- งานประเพณีแห่หลวงพ่อบานทางน้ำ Unseen Thailand หนึ่งเดียวในประเทศไทย. (12 พฤศจิกายน 2561). ค้นคืนจาก <https://www.sanook.com/travel/1412953/>
- จังหวัดสมุทรปราการ. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก <http://www.thaiheritage.net/nation/oldcity/samutprakan1.htm>
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2550). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลิฟแอนด์ลิฟเพรส.
- โหมสุภาวงศ์ทองปลิว. (2534). *การศึกษาความหมายชื่อหมู่บ้านและตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดเลย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, กรุงเทพมหานคร.
- ชาติรี เนตรแจ้ง. (ม.ป.ป.). *ลุงผ้น ตู๋เจริญ นำปลาสดขึ้นทูลเกล้าถวาย รัชกาลที่ 9*. ค้นคืนจาก http://www.anurak-sp.in.th/legend/legend_29.pdf
- ณรงค์ยอดศิริจินดา. (2555). *แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณชายบ้านสีลัง ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพมหานคร.
- ได้รู้จัก...แล้วจะรัก “เหี้ย”. (25 กันยายน 2555). *MGR Online*. ค้นคืนจาก <https://mgronline.com/travel/detail/9550000117893>
- เตย/ไบเตย สรรพคุณ และการปลูกเตย. (25 มิถุนายน 2559). ค้นคืนจาก <https://puechkaset.com/เตย>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- “ถนนบางนา-ตราด” (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ถนนบางนา-ตราด> ที่วโลกซ็อก สังกษราชลีนพระชนม์ กะทันหัน. (8 กันยายน 2556). *โพสต์ทูเดย์*. ค้นคืนจาก <https://www.posttoday.com/dhamma/245490>
- ทำนุ วรธงไชย. (13 มิถุนายน 2560). *แรววัดวัด*. ค้นคืนจาก https://www.sac.or.th/databases/traditional-objects/th/equipment-detail.php?ob_id=51
- ทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2410-2558. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก <http://www.samutprakan.go.th/gov.pdf>
- ที่มาถนนสุขุมวิท ทางหลวงสำคัญสู่ภาคตะวันออก ที่จอมพล ป.ใช้หนีการรัฐประหาร. (16 กรกฎาคม 2563). ค้นคืนจาก https://www.silpa-mag.com/history/article_52818
- เทศบาลตำบลบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. (2560). *ข้อมูลสภาพทั่วไป*. ค้นคืนจาก <http://bangbo.go.th/public/location/data/index/menu/24>
- เทศบาลตำบลหอมศีล จังหวัดฉะเชิงเทรา. (c2561). *วัดสุคันธศีลาราม (วัดหอมศีล)*. ค้นคืนจาก <http://homsin-mu.go.th/public/list/data/detail/id/39/menu/395/page/>
- ไทยตำบลดอทคอม. (ม.ป.ป.ก). *ข้อมูลตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางบ่อ สมุทรปราการ*. ค้นคืนจาก <https://www.thaitambon.com/tambon/110202>
- ไทยตำบลดอทคอม. (ม.ป.ป.ข). *ข้อมูลตำบลหอมศีล อำเภอบางปะกง ฉะเชิงเทรา*. ค้นคืนจาก <https://www.thaitambon.com/tambon/240411>
- ธงชัย เปาอินทร์. (2556). *นกกางทะเล*. ค้นคืนจาก <http://www.thongthailand.com/index.php?lite=article&qid=42100583>
- ธิดา สาระยา. (2545). *อารยธรรม-วัฒนธรรม ในสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- น้องนุช มณีอินทร์. (2543). *การปรับเปลี่ยนของชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- นั่งรถแจ็กไปเข้าส้วม. (2559). ค้นคืนจาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=984072>
- นาน้อย อ้อยหนู. (ม.ป.ป.). *บทความออนไลน์ของนาน้อย อ้อยหนู*. ค้นคืนจาก <http://siamrath.co.th>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- นายเกษตร. (23 กันยายน 2552). "ร้องนกระจาบ" กับเรื่องน่ารู้. *ไทยรัฐออนไลน์*. ค้นคืนจาก <https://www.thairath.co.th/content/34730>
- บริษัท สยามกลการ จำกัด. (ม.ป.ป.). *เกี่ยวกับเรา*. ค้นคืนจาก <https://siamnissan.com/about-us/>
- บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์. (2538). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางทองสุข เศรษฐศิริโรตม์*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ปรมินท จารุวร. (2549). *ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยนถ บุนนาค, ดวงพร นพคุณ, และ สุวัฒนา ธาดานิติ, 2525, *คลองในประเทศไทย: ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525)*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประตุน้ำคลองบางเหี้ย. (ม.ป.ป.). *สมุทรปราการ: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ*.
- ประเพณีแห่นางแมว. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก <https://sites.google.com/site/silpawaththrrm/654>
- ปรีศินี ชำรงโสทธิสกุล. (2550). *การศึกษาซื้อหมู่บ้านในอำเภอองไกรลาค จังหวัดสุโขทัย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ปราณี กุลละวณิชย์. (2535). *โครงการวิจัยซื้อหมู่บ้านในมณฑลทลวงสีและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นฤทัย คงทอง. (2550). *การศึกษาภูมินามในอำเภอปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร.
- ปูแสมหรือปูเค็ม (Sesarmameder). (4 กันยายน 2554). ค้นคืนจาก <https://sites.google.com/site/pukabpachaylenthismuthrsakhr/laksana-pu-ni-pa-chay-len/pu-saem-hrux-pu-khem>
- ปืดวิริยะแบนด์. (26 ธันวาคม 2557). *Retro Samutprakarn ตอนที่ 1: ภาพเก่าๆ*. ค้นคืนจาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/JabChordKhui/2014/12/26/entry-2>
- แผนที่จังหวัดสมุทรปราการ. (23 มิถุนายน 2552). ค้นคืนจาก <http://forums.panteethai.com/a/index.php?topic=1314.0>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- แผนที่แสดงขอบเขตตำบลอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก
http://r01.ldd.go.th/dinthai/สมุทรปราการ/MAIN/SPK/SPK_02.html
- แผนพัฒนาการเกษตร อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก
<http://www.samutprakan.doae.go.th/html/images/plnagr60/plnagrbb.pdf>.
- พจนานุกรมฉบับมติชน. (2547). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง. (2557). การศึกษาเชิงคดีชนวิทยา:
การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. สมุทรปราการ:
 มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- พรรณศิริ แจ่มอรุณ, วุฒิพงษ์ ทองก้อน, และ กชพร ขวัญทอง. (2561). การศึกษาเชิงคดีชนวิทยา:
การตั้งชื่อคลองและชื่อบ้านในอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ. สมุทรปราการ:
 มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- พระครูปาน วัดบางเหี้ยนอก. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก http://www.anurak-sp.in.th/legend/legend_04.pdf
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีระมโฆ). (2553). *ชื่อบ้าน-ภูมิเมืองพะเยา*. กรุงเทพมหานคร:
 เจริญอักษร.
- พระที่นั่งพญาไท. (c2556). *นามสกุลพระราชทาน*. ค้นคืนจาก <http://www.phyathaipalace.org/นามสกุลพระราชทาน/nametiger.html>
- พระองค์เจ้าไชยนาชิต. (23 กันยายน 2555). ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=5376.0>
- พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. (2524). *เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ (พ.ศ. 2435 – พ.ศ. 2475)*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
 ค้นคืนจาก <http://www.openbase.in.th/files/ebook/textbookproject/tbj286.pdf>
- พันธ์หน่อไม้ ในประเทศไทยที่คุณอาจไม่รู้จัก. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก <https://board.postjung.com/769800>
- พิจิตรา ก้องกิตติงาม. (2556). *การศึกษาเส้นทางการเดินทางและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินผ่านวรรณคดีนิราศเมืองแกลง: กรณีศึกษา จังหวัดระยอง*. รายงานประกอบ รายวิชา 2205412 วิศวกรรมทางภูมิศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพียรทอง ไชยวงศ์คำ. (2538). *วัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านในเขต อำเภอเมืองตาก*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. (ม.ป.ป.). *บทที่ 4 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน*. ค้นคืนจาก
<http://cms.dru.ac.th/ispui/bitstream/123456789/254/9/unit%204pdf>
- มัลลิกา คณานุรักษ์. (2550). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- มาชมภาพกรุงเทพสมัยก่อนดีกว่า (ภาคหก). (19 กันยายน 2557). ค้นคืนจาก <https://www.dek-d.com/board/view/3379459/>
- มาโนช ดินลานสกุล. (2552). *รายงานการวิจัยชื่อบ้านนามเมือง: เรื่องเล่าชีวิตคน และชุมชน
 ลุ่มทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2554). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รถเมล์ชานายเลิศ ดำเนินรถโดยสารเมืองกรุง. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก
<https://www.bloggang.com/m/viewdiary.php?id=mrpostcard&month=09-2013&date=19&group=1&gblog=51>
- ราชทินนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก http://www.anurak-sp.in.th/legend/legend_08.pdf
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). “ตะกาด” ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (หน้า 472). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). “บ่อ” ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (หน้า 656). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). “บาง” ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (หน้า 666). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). “สกัด” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (หน้า 1153). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- เรือนอินทร์ หน้าพระลาน. (23 พฤศจิกายน 2554). *คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต*. ค้นคืนจาก
<http://www.komchadluek.net/news/local/115771>
- โรงเรียนบางบ่อวิทยาคม. (14 ตุลาคม 2551). “ประวัติโดยย่ออำเภอบางบ่อ” ค้นคืนจาก
http://bangboovittayakom.blogspot.com/2008/10/blog-post_618.html
- โรงเรียนหลวงพ่อบานคลองด่านอนุสรณ์. (ม.ป.ป.). *ประวัติหลวงปู่ปาน*. ค้นคืนจาก
http://www.lka.ac.th/datashow_202565
- โรงเรียนอนุบาลชุมชนบางบ่อ (ศุภพิพัฒน์รังสรรค์). (ม.ป.ป.). *ประวัติโรงเรียนอนุบาลชุมชนบางบ่อ
 (ศุภพิพัฒน์รังสรรค์)*. ค้นคืนจาก <http://acb.ac.th/?Cont=ASD&AboutOrder=1>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วนิดาตรีสินธุรส. (2549). *รายงานการวิจัยเรื่องชื่อบ้านนามเมือง จังหวัดนครราชสีมา*.
นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- วรรณภา บุญประทีป. (2553). *การศึกษาชื่อหมู่บ้านในอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี*. (วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- วรรณมา นาวิกรมุล, เสาวณิต วิงวอน, กุลวดี มกราภิรมย์, อีราวดี ไตลังคะ, และ วัชรภรณ์
อาจหาญ. (2549). *รายงานการวิจัย บ้านนามเมืองจังหวัดตรัง*. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (16 กุมภาพันธ์ 2559). *จากปากน้ำถึงสมุทรปราการ เมืองหน้าด่านชายทะเล*.
ค้นคืนจาก <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=810>
- วัดเป็ริง. (ม.ป.ป.). *ประวัติวัด*. ค้นคืนจาก <https://sites.google.com/site/watpeng/prawati-wad>
- วัดสร้างโศก. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก http://www.anurak-sp.in.th/wat_in_samutprakan/2_bangbo/wat_18/index.html
- วัดสุคันธาवास. (ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก http://www.anurak-sp.in.th/wat_in_samutprakan/2_bangbo/wat_20/index.html
- วันกับคลองประเวศบุรีรมย์. (1 กันยายน 2559). ค้นคืนจาก <http://www.golftime.co.th/4350>
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (7 ตุลาคม 2563). *ยี่ลุ่ม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา*. ค้นคืนจาก
https://th.wikipedia.org/wiki/ยี่ลุ่ม_สนิทวงศ์_ณ_อยุธยา
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (ม.ป.ป.). *อำเภอบางบ่อ*. ค้นคืนจาก https://th.wikipedia.org/wiki/อำเภอ_บางบ่อ
- วิชญ์ เครื่องงาม. (19 กรกฎาคม 2554). *อมรรัตนโกสินทร์ 22*. ค้นคืนจาก
<https://www.bloggang.com/viewblog.php?id=angelonia17&group=23&page=6>
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). *พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์สายรุ้งกิจ.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2547). *ไหนใครๆ ว่าฉันมีบุญจะได้เป็น พระเจ้าแผ่นดิน ทำไมถึงเป็นไป
เช่นนี้. ศิลปวัฒนธรรม*. ค้นคืนจาก https://www.silpa-mag.com/quotes-in-history/article_8953
- ศิราพร ณ ถลาง. (2559). *"คติชนสร้างสรรค์" บทสังเคราะห์และทฤษฎี*. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ศิริพร ณ ถลาง. (2548). *ทฤษฎีจิตวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง, และสุกัญญา ภัทรราชย์,บรรณาธิการ. (2542). *คติชนกับคนไทย-ไท: รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย. (ม.ป.ป.). *อำเภอบางป่อ*. ค้นคืนจาก <http://samutprakarn.kapook.com/บางป่อ>
- ศูนย์ศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี. (30 เมษายน 2018). *นกกระจาป*. ค้นคืนจาก https://web.facebook.com/SirinartCenter/posts/1676044585810698/?_rdc=1&_rdr
- ส. พลายน้อย. (2555). *แม่น้ำลำคลอง: ชื่อเสียงเรียงนาม ความรู้เรื่องแม่น้ำลำคลอง*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ส. ศิริโรตม์. (2549). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายจำปี เศรษฐศิริโรตม์ วันที่ 19 มีนาคม 2549*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สงวน อั่นคง. (2514). *สารานุกรมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย เล่ม 2*. พระนคร: เกษมบรรณกิจ. สถาบันปลูกป่า ปตท. (ม.ป.ป.). *ต้นไม้ประจำจังหวัด กรุงเทพมหานคร “ต้นไทรย้อยใบแหลม”*. ค้นคืนจาก <http://www.pttreforestation.com/Plantview.cshtml?id=42>
- สมร เจนจิระ. (2550). *รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาประวัติและโครงสร้างชื่อหมู่บ้านในตำบล และอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมาคมตำน้ำแห่งประเทศไทย. (9 พฤษภาคม 2556). *บุงทะเล, เปรียงหิน*. ค้นคืนจาก http://www.dat.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=102
- สยามรัฐออนไลน์. (19 กันยายน 2560). “ปูนเก่ากึ่ง-ตึ้จื้อเอี้ย” *เทพผู้คุ้มครองบ้าน-ชุมชนชาวจีน ไท้นทะเล*. ค้นคืนจาก <https://siamrath.co.th/n/23558>
- สรบุศย์ รุ่งโรจน์สุวรรณ, และรุ่งวิมล รุ่งโรจน์สุวรรณ. (2551). *รายงานการวิจัยเรื่อง ชื่อหมู่บ้านในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- สหกรณ์ออมทรัพย์ครูสมุทรปราการ. (2554). *ครบ 50 ปี ที่ระสีงานเปิดอาคารสำนักงานสหกรณ์ออมทรัพย์ครูสมุทรปราการ จำกัด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เวิร์คพรีนธ์.
- สัฐพงศ์ ขุนทอง. (2545). *ศึกษาชื่อบ้านในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยทักษิณ, สงขลา.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สายเจ้าคุณราชพันธันยชั้นที่ 4 สายสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาสุริวงค์ (ช่วง บุนนาค) ได้แก่.
(ม.ป.ป.). ค้นคืนจาก <http://www.bunnag.in.th/prarajpannuang014.html>
- สำนักงานจังหวัดสมุทรปราการ กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด. (ม.ป.ป.).
แผนพัฒนาจังหวัดสมุทรปราการ 4 ปี (พ.ศ. 2561-2564). สมุทรปราการ: ผู้แต่ง.
(เอกสารอัดสำเนา)
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลทั่วไปอำเภอบางบ่อ*.
ค้นคืนจาก <https://district.cdd.go.th/bangbo/about-us/ประวัติความเป็นมา/>
- สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (19 มิถุนายน
2562). *รากบัว ประโยชน์และสรรพคุณของรากบัว*. ค้นคืนจาก https://www.alro.go.th/tak/ewt_news.php?nid=450&filename=index
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและ
ศิลปกรรม. (c2561). *วัดสุคันธีศีลาราม (วัดหอมศีล)*. ค้นคืนจาก
<http://culturalenvi.onep.go.th/site/detail/2725>
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และ
ภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรปราการ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร. (2555). *คลองเก่าเล่าประวัติเมือง*.
กรุงเทพมหานคร: ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). “ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ทำลาย” ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น”
ใน *เอกสารบทปาฐกถาพิเศษ* หน้า 5-6. สมุทรปราการ: ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัย
หัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2540). *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์: รวมความเรียงว่าด้วยการประยุกต์ใช้
แนวความคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยาในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์*.
กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- สุนทรภู์. (2513). *นิราศสุนทรภู์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- สุนทรภู์. (2543). *นิราศสุนทรภู์ รวมวรรณคดีนิราศ 9 เรื่อง*. กรุงเทพมหานคร: ธารปัญญาการพิมพ์.
- สุนทรื อาสะไวย์. (2530). *ประวัติคลองรังสิต: การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม
พ.ศ. 2431-2457*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุเปีย ทาปทา, และ ทศน์ ทศนียนนท์. (2550). รายงานการวิจัย ชื่อบ้านนามเมือง ในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- สุเปีย ทาปทา, และ ทศน์ ทศนียนนท์. (2550). รายงานการวิจัย ชื่อบ้านนามเมืองในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- สุมิตรา จันท์เงา. (5 มกราคม 2560). วัชพืชรสเด็ด “ชะคราม” มัน เค็ม เต็มคุณค่า. เทคโนโลยีชาวบ้าน. ค้นคืนจาก https://www.technologychaoban.com/folkways/article_9854
- โสภา ทองประเสริฐ. (2550). การศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร.
- พระองค์เจ้าไชยานุชิต. (23 กันยายน 2555). ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=5376.0>
- หลวงพ่อบาน วัดบางเหี้ย อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ. (พ.ศ. 2447). สมุทรปราการ: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
- ห่อขาว ชาวปรากร. (17 ตุลาคม 2563). *ศรัทธาแห่งธารน้ำ*. ค้นคืนจาก https://web.facebook.com/HorKhaoChaoPrakan/posts/1754226691401873?comment_id=1755439334613942&_rdc=1&_rdr
- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2559). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณยี่สุ่น สนิทวงศ์ ณ ออยุธยา*, 2529, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ค้นคืนจาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:1605
- หาดูยาก! ย้อนอดีต ‘บางกอก’ เมื่อน่าอยู่ เมื่อ 60 ปีก่อน. (22 เมษายน 2560). ค้นคืนจาก <https://travel.mthai.com/world-travel/133071.html>
- เหรียญหลังเต่าหลวงปู่ปาน ปี 2506 บล็อกตะขาบ+หุ้มนิยมคลาสสิก. (c2556). ค้นคืนจาก <http://uauction.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=199&qid=230512>
- เหี้ยพันธุ้แท้ (นามแฝง). (2549). “คนบางเหี้ย” *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายจำปี เศรษฐศิริโรตม์*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- องค์การบริหารส่วนตำบล คลองนิยมาตรา. (c2559). *ประวัติความเป็นมา*. ค้นคืนจาก <http://klongniyomyattra.go.th/public/history/data/index/menu/22>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- องค์การบริหารส่วนตำบล คลองสวน. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลทั่วไป: ข้อมูลแนะนำ*. ค้นคืนจาก <https://sites.google.com/site/ssmba55020786/geninfo/communityinfo>
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณยี่สุ่น สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2529). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ค้นคืนจาก https://digitalibrary.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc1605
- อยากทราบประวัติของพระยาอรรคราชนารถภักดี (เนตร). (23 กันยายน 2560). ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6829.0>
- อยากทราบประวัติของ พระยาอรรคราชวราทร. (28 ตุลาคม 2555). ค้นคืนจาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=1479.0>
- อุษา ปานดำ. (2545). *การตั้งชื่อบ้านและวัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้าน ของกิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยทักษิณ, สงขลา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาภาคกลาง หนังสือชุดภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัวของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สายธุรกิจ.
- เอนก นาวิกมูล. (2554). *รัชกาลที่ 5 กับการเกษตร เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา. bccchannel.com. (c2561) *ทำไมต้องพลาสติกบางบ่อ*. ค้นคืนจาก http://www.bccchannel.com/V117-EP14_ทำไมต้องพลาสติกบางบ่อ_Farm Wassana ฟาร์มวาสนา อาหารทะเลเกษตรอินทรีย์. (21 ตุลาคม 2561). *กุ่มตะกาด*. ค้นคืนจาก <https://th-th.facebook.com/farmwassana/posts/1171701606331707/>
- Fun Science.(ม.ป.ป.). *นกยาง หรือ นกกระยาง (Heron, Bittern, Egret)*. ค้นคืนจาก <http://bird961.blogspot.com/2018/05/heron-bittern-egret.html>
- Isriya Paireepairit. (16 พฤศจิกายน 2562). *ไก่ซีพีมีฮอร์โมนหรือไม่ พิสูจน์ข้อสงสัยถึงฟาร์มไก่ซีพี จ.นครราชสีมา*. ค้นคืนจาก <https://brandinside.asia/cp-chicken-hormones/jasminta>. (22 เมษายน 2517). *หาดูยาก! ย้อนอดีต 'บางกอก' เมืองน่าอยู่ เมื่อ 60 ปีก่อน*. ค้นคืนจาก <https://travel.mthai.com/world-travel/133071.html>
- LoveThailand.org. (c2555ก). *วัดพิมพาวาส (เหนือ)*. ค้นคืนจาก [https://www.lovethailand.org/travel/th/56-ฉะเชิงเทรา/9914-วัดพิมพาวาส-\(เหนือ\).html](https://www.lovethailand.org/travel/th/56-ฉะเชิงเทรา/9914-วัดพิมพาวาส-(เหนือ).html)
- LoveThailand.org. (c2555ข). *วัดพิมพาวาส (ใต้)*. ค้นคืนจาก [https://www.lovethailand.org/travel/th/56-ฉะเชิงเทรา/9922-วัดพิมพาวาส-\(ใต้\).html](https://www.lovethailand.org/travel/th/56-ฉะเชิงเทรา/9922-วัดพิมพาวาส-(ใต้).html)

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Medthai.com. (27 กันยายน 2557). *หว่ายลึง สรรพคุณและประโยชน์ของต้นหว่ายลึง 9 ข้อ*. ค้นคืนจาก <https://medthai.com/หว่ายลึง>
- MGR Online. (4 กันยายน 2561). “เหี้ย” ก็มีดี สัตว์ที่รู้จักแล้ว (อาจ) จะรัก (กว่าบางคน). ค้นคืนจาก <https://today.line.me/th/v2/article/kLGZlo?imageSlideIndex=2>
- Puechkaset. (10 พฤษภาคม 2558). *ต้นจาก และประโยชน์ต้นจาก*. ค้นคืนจาก <https://puechkaset.com/ต้นจาก/>
- Puechkaset. (20 กรกฎาคม 2558). *หว่าย และประโยชน์จากหว่าย*. ค้นคืนจาก <https://puechkaset.com/หว่าย/>
- Wright, Arnold, & Oliver T. Breakspear. (1908). *Twentieth Century Impressions of Siam: Its History, People, Commerce, Industries, and Resources*. London : Lloyd’s Greater Britain Publishing Company, Ltd.

การสัมภาษณ์

- กิมเฮียง บุญเลี้ยง. (14 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์.
- จรรยา ทิรัญเพิ่ม. (9 ตุลาคม 2563). สัมภาษณ์.
- จรรยา สิ้นสมุท. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- จันทร์เพ็ญ ใจยิ้ม. (19 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.
- จำปา เรืองศรี. (6 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- จินตนา ลีลาสุวณิชย์. (6 มิถุนายน 2561). สัมภาษณ์.
- เจ้าอาวาสวัดปานประสิทธิ์ธาราม (ปีกกา). (14 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์.
- เจ้าอาวาสวัดสุคันธาวาส. (13 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- ฉลอง นุชนารถ. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- เฉลิม ทองเพชร. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- ชรีรัศม์ แป้นเหมือน. (1 มิถุนายน 2561). สัมภาษณ์.
- ชัยณรงค์ แข็งแรง. (26 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.
- ทุเรียน เรื่องกัน. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- เที่ยง ขำแก้ว. (5 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.
- เทอดทูล หมุดธรรม. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- บานเย็น โพธิ์สุรินทร์. (9 ตุลาคม 2563). สัมภาษณ์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- บุญมี บุญเลี้ยง. (14 มกราคม 2561). สัมภาษณ์.
- บุญยัง แสงศิลา. (14 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์.
- บุญส่ง กลิ่นหอมหวาน. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- บุญเหลือ หงษ์กาล. (2 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.
- บัณฑิตา บุญมี. (26 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.
- ประคอง อุตสาหกรรมพานิช. (14 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์.
- ประจวบ บุญเพ็ง. (5 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- ประดิษฐ์ สุขฉิม. (5 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.
- ประสิทธิ์ แป้นถึง. (2 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.
- ปราณี บุญเลี้ยง. (14 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์.
- ปรีชา ศิลาชัย. (9 ตุลาคม 2563). สัมภาษณ์.
- ปรียาพร ศิริพัลลภ. (19 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.
- ปาน ทองคำ. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- พยอม ศรีคล้าย. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- พระจักรกฤษณ์ กตปุญโญ. (27 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.
- พระครูปลัดพรชัย (อ.หวาน) จินุทโสโร, เจ้าอาวาสวัดสร้างโชค. (2 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.
- พระครูวิจิตรกัลยาณวัตร (สมชาย งามสุขใส). (26 พฤศจิกายน 2561). สัมภาษณ์.
- พระครูศรีสมุทรวาหะ (สมนึก สุขมะ สมานีโต). (13 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- พระครูสมุทร สุขวัฒน์. (2 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.
- พระครูสมุห์สุภวัฒน์ ชุตินธโร (สุวัฒน์ ทองสุข). (2 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.
- พระครูสังวรวิสุทธิกุล. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- พระครูโสภณสุตาธาร สีลธโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช). (14 มิถุนายน 2561). สัมภาษณ์.
- พระจักรกฤษณ์ กตปุญโญ. (26 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.
- พระประอินถาวโร. (6 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- พระไพลิน ช่างทำถั่ว ฉายาถาวโร. (6 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- เพ็ง ขำแก้ว. (5 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.
- เพชร บำเพ็ญกิจ. (26 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.
- เพ็ญศรีฉิมบ้านไร่. (5 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- ไพรวลัย แก้วสนธิ. (14 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- มนัส แก้วนุ่ม. (7 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- มยุรี พ่วงแพ. (5 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- ยอด เพื่อกน้อย. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- รัตนา คงคาเนาวรัตน์. (1 มิถุนายน 2561). สัมภาษณ์.
- เรื่องละออง ตรังคสมบุรณ์. (6 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- เล็ก หอเยี่ยม. (13 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- วรรณชัย นนทะคำจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนคลองกันยา. (9 ตุลาคม 2563). สัมภาษณ์.
- วิชา บุญน้อย. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- วีรณัฐ โชติมัน. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- ไวพจน์ ชมยิ้ม. (19 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.
- สนิท สีนสมุทร. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- สมศักดิ์ แก้วสนธิ. (14 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.
- สมองค์ นุชประมุข (นาคเกิด). (6 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- สร้อยภรณ์ ฉิมบ้านไร่. (5 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- สละ เกาไสยนันท์. (3 มิถุนายน 2561). สัมภาษณ์.
- สำเนา ชำน้อย. (6 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- สำรวล กลิ่นหอมหวาน. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- สำราญ เกิดบัว. (5 ตุลาคม 2561). สัมภาษณ์.
- สิวิชา บุญน้อย. (3 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- สุกษา อริยเอกอนันต์. (19 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.
- สุคนธ์ศิริพัลลภ. (19 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.
- สุมิตร โชติมัน. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- สุรินทร์ เศรษฐศิริโรดม. (5 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.
- สุรีย์ บุญมาเลิศ. (9 ตุลาคม 2563). สัมภาษณ์.
- สุวณีย์แสงทอง(ขาแข้ง แข่งเฮง). (19 พฤษภาคม 2561). สัมภาษณ์.
- หล่อ แก้วนุ่ม. (6 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- เหล็ก หอเยี่ยม. (13 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- อดุลย์ พิมพา. (15 กันยายน 2561). สัมภาษณ์.
- อะหมัด จุ่นบุญ. (14 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

อาบูบาก็ดี รอมะเด็น. (9 ตุลาคม 2563). สัมภาษณ์.

อาหมัด มะซอ. (14 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.

อำพล พุ่มพวง. (26 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.

อิทธิชัย แก้วสมบูรณ์, อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดเป็ริงบำรุงและโรงเรียนคลองกระแซงเตย.

(2 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.

เอื้อพร เกาไสยนันท์. (3 มิถุนายน 2561). สัมภาษณ์.

ฮุย แซ่ตั้ง. (5 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.

ภาคผนวก ก

ประมวลภาพผู้ให้สัมภาษณ์

พระไพฑิณ ช้างท่าถั่ว ฉายาถาวรโร (บวช พศ. 2503)

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2561 ณ วัดเปร็งราชภูร์บำรุง ตำบลเปร็ง อำเภอบางป้อ จังหวัด
สมุทรปราการ

นางสาวหล่อ แก้วนุ่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2561

ณ วัดเปร็งราชภูร์บำรุง ตำบลเปร็ง อำเภอบางป้อ จังหวัดสมุทรปราการ

สถาปัตยกรรมภายในวัดเปร็งราชภัฏบำรุง ริมคลองประเวศบุรีรมย์

เจ้าอาวาสวัดสุคันธารวาสพระครูศรีสมุทรวาหะ (สมนึก สุขมะ สมาหิโต)
พระมหาขวลิต อธิจิตโตเป็นผู้พาไปสัมภาษณ์
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2561
ณ วัดสุคันธารวาสตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

หอกลอง วัดสุคันธารวาส ตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ศาลาการเปรียญ วัดสุคันธवास

บรรยากาศริมคลองประเวศบุรีรมย์ บริเวณตลาดเป็ริง

ศาลเจ้าเทียนโหวเฮี้ยบ้อ (ตลาดเปร็ง) อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

พระครูโสภณสุตธารสีลโร (เกรียงศักดิ์ แก้วนุช)
พระมหาขวลิต อธิจิตโตเป็นผู้พาไปสัมภาษณ์
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2561 ณ วัดปานประสิทธิ์ารามอำเภอบางบ่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

นางสุวณีย์แสงทอง(ขาซ้าย แขนง)และบุตรชาย
พระมหาชวลิต อธิจิตโตเป็นผู้พาไปสัมภาษณ์
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2561 ณ ตลาดเปรี้ง ตำบลเปรี้ง อำเภอบางบ่อ

จังหวัดสมุทรปราการ

บรรยากาศห้องแถว ตลาดเปรี๊ญ อำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ

นางสาวจินตนาลีลาสุวณิชย์นางชรีร์ศมีแป้นเหมือนดร.รัตนาคงคานาวรัตน์
 สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2561ณ โรงเรียนวัดมงคลโคธาวาส ตำบลคลองด่าน
 อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

พระอุโบสถ และเสาหงส์ธงตะขาบ บริเวณ วัดมงคลโคธาวาส
 ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นายบุญส่ง-นางสำรวลกลิ่นหอมหวล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2561
ณ บ้านที่คลองพระองค์เจ้าอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นายสุมิตร โชติมัน-นางวีรินุช โชติมัน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2561
ณ บ้านคลองใหม่ ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นางสำราญเกิดบัว สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2561
ณ บ้านท้องคั้ง ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพวิถีชีวิตริมคลอง

ภาพวิถีชีวิตริมคลอง

(ซ้าย) นางเพ็ญศรี ฉิมบ้านไร่ (ขวา) นางประจวบ บุญเพ็ง
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2561
ณ บ้านสามเรือน ตำบลคลองด่าน อำเภอสุมทรีปราการ

ภาพวิถีชีวิตริมคลองกันยา

นางประดิษฐ์ สุขฉิม อายุ 88 ปี

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2562 ณ บ้านปึกกา อำเภอบางป้อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพมูลนิธิที่หลวงปู่ปานปักกลด ที่วัดปานประสิทธิ์าราม

อาจารย์ สุรินทร์ เศรษฐศิริโรตม์ อายุ 79 ปี อาจารย์สุคนธ์ ศิริพัลลภ อายุ 81 ปี

อดีตผู้อำนวยการโรงเรียน

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2562

ณ บ้านย่านตลาดบางบ่อ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพบรรยากาศ คลองน้ำตาล ในปัจจุบัน

ภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และอยู่จอดเรือ

สภาพบ้านเรือน ของชาวบ้าน บริเวณคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ตำบลบางป่อ
อำเภอบางป่อจังหวัดสมุทรปราการ

อาจารย์สุคนธ์ ศิริพัลลภ และอาจารย์ปรียาพร ศิริพัลลภ
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2562ณที่บ้านหมู่ 6 ตำบลบ้านระกาศ อำเภอบางป่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

คลองบางเปรี้ยว ช่วงผ่าน อบต.บางเปรี้ยวและโรงเรียนวัดบางเปรี้ยว

คลองบางเพรียง ช่วงผ่าน อบต.บางเพรียงและโรงเรียนวัดบางเพรียง

ภาพคลองพระยานาคราช

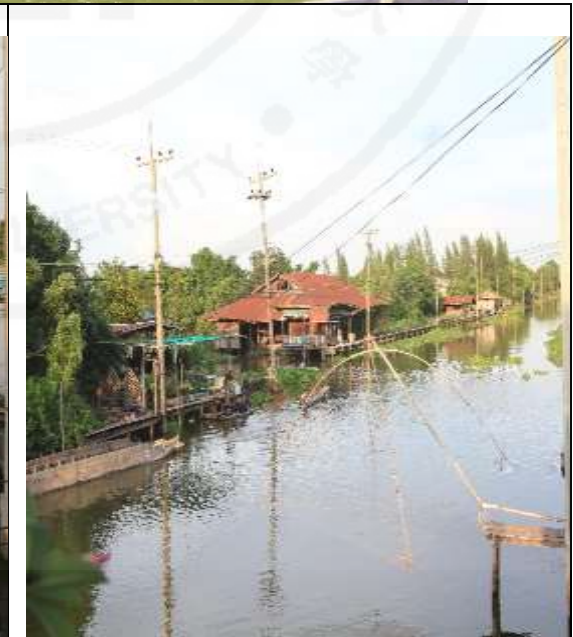

(ซ้าย) นายสละ เกาไศยนันท์อายุ 84 ปี (ขวา) นางสาวเอื้อพร เกาไศยนันท์ อายุ 71 ปี
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2561 ณ คลองปิ่นหย้า ตำบลบางป่อ อำเภอบางป่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

(ซ้าย) คุณครูปนัดดา บุญมี อายุ 59 ปี (ขวา) นายชัยณรงค์ แข็งแรง อายุ 83 ปี
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562 ณ บ้านคลองพระยานาคราช ตำบลคลองนินมยตรา

บรรยากาศริมคลองประเวศบุรีรมย์ ช่วงตลาดเปรี้ง
อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้ใหญ่นี้ชื่อบำเพ็ญกิจ อายุ 91 ปี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562 ณ บ้านคลองวงเวียน ตำบลนิคมยาตรา อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นายสุย แซ่ตั้ง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2562
ณ บ้านคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต อำเภอบางป้อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพศาลที่ตั้งอยู่ในบ้านของนายสุย แซ่ตั้ง
ณ บ้านคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

พระครูวิจิตรกัลยาณวัตร(สมชาย งามสุขใส)พระจักรกฤษณ์ กตปุญโญ
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562 ณ วัดสุนีย์ศรีธารธรรม
ตำบลพิมพา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

(ซ้าย) นางเฉลิมทองเพชร (ขวา) นางทุเรียนเรืองกัน
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2562
ณ ตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพแสดงวิธีการเย็บอวนและซ่อมอวนของชาวบ้าน บ้านสีลัง

ภาพแสดงวิธีการทำกะปิ บ้านสีลัง

ภาพผลิตภัณฑ์กะปิ แม่กิมเฮียง

บริเวณศาลประจำหมู่บ้าน บ้านสีลัง
ตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา
ซึ่งพื้นที่ติดกับบ้านสีลัง อำเภอบางป่อ

เจว็ด ประจำศาลหมู่บ้านสีลัง

ภาพบรรยากาศคลองสำโรง ช่วงผ่านตลาดบางป่อ อำเภอบางป่อ

นายวรรณชัย นนทะคำจันทร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนคลองกันยา
นายปรีชา ศิลาชัย ครูโรงเรียนคลองกันยา (ผู้นำพาไปพบผู้ให้ข้อมูลในหมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยา)
เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563
ณ โรงเรียนคลองกันยา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นายอาบูก๊าด รอมะเด็น อายุ 80 ปี
เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563
ณ บ้านหมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นางจรรยา หิรัญเพิ่ม อายุ 62 ปี

เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563

ณ บ้านหมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นางสุรีย์ บุญมาเลิศ อายุ 51 ปี

เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563

ณ บ้านหมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

นายบานเย็น โพธิ์สุรินทร์ อายุ 76 ปี
เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2563
ณ บ้านหมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยา บริเวณคลองน้ำตาล ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพแสดงทัศนียภาพคลองกันยาช่วงผ่านหน้ามัสยิดคลองกัลยาเราะหมัดและการสัญจรทางน้ำ

ภาพแสดงอุ้งจอตเรือริมคลองที่มีอยู่ทั่วไปในอำเภอบางป่อ

ภาพแสดงวิถีชีวิตริมคลองน้ำตล อำเภอบางป๋อ

ภาพแสดงวิถีชีวิตบ้านริมคลองและอยู่จุดเรือในแต่ละบ้านของชาวบ้านในอำเภอบางบ่อ

ภาพแสดงบ่อเลี้ยงปลาสด อาชีพเกษตรกรที่พบมากในอำเภอบางบ่อ จ.สมุทรปราการ

ภาพแสดงวิถีชีวิตบ้านริมคลองและอยู่จอดเรือในแต่ละบ้านของชาวบ้านในอำเภอบางบ่อ

ภาพแสดง ศาลาทำน้ำริมคลองหน้าบ้านที่จะพบเห็นได้ทั่วไป วิธีชีวิตริมคลองในอำเภอบางบ่อ

ภาพแสดง ศาลาทำน้ำริมคลองหน้าบ้านที่จะพบเห็นได้ทั่วไป วิธีชีวิตริมคลองในอำเภอบางบ่อ

ภาพแสดงวิถีชีวิตบ้านริมคลองและอยู่จอดเรือในแต่ละบ้านของชาวบ้านในอำเภอบางป่อ

ภาพแสดงสภาพบ้านเรือนริมคลอง หมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยามีสภาพเหมือนเกาะที่ล้อมรอบไปด้วยน้ำ

ภาพแสดงคลองส้วมชะย

ภาพแสดงคลองขุนประทาน

ภาพแสดงทางแยกช่วงคลองขุนประทานกับคลองบ้านระกาศ

ภาพแสดงวิถีชีวิตบ้านริมคลองที่มียอहाปลาอยู่หน้าบ้าน

ภาคผนวก ข

ชื่อเพลงบัตร์พลีเป็นบางพลี

คำร้อง เทอดทูน หมุดธรรม

ทำนอง ประจวบ ทูลใจ

นักร้อง มงคล ประสพชัย

สอนให้เป็นคนดีมีเหตุผล พระสัมมาสอนคนมิให้มกาย ให้เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ สุคติวิสัยไม่เชื่อ ไม่บังคับใครอันความชั่วละเว้นอย่าเพินหา ยาม้า ยาบ้า อย่าได้ค้าขาย อันของดีบางพลีมีไม่สิ้น มีสนามบินที่โตใหญ่ มีชื่อเป็นทางการสุวรรณภูมิหนองงูเห่าชุกชุมสัตว์ดุร้าย คำว่า**บางพลี**มีที่มาครั้งกรุงศรีอยุธยาเมืองแตกพ่าย พระยาตากนำพลคน 500 คีนฝนตกปรอยๆ ดีแหกค่าย กองทัพพม่ามาตามทัน จึงได้เกิดฆ่าฟันกันล้มตาย สู้พลางถอยพลางระหว่างนี้ สู้พลางถอยพลางระหว่างนี้ จึงคิดทำบัตร์พลีพิธีใหญ่ เพื่อปลุกใจทหารที่ขวัญเสีย สภาพจิตอ่อนเปลี้ยเสียกำลังใจ เอาไสยศาสตร์เข้าพยุงบำรุงขวัญ รดน้ำมันตรทาน้ำมันสักยันต์ให้ สถานที่ตรงนั้นครั้งต่อมาจึงได้มีชื่อว่า**บัตร์พลีใหญ่** นำพล 500 ถอยต่อมา กองทัพพม่าตามขยี้ไล่ ทหารไทยใจดี ตีต่อต้านเพราะอยู่ยงคงกระพันมิได้หวั่นใคร หยุดทัพพักรบยามพลบค่ำ ตั้งค่ายชายน้ำริมคลองใหญ่ เอาลำคลองกั้นขวางทางพม่าแล้วตั้งค่าย**ปีกกา** ตำราพิชัย เอาไว้เป็นทางสู้เผื่อทางหนี จึงคิดทางทำบัตร์พลีขึ้นมาใหม่ เครื่องเช่นบัตร์พลีมีเล็กน้อย เปิดไก่อันร้อยหาไม่ได้ จึงได้ทำบัตร์พลีเท่าที่มีอยู่ เปิดไก่อันหุ้มแค้นชาช้ายจึงเรียก**บัตร์พลีน้อย**ตามเครื่องเช่น จึงเรียกบัตร์พลีน้อยตามเครื่องเช่น คำว่าบัตร์เพี้ยน เป็นคำว่าบางไป

บทร้องเพลงลิลลิม

ลิลลิมเอย	มามอข้าวพอง
เต็กน้อยทั้งสอง	ประทัดดอกจิก
เจ้าพระยานกพริก	เจ้าพระยานกเขา
ดวงเบียดดวงข้าว	พระเจ้าลิลลิม
ขนมต้มขนมชมพู	ไอ้แก้วหน้าหนูเล่นชู้ชาววัง
อะทิดองอะทิดังตั้ง	เสกหนังชวาวี
ศาลาโลงผี	เสร็จละกรุ่นปอง”

(จำปา เรื่องศรี, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

บทร้องแห่งนางแมว บ้านสีลัง ตำบลคลองด่าน

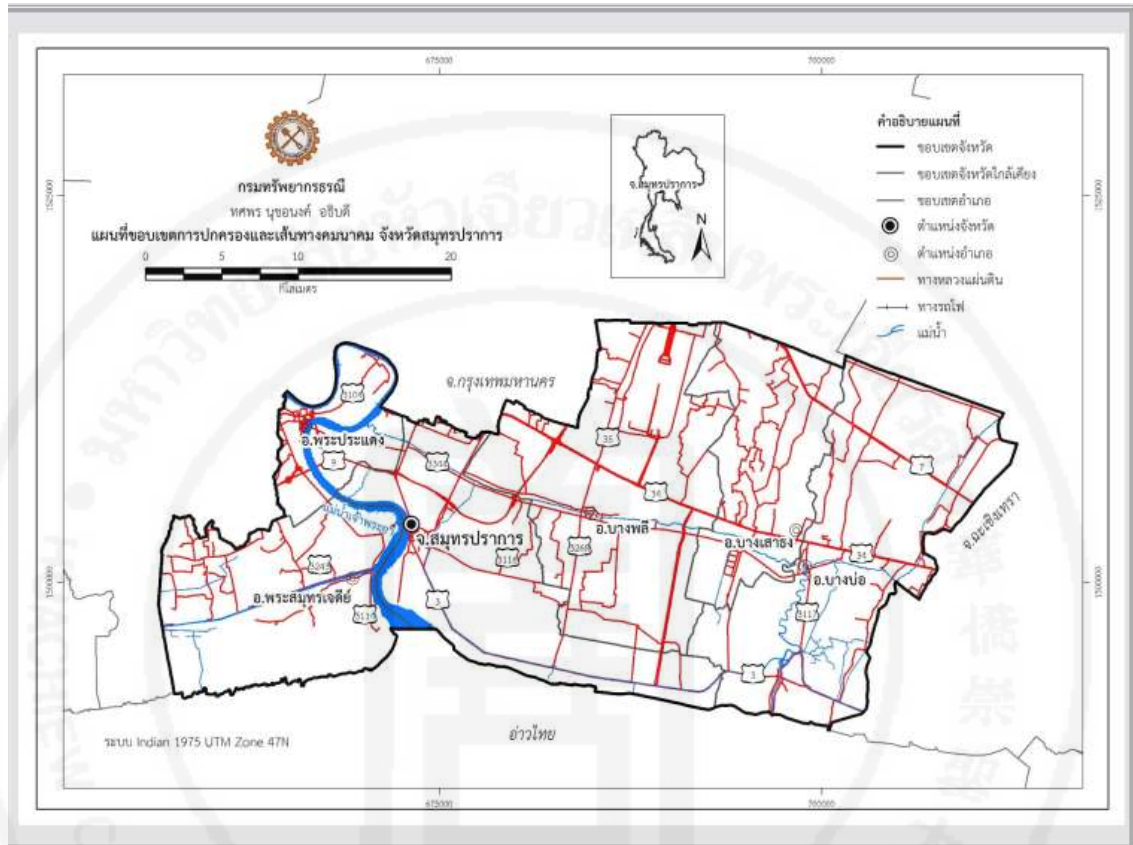
นางแมวเอยขอฟ้าขอฝน	ขอน้ำมนต์รดตัวแมวบ้าง
ขอเบี้ยค่าจ้างที่ข้าหาแมวมา	ใครมิให้ปลาให้หนูกัดข้าว
ใครมิให้เหล้าให้ข้าวสายน้อย	ใครมิให้อ้อยให้อ้อยเป็นแรง
ใครมิให้แกงให้แกงจืดคอด	ใครมิให้นอนกอดให้มอดไซเรื้อน
ใครให้นอนเป็นเพื่อนให้เรื้อนทลาย	
แม่ ๆ ๆ ๆ เอยอย่าเพิ่งขายลูก	เพราะข้าวจะถูกลูกจะแพง
ฝนตกกลางกระแจะแมลงน้ำเต้า	ข้าวในนาปลาในน้ำ
ฝนตกก้ามห้ามร้องให้หาฝน	สาวน้อยหน้ามนตักน้ำสามจอก
นีกไม่ออกฝนก็เทลงมา	ท่วมไรท่วมนาสุขาปลาช้อน
ก้อนเมฆเลยก่อนคนดูละครสามวัน	หัวล้านชนกันแก้งก้างแก้งก้าง”

(จำปา เรื่องศรี, 6 ตุลาคม 2561, สัมภาษณ์)

ภาคผนวก ค

ภาพแผนที่ของตำบลในอำเภอบางบ่อ

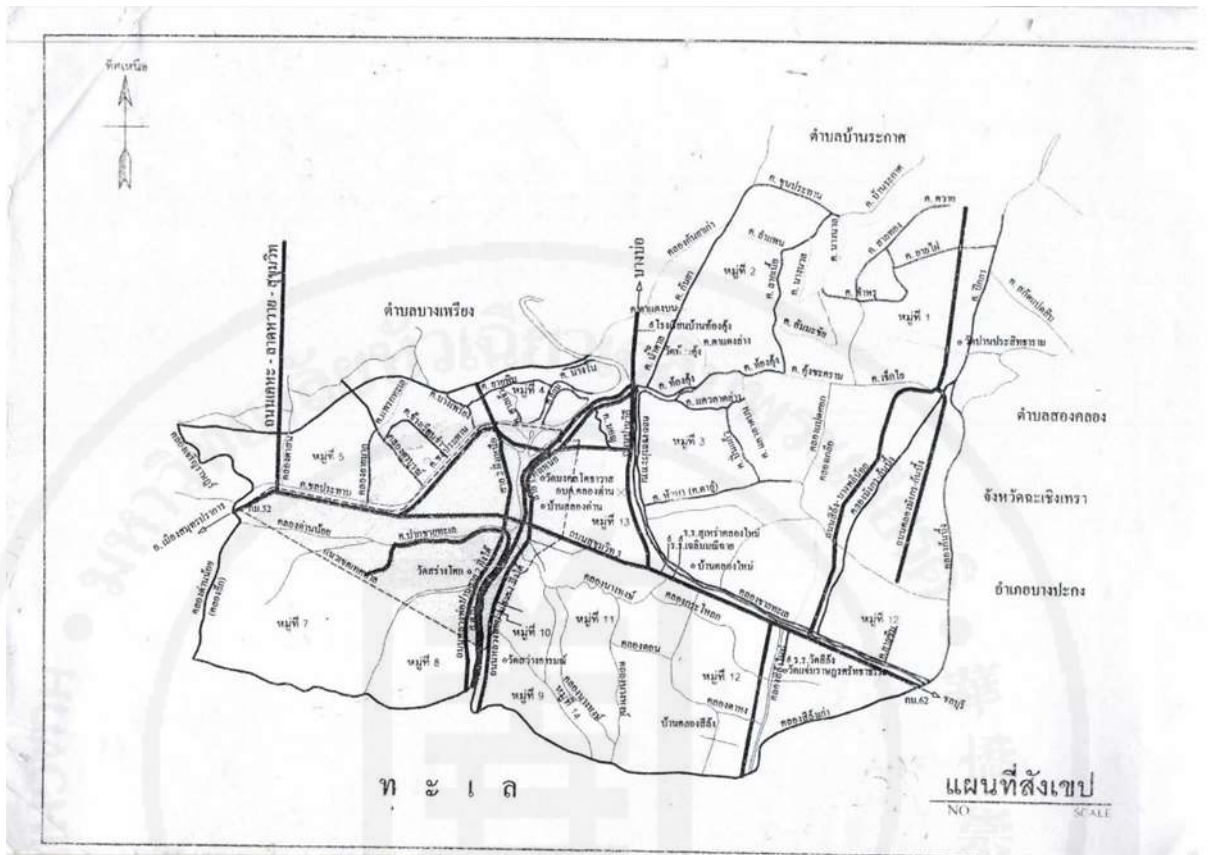
แสดงแผนที่จังหวัดสมุทรปราการ
ที่มา : <https://1th.me/wcRuz>

แสดงแผนที่อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ

ที่มา : http://www.samutprakan.doae.go.th/html/kcenter/MRCF_BB.pdf

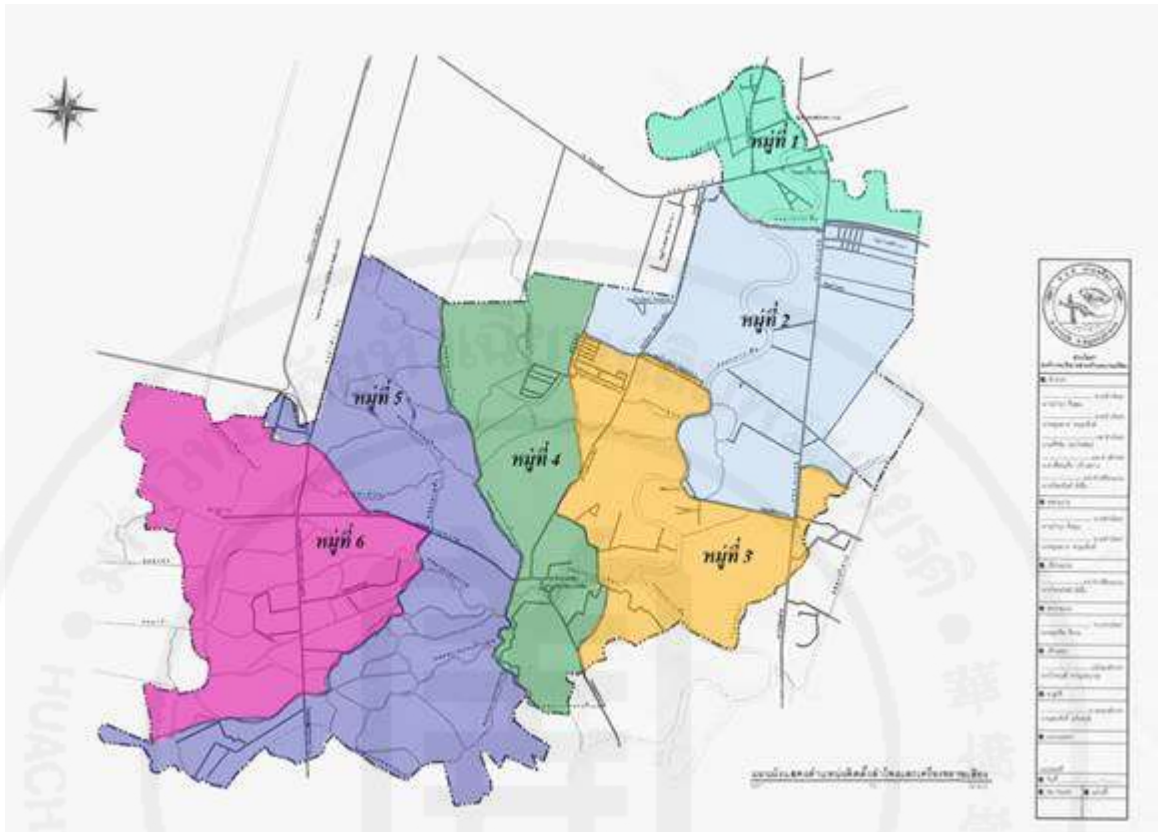
แสดงแผนที่สังเขปเขตพื้นที่รับผิดชอบของ อบต.คลองด่าน

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน

แสดงเขตเทศบาลตำบลบางบ่อ อำเภอบางบ่อ

ที่มา : <http://bangbo.go.th/public/location/data/index/menu/24>

แสดงแผนที่ตำบลบางเปรี้ยว

ที่มา : <http://bangpreang.go.th/public/location/data/index/menu/24>

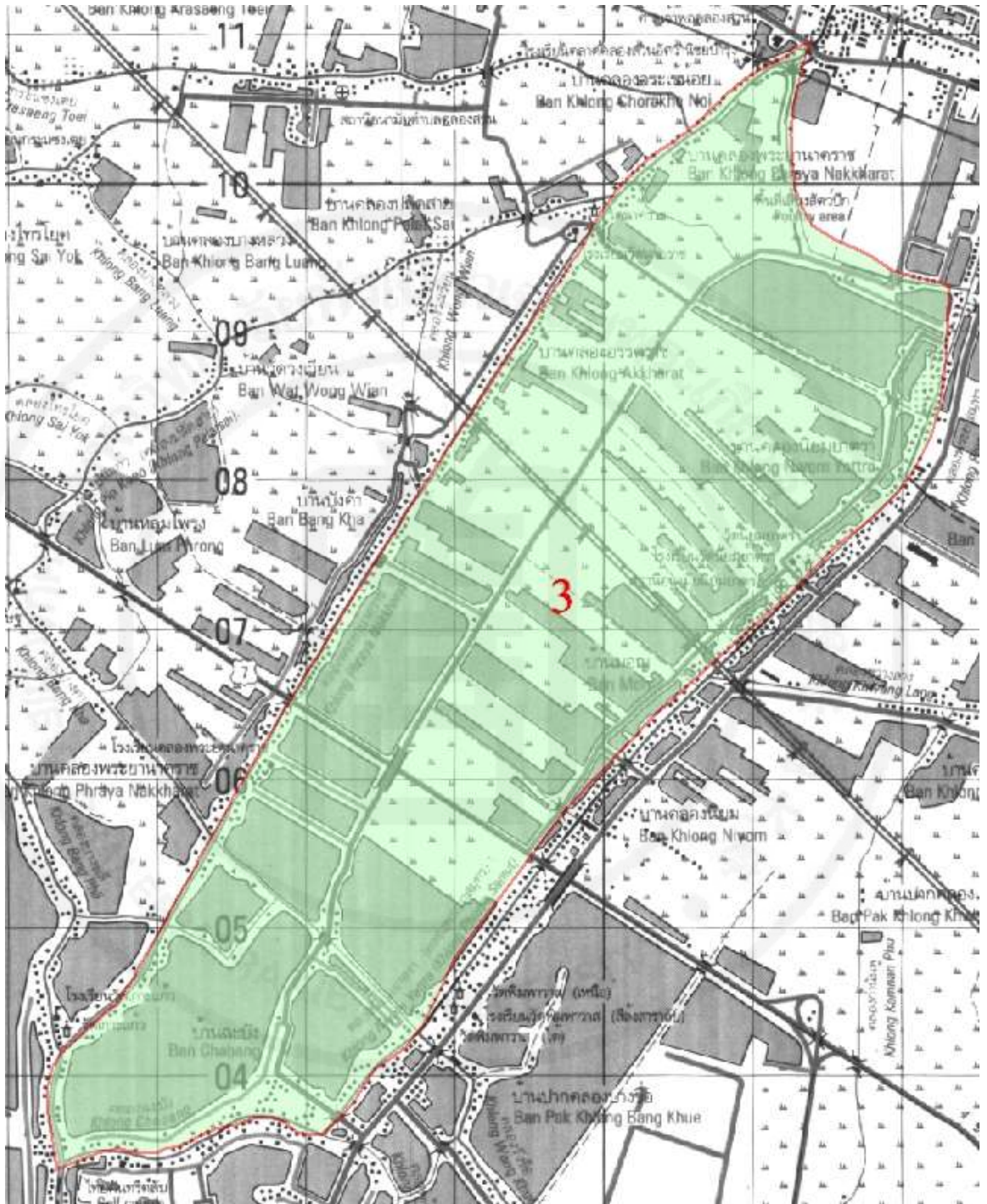
แสดงแผนที่ตำบลคลองสวน

ที่มา :<http://klongsuan.go.th/public/texteditor/data/index/menu/498>

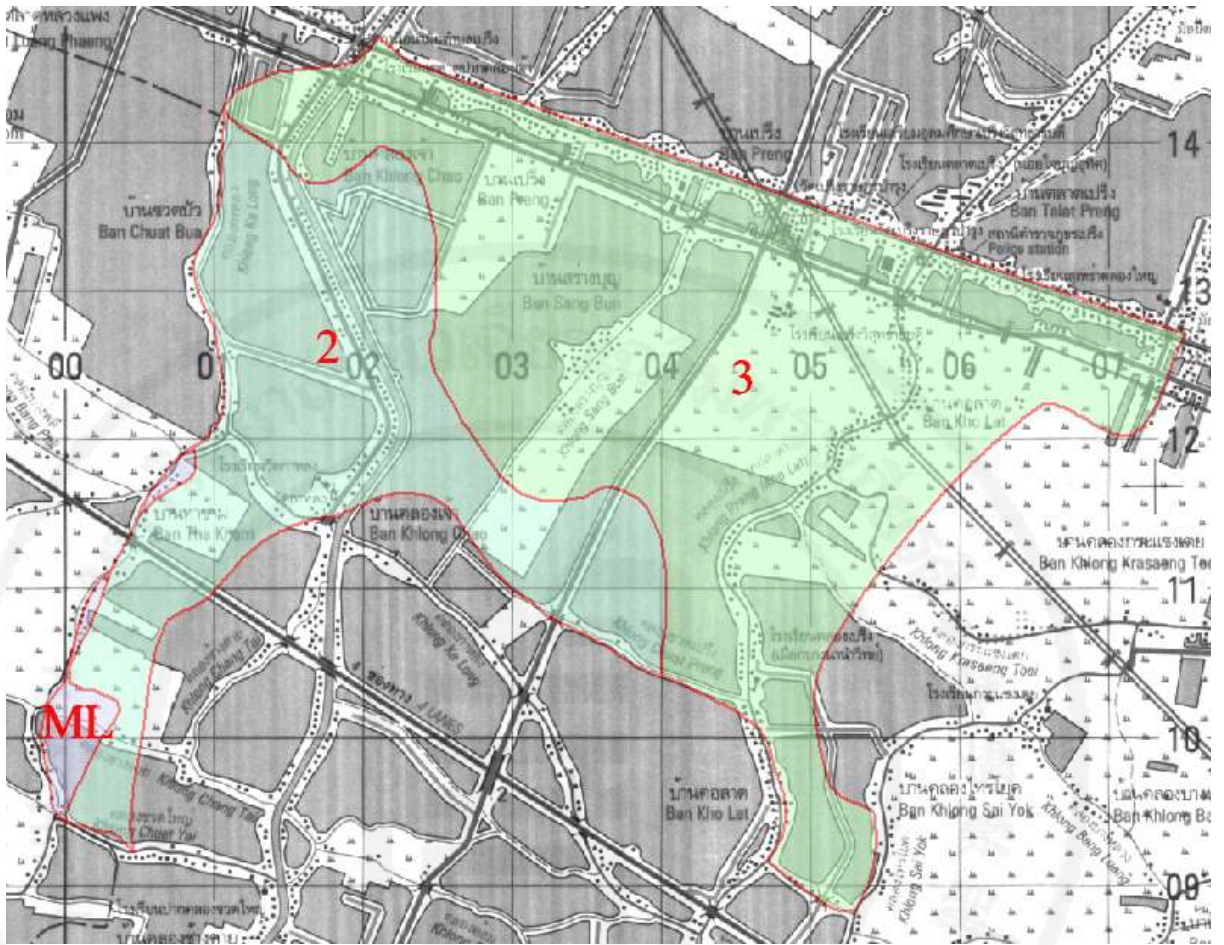

แสดงแผนที่ตำบลคลองนิมยตรา

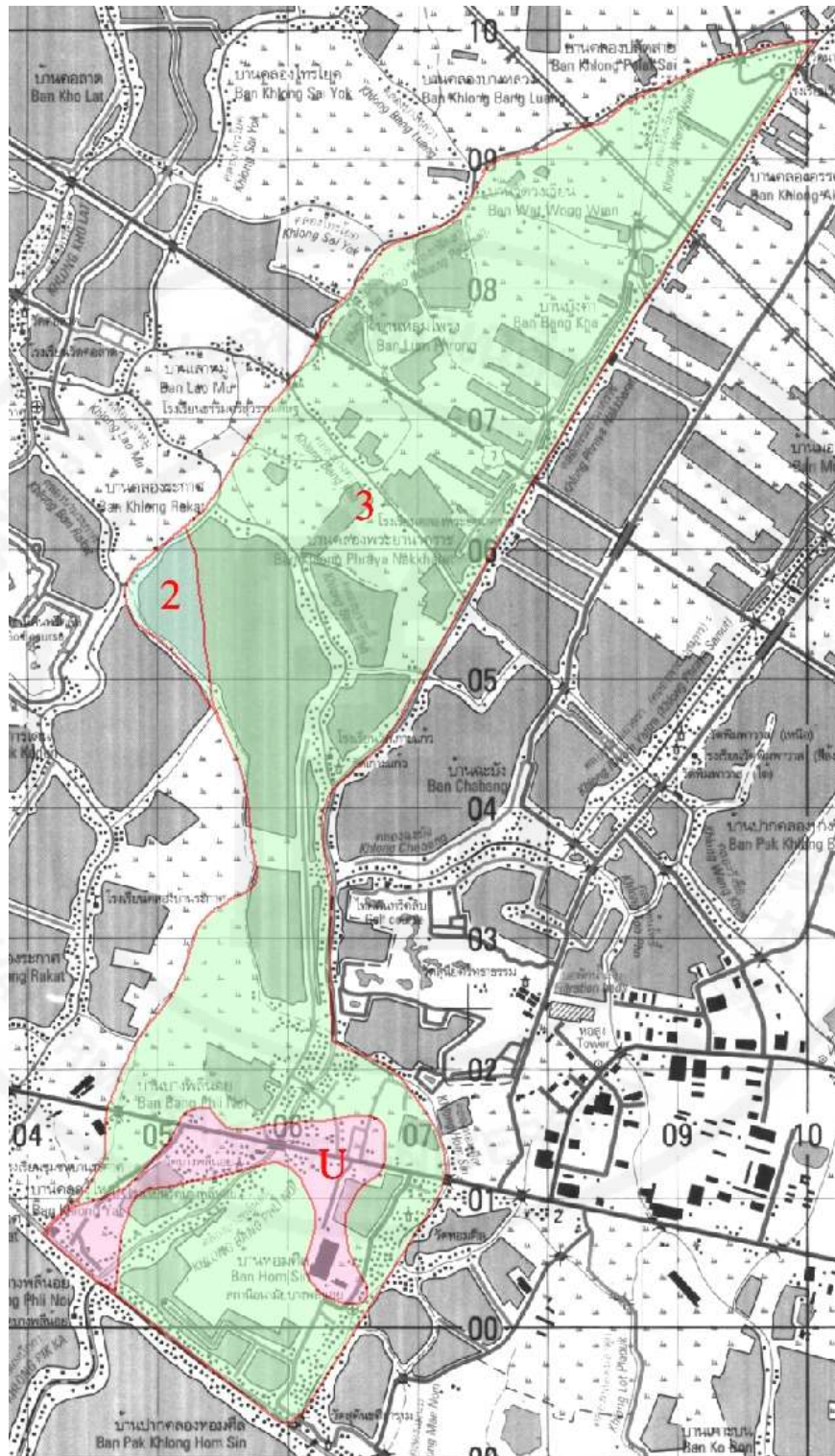
ที่มา :<http://1ab.in/KzH>

แสดงแผนที่ตำบลเป็ริง
ที่มา :<https://1th.me/eYlIX>

แสดงแผนที่ตำบลบางพลีน้อย
ที่มา : <https://1th.me/GrQqY>

ประวัติผู้วิจัย

ผู้วิจัย(หัวหน้าโครงการวิจัย)

ชื่อ-นามสกุล	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒิพงษ์ ทองก้อน
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กศ.บ. (การวัดผลการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กศ.ม. (การวัดผลการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กศ.ด. (หลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยบูรพา
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
สถานที่ติดต่อ	อาจารย์ประจำสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ 18/18 ถ.บางนา-ตราด กม.18 ต.บางโฉลง อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ โทร. 02-312-6300 ต่อ 1516

ผู้วิจัยร่วม

ชื่อ-นามสกุล	ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรรณศิริ แจ่มอรุณ
ประวัติการศึกษา	ศป.ม. (มานุษยดุริยางควิทยา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
สถานที่ติดต่อ	อาจารย์ประจำสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ 18/18 ถ.บางนา-ตราด กม.18 ต.บางโฉลง อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ โทร. 02-312-6300 ต่อ 1516

ผู้วิจัยร่วม

ชื่อ-นามสกุล นางสาวกชพร ขวัญทอง

ประวัติการศึกษา ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา แขนงวิชาพิพิธภัณฑ์ศึกษา)
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำแหน่ง หัวหน้าแผนกวัฒนธรรมศึกษา แผนกวัฒนธรรมศึกษา ศูนย์วัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

สถานที่ติดต่อ แผนกวัฒนธรรมศึกษา ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยหัวเฉียว
เฉลิมพระเกียรติ 18/18 ถ.บางนา-ตราด กม.18 ต.บางโฉลง อ.บางพลี
จ.สมุทรปราการโทร. 02-312-6300 ต่อ 1339